

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

**KARMA REJİMLERDE İSTİKRAR: TÜRKİYE-
MACARİSTAN**

Çiğdem ÇELİK

2502120382

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Hatice Birsen HEKİMOĞLU

İSTANBUL – 2022.

ÖZ

KARMA REJİMLERDE İSTİKRAR: TÜRKİYE- MACARİSTAN

ÇİĞDEM ÇELİK

Bu çalışma karma rejimlerin istikrarını araştırmayı amaçlar ve bu rejimlerin bir arada var olan otoriter ve demokratik yapılarını hangi koşullar altında sürdürdüğünü sorgular. Karma rejimlerde siyasi kurumların istikrar sağlayıcı etkisini derinlemesine analiz etme amacının yanı sıra ortak istikrar yol ve stratejilerini belirlemeyi amaçlamaktadır. İki karşıt dünyanın birleştiği yerde oturan Roma Mitolojik Tanrısı Janus gibi karma rejimlerde kapalı otoriter rejimler ile liberal demokrasiler arasında paradoksal bir durumdadırlar. “Üçüncü Dalga” demokratikleşme literatüründen doğan karma rejim kavramı, kurumsal belirsizliklerin “gri bölesinde” gezinmektedir.

Bu bağlamda melez yapıları güçlendiren ve karma rejimlerde istikrarı sağlayan koşullar Macaristan (2010-2020) ve Türkiye (2002-2020) örnekleri üzerinden incelenmiştir. Karma rejimlerin istikrarını sağlayan koşulların benzer yol ve süreçler izlenerek ortaya çıktığı varsayılmaktadır. Literatürde karma rejimlerin istikrarını ölçmek için çok boyutlu bir model olmamasına rağmen, bu tez teorik çerçevenin uygulanabilirliğini değerlendirmek ve karma rejimlerde genelleştirilmiş bir rejim konsolidasyonu anlayışı geliştirmek için iki farklı ülke bağlamında bir istikrar modeli uygulamaktadır. Türkiye ve Macaristan örneklerinin kapsamlı ve sistematik bir karşılaştırmasını yapabilmek için karma rejimlerde istikrarı sağlayan koşullar altı aşamalı bir rejim istikrarı modeli kapsamında incelenmektedir: (1) Hukukun üstünlüğü, denetim ve denge mekanizmaları, (2) seçimler ve parti sistemleri, (3) meşruiyet stratejileri, (4) ekonomik kalkınma, (5) sivil toplum ve medya ve (6) uluslararası entegrasyon. Tezin ampirik bulgusu teorik çerçeveyi güçlü bir şekilde desteklemektedir. Bulgular, farklı tarihsel, coğrafi, siyasi, kurumsal, kültürel ve demografik özelliklere sahip olmalarına rağmen, Macaristan ve Türkiye'deki karma rejimlerin, kendi iktidarlarını istikrara kavuşturmak için -belirli farklılıklarla da olsa- benzer istikrar stratejileri uyguladığını göstermektedir. Bu tez, altı katlı bu rejim istikrarı modelinin farklı karma rejim bağamlarına uygulanabilir olduğu ve karma rejimlerdeki istikrar sağlama süreçlerini analiz etmek için kullanılabileceği sonucuna varmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rejim Sınıflandırması, Karma Rejimler, İstikrar modeli, Türkiye, Macaristan.

ABSTRACT

CONSOLIDATION OF HYBRID REGIMES: TURKEY AND HUNGARY

CIGDEM CELIK

This research aims to explore the consolidation of hybrid regimes and questions under which conditions hybrid regimes maintain their coexisting authoritarian and democratic structures. It seeks to deepen the understanding of the stabilizing effect of political institutions in hybrid regimes and also aims to identify common stabilizing paths. Like the Roman Mythological God of Janus which sits at the conjunction of two antagonistic worlds, hybrid regimes stand in a paradoxical state between a closed authoritarian regime and liberal democracy. The concept of hybrid regimes was born out of the ‘third wave’ democratization literature and navigates a vast gray zone of institutional ambiguities.

In this context, the conditions that strengthen mixed structures and ensure stability in hybrid regimes are examined through the examples of Hungary and Turkey. It is assumed that the conditions that ensure the consolidation of hybrid regimes emerge by following similar paths and processes. Although there is no multidimensional model to measure the stability of hybrid regimes in the literature, this thesis applies a six-fold regime consolidation model in two dissimilar country contexts to evaluate the theoretical framework’s applicability and develop a generalized understanding of regime consolidation in Hybrid regimes. In order to make a comprehensive and systematic comparison of the Turkish and Hungarian cases, the conditions that ensure stability in hybrid regimes are examined within a six-fold regime consolidation model: (1) The rule of law, check and balance mechanisms, (2) elections and party systems, (3) legitimacy strategies, (4) economic development, (5) civil society and the media, and (6) International integration. The empirical finding of the thesis strongly supports the theoretical framework. The findings suggest that despite having dissimilar historical, geographical, political, institutional, cultural, and demographic characteristics, the hybrid regimes in Hungary, and Turkey, apply similar regime consolidation strategies to stabilize their rule with certain differences. This thesis concludes that the six-fold regime consolidation framework is applicable to diverse hybrid regime contexts and can be used to analyze the consolidation process in hybrid regimes.

Keywords: Regime Classification, Hybrid Regimes. Regime Consolidation, Consolidation Model, Turkey, Hungary

ÖNSÖZ

Çalışma süresince her zaman yol gösterici olan beni cesaretlendiren, bilgi birikimi ile çalışmaya farklı açılardan bakmamı sağlayan, beraber çalışmaktan ve öğrencisi olmaktan gurur duyduğum değerli danışmanım Prof. Dr. Birsen HEKİMOĞLU'na sonsuz teşekkürler. Tez çalışmamın planlanmasında ve yürütülmesinde ilgi ve desteklerini benden esirgemeyen jüri üyelerim Doç. Dr. Ateş USLU ve Dr. Öğr. Üyesi Eylem ÖZDEMİR hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca bu süreç boyunca desteklerini benden esirgemeyen Selcen'e, Emre'ye, Ozan'a ve Efsane'ye çok teşekkür ederim.

Son olarak bu zorlu serüvende bana destek olan yüreklendiren ve tüm zorlukları benimle birlikte göğüsleyen eşim Çağlar'a, her türlü teknik ve manevi desteği benden esirgemeyen kardeşim Emre'ye ve beni bugünlere yetiştirerek getiren en büyük sansım anne ve babama sonsuz teşekkür ederim.

Çiğdem ÇELİK

İstanbul, 2022.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	II
ABSTRACT.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
TABLolar LİSTESİ.....	İx
KISALTMALAR LİSTESİ.....	X
GİRİŞ.....	15

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ARKAPLAN

1.1. KARMA REJİM	23
1.2. Karma Rejimlerin Sınıflandırılması.....	25
1.2.1.1. Karma Rejimlerin Sınıflandırılması Üzerine Bir Değerlendirme	32
1.3. İstikrar Kavramı	34
1.3.1. Demokratik Rejimlerin Sürekliliğini Sağlayan Faktörler	37
1.3.2. Otoriter Rejimlerin Sürekliliğini Sağlayan Faktörler	39
1.4. Karma Rejimlerde İstikrar Yaklaşımları.....	41
1.4.1. Ekonomik Yaklaşım	41
1.4.2. Örgütsel Yaklaşım	43
1.4.3. Karma Rejimlerde İstikrar Yaklaşımları Üzerine bir Değerlendirme	46
1.5. Karma Rejimlerde İstikrar Tanımı	47
1.6. Metodoloji.....	62
1.6.1. Araştırma Yöntemi	63
1.6.2. Karşılaştırmalı Yöntem.....	65
1.6.3. Vaka Seçimi	67
1.6.4. Veri Kaynakları ve Ölçüm.....	71

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHİ ARKA PLAN

2.1. MACARİSTAN’DA KOMÜNİZM VE DEMOKRATİK DÖNÜŞÜM.....	75
2.1.1. Komünizmin Çöküşü ve Demokratik Devrim	79
2.1.2. Liberal bir Demokrasi Tasarımı: Yuvarlak Masa Görüşmeleri	82
2.1.2.1. Siyasi Kurumlar	85
2.1.2.1.1. Anayasa Mahkemesi ve Bağımsız Yargı	85
2.1.2.1.2. Parlamento, Seçimler, Hükümet ve Başbakan.....	86
2.1.2.1.3. Cumhurbaşkanı ve Başkanlık	86
2.1.2.1.4. Kamu Hizmeti ve Kamu Yönetimi	86
2.1.2.2. Sosyo-Ekonomik Dönüşüm	87
2.1.2.2.1. Özelleştirme.....	87
2.1.2.2.2. Tüketim Reklam ve Devlet Düzenlemeleri	88

2.1.2.2.3. Mülkiyet Hakları	89
2.1.2.2.4. Refah Reformu	89
2.1.2.2.5. Vergi Sistemi.....	89
2.1.2.2.6. Bağımsız Merkez Bankası	89
2.1.2.2.7. Doğrudan Yabancı Yatırım	90
2.1.3. Orta Avrupa Ülkelerinin Kapitalist Uluslararası Sisteme Yeniden Entegrasyonu.....	91
2.1.3.1. Sovyetler Birliğinin Yıkılması ve Bölgedeki Etkisinin Azaltılması	91
2.1.3.2. NATO'nun Doğu Avrupa'ya Doğru Genişlemesi	91
2.1.3.3. Orta Avrupa Piyasalarının, Ekonomilerin ve Toplamlarının Batı ile Entegrasyonu	92
2.1.3.4. Orta Avrupa Siyasi ve Ekonomik Elitlerinin AB, NATO ve ABD ile İttifak İlişkilerine Dâhil Edilmesi	92

2.2. TÜRKİYE'DE DEMOKRATİK DÖNÜŞÜM 93

2.2.1. Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokratik Dönüşüm.....	93
2.2.2. Türkiye'de Neo-Liberalizme Geçiş 1980-2002	97
2.2.2.1. Türkiye'de 1980 sonrası Neoliberal dönüşüm	99
2.2.2.1.1. 24 Ocak 1980 ekonomik kararları	100
2.2.2.1.2. ANAP İktidarları Dönemi 1984-1988.....	104
2.2.2.1.3. Özal Dönemi Neo-liberal İstikrar Arayışları ve İstikrar Paketleri.....	105
2.2.2.2. Neo-Liberalizmin Derinleşmesi 1990lar: Koalisyon Hükümetleri	107
2.2.2.2.1. Ekonomik Krizler ve İstikrar Paketleri.....	107
2.2.2.2.2. 1994 Ekonomik Krizi 5 Nisan 1994 Ekonomik İstikrar Kararları	107
2.2.2.2.3. 2000 Enflasyonu Düşürme Programı	109
2.2.2.3. 2000'lerde Neo-liberalizmin Dönüşümü.....	110
2.2.2.3.1. 2001 Ekonomik Krizi Sonrası.....	110
2.2.2.3.2. 14 Nisan 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı	110

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARMA REJİMLERDE İSTİKRARIN ÖLÇÜLMESİ

3.1. KARMA REJİMLERDE HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ DENGİ VE DENETLEME MEKANİZMALARI 113

3.1.1. Türkiye ve Macaristan'da Anayasa ve Anayasa Yapım Süreçleri	113
3.1.1.1. Türkiye'de 1982 Anayasası ve Yapım Süreci	114
3.1.1.1.1. Anayasa Değişiklikleri.....	117
3.1.1.1.2. 1982 Anayasası Genel Değerlendirme	126
3.1.1.2. Macaristan Anayasası ve Yapım Süreci	127
3.1.1.2.1. 2011 Yeni Macar Anayasası	133
3.1.1.2.2. Anayasa değişiklikleri.....	139
3.1.1.3. Türkiye ve Macar Anayasaları Genel Karşılaştırma.....	143
3.1.2. Türkiye ve Macaristan'da Anayasa Mahkemeleri	145
3.1.3. Referandumların Stratejik Kullanımı ve Karma Rejimlerde Referandum.....	147
3.1.3.1. Türkiye'de Referandumlar 1961-2017	150
3.1.3.1.1. Yasal Çerçeve	155

3.1.3.1.2. Cumhurbaşkanının Halk Tarafından Seçilmesi Referandumu 21 Ekim 2007	155
3.1.3.1.3. Anayasa Değişikliği Referandumu 12 Eylül 2010	157
3.1.3.1.4. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Referandumu 16 Nisan 2017	159
3.1.3.2. Macaristan ve Referandumlar 1989-2019	163
3.1.3.2.1. Yasal Çerçeve 1989-2011	167
3.1.3.2.2. Hastane Özelleştirmesi ve İkili Vatandaşlık Referandumu: 5 Aralık 2004.....	168
3.1.3.2.3. Ücretlerin İptali Referandumu: 9 Mart 2008	170
3.1.3.2.4. Göçmen Kotası Referandumu: 2 Ekim 2016.....	172
3.1.3.3. Referandumların Tekelleştirilmesi ve Araçsallaştırılması: Türkiye ve Macaristan	173
3.2. SEÇİM VE PARTİ SİSTEMLERİ.....	180
3.2.1. Türkiye ve Macaristan'da Seçim ve Parti Sistemleri.....	180
3.2.1.1. Seçim Sistemleri Karşılaştırması	181
3.2.2. Türkiye ve Macaristan'da Parti Sistemleri	186
3.2.2.1. Parti Kökenleri ve İdeoloji	196
3.2.2.2. Türkiye ve Macaristan'da Parti ve Seçim Sistemleri Karşılaştırması	200
3.3. KARMA REJİMLERDE MEŞRUIYET STRATEJİLERİ	205
3.3.1. Türkiye ve Macaristanda İstikrar ve Meşruiyet İlişkisi.....	205
3.3.2. Macaristan'da Meşrulaştırma Stratejileri	208
3.3.2.1. Usule İlişkin Meşruiyet Stratejileri	208
3.3.2.2. İdeolojik Meşruiyet Stratejileri.....	213
3.3.2.3. Değerlendirme	216
3.3.3. Türkiye'de Meşrulaştırma Stratejileri	217
3.3.3.1. Usule İlişkin Meşrulaştırma Stratejileri.....	217
3.3.3.2. İdeolojik Meşruiyet Stratejileri.....	224
3.3.3.3. Değerlendirme	226
3.3.4. Türkiye ve Macaristan'da Meşrulaştırma Stratejilerinin Bu Rejimlerin İstikrarına Etkisi.....	226
3.4. EKONOMİK GELİŞMENİN KARMA REJİMLERDE İSTİKRARA ETKİSİ	228
3.4.1. Macaristan Örneğinde Ekonomik Gelişimin İstikrara Etkisi	228
3.4.2. Türkiye Örneğinde Ekonomik Gelişimin İstikrara Etkisi	233
3.4.3. Türkiye ve Macaristan'da Ekonomik Göstergelerin Rejimin İstikrarına Etkisi	236
3.5. KARMA REJİMLERDE SİVİL TOPLUM VE MEDYA'NIN İSTİKRARA ETKİSİ	238
3.5.1. Macaristan Örneğinde Sivil Toplum ve Medyanın İstikrara Etkisi	238
3.5.2. Türkiye Örneğinde Sivil Toplum ve Medyanın İstikrara Etkisi.....	244
3.5.3. Türkiye ve Macaristan'da Medya ve Sivil Toplumun İstikrara Etkisi	246
3.6. KARMA REJİMLERDE ULUSLARARASI ENTEGRASYONUN İSTİKRARA ETKİSİ	248
3.6.1. AB'nin Karma Rejimlerin Pekiştirilmesi Üzerindeki Etkisi	248
3.6.1.1. Macaristan Örneği	250
3.6.1.1.1. AB Karşısı Söylem.....	251
3.6.1.2. Türkiye Örneği.....	253
3.6.2. Macaristan Karma Rejiminin İşleyişi Üzerinde AB'nin Etkisi.....	255
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	258

KAYNAKÇA.....	270
ÖZGEÇMİŞ	362

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: Karma Rejim Tipolojileri	32
Tablo 1.2: Dünya Rejimleri (RoW) Rejim Sınıflandırması:.....	34
Tablo 1.3: Karma Rejim İstikrar Modeli.....	64
Tablo 1.4: RoW Türkiye ve Macaristan rejim sınıflandırması 1982-2020.....	68
Tablo 1.5: Demokrasi Endeksi Türkiye Macaristan derecelendirmesi 2006-2020.....	70
Tablo 1.6: Karma Rejimlerde İstikrar Koşulları için Ölçüm ve Veri Kaynaklarının Özeti..	73
Tablo 3.1: Türkiye Referandumları Sınıflandırması.....	155
Tablo 3.2: Macaristan Referandumları Sınıflandırması.....	167
Tablo 3.3: Türkiye Ve Macaristan Referandum Soru Sayıları ve İçerikleri.....	176
Tablo 3.4: 2002-2016 yılları arası Türkiye'deki Parlamento Seçim Sonuçları	195
Tablo 3.5: Macaristan Temiz Seçim Endeksi.....	211
Tablo 3.6: Macaristan Örgütlenme Özgürlüğü Endeksi	213
Tablo 3.7: Türkiye Temiz Seçim Endeksi.....	222
Tablo 3.8: Macaristan Örgütlenme Özgürlüğü Endeksi.....	223
Tablo 3.9: Macaristan Ekonomik ve Sosyal Göstergeleri.....	229
Tablo 3.10 Türkiye Ekonomik ve Sosyal Göstergeleri.....	234
Tablo 3.11: Macaristan İfade Özgürlüğü endeksi.....	238
Tablo 3.12: Türkiye İfade Özgürlüğü endeksi.....	244
Tablo 4.1: Karma rejimlerde İstikrar Modeli Uygulaması: Türkiye ve Macaristan	265

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devleti
AGİT	: Avrupa Birliği Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı
AİHK	: Avrupa İnsan Hakları Konseyi
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
Ak Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AT	: Avrupa Topluluğu
AVH	: Devlet Koruma İdaresi
AYM	: Anayasa Mahkemesi
AYM	: Askeri Yüksek İdare Mahkemesi
BDP	: Barış ve Demokrasi Partisi
Bkz	: Bakınız
BMM	: Büyük Millet Meclis
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DEP	: Demokrasi Partisi
DGM	: Devlet güvenlik Mahkemeleri
DİSK	: Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları
DK	: Demokratik koalisyon
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet planlama Teşkilatı
DSP	: Demokratik Sol Parti
DYP	: Doğru Yol Partisi
Fidesz	: Genç Demokratlar İttifakı

FKgP	: Bağımsız Küçük Çiftçiler, Tarım İşçileri ve Sivil Parti (Macaristan)
GSMH	: Gayrisafi Milli Hasıla
HADEP	: Halkın Demokrasi Partisi
HDP	: Halkların Demokratik Partisi
HEP	: Halkın Emek Partisi
HF	: Halk Fırkası
HP	: Halkçı Parti
HSK	: Hakimler Savcılar Kurulu
HSYK	: Hakimler Savcılar Yüksek Kurulu
IMF	: Uluslararası Para Fonu
IMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Endeks
JOBBIK	: Sağcı Gençlik Topluluğu
KDNP	: Hristiyan Demokratik Halk Partisi
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
LMP	: Macaristan Yeşiller Partisi
MB	: Merkez Bankası
MD	: Milliyetçi Demokrasi Partisi
MDF	: Macar Demokrat Forumu
MGK	: Milli Güvenlik Konseyi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MIÉP	: Macar Yaşamı ve Adalet Partisi
Momentum	: Momentum Hareketi
MPP	: Macar Halk Partisi
MSNP	: Macar Halk Partisi
MSZMP	: Macar Sosyalist İşçi Partisi

MSZP	: Macar Sosyalist Partisi
MVSZ	: Dünya Macarlar Federasyonu
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NEM	: Yeni Ekonomik Mekanizma
NVB	: Ulusal Seçim Komitesi (Macaristan)
OEP	: Sağlık İşverenleri Fonu
OHAL	: Olağanüstü Hal
ORCD	: Ekonomik ve kalkınma İşbirliği Örgütü
OVB	: Kamu Seçim Komitesi (Macaristan)
ÖZDEP	: Özgürlük ve Demokrasi Partisi
ÖZEP	: Özgürlük ve Eşitlik Partisi
RoW	: Dünya rejimleri
RP	: Refah Partisi
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SLD	: Demokratik Sol İttifak (Polonya)
SLD	: Demokratik Sol İttifak
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SzDSz	: Özgür Demokratlar İttifakı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TPKK	: Türk Parasını Koruma Kanunu
TRT	: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetlerinin
Türk-İş	: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu

GİRİŞ

Soğuk Savaşın sona ermesinden bu yana neoliberal ekonomi ve ona eşlik eden liberal demokrasi sadece dünyanın en yaygın kabul gören yönetim biçimi olmakla kalmamış, aynı zamanda uluslararası sistemin de demokratik idealler üzerine kurulmasına yol açmıştır. Özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde otoriter rejimlerden daha liberal yapılara ve daha demokratik yönetimlere olan eğilim Huntington'ın terimiyle "Üçüncü Dalga" demokrasiler olarak tanımlanmakta (Huntington, 1991) ve küresel trendin bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte otoriter liderler her ne kadar tam anlamıyla demokratik bir dönüşümü arzu etmiyor olsalar da demokratik yapıları hızla kopyalamaya ve kendi sistemlerine adapte etmeye başlamışlardır. Buna paralel olarak birçok rejim, yaşanması ön görülen bu siyasi dönüşüme ciddi anlamda direnç göstermiş ve demokrasiler ile otoriter rejimler arasında bir yerde sıkışıp kalmışlardır. 1990'ların sonunda küresel düzeyde hem otoriter hem de demokratik unsurları istikrarlı bir şekilde kendi bünyesinde barındıran, hem niteliksel olarak birbirinden farklı hem de liberal demokrasilerden ayrılan çok sayıda rejimin ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Liberal demokrasiler ile kapalı otoriter rejimlerin arasındaki "gri bölgede" (Carothers, 2002) yer alan bu rejimler karma rejimler olarak nitelendirilmiştir.

Yirminci yüzyılın sonunda karma rejimlerin bir rejim türü olarak değerlendirilmemesinin altında yatan temel nedenler arasında; kapitalist neoliberal ekonominin ve demokrasilerin, fiktisel ve küresel düzeyde çatışmayı kazanması ve bununla birlikte gelen olumlu havanın yer aldığı iddia edilmektedir. 1990'lı yılların başında liberal siyaset yeni demokratik toplumları "başka alternatif yok" propagandası ile değişime zorlamakla kalmamış, liberalizmin ilkelerini benimseyip, takdir etmeyenleri dışlamış ve liberalleşme sürecine yönelik hoşnutsuzluğu ve muhalefeti ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. 90'lı yılların başından itibaren hem politikacılar hem de akademisyenler hep bir ağızdan yeni demokrasiler için "liberal demokrasi" ve "serbest pazar" gibi, siyasi ve ekonomik liberalizmin temel ilkelerini benimsemekten başka bir yol olmadığını ilan etmişlerdir (Szacki, 1995). Liberalizmin siyasi ve ekonomik olmak üzere ikiye ayrılan bu ayrıştırıcı doğası Avrupalılaşma ve demokratikleşme tartışmalarında açıkça yer almamıştır. Haklı olarak liberalizm savunucuları liberalizmi liberal toplum ve ekonomilerin çıkış noktası olarak görürken, ilerleme kavramı bu kapsamda yanlış yorumlanmıştır. Bu durumun öncelikli sebebi "serbest piyasa ve demokratik ilerlemenin el ele gittiği" varsayımı ve herhangi bir devletin demokratik kapitalist sistemin parçası olmasının ön şartının piyasa reformlarını gerçekleştirmesi gerekliliğine ilişkin

yaygın inançtır (Manzetti, 2010). Sonuç olarak 90'ların ikinci yarısında başlayan ve 2000'li yıllarda kendini bariz şekilde gösteren liberal demokrasideki küresel gerileme son on yılda daha dramatik bir hal almıştır. Bu dönemde karma rejimlerin en yaygın rejim tipi olarak ortaya çıktıkları gözlemlenmektedir. 2020 yılına gelindiğinde dünyada 122 ülkenin karma rejim olarak sınıflandırıldığını görmek mümkündür (Alizada, et al., Mart 2021). Bu sayı dünya nüfusunun yaklaşık olarak yüzde 62'sinin karma rejimler altında yaşadığı anlamına gelmektedir. Günümüzde artık her kıta da bulunan karma rejimler arasında, özellikle Rusya, Türkiye, Brezilya ve Hindistan gibi ekonomik açıdan güçlü, G20 ülkeleri içinde yer alan ve Macaristan, Polonya, Sırbistan Slovenya ve Bangladeş gibi bölgesel olarak etkili ülkeler bulunmaktadır. Son 10 yılda ise en büyük demokratik gerilemenin yaşandığı karma rejimlerin başında ise Polonya, Macaristan Türkiye ve Brezilya gelmektedir (Alizada, et al., Mart 2021). Avrupa Birliği (AB) üyesi birer devlet olan Macaristan ve Polonya bile bu “genel trendin bir parçası” olarak demokratik standartlarda keskin bir gerileme göstermiştir (Alizada, et al., Mart 2021; Freedom House, 2020).

20. yüzyılın sonunda yaygın olarak var olan karma rejimlerin zamanla liberal demokratik rejimlere dönüşecekleri beklentisi araştırmacıları bu rejimleri kapsayan farklı kavramlar geliştirmeye yöneltmiştir. Schmitter'ın tabiri ile otoriter rejimlerden “başka bir şeye geçiş” yapmak üzere olan bu ülkeler eğer işler yolunda giderse “konsolide demokrasiler” olarak nitelendirmelidir (O'Donnell, et al., 1986). Puhle ise olası diğer sonuçları ve geçiş senaryolarını şu şekilde sıralamıştı: yine bir otoriter rejim (eskinin tekrarı ya da yeni bir tane), konsolide olamamış ya da henüz konsolidasyon sürecinde olan bir rejim veya kusurlu karakterini çok uzun yıllar boyunca koruyarak gömülü (embedded) hale getiren bir demokrasi (Puhle, 2005). Fakat “Üçüncü Dalga” (Huntington, 1991) demokratikleşme sürecinden sonra oluşan iyimser yaklaşım dağıldıktan sonra anlaşılmıştır ki bu süreç “ne tamamıyla demokratik ne de geleneksel anlamda otoriter rejimlerin” (Diamond, 2002) yani karma rejimlerin yaygınlaşmasıyla sonuçlanmıştır. Bu durum demokrasi ile otoriter rejimler arasındaki gri alanın hızla büyümesine neden olmuştur. Tıpkı Carl Schmitt'in Parlamenter Demokrasinin Krizinde, “tutucu ve gerici de olabildiği tespit edilen demokrasinin siyasi bir içeriğinin olmağı, yalnızca bir örgütlenme şekli” (Schmitt, 2010) olduğu ifadesinde belirttiği üzere, demokratik kurumların varlığı, bu rejimlerde demokratik bir yönetim anlayışını yerleştirecek bir kaldıraç görevi görmemiş ve demokratik bir anlayışın yeşermesinin bir garantisi olmamıştır. Dahası 90'ların ilk yarısına, hâkim olan bu rejimlerin, sonunda otoriter ya da demokratik bir rejime dönüşeceği yanılgısı karma rejimlerin kalıcılığından şüphe edilmesine sebep olmuştur. Ne yazık ki karma rejimlerin bu belirsiz durumda istikrar sağlayabileceği ve karma özelliklerini koruyarak varlığını sürdürebileceği bir olasılık olarak bile ele alınmamıştır. Elbette mantıksal olarak karma rejimlerin doğası gereği demokratik ya da otoriter rejimlere nazaran daha

fazla istikrarsızlık yaşama olasılığı mevcuttur (Epstein, et al., 2006). Fakat tüm karma rejimler istikrarsız değildir. Yapılan çalışmalarda 2007 ile 2020 yılları arasında 122 karma rejim arasından 98'inin en az 10 yıl süreyle istikrarlarını koruduğu görülmüştür (Alizada, et al., Mart 2021).

Bu tez çalışması özellikle literatürde var olan bu boşluğu doldurmak amacıyla karma rejimlerde istikrarın koşulları üzerine odaklanmaktadır¹. Fakat karma rejimlerde istikrarın koşulları üzerine eğilmeden önce karma rejim tanımlamalara ilişkin literatüre ait genel bir bakış açısı sunmak önemlidir². Bu rejimlere ilişkin literatür tarihsel olarak birbirini takip eden 5 odak noktasına sahiptir: karma rejimlerin kavramsallaştırılması, tipoloji inşası, karma rejimlerin ortaya çıkış nedenleri, bu rejimlerin istikrarının koşulları ve son olarak karma rejimden başka rejimlere geçiş.

Karma rejimleri konu alan ilk çalışmalar bu rejimleri kavramsallaştırmaya odaklanmış ve farklı rejim türleri (otoriter rejimler, demokrasiler ve karma rejimler) arasındaki sınırları belirgin hale getirmeye gayret etmişlerdir (Merkel & Croissant, 2004; Puhle, 2005). Bu çaba kendini karma rejimlerin, demokrasilerin ya da otoriter rejimlerin birer alt türü olarak kategorize edilmesi olarak göstermiştir. Böylece karma rejimler, demokrasiler ile otoriter rejimler arasında var olduğu varsayılan bir sürekliliğin ortasına yerleştirilmiş (Bunce & Wolchik, 2010). Nitekim bu sınıflandırmanın kademeli doğası hem demokrasilerin hem de otoriterliğin bir derece meselesi olan kurumsal bir nitelik olarak ele alınması ile sonuçlanmıştır (Wahman, et al., 2013). Buna karşılık son dönemde yapılan sınırlı sayıda çalışma karma rejimleri demokrasilerin ya da otoriter rejimlerin birer alt türü olarak sınıflandıran bu çalışmalarından uzaklaşarak karma rejimleri ayrı şekilde kategorize etme eğilimindedir (Bogaards, 2009; Gilbert & Mohseni, 2011; Morlino, 2009). Tüm bu kapsamlı teorileştirme ve farklı siyasal rejimler arasındaki belirsizliği netliğe kavuşturma çabasına rağmen karma rejimleri tanımlamak için kullanılan yaklaşımların çeşitliliğinde bir tutarsızlık olduğu gözlemlenmektedir (Cassani, 2014). Dahası bilim insanları arasında karma rejimlerin ne olduğuna ilişkin de bir fikir birliği bulunmamaktadır. Karma rejimler literatürde araştırmacının yaklaşımına göre çeşitli şekillerde: demokrasinin azalan çeşitli alt türleri (Merkel & Croissant, 2004; O'Donnell, 1994; Puhle, 2005; Zakaria, 1997; Morlino, 2009), otoriter rejimlerin azalan çeşitli alt türleri (Schedler, 2006; Levitsk & Way, 2010; Ottaway, 2003; Brownlee, 2009; Wigell, 2008), ya demokratikleşmesi ya da otoriterleşmesi beklenen geçiş dönemindeki rejimler (Linz & Stepan, 1996; Armony & Schamis, 2005), ne demokratik rejimler ne de otoriter rejimler

¹ Çalışma kapsamında kavram rejimlerin istikrar kavramı, karma rejimlerin konsolidasyon, pekiştirilmesi ve güçlendirilmesi kavramları eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

² Karma rejimlere ilişkin literatür ve tanımlarla ilgili açıklamalar kavramsal çerçeve başlığı altında detaylı olarak incelenmiştir

kategorisi içinde yer almayan diğer bir rejim türü (Bogaards, 2009; Diamond, 2002; Gilbert & Mohseni, 2011) ya da otoriter rejimlerin açık örneği olarak değerlendirilmiştir (Gandhi, 2008; Ezrow & Frantz, 2011)

Karma rejimleri konu alan literatür, bu rejimlerin kategorize edilebilmesi adına bu ülkelerdeki demokratik özelliklerin izini sürmek gibi çok güçlü bir eğilim sergilemişlerdir. Bu durum kendini demokrasi kavramının önüne eklenen sıfatlar olarak göstermiş ve araştırmacıları demokrasi tipolojilerini çoğaltmaya itmiştir. Yarı-demokrasiler (Diamond, et al., 1995), illiberal demokrasiler (Zakaria, 1997) ya da delegatif demokrasiler (O'Donnell, 1994) gibi kavramların yanı sıra son dönemde Wolfgang Merkel (2004) tarafından geliştirilmiş olan kusurlu demokrasi kavramı da sıklıkla kullanılmaktadır. Bu çalışmaların ortak ve temel uğraşı demokrasinin azalan biçimleri olarak tanımlanan bu karma rejimlerin neden demokrasiye geçemediklerini anlama çabası olmuştur. Madalyonun diğer yüzünde ise araştırmacılar karma rejimlerin otoriter özelliklerini ön plana çıkarmaktadırlar. Bu yaklaşıma göre demokrasilerin ayrılmaz parçası olarak kabul edilmiş olan siyasi partiler, seçimler ve yasama organı gibi kurumlar, karma rejimlerin melez doğasına katkıda bulunmaktadır (Gandhi, 2008; Greene, 2010; Magaloni & Kricheli, 2010; Gandhi & Lust-Okar, 2009). Ancak bu kurumların karma rejimlerdeki varlığı onun otoriter rejim kimliğini değiştirmemektedir. Bu nedenledir ki, bu yaklaşımı benimseyen araştırmacılar karma rejimleri kavramsallaştırmanın diğer bir yolu olarak onu otoriter rejimin bir alt türü olarak değerlendirmişlerdir (Gandhi & Przeworski, 2007; Cassani, 2014; Malesky & Schuler, 2010). Örneğin Ottaway yarı otoriter rejim kavramı ile bu rejimlerin hem demokratik hem de otoriter özelliklerini vurgulamak istemiştir (Ottaway, 2003). Ona göre bu rejimlerin başarısız demokrasiler değil, belirsiz karakterini muhafaza etmek isteyen rejimlerdir. Benzer şekilde Schedler seçim pratiği ile demokratik olmayan rejimlerin birleşiminin çok eskiye dayandığını fakat 'seçimli otoriter rejimin' (Schedler, 2002) özellikle 20. yüzyılın sonunda yayınladığını ve 'Üçüncü Dalga' demokrasilerin yeni bir tür otoriter rejim yarattığını belirtmektedir. Fakat Schedler'in bu yeni türü, klasik otoriter rejim tanımının içine dâhil edilememekte ve bu yeni rejim türünü "seçimlerin düzenlendiği, partiler arası rekabete müsaade edilen ve kısmen çoğulcu özellikleri olan ancak demokratik yapı ve normları sistematik şekilde ihlal eden bir rejim" (Schedler, 2006) olarak tanımlamaktadır. Bu noktadan hareketle Magaloni otoriter rejimlerde çok partili seçimlerin yapılıyor olması ayırt edici özelliğine ek olarak lider partinin baskın şekilde seçim kazandığı 'baskın seçimli otoriter' rejim kavramını içeren yeni bir tipoloji geliştirmiştir (Magaloni, 2006). Böylece otoriter rejim sınıflandırması altında kendine yer bulan karma rejimler, 'baskın seçimli

otoriter rejimler' ve 'rekabetçi otoriter rejimler' (Levitsky & Way, 2002) olarak ikiye ayrılmış ve çok partili seçimlerin varlığı sebebiyle 'kapalı otoriter' (Levitsky & Way, 2002) rejimlerden ayrılmıştır (Diamond, 2002). Levitsky ve Way(2002); iktidarı elde etmenin temel yöntemi olarak seçimlerin kullanıldığı fakat iktidardakilerin düzenli olarak devlet kaynaklarını kötüye kullandığı, muhalif medyanın müdahalelere maruz kaldığı, muhalefet adayları ile destekçilerinin taciz edildiği ve bazı örneklerde ise seçim sonuçlarının manipüle edildiği rejimleri rekabetçi otoriter rejimler olarak nitelendirmektedir. Buna paralel olarak rekabetçi otoriter rejimlerin ortaya çıkışını Sovyetlerin çöküşü ve liberalizminin zaferi ile alternatif rejimlerin meşruiyetini yitirmesinin bu devletler için demokratik kurumların adaptasyonu yönünde güçlü bir dürtü yarattığını iddia edilmektedir. (Levitsky & Way, 2002). Karma rejimleri, otoriter ve demokratik rejimlerin alt türleri olarak tanımlamak bu üç rejim tipi arasındaki sınırları giderek zorlamakta ve sadece karma rejimlerin değil demokrasinin ve otoriter rejimlerin de nerede başlayıp nerede bittiği sorunsalını da beraberinde getirmektedir. Karma rejimlerin tanımlamasında kullanılan demokrasi ve otoriter rejim kavramları araştırmacının bu kavramları nasıl yorumladığına göre değişmektedir (Bogaards, 2009). Bu soruna çözüm olarak Bogaards (2009), demokratik ve otoriter rejim kavramlarının birbiriyle ilişkili olarak tanımlanması ve vakaların her iki ana kavrama göre sınıflandırılması gerektiğini ileri sürmüştür. Buradan yola çıkarak yazar karma rejimlerin, demokratik ve otoriter rejimlerden azade kendi başına bir rejim olarak değerlendirilmesi gerekliliğinin altını çizmektedir (Bogaards, 2009). Bu çalışma kapsamında benzer bir yaklaşım benimsenmiş ve karma rejimlerin demokratik ve otoriter rejimlerden ayrı kendi başına bir rejim türü olduğu kabul edilmiştir.

Dolayısıyla bu çalışma karma rejimleri geçiş evresinde olmayan hem demokratik hem otoriter eğilimlerin bir bileşimini ortaya koyan ve demokrasi standartları yerine, karma rejim örneklerinin birbiriyle karşılaştırmalı olarak incelenmesi gereken siyasi rejimler olduğunu varsaymaktadır.

Karma rejimlerin kavramsallaştırılmasına ilişkin oldukça geniş bir literatür bulunmasına karşın karma rejimlerde istikrarın koşullarını ya da bu rejimlerin pekiştirilmesini konu alan literatürün sınırlı olduğu görülmektedir. Yine de bu konu üzerine odaklanan literatürün iki farklı yaklaşım etrafında kümелendiği gözlemlenmiştir. Bunlardan ilki iktidarın ekonomik araçlarına diğeri ise örgütsel kapasitesine odaklanmaktadır. Ekonomik yaklaşım temel olarak kıt kaynakların istikrarsızlığa yol açacağını varsayarken, patronaj ağlarının ise karma rejimleri pekiştirme yönünde etki edeceğini iddia etmektedir (Greene, 2009; Greene, 2007; Greene, 2010; Magaloni, 2008; Magaloni, 2006). Daha açık şekilde ifade etmek gerekirse, bu ağlar, emek yoğun kamu

iktisadi kuruluşlarının ve planlanan hükümet transfer programlarının varlığına bağlıdır. İktidarı destekleyen seçmenler sübvansiyonlar, sosyal yardımlar ve benzeri ile ödüllendirilirken, çeşitli işler ve kamu ihaleleri sadık destekçilere dağıtılmaktadır. Örgütsel yaklaşım ise iyi işleyen bir parti mekanizmasına ve zorlayıcı bir aygıtın varlığına odaklanmaktadır (Brownlee, 2007; Levitsky & Way, 2010). Bu yaklaşımın temel handikabı karma rejimlerin istikrarını otoriter rejimlerin istikrarını ölçmek için kullanılan araçlarla yapmasıdır. Bu durum karma rejimlere özgü istikrar koşullarının göz ardı edilmesi ya da hiç keşfedilmemesi ile sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla örgütsel yaklaşım, karma rejimlerin farklı türleri arasındaki bu farklılaşmayı göz ardı etmektedir. Unutulmamalıdır ki elitlerin ne şekilde iktidara geldikleri ve iktidardan indikleri karma rejimlerin türleri arasındaki kurumsal farklılıkların özünde yer almaktadır. Bu nedenle anlaşılmaktadır ki örgütsel ve ekonomik yaklaşımlardan sadece birinin benimsenmesi istenilen analiz düzene ulaşılmasına olanak vermeyecektir. Diğer bir deyişle bu rejimleri seçim rekabetinin bir boyutu üzerinden incelemek ya da sadece ekonomik veriler üzerinden analiz etmek ya da sadece elit yapılanması üzerinden karma rejimlerde istikrarı sağlayan şartları anlamaya çalışmak, bu rejimlere özgün diğer koşulların anlaşılmasının önüne geçmektedir. Literatürde var olan bu açığı kapatmak ve anlamlı ve bütünsel bir inceleme yapmak amacıyla bu çalışmada örgütsel ve ekonomik yaklaşımlardan her ikisini de kullanılmıştır.

Bu çalışma kapsamında her ne kadar iki temel karma rejim türü olarak 'rekabetçi otoriter rejim' ve 'seçimsel demokrasiler' üzerine odaklanılmış olsa da çalışma kapsamında karma rejimlerin sınıflandırılması üzerine odaklanılmamaktadır³. Kısaca belirtmek gerekirse rekabetçi otoriter rejimler yürütme erkinin, başbakan ya da cumhurbaşkanının belirlenmesi için çok partili seçimler düzenleyen ancak ciddi usulsüzlükler ve rekabetin engellenmesi gibi ya da Dahl'ın "poliyarşiler" için ön görmüş olduğu diğer kurumsal gereksinimlerin ihlal edilmesi sebebiyle demokratik standartların gerisinde kalan rejimlerdir (Lührmann, et al., 2018). Diğer taraftan, bir ülkenin seçimsel demokrasi olarak nitelendirilebilmesi için ise yalnızca fiilen özgür, adil ve çok partili seçimler yapılması yeterli değildir. Aynı zamanda Dahl'ın "poliyarşiler" için ön gördüğü örgütlenme özgürlüğü, oy hakkı, temiz seçimler, seçilmiş bir yönetici ve ifade özgürlüğü gibi kurumsal gerekliliklerin yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda yapılan bu çalışma karma rejimlerin geçiş evresindeki rejimler olmadığı hem otoriter hem de demokratik eğilimlerin bir bileşimini ortaya koyan ve demokrasiler ya da otoriter rejimlerden ziyade birbirleriyle karşılaştırmalı olarak incelenmesi gereken siyasi rejimler olduğunu varsayımı ile yola çıkmaktadır.

³ Kavramsal arkaplan kısmında detaylı şekilde ele alınmıştır

Bu kapsamda belirlenen temel araştırma sorusu demokratik ve otoriter kurumları bir arada ve yeniden üretecek şekilde içeren karma rejimlerin istikrarını sağlayan koşulların neler olduğudur.

Bu soruya cevap vermek için karma rejimlerin çok boyutlu bir kavram olarak ele alınması bir zorunluluktur. Demokratik ve otoriter rejimler eksenindeki iki farklı yaklaşımın tek bir modelde anlamlı şekilde temsil edilmesi amacıyla kavramsal yaklaşım hem ekonomik ve hem de örgütsel istikrar yaklaşımları üzerine temellendirilmiştir. Bu bağlamda karma yapıların pekiştirilerek bu rejimlerde istikrarı sağlayan koşulların nasıl meydana geldiği Macaristan ve Türkiye örnekleri üzerinden incelenmektedir. Bu çalışma kapsamında karma rejimlerde istikrarı sağlayan koşulların benzer süreçler izleyerek ortaya çıktığı varsayılmaktadır. Bu vakaların incelenmesi ile istikrarı sağlayan şartların, bu koşulların sağlanması için izlenen benzer yolların ya da varsa ortak stratejilerin daha iyi anlaşılması beklenmektedir. Literatürde karma rejimlerin istikrarını ölçmeye yarayacak çok boyutlu bir model bulunmamakla birlikte, çalışma Magaloni (2006), Gerschewski (2013), Merkel (2004) ve Levitsky&Way (2010)'in istikrar çalışmalarından esinlenerek altı basamaklı bir çalışma modeli hazırlanmıştır. Türkiye ve Macaristan örneklerinin kapsamlı ve sistematik bir karşılaştırmasının yapılması amacıyla ve karma rejimlerde istikrarı sağlayan şartlar şu altı katmanda incelenmektedir. (1) Hukukun üstünlüğü denge ve kontrol mekanizmaları, (2) seçim ve parti sistemleri, (3) meşruiyet stratejileri, (4) ekonomik gelişme, (5) Sivil toplum ve Medya ve (6) Uluslararası entegrasyon. Çok farklı tarihsel, kültürel, siyasi ve ekonomik özelliklere sahip bu iki vakanın aynı zamansal sıralama ve aynı model çerçevesinde rejimlerinin istikrarını pekiştirdikleri düşünülmektedir. İz sürme diğer bir adıyla süreç izleme yöntemi bu çalışma kapsamında kullanılmış ve karma rejimlerin istikrarını sağlayan koşulların ayrıntılı bir tarifinin bu yöntemle elde edilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda altı faktörlü istikrar modeli, vakalara ilişkin hangi süreçlerin araştırmaya dahil edileceğine rehberlik etmektedir (George & Bennett, 2005). Dolayısıyla bu tez Macaristan ve Türkiye karşılaştırması bağlamında önerilen teorik çerçevenin ampirik geçerliliğini test etmektedir.

Bu amaçla tezin ilk bölümünde, karma rejimler ve istikrar kavramlarının daha detaylı şekilde tarif edildiği, bu çalışmanın benimsemiş olduğu istikrar kavramsallaştırmasının detaylandırıldığı ve kullanılacak metodun ayrıtılarıyla açıklandığı bir kavramsal çerçeve yer almaktadır. İkinci bölümde ise seçilen vakaların liberal/ neoliberal kapitalist ekonomiye ve liberal demokrasiye geçiş süreçlerini incelemektedir. Onu takip eden üçüncü ampirik bölüm ise teorik çerçevenin uygunluğunu keşfetmeye ayrılmış ve geliştirilen altı basamaklı istikrar modelini seçilen vakalar üzerinde test etmektedir. Bu bölüm kapsamında sırasıyla Macaristan ve Türkiye 6

değişken kapsamında tartışmaya sunulmaktadır. Dördüncü ve son bölümde ise araştırma bulguları karşılaştırmalı şekilde ele alınarak tartışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ARKAPLAN

Karma rejimlerde istikrarı sağlayan koşullar üzerine odaklanmadan önce, karma rejimlerin kavramsallaştırılması ve sınıflandırılmasına ilişkin literatüre değinmek çalışmanın içinde yer aldığı çerçevenin oluşturulabilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu amaçla bu bölüm karma rejimlere ve istikrara ilişkin tanım ve yaklaşımları daha detaylı şekilde tarif eder, bu çalışmanın benimsemiş olduğu istikrar kavramsallaştırmasının detaylandırır ve kullanılacak olan metodu ayırtılarıyla açıklamaktadır.

1.1. Karma Rejim

Karma Rejim kavramı adından da anlaşılacağı üzere aynı anda farklı model ve tipteki rejimlerin kilit özelliklerini kendi içinde bulunduran rejim anlamına gelmektedir ve Siyaset Bilimi literatüründe uzun zamandır mevcuttur (Finer, 1974). Son otuz yılda yaşanan temel farklılık ise, demokratikleşmenin bir yan etkisi olarak dünyanın pek çok bölgesinde niteliksel anlamda birbirinden ayrılan ama aynı zamanda liberal demokrasilere de pek benzemeyen, rejimlerin çeşitliliğinde ve sayısında yaşanan artıştır. Bu rejimler liberal demokrasiler ile kapalı otoriter rejimler arasındaki “gri bölgede” konumlanan karma rejimlerdir (Carothes, 2002). Burada özellikle vurgulanması gereken ise Karma Rejimlerin geçiş evresinde olan rejimlerden ayrıştırılması gerektiğidir (Bogaards, 2009; Gilbert & Mohseni, 2011; Morlino, 2009).

Öncelikli olarak bir yapının rejim olarak adlandırılması için belirli bir toprak parçası üzerinde ve belirli bir nüfus tarafından resmi ya da gayri resmi olarak tanınan tüm devlet kurum ve normlarına sahip olması gerekmektedir (Easton, 1979; Wiley & Fishman, 1990; O'Donnell, 2001; Morlino, 2009). Bu rejimin sahip olduğu resmi ve gayri resmi kurum ve normlar ister demokratik ister otoriter özellikler taşıyor olsun, bir önceki siyasi yapının izlerini taşır (Wiley & Fishman, 1990). Bununla birlikte bu yapının rejim olarak adlandırılması için asgari düzeyde istikrar gerektirmektedir ki, karma rejimleri geçiş evresinde olan rejimlerden ayıran temel özellik de budur. Hangi zaman uzunluğunun, bir yapının geçiş rejimi ya da karma rejim olarak tanımlanması için yeterli ya da gerekli olduğuna dair literatür farklı ve oldukça değişken zaman aralıkları tanımlamıştır.

Karma Rejimler demokrasinin asgari şartlarından en az birini sağlamayan çok partili rejimlerdir (Morlino, 2009; Diamond, 2002; Wigell, 2008; Colier & Levitsky, 1997; Merkel & Croissant, 2004; Schmitter & Karl, 1991; Levitsky & Way, 2002; Bogaards, 2009; Linz, 2012; Lauth, 2015). Dolayısıyla demokratik bir rejim aynı anda a) hem kadın hem de erkek için genel seçim hakkı b) özgür, yarışmacı tekrarlanan ve adil seçimler c) çok partili yapı d) farklı ve çeşitli medya kaynakları, şartlarının hepsini sağlamak zorundadır. Ayrıca bu dört maddenin tam anlamıyla uygulanabilmesini sağlamak adına sivil ve politik haklar da garanti altına alınmalıdır (Dahl, 2006; Dahl, 1989). Bu şartlardan birinin yokluğunda ya da belli bir noktadan itibaren biri ya da bir kaçının karşılanmaması halinde artık demokratik bir rejimden söz edilememekte ve değişen derecelerde belirsizlik ile karakterize edilen bir kurumsal düzenden bahsedilmektedir. Dahası bir rejim, asgari düzeyde demokrasiyi, yani diğer bir deyişle özgür ve adil seçimler, çok partili yapı ve çoğulcu medya şartlarını sağlamış olsa da; herhangi bir seçilmemiş aktöre ya da dış bir güce tabi olmaması gerekmektedir (Levitsky & Way, 2002; Merkel, 2015; Gilbert & Mohseni, 2011; Diamond, 2002; Geddes, 1999; Geddes, 2006). Bunlardan ilki ile kast edilen, karar verme ve demokrasinin genel işleyiş süreçlerine herhangi bir noktada müdahil olabilecek, askeri kuvvetler, dini, hiyerarşik ekonomik oligarşi, hegemonyacı parti ya da hükümdarın kendisi olabilir (Morlino, 2009). İkinci olarak ise, rejimin bir dış güç tarafından şart ya da şartlara bağlanmış ve demokratik olmayan politikalar izliyor olması ihtimaline değinilmektedir.

Karma rejimlere dair diğer bir önemli ve belirleyici nokta ise, -bu rejimlerin demokratik rejimlerin anahtar özelliklerine sahip olmamalarının yanında-, geleneksel ve otoriter rejimlerin bazı temel özelliklerine atıfta bulunmalarıdır. Bilindiği üzere geleneksel otoriter rejimlerde korku ve ödül etrafında şekillenen, yönetilen ve yöneten ilişkisi, yönetenin kişisel gücüne dayanır. Bununla birlikte iktidarın karar alma gücü normlar ile sınırlandırılmamıştır. İdeolojik olarak gerekçelendirilmesi gerekmemektedir ve temel olarak siyasi düzene elitler ve kurumlar hâkimdir (Geddes, 1999; Linz, 2012; Hadenius & Teorell, 2007; Gilbert & Mohseni, 2011). Juan Linz, otoriter rejimleri sınırlı sorumsuz siyasi çoğulculuğa sahip bir siyasi yapı, yol gösteren bir ideoloji yerine zihniyete dayanan, yaygın ve yoğun bir siyasi hareketliliğin ortaya çıkmasına izin verilmeyen, bir liderin ya da küçük bir grup tarafından ön görülebilir sınırlar içinde yönetilen rejimler olarak tanımlamıştır (Linz, 2000). Linz'in tanımından da anlaşılacağı gibi bu rejimler vatandaşların haklarının sınırlı ve kötü tanımlandığı, siyasi çoğulculuğun sınırlandırıldığı, etkili bir siyasi katılımın olmadığı ve çeşitli baskı biçimlerinin kullanıldığı yapılardır.

Asgari demokrasi ve otoriter rejim tanımlarından yola çıkarak, Terry L. Karl karma rejimleri, Latin Amerika örneklerine bakarak şu şekil de tanımlamaktadır: Karma rejimler demokrasilerin

usule ilişkin gerekliliklerini eşitsiz şekilde yerine getiren, ordu üzerinde sivil denetimi olmayan, yer yer siyasi ve ekonomik haklarından mahrum bırakılan bir nüfusu ve zayıf yargı erki olan rejimlerdir (Karl, 1995). Fakat bu tanım yalnızca bazı temel özelliklerini kaybeden ve demokrasilerin bazı karakteristik kurumlarını ve süreçlerini içeren otoriter rejimleri nitelemektedir. Öte yandan karma rejimler bazı temel demokratik özelliklerini kaybetmiş ve bir takım otoriter özellikler kazanmış bir dizi kuruma sahip demokratik rejimleri de nitelemektedir. Devlet kaynaklarının rutin olarak kötüye kullanıldığı, muhalefetin medyada adil ve eşit şekilde temsil edilmesine izin verilmediği ve seçim sonuçlarının manipüle edildiği örnekler de karma rejimler kapsamında değerlendirilmelidir (Wigell, 2008; Gilbert & Mohseni, 2011). Fakat bu yaklaşım karma rejimlerin her zaman geçmişten bugüne taşıdıkları ve bir önceki rejimin izlerini taşıyan bir takım belirsiz kurumları içinde barındırıp barındırmadığı sorusuna açıklık getirmemektedir. Sonuç olarak karma rejimler, geçiş döneminde olmayan, istikrarlı, liberal demokrasinin asgari şartlarını sağlamayan ve kapalı otoriter rejimlerin bazı özelliklerine referans veren ne demokratik ne de otoriter olan rejimler olarak tanımlanmaktadır.

1.2. Karma Rejimlerin Sınıflandırılması

Genel olarak literatüre bakıldığında akademisyenlerin ve araştırmacıların her nasıl olduysa bazı rejimlerin demokrasiye geçiş sürecinde tam ortada bir yerde kaldıklarının altını ısrarla çizdiği fark edilecektir ve yine nasıl olduysa Huntington'ın "yarı yarıya inşa edilmiş binalar gibi liberal otoriter yapılarında dengede kalamayarak yıkılacağı" iddiasının aksine karma rejimlerin istikrarlı yapılar olduğu gözlemlenmiştir (Huntington, 1991, pp. 174-175). Ayrıca karma rejimlerin deneysel varlığını ve giderek yaygınlaştığını tartışmasız olarak kabul eden çeşitli akademisyenler bunun Huntington'ın tabiriyle bunun "Üçüncü Dalga" demokratikleşmesinin bir sonucu olduğu iddia ederler (Karl, 1995; Diamond, 1996; Diamond, 2002; Levitsky & Way, 2002; Levitsky & Way, 2010; Munck & Synder, 2004; Lindberg, 2009; Merkel, 2010). Fakat bu iddianın aksine Karma rejimler Üçüncü Demokratikleşme Dalgasından önce de Siyaset Bilimi literatüründe yer almaktadır (Finer, 1974)

Karma rejim literatürünün temel tartışmalarından biri de bu rejimlerin sınıflandırılmasında kullanılacak stratejinin ne olması gerektiği etrafında dönmektedir. Fakat bu rejimlerin sınıflandırılmasında birbiriyle çelişen farklı yaklaşımlar bulunmaktadır: ikili ve üçlü (dichotomy and trichotomy) sınıflandırmalar. Diğer bir deyişle; demokrasi ve otoriter rejimler arasındaki süreklilikte karma rejimlere -yani üçüncü bir kategoriye- yer bırakmayan bir karşıtlık -Sartori'nin deyimi ile

zıtlıklar ilişkisi- ya da bu kavramlar arasında karma rejimlere de yer bırakacak şekilde üçlü bir sınıflandırma yaklaşımı ile sınıflandırılmaktadır.

Özellikle 1990'lar sonrasında ortaya çıkan rejimlerin ne demokrasi kavramının sınırları dâhilinde ne de klasik otoriter rejimler bağlamında tanımlanabiliyor olması bu kategorinin yeniden ele alınması ve yeniden sınıflandırılması ihtiyacını doğurmuştur. Ne liberal anlamda demokratik ne de alışıla geldiği gibi geleneksel anlamda otoriter rejimler olan bu rejimler, karma rejimler, gri bölgeler ya da hibrid rejimler olarak tanımlanmaktadır (Karl, 1995; Carothers, 2002; Zinecker, 2009; Diamond, 2002). Karma rejimler hem demokratik hem de otoriter rejimlerin birtakım özelliklerini taşıdığından bu iki kavram arasındaki sürekliliğin tam ortasında yer aldığı da belirtilmektedir. Dolayısıyla liberal demokrasiler ile kapalı otoriter rejimler iki kutup noktası olarak belirlendiğinde arada kalan rejimlere karma rejim denmektedir. Dahası liberal demokrasileri bir kenara bıraktığımızda, karma rejimler 21. yüzyılın en yaygın rejim tipi olarak kabul edilmektedir. (Lindberg, 2009; Bogaards, 2009).

Karma rejimlere demokrasi-otoriter rejim sürekliliğinden yaklaşanlar onu demokrasinin ya da otoriter rejimlerin azaltılmış alt tipleri olarak değerlendirmekte ve bu iki kavram arasında bir noktaya yerleştirmektedirler. Özünde demokratik ya da otoriter olarak kabul edilen bu rejimler ile demokrasi ya da otoriterlik kavramının önüne sıfatlar eklenerek, öz kavramlarının birer kötü kopyası oldukları anlatılmaya çalışılmıştır. Bu sayede demokrasiler ile otoriter rejimler arasındaki ikili süreklilik ilişkisi korunmuştur. İkinci olarak ise bir kısım akademisyen karma rejimleri bir ara rejim kategorisi olarak değerlendirmiş ve demokrasi ile otoriter rejimlerden ayrı olarak karma rejimleri üçüncü bir kategori olarak kurgulamışlardır (Wigell, 2008).

1990'lardan bu yana demokrasi kavramının önüne eklenen, 2000'lerin başından itibaren ise otoriter kavramının önüne eklenen sıfatlar hızla çoğalmıştır. Bu bağlamda iki uç kutup olarak kabul edilen demokrasi ve otoriter rejimler, karma rejimlerin sınıflandırmasının iki boyutunu oluşturmaktadır. Farklı yaklaşımlar doğrultusunda sınıflandırılan ve karma rejimler arasında baskın olan iki yaklaşım, bu rejimleri ya demokrasinin varyantları ya da otoriteliğin varyantları olarak tanımlamaktır⁴ (Karl, 1995; Balzer, 2003; Morlino, 2009; Brumberg, 1995))⁵. Bakış açısının

⁴ Baskın olan rejim sınıflandırmalarının dışında var olan üçüncü yaklaşım yapısal olarak diğer ikisinden farklılık gösterir ve karma rejimleri ne demokratik ne de otoriter bir etiket bağlamında değerlendirir. Bu yaklaşıma örnek olarak “liberal otokrasi” (Liberalized autocracy) ve “yönetilabilir çoğulculuk” (Managed Pluralizm) kavramları gösterilebilir.

⁵ Bu çalışmalardan Balzer ve Brumberg'in kavramları yarışmacı olmayan çok partili rejimler kavramı ile fazlaca benzerlik göstermektedir. Benzer şekilde de Karl'ın kavramsallaştırması ise yarışmacı çok partili rejimlere

farklılığına göre bu iki boyutlu çalışmalar karma rejimleri, demokratik özellikler taşıyan otoriter rejimler yani: seçimli otoriter rejimler (Schedler, 2006), rekabetçi otoriter rejimler (Levitsky & Way, 2002) ve yarı otoriter rejimler (Ottaway, 2003) olarak sınıflandırmaktadır, benzer şekilde otoriter özellikler taşıyan demokrasileri de kusurlu ya da eksik demokrasiler olarak tanımlayan çalışmaların karma rejimleri delegasyoncu demokrasiler (O'Donnell, 1994), liberal-olmayan (illiberal) demokrasiler (Zakaria, 1997) ve kusurlu demokrasiler (Croissant & Merkel, 2004) olarak sınıflandırdıkları görülmektedir.

Liberal demokrasilerden farklı olan karma rejimleri 'seçimsel demokrasi' olarak adlandırmak mümkündür. Seçimsel demokrasiler özgür ve adil seçim şartını yerine getirirken Liberal demokrasilerin gerektirdiği hukukun üstünlüğü, güçler ayrılığı ve temel sivil hak ve özgürlüklerin garanti altına alınması gibi şartları karşılamaz (Zakaria, 1997; Lührmann, et al., 2018; Skaaning, et al., 2015)

Merkel ise karma rejimleri "kusurlu demokrasiler" olarak isimlendirir ve bir tipolojisini çıkarır. İktidarın altı özelliği ile (meşruiyet, erişim, tekel, yapı, kapsam ve uygulama) özgürlük eşitlik ve kontrol unsurlarını birleştirir ve bunları beş kısmi rejime ayırır. Bu beş kısmi rejim on kıstasa bölünür ve otuz dört göstergenin yardımıyla operayonalize edilir. Sonuç olarak bir tanesi işleyen bir demokrasi olmak üzere dört çeşit kusurlu demokrasi modeli ortaya çıkmaktadır. (Merkel, et al., 2003)

Merkel'in demokrasi kavramı üç boyutludur. Bunlar 'yatay meşruiyet' (Vertical Legitimacy) 'yatay hesap verebilirlik ve hukukun üstünlüğü' (horizontal accountability ve rule of law) ile 'etkili hükümet' (effective government). Dikey meşruiyet kavramı seçimler ve siyasi haklar aracılığı ile kurulan iktidar-vatandaş ilişkisini niteler. Etkili hükümet ise sadece seçilen temsilcilerin saygı duyulan ve güvenilir kararlar alabileceği anlamını taşımaktadır. Diğer ikisine ek olarak demokrasinin dikey boyutu liberal anayasacılığı ve yatay hesap verebilirliği kapsamaktadır (Croissant & Merkel, 2004). Bu üç boyuta ek olarak Merkel beş demokratik bileşen ilave etmiştir. Bunlar: seçimler, siyasi katılım hakları, sivil haklar, yatay hesap verebilirlik ve etkili hükümettir. (Merkel, 2015) Bu beş bileşen on kıstasa ayrılır ki bunlar demokrasinin şartları olarak da anlaşılabilir. Dolayısıyla demokratik seçimlerin var olabilmesi için aktif ve pasif oy hakkının, özgür ve adil seçimlerin ve seçilmiş memurların varlığı gerekmektedir. Benzer şekilde siyasi katılım şartının varlığı için düşünce özgürlüğü, basın ve bilgi alabilme özgürlüklerinin yanı sıra örgütlenme

çok yakındır. Ayrıca kendi karma rejim sınıflandırmasını oluştururken demokrasi kavramını kullanmakla beraber, diğer çalışmalardan benzersiz olarak karma rejimlerin kendi başlarına sınıflandırılması gerektiğinin altını çizmiştir

özgürlüğünün de varlığı aranmaktadır. Bunlara ek olarak sivil hakların varlığından bahsedebilmek için bireyin devlete ve özel aktörlere karşı korunması ile eşit yargılanma hakkının varlığından söz etmek gerekir. Son olarak etkili hükümet ve yatay hesap verebilirlik herhangi bir alt koşuta ihtiyaç duyulmadan değerlendirilmektedir (Keman, 2004). Eğer yukarda bahsedilen koşullardan ya da kıstaslardan herhangi biri eksikse ve tam olarak yerine getirilmiyorsa kusurlu bir demokrasiden bahsediliyor anlamına gelmektedir.

Dolayısıyla Merkel'in tanımı çerçevesinde kusurlu demokrasiler çoğunlukla işleyen demokratik seçimlerin ve seçilmiş yöneticilerin olduğu bir rejimdir fakat bileşenlerinin bir ya da birkaçının işleyen mantığındaki aksama nedeniyle demokrasinin ayrılmaz parçaları olan ve korunması gereken özgürlük, eşitlik ve kontrol gibi tamamlayıcı payandalarını yitirmiştir (Merkel & Croissant, 2004).

Merkel'in temel katkısı teorik olarak temellendirilmiş bir tipoloji sunmuş olmasıdır. Merkel demokrasileri barındırdıkları kusurlarına göre dörde ayırmıştır. Seçimlerde ve politik haklarda kusurları olan rejimleri "seçkin (exclusive) demokrasi", sivil haklarda kusurları olan demokrasileri "liberal-olmayan (illiberal) demokrasi", yatay hesap verebilirlikte kusurları olan demokrasileri "delegasyoncu (delegative) demokrasi" ve son olarak da etkili bir hükümete sahip olmayan demokrasileri de "vesayetçi (domain) demokrasi" olarak sınıflandırmıştır. (Merkel & Croissant, 2004). Bahsi geçen kusurlu demokrasilerin her biri birer ideal tiptir. Dolayısıyla gerçekte bu ideal tiplerden bir ya da birkaçı bir arada bir rejimi nitелеmek için kullanılabilir.

Günümüz geçiş sonrası rejimlerinin çoğu 90'lı yılların aksine kusurlu demokrasiler olarak görülmekten çok, hafifletilmiş otoriter rejimler olarak görülme eğilimdedir. Bu eğilim karma rejimlerin sınıflandırılmasında demokrasi temel kavramının yerini otoriter kavramının almasına sebep olmuştur. Dolayısıyla otoriter kavramının önüne birtakım sıfatlar ekleyerek karma rejimler sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmalara yarı-otoriter rejimler, rekabetçi otoriter rejimler, baskın seçimli otoriter rejimler, rekabetçi otoriter rejimler ve liberal otokrasi kavramları birer örnek olarak gösterilebilir.

Rekabetçi otoriter rejimler çok partili yapısı ve rekabet içeren seçimleri ile kapalı otoriter rejimlerden ayırır. Bu rejimlerde iktidar, partiler, yasama ve seçimler gibi demokratik kurumların çatısı altında olsa da onları iktidarda kalmak için manipüle eder (Levitsky & Way, 2002, p. 54). Demokratik kurumların manipülasyonu otoriter rejimlerin klasik tanımı içinde yer almaz (Linz, 2012) dahası bu durum seçimli otoriter bir yapının ortaya çıkmaya başladığının bir işaretidir.

Sartori'nin deyiimiyle “soyutlama merdiveninden” (Sartori, 1970) aşıağıya doğru inersek, rekabetçi otoriter rejimleri baskın ve yarışmacı otoriter yapılar olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür (Diamond, 2002; Lindberg, 2009, pp. 101-127). Bu iki alt tür arasındaki temel fark ise rekabete izin verme oranlarıdır. Baskın otoriter rejimlerde seçimler yapılmasına rağmen sonuç bellidir çok yüksek oy oranları ile iktidar partileri seçimleri kazanacaktır. Yarışmacı otoriter rejimlerde ise gerçek anlamda rekabet içeren seçimler yapılır. Dolayısıyla baskın otoriter yapıların aksine muhalefetin kazanma şansı vardır. Tüm partilerin eşit şansa sahip olduğu demokrasilerden farklı olarak iktidar partisi seçimlerde avantaj sağlamak adına devlet kaynaklarını, kitle iletişim araçlarını ve medyayı muhaliflerinin kazanmasını engelleyecek şekilde kullanır.

Bununla birlikte Linz kendi kavramsallaştırmasını otoriter rejimler üzerine temellendirir ve birçok yeni demokratik ülkenin asgari seviyede bile demokratik olmadığını iddia eder (Linz, 2012). Özellikle 2000'lerin başına gelindiğinde karma rejimlerin, seçimli ya da ılımlı gibi otoriter kavramını niteleyen birtakım sıfatlar ile açıklanabileceğine inanılmaktadır. Bu bağlamda Levitsky ve Way de “rekabetçi otoriter rejim” kavramını otoriter rejimlerin bir alt türü olarak incelerler. Benzer şekilde Diamond ise otoriter rejimleri üç alt başlığa ayırır ve karma rejimleri “baskın seçimli otoriter”, “rekabetçi otoriter” ve “kapalı otoriter” rejimler olarak üç farklı grupta inceler. (Diamond, 2002). Ottoway ise demokrasi görünümüne sahip olmasına karşın seçimlerde özgür bir yarış riskini göze alamayan karma rejimleri açıklamak için “yarı otoriter rejim” kavramını kullanmayı tercih etmiştir. (Ottoway, 2003). Genel olarak bakıldığında bu rejimleri diğerlerinden ayıran özelliğin çok partili seçimlerle demokratik olamayan yapıları birleştirmiş olmaları olduğu söylenebilir.

Schedler'in geliştirmekte olan dünyanın tipik rejimi olarak nitelediği “rekabetçi otoriter rejim” kavramı ile günümüz karma rejimlerini açıklama gayretindedir. (Schedler, 2006) Dahası yazar günümüz dünyasının yeni rejimlerinin otoriter yapılarını ya da kusurlarını seçimleri kullanarak gizlediklerini iddia eder (Schedler, 2006). Bu bağlamda rekabetçi otoriter rejimler hem başbakan hem de parlamento üyelerini seçmek için düzenli seçimler yaparlar. Bu seçimler çoğunlukla kapsayıcıdır, evrensel oy hakkına uygundur ve asgari düzeyde yarışmacıdırlar. Her ne kadar muhalefet partilerinin oy ve koltuk kazanmasına müsaade edilse de bu partiler zafer kazanmaktan yoksundur. Aynı zamanda asgari düzeyde açık olan bu rejimlerde muhalefet partileri açık bir baskıya maruz kalmasalar da belirli durumlarda belirli gurupların aralıklarla baskıya ve yıldırmaya maruz kaldıkları görülmektedir. (Schedler, 2006, p. 3) Buna rağmen bu rejimler de “seçimlerdeki devlet manipölasyonu yaygın ve sistematiktir. Dolayısıyla demokratik olarak adlandırılmaları mümkün değildir.” (Schedler, 2006, p. 3)

Schedler'in sınıflandırmasında Freedom House'un verilerini kullanmıştır fakat bu veriler Freedom House'dan farklı bir metot kullanılarak sınıflandırılmıştır (Bogaards, 2009, p. 409). Dolayısıyla rekabetçi otoriter rejimlere ait ortak evrensel bir kabul yoktur. Schedler'e göre çok partili seçimleri olan ve Freedom House'un siyasi haklar skalasından 4 ila 6 puan alan tüm rejimler "rekabetçi otoriter" rejimlerdir (Bogaards, 2009, p. 409). Ancak Schedler'in çalışmalarında hangi dönemler arasındaki verilerin kullanıldığı ya da neden ve hangi kırılma noktalarının tercih edildiğine dair herhangi bir bilgi yoktur. Dolayısıyla yazar Freedom House'un verilerini kullanarak Freedom House'un kendisinin "seçimli demokrasiler" olarak nitelendirdiği rejimleri "seçimli otoriter rejimler" olarak değerlendirmiştir. Bunun yanı sıra seçimli demokrasiler ile seçimli otokrasiler arasındaki sınırın nereden geçtiğine dair bir uzlaşma da yoktur. Benzer bir durum seçimli otoriter yapılar ile kapalı otoriter rejimler için de söz konusudur.

Bogaards sınıflandırmadaki bu kargaşanın önlenmesi için iki kök kavramın aynı anda kullanılarak sınıflandırma yapılmasını önermektedir (Bogaards, 2009). Dolayısıyla demokratik ve otoriter rejim kavramları birbiriyle ilişki içinde tanımlanmalı ve örnekler her iki bakış açısıyla birlikte değerlendirilerek sınıflandırılmalıdır. Bu amaçla, Bogaards hem demokratik hem de otoriter rejimleri kök kavram olarak kullanarak bu karışıklığın önüne geçmeye çalışır. Kısaca ifade edilirse Merkel'in ve Schedler'in sınıflandırmalarını kullanarak yeni bir yaklaşım geliştirmeyi hedefler.

Karma rejimler üzerine yapılan ölçümlerden görece daha sistematik olan üç çalışma Howard ve Roessler(2006), Brownlee(2009) ve Lührmann et al. (2018) aittir. Bunlardan ilki karma rejimlerin ölçümünde Freedom House'un ve Polity'nin veri setlerini kullanır. Howard ve Roessler hem değişik karma rejim türleri arasındaki farkları belirlemeye hem de siyasi yapı içindeki yarışmanın düzeyini tespit etmeye çalışırlar. Bunu yapabilmek için ise farklı ülkelerin başbakan seçimi süreçlerini incelemektedirler. Freedom House'un siyasi haklar indeksinden 7 ya da Polity'nin indeksinden -8 ila -10 arasında bir değer alan rejimleri "kapalı otoriter rejimler" olarak adlandırırlar. "Rekabetçi otoriter rejimleri", "baskın otoriter rejimlerden" ayırabilmek için ise kazanan partilerin oy oranlarını incelemektedirler. Yüzde 70 ve üzerinde oy alan iktidarlar baskın otoriter olarak sınıflandırılırken, bu oy oranının daha düşük olduğu ve Freedom House puanı 3 ila 6 arasında olan ya da Polity skoru -7 ila 6 arasında olan rejimleri rekabetçi otoriter rejimler olarak sınıflandırır. Bunun dışında kalan ve Freedom House'un skalasından 1 ila 2 ya da Polity'nin skalasından 10 tam puan alan rejimleri "liberal demokratik" rejimler olarak değerlendirmektedirler (Roessler & Howard, 2006)

Brownlee'nin çalışmasına bakıldığında ise karma rejimleri sınıflandırmak için -ki o bu rejimleri "seçimli otoriter rejimler" olarak adlandırmaktadır-, Dünya Bankasının Siyasi Kurumlar

veri setini (Keefer, 2006) kullandığı görülmektedir (Brownlee, 2009). Özellikle kapalı otoriter ve seçimli otoriter rejimleri birbirinden ayırmak için yasama ve yürütme, seçim rekabeti indekslerini kullanmıştır. Yıllarına göre 1 ila 4 arasındaki değerleri alan rejimleri kapalı otoriter 5 ila 7 arasında alan rejimleri ise seçimli otoriter rejimler olarak sınıflandırmaktadır. Seçimli otoriter rejimlerin altında ise skorları 7 olan ülkeler baskın otoriter 5 ya da 6 olanlar ise rekabetçi otoriter olarak kabul edilmiştir. (Brownlee, 2009)

Son olarak Lührman et. al. (2018) rejimleri dört kategoride sınıflandırmaktadır. Bunlar kapalı otoriter rejimler, rekabetçi otoriter rejimler, seçimsel demokrasiler ve liberal demokrasilerdir. Kapalı otoriter rejimler seçimlerin anlamlı sonuçlarının olmadığı ya da hiç yapılmadığı rejim türü olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla iktidar seçim yolu ile belirlenmez ve fiili bir rekabet bulunmamaktadır. Seçimli otoriter rejimlerde çok partili seçimler düzenlenmekte ancak ciddi usulsüzlükler barındırmaktadır. Bu rejimlerde partiler arası rekabet sınırlandırılmıştır ve Dahl'ın demokrasiler için tanımlamış olduğu kurumsal gereklilikler sağlanamamaktadır. Seçimsel demokrasiler kategorisinde yer alan rejimlerin özgür, adil ve çok partili seçimler yapıyor olması yeterli değildir. Bu sınıflandırma kapsamında Dahl'ın 'Poliyarşi' kavramsallaştırması seçimsel demokrasi olarak nitelendirilmiş ve bu rejimlerin "ifade özgürlüğü, özgür ve adil seçimler, seçme ve seçilme hakkı, örgütlenme özgürlüğü, alternatif bilgi kaynaklarının varlığı ve kapsayıcı vatandaşlık" (Dahl, 2006) gibi demokrasinin kurumsal güvencelerini sağlaması gerekmektedir. Liberal demokrasiler ise seçimsel demokrasilere ek olarak, bireysel özgürlüklerin ve hukukun üstünlüğünün yanı sıra yürütme üzerinde etkin yasama ve yargı denetiminin bulunması ile karakterize edilmektedir. Lührman et. al. (2018) bu sınıflandırma çalışmasında V-Dem veri setlerini kullanmışlardır (V-Dem, 2022). Yapılan çalışma genel olarak incelendiğinde görüleceği gibi yazarlar öncelikle rejimleri Dahl'ın Poliyarşi kavramsallaştırmasını kullanarak demokratik ve otoriter olmak üzere ikiye ayırmışlar daha sonra ise bu rejimleri kendi içlerinde sınıflandırmışlardır. Bu durum alt türler arasındaki sınırların net olarak çizilmesini de beraberinde getirmiştir.

Tablo: 1 Karma rejim tipolojileri⁶

Morlino (2009)	Wigell (2008)	Merkel (2004)	Diamond (2002)	Lührmann et. al. (2018)
Sınırlı demokrasi	Otokrasi	Seçkin demokrasi	Kapalı otoriter rejimler	Kapalı otoriter rejimler
Devletsiz demokrasi	Seçimsel otokrasi	Vesayetçi demokrasi	Baskın seçimli otoriter rejimler	Rekabetçi otoriter rejimler

⁶ Karma rejim olarak değerlendirilen rejimler kalın yazılmış ve gri olarak gölgelendirilmiştir

Sözde demokrasi	Anayasal oligarşi	İlliberal demokrasi	Rekabetçi otoriter rejimler	Seçimsel demokrasiler
	Demokrasi	Delegasyoncu demokrasi	Belirsiz rejimler	Liberal demokrasiler
			Seçimsel demokrasileri	
			Liberal demokrasiler	

Tablo 1’de de görüldüğü üzere karma rejimlerin sınıflandırılması noktasında literatürde bir karışıklık ve karmaşa söz konusudur. Genel olarak bakıldığında rejim tipleri ile yazarların kullanmayı seçtikleri veri setleri arasındaki uyumsuzluk da fark edilecektir. Bununla birlikte Howard ve Roessler(2006) ve Brownlee(2009)’nin neden bu kırıma ya da ayırım noktalarını seçtiklerine dair çalışmalarında geçerli bir açıklama yer almamaktadır. Dolayısıyla kullanılan ayırım noktalarına keyfi olarak karar verildiği sonucuna ulaşılabilir (Guliyev, 2012). Buna karşılık Lührmann et. al (2018) yaptıkları çalışmada farklı rejim türleri arasındaki ayırım net olarak ifade edilmiştir.

1.2.1.1. Karma Rejimlerin Sınıflandırılması Üzerine Bir Değerlendirme

Karma rejimlerin sınıflandırılmasında standart bir tanımlanmanın olmaması bu alanda çalışmayı oldukça zorlaştırmaktadır⁷. Zakaria’nın, “illiberal demokrasi” kavramı oy verme hakkının ve çok partili seçimlerin olduğu ama bazı sivil hakların korunmasında başarısız olunan rejim olarak tanımlanmıştır (Zakaria, 1997). Tanıma atfedilen belirleyici özelliklerin az olmasından dolayı Arjantin’den Kazakistan’a kadar çok geniş ölçekli örnekleri kapsamaktadır⁸. Karşılaştırmak gerekirse Diamond’ın “yarı demokrasi” tanımı “illiberal demokrasi” kavramından farklı olarak

⁷ Kavramları karşılaştırmanın ve analiz etmenin en kolay ve yaygın yöntemi kavramları amaç ve kapsamlarına odaklanmaktır. Bir kavramın amacı onu tanımlayan özelliklerin ne olduğunu açıklama gayretinde iken Kavramın kapsamı kavramın uygulanabileceği ampirik vakaların genişliği anlamına gelmektedir. Bir kavramın amacı yani onu tanımlayan özelliklerin sayısı arttıkça, o kavramın kapsadığı yani analiz ettiği ampirik vaka sayısı azalmaktadır. Detaylı bilgi için Bkz. Gary Goertz, Social Science Concepts. A User's Guide. Princeton: Princeton University Press, (2006):

⁸ Benzer şekilde diğer geniş kategoriler “zayıf demokrasiler” ve “kısmi demokrasiler” gibi kavramları da içermektedir. Bkz. Zakaria, Fareed (1997): The Rise of Illiberal Democracy. In Foreign Affairs 76, pp. 22–43.pp.:23, Thomas Carothers, (2002) ‘The End of the Transition Paradigm’, Journal of Democracy, 13, 1, pp. 5-21. Pp. 10

yarışmacı seçimler ve seçilmiş temsilcilerin etkili bir gücünün varlığı gibi özellikleri de kapsamaktadır.⁹ Dolayısıyla bu iki kavramın kapsamaları birbirlerinden oldukça farklıdır.

Benzer bir sorun ile rekabetçi otoriter rejimler ve seçimli otoriter rejimlerin tanımlanması noktasında da karşılaşmak mümkündür. Levitsky ve Way'e göre yarışmacı otoriter rejimler kapsamlı ve çekişmeli seçimler yaparlar fakat siyasilerin oyun alanları birbirine eşit değildir. Dolayısıyla yarış gerçektir fakat adil değildir. Schedler'in seçimli otoriter rejimi tanımında ise buna çok yakın bir durum söz konusudur. Bu rejimlerde seçimler ya özgür değildir ya da adil değildir. Schedler tarafından karma rejim olarak kabul edilen pek çok rejim Levitsky ve Way tarafından tam otoriter rejimler olarak kabul edilmektedir. Örneğin; Mısır, Singapur ve Kazakistan Schedler tarafından karma rejimler olarak değerlendirilirken, Levitsky ve Way bu ülkeleri tam otoriter rejimler olarak değerlendirirler¹⁰. Dolayısıyla seçimli otoriter yapıların hem baskın hem de yarışmacı otoriter yapıları kapsadığı görülür. Benzer şekilde illiberal demokrasinin aralığı oldukça geniştir.

Demokrasi ile otoriter rejimler arasındaki karşıtlığın sürekliliğini esas alan bu sınıflandırmaların hiçbirisi literatürde var olan karmaşanın önüne geçememiştir. Buradaki temel sorun demokrasileri ya da otoriter rejimleri ölçmek için kullanılan yöntem ve araçların bu rejimlerin sınıflandırılmasında istenen sonucu vermemiş olmasıdır. Farklı alt kategoriler arasındaki nedensel homojenlik sağlanamamış ve dolayısıyla farklı demokrasi ya da otoriter rejim türleri arasındaki sınırlar net olarak belirlenmemiştir. Bu durum araştırmacıları kavramsal bir karmaşanın içine itmiştir.

⁹ “Yarı Demokrasiler, seçilmiş yöneticilerin gücünün çok kısıtlı olduğu, siyasi partiler arasındaki rekabetin çok sınırlandırılmış olduğu ya da adil ve özgür seçimlerin yapılamadığı popüler tercihlerden sapmaların yaşanmadığı, sivil ve politik özgürlüklerin oldukça kısıtlandığı ve de siyasi eğilimlerin ve çıkarların organize olmasının mümkün olmadığı ayrıca ifade özgürlüğünün olmadığı rejimlerdir.” Bkz Larry Diamond, Juan Linz , S. M. Lipset. Democracy in developing countries. Boulder, CO: Lynne Rienner; 1988

¹⁰ Levitsky ve Way, bu sınıflandırmanın sadece bu ülkelerle sınırlı olmadığını iddia etmektedir. Sınıflandırma şu ülkeleri de içermektedir: Burkina Faso, Komoros, Kongo-Brazzaville, Ekvatorial Gine, Gine, Ürdün, Kazakistan, Kuveyt, Kırgızistan, Marutanya, Morokko, Pakistan, ve Tunus. Bkz Andreas Schedler, (2002) ‘The Menu of Manipulation’, Journal of Democracy , 13, 2, pp.36-50, Larry Diamond, ‘Thinking About Hybrid Regimes’, Journal of Democracy, 13, 2, (2002) pp. 21-35, Steven Levitsky ve Lucan Way, “Linkage and leverage: how do international factors change domestic balances of power?” In: Schedler A, editor. Electoral authoritarianism. Boulder: Lynne Rienner; 2006. p. 199–216. Bu farklılıklar zaman içinde yok olmamaktadır. Örneğin Levitsky ve Way tarafından Mısır, Kazakistan ve Özbekistan yarışmacı otoriter rejimler olarak değil seçimli otoriter rejimler olarak tanımlanmaktadır. Levitsky ve Way özellikle kendi yarışmacı otoriter rejim kavramlarının Schedlerin kavramsallaştırmalarından daha kısıtlı olduğunu altını çizmişlerdir. Bkz. Steven Levitsky ve Lucan Way, Competitive authoritarianism: hybrid regimes after the cold war. Cambridge: Cambridge University Press; 2010.

Her ne kadar bu çalışmanın odak noktası karma rejimlerde istikrarı sağlayan koşullar olsa da kavramsal çerçevenin sağlam bir zemin üzerine oturtulması amacıyla ve çalışmanın kavramsal eğilimi göz önünde bulundurularak; Tablo 2’de görsel olarak da ifade edilmiş olan Lührmann et. al.(2018)’a ait karma rejim sınıflandırmasının bu çalışmada kullanılan kavramsal alt yapı ve tipolojiyi oluşturmasına karar verilmiştir. Diğer bir deyişle yazar tarafından kavramsallaştırılmış olan ‘rekabetçi otoriter rejimler’ ve ‘seçimsel demokrasiler’ kavramları çalışma kapsamında karma rejimlerde istikrarı sağlayan koşulların analiz edileceği rejim türleri olarak belirlenmiştir. Bu aşamada, önemli olan seçilen tipolojinin, siyasal rejimler üzerindeki çağdaş çalışmaların çoğunun köklü araştırmalara dayanan sağlam bir zemine sahip olmasıdır. Önemli olan bir diğer nokta ise karma rejimlere hem demokratik hem de otoriter rejimler perspektifinden bakmamıza olanak sağlayacak olmasıdır.

Tablo 1.2: Dünya Rejimleri (RoW) Rejim Sınıflandırması

Kapalı Otoriter Rejimler	Rekabetçi Otoriter Rejimler	Seçimsel Demokrasiler	Liberal Demokrasiler
<i>Fiili çok partili değil, özgür adil seçimler yok ya da Dahl’ın kurumsal önkoşulları asgari düzeyde karşılanmıyor</i>		<i>Fiili çok partili, özgür adil seçimler var ve Dahl’ın kurumsal önkoşulları asgari düzeyde karşılanmıyor</i>	
Yürütme ve yargı erkinin başı için çok partili seçimler yok	Yürütme ve yargı erkinin başı için çok partili seçimler resmi olarak tanımlanmıştır	Hukukun üstünlüğü ve liberal ilkeler sağlanamamıştır	Hukukun üstünlüğü ve liberal ilkeler sağlanmıştır

Kaynak: (Lührmann, et al., 2018)

1.3. İstikrar Kavramı

Politik istikrar her ne kadar en basit kavramlardan biri olarak görülse de hem tanımlaması hem de işlevsel hale getirilmesi oldukça zor kavramlardan biridir. İstikrarlı politik sistemler iktidarın ve yönetimin el değiştirmesinin düzenli ve öngörülebilir şekilde gerçekleştiği sistemlerdir. Ayrıca protestoların olmadığı özellikle şiddet içeren veya yönetime meydan okuyan eylemlerin gerçekleşmediği yapılar istikrarlı yapılar olarak değerlendirilmektedir. İstikrar üzerine yoğunlaşan beş farklı akademik yaklaşımdan bahsetmek mümkündür (Morgolis, 2010). Bunlardan ilki 1973 yılında yayınladığı makalesinde, Leon Hurwitz’in istikrarı “şiddetin yokluğu” ve “yapısal değişimin yokluğu” olarak kabul etmiştir (Hurwitz, 1973). Oldukça sezgisel ve basitçe formüle edilmiş olan bu yaklaşım istikrarı şiddet eyleminin yokluğuna indirgemektedir. Son derece basit olmasına karşın bu yaklaşım ile ilgili olarak iki problemden bahsedilebilir. Bunlardan ilki şiddet kavramının ölçülebilir bir kategori olarak organize edilmemesidir. Ne sıklıktaki ve hangi ölçekteki çatışmanın

ya da şiddet olaylarının istikrarsızlığa sebep olduğu açık değildir. İkinci problem ise bu kavramın ölçülmesiyle ilgilidir. Örneğin hangi sıklıkta gerçekleşen saldırıların ara sıra olarak değerlendirilmesi gerektiği net değildir. Bir protestonun ya da tutuklamanın kitlesel veya yaygın olduğunun gazeteciler ve analistler tarafından nasıl değerlendirildiği açıkça tanımlanmamıştır. Bunula beraber istikrarın belirlenmesinde şiddetin yokluğu tek başına yeterli değildir.

Hurwitz'in istikrara dönük olarak geliştirdiği diğer bir yaklaşımı ise yapısal bir değişimin olmayışıdır. Hurwitz'e göre herhangi bir yapı değişmeden uzun süre tanımlanan özelliklerini koruyorsa istikrarlıdır. Fakat yazarın bu yaklaşımı istikrarı devlet ile toplum arasındaki bir mevzu olmaktan uzaklaştırır ve devlet ile meydana gelen olay ilişkisi çerçevesinde temellendirir. Bu durum ise iki farklı problemin ortaya çıkmasına sebep olur. Öncelikli olarak yapısal sebepler söz konusu olduğunda bu yaklaşım odağını hemen iç faktörlere çevirir ve dolayısıyla dışsal faktörleri göz ardı eder. İkinci olarak ise devletin kimliğinde meydana gelen değişimi bir kırılma olarak kabul eder ve eskisiyle bağlantısı olmayan yeni ve ayrı bir devlet yaratıldığı izlenimine yol açar. Oysa ki devletin içinde meydana gelen bu olay ya da değişim ondan bağımsız değildir. Dolayısıyla istikrar ya da istikrarsızlık devletten ve toplumdaki ayrı dışsal bir olgu olarak düşünülemez. Aksine bu kavramlar devlet ve toplumun ilişkisi üzerine temellendirilmelidir (Morgolis, 2010).

İstikrar çalışmalarında benimsenen bir diğer yaklaşım ise istikrarın statik bir şey olmadığını, aksine istikrarın meşru kanallar yoluyla huzurlu bir değişim sağlama kapasitesi olarak tanımlanması gerektiğini söyler (Chris & Mabey, 2005). Her ne kadar bu yaklaşım istikrar tartışmalarının eksenini yine devlet toplum ilişkisi bağlamına geri taşımış olsa da birtakım problemleri de beraberinde getirmiştir. Kontrolün yokluğu olarak adlandırılacak bu yaklaşım, Hurwitz'in yaklaşımlarından biri olmasa da oldukça benzer bir yapıya sahiptir. Kanundan ve hukuktan azade bir toplumu istikrarsız bir toplum olarak tanımlayan bu yaklaşım özellikle devlet üzerine yoğunlaşmaktadır (Dowding & Kimber, 1983). Daha da öze inmek gerekirse devletin kontrol mekanizmaları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Devlet toplum ilişkisinin zor içermeyen açılarını göz ardı ederek kontrol ve zor mekanizmalarının devleti meşrulaştırdığını iddia eder. Dahası gayri resmi kontrol mekanizmalarını da göz ardı ederek sadece resmi kontrol mekanizmalarının -kanunlar gibi- düzeni ve istikrarı sağlayacağını iddia etmektedir (Svensson, 1986).

Son dönemdeki çalışmalara bakıldığında “devletin işlerliği” ve “gösterge ve ilgileşim” yaklaşımlarının günümüzde daha etkili oldukları görülmektedir. Bunlardan ilki yani devletin işlerliği (fonksiyonu), devletin devlet olmaktan gelen sorumluluklarını yerine getirebildiğinde istikrarlı olduğunu iddia eder. Bu görevler güvenliğin sağlanması, fırsatların sağlanması, vatandaşlara

kamu hizmetleri sunulması olarak sıralanabilir. Bu yaklaşıma göre istikrar doğrudan devletin işlevi ile ilişkilidir. İstikrarsızlık ise devletin işlevini yerine getirememesi halidir. Farklı toplumlarda ve farklı rejim tiplerinde bu işlevler ya da devletin göstermesi gereken tepkinin yoğunluğu ve türü farklı şekillerde tanımlanabilir (Sanders, 1981). Her ne kadar göreceliliğinden ötürü devletin fonksiyonu üzerine bir yaklaşımın örneklerle sınırlı kalacağı ve dolayısıyla karşılaştırılamayacağı iddia edilse de son yıllarda devlet kapasitesinin istikrara etkileri üzerine yapılan çalışmalar bu durumun örneklerini açıkça göstermektedir. Bu çalışmalarda, devlet kapasitesinin bir yandan demokrasilerin pekiştirilmesini sağlama aldığı üzerinde durulurken, diğer yandan da otoriter rejimleri istikrarlı yapılar haline getirdiği iddia edilmektedir. Bu sebeple ehil devletlerin bir yandan demokrasilerin meşruiyeti ile siyasi ve sivil hakların kutsallığını kuvvetlendirirken, diğer yandan da otoriter iktidarı güçlendirdiği iddia edilmektedir (Andersen, et al., 2014). Bu durumda ne tür bir istikrarın var olduğunun anlaşılması için devlet kapasitesinin ne yönde geliştiği önem kazanmaktadır. Demokratik istikrarın sağlanması için idari etkililik önemli iken, şiddet araçları üzerinde tekelin sağlanması otoriter istikrarın sağlanmasında özellikle önem kazanmaktadır (Andersen, et al., 2014).

Devlet kapasitesi üzerine yapılan çalışmalar oldukça çeşitlidir. Migdal devlet kapasitesini, topluma nüfuz etme, sosyal ilişkileri düzenleme, kaynakların çıkartılması ve bu kaynakların belirlenen şekilde kullanılması olarak tanımlarken (Migdal, 1988), Huntington siyasi düzen üzerine yaptığı çalışmasında devlet kapasitesini rejim yapısından bağımsız olarak iktidarı desteklediğinin altını çizer (Huntington, 1979). Bu bakış açıyla yola çıkıldığında devlet rejim tarafından kullanılan bir enstrüman haline gelmektedir. Dolayısıyla güçlü bir devlet demokrasilerdeki siyasi ve sivil hakları garanti altına alırken, otoriter rejimlerde ise özgürlüklerin ve hakların baskılanmasında kullanılan bir araç halini alabilir.

Buradan yola çıkarak devlet kapasitesi iki başlık altında toplanabilir: idari kapasite ve zor kapasitesi. İlki ülke genelinde kamu hizmetlerinin düzenlemesi ve gerçekleştirilmesi için gerekli olan siyasaların oluşturulması ve uygulanmasını yani bürokratik kapasiteyi kapsarken; ikicisinde ise devlet topraklarını garanti altına alan ve kamu düzenini sağlayan polis ve askeri gücü nitelenmektedir (Carothers, 2007; Tilly, 2007). Baskı unsurlarının tekilde toplanması ve bürokratik kapasite rejimlerin istikrarını farklı şekillerde etkilemektedir. İstikrarı baskı unsuru üzerine temellenmiş rejimler geçici süreler için kamu düzeni oluşturmakta etkili olur. Bu rejimler, meşruiyet yerine istikrarlarını baskı unsurları üzerine temellendirdiklerinden çoğunlukla rejime karşı halk ayaklanmalarını tetikledikleri görülmektedir. Diğer taraftan idari etkililiği önceleyen

rejimlerin performans üzerine temellendirdikleri meşruiyetleri ise sadece kaba güç kullanılarak sağlanamamaktadır (Andersen, et al., 2014).

Tüm bu yaklaşımlardan farklı olarak demokrasiler incelendiğinde görülecektir ki meşruiyeti sağlayan temel unsur ya da istikrarın temel kaynağının prensipte demokrasi ile değil devletin ya da hükümetin performansı ile ilgili olduğudur. Yani var olan siyasi kurumların toplum için uygunluğundan öte ekonomik büyüme ve kamu mallarının yeniden dağıtımı konusunda hükümetin gösterdiği performans, rejimin meşruiyet kazanması ve istikrarlı hale gelmesi noktasında daha etkili olmaktadır (Gilley, 2006; Chu, et al., 2008).

Bazı örneklerde görüldüğü üzere otoriter liderler baskı ve seçkinlerle koalisyon yöntemi ile iktidarlarını, kötü yönetim performanslarına rağmen yıllarca garanti altına alabilirler. Demokratik iktidarlara karşılaştırıldığında daha geniş kitlelerin mutluluğunu gözetemedikleri için otoriter iktidarların ömrünün daha kısa olduğu söylenebilir. Yine de otoriter yönetimlerin idari etkililik ile yani ehil bir bürokratik yapı ile uzun vadede de daha istikrarlı rejimler oluşturmaları mümkündür (Mesquita, et al., 2003). Dolayısıyla görülmektedir ki istikrar kavramı hükümet performansı ve iktidarın yönetim şeklinin sürekliliği ile özdeşleştirilmektedir ve demokratik ya da otoriter rejimlerde var olan yapısal faktörler bu bağlamda farklılıklar göstermektedir.

Öyleyse Demokratik ve Otoriter rejimler arasında tanımlanan Karma Rejimlerde istikrar nasıl tanımlanmalıdır? Bu konuya geçmeden önce kısaca demokratik ve otoriter rejimlerin sürekliliğini sağlayan faktörlere göz atmak gerekmektedir.

1.3.1. Demokratik Rejimlerin Sürekliliğini Sağlayan Faktörler

Günümüzde pek çok yazar demokrasilerin sürdürülebilirliğini sağlayan temel unsurun yapısal faktörlere dayandığını iddia etmektedir. (Huber, et al., 1993; Lipset, 1959; Moore, 2012) Bunların içinde en çok öne çıkanı, ekonomik gelişmişlik ile demokrasilerin devamlılığı arasında pozitif bir korelasyon olduğunu iddia eden Prezeworski ve arkadaşlarını çalışmasıdır. (Prezeworski, et al., 2000) Bu çalışma kapsamında demokrasilerin ortalama gelir seviyesinin yeterince yüksek olması halinde, otoriter rejimlere göre daha istikrarlı olduğu iddia edilmektedir. Ancak bu çalışmaların pek çoğu demokrasinin asgari şartlarını esas almaktadır.

Buna karşılık Gates ve arkadaşları politik rejimlerin alt bileşenleri arasındaki tutarlılığın rejimlerin istikrarı üzerinde en az ekonomik gelişmişlik kadar etkili olduğunu göstermektedirler. (Gates, et al., 2006) Farklı demokrasi modellerinin demokratik istikrar üzerine etkileri de hala araştırılmaktadır. Bu çalışmalara örnek olarak ise, Linz 'in başkanlık siteminin demokratik

gerileme olasılığını artırıp arttırmadığı üzerine yürüttüğü tartışma gösterilebilir (Bkz: Linz, 1990; Cheibub, 2007). Buna ek olarak anayasal değişiklik gibi daha ayrıltılı anayasal bileşenler, anayasal istikrarı negatif yönde etkilemekte ve demokratik çöküş olasılığını kuvvetlendirmektedir (Cheibub, 2007). Gates ve arkadaşlarının çalışması dışında rejimlerin alt bileşenlerinin, istikrarı ne yönde etkilediğini gösteren çalışma sayısı oldukça azdır.

Benzer bir anlayışla Merkel demokrasinin birbiriyle bağımlı ve biririnden bağımsız belirleyici unsurlarının etkin bir şekilde işleyebilmesi için karşılıklı olarak içkin bir şekilde birbirlerine geçmiş olması gerektiğini söyler (Merkel, 2015). Bu karşılıklı içkinlik iki şeyi işaret eder. İlk olarak bazı belirleyici unsurlar bir diğer belirleyici unsurun etkin bir şekilde işlemesini sağlar. Örneğin demokrasinin en önemli şartı olan adil ve özgür seçimlerin gerçekleştirilebilmesi için siyasi ve medeni hakların sağlanması gerekmektedir. İkinci olarak ise bazı belirleyici unsurlar siyasi akörlerin diğer belirleyici unsurların işlevsel özelliklerine etki etmesini engeller. Fakat bir bütün olarak demokrasi, demokratik rejimi kuşatan kolaylaştıran ve pekiştiren bir çevre ile bütünleşmelidir (Merkel & Croissant, 2004). Bu çevreye gelecek herhangi bir zarar demokrasinin istikrarını zedeler ya da istisnai bir takım değişikliklere yol açar. (Merkel, 2015) Bir demokrasinin çevresel olarak kenetlendiği unsurlar liberal demokrasinin kalitesini yükselten ya da düşüren bir etkiye sahiptir; fakat bu çevresel unsurlar demokratik rejiminin özünü oluşturan parçaları tanımlamaz (Merkel, 2015). Bu çevresel unsurlar Merkel'in deyişi ile "sosyo-ekonomik bağlam", "sivil toplum" ve "uluslararası bütünleşme"dir (Merkel, et al., 2003).

Her ne kadar gelişmiş ve zengin bir ekonomi demokrasinin omazsa olmaz şartlarından biri değilse de, Lipset, "bir ulus refahı ne kadar yüksek olursa, o toplumun demokrasiyi sürdürme şansının o kadar yüksek olacağını" iddia etmiştir (Lipset, 1959, p. 31). Fakat bir ülkenin gelişmişlik düzeyine bakılarak o ülkede demokratik bir rejimin kurulmasının mümkün olup olmadığı, demokrasiye geçiş için gerekli aşamaların ne olduğu ya da ekonomik geçiş alanlarının neler olduğunu tahmin etmek olası değildir. Fakat O'Donnell'in "düşük yoğunluklu vatandaşlık" olarak değerlendirdiği şekilde, ekonomik kaynakların adil bir şekilde dağıtılmaması vatandaşların geliri ve refah düzeyleri arasında bir uçuruma sebep olur ve nüfusun büyük bir kesimini yoksulluk seviyesini altında bırakacağından, demokrasi üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktadır (O'Donnell, 1998). Siyasi eşitlik ilkesi kaçınılmaz olarak demokrasinin ilkelerinden biridir. Yüksek düzeyde sosyo ekonomik eşitsizlik ise politik eşitlik ilkesinin sağlanamadığı durumlara sebebiyet verebilir (Merkel, 2015). Dahası bu eşitsizlik yoksul nüfusu, medeni ve siyasi hakların kullanımında dezavantajlı bir konuma sokmaktadır. Kısaca, aşırı yoksulluğun önlenmesi, çoğulculuk, toplumun maddi ve manevi kaynaklarının adil bir şekilde dağıtılması demokrasinin işlevlerinin sağlanması

için bir kalkan oluşturmakla kalmaz; hukukun üstünlüğü ve katılım noktalarının da ise demokrasinin kalitesini arttıran bir etkiye sahip olur (Merkel, et al., 2003). Tam aksinde ise ani ekonomik krizlerin ve değişimlerin ise demokrasinin niteliği ve istikrarı üzerindeki olumsuz etkisi ise bilinen bir gerçektir.

Sivil toplumun demokrasiyi güçlendirdiğine yönelik olan inanç oldukça eskiye dayanır. Bu düşüncenin temeli ise Locke, Montesquieu, Tocqueville ve Habermas'ın yürüttüğü tartışmalara dayanmaktadır. Bu bağlamda sivil toplumun demokrasiyi güçlendiren 4 temel etkisinden bahsetmek mümkündür: bireyi devlet iktidarının keyfi kullanımına karşı korumak, hukukun üstünlüğü ve güçler dengesi ilkelerini desteklemek, vatandaşları eğitmek ve siyasi eliti şekillendirmek ve son olarak kendini demokratik bir şekilde ifade edebilmenin bir aracı olarak kamu alanını kurumsallaştırmak (Held, 1996; Schmidt, 2002). Bu sayede sivil toplum sadece toplumun demokratikleşmesini ve örgütlenmesini sağlamakla kalmaz aynı zamanda devleti de denetler ve gerekli desteği sağlamış olur. Tabiki sivil toplum liberal demokrasinin belirleyici çekirdeğine ait değildir. Fakat liberal demokratik kurumların sürdürülebilirliği konusunda oldukça önemli bir role sahip olduğu açıktır.

Son olarak uluslararası ya da bölgesel bütünleşmeler demokrasinin istikrarı ve kalitesi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Tarihsel olarak bakıldığında ise demokrasinin uluslararası olarak yerleştirilmesinde en başarılı olan örgütler arasında Avrupa Birliği(AB) gelmektedir. AB üyelik sürecinin genç demokrasilerin istikrarını sağladığı ve özellikle Sovyet Bloğu'nun yıkılmasından sonra Doğu Avrupa ülkelerinin demokratikleşmesini hızlandıran bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Dahası AB üyelik müzakerelerini sürdüren ülkelerin anayasal güvenceler ve demokratik anlamda yüksek standartlara sahip olması şartı, bu ülkelerdeki ekonomik ve demokratik reformlara hız kazandırmış ve daha etkili olmalarına yol açmıştır.

1.3.2. Otoriter Rejimlerin Sürekliliğini Sağlayan Faktörler

1990'ların sonuna gelindiğinde otoriter rejim çalışmaları Barbara Geddes'in çalışmasıyla yeniden hız kazanır. Geddes çeşitli otoriter rejimler arasındaki temel farkın istatistiki olmaktan çok nitel olduğunu ve dolayısıyla bir skala ya da indeks oluşturmaktansa, rejimleri ölçmeye yarayan bir tipoloji oluşturmanın daha faydalı olacağını iddia eder (Geddes, 2003). Otoriter rejimler üzerine yapılan bu çalışma bu rejimlerdeki temel ve belirleyici değişimleri yakalamayı hedeflemektedir. Geddes siyasi partilerin yasamanın ve seçimlerin, atama (co-optation) mekanizması üzerindeki etkileri üzerine yoğunlaşır ve kurumların istikrar sağlayıcı etkisini vurgular ve otoriter rejimleri

sınıflandıran üç ayaklı bir tipoloji kurgular. Geddes'in otoriter rejimleri, askeri, kişisel ve tek parti rejimleri olarak sınıflandırır.

Önceki çalışmalarda seçimler ve yasama mekanizmaları vitrin süsü olarak görülmüş ve partiler, diktatörler için takipçi sağlayan kurumlara indirgenmiştir. Gandhi ve Przeworski (Gandhi & Przeworski, 2007) bu yaklaşımın ötesine geçerler ve görünüşte demokratik olan bu kurumların otoriter yöneticiler tarafından yönetim sürelerini uzatmak için sistematik olarak kullanıldığını iddia ederler. Tek parti rejimlerinin, otoriter rejimleri istikrarlı kılan, elitler arasındaki çatışmayı yatıştıran bir etkisi vardır. Aynı zamanda seçimler atama için bir araç olarak kullanılmaktadır. Totaliter rejimin baskıcı yapısı tersine, Acemoğlu ve Robinson (Acemoğlu & James, 2016) doğru seviyede bir baskının otoriter rejimin uzun süreli olmasında önemli bir rol oynadığını belirtir. Rasyonel seçim yaklaşımına göre ise bir diğer önemli başlık kişisel çıkarlardır. Elitler arası iş birliğini sağlayan temel unsurun kişisel çıkarlar olduğu görülmektedir. Burada istikrarın sağlanması için vurgulanan önemli bir nokta güvensiz ortamda otoriter iktidarın gücünü paylaşması gerektiğidir.

Otoriter rejimlerin istikrarı üzerine derinlemesine çalışmalar yapan Gerschewski konu ile ilgili literatürü üç grup altında toplar (Gerschewski, 2010). İlk grupta yer alan çalışmalar çeşitli türdeki kurumların kalıcı etkilerine odaklanırken, (Brownlee, 2007; Gandhi & Przeworski, 2007; Magaloni, 2006) ikinci gruptakiler, baskıya dair sorulara ve halkın siyasi iradesini bastırmak için ya da potansiyel elit içi bölünmelerini ya da ihaneti engellemek için zor ve tehdit kullanımına odaklanır (Acemoğlu & James, 2016). Son grupta ise otoriter rejimlerin meşrulaştırılmasının kaynakları ve kapsamı ile ilgilenir. Literatürde var olan bu üç grubu sentezleyen Gerschewski otoriter rejimlerin istikrarını açıklamak amacıyla daha kapsamlı bir analitik çerçeve ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Otoriter rejimlerin istikrarını karşılıklı olarak birbirine bağlı ve birbirini kuvvetlendiren ya da etkisizleştiren üç sütunlu bir teoriye dayandırır (Gerschewski, 2010). Bu teorinin ilk ayağı meşruiyet kavramı üzerine temellendirilmiştir. Bu kavram ile anlatılmak istenen "Birinin iktidarını "özel" ve "yaygın destek" biçimlerinde meşrulaştırma kapasitesidir" (Gerschewski, 2013; Easton, 1979). Meşruiyet kavramına Easton'ın çalışmalarından esinlenerek, bir yaklaşım geliştiren Gerschewski, Otoriter rejimlerde iktidara meşruiyet kazandıran iki tür destek biçimi tanımlamaktadır. Bunlardan ilki "özel destek" ekonomi, eğitim, ve güvenlik gibi devletin performansı ile ilgili konuları kapsayan ve kısa dönemli iken, ikinci tür olan "yaygın destek" daha uzun dönemli ve işlevden çok siyasi ideoloji din milliyetçilik ve geleneksel iddialar üzerine kurulan bir destek türüdür (Easton, 1979; Gerschewski, 2013). Gerschewski'nin üç sütunlu yapısının ikinci ayağı ise baskı unsurunun üzerinde oturmaktadır. "Düşük ve yüksek yoğunluklu baskı ölçütleri" ile yönetici elite dönük muhalefetin bastırılma kapasitesi

nitelenmektedir. İlkinde muhalif hareketlerin tamamının şiddet içerecek şekilde bastırılması kast edilirken, ikincisinde baskı unsurunun daha stratejik bir şekilde, belirli muhalif hedeflere ve kurumlara yönelik olarak ve çoğunlukla özgürlüklerin kısıtlanması, siyasi sindirme ve tehdit şeklinde gözlemlenmektedir. Üçüncü ve son sütun ise “kooptasyon” yani resmi (örn. siyasi partiler) ya da gayri resmi (örn. patrimonyal hükümet) mekanizmaları kullanarak önemli stratejik aktörleri iktidar rejimine bağlama kapasitesini nitelemektedir.

Son dönemdeki çalışmalarda ise hem sosyo-ekonomik koşullar hem de otoriter yönetimlerin daha gayri resmi özellikleri ön plana çıkmış ve büyük ölçüde hâkim söylem haline gelmiştir. Tam da bu noktada karma rejimlerin otoriter rejim çalışmaları içinde giderek artan derecede önem kazandığı görülmektedir. Son on yılda ise stratejik baskı ve resmi kurumların istikrar sağlayan etkisi üzerine analizler yoğunluk kazanmıştır. Fakat karma rejimlerin sınıflandırılmasına ilişkin tartışma hala devam etmektedir. Karma rejimlerin varlığı ve 21. yüzyılın yükselen olgusu olduğu gerçeği yaygın bir kabul görmesine karşın bu rejimlerin istikrarının hangi bağlamda çalışılması gerektiği hala var olan bir sorunsaldır.

1.4. Karma Rejimlerde İstikrar Yaklaşımları

Karma rejimler üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde, yapılan çalışmaların beş farklı başlık altında toplandığı görülecektir. Bunlar: kavram inşası, tipoloji oluşturma çalışmaları, ortaya çıkış nedenleri üzerine odaklanan çalışmalar, İstikrarı sağlayan şartlar ve karma rejimlerden başka rejimlere geçişi inceleyen çalışmalar. Genel olarak bakıldığında uzun dönemler boyunca karma rejimlerin istikrarlı yapılar olduğu düşünülmediği için araştırmacılar bu rejimlerin istikrarı üzerine odaklanmamıştır. Ancak 2000’li yıllardan itibaren bu rejimlerin dönüşmeye programlanmamış yapılar olabileceği fikri üzerinde durulmuştur. Nitekim karma rejimlerin istikrarı ile ilgili literatür 2000’li yıllardan itibaren gelişme göstermektedir. Bu sebeple Karma Rejimlerin istikrarı üzerine yapılan çalışmalara görece daha az rastlanmaktadır. Konu ile ilgili literatür iki genel yaklaşım etrafında kümelenmiştir: ekonomik ve örgütsel yaklaşım. Fakat istikrarın ekonomik ve örgütsel yaklaşımlarını daha detaylı olarak ele almadan önce rejimin ortaya çıkış nedenleri ile rejimin istikrarını sağlayan koşulların analitik olarak birbirinden farklı kavramlar olduklarını belirtmekte fayda vardır.

1.4.1. Ekonomik Yaklaşım

Ekonomik yaklaşım iktidar partisinin sınırlı çok partili yapı dahilinde uzun periyotlar halinde tekrarlayan şekillerde neden ve nasıl seçimleri kazandığına ya da kazanamadığına odaklanır. Seçimlerde yapılan kayırmacılık, patronaj ve rant arayışı bu yaklaşımın temel argümanlarını oluşturur. Magaloni (2006) seçimli otoriter rejimlerdeki seçmen davranışlarına odaklanırken. Greene (2007) “Neden dominant partiler kaybeder” isimli makalesinde siyasi elit motivasyonlarına ilişkin genel bir çerçeve çizer. Her ikisi de teorilerinin içsel mantığını biçimsel modelleme kullanarak ve 1928-2000 yılları arası Meksika örneğini kullanarak test etmektedirler.

Magaloni (2006) iktidar partisinin hegemonyasının üç şarta bağlı olduğunu söylemektedir. İlk olarak “uzun vadeli ekonomik büyüme” bağlamında aldığı desteğe, ikinci olarak “oyların satın alınması ve hükümet transferlerinin bir cezalandırma ya da partinin ganimet sisteminden dışlama tehdidi ile dağıtılması” ve son olarak ise “seçim gücü ve sahtekarlığı”dır (Magaloni, 2006). Yazara göre ancak art arda enflasyonist krizler ya da uzun süreli ekonomik durgunluklar ortaya çıktığında, ekonomik krizler rejimin istikrarını bozabilir. Seçmenin oy verme davranışını etkileyen anlık durum değil, hükümetin iktidar süresi boyunca göstermiş olduğu ekonomik performansdır. Diğer bir deyişle seçmenler çok uzun sürmediği veya zaman içerisinde tekrar edeceği şüphesi uyanmadığı sürece, hükümeti kısa süreli anlık ekonomik krizlerden dolayı affedebilir (Magaloni, 2006). Seçim sahtekarlığı ve güç kullanımı da cezalandırma unsurunun ayrılmaz bir parçasıdır. Bu unsurlar olmadan, iktidar partisinin misilleme tehdidi, seçmenlerin muhalefete katılmasını engelleyecek kadar güçlü olmayabilir. Dahası seçim günü hileleri ve güç kullanımı eğer muhalefetin kazanma olasılığı varsa seçim sonucunu kontrol etmek için son çare olarak kullanılır (Magaloni, 2006, p. 229). Bununla birlikte seçim düzensizliğini kınayan kitlesel seferberlik seçimlerin hileli olduğuna dair yaygın bir bilgi olmadığı durumlarda mümkün değildir (Magaloni, 2006, p. 237).

Magaloni’nin yaklaşımındaki temel unsur: iktidar partisinin “yenilmezlik imgesinin” kitlesel destek şartına bağlı olmasıdır (Magaloni, 2006, p. 6). Yüksek seçmen katılımı ve büyük farklar ile kazanılan seçim kampanyaları, can çekişen bir muhalefetin varlığına işaret etmektedir. Dahası, hükümete karşı politik olarak birleşmiş olsa da muhalefet partilerinin genellikle ekonomik politikalar açısından bölünmüş olduğu bu çalışmalara konu olan vakalarda gözlemlenmektedir. Bu bölünmeler muhalefetin, iktidar partisine karşı seçimleri kazanma şanslarını engellemektedir. Bir başka ifadeyle, Magaloni, yönetici seçkinlerin uzun vadeli ekonomik büyümeyi teşvik ettiği sürece iktidarda kalacağını ve bu durumun geniş bir seçmen kitlesini bir araya getirecek kaynakları sağladığını ileri sürmektedir (Magaloni, 2006, p. 73).

Greene’nin teorisi ise kaynaklar ve muhalefet partisinin oyun dışı bırakma kapasitesi noktasında iktidardakilerin üstünlüğüne odaklanır (Greene, 2007). Esas olarak büyük şirketlerin

kamu mülkiyeti aracılığıyla, ekonomik faaliyetleri kontrol etme yeteneğine bağlıdır (Greene, 2007: 33). Para kendi içinde anlamsızdır. Önemli olan, iktidar partisinin seçim dengesini lehine çevirmek için sermaye akışlarını nasıl yönlendirdiği, ne şekilde düzenlediği ve/veya düzenlemeyi hedeflediğidir. Devletin egemen olduğu bir ekonomi, iktidardaki seçkinlerin politik ve ekonomik elitlerin sadakatini satın almalarını sağlayacak çok miktarda araç sağlamaktadır. Dahası, devletin her yerde bulunması aynı zamanda belirli bir bireysel ekonomik bağımlılık biçimini de ima etmektedir. Özel sektörde işgücüne çok az seçenek sunulmaktadır. Bu nedenle devlet, sosyal hareketlilik için ana yoldur. Bu durum, iktidar sahiplerinin pazarlık gücünü artırır. Kamu yönetiminde kişisel geliri güvence altına almak, birçok vatandaş için bir yaşam sorunu haline gelir. Bir işi veya iş ruhsatını kaybetme tehlikesi, iktidarın devleti suiistimalini kınamaya meyilli vatandaşlar arasında oto sansürü sağlamak için yeterlidir (Greene, 2007). Seçimlerin kazananı iktidar ile muhalefet arasında eşit olmayan oyun alanı sebebiyle seçim gününden önce bellidir. Bu sebeple seçim günü sahtekârlığına gerek yoktur (Greene, 2010).

1.4.2. Örgütsel Yaklaşım

Karma rejimlerin istikrarı üzerine odaklanan diğer önemli yaklaşım ise iyi işleyen bir iktidar partisinin ve etkili bir zor aygıtının önemine vurgu yapar. Ekonomik yaklaşım ile benzer şekilde örgütsel yaklaşımda iktidar partisinin tekrar tekrar seçimleri nasıl kazanabildiğini sorgular. Dolayısıyla istikrar hükümetin devamlılığı olarak tanımlanırken, istikrarsızlık iktidar partisinin seçim yenilgisine uğraması olarak tanımlanıyor. Bu yaklaşım çoğunlukla elit yapılanmasına ve elitler arasındaki ittifaklara odaklanmaktadır. Brownlee (2007) karma rejimlerdeki iktidar partilerinin iç işleyişi ile ilgilenirken Levitsky&Way (2010) iktidar partilerinin güvenlik ve polis kapasiteleri üzerine odaklanır ve uluslararası faktörlerin etkisini de ekler.

Brownlee (2007) elit çatışmalarının, parti rekabetinin ve genel olarak politik kurumların tarihsel bir perspektiften istikrar üzerindeki etkilerini inceler. İlk olarak rejim oluşumu sürecine odaklanır. Bu süreç yazar tarafından kuralların belirli bir kurumsal boşluk içerisinde oluşturulduğu belirleyici bir an olarak değerlendirilmektedir. Pek çok yönden yeni kurumlar iktidarın toplum içerisindeki dağılımını etkiler ve bu nedenle çeşitli politik gruplar arasında çatışmalar yaratır. Başlangıçta çatışma çözümü büyük ölçüde bir yıpranma modelini takip eder. Daha açık bir ifadeyle, bir siyasi örgütün diğer potansiyel rakipleri ortadan kaldırması ve çeşitli sosyal güçler üzerindeki otoritesini iddia etmesidir (Brownlee, 2007). Çözümlememiş çatışmalar kendilerini sürdürme eğilimindedir. Dolayısıyla bu noktadan sonra, siyasi istikrarsızlık tekrarlayan bir özellik

olacaktır. İktidarın yoğun mücadelesi sırasında, siyasal örgütlerin kapasitesi, onların stratejik duruşlarıyla (yani, zorlayıcı araçlarla) değil, aynı zamanda, kurumsal kontrol arayışlarına ivme kazandırmak için ittifaklar kurma yetenekleriyle de ilgilidir. Siyasi partiler bu ittifakları yönetir, kaynakları yönlendirir, eylemleri koordine eder ve desteği harekete geçirir. Sonuç olarak rejim oluşumu politik örgütler arasındaki çatışmanın karakterize ettiği bir süreçtir.

İkincisi, rejim konsolidasyonu aşamasında “yönetme eylemi yeni zorlukları gündeme getirmekte ve liderleri ilk kliklerini genişletmeye yönlendirmektedir” (Brownlee, 2007, p. 37). Koalisyonlar büyüdükçe ve farklılaştıkça çatışmalar partiler arası olmaktan çıkar ve özellikle iktidar partisinde daha çok parti içi çatışmalara evrilir. Aday gösterme prosedürleri bir kez yapıldığında, profesyonel ilerleme artık keyfi kararların bir işlevi değildir ve bu nedenle bireyler bir gecede pozisyonlarını kaybetmekten korkmazlar. Seçkinlerin zaman ufku genişler ve beklentileri değişir: Artık kurallara uymak ve iktidar partisine sadık kalmak için güçlü teşvikleri vardır. Gelecekleri daha az belirsiz ve daha öngörülebilirdir. Bu prosedürler, “hiçbir hizip, diğerlerine karşı belirsiz bir şekilde koz elde etmeyeceğinden ve dolayısıyla örgütün kararlarının, zaman içinde, onun kompozisyonunu yansıtacağından” emin olmak için vardır (Brownlee, 2007, p. 39).

Üçüncü olarak ise rejimin istikrarı doğrudan partinin dağılması ile ilişkilidir. İktidardakilerin, seçkin rakipleri tarafından hukuka aykırı yollarla yönetmelerinin potansiyel tehdidine dair artan güvensizliği, bir partinin kurumsal olarak dağıtılmasının ardındaki itici güçtür. Görevdekilerin yerinden edilme korkusu olduğunda, siyasal elitler karar verme sürecinin etkili aktörü olarak zamanlarının bitebileceğinden endişe duyarlar (Brownlee, 2007: 41). Özetle Brownlee karma rejimlerde egemen partinin yaşam döngüsünü araştırmaktadır. (Brownlee, 2007). Eğer ilk çatışmalarda net bir zafer ortaya çıkmamışsa, siyasi rejim içerisindeki üst düzey pozisyonları uzun süreler boyunca tekelleştirmenin zorluğunu vurgulamaktadır.

Levitsky ve Way ise istikrar sorununa başka bir açıdan yaklaşmaktadır. Öncelikle istikrar ve istikrarsızlığın anlamını açıkça belirterek başlamaktadırlar. Yazarlar istikrarı en az üç ardışık dönem boyunca iktidarda kalan hükümetin varlığı olarak ya da en az bir devretme olması fakat demokratikleşme yaşanmaması olarak tanımlamaktadırlar (Levitsky & Way, 2010). Burada hükümet ile kast edilen görevdeki iktidar partisidir. Böylesi bir durumda üç olası sonuç ön görülmektedir: istikrarlı otoriter rejim, istikrarsız otoriter rejim ve son olarak demokrasi.

Böylece Levitsky ve Way iki basamaklı bir argüman geliştirmişlerdir. Argümanlarının ilk kısmını uluslararası faktörler oluştururken ikinci kısmını ise iç faktörler oluşturmaktadır (Levitsky & Way, 2010). Bu yaklaşıma göre eğer yarışmacı otoriter rejimler batı ile düşük yoğunlukta ilişkileri varsa ve özellikle “güçlü, otoriter ve hegemonik bir güç” onu destekliyorsa daha istikrarlı bir

görüntü çizmektedir. Buradaki ilişkilerin kapsamı ekonomik sosyal, iletişimsel ya da hükümetler arası bağları niteleyebilir. Temel olarak, düşük yoğunluklu ilişkiler ise “demokratik kurallarla dışsal sosyalleşmenin yokluğu” anlamına gelir (Levitsky & Way, 2010). Bir karma rejimin istikrarı aynı zamanda uluslararası kaldıraca bağlıdır. Yazarlar için bu değişken, karma rejimin ekonomisinin büyüklüğüne, önemli petrol ve gaz rezervlerinin varlığına, nükleer silah derecesine sahip olma kapasitesine veya rekabet halindeki güvenlik konularına ve ayrıca “güçlü, otoriter ve hegemonik bir güç” desteğine indirgenmiştir (Levitsky & Way, 2002). Bu özelliklerin karma rejimlerin bağımsız olmasını ve kendilerini Batı’nın baskılardan izole etmelerine izin verdiği iddia edilmektedir (Levitsky & Way, 2010).

İç faktörler bağlamında ise yazarlar iktidar partisine ve zorlayıcı aygıtın örgütsel kapasitesine odaklanmaktadır. İktidar partisinin örgütsel gücü, partinin coğrafi yayılımı ve toplumsal nüfuzunun yanı sıra üyeleri arasındaki birlik ve ortak inançların ve alt düzeydeki elitlerin disiplini ile tanımlanır (Levitsky & Way, 2010). Bununla birlikte devletin zorlayıcı kapasitesi, “ulusal alanda etkili bir mevcudiyete sahip, geniş, iyi eğitilmiş ve iyi donanımlı bir iç güvenlik aygıtı”nın varlığına tekabül eder (Levitsky ve Way, 2010: 376). Yazarlar karma rejimlerde zor kapasitesinin iktidar partisinin özel denetimi altında olduğunu varsayarlar. Burada güvenlik aygıtı devletin bir aygıtı değil baskın partinin bir koludur (Levitsky & Way, 2010). Sonuç olarak Batılı ülkeler ile siyasi, ekonomik, teknolojik ve sosyal etkileşimi azaltabilen, bir iktidar partisinin, parti örgütünün kapasitesini, uzmanlığını ve etkinliğini arttırabilirse uzun dönemler boyunca baskın iktidar partisi pozisyonunu korumayı başarması göstermesi mümkündür. (Levitsky & Way, 2010)

Son olarak Gerschewski’nin (2013) yaklaşımı ise istikrar ile demokratik olmayan rejimler üzerine olan literatürü birleştirerek yeni 3 ayaklı bir model oluşturmak yönündedir. İstikrarın üç temel dayanağını meşruiyet, baskı ve co-optasyon taktikleri olarak tanımlar (Gerschewski, 2013). Yazar iktidarın sürdürülmesinde başarılı olan eylemlerin zaman içinde sistematik hale geldiğini ve kurumsallaştığı belirtmektedir. Böylece sistemin farklı bölümleri birbirini tamamlamakta, güçlendirmekte ve sağlamlaştırmaktadır.

Bu üç ayaktan ilki olan, meşruiyet taktikleri: “özel” ve “yaygın” destek olarak ikiye ayrılmıştır. “Özel” destek, toplumun ülkedeki değişen sosyal ve ekonomik koşullara verdiği yanıttır. “Yaygın” destek ise günlük yaşamdaki herhangi bir önemli değişiklikle doğrudan bağlantılı değildir. “Özel” destekle karşılaştırıldığında “yaygın” destek, uzun vadeye yöneliktir ve geleneksel politik ideolojilerin, milliyetçi ve / veya geleneksel taleplerin, toplumun dış tehditlere karşı konsolidasyonunun ve karizmatik lidere duyulan kişisel güvenin bir bileşenidir (Gerschewski, 2013). İkinci ayak ise iktidarın sürdürülebilmesi için hükümetin baskı unsurlarının önemine bel

bağlamasıdır (Gerschewski, 2010; Levitsky & Way, 2010). Baskı unsurlarının kullanımı hedefledikleri kişi ya da grupların sayı ve niteliğine göre ya da baskı taktiğinin kapsamına göre, düşük ve yüksek yoğunluklu olarak ikiye ayrılmaktadır. Son olarak, karma rejimlerdeki hükümetler, yalnızca büyük nüfusu değil, aynı zamanda özellikle politik, askeri ve ticari elitleri de memnun etmeyi amaçlamaktadır. Bu seçkinlerin co-optasyonu, görevi elinde tutanların güvenliği ve varlığının meşrulaştırılması adına stratejik öneme sahiptir (Gerschewski, 2013). Gandhi ve Przeworski (2007), siyasi sistemdeki resmi ağların, farklı elit grupları ile ayrıcalıkları yeniden dağıtmak ve paylaşmak için yaygın olarak kullanıldığını vurgulamaktadır (Gandhi & Przeworski, 2007). Diğer kooptasyon araçları arasında var olan ve gözlenmesi oldukça zor olan patronaj, kayırmacılık ve yolsuzluk, hükümetler tarafından daha yaygın olarak kullanılmaktadır (Gerschewski, 2013).

1.4.3. Karma Rejimlerde İstikrar Yaklaşımları Üzerine bir Değerlendirme

Ekonomik ve örgütsel yaklaşımların temel sorunu karma rejimlerin istikrarını otoriter ya da demokratik rejimlerin istikrarını ölçmek için kullanılan araçlarla ölçmeye çalışmaları ve kapsamlı bir çerçeve sunamamalarıdır. Bu durum karma rejimlere özgü istikrar koşullarının göz ardı edilmesi ya da hiç keşfedilmemesi ile sonuçlanmaktadır. Bu nedenledir ki örgütsel ve ekonomik yaklaşımlardan sadece birinin benimsenmesi istenilen analiz düzeyine ulaşılmasına olanak vermeyecektir. Diğer bir deyişle bu rejimleri sadece seçim rekabetinin bir boyutu üzerinden incelemek ya da sadece ekonomik veriler üzerinden analiz etmek veyahut da sadece elit yapılanması üzerinden karma rejimlerde istikrarı sağlayan şartları anlamaya çalışmak, bu rejimlere özgün diğer unsurların anlaşılmasının önüne geçmektedir. Literatürde var olan bu açığı kapatmak ve anlamlı ve bütünsel bir inceleme yapmak amacıyla bu çalışmada örgütsel ve ekonomik yaklaşımlardan her ikisini de kullanılmıştır.

Örgütsel ve ekonomik yaklaşımların yanı sıra demokratik ve otoriter istikrar yaklaşımlarının da eşit şekilde çalışmada temsil edilebilmesi amacıyla, bu çalışma Magaloni, Gerschewski, Merkel ve Levitsky & Way'in istikrar çalışmaları üzerine temellendirilmiştir. Levitsky & Way'in eklektik çerçevesi karma rejimlerin türlerinin tanımlanmasın noktasında net bir çerçeve sunmaması sebebiyle bu çalışma kapsamında Lührmann et.al. (2018) tarafından geliştirilen karma rejim sınıflandırması kullanılacaktır. Burada önemli olan demokrasiler ve otoriter rejimler ekseninde iki farklı istikrar yaklaşımının tek bir modelde anlamlı şekilde temsil edilmesidir. Her iki

istikrar yaklaşımının da seçim ve parti sistemlerine istikrarın garantörü rolü yüklediği gözlemlenmiştir. Fakat karma rejimlerinin istikrarını tek bir faktör üzerinden açıklama çabası, bu rejimlerin demokratik ve otoriter kurumların bir arada barındırdıkları ve dahası bu kurumların birbirlerini yeniden üretecek şekilde nasıl istikrarlı kalabildiklerini açıklamaktan uzaktırlar.

Karma rejimlerde istikrar yaklaşımlarını konu alan literatüre dönük her değerlendirmenin, demokratik ve otoriter rejimlerin istikrarını konu alan literatür ile var olan ilişkisini dikkate alarak başlaması gerekmektedir. Ancak bu şartla karma rejimlerin analitik olarak diğer rejim türlerinden farklı olduğu varsayımında bulunmak mümkün olacaktır. Bu bağlamda karma rejimlerde istikrar koşullarının çok boyutlu ve kapsamlı bir analizinin yapılabilmesi için şu altı unsur üzerinde durulacaktır: (1) Hukukun üstünlüğü denge ve denetleme mekanizmaları, (2) seçim ve parti sistemleri, (3) ekonomik gelişmişlik düzeyi, (4) meşruiyet stratejileri, (5) sivil toplum ve medya ve (6) uluslararası entegrasyon. Seçilen bu altı katmanın her biri tekil olarak karma rejimleri konu alan literatürde sıklıkla çalışılmaktadır. Fakat literatürde tüm bu temaların bir arada ele alarak siyasi, ekonomik, kültürel ve uluslararası boyutların incelenmesine olanak sağlayan ve konunun farklı açılardan kapsamlı bir şekilde değerlendiren bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dahası literatürde karma rejimlerin konsolidasyonu üzerine geliştirilen modelleme çalışması da bulunmamaktadır. Ayrıca odaklanılan bu başlıkların tüm karma rejim türlerini kapsıyor olması karma rejimlerin istikrarını konu alan örgütsel ve ekonomik yaklaşımların anlamlı bir karşılaştırmasını da mümkün kılmaktadır.

1.5. Karma Rejimlerde İstikrar Tanımı

Levitsky ve Ziblatt karma rejimlerin pekiştirilmesine el veren koşulların ortaya çıkışını bir futbol müsabakasına benzetmektedirler (Ziblatt & Levitsky, 2018). Öyle ki karma rejimlerin istikrarını pekiştirmek isteyen lider önce sahadaki hakemleri ele geçirir sonra ise karşı takımın en parlak oyuncularından bazılarını kenara çeker ve bununla da yetinmeyerek oyunun kurallarını zaman içerisinde değiştirir hatta mümkünse yeniden yazar. Karma rejimlerde liderler serbest ve adil seçimler ile seçilerek yönetime geldikleri için güçlerini ortak idareye dayandırır. İktidarlarını dayandırdıkları bu meşruiyetle hareket ederek zaman içinde yapısal ve kurumsal değişikliklere giderler. Denge ve denetleme sistemini yıkmaya muhalefet partilerini sindirmeye ve baskı altına almaya, bağımsız medya ve yargıyı kontrol etmeye ve sivil toplumun hareket alanını daraltmaya başlarlar. Diğer bir deyişle adil ve özgür seçimler yoluyla güç kazanan ve seçilmiş olmanın getirdiği meşruiyetle hareket eden liderler bir yandan yürütme erkini güçlendirerek iktidarlarının

gücünü merkezde pekiştirirken, diğer yandan farklı kanallar aracılığıyla topluma güvenlik, uyum ve sadakat gibi otoriter değerler aşılayarak çoğulculuğu zayıflatıp kutuplaşmayı artırırlar. Böylece karma rejimlerde iktidarlar seçimlerde kazandıkları oy oranını sürdürerek daha uzun süre iktidarda kalmayı garanti altına almış olurlar.

Bu çalışma kapsamında karma rejimlerde istikrarı sağlayan koşullar aşağıda detaylı olarak tanımlanan şu altı unsur etrafında şekillendirilmiştir: (1) Hukukun üstünlüğü denge ve denetleme mekanizmaları, (2) seçim ve parti sistemleri, (3) ekonomik gelişmişlik düzeyi, (4) meşruiyet stratejileri, (5) sivil toplum ve medya ve (6) uluslararası entegrasyon.

(1) Hukukun üstünlüğü: kontrol ve denge mekanizmaları

Gerçek anlamda özgür ve rekabetçi seçimlerin yapılması ve pek çok temel hak ve özgürlüğün güvence altına alınabilmesi için, anayasaların iktidarı sınırlandırmasına ihtiyaç duyulmaktadır (Diamond, 1999; Dahl, 2001; Özbudun, 2015). İktidarın kendini bir anayasa ile sınırlandırmasının altında yatan iki temel faktör vardır. Bunlardan ilkinin kendi çıkarlarını korumak ikincisinin ise gelip geçici hevesleri sınırlamak olduğu kabul edilmektedir (Özbudun, 2014). Elster buna üçüncü bir faktör daha ekleyerek, siyasi kurumların uzun vadeli planlara olanak vermesinin yolunun istikrar ve süreklilikten geçtiğini, bunun da ancak katı bir anayasanın varlığı ile mümkün olabileceğini iddia etmiştir (Elster, 2000). Bu noktada anayasanın amacının çoğunluk iktidarını sınırlandırmak olduğunu eklemek gerekmektedir. Dolayısıyla istikrar ve sürekliliğin korunabilmesi için Anayasanın geçici ve tutkulu çoğunluklarca arzu edilen her an değiştirilebilir olmaması; dahası mutlak çoğunluğun iktidarı elinde tuttuğu durumlarda azınlıkların haklarının korunması için bir güvence olması gerekmektedir (Özbudun, 2014).

Sadece seçimler yoluyla, diğer bir deyişle sadece dikey hesap verebilirlik mekanizmaları ile iktidarın sınırlandırılması, keyfi uygulamaların önüne geçilmesi ve bireysel özgürlüklerin garanti altına alınması düşünülemez. Bunun sağlanması için katı bir anayasanın varlığı, güçler ayrılığı, anayasa yargısı, hukuk devleti, yargı bağımsızlığı ve diğer yatay hesap verebilirlik mekanizmalarının bulunması gereklidir. Bunla birlikte liberal demokratik rejimlerinin istikrarının temel unsurlarından bir diğeri de yargı denetimi ve yargı bağımsızlığıdır. Yargı denetimi, devletin çeşitli organlarının anayasaca tanınmış yetki ve sınırlarının aşılp aşılmadığının bağımsız mahkemeler tarafından kontrol edilmesi anlamına gelmektedir (Kapani, 1993). Liberal demokrasilerin istikrarında, anayasanın ve hukukun üstünlüğü ilkesinin oynadığı bu önemli rol, karma rejimlerde iktidar değişiminin, anayasa değişikliği, anayasa yapımı veya anayasa reformu

süreçleri ile zorlaştırılması olarak kendini göstermektedir (Landau, 2013). Diğer bir ifade ile görevdeki başkan ve partiler anayasa değişiklikleri ile görev sürelerini uzatmakla kalmaz aynı zamanda mahkemeler gibi denetim amacı taşıyan kurumları etkisiz hale getirecek anayasal düzenler tasarlamaktadırlar (Landau, 2013).

Liberal demokratik rejimlerin aksine, karma rejilerde hükümetler gücü ellerinde toplayan bir anayasal düzeni tercih etmektedirler. Bermeo bu durumu 'yürütme erkinin güç aşımı' olarak tarif etmektedir (Bermeo, 2016). Nitekim bu durum yürütme erki üzerindeki denge ve kontrol mekanizmalarını bir dizi kurumsal ve anayasal değişiklik ile kaldırılması ve yürütmenin tercihlerine meydan okuyan muhalefetin güçsüzleştirilmesi yoluyla gerçekleştirilmektedir. Devrim veya askeri darbelerden farklı olarak yürütme erki el değiştirmez aksine daha yavaş bir dönüşüm ile kendini gerçekleştirir. İktidara meydan okuyabilecek kurumların sökülmesi çoğunlukla yeni seçilen anayasa meclisleri veya referandumlar yoluyla, yani yasal kanallar aracılığıyla yapılmaktadır. Yürütme erkinin güç aşımını tanımlayan en önemli etmen kurumsal değişimin ya bir çeşit oy ya da özgürce seçilen bir yetkili tarafından yasal yollarla kararlaştırılmış bir şekilde gerçekleşmesidir (Bermeo, 2016). Böylece zamana yayılan ve kademe kademe yürütmenin güç aşımına giden bu süreç demokratik bir görevden kaynaklı bir yetki ile gerçekleşmiş olarak gösterilmektedir.

Bununla birlikte yürütme erki üzerindeki kısıtlama yetkisi nedeniyle anayasa mahkemeleri, en fazla baskı altına alınan kurumlardan bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Moustafa, 2014). Nitekim Liberal demokrasilerdeki muadilleriyle aynı işlevleri yerine getirdiği iddia edilen bu kurumların, karma rejimler bünyesinde yapısı değiştirildiği, illiberal anayasa mahkemeleri ve 'istismarcı ya da illiberal anayasalar' (Landau, 2013) yaratıldığı iddia edilmiştir¹¹.

Bu kapsamda hukukun üstünlüğü, denge ve kontrol mekanizmalarının karma rejimlerde istikrarı sağlayan koşulların oluşmasına ne ölçüde katkıda bulunduğunu anlamak amacıyla bu

¹¹ Karma rejimlerin anayasal yapılarını konu alan literatür karma rejimlerde ortaya çıkan bu yeni anayasa yaklaşımını açıklamak için farklı kavramsallaştırmalar kullanmaktadır. 'Liberal olmayan Anayasalar' anayasalcılığın ana bileşenleri olan iktidar birliğinin sınırları hukukun üstünlüğü ve temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması gibi ilkelere karşı çıkan anayasa anlayışı olarak tanımlanmaktadır (Holmes, 2012). Ayrıca bununla paralel olarak 'popülist anayasacılık' (Müller, 2017) yasal bir kavram olarak değil, esas olarak sosyolojik bir fenomen olarak kabul edilir. Bu haliyle, anayasal sistemin sosyolojik bir özelliğidir ve ya liberal olmayan ya da otoriter bir rejimin sosyolojik temelini oluşturur. "Popülist anayasacılık"ın, anayasacılığın farklı bir biçimini tanımlamak yerine, "anayasallığa ve anayasalara popülist bir yaklaşıma" işaret ettiği sonucu çıkmaktadır. Liderin ideolojisi ve yönetim tarzı bu anayasalcılık yaklaşımının merkezinde yer almaktadır. "İstismarcı Anayasacılık" (Landau, 2013) ise basitçe demokratik düzeni yıpratmak için anayasal değişim mekanizmalarının kullanılması anlamına gelir. Diğerlerinin yanı sıra, anayasaya aykırı anayasa değişikliklerinin başarılı kullanımı ile ilgilidir- bu nedenle anayasa, kamu gücü üzerinde herhangi bir kısıtlama taşımamaktadır

rejimlerde anayasa yapım süreçleri, anayasa değişiklikleri, anayasa mahkemeleri ve gerçekleştirilen referandumlar incelenecektir.

(2) Seçim ve parti sistemleri

İstikrar üzerine yapılan çalışmaların çoğu istikrarı rejimlerin kurumsal yapıları ile ilişkilendirilmektedir (Brownlee, 2007; Blaydes, 2011; Gandhi & Przeworski, 2007; Magaloni & Kricheli, 2010; Svobik, 2013). Literatürdeki pek çok çalışma başkanlık sisteminin mi yoksa parlamenter sistemin mi ya da nispi temsilin mi yoksa oy çokluğu sisteminin mi siyasi rejimlerin istikrarı için daha elverişli olduğu sorusuna cevap aramaktadır (Linz, 1990; Duverger, 1972). Bununla birlikte yapılan pek çok çalışma siyasi partiler ile seçimleri birer kurum olarak tanımlamakta ve seçimlerin yapılmadığı ve/veya siyasi partilerin bulunmadığı rejimlerde demokratik istikrarın var olamayacağını iddia etmektedir (Mainwaring & Scully, 1995; Huntington, 1979).

Vatandaşların iktidarın kullanılmasına katılma yöntemi olarak anlaşılan seçimler genellikle demokrasinin varlığının bir göstergesi olarak kabul edilse de Karl Popper'ın da gözlemlerinde yer verdiği üzere seçim kurumu ile demokrasi arasındaki bağ oldukça işlevseldir (Popper, 2018). Her ne kadar seçimler demokratik rejimlerin ayrılmaz bir parçası ve en karakteristik unsuru olarak kabul edilse de birden fazla parti arasında seçim yapılabilen seçimler ile tek partiye oy vermenin mümkün olduğu seçimler arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Fakat yine de sorun yapılan seçimleri karakteristiği üzerinden demokratik-otoriter rejimler ikiliğine indirgenerek çözülemez çünkü demokratik olmamasına rağmen çok partili seçimler gerçekleştiren karma rejimler gerçeği yadsınamaz. Buna karşılık karma rejimlerde yapılan seçimlerin ne kadar rekabetçi olduğu rejimin spektrumun hangi ucuna daha yakın olduğuna göre değişmektedir. Przeworski karma rejimlerde yapılan seçimlerin iktidarın asla kaybetmeyeceği bir yarış olduğunu iddia etmekte ve seçimlerin rekabet unsurunu içermediğini ve iktidar partisinin meşruiyetini pekiştirme amacıyla kullanılan bir araç olduğunu belirtmektedir (Przeworski, 1991). Steven Levitsky and Lucan Way ise meşru bir muhalefetin bulunduğu durumda muhalefetin seçimleri kazanmasının önündeki engelin seçim süresince var olamayan eşit şartlardan ve uygulanan çeşitli yasal ve fiili kısıtlamalardan oluştuğunu belirtmiştir (Levitsky & Way, 2010). Buna rağmen muhalefetin az da olsa iktidara gelme şansının varlığını yadsınamıştır. Steven Levitsky and Lucan Way ile paralel olarak Bílek ve Vališková yaptıkları çalışmada İktidar partisi ile muhalefet arasında gerçek ama haksız bir rekabet olmasının doğrudan rejimin niteliği ile ilişkili olduğunu vurgulamıştır (Bílek & Vališková, 2016). Eşit koşullarda gerçekleşmemesine rağmen karma rejimlerde yapılan seçimlerin sonuçları

bir noktaya kadar öngörülmezdir ve bu durum muhalefetin gerçek ve şiddet içermeyen bir şekilde iktidara gelmesini mümkün kılar. Tam da bu nedenledir ki seçimler karma rejimlerde siyasi iktidarı elde etmek ve korumak için birincil araç olarak görülmektedir (Howard & Roessler, 2006; Levitsky & Way, 2010; Schedler, 2006; Smith, 2014). Eşit olmayan seçim koşullarına rağmen, karma rejimlerde muhalefet uygun bir strateji ile bir hükümet alternatifi olabilir¹². Muhalefet parti ya da partileri ile yapılan stratejik koalisyonların iktidar partisinin yeniden seçilme şansını ciddi anlamda arttırdığı çeşitli örneklerde gözlenmiştir (Howard & Roessler, 2006; Bunce & Wolchik, 2010). Her ne kadar rejimin niteliği seçim kurumunun özelliklerini belirlemede büyük bir rol oynuyor olsa da bunun tersi doğru değildir. Tek başına seçim kurumunun varlığı -rekabetçi ve çok partili olarak yapılıyor olsa bile- rejimin niteliği hakkında belirleyici olmaktan oldukça uzaktır. Yine de seçimler birçok araştırmacının işaret ettiği üzere iktidar partisine meşruiyet sağlaması ve içerdği çeşitli yasal, fiili düzenlemeler ve stratejilerle istikrar sağlayan bir niteliği sahiptir.

Karma rejimler söz konusu olduğunda ise istikrar üzerine yapılan çalışmalar şaşırtıcı şekilde siyasi elitlerin seçim ve parti sistemlerini değiştirme sıklığı üzerine odaklanmıştır. Yapılan kurumsal analizler seçimlerin düzenli olarak yapılmasına ve belirgin parti sistemlerinin varlığına rağmen karma rejimlerin minimum düzeyde istikrarlı olduğunu iddia etmektedir (Levitsky & Way, 2010). Bununla birlikte genel olarak Karma rejimlerin ve özel olarak “Seçimli Otoriter Rejimlerin” en çarpıcı özelliği seçim ve parti sistemleri noktasındaki kurumsal zayıflığıdır (Levitsky & Way, 2010). Karma rejimlerin pek çoğunda bu kurumların oldukça istikrarsız olduğu gözlemlenmiştir.

Schedler’e göre ise seçim ve parti sistemlerindeki bu istikrarsızlık diğer bir deyişle bu sistemlerin mütemadiyen değiştirilmesi iktidardaki seçkinlerin kasıtlı olarak uyguladıkları bir hayatta kalma stratejisidir (Schedler, 2002). Schedler’e göre otoriter yönetimi gizlemek için düzenli olarak çok partili seçimler yapılır fakat iktidara erişim seçim baskısına kapalıdır ki bu da siyasi makamların rekabete açık olmadığı anlamına gelmektedir. Nitekim yeni Macaristan Anayasası Fidesz hükümeti yönetimi sırasında ve 2011 yılından bu yana 9 kez değiştirilmiş, 1982 Anayasası ise sadece Ak Parti Hükümetleri sırasında 10 kez değiştirilmiştir. Her ne kadar ilişkisiz olduğu düşünülse de karma rejimlerin istikrarı bu kurumsal oynaklığa, diğer bir deyişle iktidar elitinin

¹² Özellikle Latin Amerika ülkeleri üzerine yapılan çalışmalar bu stratejinin muhalefetin birleşmesi olduğunu göstermektedir (Bilek & Vališková, 2016; Howard & Roessler, 2006; Donno, 2013). Latin Amerika ülkeleri üzerine yapılan çalışmalar hükümet elitlerinin birleşmiş muhalefeti yenmesi veya onlara zulmetmesi çok daha zor olduğunu göstermektedir. Birleşik muhalefet stratejisi bir değişikliğin mümkün olduğu ve muhalefete oy vermenin anlamsız olmadığı izlenimini uyandırarak, seçmenleri görevdeki yönetime karşı oy kullanmaları için harekete geçirebilmektedir (Howard & Roessler, 2006; Donno, 2013). Birleşik muhalefet stratejisi muhalefetin stratejik bir koalisyon oluşturma veya daha doğrusu adayının arkasında güçlü ve birleşik bir cephe oluşturma yeteneği olarak kendisini gösterebilir

seçimler kazanmak için kurumları manipüle etme ve yenilerini dayatma düzey ve derecesine dayanmaktadır. Her ne kadar bazı seçim ve parti sistemleri iktidar partisinin lehine olacak şekilde düzenlense de bu kurumlar ile ilgili yasal düzenlemeleri incelemek ne yazık ki meselenin özüne dair çok az fikir vermektedir. nemli olan herhangi bir seçim ve parti sisteminin iktidar elitinin çıkarlarına hizmet edecek şekilde kendi bağlamında değiştirilebiliyor olmasıdır. Bununla birlikte kurumsal oynaklığın dönemsel özelliğini göz ardı ederek, onu bir sabit olarak alarak derecesini abartmamak önemlidir. Seçim ve parti sistemlerinin demokratik rejimlerde yazılı kurallarının fiilen aktörleri sınırlandırdığı görülürken, otoriter rejimlerde bu kurumların hiç bulunmadığı ya da siyaset alanının rekabetçi olmayan özelliği nedeniyle var olsalar bile etkili olmadıkları görülmektedir. Bu iki rejim türünden farklı olarak karma rejimlerde seçim ve parti sistemleri kurumları sıklıkla değiştirilen istikrarsız kurumlar olmakla birlikte karma rejimlerin istikrarını sağlayan bir mekanizma olarak işlev görmektedir. Karma rejimin istikrarının altında yatan dinamiklerinin anlağılması noktasında bu kurumsal istikrarsızlığın hangi şartlarda meydana geldiğini anlamak gerekmektedir.

Seçim ve parti sisteminin bu potansiyel ve dönemsel istikrarsız yapısına karėı korunan seçkinler ya iktidar partisinin seçkinlerinden ya da iktidar koalisyonunu oluğturan hiziplerin bir karığımından oluğmaktadır (Brownlee, 2007). Bu yaklağıma göre baskın ya da hâkim parti koalisyonu dığında kalan muhalif seçkinlerin tek taraflı hareket etmektedir. Baskın parti ya da parti koalisyonu içinde ise bir öngörülebilirlik duygusu hakimdir ve kolektif hedeflere bağlılık söz konusudur. Seçkinler önceden belirlenmiğ davranığ normlarına uygun olarak davranmayı karėılıklı olarak kabul etmiğtir.

Bununla birlikte örgütsel yaklağımın en önemli handikabı ise karma rejimlerde istikrarı açıklamak için tek partili otoriter rejimlerde istikrarı açıklayan literatür alığmalarından yola çıkılan bir mantık kullanmasıdır. Otoriter rejimin istikrarı üzerine yoğunlağan alığmalar bu rejimlerin istikrarı için güçlü bir partinin kilit öneme sahip olduğunu defalarca ileri srmğtir (Huntington, 1979) ve otoriter rejimin istikrarının bir belirleyicisi olarak iktidar partisinin kurumsallağmasının önemi vurgulanmığtır. Buna ek olarak otoriter rejimlerin istikrarında siyasi partilerin ve zor aygıtının merkezi rolünün de altı çizilmektedir (Linz, 2000; Linz, 2012). Benzer şekilde karma rejimlerde istikrarı açıklarken örgütsel yaklağımın tek partili otoriter rejimlerin istikrarı ile hakim partili karma rejimlerin istikrarını açıklarken benzer unsurları kullanır fakat aralarındaki farkı açıkça belirtmez (Snyder, 2006).

Literatüre bakıldığında farklı rejim türlerinde ortaya çıkan parti tiplerini inceleyen alığmalar, rejim türü ile parti tipi arasında bir bağ olduğunu iddia etmektedir. Dolayısıyla tek parti ya da hegemonyacı parti sisteminin otoriter rejimlerde yine hegemonyacı ya da dominant parti

isteminin karma rejimlerde ve hâkim, iki partili ya da çoğulcu parti isteminin ise demokratik rejimlerde sıklıkla gözlemlendiği belirtilmektedir¹³. Bu noktada sorulması gereken diğer bir soru ise karma rejimlerin diğer rejimlerle benzer istikrar konfigürasyonuna sahip olup olmadığıdır. Bazı çalışmalar karma rejimlerin farklı konfigürasyonlarının kurumsal anlamda demokratik olmayan rejimlerinkine daha yakın olduğunu vurgulamaktadır. Bu kapsamda Hadenius ve Teorell tek partili otoriter rejimlerin ortalama ömrünün 17,8 yıl olduğu iddia ederken bu sürenin seçimli otoriter rejimlerde neredeyse 10 yıl olduğunu belirtmişlerdir (Hadenius & Teorell, 2007; Magaloni, 2008). Bu açıdan değerlendirildiğinde baskın bir partinin varlığının otoriter rejimlerde istikrarın sağlanması noktasında karma rejimlere kıyasla daha önemlidir¹⁴. Karma Rejimler de sadece baskın bir partinin varlığı istikrarın sağlanması için yeterli değildir ve farklı faktörlerin müdahalesini gerektirmektedir. Buradan sonuçla demokratik olmayan tüm rejimler birbirinden farklı istikrar konfigürasyonuna sahiptir ve var olan kurumsal farklılıklar bu rejimlerin istikrarını etkileyen ya da belirleyen koşullar üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olduğu iddia edilebilir.

Karma rejimlerde istikrarının altında yatan en yaygın kurumsal özelliklerden bir diğeri de seçimler ve seçim rekabetidir (Howard & Roessler, 2006; Levitsky & Way, 2010; Lindberg, 2009). Bununla birlikte seçimlerin demokratik rejimlerde oynadığı rol ile otoriter rejimlerde oynadığı rol birbirinden oldukça farklıdır (Morgenbesser, 2014). İlkinde seçimlerin özgür adil ve çok partili olduğu varsayılırken, ikincisinde elit yönetimini bir aracı, himaye dağıtımının belirleyici unsura ya da meşruiyet stratejilerinin bir parçası haline gelebilir. Dolayısıyla seçimlere karma rejimlerin

¹³ Sartori parti istemlerini, Tek Parti, Hegemonyacı parti, Baskın Parti, İki Parti, Sınırlı Çoğulculuk, Aşırı Çoğulculuk ve Atomize olmak üzere yediye ayırmıştır (Sartori, 2005) Her ne kadar parti istemlerine ilişkin literatür çoğu tekil vakalara odaklanan vaka bazlı analizden oluşmuş olsa da farklı rejim türlerinde ortaya çıkan parti tiplerini inceleyen çalışmalar, rejim türü ile parti tipi arasında bir bağ olduğunu iddia etmektedir. (Bader, 2011; Hutcheson, 2012; Reuter, 2017; Reuters & Gandhi, 2011; Reilly & Nordlund, 2008; Burnell & Gerrits, 2013; Yip, 2017; Tomini, 2018; Sebök & Boda, Policy Agendas in Autocracy, and Hybrid Regimes: The Case of Hungary, 2021; Robertson, 2011) (Morse, 2016; Magaloni B. , 2008; Magaloni & Kricheli, Political Order and One-party Rule, 2010; Ruud & Hasan, 2021; Lancaster, 2016)

¹⁴ Başka partilerin ya da muhalefetin varlığına rağmen, gerçek anlamda siyasi rakip olmadıkları ve uydu ya da ast partiler olmaları şartıyla müsaade edilen sistemlere Sartori'nin sınıflandırması bağlamında hegemonyacı tek parti sistemi adı verilmektedir. Baskın/Hâkim partinin olduğu tek parti sisteminde ise iktidar partisi ile rekabet içinde olan muhalefet partileri bulunmasına rağmen, iktidar partisinin oyların salt çoğunluğunu alarak tek başına iktidara gelmesi mümkün olmaktadır. Hâkim parti sisteminde demokratik rekabetçi seçimler olmasına ve iktidarın el değiştirmesinin olası olmasına karşılık iktidar değişmemektedir (Sartori, 2005). Bu parti sisteminin tek parti sistemine benzeyen yegâne özelliği iktidarın uzunca süreler el değiştirmemesi ve istikrarını korumasıdır. Literatüre bakıldığında her biri farklı bir çağrışım ve anlama sahip olma eğiliminde olsa da bir partinin demokratik bir siyasi isteme hakim olduğu olgusunu ifade etmek için kullanılan pek çok farklı terim bulunmaktadır: 'hakim parti sistem/ rejimi', 'baskın parti', 'tek parti hakimiyeti', 'tek parti egemenliği', 'dominant parti', 'hegemonyacı parti sistemi' (Forestiere & Allen, 2011; Çarkoğlu, 'Turkey's 2011 General Elections: Towards a Dominant Party System?', 2011; Aslan-Akman, 2012; Anderson, 2009; McElwain, 2008; Özbudun, 2016; Lancaster, 2016)

istikrarında üstlenmiş olduğu bu rol, kullanılan yaklaşıma ve siyasi bağlama göre çeşitlilik göstermektedir. Seçimlere yapılan bu vurgu karma rejimlerin analizi için kritik öneme sahip olan bir dizi daha temel boyutun gözden kaçırılmasına sebebiyet vermektedir. Dahası kimin yönetimde olacağı hangi yetkilerle ne şekilde ve nasıl yöneteceği sorularının yanıtlarında seçimlerin siyasi sonuçları kadar seçim dışı kilit faktörlerin de etkili olduğu unutulmamalıdır (Munck & Synder, 2004). Nitekim Merkel demokrasilerin sürekliliğini dikey meşruiyet, yatay hesap verebilirlik artı hukukun üstünlüğü ve etkili yönetim olmak üzere üç boyutta ele almıştır. Bu boyutlar daha sonra alt kriterlere ayırmış ve bunlar ihlal edilmesi halinde dört tür kusurlu demokrasinin ortaya çıkacağını belirtmiştir (Merkel & Croissant, 2004).

Stratejik seçim manipölasyonu ise karma rejimlerde istikrarın sağlanmasında etkili bir diğer araçtır ve çoğunlukla yürütme erkinin kuvvetlenmesi ile ilişkilidir. Stratejik seçim manipölasyonu çoğunlukla seçim oyun sahasının, görevdekiler lehine değiştirmek üzerine kuruludur. Medya erişimini engellemek, hükümet fonlarının görevdeki siyasiler yararına kullanılması, muhalefet adaylarını oylamadan uzak tutmak, seçmen kayıtlarını engellemek, seçim kurallarını görevdekilerin yararına değiştirmek, muhalefeti taciz etmek fakat bunların tamamı seçimlerin hileli görünmesini engelleyecek şekilde yapılmaktadır. Seçim günü hilesinde farklı olarak stratejik manipölasyon seçim gününden çok daha önce başlar ve çok nadir olarak yasaların açıkça ihlalini içerir. Stratejiktir çünkü uluslararası gözlemciler tarafından nadir olarak fark edilerek eleştirilir (Bermeo, 2016).

Bu rejimlere daha genel bir perspektiften bakıldığında ise etkili, harekete geçirici mesaj ya da eylemden ya da bir hareket çağrısını seslendiren muhalefet liderlerden yoksun oldukları görülecektir. Yürütme erkinin kuvvetlenmesi onu destekleyen çoğunluğun zaten kök saldığı yerlerde gerçekleşir. Stratejik seçim manipölasyonunun görevdekilerin çoğunluğun desteğini güvence altına aldığından ya da onu güçlendirebilecek durumda olduğundan emin olduğunda gerçekleşir. Her iki istikrar stratejisi de performans aksaklıkları ve iç bölünmeler nedeniyle muhalefetin zaten güçsüz olduğu yerlerde gerçekleştiğinden sayıların gücünü tersine çevirmek özellikle zordur. Muhalefetteki liderler çalınan bir seçim karşında toplu eylem başlattıklarında bile başarılarının çoğunlukla yabancı müttefiklerine bağlıdır (Bermeo, 2016).

Özellikle genel oy hakkının kullanılması, genel seçimlerin yapılma sıklığı, yasal bir muhalefetin bulunması ve yasama organının işleyişi noktasında karma rejimler arasında bulunan farklılıklar önemlidir. Burada dikkate alınması gereken seçimlerin ve partiler arası rekabetin varlığı ve bu kurumların iktidar elitlerine güç odağını kendi ellerinde tutmak için ne gibi fırsatlar sunduğudur. Literatürde yapılan pek çok çalışma sadece seçimlerin ve parti sistemlerine

odaklanarak, bu yapıların karma rejimlerin sürekliliği üzerinde bir etkisi olup olmadığı test etmiştir (Magaloni, 2008; Gandhi & Prezeworski, 2007; Brownlee, 2009; Boix & Svolik, 2013; Blaydes, 2008). Bununla birlikte parti sistemlerinin belirli biçimleri üzerine yoğunlaşan çalışmalar, dominant parti sisteminin karma rejimlerde nasıl ortaya çıktığını farklı pek çok sayıda faktör ile açıklarken¹⁵, özel olarak dominant ya da hegemonyacı parti sistemlerinin diğer parti tiplerine nazaran bu rejimlerin istikrarı üzerinde olumlu etkileri olduğunu da vurgulamaktadırlar (Scheiner, 2005; Boix & Svolik, 2013; Burnell & Gerrits, 2013; Dunleavy, 2010).

Son dönemde yapılan çalışmalar ise popülist partilerin karma rejimler üzerindeki etkisine yoğunlaşmıştır. Yapılan çalışmalar 2000'lerin başından bu yana popülist liderlerin sayısının neredeyse ikiye katlandığını göstermektedir (Lewis, et al., 2019). Buna paralel olarak 2007 Freedom House raporu 193 ülkeden 60'ının kısmen özgür olarak sınıflandırmış, diğer bir deyişle küresel nüfusun %30'unun karma rejim olarak nitelendirilebilecek (Morlino, 2012) ülkelerde yaşadığını göstermiştir. Bu sayının 2020 yılına gelindiğinde Hindistan ve Brezilya gibi nüfus yoğunluğu yüksek olan ülkelerin eklenmesi ile hızla arttığını görülmektedir (Reucci & Slipowitz, 2021). Bu eş zamanlı yükselişin bir rastlantı olmadığı ihtimali üzerine yoğunlaşan çalışmalar olmakla birlikte popülist rejimlerin karma rejim tipolojisi altına yerleştirmek oldukça zordur. Fakat Popülist parti ve liderlerin karma rejimlerin istikrarı konusunda ne kadar etkili olduğunu ve var olan karma yapı ile nasıl bir etkileşim halinde olduklarını göstermek oldukça önemlidir. Popülist partiler temsili siyasete karşı çıkmamakla birlikte aracı aktörlerin ve kurumları ortadan kaldırılmasını ve halk ile siyasi lider arasında daha güçlü bağların kurulmasını arzulamaktadır. Pasquino'ya göre ise popülistler geleneksel siyaseti karakterize eden tüm mücadele ittifak ve taahhütleri ortadan kaldırmayı amaçlarken, siyasi elit ve halk arasında doğrudan bir ilişkiyi teşvik eder ve böylece karar verme yetkilerine meşruiyet ve güç katarlar (Pasquino, 2008). Karma rejimlerden bağımsız olarak, sosyoekonomik krizlerin ve toplumda mevcut olan dışlanmışlık ve mutsuzluğun, popülizmin ve popülist liderlerin ortaya çıkışı için verimli bir ortam sunduğunu iddia eden Pasquino¹⁶, bu ortamda ortaya çıkan liderlerin topluma bir aidiyet duygusu, sosyal istikrar ve kesinlik içeren çarelerle dolu bir gelecek vaat ettiğini ve bunu yaparken de düşman olarak gördüklerini günah keçisi ilan ettiğini söylemektedir (Pasquino, 2008). Her ne kadar yazar karma

¹⁵ Muhalefetin başarısızlığı, üniter devlet yapısı, muhalefetin ideolojik ilgisizliği, savaşlar veya ekonomik bunalımlar gibi geniş çaplı ulusal krizler en önde gelen faktörler olarak sıralanabilir. (Scheiner, 2005; Ottaway, 1991; Poteete, 2012; Greene, 2009; Krauss & Pekkanen, 2010; Pempel, 1990)

¹⁶ Popülizmin demokrasi ile çelişmekte olduğunu iddia eder ve popülizmin o gelişmesine katkıda bulunan faktörler arasında iş istikrarsızlığı ekonomik istikrarsızlık göçmen tehdidi ve belirsiz gelecek perspektifi gibi unsuları sıralamaktadır

rejimlerde ortaya çıkan popülist iktidarların demokratikleşmeye katkı sunabileceği ihtimaline kapıyı kapatmasa da popülist bir hareketin başarılı bir şekilde kurumsallaştığını gösterir herhangi bir kayıtlı vaka bulunmadığının da altını çizerek. Popülizmi üç temel boyutta açıklayan Pippa Noris bunları, gücün elitlerde değil sıradan insanlarda olması gerektiği gerekçesi ile liberal demokrasinin ötesinde halk egemenliğine başvurmak, siyasi ve ekonomik elitlerin yansın aydınları, gazetecileri ve toplumun üst seviyelerindeki diğer grupları hedef almak ve popüler gücün “sıradan insanların temsilcisi” olan bir karizmatik liderde toplanması olarak sıralamıştır (Noris, 2017). Özellikle sağ partiler ile ilişkilendirilen bu eğilim Noris’in de belirttiği gibi “güçlü bir lider, güçlü bir devlet ve sağlam bir düzenin varlığına inanç” gibi otoriter değerlerin yanı sıra ulusal birlik ve bu ulusal birliğin, milliyet etnisite ya da ırk temelinde yabancı kabul edilenlerden korunması vurgusunu da barındırmaktadır. Morlino Latin Amerika örneğine bakarak popülist liderlerin iktidarda geçirdikleri on yılın sonunda hükümetlerin karma rejimlere geçtiklerini varsaymaktadır (Morlino, 2012). Buna göre rekabetçi seçimlerin yapılması ve hukukun üstünlüğü prensibinin minimumda karşılanır olması şartıyla, popülist partilerin, rejim değişikliği veya anayasal düzenin değiştirilmesini içeren bir siyasal gündemi uygulayarak rejim geçişi için öncü olabilecekleri farklı örnekler gözlemlenmiştir (Bachmann, 2019)¹⁷. Dahası yapılan çalışmalarda popülist partilerin açık bir şekilde demokrasiyi ya da demokratik kurumları hedef almadığı kuvvetle vurgulanmaktadır. Bu partiler, seçim kampanyalarını ‘demokrasiyi daha kapsayıcı hale getirme’, ‘halkın sesini duyurma’ ve kurumları ‘vatandaşlara yakınlaştırma’ taahhütleri üzerine oluştururlar.¹⁸ Fakat iktidara geldikten sonra rejim ve anayasal düzeni değiştirmeyi hedefleyen bir politik ajandayı uygulamaya başladıkları görülmektedir. İkinci olarak ise popülist partiler resmi ya da gayri resmi bir koalisyonun içinde karma rejime geçişi desteleyen bir gündemi destekleyebilmektedirler (Bachmann, 2019). Dolayısıyla çeşitli çalışmalarda popülist partiler ya da hareketler demokrasiyi aşındırma şansı elde ettiğinde ya da başka bir partinin karma bir yapı kurma girişiminde bulunması durumunda bu olasılığı değerlendirdiği gösterilmiştir (Bachmann, 2019; Fitzi, et al., 2019). Yapılan çalışmalar incelendiğinde bu davranışların münferit olaylar ya da tekel örnekler olmayıp sistematik bir kalıbı gösterir olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁷ Yazar sağ ve sol popülist partilerin karakteristik özellikleri noktasında ayrıma gitmiştir. Özellikle sağ popülist partilerin rejim geçişini sağlayan öncüler olabileceğinin vurgulanmıştır. Ayrıca rejim geçişi olarak belirtilen dönüşüm demokrasiden karma rejime doğru geçişi nitelemektedir

¹⁸ Bu duruma örnek olarak 2015 Polonya seçimleri gösterilebilir. Seçimleri kazanması oldukça olası görülen PiS -her ne kadar tam tersini yapmış olsa da- seçim kampanyasında muhalefetin iktidar karşısında haklarını genişletecek bir ‘demokratik paketi’ parlamentodan geçirme sözü vermiştir

(3) Meşruiyet stratejileri

Siyasi otoriteleri vatandaşların gözünde meşru kılan unsurlar nelerdir ve siyasi elitler Meşruiyeti nasıl sağlayabilirler? Otoriter rejimlerin meşruiyetine dönük çalışmalar vatandaşların ikna edilmesinde performansın önemli bir unsur olduğunu vurgulamaktadır (Holmes, 1993; Di Palma, 1991). Performansın dışında siyasi elitler iktidarlarını ideoloji, tarih, ulusal kimlik, karizma, din gibi unsurları kullanarak ve demokratik yöntemlerle meşrulaştırabilirler. Siyasi meşruiyet vatandaşlar tarafından “ortak iyi ve paylaşılan ahlaki değerler temeline dayandırılarak” siyasi rejimlere ve otoritelere verilen hükmetme hakkıdır (Gilliey, 2009). Weber meşruiyeti otoriterinin yönetme hakkına sahip olması şeklinde tanımlarken (Weber, 1964); David Easton’ın deyimiyle meşruiyet “siyasi otoritenin ve rejimin ahlaki geçerliliğine olan güçlü inancı” simgelemektedir (Easton, 1965). Kısaca meşruiyet vatandaşların normatif uygunluk ve /veya performansları nedeniyle yönetme hakkını bir otoriteye devretmesi şeklinde özetlenebilir.

Weber’in tipolojisinden esinlenen Easton’a göre meşruiyetin kaynakları şunlardır: İdeoloji, yapısal destek ve liderin kişisel özellikleri. Meşruiyetin ideolojiyi temelli kaynağı siyasal iktidarın ideolojik ilkelerinin toplum tarafından kabul edilmesi ve toplumun bu ideolojik ilkeler dahilinde hareket etmesini ifade ederken, yapısal destek temelli kaynağı ise siyasal yapıyı düzenleyen hukuki ekonomik bürokratik yapıların ve bu yapıları şekillendiren normların tamamının toplum tarafından kabul edilmesini işaret etmektedir. Son olarak meşruiyetin lider temelli kaynağı ise liderin kişisel özelliklerinin ve becerilerinin kazandığı toplumsal destek ve güven anlamına gelmektedir (Easton, 1979). Bunun yanı sıra Easton iktidara meşruiyet kazandıran iki tür destek biçimi tanımlamaktadır. Bunlardan ilki “özel destek” ekonomi, eğitim, ve güvenlik gibi devletin performansı ile ilgili konuları kapsayan ve kısa dönemli iken, ikinci tür olan “yaygın destek” daha uzun dönemli ve işlevden çok siyasi ideoloji, din, milliyetçilik ve geleneksel iddialar üzerine kurulan bir destek türüdür. (Easton, 1979). Bu yaklaşımın altında yatan ise vatandaşlar siyasal alanın farklı nesnelerini oluşturan politik sistemi kurumları ve iktidarı elinde tutan elitleri değerlendirdiği gözlemdir.

İster otoriter ister demokratik isterse de karma rejim olsun her siyasi yapının başındaki yönetici neden yönetme hakkı olduğunu ifade ettiği ve bir “meşruiyet fikrine” sahiptir (Kielmansegg, 1971). “Meşruiyet fikri” bir yöneticinin neden hükmetme hakkına sahip olduğunu ve bu hakkın neyi kapsadığını ifade etmektedir. Bu tanım kapsamında vatandaşların otorite ve sistem üzerindeki algı ve değerlendirmesi meşruiyete dönük öznel bir temel oluşturmaktadır.

Dolayısıyla Weberyan bir yaklaşımla meşrulaştırma¹⁹ yönetenin kendi iktidarını haklı çıkarmak için bir dizi iddiayı dile getirmesini ve yönetilenin bu iktidarı kabul etmesini gerektiren iki yönlü bir süreçtir. Bir sosyal algı olarak ele alınan meşruiyet bu ikili yapısı manipüle edilebilir bir kaynağı temsil etmektedir (Suchman, 1995). Bu sebeple herhangi bir siyasi otorite ister demokratik ister karma isterse de otoriter rejim olsun, meşruiyetin altında yatan inançları etkileme ve oluşturma ihtimaline sahiptir. Buradan yola çıkarak ise 'meşrulaştırma stratejileri' kavramı siyasi gücü korumak için yapılan araçsal manipülasyon olarak tanımlanabilir (von Soest & Grauvoge, 2017). Bu stratejilerin ve meşruiyet iddialarının günümüz karma rejimlerinde yaygınlaştığı ve büyük bir ustalıkla uygulandığı görülmektedir. Genel olarak literatüre bakıldığında karma rejimlerde meşrulaştırma ya da meşruiyet stratejileri dört kapsamda çalışılmaktadır. İlk gruptaki çalışmalar seçimlere ve seçim süreçlerinin siyasallaştırılmasına odaklanır ve seçimlerin bir meşrulaştırma mekanizması olarak kullanıldığını kanıtlamayı amaçlamaktadır (von Soest & Grauvoge, 2017; Brownlee, 2007). İkincisi kooptasyon ve baskıyı vurgularken, üçüncü kapsam ekonomik performansı ve büyümeyi temel meşrulaştırma stratejisi olarak sunar. Bu kapsamda bazı çalışmalar ekonomik büyümenin ve ekonomik istikrar toplumun düzeni korumak adına daha az siyasi katılımı kabul etme eğiliminde olduklarını göstermiştir (von Soest & Grauvoge, 2017). Son olarak literatür rejimin meşrulaştırılması için ideolojik anlatıların ve popülist söylemlerin araçsallaştırdığını göstermektedir (Mudde & Kaltwasser, 2017; Mudde & Kaltwasser, 2018; McCarthy, 2019; Selcuk, 2016).

(4) Ekonomik gelişmişlik

1990'lar boyunca neoliberal ekonomi politikaları, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (DB) gibi kurumlarının etkisiyle neredeyse tüm dünyaya yayıldı. 2000'lerin başında; bu dalgada kendini pek çok ülkede, özelleştirmeler, işgücü piyasası reformları, bağımsız düzenleyici kurumların kurulması, bütçe açıklarının sınırlandırılması ve yeni düzenlemelerin getirilmesi ve Merkez Bankası bağımsızlığı gibi para politikası reformları dahil olmak üzere Avrupa Birliği (AB) kurumları tarafından da benimsenen bir dizi reformlar olarak kendini göstermiştir. 2008 Küresel Ekonomik Krizi, özellikle demokratikleşme ve piyasa reformlarının hizalanması konusundaki liberal öncüller için bir dönüm noktası olmuştur. Yirmi yıllık uzun bir neoliberal reform serüveninden sonra, dünya liberal demokrasiler yerine karma rejimlerin yükselişine şahit olmuştur (Hellmeier, et al., 2021). 2010 sonrasında karma rejimlerin sayısındaki bu hızlı artışı açıklamak

¹⁹ Bu çalışma kapsamında Meşruiyet ve meşrulaştırma eş anlamlı olarak kullanılmıştır

için araştırmacılar çoğunlukla ekonomik olmayan faktörlere odaklanmışlar, sağ popülist söylemlere dayalı açıklamalar geliştirmişlerdir (Mudde & Kaltwasser, 2018). Buna karşılık olarak politik ekonomi temelli yaklaşımlar bu durumu siyasi rejimlerin, devlet biçimlerinin ve sermaye birikim rejimlerinin birbiriyle ilişkili doğası bağlamında ele almaktadır (Bruff, 2011; Ibsen, 2018).

Karma rejimlerin üzerine yapılan çalışmalar neoliberalizmin gömülü otoriter özelliklerinin bu rejimlerin istikrarını sağlayan koşullar üzerindeki etkisini göz ardı etmektedir. Karma rejimlerin temelde siyaset bilimi literatürünün bir parçası olması bu rejimlerde gerçekleştirilen piyasa reformlarının, ekonomi ve siyasetin ayrımı kapsamında değerlendirilmesine neden olmakta ve neoliberal ekonomi programlarının uygulanmasını demokratikleşme sürecinin bir parçası olarak değerlendirilmektedir (Regilme, 2014). Fakat piyasa reformları ve demokratikleşmenin birbiriyle yakın ilişkisi üzerine odaklanan bu literatürün günümüzde sayıları giderek artan karma rejimlerin neoliberal piyasa reformlarını uygulayan rejimler olmalarına rağmen niçin istikrarlı yapılara sahip olduklarına açıklık getirememiştir.

Karma rejimler bünyesinde neoliberal ekonomik krize karşı geliştirilen stratejiler, hukukun üstünlüğüne dayalı liberal siyasi ve ekonomik sistemin aşınmasına ekonomik yönetimin yeniden siyasallaşmasına, dağıtıma dayalı ekonomik refah rejimlerinin giderek daha fazla kullanılmasına, kalkınma bankalarının kullanılması ve varlık fonlarının oluşturulması da dahil olmak üzere ekonominin yönünü belirleme görevini devlete veren bir dizi unsuru içermektedir (Alami & Dixon, 2021; McNally, 2020)²⁰. Karma rejimlerde istikrarı sağlayan politik ekonomik koşullara rejimi pekiştirmek amacı güden iktidarlar ve popülist kutuplaşma stratejileri uygulayan milliyetçi muhafazakâr güçler eşlik etmektedir.

Bunun yansıması, şartlı IMF programlarının uygulanması, devlet ve toplum ilişkilerinin neoliberal ekonomi politikaların ilkelerine göre değiştirilmesi, Merkez bankalarının bağımsızlığı da dahil olmak üzere, enflasyon hedefleme rejimleri, mali kemer sıkma ve işe alma ve işten çıkarma koşullarında esneklik yaratmaya yönelik işgücü piyasası reformları, bir yandan demokratik kurumların içinin boşaltılmasına hizmet ederken diğer yandan da karma rejimlerin pekiştirilmesine hizmet etmiştir.

Bu arka planla ekonomik gelişmişlik başlığı altında bir yandan karma rejimlerin uygulamış olduğu ekonomik politikaların 2008 ekonomik kriz sonrasında istikrar koşullarını sağlamak için ne

²⁰ Yeni ortaya çıkan “devlet kapitalizmi” literatürü ortaya çıkan bu eğilimi çalışmalarının merkezine almaktadır.

yönde everildiği analiz edilirken, aynı zamanda bu ekonomi politikaların bu rejimlerin performansına dayalı meşruiyetini ne şekilde etkilediği araştırılmıştır.

(5) Sivil Toplum ve Medya

Tüm rejimlerde olduğu gibi Karma rejimler de iktidarlarını meşru ve doğal kılmak egemen ideolojiyi oluşturmak ve bu ideolojiye karşıt düşünceleri gayri meşru ilan etmek için medya ve araçlarına ihtiyaç duymaktadır. Genel olarak bakıldığında ise karma rejimlerin alternatif bilgi kaynaklarının yokluğundan mustarip olduğu gözlemlenmektedir. Karma rejimlerde medya manipölasyonları temel bir meşrulaştırma taktiği olarak kullanılmaktadır (Greitens, 2013; Gunitsky, 2015). Bu rejimler medyada yer alan bilgiyi manipüle edebilmekte ya da sansür uygulayabilmektedirler (Guriev & Treisman, 2015). Dahası devlet destekli medya kuruluşları oluşturulabilir, medya yasası değiştirilebilir ya da var olan medya kurum ve kuruluşları çeşitli şekillerde baskı altına alınabilmektedir (Cassani, 2017; Dukalskis & Gerschewski, 2017). Fakat medya manipölasyonu söz konusu olduğunda Karma rejimlerde en sık rastlanan yöntem sansürdür. Sansür uygulaması eleştirel sesleri marjinalleştirmekle kalmaz, aynı zamanda bu rejimlerin meşruiyet iddialarını güçlendirmektedir (Dukalskis & Gerschewski, 2017). Dahası medya karma rejimler iktidarlarının muhalefeti gayri meşru olarak gösterilmesinin bir aracı olarak da kullanılmaktadır (von Haldenwang, 2017).

(6) Uluslararası entegrasyon

Siyasal sistemleri kategorize ederken, onların dışsal yerleşikliklerini ve dış güçlerin siyasal sistemin kendisini ne ölçüde etkilediğini göz ardı edemeyiz. Bu nedenle karma rejimlerin istikrarının sağlanmasında bu rejimlerin içinde bulundukları uluslararası ortam büyük önem taşımaktadır. Örneğin Otoriter bir rejimin diğer otoriter rejimlerle çevrili olması durumunda demokratikleşmesi daha zor olduğu gibi, demokratik rejimlerin demokratik devletler ittifakının bir üyesi olması durumunda demokrasinin diktatörlüğe gerilemesi de daha zor olacaktır. Bu nedenle, bir rejimin ortaya çıkışı, varlığı ve çöküşü hem yerel hem de uluslararası faktörlerin ışığında analiz edilmelidir. Bununla birlikte jeopolitik konumun öne çıkan belirleyiciliği ve uluslararası oyunun kurallarını değiştirme tehdidi ile birleştiğinde, bir ülkenin rejim tercihlerini şekillendirmede iç güç dengelerinin etkisini azaltarak, dış güçlerin belirleyici olma şansını arttırabilir (Plattner, 2015). Güç dengesinde otoriter devletlere doğru bir kayış, güçlü tarafta olmak isteyen birçokları için bu rejimlere daha çekici görünme yarışına dönüşmekle kalmaz, kurumsal anlamda karma rejimlerin

pekiştirilmesi doğrultusunda sonucalar doğurur. Birleşmiş Milletler, NATO ve Avrupa Birliği gibi uluslararası kuruluşlara entegre olan rejimlerin, bir yandan uluslararası düzeyde meşru birer rejim olarak kabul görmelerini sağlarken diğer yandan da var olan üyelik şartları bu ülkelerin rejimlerini belli sınırlar içinde kalmaya zorlayarak bu rejim istikrarının önemli unsurlarından biri haline gelmektedir.

Buna karşın 2008 ekonomik krizi sonrasında normatif bir güç²¹ olarak tanımlanan AB'nin demokratik anlamda ciddi bir erozyona uğradığı açıktır (Öniş & Yılmaz, 2016). Kriz sonrası dönem Avrupa'nın demokrasi krizini hem ulusal hem de uluslararası boyutta gözler önüne sermiştir. En çarpıcı nokta ise Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde, sıradan insanların yaşadığı hayal kırıklığının sosyal demokrat sol partilere nazaran sağ partiler tarafından daha etkili bir şekilde yönetilmiş olmasıdır. AB bütünleşmesinin yasal normlar ve ekonomik politikalarda uzlaşma üzerine dayandırıldığı bilinmektedir. Fakat Eurozone krizi ile birlikte küresel pazarın etkilerine karşı bir kalkan görevi gören AB'nin artık Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini küresel etkilerden koruyamadığı görülmektedir. Göç Krizi ile birlikte ise dış sınırların güvenliğini sağlamadan iç sınırların kaldırıldığı algısı kuvvetlenmeye başlamıştır. Küreselleşen pazar ve kontrolsüz göç gibi faktörlerin her biri korku ve öfke politikalarının kaynağı haline gelmiştir. Bu durum AB ile özdeşleşen liberal uzlaşının zarar görmesine sebep olmaktadır.

Bu bağlamda Avrupa Birliği üyeliği ya da adaylığı statüsü, bu çift yönlü etkisi sebebiyle özellikle ön plana çıkmaktadır. Üye devletlerin egemenliklerin bir kısmına Avrupa Birliği'ne devretmeleri durumu, AB'yi hem içi politika hem de dış politika oluşturma mahalli haline getirmektedir. AB üye ülkeler için sağladığı ekonomik destekler ile 'rejimi ayakta tutan', üyelik şartlılıkları ve egemenlik devri nedeni ile 'rejimi kısıtlayan' ve aynı zamanda uluslararası düzeyde 'remi meşrulaştıran bir faktör olarak işlev görmektedir.

Bu sebeple karma rejimlerini istikrarının koşulları arasında yer alan uluslararası entegrasyon bu çalışma kapsamında Avrupa Birliği üyeliği ya da adaylığı kapsamında değerlendirilmiştir.

²¹ Avrupa'nın normatif gücü fikrinin mimarı Ian Manners bu tartışmada Birliğe fiziksel ya da ampirik değerlerle ölçütlendirilmiş katı bir güç okumasından ziyade, kurallar ve Birlik değerleri ile temellendirilen düşünsel bir güç fikri ile yaklaşılması gerektiğini ifade etmiştir (Manners & Ian, 2002). Manners'a göre normatif bir gücün temelleri aktörün fikri ilkelerinde aranmalıdır ve Lizbon Antlaşması ile de yasal bir zemine kavuşturulan Avrupa Birliği sürdürülebilir barış, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü ilkeleri ile somut bir örnek olarak karşımızda durmaktadır

1.6. Metodoloji

Bu tezin amacı, karma rejimlerde istikrarı sağlayan ortak koşulları tespit etmektir. Bu amaçla günümüzde karma rejimlerin en tipik örnekleri arasında yer alan Türkiye ve Macaristan seçilerek aşağıda açıklanan metotla incelenmiştir. Karma rejimlerde istikrarı konu alan sınırlı sayıdaki literatür incelendiğinde bu rejimlerin istikrarlı yapılarının ortak unsurları üzerine odaklanan kapsamlı çalışmaların bulunmadığı görülmüştür. Bununla birlikte bu rejimlerin istikrarını açıklayacak modelleştirme çalışmalarının olmamasının yanı sıra, karma rejimlere dair literatürde sınırlı bilimsel fikir birliğinin bulunması bu rejimlerin istikrarının operasyonalize edilmesini daha da karmaşık hale getirmiştir (von Haldenwang, 2017). Bu nedenle bu tez örgütsel ve ekonomik yaklaşımların yanı sıra demokratik ve otoriter istikrar yaklaşımlarının da eşit şekilde çalışmada temsil edilebilmesi amacıyla, alternatif teorik bir perspektif geliştirmektedir. Literatürde var olan bu zorluğun önüne geçmek için bu tez Magaloni, Gerschewski, Merkel ve Levitsky & Way'in istikrar çalışmaları üzerine temellendirilerek Karma rejimlerin istikrarının kapsamlı ve çok yönlü bir şekilde analiz edilebilmesini sağlayacak daha iyi bir teorik çerçeve önermektedir. Karma rejimlerin türlerinin tanımlanması noktasında ise çalışma Lührmann et.al. (2018) tarafından geliştirilen karma rejim sınıflandırmasını baz almaktadır. Vaka seçimi kısmında detaylı olarak incelenecek olmakla birlikte, Macaristan ve Türkiye örnekleri karma rejimlerin konsolidasyonu ile ilişkili çalışmalarla en alakalı vakalar olmaları sebebiyle seçilmişlerdir (Alizada, et al., Mart 2021). Çok farklı tarihsel, kültürel, siyasi ve ekonomik özelliklere sahip bu iki vakanın aynı zamansal sıralama ve aynı model çerçevesinde rejimlerinin istikrarını pekiştirdikleri düşünülmektedir. İz sürme diğer bir adıyla süreç izleme yöntemi bu çalışma kapsamında kullanılmış ve Karma rejimlerin istikrarını sağlayan koşulların ayrıntılı bir tarifinin bu yöntemle elde edilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda bir önceki bölümde tarif edilen altı faktörlü istikrar modeli, vakalara ilişkin hangi süreçlerin araştırmaya dahil edileceğine rehberlik etmektedir (George & Bennett, 2005). Dolayısıyla bu tez Macaristan ve Türkiye karşılaştırması bağlamında önerilen teorik çerçevenin ampirik geçerliliğini test etmektedir. Burada önemli olan demokrasiler ve otoriter rejimler ekseninde iki farklı istikrar yaklaşımının tek bir modelde anlamlı şekilde temsil edilmesidir.

Çalışmanın bu kısmı üç farklı bölüme ayrılmıştır. İlk bölüm, araştırma yöntemlerini odaklanarak, özellikle vaka çalışması ve karşılaştırmalı yöntemleri açıklamaktadır. İkinci kısım, seçilen vakaların seçilmesinin altında yatan gerekçeleri ve karşılaştırmalı vaka analizinin faydaları hakkında ayrıntılı bir tartışma sunmaktadır. Üçüncü kısım, veri kaynakları ve ölçüm endeksleri ile ilgili detayları sunmaktadır.

1.6.1.Araştırma Yöntemi

Bu tez önerilen teorik çerçevenin karma rejimlerde istikrarın koşulları bağlamında uygunluğunu incelemek için nitel araştırma yöntemlerini kullanmaktadır. Macaristan ve Türkiye olmak üzere iki vakanın birbiriyle teorik bir model karşılaştırılması amaçlandığında çalışma karşılaştırmalı vaka analizi şeklini almaktadır. Bu kapsamda yapılandırılmış ve odaklanmış karşılaştırmalı yöntemden ilham alınarak sistematik bir yaklaşım izlenecektir.²² Bu kapsamda bu çalışma, vakalar arasında sistematik bir karşılaştırmaya izin veren standartlaştırılmış veri toplama ve veri analizini içerir (George & Bennett, 2005). Karma rejimlerin istikrarının 6 faktörlü bir model etrafında inceleniyor olması, çalışmanın belirli politika alanları ile sınırlandırılarak odaklandırılmış bir yaklaşım benimsemesine yardımcı olmaktadır. Araştırmanın sınırları bu kapsamda belirlenen teorik çerçeve kapsamında 6 başlıklı model etrafında şekillendirilmektedir. Karma rejimlerde istikrarın koşullarını oluşturan unsurları bu vakalar içerisinde izini sürmek özellikle bir başlangıç noktası belirlenmesi noktasında zorlayıcı olabilmektedir. Bu nedenle çalışmanın hangi zamansal sınırlama içerisinde gerçekleştirileceği önemli bir sorundur. Dahası karma rejimlerin sürekliliğini sağlayan ve bu rejimleri güçlendiren unsurların her iki örnek içerisinde izlediği süreç farklı uzunluklarda olduğu gibi farklı başlangıç noktalarına sahiptir. Macaristan örneği için başlangıç noktasının Orbán liderliğindeki Fidesz-KDNP koalisyonunun 2010 yılında iktidara gelmesi olduğu ileri sürülebilirken Türkiye örneğinde ise Ak Parti iktidarının ilk dönemlerinde yaşanan liberalleşme sürecinin 2008 yılı itibari ile durması ve 2013 yılında ise ciddi bir kırılmaya uğraması nedeniyle bu durum biraz daha muğlaktır. Fakat karma rejimleri güçlendiren unsurlara ilişkin izlerin yine erken dönemlerde de gözlemlenebilir olması ve süreçlerin daha net anlaşılması için Türkiye örneği için zaman çizelgesi yine Ak Parti iktidarının başladığı 2002 yılı olarak belirlenmiştir. Karma rejimlerin sürekliliğini sağlayan ve bu rejimlerin güçlendiren unsurların daha sonra etkisi görülebilecek çok yönlü süreç ve unsurları içermesi mümkündür. Hem Türkiye hem de Macaristan'da bu iki rejimin karma özelliklerini kuvvetlendiren unsurların eş zamanlı olarak ortaya çıktıkları, aynı süreci takip ettikleri ve geçirilen yasalar ve eylemlerin eş zamanlılığı göz önünde bulundurulduğunda, bu rejimlerin istikrarını sağlayan koşulların aynı şekilde eş zamanlı olarak gerçekleştiği iddia

²² George ve Bennett a göre, metodolojik kıstaslara göre bir karşılaştırma için her bir vakanın yapılandırılmış (structured) ve odaklanmış (focused) olması gerekmektedir. (George & Bennett, 2005) Bir çalışmanın yapılandırılmış olması ile ifade edilen, araştırmanın amacına ilişkin standart soruların üretilmesi ve bunların her bir vakaya sorulmasıdır. Buradaki amaç, vaka hakkında karşılaştırılabilir veriler elde etmektir. Bir çalışmanın odaklanmış olması ise, incelenen vakanın belirli bir yönü ile ilgilenilmesi anlamına gelir. Bir çalışmada tarihi bir hadisenin tüm yönlerinin ele alınması mümkün değildir (George & Bennett, 2005)

edilmektedir. Belirlenen model kapsamında tanımlanan alanlara odaklanılacaktır. Bunlar aşağıdaki tabloda gösterildiği üzere (1) Hukukun üstünlüğü denge ve denetleme mekanizmaları, (2) seçim ve parti sistemleri, (3) ekonomik gelişmişlik düzeyi, (4) meşruiyet stratejileri, (5) sivil toplum ve medya ve (6) uluslararası entegrasyondur. Belirlenen iki vaka için her politika alanı tanımlanan hedefler bağlamında tartışılacaktır. Her iki vakaya aynı sorgulama şekli uygulanacağından yapılandırılmış yaklaşım ile vakaların karşılaştırılabilirliği yükselecektir. Bu durum araştırma sorularına basit ve standart cevaplar almamıza olanak verirken, her iki vaka için geçerli ortak bir anlatı oluşturmamıza da imkân sunacaktır. Araştırmanın karma rejimlerde istikrar araştırma alanı ile sınırlandırılması muhakkak ki ilgili farklı tartışmaların dışlanması tehlikesini taşımaktadır. Fakat diğer yandan sınırlandırmaların araştırmayı odaklama işlevi gördüğü unutulmamalıdır.

Tablo1.3: Karma Rejim İstikrar Modeli

1.Adım	Hedef	Yöntem
Hukukun üstünlüğü, denge ve denetleme mekanizması	• Yürütme erkinin güçlendirilmesi • Gücün merkezileşmesi • Temsili kurumların bypass edilmesi	• Yeni kurumların oluşturulması • Mahkeme paketleme • Yandaş yargıçlar • Anayasanın değiştirilmesi • Yargı bağımsızlığının kaldırılması • Kurumların sadakatinin sağlanması • Referandumlar
2.Adım	Hedef	Yöntem
Seçim ve Parti sistemleri	• Parlamento çoğunluğunun sağlanması • Siyasi muhalifin baskı altına alınması • Stratejik Seçim Manipülasyonları	• Seçimde Hile Yapmak • Seçim kurallarını değiştirmek • İktidar partisi lehine yasal düzenlemeler yapmak
3.Adım	Hedef	Yöntem
Siyasi Meşrulaştırma Stratejileri	İdeolojik meşruiyetin sağlanması	Kutuplaştırıcı söylem Yabancı düşmanlığı, Seçkin karşıtlığı, göçmen düşmanlığı yaratmak
4.Adım	Hedef	Yöntem
Ekonomik Gelişmişlik	• Para politikasının siyasallaşması ve merkezi kontrol mekanizmalarının oluşturulması • Bütçe kurumlarının kontrolü	• Merkez bankasının kontrol altına alınması • Baskıcı söylem • Mevzuat değişikliği

5.Adım	Hedef	Yöntem
Medya ve Sivil Toplum	• Medya otoritesi/otoriteleri üzerinde kontrol • Söylemlerin yeniden üretilmesi • Muhalefetin moralini bozmak ve zayıflatmak • Hükümet eleştirilerinin önü kesmek	• Mevcut medya düzenleme kurumlarının yeniden düzenlenmesi • Yeni medya mevzuatı oluşturulması • Reklam gelirlerini kontrol altına almak • Medya sahipliği • Yüksek para ya da kapatma cezaları
6.Adım	Hedef	Yöntem
Uluslararası Entegrasyon	Rejimin kısıtlanması, desteklenmesi ve meşrulaştırılması	

1.6.2.Karşılaştırmalı Yöntem

Karşılaştırmalı vaka çalışmaları, karşılaştırmalı siyaset alanında en yaygın şekilde araştırma yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Nicel olmayan zaman serisi araştırma tasarımı olarak kabul edilen bu yöntem, araştırmacılara belli bir zaman çizelgesi içinde bir ya da daha fazla vakayı yakından inceleme olanağı sunmaktadır (Geddes, 2003). ‘Neden’ ve ‘nasıl’ sorularına cevap vermek için yaygınlıkla kullanılan bu yöntem, özellikle iz sürme yöntemi ile var olan süreçlerin pek çok yönü ile ele alınmasını sağlamaktadır (George & Bennett, 2005; Mill, 1872). Bununla birlikte karşılaştırmalı yöntem farklılıklara ve benzerliklere odaklanan iki popüler araştırma yöntemini barındırmaktadır. Bu yöntemlerden ilki birbirinde farklı iki vakayı karşılaştırmasına rağmen benzer sonuçlara ulaşırken, ikincisi birbirine oldukça benzer vakaları karşılaştırmasına rağmen oldukça farklı sonuçlara ulaşmaktadır (Mill, 1872). Bu kapsamda bu tez birbirinde oldukça farklı arka plan değişkenlerine (din, etnik köken, siyasi kültür, nüfus, büyüklük vb.) sahip iki karma rejim örneğinin istikrarlarının benzer koşullara bağlı olduğunu iddia etmektedir.

Karma rejimlerde istikrarı sağlayan koşulları açıklamaya çalışan bu tez, seçilen iki karma rejimin konsolidasyonunu belirlenen dönemler içinde açıklama gayretindedir. Bu kapsamda Türkiye örneği için 2002 ile 2020 yılları arasına odaklanılırken, Macaristan örneğinde 2010 ile 2020 yılları arasına odaklanılmıştır. Her iki örnekte de belirtilen tarih aralıklarında iktidarın henüz el değiştirmemiş olması nedeniyle bu rejimlerin istikrarını sağlayan faktörler ve konsolidasyon

süreçleri devamlılık gösterdiği düşünülmektedir. Benzer bir nedenle araştırma dönemi dünya genelinde pandeminin başladığı yıl olan 2020 yılı ile sınırlandırılmıştır.

Karşılaştırmalı vaka analizi yönteminin çeşitli avantajları bulunmaktadır. Sınırlı sayıda vakanın karşılaştırmalı analizi göstergeler arasındaki ampirik ilişkileri keşfetmekte oldukça başarılıdır (Lijphart, 2008). Siyasal sistemlerin karşılaştırmasında devlet düzeyinde kalırken, teorik yaklaşıma bağlı olarak belirli sayıdaki özelliğin karşılaştırılmasına yardımcı olur. BU nedenle teori oluşturma ve teori test etmede önemli bir rol oynar (Peters, 2013). Dahası karşılaştırmalı vaka analizi sadece devletler seviyesinde siyasi sistemlerin karşılaştırılmasına odaklanmakla kalmaz, aynı zamanda bu vakalardaki sistemlere katkıda bulunan alt faktörlerini de karşılaştırır (Peters, 2013). Ayrıca genellemeye yoluyla sistematik bilgi üretmek için araştırma sorusunu daha yararlı ve anlamlı bir şekilde incelemeye yardımcı olurken, bu yöntem güvenilir ve tekrarlanabilir göstergelerin ortaya çıkartılmasında da oldukça etkilidir (Pennings, et al., 2006).

Bu çalışma kapsamında karşılaştırmalı vaka çalışması yönteminin kullanılmasının iki temel nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki, yöntemin farklı türden karmaşık fenomenlerin anlaşılması için siyasi ve tarihi olayların incelenmesine vurgu yapmasıdır. Böylece benzer birçok örnekte genelleştirilebilecek belli başlı fenomenlerin nasıl meydana geldiğini açıklamak mümkün hale gelmektedir (Levy, 2008; Gerring, 2007). İkincisi ise, vaka çalışmalarının derinlemesine ve kapsamlı bir şekilde araştırılması, “mevcut teorilerin çoğu zaman uyum sağlayamadığı anormalliklere ışık tutan” küçük ayrıntıların keşfedilmesine izin vermektedir (Geddes, 2003). Bu nedendir ki karşılaştırmalı vaka çalışması yöntemi önerilen teorinin doğrulanmasına büyük katkı sağlamaktadır (George & Bennett, 2005). Ayrıca bu yöntem araştırmacıların farklı bağlamlarda analitik olarak eşdeğer fenomenleri keşfederek bağlamsal karşılaştırmalar yapmasını mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla Türkiye ve Macaristan örneklerinin detaylı incelemesi, karma rejimlerin istikrarını sağlayan koşulların geliştirilen model kapsamında mantıksal olarak çıkarsanan ve karşılaştırmalı olarak analiz edilen bir yansımasını ortaya koymaktadır.

Tüm bunlara ek olarak bu çalışma seçilmiş örneklerin ötesinde çeşitli diğer karma rejimlere genelleştirilebilecek, karma rejimlerde istikrarın koşullarının teorik temellerine katkıda bulunan önemli bir yaklaşım geliştirmektedir. Her ne kadar avantajları olsa da vaka çalışması yönteminin çeşitli sınırlamaları da mevcuttur. Bunlardan ilki seçim yanlılığı sorunudur. Araştırmacının kendi seçtiği vakalara yönelik olarak var olan bilişsel önyargısı, seçim yanlılığına ve dolayısıyla yanlış yönlendirilmiş bulgular verebilen sistemik hatalara yol açabilir (George & Bennett, 2005). Bu durumun önüne geçmek için George ve Bennett, olabildiğince 'en farklı vaka türlerini' kullanmayı önermektedir (George & Bennett, 2005). Bu nedenle bu tez kapsamında vaka seçimi bölümünde

açıklandığı üzere olabildiğince farklı iki vaka incelenmektedir. Buna ek olarak George ve Bennett, karşılaştırmalı vaka çalışmalarında sıklıkla rastlanan bir diğer sorunun serbestlik derecesi problemi olduğunu belirtmektedir. Yani bir problemi ele almanın birden fazla yolunun bulunması durumu ortaya çıkan birden fazla açıklama arasında ayırım yapma konusunda potansiyel yetersizliklerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Tanımlanan bu sorun ile mücadele etmenin en iyi yolu ise teoriye en uygun "önemli vakaları" seçmek ve bu vakalara dayalı kanıtların rekabet eden açıklamalara ne derecede uyduğunu göstermektir (George & Bennett, 2005). Son olarak vaka çalışmaları, araştırılan örnekteki belirli bir sonuçta bir faktörün diğerleri üzerindeki etkisinin derecesini bulamaz. Bu nedenle gerekli olan faktörlerden ziyade katkıda bulunan faktörlere odaklanılması gerekmektedir (George & Bennett, 2005). Bu kapsamda bu tez karma rejimlerde istikrarı sağlayan koşulların oluşmasında 6 faktörün etkisini araştırmaktadır. Bu noktada vaka seçiminin nasıl yapıldığını anlamak önemlidir. Bir sonraki bölüm vaka seçimi ile ilgili ayrıntılara yer vermektedir.

1.6.3. Vaka Seçimi

Daha önce de belirtildiği üzere bu tez kapsamında Türkiye ve Macaristan vakaları seçilmiştir. Geddes (2003) vaka seçiminde iki önemli kriterin altını çizmektedir. Bunlardan ilki seçilen vakaların teori alanı içinde yer almasıdır. Bu tezde seçilmiş vakaların her biri karma rejim alanını aittir. Hem Türkiye hem de Macaristan karma rejimler olarak tanımlanmaktadır. İkincisi ise, seçilen vakaların, teorinin orijinal olarak türetildiği durumlardan farklı olmasının gerekmesidir (Geddes, 2003). Genel olarak literatüre bakıldığında karma rejimlerde istikrarı sağlayan koşulların demokratik rejimlerin ya da otoriter rejimlerin istikrarını sağlayan koşullarla açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Dolayısıyla seçilen vakalar, teorinin orijinal olarak odaklanmakta olduğu vakalardan farklıdır.

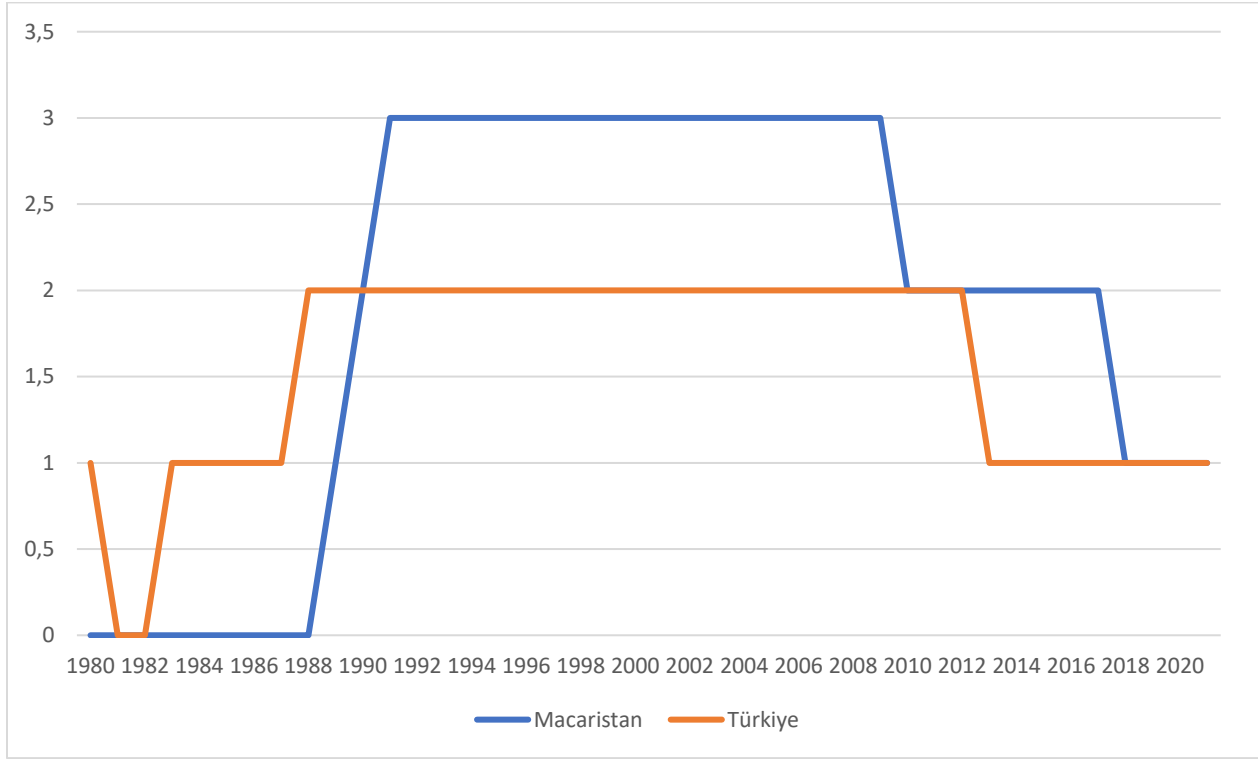
Ayrıca Mill'in karşılaştırmalı yönetime ilişkin sınıflandırması 'en farklı vakaların analizinde', vakaların arasında sistemik farklılıklar olmasına rağmen nedensel ilişkinin aynı kaldığını varsaymaktadır. Bu tez birbirinde oldukça farklı arka plan değişkenlerine (din, etnik köken, siyasi kültür, nüfus, büyüklük vb.) sahip iki karma rejim örneğinin istikrar koşullarını karşılaştırmaktadır. Bu tezdeki iki vaka Macaristan ve Türkiye pek çok anlamda, tarihsel, kurumsal, kültürel, ideolojik ve demografik özelliklerde önemli ayrılıklar göstermektedir. Tabi ki bu durum bu ülkelerin hiç ortak noktalarının olmayacağı anlamına gelmemektedir. Dahası vakaların karşılaştırılmasının mümkün

olması için bazı ortak özelliklerin var olması gerektiği savunulmaktadır (Peters, 2013; Pennings, et al., 2006).

Her durumda karma rejimlerde istikrarı sağlayan koşullar tartışılmadan önce seçilen vakaların karma rejimler oldukları açıkça gösterilmelidir. Teorik kısımda tartışıldığı üzere karma rejimlerin sınıflandırılmasına ilişkin literatür oldukça karışık ve rejimler arasındaki sınırlar oldukça bulanıktır. Daha öncede tartışıldığı üzere bu çalışma dahilinde Lührmann ve diğerlerinin (2018) yapmış olduğu sınıflandırma baz alınmaktadır. Fakat yine de var olan ve yaygın şekilde kullanılan diğer bir sınıflandırmaya The Economist'in Demokrasi Endeksinin ölçümlerine de yer verilecektir.

Lührmann ve diğerleri (2018) yaptıkları çalışmada V-Dem tarafından sağlanan data setini kullanarak rejimleri dört kategoriye ayırmışlardır. Bunlar 'kapalı otoriter rejim', 'rekabetçi otoriter rejim', 'seçimsel demokrasi' ve 'liberal demokrasidir'. Bu çalışma kapsamında bir rejimin seçimsel demokrasi sayılabilmesi için V-Dem'in çok partili ve özgür ve adil seçimler göstergelerinde 2'nin üzerinde ve yine aynı veri tabanının Seçimli Demokrasi Endeksi'nde 0,5'in üzerinde puan alıyor olması gereklidir. Liberal demokrasi olarak kabul edilen rejimler, seçimsel demokrasiler için ön görülen kriterleri karşılarlar. Buna ek olarak bu rejimlerin V-Dem 'Liberal Bileşen endeksinde' 0,8'in üzerinde bir puan ile birlikte kanunların uygulanmasında şeffaflık, erkekler ve kadınlar için adalete erişim konusunda ise 3'ün üzerinde bir puan alarak liberal boyutları da karşılamaları gerekmektedir. Rekabetçi otoriter rejimlerin ise seçimsel demokrasi kriterlerinden bir ya da birkaçını karşılayamıyor olması gerekmektedir. Buna karşılık V-Dem çok partili seçim göstergesinde 1'in üzerinde bir puan aldığı gibi yürütme ve yargı erkinin başı için çok partili seçimler yapılmaktadır. Son olarak kapalı otoriter rejimler ise yürütme ve yargı organları için doğrudan ya da dolaylı çok partili seçimlerin bulunmadığı rejimlerdir. Bu kapsamda Rejimler 0 ile 3 arasında sırasıyla kapalı otoriter rejimler (0), rekabetçi otoriter rejimler (1), seçimsel demokrasiler (2) ve Liberal demokrasiler (3) olarak numaralandırılmıştır. Bu çalışmada tanımlanan sınıflandırmanın içerisine Türkiye ve Macaristan örnekleri yerleştirildiğinde, aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere her iki rejimin de karma rejim sınıflandırmasının içerisinde kalmaktadır.

Tablo 1.4: RoW Türkiye ve Macaristan rejim sınıflandırması 1982-2020

Kaynak: V-Dem "Regimes of the World" sınıflandırması: <https://www.v-dem.net/>

V-Dem sınıflandırmasına paralel olarak, 'The Economist'in Demokrasi endeksinde demokrasiler 1 ile 10 arasında puanlandırılmaktadır. Ülkeler şu beş kategoriye göre derecelendirilmektedir: Seçim süreci ve çoğulculuk; sivil özgürlükler, hükümetin işleyişi; siyasi katılım ve siyasi kültür. Her kategori 0 ile 10 arasında bir derecelendirmeye sahiptir ve genel demokrasi endeksi, beş kategorinin basit ortalamasıdır. Bu kapsamda rejimler demokrasi endeksi puanlarına göre dört gruba ayrılmıştır. Demokrasi endeksi puanı 8 ile 10 arasında olanlar tam demokrasiler, 6 ile 8 arasında olanlar kusurlu demokrasiler, 4 ile 6 arasında olanlar melez rejimler ve 4 ün altında olanlar otoriter rejimler olarak değerlendirilmektedir. Tam demokrasiler ile otoriter rejimler arasında kalan kusurlu demokrasiler ve melez rejimlerin bu tez kapsamında tanımlanan karma rejimler olarak ilişkilendirilmesi mümkün olacaktır. Böylece alt sınıflandırmalara gözetilmeksizin 8 ile 4 puan arasında olan rejimlerin karma rejimler olduklarını var saymak mümkündür. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere hem Macaristan hem de Türkiye örneğinin bu sınıflandırma kapsamında da karma rejimleri niteleyen bu puan aralığının içinde kaldığı açıkça görülmektedir.

Tablo1.5: Demokrasi Endeksi Türkiye Macaristan derecelendirmesi 2006-2020²³

Ülke	2006	2007	2008	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2017	2018	2019	2020
Macaristan	7,53	7,53	7,44	7,21	7,04	6,96	6,96	6,90	6,84	6,64	6,63	6,63	6,56
Türkiye	5,70	5,70	5,69	5,73	5,73	5,76	5,63	5,12	5,12	4,88	4,37	4,09	4,48

Kaynak: The Economist, Democracy Index: http://www.eiu.com/landing/special_reports

Lührmann ve diğerlerin V Dem data setini kullanarak yaptıkları çalışmada görüldüğü üzere 2010 yılı ve sonrasında Macaristan'ın liberal demokrasiden, seçimsel demokrasiye geçiş yaptığı görülmektedir. Benzer şekilde 1982 yılı itibari ile Türkiye'nin otoriter rejimden rekabetçi otoriter rejime daha sonra 1988 yılında ise seçimsel demokrasiye geçtiği görülmektedir. Mill'in yaklaşımı bağlamında değerlendirildiğinde de Türkiye ve Macaristan örneklerinin seçilmesi birbirilerinde oldukça farklı süreçler izlemiş olmaları noktasında da oldukça anlamlıdır. Buna rağmen Türkiye'de 2002 Macaristan'da ise 2010 sonrasında yaşanan sürecin özellikle karma rejimlerin konsolidasyonunu sağlayan koşulların ortaya çıkması noktasın oldukça benzerlik gösterdiği ve bu vakaların aynı olgunun parçaları olmaları sebebiyle karşılaştırılabilir oldukları iddia edilmektedir.

Bu iki vaka var olan farklılıkları sebebiyle de oldukça ilgi çekicidir. Her ne kadar hem Macaristan Hem de Türkiye muhafazakâr-milliyetçi sağ partiler tarafından yönetiliyor olsalar da oldukça farklı demografik, tarihi siyasi ilişkilerinde oldukça önemli farklılıklar göstermektedirler. Bunun yansısı Türkiye'nin otoriter bir rejim yapısından karma rejim yapısına geçmesi ve Macaristan'ın ise liberal demokratik bir rejim yapısından karma rejim yapısına geçmiş olması da oldukça ilginç bir farklılıktır. Var olan bu farklılıklara rağmen bu ülkelerinin belirlenen çalışma dönemleri içerisinde istikrar sağlayan şartların benzer şekilde gelişmiş olması geliştirilen modelin test edilmesinde büyük bir kolaylık sağlamaktadır. Araştırma sonuçları, gözlem altındaki tüm farklı durumlarda bağımsız ve bağımlı değişkenler arasında benzer nedensel ilişkiler sağladığında geçerlidir (Pennings, et al., 2006).

Her iki vakada da olayların ayrıntılı şekilde takip edilmesini sağlayacak olan süreç izleme gerçekleştirilecektir. Süreç izleme, nedensel mekanizmaların bulunmasını sağlayan olaylar

²³ Demokrasi endeksinin 2006 yılı öncesine ilişkin herhangi bir raporu bulunmaması nedeniyle, 2006 yılı itibari ile hazırlanmıştır.

dizisinin ayrıntılı açıklamalarını sunduğundan, nedensel mekanizmaları bulmak için yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Bu çalışma kapsamında ise nedensel mekanizmalardan ziyade bu iki vakada karma rejimlerin istikrarını sağlayan koşulları açıklama hedefi güdülmektedir. Bu amaçla süreç olaylar zincirinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacak şekilde doğrusal olarak sunulacaktır (Van Evera, 1997).

Sonuç olarak bu tezde en farklı vaka bağlamlarında türetilen karma rejimlerde istikrarı sağlayan koşullar hakkında ikna edici genelleştirilmiş bir argüman geliştirilmesi hedeflenmektedir. Fakat bu amaca ulaşmak için standardize edilmiş veri toplama ve veri analiz yöntemlerinin kullanılması gerekmektedir. Bu sebeple bir sonraki kısımda bu konu hakkında ayrıntılı bilgi sağlanması hedeflenmiştir.

1.6.4. Veri Kaynakları ve Ölçüm

Nitel metot kullanılarak yazılan bu tez kapsamında ampirik araştırmanın yürütülmesi için hem birincil hem de ikincil kaynaklar kullanılmış ve bu kaynaklar nicel endekslerden alınan verilerle desteklenmiştir. Bir önceki bölümde açıklanmış olduğu üzere her iki vakada da karma rejimlerin istikrarı, iktidarların kesintiye uğramadığı ve rejimlerin karma özellikler gösterdikleri dönemler için (Macaristna 2010'dan buyana, Türkiye 2002 yılından bu yana) çeşitli kaynaklardan toplanmaktadır. Bununla birlikte bu tez süreçlerin daha iyi anlaşılması ve açıklanabilmesi için her ülkede belirlenen süreçlerin ötesine geçmiş ve her iki ülkenin tarihi arka planını detaylı olarak ele almıştır. Önceki bölümlerde tartışıldığı üzere altı başlık altında bu iki vakanın analiz edilmesi için aşağıdaki tabloda gösterilen veri kaynakları ve endekslerden yararlanılmıştır. Her bir başlık altında konu ile ilgili olarak farklı veri kaynaklarına odaklanmak gerekmiştir. Her bir vaka çalışması için nitel veriler, geniş ölçüde bilimsel kitap ve dergilerden, hükümet raporlarından, seçim gözlem raporlarından, organizasyon raporlarından, anket raporlarından, araştırma makalelerinden ve medya analizlerinden toplanmıştır. İlgili ülkelerin anayasaları, kanunları, tüzük ve yönetmelikleri, resmi kararnamele ve kararnamele temel veri kaynakları olarak kullanılmaktadır. Seçim sonuçları, iki ülkenin ilgili seçim komisyonlarından (Macaristan Ulusal Seçim Ofisi ve Türkiye Yüksek Seçim Kurulu) elde edilmiştir. Tez kapsamında sadece belirtilen tarih aralığında gerçekleştirilen Parlamento seçimleri değerlendirilmiştir. Fakat Türkiye bağlamında, ülkenin parlamenter sistemden, 'Türk Tipi Başkanlık' sistemine geçmesi sebebiyle bahsi geçen yıllar içerisinde hem parlamento seçimleri hem de cumhurbaşkanlığı seçimleri ele alınmıştır. Özellikle Meşruiyet stratejileri başlığı altında iktidar temsilcilerinin yaptıkları konuşmaların sistemik bir

analizinin yapılabilmesi için seçim kampanyaları konuşmaları, meclis açılış konuşmaları ve ulusa sesleniş konuşmaları baz alınmıştır. Ayrıca ideolojik olarak meşruiyet stratejilerini anlamak için ise iktidar temsilcilerinin yorum açıklama ve konuşmaları gazete ve makalelerin taranması yoluyla incelenmiştir. Bunlara ek olarak nitel araştırmalara yardımcı olmak üzere, V-Dem: Dünya rejimleri endeksi Temiz Seçim Endeksi, Örgütlenme Özgürlüğü Endeksi, İfade Özgürlüğü Endeksi, Anayasa Endeksi, Yargı Endeksi, Kişi Başına Resmi Kalkınma Yardımı (ODA), İnsani gelişim endeksi, Meşruiyet İddiaları Endeksleri kullanılmıştır. Karma rejimleri aldatıcı doğası ve otoriter ve demokratik kurumların bir aradığı bu rejimlerin özelliklerine ilişkin çıkarımlarda bulunmayı zorlaştırmaktadır. Bu nedenledir ki bu tez karma kullanılan birincil ve ikincil kaynakları V -Dem endeksleri ile desteklemektedir. Dolayısıyla aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere bu tez kapsamında nitel analizlere yardımcı olmak üzere bir dizi alt endeks ve istatistiki veri birleştirilerek karma rejimlerde istikrarın şartlarını ölçmek mümkün hale getirilmiştir. Bu endeksler ve alt endeksler için veriler temel olarak beş kaynaktan toplanmaktadır: “The Varieties of Democracy” (V-Dem), Dünya Bankası, “The Economic Intelligence Unit” (EIU), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programları (UNDP) ve Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD). Bu kaynaklardan elde edilen veriler yukarıda tartışıldığı üzere bu ülkelerin karma rejim özellikleri gösterdikleri ve iktidarın el değiştirmedikleri dönemler için uygunluklarına göre kullanılmaktadır. Hukukun üstünlüğü, denge ve denetleme mekanizması, seçim ve parti istemleri, meşruiyet stratejileri ve medya ve sivil toplum unsurları için ağırlıklı olarak V-Dem kapsamındaki endeksler kullanılırken, ekonomik gelişmişlik başlığı için Dünya bankası, EIU ve UNDP’den alınan veriler kullanılmaktadır. Bunlara ek olarak gerekli olması durumunda ilgili diğer veri kaynakları da kullanılmaktadır. Benzer şekilde ekonomi başlığı altında ekonomik büyüme ve sosyal gelişmenin boyutunu ortaya koymak amacıyla, karma rejimlerdeki iktidarların ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması amacıyla nasıl çaba sarf ettiğini niteliksel olarak açıklamak ve bu iktidarların vatandaşlarının yaşam koşullarını iyileştirmekteki performanslarının rejim meşruiyeti üzerindeki etkini göstermek için bağlamsallaştırılmıştır. Ayrıca bu endekslere ek olarak her ülkenin siyasi bağlamında yapılan derinlemesine nitel analiz bu iki karma rejimin istikrarını sağlayan koşulların daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu noktada tek başına nitel analizin ya da sadece bahsi geçen endekslerin yapılan çalışmada belirleyici olamayacağını belirtmek önemlidir. Bu nedenle bu tez seçilen vakalarda karma rejimlerde istikrarı sağlayan koşulların analiz edilebilmesi için siyasi ve ekonomik gelişmelerde bu endeksleri bağlamsallaştırarak, iktidarların karma rejimlerin kurumsal ve kurumsal olmayan yönlerini nasıl hedef aldığını ve araçsallaştırdığını yansıtmayı hedeflemiştir.

Tablo 1.6: Karma Rejimlerde İstikrar Koşulları için Ölçüm ve Veri Kaynaklarının Özeti

İstikrar Unsurları	Kaynaklar	Endeksler ve Ölçüm	Veri Kaynağı
Hukukun üstünlüğü, denge ve denetleme mekanizması	Anayasalar, kanunlar, tüzük ve yönetmelikler, resmi kararname ve referandumlar, Venedik Komisyonu raporları	Anayasa Endeksi ○ <i>Anayasanın uygulanması halk oyu ile değiştirilmesi</i> ○ <i>Yürütmenin anayasaya uygunluğu</i> Yargı Endeksi ○ <i>Yargı reformları</i> ○ <i>Adli tasfiyeler</i> ○ <i>Hükümetin yargıya müdahalesi</i> ○ <i>Mahkeme paketleme</i> ○ <i>Yüksek mahkeme bağımsızlığı</i>	V-Dem
Seçim ve Parti sistemleri	Her iki ülkenin ilgili seçim komisyonlarından elde edilen seçim sonuçları, seçim gözlem raporları ve hükümet raporları	Temiz Seçim Endeksi ○ <i>EMB özerkliği,</i> ○ <i>Seçim oyu satın alma,</i> ○ <i>Seçimdeki diğer oylama usulsüzlükleri,</i> ○ <i>Seçim hükümetinin yıldırması,</i> ○ <i>Seçimsiz ve adil</i>	V-Dem
Meşruiyet Stratejileri	İktidar temsilcilerinin açıklamaları ve konuşmaları, Meclis açılış konuşmaları, seçim kampanyası sırasında yapılan konuşmalar, gazete yazıları ve makaleler	Meşruiyet İddiaları Endeksi ○ <i>Rasyonel-hukuki meşruiyet</i> ○ <i>Performans meşruiyeti</i> <i>Hükümetin ideolojiyi teşvik etmesi</i>	V-Dem
Ekonomik Gelişmişlik	Her iki ülkenin istatistik kurumları raporları	Kişi Başına Resmi Kalkınma Yardımı (ODA), İnsani gelişim indeksi, GSMH, işsizlik ve enflasyon oranları Performans Meşruiyeti	World Bank, UNDP, The Economist Intelligence Unit, OECD
Medya ve Sivil Toplum	Gazete ve dergi haberleri, bilimsel dergi ve kitaplar, yapılmış anket çalışmaları	Örgütlenme Özgürlüğü Endeksi ○ <i>Partilerin önündeki engeller</i> ○ <i>Muhalefet partilerinin özerkliği</i> ○ <i>Yasama Muhalefet Partileri</i> ○ <i>Ulusal parti kontrolü</i> ○ <i>STK Baskısı</i> İfade Özgürlüğü Endeksi ○ <i>Hükümetin Medyaya sansür uygulaması</i> ○ <i>İnternet sansür çabası</i> ○ <i>Gazetecilerin Tacizi</i> ○ <i>Medyada önyargı</i> ○ <i>Medyada yozlaşma</i>	V-Dem
Uluslararası Entegrasyon	AB ilerleme raporları (2016 yılına kadar), AB Ülke		AB Komisyonu

	raporları, AB üyelik süreçleri raporları ve katılım müzakereleri, bilimsel kitap ve makaleler		

Bu bölüm karma rejimlerde istikrarın koşullarının nasıl bir model kapsamında işlevsel hale getirildiğini ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır. Karşılaştırmalı vaka analizi yöntemleri ve süreç izleme yöntemlerini kullanmanın gerekçesini vurgulayarak, vaka seçimini veri kaynaklarını ve ölçüm endekslerini tanımlayarak nasıl operasyonalize ettiğini açıklamaktadır. Ayrıca karşılaştırmalı vaka analizi yönteminin bu tezin araştırma hedefine ve teori test etme amacına uygunluğu gösterilmiştir. Bu kısım ayrıca vaka seçimi için belirlenen kriterleri ve seçilen iki örneğin bu kriterlere uygunluğunu vurgulamaktadır. Bu bölümü takip eden 2. bölüm seçilen vakarın liberal/ neoliberal kapitalist ekonomiye ve liberal demokrasiye geçiş süreçlerini incelemektedir. Onu takip eden 3. ampirik bölüm ise teorik çerçevenin uygunluğunu keşfetmeye ayrılmıştır. Bu bölüm kapsamında sırasıyla Macaristan ve Türkiye 6 başlık kapsamında tartışmaya sunulmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHİ ARKA PLAN

Çalışmanın bu kısmında vaka analizi yapılacak ülkelerin uluslararası liberal/ neoliberal kapitalist ekonomiye ve liberal demokrasiye geçiş süreçlerinin tarihi arka planı incelenecektir. Bu bölüm kapsamında sunulacak çerçevenin 3. bölümde her iki vaka bağlamında sunulacak olan ampirik tartışmalar için siyasal ve ekonomik anlamda elverişli bir zemin sunması planlanmıştır. Bu amaçla Macaristan'da yaşanan siyasal ve ekonomik değişimlerin anlaşılması için 1949-1989 yılları arasında var olan komünist dönem ve 1990 ile 2010 arasındaki liberal demokratik dönem incelenirken Türkiye örneği kapsamında 1945'ten itibaren modern cumhuriyet tarihi ele alınacak fakat özellikle 1980 ile 2001 yılları arasına yoğunlaşacaktır.

2.1. Macaristan'da Komünizm ve Demokratik dönüşüm

Molnar 1848 devrimini modern bağımsız bir ulus devlet olarak Macaristan fikrinin ortaya çıktığı an olarak işaret etmektedir (Molnar, 1996). Nitekim bu an 1948 Avrupa'daki liberal cumhuriyetçi ve milliyetçi hareketlerin yükselişine denk gelmektedir (Rapport, 2009). Fakat 1990'da Macaristan'ının liberal demokrasinin kurulması sürecine gelinceye kadar geçen sürede Macar siyasal kültüründe ve siteminde yaşanan kaymaların net bir şekilde anlaşılabilmesi için, 1949 yılından 1989 yılına kadar süren Komünist dönemin ve mirasının ele alınması önemlidir.

Macar Sosyalist İşçi Partisi (MSZMP) yönetiminden kalan siyasal miras Macar siyasal kültüründe bir tabu halini almıştır (Arato, 1994). Nitekim 2002 yılında Orbán hükümetinin liderliğinde kurulan "Terör evi", Szálasi komünist rejimini, faşizm ile ilişkilendirme çabasının bir sonucudur. Fakat Komünist rejimin bu tür çağdaş sembolleri; komünist yönetimin mirası hakkında pek fikir vermez. 1989-1991 yıllarından bu yana yapıla gelen çalışmalar her ne kadar komünizmi kötüleyen bir yaklaşım benimsenmiş olsa da Macaristan'ın modernleşmesinde komünist mirasın oynadığı rol yadsınamaz (Bögel, György; Edwards, Vincent; Wax, Marian, 1997; Kurti, 2002; Seleny, 2006). Buna karşılık Komünist yönetimin erken döneminde yaşam kalitesinin ve ekonominin hızla ve etkileyici bir şekilde dönüşüp geliştiği ve Avrupa yarı çevresindeki konumunu sağlamlaştırdığı gözlemlenmiştir. Bögel ve diğerlerinin yaptıkları çalışmada belirttiği üzere 1957

ile 1989 yılları arasında sosyalist ekonomik yapıyı tecrübe eden Macaristan bu yıllar arasında kademeli ve sürekli bir ekonomik büyüme göstermiştir (Bögel, György; Edwards, Vincent; Wax, Marian, 1997). Bu varsayımı desteklemek için her yaş seviyesinde eğitime erişim, yaşam beklentisindeki artış, bebek ölümlerinde azalış, yoksulluğun azalması ve sosyal refah gibi göstergelerde sosyalist rejimin sağladığı ilerlemeyi anlamak için yeterli olacaktır (Andorka & Harcsa, 1997; Andor, 2000; Szelényi, et al., 1996). Endüstriyel olarak kendi kendine yeter bir ekonomiye sahip olmak amacıyla Macaristan Stalinci bir ulusallaşma modeli takip etmiş ve fabrikalarını genişletmiştir (Scott, 1998). Genel olarak bu dönemde Macar toplumu bir yandan giderek kentleşen bir ulus devletine doğru evrilirken, diğer yandan da modernleşmeyle eş anlamlı hukuk devleti alt yapısı, ulaşım ve iletişim sistemlerinin inşası refah devleti sistemlerinin gelişmesi ve eğitimin toplumun geneline yaygınlaştırılması gibi faktörleri geliştirmeye başladı. Demokratik dönüşüm sonrası bir makalesinde Csepeli'nin belirttiği gibi 40 yıllık devlet sosyalizmi, sosyalist ütopyaı güvenceye almaz fakat Orta Avrupa'yı karakterize eden feodalizm kalıntılarını ortadan kaldırmıştır (Csepeli, 1991; Szelenyi & Szelenyi, 1994).

Bilindiği üzere MSZMP yönetiminin olumsuz sonuçları daha yağın ve tanındıktır. Demokrasinin yokluğu, MSZMP'yi iktidardan kaldıracabilecek anlamlı siyasi özgürlük ve seçimler, Macaristan'ı yöneten siyasi diktatörlüğün en temel özelliklerinin başında gelmekteydi. Her ne kadar MSZMP halk adına yönettiğini iddia etse de bunun, seçkinlerin kendi konumlarını gerekli kaçınılmaz hatta yeri doldurulamaz olduğu iddiasını kuvvetlendiren ve bizzat iktidarın kendisine hizmet eden ideolojik bir savunma olduğu bilinmektedir. İkinci özellik ise Sovyetler Birliği'nin Macar toplumuna özellikle 1956 devriminde gerçekleştiği üzere doğrudan askeri müdahalede bulunma tehdidiydi. Bu dönemdeki Sovyet müdahalesi oldukça acımasızdı ve Macaristan'ın yeni ortaya çıkan özgürlükçü sosyalist muhalefetine ezilmesine yol açtı. Demokratik geçiş döneminde dahi devam eden bu korku 1956 sonrasında Macar muhalefetine ortadan kaldırmadıysa da çok büyük baskı ve kısıtlamalar getirdi.

Buna ek olarak sosyalist devlet ekonomilerinde bilinen bir sorun olarak üretimin işçiler yerine devlet kontrolü altında olması ekonominin ciddi olarak dengesizleşmesine yol açmıştır. Sonuç olarak üretim işçilerin ihtiyaç ve isteklerine göre değil Parti kararlarında bu ihtiyaç ve isteklerin neler olduğuna karar verildiği şekilde yapılmaktaydı. Özellikle tarım sektörü 1956 sonrasında Kádár rejimi tarafından değiştirilinceye kadar Orta Avrupa'daki Stalincisi kalkınma modelinin ön gördüğü şekilde zorunlu kamulaştırma politikalarından mustarıptı (Tökés, 1996b: 42–44). Eski Macar Maliye Bakanı Bokros, sistemin kendi iktidarlarını garanti altına almış ve Macar vatandaşların ihtiyaçlarına tepeden bakan ve onların tüketici mal ve hizmetlerinin az olduğu

mağazalara ulaşmalarını garantileyen bürokrat parti eliti tarafından örgütlendiğini belirtmiştir (Bokros, 2013: 48).

Tüm bunlara ek olarak ekonomi işçilerin kontrolünde olmadığı için, sistemin işçileri genellikle çalışmak için çok az teşvik etmesi gibi bir sorun vardı (Abonyi, 1982). İşçiler devletin tam istihdama bağlı olduğunu ve bunun sonucunda işlerini kaybetme ihtimalinin düşük olduğunu biliyorlardı. Fakat buna paralel olarak işçilerin işyerlerine yabancılaşmaları da söz konusuydu (Roberts, 1990). Girişimde bulunmak ve inisiyatif almak yerine Parti devletin kararlarını uygulamak ile yükümlü olan işçiler, işlerine herhangi bir bağlılık duymuyorlardı. Bunun yerine sistem bu işçilerin Marksist-Leninist ideolojiye olan güçlü bir bağlılık tarafından yönlendirilen bireyler olmalarını gerektiriyor ve arzuluyordu. Genel olarak bu durumun devlet sosyalizmi ve sosyalizmin içinde barındırdığı otoriter eğilimin bir sonucu olduğu iddia edilebilir. Devlet sosyalizmi altında çalışan işçiler bir patrondan (kapitalist) diğerine (parti devleti) etkili bir şekilde transfer edildi (Andor, 2000b: 4). Dolayısıyla ister kapitalist olsun ister Marksist olsun patron hala bir patrondur. Buna paralel olarak Andor Neo-liberalizme geçişte işçilerin hayatlarında çok az şeyin değiştiğine işaret ediyordu. Üretim seviyesinin 1989'daki seviyesine gelmesi 10 yıl sürdü. Yönetim büyük ölçüde merkeziydi ve demokratik değildi (Andor, 2000b: 85). Stalinci modelin gayrisafi verimsizliği her ne kadar Macar rejimi inove etmeye çalışsa da herhangi bir fiyatlandırma mekanizması olmadan kaynaklara maliyet tahsis edilememesi anlamına geliyordu. Her ne kadar kar ilkesi 1960ların ortasında Orta Avrupa'ya yeniden tanıtılmış olsa da fiyatlar devlet memurları tarafından keyfi şekilde belirlendi (Abonyi, 1982: 190–192; Bokros, 2013). Komünist rejimin mirası günümüz Macar toplumunda kendini yüksek alkolizm, refah devletin inşasında kadına karşı ısrarlı ayrımcılık yapılması ve bağımsız bir sivil toplum geliştirilmesinde başarısızlık şeklinde gösterdi (Haney, 2002; Einhorn and Sever, 2010).

Belki de Komünist yönetimin en büyük problemi Burawoy ve Lukács tarafından tüm Orta Avrupa'yı etkileyen bir süreç olarak Sovyetler Birliği tarafından ülkenin sömürge işgalinin olarak tanımlanmıştır (1992: xi). Bugüne kadar yapılan pek çok akademik çalışma sömürgecilik süreçlerinin bir ülkenin ve nüfusunun maddi ve kavramsal yapısını nasıl yeniden şekillendirebileceği, aşağılık hissi uyandıracağı ve özerk eylem ve gruplara zarar vereceği açıkça ortaya konmuştur (Kuus, 2004; Kuzio, 2002; Wallerstein, 2009; Grosfoguel, 2002; Grosfoguel and Mielants, 2006; Samman, et al., 2008; Bozóki, 1999b). Bu noktada gösterilebilecek en önemli örneklerden bir MSZMP kurallarına göre vatandaşların özgürce kendi derneklerini kurmak ve istedikleri derneklere katılmaktan ziyade, parti devletin tarafından katılmaları teşvik edilen ve resmi olarak sosyalist ve yurtsever olarak onaylanan derneklere katılmalarıdır. Buradaki amaç

açıkça anlaşıldığı üzere Komünist projeye bağlılık duygusu uyandırmaktı, ancak hiyerarşik ve otoriter üretim biçimleri içine sıkışıp kalan işçi gerçeğiyle bu plan suya düşmüştü (Burawoy and Lukács, 1992: 4). Bu, sivil toplum fikrinin, özgür faaliyet ve birliktelik alanı olduğu gerçeğine aykırıydı. Dahası aynı amaçla devlet bu tavrını mahremiyeti ve gizliliği vatandaşlar için çok zorlaştıran ve insanları anti-sosyalist olduklarından şüphelenilenler hakkında devleti bilgilendirmeye teşvik eden kapsamlı polislik sistemleri ile desteklendi. Macaristan'da bu yapı ilk olarak 1945-1956 yılları arasında süren acımasız taktikleriyle tanınan Devlet Koruma İdaresi (AVH) şeklini aldı (Wilkin, 2016).

Bununla birlikte Macar komünist yönetimi altında hayat Stalin Rusya'sındakinden oldukça farklıdır (Bozóki, 1999b: 267; Kovrig, 1979). İnsanların baskıcı koşullar altında yaşadığı gerçeğini yadsımamakla birlikte devletin otoritesinde sosyal hayatı denetleme yetisinin belirli sınırları vardı. Bu duruma örnek olarak Kurti, Macaristan gençliğinin komünizm altında devlet kontrolünden kaçınmaya çalıştığı çeşitli yolları gösteren bir çalışma sunmaktadır (2002: 18). 1956 devrimi Macaristan'da Sovyet yönetimine karşı bir dizi karmaşık sosyal gücün ortaya çıkmasına sebep olur. Bunların içinden sosyalizmi dönüştürmek ve işçi konseyleri getirmek isteyen baskın ve güçlü bir akım, Macaristan'ı Batı Avrupa'ya dahil görmek isteyenler ve ülkenin batı kesimlerinde canlanan faşist gruplar en önemlileri olarak sıralanabilir (Harman, 1983; Lomax, 1976). Yine devrim döneminde Lendvai'nin belirttiği üzere pek çok sayıda işçi konseyi kurulmuştur ve bu konseyler kendi içinde demokratik seçim yöntemleri kullanmakla kalmamış, özgür basın, Sovyet işgalinin sona ermesi ve serbest seçimlerin yapılması gibi taleplerde bulunmuşlardır (Lendvai, 2010: 172 -184). Devrimin ardından kurulan Janos Kádár rejimi bir yandan sosyal ve ekonomik yaşamın bazı yönlerden kademeli olarak özgürleştirme yaklaşımını benimsese de diğer yandan Macar işçilerini komünist parti yönetimini devirmeye ve "karşı devrim" yapmaya çalışmakla suçlar (Nemes, 1973). Szelényi'nin belirttiği gibi, Kádár altındaki Macaristan'daki sosyalizm, Orta Avrupa'nın diğer bölgelerinde yaşananlardan farklıydı. Sovyet tarzı sosyalizm veya kesinlikle laissez-faire kapitalizmi olarak kolayca sınıflandırılmayan ve aile girişimciliğine dayanan bir sistem yeniden ortaya çıktı (Szelényi, 1988).

1968 yılında Yeni Ekonomik Mekanizmasının (NEM) tanıtılması ile birlikte Macaristan Batı bankalarından ve IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşlarından borç alma kabiliyeti kazandı ve uluslararası sisteme yeniden dahil olmaya başladı (Andor, 2000a). Borç olarak alınan bu para öncelikle tüketici ihtiyaçlarını karşılamak için mal satın almak ve böylece MSZMP'nin meşruiyetini arttırmak için kullanılmıştır (Tökés, 1996b; Bartlett, 1996: 52; Kontler, 1999: 450–455). Bu Yeni Ekonomik Mekanizma Macar firmalarının Batılı meslektaşları ile

doğrudan ilişki kurma konusunda Macar firmalarına özerklik tanımakla kalmadı, Batılı firmalarla ticaret ve iş birliğinin yolunun açtı. Fakat Schnitzer'in de belirttiği gibi, Bu yeni ilişkilerdeki temel sorun Macar şirketlerinin teknolojik zayıflıkları ve verimliliklerinin düşük seviyelerde olması sebebiyle rekabete geriden başlamalarıydı (Schnitzer, 1980: 93–110).

1970 küresel ekonomik krizi ile birlikte Sovyetler Birliği'nin dünya piyasa fiyatlarının altında petrol tedarik etmeye devam etmeyi reddetmesinin bir sonucu olarak Macar ekonomisi petrol ithalatı için yüksek meblağlar ödemek zorunda kaldıkça derin yaralar aldı. 1970 ekonomik krizinin etkileri bankalarından daha fazla borç alarak petrol için piyasa fiyatını ödemeye zorlanan Macaristan gibi yarı çevre ve çevre ülkelerinde daha orantısız bir şekilde hissedildi (Berend, 2009: 20–23). Bu krizin uzun vadeli etkilerini hala hissetmekte olan Macaristan'ın 2010 yılındaki dış borcunun yüzde 74'ünün bu dönemde alınan borçların bileşik faizlerinden kaynaklandığı görülecektir (Andor, 2000b: 17-18; Szalai, 2010: 138).

1968 yılında uygulanmaya başlayan NEM Pazar ilişkilerinin daha geniş anlamda restore edilmesini sağlarken, pek çok işçinin de gelirlerini arttırmak için ikinci bir “gölge” iş bulmasını sağlayarak ikili bir ekonominin kurulmasına yol açtı. Bu programın bir sonucu olarak ortaya çıkan kısa vadeli kazanımlar (tüketim mallarının ithalatı için gereken dövizin yine batı bankalarından borçlanması) sürekli artan petrol fiyatları nedeniyle durgunluğa giren Macar ekonomisinin orta vadeli sorunu haline dönüşmüştür (Wilkin, 2016). Bununla birlikte hem kamu hem de özel batılı finans kurumları için Macar ve diğer Orta Avrupa ülkeleri ile ekonomik etkileşim Sovyet bloğuna baskı yapmanın bir aracı haline gelmiştir (Kagarlitzsky, 2008).

Macaristan'ın Komünist yönetim altındaki deneyimini, tüm Güney Amerika ve Afrika ülkeleri ve Asya'nın çoğu da dâhil olmak üzere diğer çevre ve yarı çevre ülkelerle karşılaştırıldığında ve refah, eğitim, barınma, yemek, sosyal hareketlilik ve iş gibi sosyal göstergeler bazında ölçüldüğünde diğer pek çok ülkeden oldukça iyi durumda olduğu görülecektir. Komünist parti yönetimi siyasi baskılar açısından değerlendirildiğinde bile, Macaristan, 1956 devriminden sonra 1970'lerde gittikçe artan bir şekilde siyasi muhaliflerin hoş görüldüğü ve sınırlı da olsa kendilerini ifade ettikleri bir toplumdur (Przeworski, 1991; Boschi ve Santana, 2013). Boatcă, 2006).

2.1.1. Komünizmin Çöküşü ve Demokratik Devrim

Komünist yönetim dönemi, Macaristan'da çoğu iktidarı eleştiren yeni elit ve entelektüel grubun ortaya çıkışına şahitlik etti. Benzer şekilde 1970lere gelindiğinde MSZMP içinde

demokratik dönüşüm sürecinde belirleyici rol oynayacak ve partiye körü körüne bağlı yeni bir neslin yetiştiği gözlemlenmektedir. MSZMP'nin işçi sınıfını evrensel sınıf olarak teşvik etme ideolojik taahhüdüne uygun olarak, 1948'den sonra Macaristan'ın sosyalist dönüşümü, (büyük ölçüde) erkeklerin işçi sınıflarından parti devleti aygıtı içindeki iktidar pozisyonlarına yükselmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Zaman içinde, Macaristan ekonomisi tüketici talepleri, dış borçlar, sanayide yatırım yetersizliği ve merkezi üretimin azlığı altında bozulmaya başladığında MSZMP bu işe alım stratejisini değiştirmiştir. 1970'ler ve sonrasında Parti özellikle üniversite eğitimi ve ekonomi uzman bilgisi olan kişileri işe almaya başlamıştır (Szelényi and Szelényi, 1995: 631; Grzymala-Busse, 2002: 112). Bu durum bazı yazarların Orta Avrupa'da demokratik devrimin gerçekte olduğundan daha görünür olduğu sonucuna varmasına neden olmuştur. (Szelényi and Szelényi, 1995: 634; Cipkowski, 1991: 40–63). Dahası Berend'in de belirttiği üzere eski seçkin grubunun etkin bölümlerini korumak, dönüşüm sürecini denetlemek için gereken yeterliliklere sahip oldukları için demokratik geçiş süreci için esas teşkil ediyordu (Berend, 2009: 240–244). Uzman ve teknik bilgiye sahip olan aydınlar, 1980'lerde ekonomi ve Parti ile ilgili olarak giderek daha önemli roller üstlenmeye başladı ve Komünizmden sonra Orta Avrupa'da gücünü ve imtiyazını yeniden üretme konusunda başarılı olma eğilimindeki kesim partinin bu kesimiydi (Eyal, Szelényi and Townsley, 1998: 113–158; Shatz, 1989: 27–110). Bu dönüşüm önemlidir, çünkü Macaristan'ın yönetici elitlerinde hem geçiş süreci hem de çağdaş Macar siyasi kültürü için önem taşıyan bir değişimi yansıtmaktadır. Macaristan'da ortaya çıkan güç yapısı, ideolojik saflığa ihtiyaç duyduğundan daha fazla teknik uzmana ihtiyacı duyuyordu ve sosyalist devlet rejimlerinin bir özelliği olan sosyal hareketliliği sınırlandırıp kontrol altına almak için etkili bir şekilde hareket ettiler (Szalai, 1994; 1999a; Eyal, Szelényi and Townsley, 1998: 86–112).

1970'lerde ve 1980'lerde, devlet aydınları ile parti arasındaki bu ilişki, özellikle, Batı ekonomistlerinden ve Macaristan'ın kendi muhalif entelektüel hareketinden öğrendikleri fikirlerden etkilenen, bir grup genç iktisatçı ile önemli ölçüde değişmeye başlamıştı. 1980lerin ortasına gelindiğinde ise Neo-liberal fikirlerin Partinin politikalarını yöneten teknokrat entelijansiya tarafından benimsenmeye başladığı görülmektedir (Ágh, 2002: 276; Tökés, 1996b: 274–277; Andors and Summers, 1998). Bu dönemde ortaya çıkan önemli bir faktör, ekonominin piyasa çizgileri üzerinde ve (liberal) iktisat bilimine uygun olarak örgütlenmesi gerektiği düşüncesiydi. Bu pratikte halkın ve onların taleplerinin, hükümetleri işleyen bir ekonominin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmaktan ziyade gerçekçi olmayan kamusal ihtiyaçlara yönelmeye teşvik edeceğinden, ekonomik kararların alınma sürecinden dışlanması anlamına geliyordu. Macar ekonomisi, 1970'lerde borçlar ve ödemeler dengesindeki problemleri sebebiyle engellenerek ısrarlı bir düşüşe girdiğinden, MSZMP liderliği meşruiyetini ve otoritesini korumaya yardımcı olabilecek

fikirilere giderek daha açık hale geldi (Wilkin, 2016). Sonuç olarak Macar entelijansiyası tam bir piyasa ekonomisinin doğuşunu kaçınılmaz olarak görenler ve sosyalist devlet mirasının savunan fakat onun daha liberal ve daha özgürlükçü bir sosyalizme dönüştürmek isteyenler olarak ikiye bölündü. Özellikle MSZMP ile MSZMP'nin bir alt koalisyon grubu olan ve 1989'dan sonra onun halefi olan MSZP arasındaki ayrılığı bu tartışma üzerinden yorumlamak önemlidir (Bozóki, 2002a).

Bu gelişmelere paralel olarak, Macaristan'daki muhalif hareket gelişmeye, gayri resmi toplantılar yapmaya, samizdatlar yayınlamaya ve Macar toplumunun kademeli bir dönüşümünü öngörerek bir dizi Macar şehri ve kasabasında gevşek bir iletişim ağı kurmaya başlamıştır (Tökés, 1996b: 186–191; 2000: 167–209). Bu dönemde yayınlanan önemli muhalif dergilerin başında Beszélő, Hírmondó, Demokrata ve Égtájak között gelmekteydi (Wilkin, 2016). Bütün muhaliflerin sosyalizme karşı olmadığını vurgulamak önemlidir. Bazıları batı ile ilişkilendirilen özgürlüklerin ve daha eşitlikçi bir sosyal yapının benimsenmesi taraftarıyken Fidesz'in gelecekteki lideri Viktor Orbán gibi diğerleri militan bir şekilde Komünizm karşıtıydı ve Macaristan'daki komünizmin sona ermesinden başka hiçbir şey istemiyorlardı. Macaristan'ın muhalif hareketi Polonya'yla kıyaslandığında küçüktü, ancak 1980'lerde büyük ölçüde kültürel etkileşim (müzik, konuşma, sanat, mizah) yoluyla ve resmi kurum ve kanallarından uzak durma stratejisi ile ülke çapında bir ağ geliştirmeyi başarmıştır (Wilkin, 2016). Bu Parti devletinin onayladığından farklı bir tür seçkin karşıtı bir sivil toplum hareketiydi. 1980'lerde bu muhalif aydınlar, özellikle Batı ekonomik teorilerini savunanlar, ana akım MSZMP ekonomistleri arasında etkili olmaya başladılar (Tökés, 1996b: 167–209). Ancak muhaliflerin amacı, daha geniş kitlelere, rejime meydan okuyacak fikirlerle ulaşmaktı. Bu amaç bir muhalif entelektüel olan Janos Kiss tarafından şu şekilde özetlenmişti: “İki küçük azınlığın (ülkenin liderliği ve muhalefatinin) birbirleriyle yüksek sesle tartıştıkları bir dönemde sessizce büyüyen kitlelere kendilerini daha iyi bir şekilde resmetmeleri için yardım etmek istiyoruz” (Bozóki, 1993: 1).

1980'lerde Macaristan'da ortaya çıkan sivil toplum ezici bir şekilde başarısız komünist elitlerin yerine yenilerini getirmek amacıyla olan seçkinler tarafından yönlendirildi. Bozóki'nin iddia ettiği üzere bunlar “demokrasiye karşı demokratlardı” (Bozóki, 1992). 1987-1988 yılları arasında iktidardaki Komünist Parti içinde derin bir bölünme yaşadı, çevresel protesto hareketi geniş çapta halk desteği kazandı ve ilk bağımsız sendika, dönüşümlerin bir göstergesi olarak ortaya çıktı (Bozóki, 1992, 1993). Muhalefet gruplarını birleştiren şey, insan haklarının iktidardaki pati devletinin ikiye bölünmüşlüğüne açığa çıkarmada ve onun daha fazla kamusal eleştiriye maruz kalmasını sağlayacak bir araç olarak kullanılabileceği fikriydi. Bağımsız bir yargı çerçevesi ile

korunan ve güvence altına alınan insan haklarının teşviki, Macaristan ve Orta Avrupa'daki muhalif hareketler için kesinlikle çok önemliydi, bu nedenle “anayasal devrimler” olarak dönüşümlere ve liberal demokrasinin zaferine ortak referans oldu (Arato, 2000; Miszlivetz, 2010a: 1; Tökés, 1975). Devrimleri “halk devrimleri” olarak görmek popüler hale geldi ancak Lomax, “halklardan” ziyade ‘seçkinler, eğitimli sınıflar, entelektüeller, teknokratlar ve politik hayata hakim olan ve kendileri ve aileleri için sosyal ve eğitim fırsatlarını ve yaşam şanslarını tekelleştiren politikacıların’ devrimlerden zaferle çıktıklarını iddia etmektedir (Lomax, 1997: 41; Lengyel, 1999: 86). Bu muhalif söylemin dışında özünü batılı devletler tarafından idealize edilmiş bir tarihe yaslayarak liberal demokrasi, insan hakları ve serbest piyasa talep eden bir ideoloji ortaya çıktı. Reinert’in işaret ettiği üzere serbest ticaret Batı ulus-devletlerinin gelişmesinde yalnızca seçici bir rol oynamıştır. Serbest ticaret yerine teknolojik yeniliklerle birlikte ekonomik ve siyasi temellerini oluşturmak için şiddet, korumacılık, stratejik devlet yatırımı ve devlet müdahalesinin bir karışımını Batılı ulus devletlerinin gelişmesinde daha görünürdür. Dahası Serbest ticaret genel bir ilke olmaktan çok batılı devlerin kazanacaklarını bildikleri ticaret savaşlarında kullandıkları bir politikadır (Reinert, 2007; Kagarlitsky, 2008).

Mart ve Ekim 1989 arasında, Macar sistemi eski rejimin iktidarını, yetkisini ve meşruiyetini yitirmesiyle müzakere edilmiş bir dönüşüm sürecine girdi fakat yeni elitler henüz potansiyel iktidar partileri veya koalisyonlarını resmileştirmemiş ya da kendi meşruiyetlerini sağlamamışlardı (Arato, 2000: x – xi; Bozóki, 1993: 277).

Komünist partinin iktidarının sonu 1956 devriminin 'halk ayaklanması' olduğunu ve Komünist partinin o zamanlar ısrar ettiği gibi bir ‘karşı devrim’ olmadığını belirten ve iktidardaki politbüro üyesi olduğunu ilan eden Imre Pozsgay açıklamaları sembolik olarak işaretlendi (Tökés, 1996b; Dienstag, 1996). Bu noktadan sonra komünist partinin demokratik dönüşümden geri adım atması söz konusu dahi olmazdı.

2.1.2.Liberal bir Demokrasi Tasarımı: Yuvarlak Masa Görüşmeleri

1980lerde “reform komünistleri” partinin sosyal ve ekonomik sorunlarla boğuştuğu bir dönemde özellikle karar alma ve tavsiye verme aşamalarında MSZMP’nin içinde giderek daha önemli hale geldi. Partiyi açıkça eleştiren gruplar oluşturma kabiliyeti, 1985’ten sonra, hızlı bir şekilde eleştiri için bir forum haline gelen Yurtseverler Halk Cephesini kuran Parti reformcularıyla gerçekten gelişti (Tökés, 1996b: 191–195; Bozóki, 2008). Orta Avrupa’nın diğer ulus devletlerinde olduğu gibi, bu sorunlar büyük ölçüde egemen rejimin kontrolünün ötesinde görünüyordu ve bu

nedenle 1989-1991 tarihleri arasında meydana gelen dramatik olayları mümkün kılmak için hem teşvik hem de yardımcı oldu. Her ne kadar bazı Batı Marksistleri devlet sosyalizminin sona ermesi gerekmediğini ve ortada temel bir krizin olmadığını iddia etmiş olsalar da, 1980'lerde Orta Avrupa'nın karşılaştığı geniş çaplı sorunların ışığında devlet sosyalizminin sürdürülmesi mümkün görünmüyordu (Cox, 2007). Şüphesiz NATO'yu caydırmak için silahlara yapılan büyük harcamalar, Sovyet liderliğindeki bloğu baltalamakta büyük bir rol oynadı, ancak bu tek başına mevcut sosyal düzenin dönüşümüne verilen genel desteği açıklayamıyordu. Devlet sosyalizmi, Macar eleştirmenlerinin iddia ettiği üzere insanlara istedikleri entelektüel ve ahlaki özgürlüğü ve muhaliflerin iyi bir toplum için temel gördüğü muhalif haklarını reddetti ve başarısız oldu.

Ocak 1989'da Yuvarlak Masa müzakerelerinin başlamasından hemen önce MSZMP, demokrasiye geçişi daha da muhtemel hale getiren bir dizi önemli karar ve politika değişikliği yapmıştır (Cartledge, 2011). Parti iktidarını uzun zamandır elinde tutan Janos Kádár'ın Haziran 1987'de yerini Karóly Grósz'a bırakması, parti içi temel değişikliklerin gerekliliğinin tanınması anlamına gelmekteydi (Tökés, 1996b: 200). 1989 yılının mart ayında çok partili bir sisteme geçişin kaçınılmaz olduğuna karar verdiğinde Grósz de hızla daha ateşli neo-liberal reformcu Miklos Nemeth ile yer değiştirdi. Aynı ay içinde Demokratik Muhalefet, çeşitli grupların geçiş sürecindeki amaçlarını tartışmak üzere bir araya gelebilecekleri bir muhalefet toplantısı düzenleyerek faaliyetlerini resmileştirdi (Bozóki, 1993: 283). Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, MSZMP'nin bu geçişi mümkün olduğunca kendileri için uygun olacak şartlar altında gerçekleştirmek istediği ve bu amaçta da sadece kısmen başarılı oldukları açıktır. Çok sayıda seçkin gruptan oluşan resmi Yuvarlak Masa Görüşmeleri, 1989 yılının Nisan ayında başladı ve Kasım ayında sona erdi. Tökés'in belirttiği gibi, bu görüşmeler çoğunlukla Macar devletinin ve toplumunun Avrupa normlarına uygun şekilde modernleşmesini amaçlayan uzmanlar tarafından halk adına yapıldı (Tökés, 1996a: 85; Renwick, 2002). Muhalefet için mesele kiminle pazarlık edeceği idi: hükümetle mi, reformcularla mı yoksa MSZMP'nin kendisiyle mi? Sonuçta ortaya çıktığı üzere Muhalefet, MSZMP ile müzakere yapmayı tercih etti.

Görüşmeler, her biri seçim yasası, anayasal meseleler, siyasi partilerin mevzuatı ve şiddet içermeyen demokrasiye geçişin güvencesi gibi belirli bir alana odaklanan birkaç alt komitede örgütlendi. Gelecekteki Macar siyasi elitlerinin pek çoğu László Sólyom, József Antall, György Szabad, Péter Tölgyessy ve Viktor Orbán da dahil olmak üzere bu süreçte birtakım roller üstleneceklerdi. İnşa edilen yeni sistem ise Schumpeteryan demokrasi modeline paralel olarak, iktidar için rekabet eden siyasi seçkinlerle çoğulcu çok partili liberal demokrasi sistemi idi.

Wilkin, 1980'lerde Macar ekonomisinin artan yapısal krizine ve Kádár rejiminin karşılaştırmalı liberalleşmesine tepki olarak ortaya çıkan grupları da dahil ederek katılımcıları 5 ana gruba ayırır (Szalai, 1999a: 2–3; Lomax, 1982; Wilkin, 2016).

1. Demokratik Muhalefet: Özgür Demokratlar İttifakı (SzDSz) gibi milliyetçi ve muhafazakâr figürlerden Genç Demokratlar İttifakı (Fidesz) gibi liberallere kadar değişen pek çok grubu barındıran eklektik bir gruptur. Bu aktörleri birleştiren şey, mevcut sisteme karşı sert bir muhalif bir tutumları, çoğulcu demokrasiye geçişi destekliyor olmaları ve daha önce iktidardaki pozisyonlarından dışlanmış olmalarıdır. Bilindiği üzere, Fidesz'in üyeleri, liberalizmi, ideolojileri olarak seçtiler; bunu, gerçekçi bir şekilde tutunabilecekleri en kritik ve anti-Komünist pozisyon olarak gördüler (Kiss, 2002: 754).
2. Komünist partinin teknokrat aydınları: Reformcu komünistler 1980'lerin sonlarında MSZMP yönetimini ele geçirdiler ve iktidarın Janos Kádár'dan Karoly Grósz'a devredilmesi bu süreci resmileştirdi. Grósz, iktidara geldikten on yedi ay sonra, Rezlos, Gyula Horn ve Imre Pozsgay (şimdi Viktor Orban'ın danışmanlarında biri) gibi isimleri içeren radikal reform grubunun lideri olarak ortaya çıkan Miklos Nemeth'in Genel Sekreteri olarak değiştirildi. Nemeth'in kısa önderliği altında komünizm sonrasında Macar Siyasetine hâkim olacak bir konumda durmaya çalıştı. Temel amaç, popüler Imre Pozsgay'ın bir sonraki seçimleri kazanacağı beklentisi ile yeni anayasa ile güçlü bir başkanlık sistemi kurmaktır (Tökés, 1996b). Bu grup kendi uzmanlıklarına kuvvetle inanıyorlardı. Szalai'nin (Bourdieu'dan sonra) "kültürel sermaye" olarak adlandırdığı bu durum, yalnızca Demokratik Geçişi kontrol etmelerine değil aynı zamanda sahip oldukları bilginin daha sonra seçmeleri kazanmalarına olanak sağlayacağına inanıyordu (Szalai, 1999a). 40 yıl boyunca devlet sosyalizmini tecrübe eden Macaristan derin bir dönüşüm geçirdi ve yenilenen MSZMP'nin yararlanmasını bekleyeceği türden sosyal demokratik değerlere bağlılık kazandırmada yardımcı oldu. Dolayısıyla, sonraki genel seçimleri kazanmaları adına iyimser olmaları için her neden vardı (Grzymala-Busse, 2002).
3. Yeni Reform Aydınları: Yuvarlak Masa görüşmelerinde yer alan son Macar seçkin grup devlet aygıtının parçası olmasına rağmen demokratik muhalefetten yana olan bu yüzergezer gruptur.
4. Dış Aktörler I: Doğu Avrupa ve yarı çevre: Sovyetler Birliği, Macaristan ve Orta Avrupa'nın dönüşümünde yarı çevrede çok önemli bir oyuncuydu, ancak Macaristan

için komşu ülkelerin eylemleri de özellikle Çekoslovakya ve Polonya'da çok önemliydi (Tökés, 1996b: 307–308).

5. Dış Aktörler II: Uluslararası aktörler: Uluslararası Para Fonu (IMF), AB ve ABD'nin müzakerelere katılanlar üzerindeki etkisini ifade etmektedir. Soğuk Savaş ve Sovyet hakimiyeti bağlamında, AB'ye, NATO'ya ve liberal demokrasiye doğru bir hamle, demokratik dönüşümde yer alan siyasi seçkinlerin göz önünde bulundurduğu tek seçenektir. Sovyet ve Rus gücü geri çekildikçe “Batılı” devletlerin gücü bölgeye yayılmıştır.

Yuvarlak Masa Toplantısında partileri birinden ayıran başlıca siyasi konu, görüşmeler sonucunda ortaya çıkacak olan Cumhurbaşkanlığı Parlamento ve seçim sisteminin yapısı ile alakalıydı. Yeni sistem siyasi partilerin gelişimi için çok önemli olacaktı. Bu partilerin pek çoğunun gelişimi ve geleceği parlamentoda güvence altına aldıkları sandalye sayısına bağlı olarak elde edecekleri gelire bağlı olacaktı. Sadece yeni kurulan Macar Sosyalist Partisi (MSZP), bu aşamada ülke genelinde kültürel ve politik destek ağlarının yanı sıra geniş ve bağımsız finansal kaynaklara sahipti (Tökés, 2000: 78). MSZMP, Pozsgay'ın ilk cumhurbaşkanlığı seçimini kazanacağı beklentisiyle parlamento üzerinde ve üstünde otorite sahibi olacak güçlü bir başkanlık figürü oluşturmayı amaçladı (Tökés, 1996b; Bozóki, 2002b). Bunun için, meclis çoğunluğunu güvence altına almak isteyen Macar Demokrat Forumu (MDF) ile bir ittifak üzerinde anlaştılar. Bununla birlikte, Demokratik muhalefet bu konuda bölündü ve MSZMP-MDF Cumhurbaşkanlığı önerisi üzerine referanduma zorladı. Bu durum yenilgi ile birlikte kurulan faydacı ittifakın dağılmasına sebep oldu. Yuvarlak Masa'daki seçkinler arasında Pazar reformlarının yapılması konusunda bir fikir birliği vardı. Böylece, Macaristan'ın Yuvarlak Masa görüşmelerindeki Komünist Parti temsilcileri, müzakereler boyunca güçlerini ve statülerini yeni demokrasiye aktarmak için fırsatlar elde ettiler (Simon, 2003: 1). Öyleyse, Yuvarlak Masa müzakerelerinin sonucu olarak ortaya çıkan temel siyasi ve ekonomik dönüşümler neydi ve bu Macaristan'ı nasıl dönüştürdü?

2.1.2.1. Siyasi Kurumlar

Yuvarlak masa müzakerelerinin sonucu meydana gelen temel siyasi dönüşüm ve bu dönüşümün sonucu olarak ortaya çıkan politik kurumlar bu kısımda ele alınmıştır.

2.1.2.1.1. Anayasa Mahkemesi ve Bağımsız Yargı

Bağımsız bir yargının ortaya çıkışı, politik iktidardan bağımsız hukuk devletinin kurulmasında çok önemli bir unsurdur. Liberal yazarlar için Anayasa Mahkemesinin ortaya çıkması, hukukun üstünlüğünü güçlendirmek ve hükümetler tarafından keyfi gücün kötüye kullanılmasını engellemek için en önemli mekanizmalardan biri olarak tanımlanmıştır (Arató, 2000: 101; Pogány, 2013).

2.1.2.1.2. Parlamento, Seçimler, Hükümet ve Başbakan

Amaç, seçim sürecinde hükümetin değişmesine izin verecek politik olarak istikrarlı bir sistem üretmektir. Macaristan orantılı temsil listesi sistemiyle (esas olarak bir parti listesi sistemi) 386 üyeli bir meclisin seçilmesi sağladı. Ayrıca 2010 seçimlerinde Fidesz'in başarısını büyük ölçüde abarttıran, belirleyici ikinci oylamada daha fazla katılım sağlama eğiliminde olan iki türlü bir oylama sistemi olacaktı. Karmaşıklığına ve çoğulluğa açık bir duyarlılığa rağmen, Macar sistemi, Jobbik'in güçlü bir üçüncü güç olarak ortaya çıktığı 2010 seçimlerine kadar, İngiltere ve ABD gibi merkez ülkelerde bulunanlara benzer bir iki parti yarışması yapma eğilimindeydi (Benoit, 2005). Başbakan, seçimlerde en fazla oyu alan partinin adayı olarak ortaya çıkar ve parlamentoda çoğunluk oyu ile otorite verilir. Başbakan, meclis üyesi olmak zorunda olmayan bakanlarını seçer. Parti disiplininin yapılması için aynı derecede önemli olan, seçim sürecinin parti adayı sıralaması üzerinde kontrol edilmesini sağlayan ve bu nedenle seçmenlerin revizyonuna açık olmayan, seçim sürecinin parti listesi bölümüdür (Haggard, Kaufman ve Shuggard, 2001: 85).

2.1.2.1.3. Cumhurbaşkanı ve Başkanlık

Başkan parlamento tarafından üçte iki çoğunlukla seçilecekti. Cumhurbaşkanlığı, Yuvarlak masa tartışmalarında oldukça tartışılan bir siyasi sorun olmuştu ve sonuç, Başbakan ve hükümete verilen gerçek güçle ve yetkiyle, sembolik bir başkanlığa dönüştü (Benoit, 2005).

2.1.2.1.4. Kamu Hizmeti ve Kamu Yönetimi

Demokratik geçişten sonra Macaristan'da seçili olan herhangi bir hükümet için en önemli mesele, eski Komünist rejimin mirası olan kamu hizmeti yönetimiyle nasıl başa çıkacağıydı. (Tökés, 2000: 402). Onlarsız idare etmek ve politikaları yönetmek imkânsız olurdu, ama aynı zamanda bariz siyasallaşması nasıl kontrol altına alınabilir ve üstesinden gelinebilirdi? Birçok

kıdemli memur 1990'da, muhafazakâr-milliyetçi MDF hükümeti ile çalışmak yerine kazançlı özel sektör işlerinde çalışmak için görevinden ayrıldı.

2.1.2.2. Sosyo-Ekonomik Dönüşüm

Yuvarlak masa müzakerelerinin sonucu meydana gelen temel ekonomik dönüşüm ve bu dönüşümün sonucu olarak ortaya çıkan temel sosyo-ekonomik kurumlar bu kısımda ele alınmıştır.

2.1.2.2.1. Özelleştirme

Macaristan'da, devlet mülkiyetinin özelleştirilmesine yönelik hareketler, art arda gelen hükümetlerin toplumu savunma ihtiyacı ve savunmasız kişilerin ihtiyaçları konusunda söylemleri tarafından maskelenmiştir. Schwartz'ın (2006) iddia ettiği gibi, özelleştirme belki de neoliberal düşüncede istenen diğer değişiklikleri meydana getiren koşul (demokrasi, hukukun üstünlüğü, yerleşik mülkiyet hakları) olacağı varsayıldığı gibi Demokratik geçişteki kilit faktör olmuştur. Nitekim Özelleştirme süreci Komünist rejim tarafından 1982 mülkiyet reformuyla üretimi teşvik etmesi umuduyla başlatılmıştır (Boote and Somogyi, 1991: 8; Seleny, 2006). Şok terapiye yönelik bu kademeli yaklaşım, Macaristan'da devletçiliğin mirası göz önüne alındığında şaşırtıcı değildir ve belirttiğimiz gibi, neoliberal politikaların stratejik olarak her zaman Kısa vadede yeniden seçim yapma ihtiyacı ile uzun vadede neoliberal reformları devlet sektöründe yaygınlaştırma hedefi arasında yer alan hükümetler tarafından gerçekleştirilmiştir. Hükümetlerin karşılaştığı sorun özelleştirmenin sonucu olarak işsizliğin, hükümeti kaybedecek siyasi bir tepkiye yol açabilecek olmasıdır. Bozóki, Macaristan'da Macar Komünist Partisinin eski nomenklatura'sının özelleştirme süreci üzerinde Rusya'daki durumdan daha az kontrol sahibi olduğunu belirtti (Bozóki, 2008: 193). Yabancı yatırımcıları çekme olasılığı, doğrudan Orta Avrupa hükümetlerine ve uyguladıkları politikalara bağlıydı. Miras, düşük büyüme, yüksek işsizlik, sosyal ıstırap, enflasyon, yolsuzluk ve suç şebekelerinin genişlemesinden biri olmuştur (Marangos, 2002: 65; Marangos, 2005; Meagher, 2003; Fazekas ve Scharle, 2012).

Özelleştirme politikaları, ekonomik verimlilik ve kamu için para değeri gibi teknik gerekçelerle savunulmasına rağmen, ürettikleri şeyin gerçekte bunun tam tersidir (Hudson, 2015a; Andor ve Summers, 1998; Jones, 2015: 167-201). Bu tür politikaların siyasi ve ekonomik gerekçesinin en ikna edici açıklaması, bu egemen sınıfların ve bunlardan yararlanan seçkinlerin çıkarlarını yansıtmasıdır. 1998'e gelindiğinde Bozóki yaklaşımda olan Fidesz liderliğindeki

koalisyonun belirli sektörlere ve firmalara desteğini sürdürmesi için özelleştirme süreci büyük ölçüde zayıflamış bir devlet bırakarak sonuçlandırılmıştı (Bozóki, 2008: 196; Barnes, 2003: 539). Meagher'ın belirttiği gibi, Macaristan'ın özelleştirme süreci Rusya'da bulunandan daha işlevsel bir pazar sistemi yaratan bir yabancı mal dalgasına yol açtı (Peregudov, 2001; Meagher, 2003). Kaynakları kamudan özel ellere devretme konusunda Crane, Macaristan'ın programının, özellikle küçük işletmelerin özelleştirilmesinde, Çekya ve hatta Polonya gibi bölgedeki diğerlerine göre daha başarılı olduğunu savunmaktadır (1999: 2132). Ayrıca, Demokratik Geçiş sürecine bazı elitlerin özelleştirme sürecinden faydalanmalarını ve yeni özelleştirilen mülklere sahip olmalarını sağlamıştır (Tökés 1996b: 434; Felkay, 1997: 50). Bu noktada Jobbik Milletvekili Martin Gyöngyösi özelleştirme sürecini şöyle tarif ediyordu:

"spontane özelleştirmeler, ... temel olarak ateşe yakın oturanlar, asgari miktarda para ile ne alabileceklerini biliyorlardı. Macaristan'da çok uluslu şirketler, gıda sektöründeki büyük endüstrileri satın aldı...Macaristan'da saçma bir özelleştirme süreci oldu. İşletmeler, bankalar, sigorta şirketleri vb. piyasa değeri çok altında satıldılar. Kısa sürede birçok fabrikayı kapattılar ve bunun yerine yurtdışında üretilen ürünleri almak zorunda kaldık " (Gyöngyösi, 2013).

2.1.2.2.2. Tüketim Reklam ve Devlet Düzenlemeleri

İroni, Komünist Parti, tüketimi özendirmeyi politik süreci etkisiz hale getirmenin ve muhalefeti kontrol etmenin bir yolu olarak görmüştü. Bununla birlikte 1990'ların başında, Coca-Cola, Gillette ve diğerleri gibi büyük firmalar, Batı ajansları ve şirketleri tarafından yapılan reklamlar, Macar televizyonunda, radyoda, gazetelerde ve reklam panolarında görünmeye başladı (Tamás, 2010). Bu, devletin neyin üretileceğini ve tüketileceğini belirlediği tüketici toplumundan, bireysel tüketiciler tarafından seçimlerin yapıldığı kapitalist pazar tüketici toplumuna geçişte sembolik bir öneme sahipti. Macaristan pazarına açılmak isteyen Batılı şirketler için sorun, şirketlerin pazarlama ve reklam kampanyaları düzenlemek için kullandıkları araçların pek çoğunun bulunmaması nedeniyle oldukça büyüktü. Bununla birlikte, reklam ajanslarının Macaristan'da yayılması çok hızlıydı ve 1992'ye gelindiğinde yüzlerce reklam ajansı vardı, ancak Hiebert bunların arasından on ikiden daha azının başarılı olduğunu vurgulamaktadır (Hiebert, 1994). Kaçınılmaz olarak, reklamların çoğu, Batı ürünlerinin Macaristan'a ithal edilmesini teşvik ederek, ticaret açığını derinleştirmiş ve batılı merkez ülkelere yeni bir bağımlılık şekli geliştirmiştir.

Reklam geliri, bu dönemde Macaristan'ın yeni kapitalist medyası için ana gelir kaynağı ve 2010 yılından sonra Fidesz'in tüm reklamlarını hükümet yanlısı medya şirketlerine vermesinden sonra özellikle ve farklı bir önem kazandı. Diğer tüm şirketler de devlet dostu olarak görülmek amacıyla benzer şekilde hareket ediyorlardı (Brouillette, 2013; Gülyas, 1998: 68). Ayrıca Janke, gazetelerde, kendilerine reklam veren şirketlerin listelerinin bulunduğunu ve bu nedenle bu şirketleri eleştirmeyeceklerini açıkça belirten Macar gazetecilerle görüştü (Janke, 2015: 273).

2.1.2.2.3. Mülkiyet Hakları

Mülkiyet haklarının reformu, Macaristan'da neoliberal kapitalizmin girişinde temel olmuştur. Demokratik dönüşüm sonrası ilk Macaristan Başbakanı Josef Antall, yeni demokratik Macaristan'da özgürlük ve mülkiyet hakları arasındaki ilişkiyi özellikle vurgulamıştır.

2.1.2.2.4. Refah Reformu

Macaristan'daki refah devletinin neoliberal sosyal politika fikirleri tarafından yönlendirilen reformu, Macar devletinin bir bütün olarak dönüşümünün temelini oluşturdu. Nitekim Cook, Orta Avrupa'nın komünist sonrası ülkelerinde refah reformunun neoliberal sosyal politika fikirleri tarafından yönlendirildiğini belirtmiştir (Cook, 2013: 9).

2.1.2.2.5. Vergi Sistemi

Vergi gelirlerinin güvence altına alınması, Orta Avrupa'daki tüm Komünizm sonrası hükümetler için büyük bir sorun olmuştur (Kampfner, 1994). Bu fonlar olmadan elbette hükümetlerin refah harcamalarını azaltmaları gerekiyordu (Aşçı, 2013: 21). Macaristan, kısmen ikincil bir ekonominin ortaya çıkmasıyla kısmen de 1990'dan sonra ortaya çıkan yeni elit güç yapısının bir parçası olarak büyük vergi kaçakçılığı sorunları yaşamıştır (Abonyi, 1982: 194-195). Özellikle girişimcilerin, Macaristan'daki vergi ödemekten kaçınan en önemli vatandaş grubu olduğu söylemek yanlış olmaz (Benedek ve Lelkes, 2007; Hudson, 2015a).

2.1.2.2.6. Bağımsız Merkez Bankası

Merkez bankası bağımsızlığı neoliberal ekonomik reformlar için bir mihenk taşı haline gelmiştir ve merkez bankacılarının teknik yeterliliği ve ideolojik tarafsızlığı varsayımına dayanmaktadır. Aslında, Demokratik geçişin ardından birbirini izleyen hükümetler, görevlerini üstlenmeleri üzerine merkez bankası ile mücadele etti ve genellikle politikalarına uygun olmayan rakamları ortadan kaldırmaya çalıştılar (Bod, 2011, 2012a).

2.1.2.2.7. Doğrudan Yabancı Yatırım

Macaristan'a yapılan yabancı yatırımlar özellikle otomobil endüstrisi, elektronik ve bilgi teknolojilerini transfer eden büyük ABD, Alman ve Japon şirketlerinin yatırımları (Ford, Suzuki, General Electric, Ameritech-Deutsch Telecom, General Motors, Volkswagen and IBM) Orta Avrupa'nın diğer bölümlerine oranla daha yüksekti (I. Berend ve B. Bugaric, 2015; Berend, 2009). Macaristan'ın bu yatırımcılar için cazip olmasının nedenleri: Macaristan'ın AB içerisinde iyi bir coğrafi konumu olması, yabancı yatırımcılar için vergi indirimlerinin sağlanması, düşük ücretlerle çalışan fakat eğitilmiş bir nüfusun bulunması, örgütlenmemiş işgücü, geçiş dönemi sebebiyle dışa açık ve sıcak bir iş ortamı ve şirketlerin karlılıklarını arttırmak adına toplu işten çıkarma yapmalarının mümkün olması sıralanabilir. Genel olarak bakıldığında bu yabancı yatırımcıların karlı şirketlerle ilgilendikleri ve yeni endüstriler geliştirmek veya kurmak için yatırım yapmak gibi bir fikirlerinin olmadığı söylenebilir (O'Neil, 2014). Macaristan'a ve Orta Avrupa ülkelerine bu şirketlerin getirdikleri işlerin çoğu düşük ya da yarı vasıflı işlerdi (Berend, 2009). Orta Avrupa ülkeleri arasında Macaristan en açık ekonomilerden birine sahipti ve bu yeni dönemde ekonomik bağımlılığını Sovyetler Birliğinden AB'ye ve ABD'ye başarılı bir şekilde aktardığı için hızla öne çıkmıştı (Bretherton, Charlotte ve Vogler, John, 2006; Böröcz, József ve Róna-Tas, Ákos, 1995).

1970ler ve 1980ler boyunca gelişmiş demokratik devletlerde kök salmaya başlamış olan neoliberal ideolojinin bu dönemin baskın ideolojisi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum, ekonomik ve siyasi çekirdek elitin bir bölümünün özellikle bilinçli ve kasıtlı politik faaliyetlerinin bir sonucudur. Önceleri ABD finans endüstrilerine mensup elitlerin (özellikle bankacılık ve sigortacılık) daha sonraları ise İngiltere'deki ve diğer ülkelerdeki seçkinlerin bu politikaları takip etmişlerdir. En basit şekilde bu tutum kısmen 1960'larda ve 1970'lerde iş gücü tarafından güçleri ve otoriteleri zorlanan büyük sermayedar ve ortaklarının taleplerine bir tepki olarak yorumlanabilir (Li, 2008). Bu açıdan bakıldığında Neoliberalizm, kendi devletlerini neoliberal anlamda dönüştürmek, işgücünün kazancını baltalamak, kendi refah sistemlerini özel sektöre destek olmak amacıyla parçalayabilmek adına güçlerini, otoritelerini ve siyasi, ekonomik, askeri ve ideolojik kurumların

kontrolünü kullanan merkezdeki elitler arasında yeni siyasi ittifaklar yaratılmasını sağlayan siyasi, ekonomik ve ideolojik bir saldırıydı. Bu dönemde kapitalizmin ve neoliberal ideolojinin zaferi asla bir fikrin zaferi değildi. Dahası, devleti ele geçirme, siyasi partileri ve bireyleri ele geçirme zorlama ve bilinçli propaganda gibi taktikleri bir karışımı olan siyasi bir hareketti (Sussman, G. ve Krader, S., 2008; Beder, 2006; Hudson, 2016; Simpson, 2015).

2.1.3.Orta Avrupa Ülkelerinin Kapitalist Uluslararası Sisteme Yeniden Entegrasyonu

Öyleyse bu dönemde AB ülkelerinin ve ABD'nin genelde Orta Avrupa ülkelerinin özelde ise Macaristan'ın demokratik dönüşümündeki temel hedefleri aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür.

2.1.3.1. Sovyetler Birliğinin Yıkılması ve Bölgedeki Etkisinin Azaltılması

Bu AB ülkeleri ve ABD'nin uzun vadeli amaçlarının başında gelmektedir. Bu süreç sadece Doğu ve Orta Avrupa ülke devletlerinin ekonomik olarak yetersiz devletler haline gelmesi ile değil aynı zamanda parçalayıcı ve merkezi baskıya eklenilen milliyetçi grupların ortaya çıkması ve nihayetinde Yugoslavya'daki gibi feci bir savaşla sonuçlanmıştır (Mann, 2005). Bu hedef ABD liderliğindeki çekirdek devletlerin merkezinde görünüyordu ve Yeltsin'in Başkanlığı'nda Rusya'da bu süreci mümkün kılmak için istekli ve uyumlu bir hükümet vardı.

2.1.3.2. NATO'nun Doğu Avrupa'ya Doğru Genişlemesi

Bu amaç 1990 yılında Cumhurbaşkanı Garbaçov'a verilen ve NATO'nun Sovyet Bloğunun eski üyelerini örgütüne dâhil etmeye çalışmadığı sözleriyle direkt olarak çelişmekteydi. Her ne kadar NATO'nun halen devam eden varlığı onun başlangıçta Sovyet bloğu ve Varşova Paktı'na karşı tedbir olarak kurulmuş olduğu fikri ile çelişse de NATO'nun Doğu Avrupa'ya doğru genişlemesi bu dönemde devam etmiş ve Macaristan da bu sürecin önemli bir bölümünü oluşturmuştur (Wallace, 2000). Bununla birlikte pragmatik bir dış politika benimseyen Orban hükümeti AB'ye olan bağlılığı ve sahip olduğu değerler ile enerji kaynakları Macaristan için muazzam önemde olan Putin ve Rusya'ya verdiği destek arasında salınmaya zorlanmıştır.

Nitekim iktidara gelmeden önce Fidesz, MSZP-SzDSz hükümetini Rusya'ya çok yakın olduğu için eleştirmiş fakat İktidara geldikleri andan itibaren kendileri izledikleri pragmatik politikaların bir sonucu olarak benzer eleştirilerin hedefi haline gelmişlerdir (Jeszensky, 2007).

2.1.3.3. Orta Avrupa Piyasalarının, Ekonomilerin ve Topluluklarının Batı ile Entegrasyonu

Açık bir şekilde Avrupalı ve Amerikalı çok uluslu şirketler Doğu ve Orta Avrupa ekonomilerinde bir ilerleme kaydetmiş ve bunun bölgedeki etkileri oldukça karmaşık olmuştur. Bu şirketler her ne kadar bölgede iş alanları ve ticareti geliştirmiş olsalar da bunu büyük ölçüde, eğitilmiş, yetenekli ve ucuz bir işgücü olduğu temeline dayanarak yapmışlardır. Bu ülke hükümetleri sürekli olarak vergileri düşürmek, kamu harcamalarını azaltmak ve yabancı sermayeyi çekmek için politikalarını uyarlamak baskısı altındadır. Bu durum Macaristan özelinde de farklılık göstermez. Macar ekonomisi yabancı sermaye akışına bağımlı hale gelmiştir. Çekirdek AB ülkelerinin merkezinde yer alan Doğu ve Orta Avrupa ekonomileri ve toplumları, bu ülkelerin tüketim malları için hammadde üreterek ancak bağımlı bir şekilde hayatta kalabilecekleri bir ticaret savaşına gömülmüşlerdir (Andor, 1996; Andor, 2000). NATO'ya ve AB'nin ve ABD'nin taleplerine karşı koyabilecek bağımsız bir ekonomi veya askeri güç oluşturma girişimi pek olası görünmüyor.

2.1.3.4. Orta Avrupa Siyasi ve Ekonomik Elitlerinin AB, NATO ve ABD ile İttifak İlişkilerine Dâhil Edilmesi

Bu hedefe seçkinler liderliğinde ve müşteri stratejileri ile ulaşılmaya çalışılmıştır: kilit isimleri ve siyasi ve ekonomik seçkinlerin AB ve ABD'nin egemen olduğu uluslararası örgütlere katılmaya davet edilmesi, askeri ve polis kuvvetlerinin ortak eylemlerini koordine edilmesi, AB'de ve ABD'de bulunan düşünce kuruluşlarını ve politik forumları bu ülkelerin erişimine açmak, aile üyeleri için elit kültürler arası eğitim bağlantılarının teşvik edilmesi gibi (Stone, 2000; Krastev, 2001). Fakat belki de en önemlisi AB ve ABD'nin fakat özellikle AB'nin Doğu ve Orta Avrupa ülkeleri içerisinde hızla genişleyen siyasi rolüdür. AB ve ABD içerisindeki düşünce kuruluşlarının Doğu ve Orta Avrupa Ülkelerinde doğru politik kararlar (Özelleştirme, Özgürleştirme ve kısıtlamaları kaldırma) veren seçkinleri destekleyen resmi beyanlar yayınlamak ve neoliberal özgürlük ve demokrasi fikirlerine bağlı olmadıkları için yanlış kararlar veren seçkinleri kınamak ve eleştirmek gibi bir rol üstlenirler (Krastev, 2000; Krastev, 2006). 2015 yılında Macaristan'daki

düşünce kuruluşları, İngiltere'dekilere benzer şekilde AB içerisinde gelirlerinin kaynağı noktasında en az şeffaf olandır (Nielsen, 2015; Transparify.org, 2015). Fakat 2018 yılında bu durum görece değişmiş ve ilerlemiş olsa da yine de Macar ve İngiliz düşünce kuruluşları nispeten geride kalmıştır (Transparify.org, 2018). 1999 yılında yayınladığı makalesinde Scott'unda belirttiği gibi bu düşünce kuruluşlarının hibe verme faaliyetleri Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinde demokrasinin teşvikinin sağlanması amacıyla kullanılan “siyasi yardım” etrafında şekillenir (Scott, 1999).

Soğuk Savaş süresince var olan Doğu-Batı ayrımı aslında tam olarak Batı bloğunda yer alan elitlerin Doğu bloğu ülkelerinde demokrasiyi geliştirmeye görevine kendilerini adadıkları anlamına gelmemektedir. Batı bloğu dış politikası çoğunlukla araçsaldı ve Genellikle demokrasi, insan hakları ve özgürlükler gibi kavramlar doğu bloğunda yer alan rakiplerine karşı kullandıkları retorik silahlardı. Böylece soğuk savaşın sona ermesi ve Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinde demokratik dönüşüm sürecinin başlaması Batı bloğu seçkinleri için uzun vadeli jeopolitik ve ekonomik hedeflerine çok az bir direnişle ve çoğunlukla diğer ülkelerde ve özellikle Macaristan'da yerel düzeyde aktif olarak desteklenerek ulaşması anlamına geliyordu. Kaçınılmaz olarak bölge halklarının yararı ikincil bir kaygı unsuruydu. Nitekim demokratik geçiş sürecinde maddi yardımların yetersizliğinde ve komünist partilerin iktidarına son vermek için mücadele eden sıradan vatandaşların işini gelirini ve refahını kaybederek acık çekmesinde kendini gösteriyordu.

2.2. Türkiye’de Demokratik Dönüşüm

Bu kısımda Türkiye örneğinin uluslararası liberal/ neoliberal kapitalist ekonomiye ve liberal demokrasiye geçiş süreçleri ele alınacaktır. Bu kapsamında 1945’ten itibaren modern cumhuriyet tarihi değerlendirilecek fakat özellikle 1980 ile 2001 yılları arasına yoğunlaşacaktır.

2.2.1. Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokratik Dönüşüm.

İlk rekabetçi ve çok partili seçimler olan 1946 seçimler dışarda bırakılırsa, Türkiye’nin Huntington’ın demokratikleşme dalgaları içerisinde ikinci dalga demokrasiler içinde yer aldığı görülecektir. 1960, 1971 ve 1980 yıllarında Türkiye’deki demokratikleşme süreçleri kesintiye uğrayıp yeniden kurulmuş olsa da Türkiye’nin tam anlamıyla konsolide olmuş istikrarlı bir demokrasiye sahip olduğunu iddia etmek yanlış olacaktır.

Büyük Millet Meclisi (BMM) 23 Nisan 1920 tarihinde 115 milletvekilinin katılımı ile yasama ve yürütme faaliyetlerini üstlenmiş ve Kurtuluş Savaşı'nı yürütmüştür (Karpas, 1959). Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasının ardından ise ilk hedefini gerçekleştirmiş olsa da var olan çekişmeler nedeniyle meclis çalışmalarının sürdürülmesi oldukça güçleşmiştir (Kaynar, 2007). Bu arka planla "Halk Fırkası" 1923 yılında BMM içinde doğan modern dönemin ilk partisidir (Demirel, 2013). Her ne kadar çok partili hayata geçiş denemeleri 1945 yılı öncesinde başlamış olsa da başarılı olamamıştır.²⁴ 1946 yılında Cumhuriyet Halk Partisinin (CHP) "sosyal sınıfların ekonomik menfaatlerini gözeterek siyasal derneklerin kurulabilmesinin" yolunun açılması 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Partinin (DP) kurulmasının yolunu açmıştır (Özbudun, 2007). Çiftçiye topraklandırma kanunu kapsamında CHP içinden Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından verilen reform talebi reddedilmiş ve Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan partiden ihraç edilmiştir. 1 Kasım 1945 tarihinde İnönü'nün yeni bir parti kurulmasını cesaretlendiren konuşmasından sonra 1946 yılında Celal Bayar önderliğinde DP kurulmuştur. DP'nin kurulmasını takip eden aylarda CHP siyasi rekabete ayak uydurmak amacıyla tüzüğünde birtakım değişiklikler gerçekleştirmektedir. Bu kapsamda sınıf esasına dayanan dernek ve siyasi partilerin kurulması üzerindeki yasağın kaldırılmasına, iki dereceli seçimler yerine tek dereceli seçimlerin kabulüne parti liderinin ömür boyu görevi yerine kurultaylarca seçilmesine ve TBMM seçimlerinin 1947 yılı yerine 1946 da yapılmasına karar verilmiştir (Karpas, 1959). Buna karşın CHP'nin gerçek anlamda yenileşmesi 1955 yılından sonra gerçekleşmektedir (Karpas, 2014).

Türkiye tarihinde ilk gerçek anlamda rekabetçi seçimler 2 Temmuz 1946 da gerçekleştirilmiştir. CHP ile rekabete giren DP meclisteki 396 sandalyenin 62 sini seçimlerde kazanmıştır (Özbudun, 2007). 1946-1950 yılları arasında DP seçim süreçlerin demokratikleştirilmesi için taleplerde bulunmuş ve bunun gerekçesi olarak ise 1946 seçimlerinin hileli olmasını göstermiştir. Nitekim bu talepler karşılık bulmuş ve seçim kanunu değiştirilmiştir (Kabasakal, 1991). Şubat 1950'de yapılan seçim kanunu değişiklikleri ile yeni kanun gizli oy açık sayım ile seçim süreçlerinin yargı denetimine tabi kılınmasını sağlanmıştır (Özbudun, 2007). 14 Mayıs 1950 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerde ise CHP iktidarı kaybetmiş DP ise yüzde 53,3

²⁴ 1924 yılında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, şeyh Said isyanı sonrasında görülen bazı davalar, ayaklanmaların Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile ilişkilendirilmiş ve irticayı desteklediği gerekçesi ile 3 Haziran 1924 tarihinde hükümet tarafından kapatılmıştır. Böylece çok partili hayata geçişin ilk denemesi başarısız olmuştur. Çok partili hayata geçişin ikinci denemesi ise 1930 yılında Gazi Mustafa Kemal'in katkısı ile Fethi Okyar'ın Serbest Cumhuriyet Fırkasını kurması şeklinde gelişmiştir. (Kabasakal, 1991) Fakat bu denemede başarısızlık ile sonuçlanmış ve 17 Kasım 1930'da kapatılmıştır (Tuncay, 1981)

oy olarak parlamentodaki 408 sandalyeye kazanmıştır. 1950 yılında gerçekleştirilen bu seçimler iktidar barışçıl yollar ile el değiştirdiği bir seçim olması nedeniyle modern Cumhuriyet tarihinde özel bir önem sahiptir.

1950 seçimlerinin başarıyla sonuçlanmasının önemli nedenlerinden biri DP liderliğinin ılımlı tutumu ve CHP iktidarı tarafından bir karşı elit yapılanma olarak algılanmıyor oluşudur. Diğer bir neden ise uluslararası şartlara dayandırılmaktadır. İkinci Dünya savaşı sonrasında Sovyetler tehdidine karşılık Batılı devletlerin desteğine ihtiyaç duyan Türkiye'nin, gerçekleştiği reformların altında yatan temel neden olarak değerlendirilmiştir (Ahmad, 2015). Fakat yine de bu açıklamaların hiçbirisi DP'nin elde ettiği geniş kitle desteğinin altında yatan nedenin ne olduğu anlatamamaktadır. Her ne kadar DP'nin parti programında ekonomik liberalleşme yer almış olsa da asıl can alıcı nokta DP'nin serbest ve adil seçimleri ile kamusal özgürlükleri savunması, keyfi ve baskıcı rejime karşı çıkması ve devlet bürokrasisini sınırlandırmasını istemesidir (Özbudun, 2014). Dolayısıyla DP'nin başarısının nedenlerinin yine DP'nin özgürlükçü politika talepleri ve CHP'nin tek parti yönetiminin mahiyeti içerisinde aranması gerekmektedir.

1945 ile 1950 arasında muhalefette yer alan ve özgürlükçü bir tutum sergileyen DP iktidara geldikten sonra ise muhalefete destek sağlayan unsurları engelleme yolunu tercih etmiştir (Karpaz, 2014). Bunun en temel örneği 21 Temmuz 1953 yılında Üniversite profesörlerinin siyasetle uğraşmasının yasaklanması ve CHP'nin mal varlığına el konulması olmuştur. 1950 seçimlerine DP'den ayrılarak katılan Millet Partisi seçimlerde sadece 1 milletvekili çıkarmış olsa da 1954 yılında dini temellere dayandığı ve gizli amaçları olduğu gerekçesiyle mahkeme kararıyla kapatılmıştır (Teziç, 1976). Dahası 1945 ile 1950 yılları arasında özgürlüklerin savunuculuğunu yapan DP 1954 yılına gelindiğinde Muhalefet partilerinin koalisyon yapmasını engellemek için seçim kanunun değiştirmiş, hükümet partisi dışında diğer partilerin radyo konuşması yapmasını yasaklamış ve gazeteciler ile muhalif parti üye ve yöneticileri üzerindeki baskısını yoğunlaştırmıştır. Bu baskıları gerekçe gösteren bir grup subay ise 1960 yılında silahlı kuvvetler adına iktidara el koymuştur.

Genel olarak bakıldığında 1960, 1971 ve 1980 yıllarında neredeyse onar yıllık aralar ile gerçekleştirilen askeri müdahalelerin siyasal kültürel ve ekonomik yapıları kesintiye uğrattığı görülmektedir. 1961 Anayasası Anayasa Mahkemesi (AYM), Milli Güvenlik Kurulu (MGK), Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) gibi kurumları hayata geçirmiştir. Seçim sisteminde yapılan reformlar, pek çok siyasal partinin parlamentoya girmesini sağlarken, işçi hareketlerindeki artış sol siyaseti radikalleştirmiştir (Tuncel 2013). 1971- 1973 yılları arasında anayasada yapılan değişikliklerle, yürütmeye Kanun Hükmünde Kararname (HKH) yetkisi verilmiş, üniversite ve Türkiye Radyo ve

Televizyon Kurumunun (TRT) özerkliği kaldırılmış, temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması yönünde yeni hükümler kanunlaştırılmıştır, yargı alanında Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM) ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi (AYİM) kurulmuştur. Bu durum askeri yargının kapsamını genişletmiş ve sivillerinde askeri mahkemelerde yargılanmasının önü açılmıştı (Karadağ, Akbaş, 2009). Özellikle 1975 ve 1980 yılları arasında şiddet ve terör eylemleri artmış ve siyasi yapılar problem çözen bir yapıdan ziyade problem yaratan bir yapıya evrilmiş, “sağcı” ve “solcu” şeklinde isimlendirilen kesimler arasındaki gerilim iyice yükselmiş, artan enflasyon ve ödemeler dengesindeki yükselen açıklar, politik çöküşün yanında ekonomik çöküşün de beraberinde getirmiştir.

12 Eylül 1980 askeri müdahalesi ile parlamento feshedilmiş siyasi partilerin kapatılmış ve siyasetin lider kadrolarına siyaset yasağının getirilmiştir. 1982 Anayasasıyla; Anayasa Mahkemelerinin yasaların anayasaya uygunluğunun esastan denetimi kısıtlanmış, üniversitelere benzer şekilde bu kurumların özerklikleri ya tamamen kaldırılmış ya da RTÜK’te olduğu gibi çeşitli sınırlar altına alınmıştır (Kalaycıoğlu, 2012). YÖK’ün kurulmasıyla birlikte özgür bilgi üretiminin engellenmiş, Türkçe dışındaki dillerin kullanımı yasaklanmış ve böylece etnik gurupların ötekileştirilmesi yoluyla yeni etnik ve toplumsal sorunların oluşmasına sebebiyet verilmiştir (Özen, 2011). Bu dönemin önemli uluslararası anlayışı ABD öncülüğündeki siyasi liberalizmin ekonomideki uzantısı olan serbest piyasa sistemi ve siyasette insan haklarına dayanan bireyciliği temel alan çoğulcu demokrasi anlayışı olmuştur. Bu dönemde Türkiye’nin yaşadığı siyasi sitem dönüşümünde neoliberal ekonomik yaklaşımın ve AB üyelik süreçlerinin oldukça etkili olduğu görülmektedir.

Kasım 1983’te yapılan seçimlere Milliyetçi Demokrasi Partisi (MD), Halkçı Parti (HP) ve Turgut Özal’ın Anavatan Partisi (ANAP)’nin seçime girmesine izin vermiştir. 1983 seçimlerinde, Özal’ın liderliğindeki Anavatan partisi birinci olarak çıkmış ve tek başına iktidara gelerek sivil siyasetin önünü açmıştır. Özal, Türkiye’nin içe kapalı ekonomisini dışa açarak uluslararası piyasalarla bütünleşen ve rekabeti esas alan bir siyasi ve ekonomik dönüşüm gerçekleştirmiştir (Erdoğan, 2016). Bu kapsamda Özal, ekonomik güçteki artışın politik gücü beraberinde getireceğini iddia etmekte ve ekonomiye dayalı ilişkilerin, AB örneğinde görüldüğü gibi siyasi ilişkileri kuvvetlendiğini ve çatışmasızlığa uygun ortam hazırladığı fikrini benimsemekteydi (Gürbey 2016). Özal’ın; neoliberal iktisat politikaları, bürokrasinin azaltılması ve devletçi mantalitenin son bulması, yerel yönetimlere daha fazla otorite verilmesi gibi fikirleri savunmaktaydı. Özal’ın “BM İşkencenin Önlenmesi Sözleşmesi”ni imzalaması, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi” (AİHM)’nin yargı yetkisinin kabul etmesi ve “Avrupa İnsan Hakları Konseyi”

(AİHK)'ne bireysel başvuru hakkını tanıması gibi düzenlemelere imza atması, liberalleşme yönündeki önemli düzenlemelerdir (Dağı, 2001).

90lı yıllara artan şiddet ve terör olayları ile ekonomik krizler damgasını vurmuş, askeri müdahalenin yaşandığı “28 Şubat Post Modern Darbesiyle” siyaset yeniden dizayn edilmiştir (Müftüoğlu 2010). Bu on yıla damgasını vuran istikrarsız ve güçsüz koalisyon hükümetleri siyasi ve ekonomik krizlere sebebiyet vermiş Türkiye’yi bir kez daha demokratik bir krize sokmuştur. Ecevit’in başbakanlığını yaptığı üçlü koalisyon hükümeti döneminde, siyasi ve ciddi ekonomik krizler yaşanmıştır. Bu bağlamda Kasım 2002’de yapılan erken genel seçimlerinde, yeni kurulan bir parti Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) tek başına iktidara gelmiştir.

Türkiye’nin demokratikleşme süreci 1959 yılında AB ilişkileri Farklı bir boyut kazanmıştır. Türkiye’nin AB’ye üye olmak istemesi ve AB uyum paketlerinin uygulamaya başlaması demokratik birtakım adımlar atılmasını da beraberinde getirmiştir (Sözen, 2004). Adaylık süreci ile birlikte Türkiye’nin demokratikleşme süreci desteklenmiş ve yeni reformlar hız kazanmıştır (AB Bakanlığı, 2013). Öncelikle 1999’da adaylık süreci başlayan, 2005’de de müzakerelerin başlamasıyla birlikte Türkiye AB tarafından belirlenmiş olan şartları yerine getirmek için önemli adımlar atmıştır (Baltacı, Eke ve Avcı, 2012, s. 147). Kubicek’in de belirtmiş olduğu üzere 2000-2005 yılları arasında kapsayan bu süreç Türkiye’nin demokratikleşme adına altın çağı olarak değerlendirilmektedir.

2.2.2. Türkiye’de Neo-Liberalizme Geçiş 1980-2002

Büyüme ve ekonomik krizlerle boğuşan ve bu krizleri aşma sürecinde muhafazakârlık ile bütünleşerek ve sosyalizm karşıtı bir dönüşüme uğrayan liberalizm 1980lere gelindiğinde yenilenerek neoliberalizm olarak sağ ideolojinin en büyük dayanaklarından biri haline gelir. Yeni dünya düzenine ayak uydurmak, özelleştirme, devletin ekonomiden çekilmesi ve serbest piyasa ekonomisinin tam anlamıyla hayata geçirilmesi gibi politik söylemlerle neoliberalizm uluslararası bir nitelik kazanmıştır (Pektaş, 2014; Akalın, 2010; Kepenek, 2012; Önder, 2016; Özkazanç, 2011; Boratav, 2016; Boratav, 2016; Kurtoğlu, 2017; Mücek, 2019; Gül, 2004).

1930 ve 1940lı yıllarda Keynes serbest piyasa ekonomisinin yek pare ekonomik gelişmeyi sağlamaya yetmediğini ve devlet müdahalesinin gerekli olduğunu savunmuştur. Keynes, piyasanın kendi haline bırakıldığında toplumsal kaynakların tam olarak kullanılacağı bir denge oluşturamayacağı varsayımından hareket etmiştir. Bu nedenle devletin ekonomideki aşırı dalgalanmaların yaratacağı yoksulluk ve işsizlik gibi toplumsal ve siyasi problemleri hem azaltmak hem de kontrol edebilmek adına para, vergi ve gelir transferi politikalarında etkin bir rol üstlenmesi

gerektiğini iddia etmiştir (Gül, 2004; Yayla, 2008; Sönmez & Mütevellioğlu, 2009; Castel, 2017; Friedman, 2017).

1970lerden itibaren izlenmeye başlayan neoliberal iktisat politikaları o zaman kadar geliştirilen sosyal devlet anlayışına aykırı bir biçimde şekillendirilmeye başlanmıştır. İşsizlik ve enflasyon sorunu ile başlayan süreç ekonominin her alanında ortaya çıkan olumsuz gelişmelerin çözümünün tümüyle piyasa koşullarının işleyişine bırakılmıştır (Yayla, 2008). Neoliberalizmin esası ekonomi ile toplumu da düzenleyen tek yapı olarak piyasanın ön plana çıkartılması ve her şekilde devlet müdahalesinin reddedilmesidir. Mal ve sermaye hareketleri üzerindeki tüm sınırlamalar kaldırılarak piyasaların serbestleşmesi, özelleştirmeler sosyal amaçlı devlet müdahalesinin tasfiye edilmesi ve iş gücü maliyetlerini düşürmek üzere emek piyasasının esnekleştirilmesi sonucu ekonomi ile birlikte toplumun da piyasaya teslim edilmesi neoliberalizmin özünü oluşturmaktadır (Çavdar, 1992; Yayla, 2008; Boratav, 2016; Kazgan, 2006; Özkazanç, 2011).

Serbest piyasa merkezli yeni liberal politikaları benimseyen Thatcher, Reagan ve Özal yönetimleri devletin küçültülmesi ve masraflarının kısılması için sosyal refah hizmetlerinin ve harcamalarının azaltılması gerektiğini savunmuşlar ve bu amaca dönük politikalar geliştirmişlerdir. Böylece kaynaklar onu israf eden, verimli kullanmayan devletlerden alınıp verimli şekilde kullanacak kapitalistlere verilecekti. Sermaye kar oranlarını muhafaza etmek, sürdürmek ve sermayenin değersizleşmesini engel olmak üzere önce reel ücretleri aşındırmak dolayısıyla sömürü oranını büyütme için işçi örgütlerine karşı bir tutum benimsedi. Sendikaları güçsüzleştirmek, örgütlü işçi sınıfını atomize etmek işçileri kolektif pazarlık mekanizmasının dışına atmak, dolayısıyla pazarlık güçlerini ellerinden almak anlamına geliyordu (Gül, 2004; Sönmez & Mütevellioğlu, 2009)

Neoliberalizm sosyal devlet anlayışına bir eleştiri olarak ortaya çıkmıştır. Neoliberalizm refah hizmetleri ve özellikle sosyal güvenlik sistemi piyasa sistemi mantığı içinde ve piyasayla rekabete açılarak sağlanmasını ön görmektedir. Piyasa sisteminin temel ilkeleri sadece ekonomik sorunlara değil toplumsal sorunlara da uygulanmalıdır. Piyasa sisteminin uygun olmadığı alanlarda ise aile gibi geleneksel kurumlar ön plana geçmelidir. Neoliberalizmin bu bakış açısı ve özellikle geleneklerin ve geleneksel kurumların canlandırılmasını savunan yeni muhafazakâr taleplerle örtüşmesi yeni sağ olarak adlandırılan akımın gelişmesini hızlandırmıştır (Özkazanç, 2011).

Devlet karşısında piyasanın güçlendirilmesini hedefleyen neoliberalizm politik sürecin etkin öznesi olan seçmeni de pasif bir konumda tanımlamıştır. Sosyal devlet anlayışının temelinde

yatan vatandaşlık kavramının içeriği boşaltılmış ve politikanın etkin bir ögesi olmaktan çıkarılarak seçimden seçime oy kullanan bir “seçmen” ve kamu hizmetlerini satın alan bir “müşteri” olarak görülmeye başlanmıştır (Kazgan, 2006).

2.2.2.1. Türkiye’de 1980 sonrası Neoliberal dönüşüm

Hem Osmanlı döneminde hem de Cumhuriyet Döneminde Türkiye ekonomisinin en büyük sorunu sermaye birikimi olmuştur. Türkiye’nin son elli yılda izlemiş olduğu iktisadi stratejiler göz önünde bulundurulduğunda, ortaya konan politikaların temel amacının sermaye birikiminin hızlandırılmasına dönük olduğu kolayca anlaşılmaktadır (Boratav, 2016; Kazgan, 2006; Akalın, 2010). Çok Partili seçimlerin yapıldığı 1946 yılı ile planlı ekonominin uygulandığı 1960lı yılların ilk yarısı arasında Türkiye’de sosyal liberal ekonomi politikaları uygulanmıştır. Bu ekonomi Politikalarının temel hedefi sanayileşme olmasına karşılık 1950li yılların ortalarına kadar ekonomik gelişmedeki temel belirleyici sektör tarım olmuştur. Yerli hammaddeye dayalı tüketim mallarının ithal ikamesi gerçekleştirilmeye çalışılmış tarımda makineleşme süreci hızlandırılmıştır. 1960lı yıllarda planlı kalkınma sürecine girilmiş, 1970lerin sonunda iç piyasanın daralması uluslararası piyasadaki dalgalanmalar artan petrol fiyatları ve Avrupa’daki Türk işçilerin gönderdiği dövizlerin azalması Türkiye’yi ekonomik bir darboğaza doğru sürüklemiştir (Boratav, 2016; Kazgan, 2006). 1978’de Türkiye IMF ile anlaşmış ve 24 Ocak 1980 Kararları sonrasında dışa açık ihracata dayalı bir büyüme stratejisi benimsemiştir. Bu kararlarla birlikte Türkiye’de uygulanmaya başlayan ekonomik strateji ABD’de Reaganomics ve İngiltere’de Thatcher’ın uyguladığı serbestleşme politikalarından ilham almış ve Türkiye’nin içine düştüğü krizin atlatılması için temelde döviz kazanmayı hedefleyen ekonomi politikalarıdır.

Böylece 1980 öncesinde uygulanmakta olan ithal ikameci büyüme stratejisi terk edilerek dışa açık büyüme stratejisinin ön gördüğü kalkınma planları ile verimlilikte artış sağlanması ve ekonomik rekabet gücünün artırılması amaçlanmıştır. Kamu harcamalarını kontrol altına alınması bankacılık sektörü reformu ve kamusal gözetim ve denetim işleyişinin kuvvetlendirilmesi gibi siyasalarla piyasa mekanizmasına daha fazla işlerlik kazandırılarak ekonomideki belirsizliğin önüne geçilmeye çalışılmıştır (Karluk, 2007). Bu politikaların uygulanmasındaki temel amaç, Türkiye’nin yeniden düzenli borç ödeyebilir bir ülke haline getirilmesidir. Böylece 1984 yılı itibarıyla resmi kaynaklardan almış olduğu krediler sona erdiğinde tekrar serbest piyasadan borçlanabilir hale gelebilecektir.

1980li yıllarda bir yandan ekonomik olarak köklü ve büyük değişim ve dönüşümler geçirirken bir yandan da bu değişimlerin sonuçları ile bağlantılı-bağılantısız birtakım olaylar yaşanmıştır. Bunlara bir de uluslararası gelişmeler eklenmiştir. Bunların içerisinde en önemlisi 1980li yıllarda Türkiye'yi Avrupa'daki oluşumlardan dışlamaya dönük olarak, Avrupa Topluluğu (AT) Ortaklık konseyinin toplanmaması gösterilebilir. Bunu takiben 1987 yılında Özal'ın AT'ye tam üyelik başvurusu yapması; 1989 yılında ise Komisyonun, Gümrük Birliği şartlarının sağlanmaması ve siyasal yükümlülüklerin yerine getirilmemiş olmasını sebep göstererek “ret” cevabı vermesi izlemiştir (Kazgan, 2006). Bu gelişmelerin tersine 1988'de Irak-İran Savaşının bitmesiyle ve Türkiye'nin Ortadoğu ile olan ticari gelişmelerinin bir sıçrama göstermiş ve 1984'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile imzalanan Doğal gaz anlaşması ile ekonomik ilişkiler önemli bir gelişme göstermiştir (Kazgan, 2006). Yaşanan bu olumlu gelişmeler 24 Ocak Programının kötü etkilerinin nispeten kolay aşılmasını sağlaması ve ithalat ve ihracat serbestleşerek artarken Türkiye'nin düzenli olarak borç ödemesini mümkün kılmıştır.

2.2.2.1.1. 24 Ocak 1980 ekonomik kararları

Türkiye ekonomisi, 1970'li yılların sonlarına doğru, izlenen ithal ikameci sanayileşme politikası nedeniyle çok önemli bir ödeme güclüğü ve döviz darboğazıyla karşılaşmıştır. Döviz darboğazını aşabilmek amacıyla, 24 Ocak 1980 tarihinde ekonomide köklü dönüşümleri amaçlayan bir istikrar programı yürürlüğe konulmuştur. CHP'nin 1979 ara seçimlerini kaybetmesinden sonra Süleyman Demirel Başkanlığında kurulan yeni hükümet, Demirel'in müsteşarı olan Turgut Özal'ın katkılarıyla ünlü 24 Ocak kararlarını çıkarmıştır (Kahramanoğlu, 2003).

Öncelikle 24 Ocak Programında yer alan devalüasyon, Kamu iktisadi Teşebbüsü (KİT) zamları ve ücret kontrollerinin kaldırılması gibi “şok tedavisi” unsurları IMF'in Türkiye'de gerçekleştirilmesini ön gördüğü değişikliklerden fazlasıdır. Dahası bu program sadece bir istikrar programı niteliği taşımamakta aynı zaman uluslararası sermaye piyasa ile ulusal piyasayı uyumlu hale getirmeyi amaçlayan bir “yapısal uyum” perspektifi de taşımaktadır (Boratav, 2016; Boratav, 2016). Fakat Demirel hükümeti bu programı sermaye çevrelerinin isteği doğrultusunda yani sistemli ve sürekli olarak emek karşıtı bir doğrultuda uygulama ve geliştirme olanağından yoksundur. 12 Eylül 1980'de değişen rejim 24 Ocak paketi önündeki bu engeli kaldırmış ve Turgut Özal'ı sadece fiilen değil resmen “ekonominin patronu” haline getirmiştir. Böylece 1980-83 yılları arasında iş gücü piyasası askeri denetim altına alınmıştır (Boratav, 2016).

24 Ocak Paketi 1988 yılının sonuna kadar zaman zaman yeni unsurların eklenmesi suretiyle Türkiye ekonomisine damgasını vurmuştur. En başından itibaren “alternatifi yok” sloganı ile ve güçlü bir ideolojik kampanya ile kamuoyuna sunulan bu neoliberal ekonomi paketi 1970ler boyunca IMF’nin ve Dünya Bankasının gelişmekte olan ülkelere sunduğu standart istikrar politikaları ve uyum paketlerinden farklılık göstermemektedir (Kazgan, 2006; Boratav, 2016).

24 Ocak kararlarının amacı enflasyonu düşürmek, ödemeler dengesi açığını azaltmak ve ortadan kaldırmak gibi görünse de, gerçek amacı ekonominin dış rekabete açılması, yabancı sermayenin teşvik edilmesi, ihracatın yükseltilmesi, ekonomide devlet sektörünün küçültülmesi, devlet müdahalelerinin minimize edilmesi, özel sektörün sermaye birikiminin desteklenmesi ve son olarak piyasa mekanizmalarının her şeye hâkim olmasının sağlanması olarak sıralanabilir (Çavdar, 1992). Bu amaçları hayata geçirecek önlemler Tefik Çavdar tarafından şöyle sıralanmaktadır:

- *“Büyük oranlı devalüasyonun yapılması ve bundan sonra da kurların piyasa koşullarına uygun olarak Merkez Bankası tarafından her gün belirlenmesi.*
- *Mevduat ve dolayısıyla kredi faizlerinin piyasa koşullarının öngördüğü düzeye çıkarılması.*
- *Türk Parasını Koruma kararnamesinden uygun değişiklikler yapılarak sıkı kambiyo rejiminden serbest kambiyo rejimine geçilmesi.*
- *Diğer yandan kamu iktisadi kurumlarının ürettiği mal ve hizmetlerin piyasa koşullarına göre fiyatlarının yeniden değerlendirilmesi, yani artırılması.*
- *Gerçek ücret ve maaşların düşürülmesiyle iç talepte büyük daralmaların meydana getirilmesi, sanayici ve üreticileri ihracata yöneltecek tedbirlerin alınması.”* (Çavdar, 1992)

Bu ekonomik kararlarla 1970’lerin ithal ikameci sanayileşme ve sermaye birikimi modeli, 24 Ocak 1980’den itibaren yerini, dışa açık, dünya ile ekonomik bütünleşme hedefine ve yeni liberal piyasacı uygulamalara bırakmıştır. İthalatta korunma oranları düşülerek yerli üretim adım adım dış rekabete açılmış, yabancı sermayenin girişini kolaylaştırmak için yeni kanunlar çıkarılmış ve kamu kesiminin ekonomideki yerinin küçültülmesi amaçlanmıştır (Kazgan, 2006). Bu dönüşüm için uygulanan ilk ve temel basamak faizlerin serbestleştirilerek, 1980’e kadar getirisi enflasyonun altında eksi değerlere düşen faize, minimum enflasyon oranında faiz vererek pozitif faiz noktasının yakalanması olmuştur. Mevduatlara verilen yüksek faiz tasarrufların artmasına yol açarken, aynı sebepten kredi faizleri yükselmiş ve öz kaynakları az fakat daha çok yabancı

kaynakla çalışan firmalar yüksek faizlerin altında kalınca iflaslar, el değiştirmeler, tekelleşme süreçleri hızlanmıştır. KİT'ler için Merkez Bankası kredileri azaltılmış, bu kuruluşlar zamlar aracılığıyla açıklarının kapatmaya itilmiştir. Merkez Bankası'na daha fazla yetki sunulması, Sermaye Piyasası Kurulunun oluşturulması, yeni menkul değerlerin piyasaya sürülmesi, yeni bankaların kurulması, bankalar arasında rekabetin artması ve uzmanlaşmalara gidilmesi, finans sektöründe liberalleşmeyle gelen yenilikler olmuştur (Kepenek, 2012; Kazgan, 2006). İkinci adım ise kotaların kaldırılması, gümrük vergilerinin indirilmesi sürecinin kademeli olarak işlemesiyle ithalatta liberalleşmeye gidilmiş, ihracatta ise olağan üstü teşvikler sağlanarak büyük sıçramalar yapılmıştır. Dövizde endeksli borçlanma araçlarının ihracı ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi sağlanmıştır (Akalin, 2010; Boratav, 2016). Dışa açılımın üçüncü adımında anti-sendikal düzenin kurulması için çalışılmıştır. Uluslararası pazara açılmanın bir sonucu olarak, dış pazarda rekabet edecek maliyetle üretim için düşük ücret ve bunun içinde grevsiz, sorunsuz bir çalışma düzeni istenmiştir (Önder, 2016; Yayla, 2008).

24 Ocak Kararlarıyla Türkiye'nin yeni bir kapitalist birikim stratejisi izlemesi ve bunun için de ücretlerin düşük düzeyde tutularak iç üretim maliyetlerini düşürmesi gerekmiştir. Bunu sağlamak amacıyla 1980 askeri müdahalesi birlikte Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Federasyonu (DİSK) kapatılmış, işçilerin sendikal hakları sınırlandırılmıştır. Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'n (Türk-İş) da greve gitmesi yasaklanmıştır (Castel, 2017; Kepenek, 2012). Sanayileşmede, özel girişimciliğe yoğunluk kazanmış, bazı üretim sektörlerinde (sigara ve çay gibi) devlet tekelleri yok edilmiş, piyasa koşulları öne çıkarılmıştır. KİT'lerin özelleştirilmesi gündeme gelmiş ve Türk ekonomisinin ve sanayinin dışa açılması ve dünya ekonomisine entegre olması için gerekli olan mekanizmalar hızla işletilmeye başlanmıştır. Tüm bunların ortaya çıkmasında, Türkiye'nin 80'li yıllarda AT ile Gümrük Birliği'ne girmesi yönündeki siyasi tercihi de oldukça etkili olmuştur (Kazgan, 2006).

Kısa vadede program, acil dış ödeme güçlüklerini çözümlemeyi, enflasyon hızını düşürmeyi, atıl kapasiteleri harekete geçirerek büyüme hızını attırmayı amaçlamıştır (Karluk, 2007).

24 Ocak Programı ile yürürlüğe giren ve daha sonra çeşitli tarihlerde yürürlüğe konulan kararların ana hatları şunlardır:

- “Yüzde 48,6 oranında devalüasyon yapılarak 1 dolar 47.80 TL'den 71.40 TL'ye yükseltilmiştir.

- Devletin ekonomideki yerini küçülten önlemler alınmış, sigara tekeli kaldırılmış, KİT'lerin özelleştirilmesi çalışmalarına başlanmış, madenlerin kamulaştırılmasına ilişkin kararlar yürürlükten kaldırılmıştır.
- KİT'lerdeki uygulamaya paralel olarak tarım ürünleri destekleme alımları sınırlandırılmıştır. Tarımsal ürün taban fiyatları enflasyonist baskıyı hafifletmek amacıyla düşük tutulmuştur.
- Gübre, enerji ve ulaştırma dışında sübvansiyonlar kaldırılmıştır.
- Dış ticaret serbestleştirilmiş, yabancı sermaye yatırımları teşvik edilmiş, kar transferlerine kolaylık sağlanmış, yurt dışı müteahhitlik hizmetleri desteklenmiştir. İthalat kademeli olarak serbestleştirilmiş, ihracata destek olarak vergi iadesi, düşük faizli kredi, imalatçı ihracatçılara ithal girdide gümrük muafiyeti sağlanmıştır.
- Döviz alım ve satımı serbestleştirilmiş, döviz piyasası üzerindeki kontroller kaldırılmış, Türk Parasını Koruma Kanunu TPKK mevzuatı liberalleştirilmiştir.
- Faiz oranları serbestleştirilmiş ve reel faiz politikası izlenmiştir. 01.07.1980 tarihinde faiz oranları tamamen serbest bırakılmış, fakat daha sonra bundan vazgeçilerek Temmuz 1983'te sistem yeniden düzenlenerek bankalar denetim altına alınmıştır. Aralık 1983'ten sonra mevduat faiz oranlarının denetimini ve uygulanacak taban faiz oranları konusunda T.C. Merkez Bankası yetkili kılınmıştır" (Kazgan, 2006; Karluk, 2007; Pektaş, 2014).

24 Ocak Kararları sonucunda; ihracat hızla gelişmiş, 1980'de 2,9 milyar dolardan 1983'te 5.8 milyar dolara sıçramıştır (Sabah Gazetesi, 2014). Yabancı sermaye, işçi dövizleri ve turizm gelirleri artmıştır. 1981 liberasyonundan sonra ithalat hızla geliştiği için dış ticaret açığı büyümüştür (Kepenek, 2012). Kısa dönemde yokluklar, kuyruklar ve karaborsa ortadan kalkmıştır. Uluslararası piyasalardan sağlanan taze krediler ile dış finansman ihtiyacı karşılanmış ve ithalat artırılmıştır. Faiz oranlarının artırılması, banka mevduatlarını yükseltmiştir. KİT ürünlerine kısa aralıklarla zam yapılmış, KİT'lerin zararları kapatılmış ve dolayısıyla Hazineye yükleri hafifletilmiştir. Tarımsal ürünlerin destekleme fiyatları, enflasyon oranlarından daha düşük oranlarda artırılmıştır. Destekleme alımlarının kapsamı daraltılmıştır. Maaş ve ücretlere, enflasyon oranının altında zam yapılmıştır (Boratav, 2016). Bu durum, çiftçiler ile çalışanların milli gelirden aldıkları payın azalmasına ve gelir dağılımının bozulmasına yol açmıştır (Miynat, 2004).

Kısacası İlk aşamasında tipik bir istikrar projesi olarak askeri rejim altında 1980-83 yılları arasında uygulanan 24 Ocak Paketinin, ikinci aşaması genelde ekonomiyi özelde mal ve ithalatı

serbestleştirmenin devreye girmesi olmuştur (Kazgan, 2006). Bu süreç 1984'ten itibaren demokrasiye geçiş politikaları ile birlikte yürürlüğe girmiş. Bu ekonomi paketinin son ve üçüncü aşaması ise mali piyasaların serbestleşmesi, özelleştirme ve küreselleşmeyle birlikte 1989 itibarı ile sona ermiştir (Boratav, 2016). Dönemin ortak siyasası faiz limitlerinin reel pozitif düzeylere kadar arttırılması, mali desteklerle ihracat karlarının yükseltilmesi, sermaye dönük vergilerin minimuma indirilmesi ve değişik teşvikler aracılığıyla sermaye sınıfına çalışan ve vergi ödeyen sınıftan gelir aktarılması, öte taraftan ise enflasyon seviyesinin altında kalan ücret artışlarıyla çalışan kesimin gelir payının daraltılması şeklinde özetlenebilir (Boratav, 2016; Kepenek, 2012; Kazgan, 2006).

En başta belirtilen dış borçları düzenli ödeyebilmek adına devlet iç borçlanmaya gitmiş, KİT karlılığını arttırmak adına KİT fiyatlarını yükseltmiş, kamuda düşük ücret ödeme ve düşük tarım destekleri yolunu tercih etmiş ve 1985'ten itibaren uygulamaya giren Katma Değer Vergisi ile birlikte de dolaylı vergilerle, vergi gelirlerini tabana yararak artırmıştır (Kazgan, 2006).

2.2.2.1.2. ANAP İktidarları Dönemi 1984-1988

ANAP yılları olarak değerlendirilen 1984-88 yılları arasında Özal Hükümetleri Askeri rejimin ekonomik hedeflerini izlemiştir. Fakat sıkıyönetim uygulamalarının son bulmasıyla birlikte kullanılan araçların değişmesi kısmen de olsa gerekmiştir. 1982 Anayasası parlamenter sistemi geleneksel dengelerinden uzaklaştırmış; başta sendikalar olmak üzere sivil toplum örgütleri ve kooperatifleri şiddetli bir baskı altına almıştır (Kazgan, 2006). 1982 anayasasının, işgücü piyasalarının işleyişini emek lehine dönüştürmek amacıyla oluşturulan tüm öğeleri hükümetler tarafından kullanılmıştır. Öyle ki iktidar Turgut Özal Şahsiyetinde “kişiselleşirken” (Aktan, 1994) muhalefet yapabilecek örgütlerin sesi kesilmiştir (Özkazanç, 2011). Nitekim 1988 yılına gelindiğinde sendikalar etkisiz hale getirilmiştir (Boratav, 2016).

Diğer yandan bu dönem halka dönük “çarpık” bir popülizmin uygulandığı yıllardır (Boratav, 2016). Toplumda ikili yapıyı pekiştirecek bölünmeleri derinleştirecek uygulamalar dönemi karakterize etmiştir. Bu uygulamalar Batı'daki “ekonomiyi bürokratik kurallardan arındırma” hareketlerinin çok ötesinde bir süreci ortaya çıkarmıştır. Özellikle kentli yoksul kitlelere dönük ve ana hedefi sınıf bilincinden yoksun ve sermayenin programına ve ideolojisine teslim olabilecek kalabalık grupları yaratma amacıyla politika ve programlar izlenmiştir. Askeri rejimle başlayan ve daha sonra Özal hükümetleri tarafından sürdürülen bu süreçte belediyeler bu stratejilerin gerçekleştirilmesinde büyük roller oynamıştır. Gecekondulara dönük tapu tahsis belgeleri, imar

afları şehir planlamasından yoksun imar izinleri şehir rantlarının yoksul tabakalara intikal ettirilmesinde ve bu yönde yüksek beklentilerin oluşmasında büyük rol oynamıştır (Boratav, 2016). Bir yandan sınıf tabanlı ekonomik taleplere sendikal örgütlenmeye, ücret mücadelesine ve köylünün desteklenmesi talebine karşı ödünsüz ve oldukça katı bir politika izlenirken; diğer yandan aynı kitleler “ kentli, gecekondu, yoksul ve tüketici” olma özellikleriyle tatmin etmeye çalışan bir strateji ANAP tarafından benimsenmiştir (Boratav, 2016). Böylece İnsan ögesi dışlanıp insan varlığına tükettiği ölçüde önem atfedilirken, ekonomi insanın hizmetin ve çoğunluğun refahını sağlamayı amaçlayan bir araç olmaktan çıkıp kendi içinde bir amaca dönüşmüştür (Kazgan, 2006). Bu amaç serbest piyasa ekonomisine geçmek ve ulusal pazarı uluslararası pazara entegre ederek küreselleşmeye geçmektir.

Uygulanan Programın bir diğer boyutu da yeniden yapılanmayı hedeflemektedir. Bu amaç uğruna IMF, Dünya Bankası ve Ekonomik ve kalkınma İşbirliği Örgütü (OECD) kredileriyle desteklenmiştir. Türkiye Batı'daki durgunluğu aşmak ve kar haddini arttırmak için “Çevre” (Kazgan, 2006) ülkeleri buna göre biçimlendirmeyi hedefleyen politikalara göre yeniden yapılandırılmıştır. Uygulanan politikaların doruğa ulaştığı 1988 yılında finansal araçlardaki çeşitliliğin bir hayli artmış olduğu gözlemlenmektedir (Boratav, 2016). Bu gelişmeler İstanbul Menkul Kıymetler Borsasının 1986 yılında işler hale gelmesi, kredi kartlarının ve tüketici kredilerinin yaygınlaşması sonucunda finansal sistemin denetlenmesini güçleştirmiştir.

2.2.2.1.3. Özal Dönemi Neo-liberal İstikrar Arayışları ve İstikrar Paketleri

Aralık 1983'te ekonomide daha fazla liberalleşmeyi destekleyen ve dışa açılmayı hedefleyen Anavatan Partisi seçimleri kazanınca, 24 Ocak Kararlarının altında imzası olan Turgut Özal, bu kez başbakan olarak 24 Ocak Programını, ek önlemlerle hayata geçirmeye devam etmiştir. 24 Ocak Kararları sonrasında TL'nin özellikle mark, dolar vb. gibi paralar önünde sürekli değer kaybetmesi ülke içinde üretilen mallara yönelik dış talebi arttırmıştır (Akalın, 2010; Ekzen, 2009).

Modelin en olumsuz yanı borçlanma hızını arttırmış oluşu ve yabancı sermaye girişinin özendirilmesidir. Gerçekten de özellikle, 1980'lerin ikinci yarısında yabancı sermaye girişi geçmiş dönemlerle karşılaştırılamayacak boyutlara ulaşmıştır. Yabancı sermaye girişlerinde hizmet sektörü, özellikle turizm ve bankacılık önem kazanmaya başlamıştır (Ekzen, 2009; Karluk, 2007).

1980li yılların ikinci yarısından başlayarak, borç tuzağından kaynaklı olarak kamu maliyesinin giderek derinleşen bir krize sürüklendiğini gözlemlemekteyiz. Kamu açıklarının finansmanında artan bonosu faiz oranlarının giderek yükselmesi, kamu giderleri içinde faiz yükün hızla artmasına yol açmıştır. Bu kamu kesimi borç ihtiyacının da yükselmesine ve sonunda reel kamu harcamalarının, kamu hizmetlerinin ve kamu yatırımlarının daralmasına neden olmuştur. Bu durum vergi sisteminin, ANAP iktidarı döneminde 1984'ten başlayarak köklü bir değişim geçirmesine neden olmuştur. Yeni vergi sisteminin sermaye üzerindeki vergi yükünün hafifletilmesini; gelir vergisinin esas olarak ücretlilerden toplanan bir nitelik kazanması, önemi giderek artan faiz türü rant gelirinin büyük bölümünün vergiden bağışık olmasını; yüksek verimli KDV'nin kabulü ile toplam vergi hasılatındaki göreceli düşmenin önlenmesini amaçlamaktadır (Karluk, 2007; Miynat, 2004).

1987 yılındaki genel seçimlerin etkisiyle ekonomide kamu açıkları artış göstermiş ve mali piyasalardaki dengeler yeniden bozulmuştur. Faizler yükselmiş, kur makası açılmış, döviz rezervleri kaygı verecek bir seviyeye gerilemiş ve hükümet dış borç ödemelerinde zorlanmaya başlamıştır.

Hayata geçirilen kararlar akabinde ekonomi durma noktasına gelmiş, enflasyon daha da artmıştır. 1988 yılının sonuna gelindiğinde enflasyon %50'den %70'e fırlamış, büyüme %9'dan %1'e düşmüştür (Önder, 2016; Yayla, 2008). Faizlerin artmasıyla dövizden gelen TL'ye dönüş başlamış, Merkez Bankası rezervleri artmıştır. Ekonomik kriz sırasında sıcak paranın ülke dışına çıkışına mâni olmak için faizlerin arttırılmasına devam edilmesi, üretimi düşürmüş ve durgunluğu beraberinde getirmiştir. Sermaye hareketlerinin özgürleştirilmesi ve devletin hızla artan borçlanma gerekliliği ile birlikte 1989 yılında tartışılmaya başlayan sıcak para, Türkiye'yi kırılganlaştırmış ve krize açık bir duruma sürüklemiştir. 1989 Temmuz'unda ücret ve maaşlara yapılan %200 oranındaki zamlar, tüketimi arttırmış ve sanayi üretimini canlandırmıştır (Boratav, 2016).

1989 yılı 80'li yılların ekonomi politikasında bir dönüm noktası teşekkül eder. Bu yıldan sonra hazırlanan demokratikleşme çerçevesinde hükümetin baskıcı ekonomi eylemleri artık sürdürülemez hale gelir, İktidarda bulunan ANAP Hükümeti gerek parlamento seçimlerinde gerekse yerel seçimlerde önemli derecede oy kaybetmesi ve tarım kesiminde üretimin durgunlaşması ve büyük istikrarsızlıklar gösteriyor olması yaşanan krizin başlıca nedenleri olarak sayılabilir (Kazgan, 2006). Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH) artışı nüfus artış sınırının altına düşerken enflasyon hızla yükselmiş ve hükümet ülkenin içine sürüklendiği stagflasyona çare bulma arayışına girmiştir (Kepenek, 2012). Böylece 80'li yılların sonunda döviz-faiz-enflasyon-borsa

sarmalında ekonomi dönüp dururken, ekonominin temelinde yer alan yapısal dönüşüm ve üçüncü sanayi devriminin yakalanması hedefi, gelir dağılımı ihracatı geliştirerek tabanı büyütme planı geri plana itilmiştir (Kazgan, 2006).

1989 yılı 1991 sonun kadar süren ve 1994'te tekrar şiddetli bir krizle noktalanan dört yıllık yeni bir sürecin hazırlandığı yıl olmuştur.

2.2.2.2. Neo-Liberalizmin Derinleşmesi 1990lar: Koalisyon Hükümetleri

2.2.2.2.1. Ekonomik Krizler ve İstikrar Paketleri

1981-1993 yılları arasındaki dönem genel olarak değerlendirildiğinde ise, ekonomi politikalarının “yapısal uyum” olarak isimlendiren serbestleşme düzeyinde bir devamlılık vardır. Dönemin ilk on yılına Özal'ın farklı konumlarda etkili olması bu devamlılığa katkı sağlamış; 1991 yılında iktidarı kazanan DYP-SHP koalisyonu ise, kısa bir duraksamanın ardından ve özellikle Çiller'in başbakanlığının peşi sıra, aynı politikaları takip etmişlerdir. İstikrar politikaları bakımından değerlendirildiğinde ise durum gerçek bir fiyaskodur. Neo-liberal politikaların istikrar boyutu çoğunlukla göz ardı edilmiş; ayrıca, Ortodoks reçetelerin Türkiye'de fiyat ve dış denge bakımından istikrarı sağlamaya yeterli olmadığı görülmüştür (Kazgan, 2006; Pektaş, 2014).

2.2.2.2.2. 1994 Ekonomik Krizi 5 Nisan 1994 Ekonomik İstikrar Kararları

1990 yılında Körfez Krizinin meydana gelmesi mevduatların bankalardan çekilmesine neden olmuş ve bankacılık sektöründe krize neden olmuştur. 1991'de gerçekleştirilen erken genel seçimler, para politikalarının gevşemesine, destekleme alımlarının genişletilmesine ve kamu kesimi işçi ücretlerinin artmasına yol açmıştır. Benzer şekilde aynı zamanda maaş ve ücretlerde hızlı bir yükseliş olmuş, memur maaşları reel olarak 1993 yılında 1988 yılına kıyasla 1,8 kat artmış; işçi ücretleri kamuda 3 kat, özel sektörde 2.5 kat yükselmiştir (Sönmez & Mütevellioğlu, 2009).

Erken seçim masraflarının karşılanması, MB üzerindeki yükü artırmış, bu gelişmeler ekonominin hassas dengeleri bozarak döviz kurlarının ve faizlerin artmasına sebebiyet vermiştir. Güneydoğu Anadolu'da hızla artan savaş harcamaları bütçe dengesini bozmuştur. 1994 yılında

faizler düşölmeye başlayınca faiz oranı-kur dengesi oranı bozulmuş ve ekonomik kriz kapıya dayanmıştır (Karluk, 2007).

Türkiye ekonomisi, 1994 yılında, önemli bir iç borç baskısı altında kaldığından ilk defa dış borç ödemek adına iç borçlanmada artışa gidilmiştir. Bir yıl gibi kısa bir sürenin sonunda dış borçlar, iç borçlar halini almıştır. Dış borç ödemesi yapılırken iç borçlar çığ gibi büyümüştür. Toplam iç borçlar 656 trilyon TL'ye ulaşmış, iç borçların GSMH'ye oranı %18'e çıkmıştır (Kazgan, 2006). Bu oran, gelişmekte olan ölkeler arasındaki en yüksek orandır. İç faiz oralarındaki hızlı yükseliş bu defa yurt dışından kısa vadeli sıcak paranın ölkeye gelmesine neden olmuştur. Türk lirasının diğer paralar karşısında reel olarak değeri kazanması, ihracatı kısıtlarken ithalatı kolaylaştırmıştır. Ekonomide bu olumsuz gelişmeler yaşanırken, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Endeksi (İMKB) endeksini arttırmak amacıyla faiz oranlarının indirildiğı dönemde, 13 Ocak 1994 tarihinde Moodys ve Mart 1994 Standart and Poors (S&P) isimli iki ABD menşeli derecelendirme kuruluşu, Türkiye'nin kredi güvenilirlik notunu düşürmüştür. Böylece Türkiye, yatırım yapılabilir ölkeler konumundan yatırımda risk taşıyan ölkeler konumuna gelmiştir. (Boratav, 2016)

Faizlerin düşürölmesiyle, İMKB'nin spekülasyon sermayeyi çekecek güçte olmaması, 5 Nisan öncesinde paranın Borsa yerine dövizde kayması ile sonuçlanmıştır. Hükümet'in MB'ye olan borçlarının tahkim etmesi ve MB kaynaklarının yoğun olarak kullanması hali daha da sıklaşmıştır. İktidar, yüksek faizli kamu borçlanmasına gitmeyerek krizi derinleştirmiştir. Bu sırada MB'nin piyasaya döviz sürerek döviz kurlarına dengelemeye çalışması başarılı olmamıştır, ekonomi giderek bozulmuş, döviz ve mali piyasalarda belirsizlikler ve dalgalanmalar ortaya çıkmıştır. Bu atmosferde, enflasyonu düşürmeye ve ekonomide istikrar sağlamak amacıyla 5 Nisan kararları alınmıştır. 5 Nisan 1994 tarihinde İktidar tarafından açıklanan Kararlar iki temel kısımdan oluşmuştur. (Karluk, 2007)

1. Bölümde, döviz kuru, ücret, fiyat politikaları ve bankacılık sektörü, sermaye piyasası ile kamu sektörüne yönelik önlemler, tarımsal destekleme politikaları, toplumsal mali dayanışma ve yeni vergilere ilişkin önlemler yer almıştır.

2. Bölümde kamu sektörüne yönelik önlemler, kamu sektörü, kamu sektörü borçlanma gereğı ve finansmanına ilişkindir.

5 Nisan Kararlarının hedefleri, enflasyonu hızla düşürürken, Türk lirasına istikrar getirmek, ihracat yükselişini arttırmak, istikrarı sürekli kılacak yapısal reformların gerçekleştirilmesi, sübvansiyon dağıtan bir devlet mekanizmasından, ekonomide piyasa yapısının tüm kurum ve

kurallarıyla fonksiyon kazanmasını sağlayan ve sosyal dengeleri sağlamayı hedefleyen bir devlet yapısına işlerlik kazandırmak, biçiminde açıklanmaktadır. Ayrıca, programın başarısı için temel şartın, programa toplumun her kesiminin fedakârlık göstermesinin sağlaması gerektiği ifade edilmektedir (Ekzen, 2009; Önder, 2016; Kazgan, 2006).

5 Nisan Kararları, bütçe genelinde yarar sağlamış olmakla birlikte, ekonomide istikrarı sağlayamadığı ve yapısal değişikliği gerçekleştirmediği için başarıya ulaşmamıştır. Kararlar, işçi ve memur zamlarının 1994 yılındaki sabit gelirler aleyhine olan durumu daha da kötüleştirmiştir (Boratav, 2016).

5 Nisan Kararları ile ekonomide hedeflenen yapısal reformlarda başarı sağlanmamıştır. Özelleştirme ile KİT'lerdeki yapısal reform hedeflerine ulaşamamış ve Dünya Bankası, Türkiye'yi özelleştirmede başarısız bir ülke olduğunu açıklamıştır. 1995 yılı sonlarında IMF ve Dünya Bankası ortak görüşmeleri evvelinde yayınlanan Bürokratlar İş Dünyasında Raporu'nda Türkiye, özelleştirme ve KİT reformunda başarısız ülkeler içinde yer alan Hindistan ve Senegal ile birlikte gösterilmiştir (Boratav, 2016).

2.2.2.2.3. 2000 Enflasyonu Düşürme Programı

1994 krizinden akabinde Türkiye 1995'te IMF yardımlarıyla istikrar programını terk ederek yüksek enflasyonlu bir rota seçmiştir. 1995-97 yılları arasında kısa süreli borçlanma yoluyla finanse edilen ve bavul ticaretinde yaralanan yüksek oranlı bir büyüme performansı yakalanmıştır. 1998 Rusya krizinin negatif etkileri ve vergi politikalarının yarattığı tedirginlik büyük sermaye kaçışlarına sebebiyet vermiştir. 1999 depremi ile birlikte yükselen faizlerle finanse edilen kamu açıkları ve kamu borç stokunun büyümesi yeni bir istikrar programına ihtiyaç doğurmuştur. Demokratik sol parti, milliyetçi hareket partisi ve anavatan partisi tarafından kurulan koalisyon hükümeti iç ve dış şartlarında zorlamasıyla daha ciddi şekilde hazırlanmış ve yıllarca geciktirilmiş yapısal reformları da içeren bir istikrar programının 2000'li yılların başından itibaren üç yıl süreli ve IMF desteği ile uygulamaya koymuştur (Boratav, 2016).

2000 enflasyonu düşürme programı temelde üç başlık üzerine kurulmuştur. Buna göre kamu kesimi reformu, döviz kuru nominal çıpasına dayalı para programı ve sosyal güvenlik özelleştirme ve tarım kesimine yönelik yapısal nitelikli dönüşümler öngörülmüştür (Miynat, 2004).

Programın ilk 18 ayında enflasyonu düşürmek hedefiyle döviz kurunun önceden belirlenmiş bir çizelgeye göre belirlenmesi prensibi benimsenmiştir. Başka bir deyişle, döviz kuru artışları sabitlenmiş bir kur rejimi esasına dayandırılmıştır. Daha sonra ise döviz kurunun belirli

bantlar dahilinde hareketine imkân veren bir sisteme geçilmesi hedeflenmiştir. Programın başarıyla uygulanabilmesi amacıyla çok önemli olan kredibilitenin IMF yardımıyla, kamu maliyesinin dengelenmesiyle ve ekonominin hareketliliğini yükseltecek yapısal düzenlemelerle sağlanması amaçlanmıştır. Kamu borç yükünün indirgenmesi ekonominin sağlıklı mali dengeler dahilinde büyümesini devam ettirebilmesi için gerekli koşul olarak öngörülmüştür (Yentürk, 2000).

2000 yılının ilk altı ayında istikrar konusunda çok hızlı adımlar atılmıştır. Fakat özelleştirme ve bankacılık gibi yapısal reformlar konusunda bu hız aynı oranda devam etmemiştir.

2.2.2.3. 2000'lerde Neo-liberalizmin Dönüşümü

2000'ler son yirmi yıllık neoliberal düzenin sarsıcı bir ekonomik kriz şeklinde patlak vermesiyle başlamıştır. Krizin hemen peşinden gelen 3 Kasım 2002 seçimleri akabinde Türkiye politik yapısı hızla yenilenmiştir. Seçim öncesi döneme damgasını vuran küresel entegrasyon ve siyasal reform baskısı dahilinde yeni bir siyasal merkez arayışı seçim sonrasında da hızlanmış, seçim öncesinde Kemal Derviş'e yönelen bu arayış sandıktan çıkan sürpriz partinin söz konusu davaya sahip çıkmasıyla hızla ona doğru yönelmiştir. Kasım seçimlerinin sonucunda Ak Parti'nin son on yılın koalisyonlar dönemine son veren büyük seçim zaferinin yanı sıra, CHP dışında eski döneme ait partilerin tümü meclis dışında kalmış ve iki partili bir meclis yapısı ortaya çıkmıştır (Özkazanç, 2011).

Şubat 2001 krizinin sonrasında başlatılan yapısal yenilemeler ve yasal düzenlemeler ve hemen ardından Ak Parti'nin başlattığı AB üyelik süreci Türkiye'nin farklı bir seviyeye geçmiş olduğunun kanıtı sayılabilir. Bu dönemde özellikle 80 sonrasıyla süreklilik ve kopuş ilişkisi içinde hem yeni bir yönetim zihniyetinin oluştuğu hem de liberal düşüncenin önemli bir yenilenme evresinden geçtiği iddia edilebilir (Özkazanç, 2011).

2.2.2.3.1. 2001 Ekonomik Krizi Sonrası

2001 ekonomik krizi Türkiye'nin siyasi ve ekonomik süreçlerinde ciddi bir kopuşu temsil etmektedir. Bu nedenle krizin altında yatan temel etmenlerin bu kapsamda ele alınması önemlidir.

2.2.2.3.2. 14 Nisan 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

Pek çok iktisatçı, Türkiye ekonomisinin 2000 ve 2001 yıllarında yaşadığı finansal krizlerin kökeninin önceki yıllara dayandığını belirtmektedir. Bu görüşte olan iktisatçılar enflasyon oranının

1997 sonunda %100'e ulaşmış olduğunu ve dış borçlardaki hızlı artış yanında iç borçların çevrilemez olduğunu ve dış borçlardaki hızlı artış yanında iç borçların çevrilemez noktaya geldiğine işaret edilmektedir (Karluk, 2007). 1998 ise, Türkiye'nin ekonomik gelişmesini ulusal çıkarları doğrultusunda değil, merkez kapitalist odakların çıkarları doğrultusunda ve IMF'nin gözetimi altında gerçekleştirmeye çalıştığı yıllardır.

19 Şubat 2001 tarihinde Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Başbakan Bülent Ecevit'e Anayasa kitapçığı fırlattığı iddiasıyla başlayan siyasi gerilim, özünde Türkiye ekonomisinde çok uzun zamandır var olan yapısal sorunların bir neticesi olan ekonomik krizin altında yatan nedendir. Gerilim, anında piyasalara yansımış, İMKB'de seansın ilk yarısını 9746,18 seviyesinde geçen borsa endeksi Başbakanın MGK toplantısını terk ettiği ve bunun ciddi bir kriz olduğunun söylenmesinin ardından, 697.13 puanlık şok düşüş yaşanmıştır (Boratav, 2016). Hisse senetlerinin değer kaybı beş dakikada %7'yi aşmış, günü panik satışıyla geçiren İMKB %14,62 değer kaybıyla 8683 puanla kapanmıştır. Ertesi gün direnen Borsa toparlanmaya başlamıştır ama bir sonraki gün 1588 puanlık kayıpla endeks 7 bin 181 puana gerilemiş ve hisse senetleri %18,11 oranında değer kaybetmiştir (Kazgan, 2006; Karluk, 2007). 19 Şubat'ta gecelik faizler %760'a ulaşmıştır. 20 Şubat'ta Hazine %144,2 faizle borçlanmış, gün TL sıkışıklığının yarattığı baskıyla gecelik faizler rekor kırarak İMKB'de %3 bine, İnterbank'ta ise %2 bin 300'e ulaşmıştır (Karluk, 2007). Aynı gün beş saatte toplam 5 milyar 77 milyon dolarlık satış yapılmıştır. Bu kargaşa ortamında önce kur politikası terk edilmiş ve hükümet serbest kur politikasına geçiş yaptığını açıklamıştır. Bu kararın alındığı 22 Şubat'a 800 bin TL olarak başlayan dolar, o gün 1 milyon TL'ni aşmış, faizler tırmanışa geçmiştir (Karluk, 2007). Krizin ilk faturası Merkez Bankası Başkanı Gazi Erçel'e kesilmiş ve görevden alınmıştır. Ardından Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı Recep Önal'ın yerine Dünya Bankası'ndaki görevinden ayrılarak Türkiye'ye gelen Kemal Derviş geçmiş ve yeni bir ekonomik programın uygulandığı dönem başlamıştır (Pektaş, 2014).

Sosyal güvenlik Reformu, fon sisteminin neredeyse tamamen tasfiyesi, döner sermayeli kuruluşların sayılarının azaltılması, işletmesi KİT'lerin özelleştirmesine devam edilmesi, kamu bankalarının yeniden yapılandırılması, kamunun elinde kalan KİT'lerin faiz dışı fazla verir hale getirilmesi, yerel yönetimlerinin mali yapılarının reforme edilmesi, kamu istihdamının azaltılması, özel emeklilik sigortası uygulamasına geçilmesi, Hazinesin sorumluluklarının takip edilebilir olması, görev zararları uygulamasının düzenlenmesi, devletin yeniden yapılandırılması sürecinin mali kurumsal boyutunu oluşturan başlıca unsurlar olarak belirmektedir. Uluslararası finans kurumlarının "yükselen piyasalarda" geçerli kılmaya çalıştığı temel düzenlemelerden biri olan devletin "şeffaf hale getirilmesi"nin ana gerekçesi, "uluslararası alacaklıların etkin denetiminin

mümkün kılınması” ve hukuksal düzenlemelerle bürokratik süreçlerin uluslararası sermaye için daha anlaşılır bir hale getirilmesidir (Tokgöz, 2001).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARMA REJİMLERDE İSTİKRARIN ÖLÇÜLMESİ

3.1. Karma Rejimlerde Hukukun Üstünlüğü Denge ve Denetleme Mekanizmaları

Bu kısımda hukukun üstünlüğü denge ve kontrol mekanizmalarının karma rejimlerin istikrarı sağlayan koşulların oluşmasına ne ölçüde katkıda bulunduğunu anlamak amacıyla Türkiye ve Macaristan'ın anayasa yapım süreçleri, anayasa değişiklikleri, anayasa mahkemeleri ve yine bu ülkelerde gerçekleştirilen referandumlar incelenecektir.

3.1.1. Türkiye ve Macaristan'da Anayasa ve Anayasa Yapım Süreçleri

Türkiye'de 1980 darbesinin ardından Macaristan da ise 1989'da Komünizmin çöküşünün ardından yeni bir Anayasa yürürlüğe sokulmuştur. Hem Türkiye hem de Macaristan meşruiyet ve yapısal sorunların kaynağı olan otoriter birer anayasayı miras almışlardır. Macaristan yuvarlak masa eliyle bir anayasa yapım süreci geçirmiş ve geçici bir anayasaya yürürlüğe sokulmuştur. Oldukça demokratik bir yöntemle başlayan anayasa yapım sürecinin ucu açık bırakılmış ve bugüne gelindiğinde ise liberal olmayan (illiberal) bir anayasa ile sonuçlanmıştır. 1989 yılından 2010 yılına kadar yürürlükte kalan Macar anayasası bir rejim değişikliği ve bir önceki anayasanın meşruiyetinin ortadan kalkmasıyla yuvarlak masa görüşmeleri vasıtasıyla geçici bir şekilde hayata geçirilirken, 2011 yılında yürürlüğe giren anayasa ise yasal bir süreklilik için de ve meşruiyette bir kırılma yaşanmadan reformist bir anlayışla hayata geçirilmiştir. 1982 yılından beri yürürlükte olan Türkiye Anayasası ise 2011 Macar anayasası ile bu anlamda benzerdir. Her ne kadar askeri müdahaleyi izleyen bir süreçte hayata geçmiş olsa da 1982 anayasası meşruiyette bir kırılma yaratmaz ve yasal bir süreklilik içerisinde reformist bir anlayışla hayata geçirilmiştir.

Dahası her iki ülkede de pek çok anayasa değişikliği yapılmıştır. 1982 Anayasasında 1987 yılından bu yana pek çok kez değişikliğe gidilmiştir. Macaristanda ise 1988-89 yıllarında anayasa değiştirilmiş ve 1989 sonrasında 2010 yılına kadar değişiklik önerileri verilmiş ve 2011 yılında yeni bir anayasa yürürlüğü girmiştir. Anlaşılabileceği üzere her iki ülkede özen ve planlama eksikliği nedeniyle ucu açık anayasa yapım süreçlerinin tehlikelerine maruz kalmıştır. Hem Türkiye'de hem

de Macaristan da hükümet ve Anayasa Mahkemesi arasında zaman zaman çatışmalar yaşanmış ve bu çatışmalar çoğunlukla siyasi iktidarın lehine sonuçlanmıştır.

3.1.1.1. Türkiye’de 1982 Anayasası ve Yapım Süreci

12 Eylül 1980 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin (TSK) yüksek rütbeli beş komutanı MGK adına iktidarı ele aldı. MGK Askeri müdahalenin başlıca sebepleri arasında özellikle 70’li yılların sonuna doğru giderek artan şiddeti, kendini gösteren ekonomik ve siyasi krizleri, bununla paralel olarak toplumda ve mecliste yaşanmakta olan politik kutuplaşmayı, terör ve şiddet olaylarının yaygınlaşmasını ve özetle parlamenter sistemin işlevsizleşmesini sıralamıştır (Özbudun, 2014). Bu durum Türk demokrasisinin yeniden yapılandırılması ihtiyacını doğurmuştur. Bu yeniden inşa süreci MGK’nın inisiyatifi ile kurulan bir Kurucu Meclis aracılığıyla hayata geçirilmiştir. Bu Kurucu Meclis ikili bir yapıya sahiptir. Bu ikili yapının ilk ayağı MGK’nın kendisidir. İkincisi ise üyelerinin tamamı MGK tarafından atanmış ve üyeleri özellikle 11 Eylül 1980 tarihinden itibaren herhangi bir partinin üyesi olmayan adaylar arasından seçilmiş Danışma Meclisidir. Bu durum danışma meclisinin çoğunlukla bürokratlardan oluşmasına neden olmuştur (Özbudun, 2016). Buna karşın Temsilciler Meclisi ise iki muhalefet partisi ve çeşitli meslek gruplarının kendi üyelerini belirlemesi yoluyla oluşturulmuştur. Fakat bu meclislerin yetkileri MGK karşında sınırlandırılmıştır. MGK, Danışma Meclisi tarafından kabul edilen bir anayasa metni üzerinde dilediği değişikliği yapma yetkisini saklı tutarken, MGK’nın değiştirdiği metnin Danışma Meclisi tarafından tekrar görüşülmesi söz konusu değildir. Bu iki meclis arasında oluşacak herhangi bir görüş ayrılığını çözmek üzere tasarlanmış bir mekanizma bulunmamaktadır.

1982 yılında gerçekleştirilen halk oylaması, Anayasa tasarısının oylamada reddedilmesi durumunda ne olacağının bilinmediği bir atmosferde ve buna eşlik eden hem devlet hem de MGK’nın başkanı olan Kenan Evren’in liderliğinde tek taraflı bir kampanyanın peşi sıra gerçekleştirilmiştir. Dahası 70 ve 71 sayılı MGK kararları kapsamında seçmenlerin oylarını etkileme amacıyla paylaşılan görüş ve açıklamalar ile Kenan Evren’in kampanya konuşmalarının eleştirilmesi yasaklanmıştır (Milli Güvenlik Konseyi 70 Nolu Kararı, 1982).²⁵ 12 Eylül 1980 tarihine

²⁵ 70 sayılı kanun açıkça “Anayasa’nın halk oylamasında, halkın vereceği reyın nasıl olması gerekeceği hususunda etki yapacak herhangi bir telkinde” bulunulmaması gerektiğini ve aksinin suç sayılacağı belirtmiştir. Benzer şekilde 71 sayılı Kanun “ Anayasanın geçici maddeleri ile Devlet Başkanının radyo-televizyon ve yurt gezilerinde yapacakları Anayasayı tanııtma konuşmaları hiçbir suretle eleştirilemez ve bunlara karşı yazılı sözlü herhangi bir beyanda bulunulamaz” diyerek tüm eleştir ve yorumların önünü kapatmıştır.

gelineye kadar kurulan bütün partiler MGK'nın 16 Ekim 1981 tarihli kanunu ile kapatılmış olduğundan, 1982 halk oylaması öncesinde kamuoyu oluşturulmasına yönelik siyasi partilerin bir etkisi olmamıştır.

Bir kurucu meclis tarafından oluşturulan 1982 anayasası askeri otoritenin yetki ve ayrıcalıklarını koruyarak güçlendirmiş ve hatta bunlara yenilerini eklemiştir. Bu yetkilerin bazıları Anayasanın geçiş sürecini düzenleyen geçici maddelerden kaynaklanırken bir kısmı da diğer hükümlerden ileri gelmektedir (Özbudun, 2014; Yazıcı, 2012). Bunlardan ilki 1982 Anayasasının Cumhurbaşkanı seçme yetkisini TBMM'ye vermiş olmasına rağmen geçici 1. madde kapsamında bir defaya mahsus olmak üzere Anayasanın halk oylamasına sunulmasıyla birlikte Genel Kurmay Başkanı ve MGK Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in yedi yıllık bir süreyle Cumhurbaşkanı seçildiği belirtilmiştir. Cumhurbaşkanının halk oylaması ile seçilmesi Kenan Evren'e seçilmiş hükümet üzerinde yetkilerini kullanma imkanı sunmuş ve anayasanın "garantörü" rolü oynamasına imkan vermiştir. Böylece askerin gücün sivil iktidar karşısındaki konumuna ilişkin bir tercih de ortaya konmuştur.

Dahası 1982 Anayasası Cumhurbaşkanının yetkilerini gelenekselin ötesinde genişletmiştir. Bu yolla sadece yürütme erkini kuvvetlendirmemiş aynı zamanda yürütme içinde siyasal açıdan sorumsuz bir olan cumhurbaşkanı daha geniş yetkiler vererek iki başlı bir yürütme yapısı oluşturmuştur (Uluşahin, 2016). Anayasanın 104. maddesi vatana ihanet durumu hariç olmak suretiyle Cumhurbaşkanına önemli yetkiler vermekle kalmamış; bunların önemli bir bölümünün ise tek başına yani başbakanın ve ilgili bakanın katılımı olmaksızın kullanabilmesine olanak vermiştir. Dahası Anayasanın 105. maddesi kapsamında Cumhurbaşkanı yetkisi dâhilinde olan ve tek başına yaptığı bu işlemleri yargı denetiminden bağımsız olarak ifa edebilmektedir. Sivil-bürokratik kurumlara duyulan güvensizlik Cumhurbaşkanına yüksek mahkeme hakimlerini ve üniversite rektörlerini atama konusunda geniş yetkilerle donatılması ile sonuçlanmıştır. Bununla paralel olarak Bakanlar Kurulu içerisinde başbakanının yetkilerinin genişletilmesi suretiyle parlamenter sistemin işlerlik kazandırılmasında da yürütme erkinin kuvvetlendirilmesi kendini göstermiştir. Böylece 1982 Anayasası her ne kadar hukukun üstünlüğü ve kuvvetler ayrılığı ilkelerine yer veren bir anayasa olsa da özellikle yürütme organını güçlendirmiş, silahlı kuvvetlerin sivil otoriteler karşısındaki özerklik alanını arttırmıştır.

1982 Anayasası politikacılara duyulan güvensizlik nedeniyle siyasetin alanını daraltan bir tasarıma ve yapıya sahiptir. Nitekim 1995 yılında kabul edilen anayasa değişikliğine kadar her türlü meslek kuruluşlarının sendikaların ve dernek ve vakıfların siyasi partileri desteklemesi ve ortak faaliyette bulunması yasaklanmıştı (4121 Sayılı Kanun, 1995). 1980 sonrasında Anayasa

Mahkemesi tarafından kapatılmış 19 tane siyasi parti ve kapatma kararından itibaren başlamak suretiyle beş yıllık bir dönem boyunca siyaseten yasaklanmış pek çok parti lideri bulunmaktadır. 1982 anayasası kapsamında yer alan siyasi parti yasaklanmasına ilişkin anayasal ve kanuni hükümlerin bir kısmı 1995 tarihinde yapılan anayasa değişikliği ile bir nebze olsun iyileştirilmiş olsa da Venedik Komisyonunun²⁶ raporlarında da görüleceği üzere parti kapatma davalarının mahkemelere çok kolay şekilde taşınıyor olması hala eleştiri konusudur.

Nitekim MGK'nın da içinde yer aldığı bir kurucu meclis tarafından hazırlanan Anayasa 6 Kasım 1982 tarihinde halk oylamasına sunulmuştur. Oylamanın sonucu yüzde 91.37 oranında evet olurken, oylamada yüzde 8.63 oranında hayır oyu kullanılmıştır. Bu anayasanın 177. maddesi gereği yapılan seçimleri takiben 6 Aralık 1983 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin göreve başlaması ile birlikte Mili Güvenlik Konseyi ve danışma Meclisinin hukuki varlıkları sona ermiştir.

Genel olarak bakıldığında 1982 Anayasasının yapım sürecinin sınırlı bir temsili yöntemle ve demokratik olmayan bir metotla yapıldığı açıktır. MGK anayasa yapım sürecini nihai karar vericisi olmuştur ve vesayetçi özellikler içermesi bunun şaşırtıcı olmayan bir sonucudur. MGK'nın güçlendirilmesi ve Kurulda asker üyelerin çoğunlukta olması ve kurul tarafından alına kararların Bakanlar Kurulu tarafından ilk olarak dikkate alınması gerekliliği, anayasanın vesayetçi özelliğinin altında yatan temel sebeplerdir. Bunlara ek olarak Üniversiteleri kontrol altına almak için YÖK tasarlanmış ve YÖK başkanı bazı üyeleri ve üniversite rektörlerini seçme yetkisi Cumhurbaşkanına verilmiştir. Yargı alanında ise, Hâkim ve Savcılar Yüksek Kurulu üyelerini, Yargıtay Başsavcı ve Başvekilini ve Danıştay üyelerinin çeyreğini atama yetkisine sahiptir. Bu yolla devlet elitinin değerlerinin seçilmiş hükümete karşı korunması amaçlanmıştır.

Bu anayasa her ne kadar devlet otoritesini sınırlayan, hukuk devleti ve kuvvetler ayrılığı ilkelerini içeren bir anayasa olsa da yürütme erkini güçlendiren, Cumhurbaşkanının ve Başbakanın yetkilerini genişleten ve bazı durumlarda temel hak ve özgürlükleri sınırlayan ya da güvencesiz bırakan bir anayasadır (Yazıcı, 2012). Temelde devlet otoritesini bireysel özgürlüklere karşı garanti altına almak üzere tasarlanmıştır. Siyasi otorite ve özgürlükler arasındaki denge siyasi otorite lehine bozularak yürütme organı, özellikle Cumhurbaşkanının yetkilerinin artırılması yoluyla, güçlendirilmiş ve silahlı kuvvetlerin sivil yönetim karşısında daha fazla söz sahibi olmasına imkân verilmiştir. MGK'nın sivil siyasete ve kurumlarına karşı güvensizliği sivil siyaset alanının daraltılmasıyla sonuçlanmıştır. 1983 genel seçimlerini takip eden süreçte bu anayasanın

²⁶ 13- 14 Mart 2009 tarihli Venedik Komisyonu raporu (Venice Commission , 2009)

demokratik olmayan bazı unsurları birtakım reformlarla tasfiye edilmiştir. Özellikle 1987 sonrasında liberalleşme ve demokratikleşme yönünde pek çok değişiklik toplumdan gelen talepten ziyade küresel düzeyde demokrasinin ve demokratik değerlerin yükselmesi sebebiyle gerçekleştirilmiştir. (Yazıcı, 2012).

3.1.1.1.1. Anayasa Değişiklikleri

1987 yılından bugüne kadar 21 kez anayasa değişikliği yaşanmıştır²⁷. 1982 Anayasasının, 1987, 1995, 2001 ve 2004 yıllarında hayata geçirilen değişikliklerle; demokratikleşme, liberalleşme ve sivilleşme yönünde önemli bir dönüşüm geçirmiş olsa da illiberal ve vesayetçi bir takım özellikleri korumuştur (Özbudun, 2015; Özbudun, 2014; Özbudun, 2013; Özbudun & Gençkaya, 2010; Özbudun & Yazıcı, 2009).

1983 yılından 1991 yılına kadar iktidarda olan Anavatan Partisi anayasa değişikliği yapılması yönünde bir tavır sergilememiş, dönemin başbakanı Turgut Özal 82 Anayasasının hayata geçirdiği yeni kurumlara bir şans verilmesi gerektiğini savunurken Cumhurbaşkanı Kenan Evren ile açık bir çatışmaya girmekten kaçınmıştır. 1982 Anayasasının geçici 4. maddesinde yer alan ve siyasetçiler için 5 ila 10 yıllık siyaset yasağı ön gören hüküm 6 Eylül 1987 tarihinde düzenlenen bir referandumda ile yürürlükten kaldırılmıştır (T.C. Resmi Gazete, 1987). Anavatan Partisi İktidarında yapılan değişiklikle TBMM üye sayısı 400'den 450'ye çıkartılmış ve siyasetçilerin seçim yarışına yeniden katılabilmesinin yolu açılmıştır. Meclisin beşte üçünden fazla ama üçte ikisinden az kabul ettiği ve kanun Cumhurbaşkanı tarafından Meclise geri gönderilmediği takdirde halk oylaması yolu ile kesinleştiriliyordu. Öylesi bir durumda Referanduma gidilmesi zorunluydu. Bu değişiklik anayasayı halk oylaması alanında bir nebze olsun genişletmiş ve halkın anayasa değişiklikleri noktasındaki etkisini arttırmıştır. 1991 yılında iktidara gelen ve 1982 anayasasını şiddetle eleştiren DYP ve SHP koalisyonu, toplam

²⁷ [17 Mayıs 1987 tarih ve 3361 sayılı Kanun](#), 8 Temmuz 1993 tarih ve 3913 sayılı Kanun, 23 Temmuz 1995 tarih ve 4121 sayılı Kanun, 18 Haziran 1999 tarih ve 4388 sayılı Kanun, 13 Ağustos 1999 tarih ve 4446 sayılı Kanun, 3 Ekim 2001 tarih ve 4709 sayılı Kanun, 21 Kasım 2001 tarih ve 4720 sayılı Kanun, 27 Aralık 2002 tarih ve 4777 sayılı Kanun, 7 Mayıs 2004 tarih ve 5170 sayılı Kanun, 21 Haziran 2005 tarih ve 5370 sayılı Kanun, 29 Ekim 2005 tarih ve 5428 sayılı Kanun, 13 Ekim 2006 tarih ve 5551 sayılı Kanun, 10 Mayıs 2007 tarih ve 5659 sayılı Kanun [31 Mayıs 2007 tarih ve 5678 sayılı Kanun](#), 9 Şubat 2008 tarih ve 5735 sayılı Kanun, Anayasa Mahkemesi'nin 5 Mayıs 2008 tarih ve 2008/16 Esas, 2008/116 Karar sayılı kararı [7 Mayıs 2010 tarihli ve 5982 sayılı Kanun](#), Anayasa Mahkemesi'nin 7 Temmuz 2010 tarih ve 2010/49 Esas, 2010/87 Karar sayılı kararı, 20 Mayıs 2016 tarih ve 6718 sayılı Kanun, [21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Kanun](#) ile olmak üzere toplamda yirmi bir kez değişikliğe uğramıştır

milletvekilleri sayısı ne üçte iki ne de beşte üç çoğunluğa ulaşamadığından anayasa değişiklikleri konusunda ortak bir zemin oluşturmak amacıyla müzakereler başlatmışlardır. Müzakereler çeşitli nedenlerle kesintiye uğrasa da Anayasanın 133. maddesinin değiştirilmesine öncelik verilmiş ve meclisin nitelikli çoğunluğunun oyuyla radyo ve televizyon yayını üzerindeki devlet tekeli kaldırılmıştır. 1994 yılında müzakereler sonuç vermiş ve 301 milletvekilinin imzası ile 20 anayasa maddesinde değişiklik ön gören anayasa değişiklik önerisi meclis başkanlığına sunulmuştur ve bunların 15'i Meclis tarafından oylanarak kabul edilmiştir (Özbudun, 2014; Özbudun & Gençkaya, 2010). 1995 yılında gerçekleşen bu değişikliklerle, partiler ile sivil toplum kuruluşları, meslek örgütleri, vakıf, sendika ve derneklerin iş birliği yapmasını yasaklayan anayasa hükümleri de kaldırılmış. TBMM üye sayısı 450'den 550'ye çıkarılmış ve yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarına oy hakkı verilmiştir. (T.C. Resmi Gazete, 1995). Böylece sivil toplum ile siyasal partiler arasında dayanışmanın önü açılmıştır. Buna ek olarak partilerin yan kuruluşlar, gençlik kolları kadın kolları gibi kuruluşlar, kurarak faaliyet göstermesini ve yurtdışında örgütlenmesini yasaklayan kanun maddeleri de kaldırılmış; ayrıca öğretim üyelerinin ve öğrencilerin siyasi partilere üye olmaları mümkün kılınmış ve oy verme yaşı 20'den 18'e indirilmiştir. Yine aynı kanun kapsamında partisinden istifa ederek başka bir partiye kaydolun milletvekilleri milletvekilliğinin düşeceğini ön gören yasak kaldırılmıştır (T.C. Resmi Gazete, 1995). 1987 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine bireysel başvurunun önü açılmış ve bunu takiben 1990 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kararlarının bağlayıcılığı kabul edilmiştir. 1987 ve 1995 yılında yapılan bu anayasa değişiklikleri sivil ve siyasal hakların genişletilmesini sağlamıştır (Özbudun & Yazıcı, 2009; Özbudun & Gençkaya, 2010). Anayasada siyasal katılıma ilişkin yapılan bu düzenlemeler hukuk devleti, temel hak ve özgürlükler bakımından bir iyileştirme sağlamamış olmakla birlikte partiler arası bir müzakere ve uzlaşma süreci ile gerçekleştirilmiştir.

1999 ile 2006 yılları arasında yapılan anayasa değişikliklerinin ortak özelliği Türkiye'nin AB üyeliği umuduyla Kopenhag kriterlerine uyum sağlama çabasının ve istediğinin bir önemli bir etkisi olmasıdır. 1999 yılında 4446 sayılı kanunla yapılan anayasa değişikliği Anayasanın 47. 125. ve 155. maddeleri ile ilgilidir. Bu 3 madde kapsamında yapılan değişikliklerle Türkiye ekonomisinin uluslararası piyasalar ile bütünleşmesini imkân veren ve serbest piyasa ekonomisini kuvvetlendiren yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir (Özbudun, 2015). 1995 yılında gerçekleştirilen Anayasa değişikliklerine paralel bir şekilde görüşülen bu değişikliklerin tamamı uzlaşma ile ve meclisin büyük çoğunluğunun oyu ile hayat geçmiştir.

1982 Anayasasının temel hak ve özgürlüklere ilişkin kısıtlayıcı yapısının 2001 yılında geçirdiği kapsamlı değişikliklerle büyük ölçüde tasfiye edildiği iddia edilebilir. 21 Kasım 2001 tarih ve

4720 sayılı Kanun ile Anayasanın 34 maddesi değiştirilmiştir (T.C. Resmi Gazete, 2001). Bu 34 madde kapsamında yapılan düzenleme temel hak ve özgürlüklere, siyasi haklara, hukuk devletine dair maddelerde ve askeri ve sivil güçler arasındaki ilişkiler noktasında çok önemli değişiklikler getirmiştir. Temel hak ve özgürlükler noktasında öncelikli olarak genel sınırlama niteliği taşıyan 13 madde değiştirilmiş ve bu madde temel hak ve özgürlüklerin güvencesi haline gelmiştir. 14. madde ile eski metindeki belirsiz ve farklı yorumlara açık olan kısımlar kaldırılmış ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile uyumlu hale getirilmiştir (Özbudun, 2015). Yargılama öncesi gözaltı süresi 15 günden 4 güne indirilmiş ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları ile uyumlu hale getirilmiştir. Bunlara ek olarak basın özgürlüğüne ilişkin 28. madde değiştirilmiş ve ölüm cezalarının düzenlendiği 38. madde savaş çok yakın savaş tehdidi ve terör suçları ile sınırlandırılmış, kamulaştırmaya ilişkin 46. maddeye “gerçek karşılıkları” deyimi eklenerek taşınmaz malların piyasa değerinin ödenmesi taahhüt edilmiş ve 51 madde kapsamında işçi niteliği taşımayan kamu görevlilerine sendika kurma hakkı tanınmıştır (Yazıcı, 2012). Siyasi Haklar bağlamında yapılan iyileştirmelerin başında ise 69. madde kapsamında yapılan değişiklikle parti kapatmalarının zorlaştırılması gelmektedir. Bu madde kapsamında ne zaman ve hangi fiillerin anayasaya aykırı kabul edileceği açıkça sıralanmıştır. Buna ek olarak anayasaya aykırı faaliyetlerin yoğunluğuna göre siyasi partiye uygulanacak farklı yaptırım türleri öngörülmüştür. Buna göre Anayasaya aykırı fiilin yoğunluğuna göre siyasi partiler devletin parasal yardımından kısmen ya da tamamen mahrum bırakılabilecektir. Ayrıca parti kapatma kararının Anayasa Mahkemesi üyelerinin salt çoğunluğu yerine beşte üç çoğunlukla verilebileceğinin ön gören bir karar ile bu yaptırımın uygulanması hem güçleştirilmiş hem de nihai bir ceza olarak yeniden tasarlanmıştır. Anayasanın 15. maddesi değiştirilmiş ve MGK döneminde çıkarılan kanunların yargı bağımsızlığı yürürlükten kaldırılmış ve bu yasalar Anayasa Mahkemesinin denetimine açılmıştır. Böylece hukuk devleti ve anayasanın üstünlüğü prensibi kuvvetlendirilmiştir. Son olarak Anayasanın 118. maddesinde yapılan değişiklikle MGK'daki sivil üyelerin sayısı artırılmış ve başbakan yardımcıları ile Adalet Bakanının katılması öngörülmüştür. Yine bu madde kapsamında Kurul kararları tavsiye niteliği vurgulanmış ve Bakanlar Kurulu üzerindeki etkisi azaltılmıştır.

2002 tarihinde 4777 sayılı kanunda yapılan Anayasa değişikliği ile Milletvekili olmak şartları içinde yer alan “ideolojik ve ya anarşik eylemlere katılmamış olma” ifadesi “terör eylemlerine katılmama” olarak değiştirilmiş ve 78. maddeye “bir ilin TBMM üyesinin kalmaması durumunda 90 günü ardından gelen ilk Pazar gün ara seçim yapılır” ibaresi eklenmiştir (T.C. Resmi Gazete, 2002). Mecliste 440 gibi yüksek bir oyla kabul edilen bu anayasa değişikliği 2002 seçimlerinde, seçimlere katılamayan Recep Tayyip Erdoğan'ın milletvekili seçilmesinin yolunu açmıştır (Özbudun & Gençkaya, 2010). 2004 yılına gelindiğinde ise 5170 sayılı kanun ile Avrupa Birliği Sözleşmesine uyum sağlamak amacıyla idam cezası tamamen kaldırılmış ve 90. madde yapılan değişikliklerle temel hak ve özgürlükler genişletilmiş ve güvence altına alınmıştır. (T.C. Resmi Gazete, 2004) Devlet Güvenlik

Mahkemeleri kaldırılmış ve anayasanın hukuk devletine uygunluğu pekiştirilmiştir. Yüksek Öğretim Kurulu tamamıyla sivil bir yapıya kavuşturulmuş ve Genel Kurmay Başkanının bu kurula temsilci atama yetkisi sonlandırılmıştır. Değiştirilen 160. madde kapsamında Silahlı Kuvvetlerin elinde bulunan Devlet mallarının TBMM adına Sayıştay'ca denetlenmesine karar verilmiştir. Dolayısıyla Silahlı Kuvvetler de tıpkı diğer kamu kurumları gibi mali denetim kapsamına alınmıştır. Yapılan bu son iki değişiklik sivil asker ilişkisinin demokratikleşmesi adına oldukça önemlidir. Son olarak 2004 yılında yapılan bu anayasa değişikliği dâhilinde kanun önünde eşitlik hükmünü düzenleyen 10. maddeye “kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür” (T.C. Resmi Gazete, 2004) ifadesi eklenmiş ve AB Anayasa taslağına benzer bir şekilde ön plana çıkarılmıştır.

Genel olarak bakıldığında 1995, 2001 ve 2004 yıllarında yapılan değişikliklerin 1982 Anayasasının demokratikleşmesi liberalleşmesi ve sivilleşme noktasında önemli değişiklikler getirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Yapılan bu değişikliklerin ortak özelliği partiler arası müzakere, uzlaşma ve kapsamlı bir görüş birliği ile gerçekleştirilmiş ve büyük çoğunluklar ile kabul edilmiş olmalarıdır (Özbudun & Gençkaya, 2010). Diğer yandan Anayasanın bunca değişikliğe rağmen vesayetçi ve liberal olmayan ve devletçi özellikleri hala barındırdığını söylemek yanlış olmayacaktır (Özbudun & Gençkaya, 2010; Özbudun & Yazıcı, 2009).

2007 ile 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilen anayasa değişiklikleri 1995 ve 2006 yılları arasında gerçekleştirilenlerden oldukça farklı bir şekilde iktidar muhalefet çatışmasına neden olmuş, siyasi alanda kutuplaşmaya yol açmış ve zamanla araçsallaşarak yaşanan krizlere bir cevap verme yöntemi haline dönüşmüştür. 1995- 2006 yılları arasında yapılan değişikliklerin AB üyeliği birincil hedefi ile güdümlü bir şekilde hayata geçirilirken 2007-2017 yılları arasında yapılan anayasa değişikliklerinin AB üyeliği hedefinin gözden düşmesi ile birlikte, demokratik olmayan hükümleri anayasadan kaldırma amacından çok, muhalefete ve yaşanan siyasi krize bir yanıt verme amacıyla hayata geçirilmiştir (Bali, 2013). Dolayısıyla bu dönemde yapılan değişiklikler AB ile uyum çerçevesinden ziyade iç dinamiklerden kaynaklanmış dahası uzlaşmacı ve oy birliğine dayanan bir yöntemle hayata geçirilmemiştir. Böylece 1999 ve 2006 yılları arasında yeşeren liberal demokratik bir anayasa yapımı sürecine dair umutlar 2007 sonrası dönemde tersine dönmüştür.

2007 yılında Ahmet Necdet Sezer'in görev süresinin bitimini takiben, 1982 Anayasasının 102. maddesinin düzenlediği şekilde 7 yıllık görev süresi için nitelikli çoğunlukla TBMM tarafından yeni bir cumhurbaşkanının seçilmesi ön görülmüştür. Bu oylamanın en fazla 4 turda sonlandırılması gerekmektedir. Fakat 102. madde kapsamında cumhurbaşkanını seçimi için özel bir toplantı yeter sayısı tanımlanmadığından 96. maddedeki genel kural kapsamında bir uygulama

yapılması ön görülmüştü. Bu uygulamaya göre karar yeter sayısı ilk iki turda TBMM üye sayısının üçte ikisi üçüncü ve dördüncü turlarda ise üyelerin salt çoğunluğuydu. 96. maddedeki karar yeter sayısı düzenlemesi iktidar partisi olan Adalet ve Kalkınma Partisine ilk iki tur da olmasa da üçüncü ve dördüncü turda tek başına Cumhurbaşkanı seçme olanağı sunuyordu. Anayasa Mahkemesinin sadece karar yeter sayısı değil aynı zamanda oturumun açılması için gerekli olan toplantı yeter sayısının da 367 yani üçte iki çoğunluk olduğuna ilişkin kararı (Anayasa Mahkemesi Kararı, 2007) ve ana muhalefet partisi tarafından bu kararın benimseyerek toplantıların boykot edilmesi ile birlikte Cumhurbaşkanı seçimleri 2007 yılında krize girmiştir. Yaşanan bu kriz nedeniyle anayasanın gerektirildiği üzere Parlamento'yu 22 Temmuz 2007 tarihinde seçimleri yenileme kararı almaya zorlamıştır. Bu kararla eş zamanlı ve yaşanan krize tepki olarak Adalet ve Kalkınma Partisi liderliğinde beş maddeden oluşan bir anayasa değişikliği paketi meclise sunulmuştur. Meclise sunulan anayasa değişikliği paketi, yaşam döneminin dört yıla indirilmesini, Cumhurbaşkanının 5 yıllık dönemlerle en fazla iki kere olmak suretiyle halk tarafından seçilmesini ve 6 maddede düzenlenen toplantı yeter sayısının seçimleri de kapsayacak şekilde tüm oylamalar için üçte bir olarak düzenlenmesini içeriyordu. Ana muhalefet partisi olan Cumhuriyet Halk Partisinin şiddetli muhalefetine rağmen Anavatan Partisinin desteği ile değişiklik paketinin ilk maddesi dışındaki tüm maddeler nitelikli çoğunlukla kabul edilmiştir. Fakat değişiklik 25 Mayıs 2007 tarihinde tekrar görüşülmek üzere Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından Meclise geri gönderilmiş ve yeniden görüşmenin ardından meclis tarafından aynen kabul edilmiştir.

Bu anayasa değişikliği yasalaşmasının ardından Cumhurbaşkanı tarafından hem yok sayılma ve iptal talebiyle Anayasa Mahkemesine taşınmış hem de referanduma sunulmuştur. Anayasa Mahkemesi, 5 Temmuz 2007 tarihli kararı ile anayasaya aykırılık iddiasını reddetmiş ve 21 Ekim 2007 tarihinde gerçekleşen halk oylamasında değişiklik 5678 sayılı kanun oyların yaklaşık yüzde 69'unu alarak kabul edilmiştir.

1982 Anayasasının Cumhurbaşkanına tanıdığı geniş yetkiler göz önünde bulundurulduğunda kabul edilen bu yasanın sadece cumhurbaşkanlığı kurumunun anayasal konumu bakımından değil hükümet sisteminin yapısı bakımından da radikal değişiklikler getirdiği doğrudur. Geniş anayasal yetkilerle donatılmış olan cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi bu kurumun sadece demokratik meşruluğu arttırmakla kalmamış aynı zamanda hükümet sistemi içerisinde siyasi ağırlığını da arttırmıştır. Bu durum yürütme erkinin daha da kuvvetlenmesine ve sistemin parlamenter rejimden uzaklaşarak bir yarı başkanlık sistemine doğru yaklaşmasına sebep olmuştur. 1982 Anayasasının tasarlamış olduğu tarafsız Cumhurbaşkanı bu kanunla birlikte partili cumhurbaşkanına dönüşmüştür.

Kız öğrencilerin başörtüsü yasağının kaldırılması amacıyla Ak Parti ve MHP milletvekillerinin oylarıyla Anayasanın 10. ve 42. maddelerinde değişiklik teklifi meclise sunulmuş ve meclis üyelerinin büyük bir çoğunluğunun olumlu oyuyla kabul edilmiştir. Bu değişiklik kapsamında 10. maddeye “her türlü kamu hizmetinden yararlanmada” ibaresi ve 42. maddeye ise “Kanunda açıkça yazılı olmayan herhangi bir sebeple kimse yükseköğretim hakkını kullanmaktan mahrum edilemez. Bu hakkın kullanımının sınırları kanunla belirlenir” fıkrası eklenmesi ön görülmüştür. Yapılan değişikliğin anayasanın değiştirilemez maddelerine somut olarak laiklik ilkesine aykırı olduğu gerekçesi ile CHP ve Demokratik Sol Parti (DSP) milletvekilleri değişikliği yok sayılma talebi ile Anayasa Mahkemesine taşımışlardır. 5 Haziran 2008 tarihinde Anayasa Mahkemesi değişiklikleri iptal etmiştir.

2008 yılı içinde yaşanan ve var olan Anayasa Krizini ve kutuplaşmayı derinleştiren bir diğer olay ise türban konusundaki anayasa değişikliği talebini takiben, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının Ak Parti'ye karşı kapatma davası açmasıdır. Devletin laik niteliğini ortadan kaldırma hedefi ile anayasaya aykırı eylemlerin odağı haline gelmiş olmak davanın temel iddiasını oluşturmaktadır. 30 Temmuz 2008 tarihli Anayasa Mahkemesi kararı gereğince Ak Parti kapatılmasa da hazine yardımlarından kısmen yoksun bırakılma cezasına çarptırılmıştır (Anayasa Mahkemesi Kararı, 2008).

2010 yılında gerçekleştirilen anayasa değişikliği Ak Parti'nin cumhurbaşkanlığı seçimi, anayasa değişikliği ve kapatma davası nedeniyle yaşadığı çatışmaların ardından, seçilmiş hükümet üzerindeki vesayetçi kontrolleri zayıflatmak amacı ile bir öncelik haline gelmiştir. 2010 anayasa değişikliği paketinin özellikle yargı organına ilişkin maddeleri parlamentoda özellikle CHP ve MHP muhalefeti ile karşılaşmış ve Ak Parti'nin meclis çoğunluğunun çok az üzerinde bir oyla kabul ettiği değişiklikler mecburi olarak referandum yolu ile ve %58 oyla kanunlaştırılmıştır. Bu değişiklik kapsamında Anayasa Mahkemesinin üye sayısı 17'ye çıkartılmış ve görev süreleri 12 yıl olarak belirlenmiştir. Atanacak bu 17 üyenin 3'ü Meclis tarafından Sayıştay ve baroların gönderdiği üyeler asından seçilirken 14 üye ise Cumhurbaşkanı tarafından atanacaktır. Benzer şekilde 159. madde kapsamında Hakimler Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) üye sayısı 22 asil ve 12 yedek üyeye yükseltilmiş üyelerin büyük kısmının hakimler tarafından seçilmiş üyelerden oluşması sağlanmış ve Adalet Bakanının rolü sembolik bir düzeye indirilmiştir. TBMM Başkanı Genel Kurmay Başkanı ve Kuvvet komutanları da görevleri ile ilgili suçlarda yüce divanda yargılanması yolu ile askeri yargının görev alanı daraltılmıştır. Bu durumu sivil yargının görev alanını genişletirken, seçilmiş kurumlar üzerindeki askeri vesayetin hafiflemesi ile sonuçlanmıştır. Anayasa değişiklikleri ile parti kapatma kararları bu 17 üyenin 12'sinin olumlu oyuyla karara

bağlanacaktır. Yapılan bu değişiklik aynı zamanda Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yapmanın önünü açmış, yargı yollarının tükenmesi durumunda AİHM'den önce Anayasa Mahkemesine başvurmak mümkün hale gelmiştir. Yapılan bu değişiklikler Venedik Komisyonu ve Avrupa Hakimleri Danışma Konseyi'nin yönergelerine uygun görünmekteydi. Böylelikle yargı ile ilgili 2010 reformları AB ve Avrupa Konseyi organları ile Türkiye'deki liberal çevreler tarafından oldukça olumlu bir şekilde karşılanmıştır²⁸.

2010 yılında Ak Partili milletvekillerince parlamentoya sunulan bu değişiklik paketi siyasi partilerin kapatılmasını daha da zorlaştıran bir madde dışında beşte üç çoğunluk oyunu olarak zorunlu bir şekilde halk oylamasına sunuldu. 12 Eylül 2010'da yüzde 58 çoğunluk oyu ile anayasa değişikliği kabul edilmiştir. Yukarıda bahsedilen değişikliklere ek olarak Ombudsman kurumunun kurulması, dezavantajlı gruplar için pozitif ayrımcılık kapsamının genişletilmesi, kişisel verilerin korunması gibi bazı yeni temel hakların getirilmesi ve memurların toplu sözleşme yapma hakkı gibi demokratik değişiklikler de yer aldı. Dolayısıyla 2010 anayasa değişikliği her ne kadar iç siyasi çatışmalar ile güdülenmiş ve partiler arası bir uzlaşma sonucu gerçekleştirilmiş bir değişiklik olmasa da, doğru yönde atılmış bir adım olarak görülebilir ve AB Kopenhag kriterleri ile uyumludur²⁹.

²⁸ Venedik Komisyonunun Konu ile alakalı değerlendirmesi: Genel olarak, değişiklikler memnuniyetle karşılanmıştır. Değişikliklerin önemli bir unsuru, denetim yetkilerinin Adalet Bakanlığından HSYK'ya aktarılmasıdır. Bu değişiklikler, nispeten mütevazı da olsa, doğru yönde atılan bir adımı temsil ettiği için memnuniyetle karşılanmalıdır. Diğer bir memnuniyet verici değişiklik, hâkim ve savcılarının disiplin suçlamaları ve şikâyetleri yanıtlama hakkının güçlendirilmesiyle ilgilidir" (Venedik Komisyonu, 29 Mart 2011; Venedik Komisyonu, 18 Ekim 2011).

²⁹ 2010 yılı Avrupa Birliği Türkiye İlerleme Raporunda şu ifadeler yer almaktadır: "Genel olarak, anayasa değişiklikleri doğru yönde atılmış bir adımdır. Bu adımlar katılım ortaklığının yargı, temel haklar ve kamu idaresi alanındaki bir dizi önceliğini ele alırlar. Bununla birlikte, anayasal reforma verilen desteği güçlendirmek için, tüm siyasi partilerin ve sivil toplumun tam katılımıyla içeren geniş bir halk müzakeresine ihtiyaç vardır. Değiştirilen anayasa hükümlerinin Avrupa standartlarına uygun olarak mevzuat yoluyla uygulanması kilit önemdedir." (European Commision, Kasım 2010) Benzer şekilde 2011 İlerleme Raporu yargıya ilişkin yasalar ile ilgili olumlu yorumlar içermektedir: "Genel olarak, 2010 anayasa reformunun uygulanmasında, özellikle yargı alanında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir... . Yargının bağımsızlığına ilişkin olarak, Aralık 2010'da Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanunu kabul edilmiştir. Hükümet, Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu'na danışmıştır. Bu yasa, Eylül 2010'da referandumla onaylanan anayasa değişiklikleri ile birlikte, Yüksek Kurulun daha çoğulcu ve bir bütün olarak yargıyı temsil eden yeni bir bileşimini oluşturdu. Yargı tam üyelerinden on altısı (22 üyeden) ve 12 yedek üyenin tümü artık doğrudan yargı organları tarafından seçilmektedir. Bakanın etkisi azaltılmıştır.... Adalet Bakanı, işin yürütüldüğü üç odadan hiçbirinde oturmamaktadır, disiplinle ilgili konularda genel kurul toplantılarına katılmamaktadır... . Daha önce Adalet Bakanlığına bağlı olan Teftiş Kurulu şimdi Yüksek Kurul'a devredilmiştir... Yüksek Kurulun 10 asil ve altı yedek üyesi, Ekim 2010'da ilk derece hâkim ve savcılar tarafından seçilmiştir. ... Yüksek Konsey, Kasım ayında 22 asil üyesiyle Adalet Bakanlığı'ndan idari ve mali özerkliğe sahip bir kamu tüzel kişiliği olarak faaliyet göstermeye başlamıştır" (European Commision, 2011).

2011 genel seçimlerinde Ak Parti'nin yüzde 50 oy almasını takiben Meclis içerisindeki tüm partilerin eşit katılımı ile bir Anayasa Uzlaşma Komisyonu kurulmuştur. Komisyonun amacı tüm partilerin üzerinde uzlaştığı bir anayasa hazırlamaktır. Her ne kadar toplumun farklı kesimlerinden anayasaya ilişkin görüş ve öneri toplanmış olsa da partiler arası var olan temel ayrılık noktaları nedeniyle bir uzlaşmaya varılamadı. Anayasa Komisyonunu oluşturan CHP, MHP, Halkların Demokratik Partisi (HDP) ve Ak Parti bu dört partinin üzerinde uzlaşamadığı en temel konulardan biri ise hükümet sistemi idi. Uzunca bir süre çalışmasına ve bir uzlaşmayı varamaması sebebiyle komisyon faaliyetlerine herhangi bir anayasa değişikliği yapılmadan son verilmiştir. 2011 seçimleri sonrasında sıklıkla gündeme gelen ve 2014 yılında Recep Tayyip Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte yoğunluk kazanan başkanlık sistemine geçiş tartışmaları Türkiye siyasi gündeminin merkezine oturmuştur. Nihayetinde 10 Aralık 2016'da TBMM Başkanlığı'na 316 Ak Parti'li vekilin imzası ile anayasa değişikliği için kanun teklifi sunuldu. Meclisteki görüşmelerin ardından 21 maddeden 18 maddeye inen tasarı 10 Ocak 2017 tarihinde 339 oyla mecliste kabul edilmiş ve yasa tasarısı halk oylamasına sunulmuştur. 16 Nisan 2017 tarihin de yapılan Parlamenter sistemi kaldırılarak başkanlık sisteminin benimsenmesini sağlayacak olan bu yasa tasarısı yüzde 51,41 oranında oy olarak yasalaşmıştır. Bu değişiklik kapsamında ise Meclis koltuk sayısı 550'den 600'e yükseltilmiş, Milletvekili seçilme yaşı 25'ten 18 indirilmiş, Meclis seçimleri dört yıldan beş yıla çıkartılmış ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ise beş yılda bir aynı gün yapılmasına karar verilmiştir. Meclisin bakanları ve hükümeti denetleme yetkisi kaldırıldı. Ayrıca bakanlar kurulunun belli konular hakkında kanun hükmünde kararname çıkartma yetkisi sona erdirildi. Milletvekillerinin hazırladığı yasalar mecliste kabul edildikten sonra Cumhurbaşkanının onayına sunulur, Cumhurbaşkanı bazı hükümleri veto ederek tekrar görüşmeye sunabilir. Fakat geri gönderilen kanun meclis salt çoğunluğu ile kabul edilirse tekrar cumhurbaşkanı onayı gerekli değildir. Cumhurbaşkanı adayı tek başına ya da bir parti ile birlikte en az %5 oy almış partiler tarafından ya da yüz bin seçmenin imzası ile aday gösterilebileceği gibi seçildikten sonra partisi ile olan ilişkisini kesmek mecburiyetinde de değildir. Cumhurbaşkanı hem devletin hem de yürütmenin başı olduğundan başbakanlık makamı kaldırılmıştır. Yardımcıları ve bakanları görevlerine atama yetkisi vardır ve gerekli gördüğünde kanunları halkoyuna sunabilir, dahası yürütme ile ilgili konularda kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisine sahiptir. Cumhurbaşkanının bir suç sebebiyle sorgulanabilmesi için milletvekillerinin beşte üçünün oyu gerekmektedir. Ayrıca Yüce Divan'da yargılanabilmesi için ise üçte iki çoğunluk kararı gereklidir. Askerî mahkemeler kaldırıldığından HSYK'nın 17 olan üye sayısı 15'e ve Cumhurbaşkanı tarafından belirlenen üye sayısı 14'ten 12'ye indirilmiştir. HSYK'nın adı Hâkimler Savcılar Kurulu (HSK) olarak değiştirildi ve üye sayısı 22'den 13'e indirildi. Bu üyelerin 4'ünün Cumhurbaşkanı,

yedi üyenin ise parlamento tarafından atanmasına karar verilmiştir. Bütçe kanun teklifinin en az 75 gün önceden Cumhurbaşkanı tarafından meclise sunulması ve milletvekillerinin bütçe için gider arttırıcı ya da gelir azaltıcı önerilerde bulunmaması kararlaştırılmıştır.

Bu anayasa değişikliği ile birlikte hükümet sistemi değişmiş parlamenter sistemden başkanlık sistemine geçilmiştir. Fakat bu Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin tipik bir başkanlık sisteminden farklı olduğu açıktır. Yargıyı ve yürütmeyi belirleyecek seçimlerin ayrı ama aynı gün yapılması seçmenlerin benzer siyasi reaksiyonlar göstermesine sebebiyet vererek bir partinin ya da ittifakın her iki organa da hâkim olmasına sebebiyet vermektedir. Dahası seçimlerin yenilenmesi için cumhurbaşkanının ya da 360 milletvekilinin seçimleri yenilemek üzer karar vermesi gerekmektedir. Bu durum kuvvetler ayrılığı ilkesinin yürütme lehine zayıflatıldığının açık bir göstergesidir. Buna ek olarak Cumhurbaşkanının anayasal yetki ve görevleri incelendiğinde bunların bir bölümünün yasama denetimine kapalı olduğu görülmektedir. Cumhurbaşkanının kendi kabinesini ve yardımcılarını seçmesi ile bakanları atayarak görevlerine son verebilir olması ve bu atamaların meclis onayına tabi olmaması bunun en belirgin örneklerindendir. Ayrıca Cumhurbaşkanı yürütme yetkisini meclisin yetkilendirmesi olmadan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile doğrudan kullanabilmektedir. Bu kapsamda Cumhurbaşkanı, kararname yoluyla kamu kurumlarındaki üst düzey yöneticileri atayıp görevlerine son verebilir, bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri ve yetkileri, teşkilat yapısı ile merkez ve taşra teşkilatlarının kurulması, Devlet Denetleme Kurulunun işleyişi, üyelerinin görev süresi ve diğer özlük işlerini düzenleme ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin teşkilatı ve görevlerini düzenleme yetkisine sahiptir. Bu kararların hiçbirisi meclis onayına tabi değildir ve dolayısıyla Cumhurbaşkanı devlet yapılanmasını şekillendiren ve yasama tarafından denetlenmeyen asli yetkilere sahiptir. Kısacası bu yeni değişiklikle birlikte Cumhurbaşkanı Anayasanın kendine verdiği yetki doğrultusunda bakanlık ve kamu kurumlarını yapılandırmakta, bu kurumlara gerekli atamaları yapmakta ve yine bu kurumları, bu kurumların hukuka uygunluğunu denetlemek amacıyla kurulan, üyelik ve özlük işlemleri Cumhurbaşkanınca belirlenen ve başkan ve üyeleri Cumhurbaşkanınca atanan Devlet Denetleme Kurumu aracılığıyla denetlemektedir.

Meclisin Yürütmenin gücüne etki edebileceği durumlar kısıtlıdır. Kanun çıkartma ve iptal davası açma yöntemi ile Meclisin Cumhurbaşkanlığı kararnamelerine etki etmesi mümkün olsa da bu durum ancak Meclisin çoğunluğu ile yürütmenin farklı partilerden olması durumunda mümkündür. Buradan da açıkça anlaşılacağı üzere yürütmenin yasama üzerindeki kısıtlayıcı etkisi parti ve seçim sistemleri ile doğrudan ilişkilidir.

3.1.1.1.2. 1982 Anayasası Genel Değerlendirme

Silahlı Kuvvetlerin liderliğinde hem siyasi partileri hem de sivil toplumu dışarda bırakarak oluşturulan 1982 Anayasası demokratik anlamda meşruluğu sorgulanan bir referandum süreciyle yürürlüğe girmiştir. Yürürlüğe girdiği andan itibaren günümüze kadar da bu tartışmalar devam etmiştir. Bu anayasa demokrasi ile anayasalcılığın dengede olduğu bir liberal demokratik bir yapıdan çok, seçilmiş kurumların manevra alanını daraltan, bir dizi askeri- bürokratik kurumun vesayetçi denetimi altında yarı demokratik karma bir yapı ortaya koymuştur.

1982 Anayasası birey karşısında devleti güçlendiren ve yücelten bir yapıya sahiptir. (Özbudun, 2014). Bu anayasanın diğer bir özelliği ise kuvvetli vesayetçi eğilimidir. Seçilmemiş halka hesap verebilirliği olmayan kurum ve yapıların, seçilmiş siyasal kurum ve organlar üzerindeki güçlü bir denetim mekanizması işletmesi ve hata karar alma mekanizmalarına müdahil olmaları bu anayasa ile mümkün olmuştur. Geniş yetkilerle donatılmış Cumhurbaşkanı, siyasal yetkileri olan Silahlı kuvvetler ve bu iki kurumla iş birliği içinde çalışmak üzere tasarlanmış bir yargı organı aracılığı ile seçilmiş iktidarın siyasal manevra alanları daraltılmıştır.

Özellikle 1999, 2001, 2004, 2007 ve 2010 yıllarında hayata geçirilen anayasa değişikliği paketleri ile askeri-bürokratik vesayetin kaldırılması yönünde çok önemli adımlar atılmıştır ve vesayetçi eğiliminin zayıflatılması ile demokratik konsolidasyon yönünde çok önemli ilerlemeler kat edilmiştir. 2007 yılında yapılan değişiklikle 1982 Anayasasının sorumsuz Cumhurbaşkanlığı makamının doğrudan halk tarafından seçiliyor olmasının he ne kadar bu kurumu meşruiyetini arttırdığı düşünülse de etkileri bununla sınırlı değildir. Cumhurbaşkanlığı ile meclis çoğunluğunun aynı partinin elinde olması güçlü merkezîyetçi ve disiplinli bir parti sistemi ile kuvvetler ayrılığını ortadan kaldıracı bir etkiye sahip olmaktadır. Dahası parlamenter yapıdan kopuşun ilk adımı olan bu değişikliğin bir çoğunlukçu demokrasi mekanizması olduğu ve azınlıkta kalan siyasal görüşleri oyun alanının dışına iterek kutuplaşmaya katkıda bulunduğu unutulmamalıdır.

2010 Anayasa değişikliği ise özellikle HSYK'nın çalışma usulleri, hâkim ve savcılarının bireysel bağımsızlıklarının korunması noktasında 1982 Anayasasına kıyasla daha etkili güvenceler sağlamıştır. Fakat 15 Şubat 2014 tarihinde kabul edilen 6254 sayılı torba kanun ile yargı sisteminde önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu kanun adalet bakanına yargı sistemi üzerinde geniş yetkiler tanımakla kalmamış, yargı sistemini hükümetin ve meclis çoğunluğunun iradesine bağlı hale getirmiştir (T.C: Resmi Gazete, 2014). 2010 yılında yapılan değişiklik kapsamında gerçekleştirilen değişiklikler ile AYM'ye bireysel başvuruların mümkün olması ile birlikte yüksek

mahkemenin tarafsızlığı ve bağımsızlığı daha da elzem hale gelmiştir. Bu Açıdan Anayasa Mahkemesinin yapısı incelediğinde mahkemenin üye sayısı artırılarak 17'ye çıkarıldığı görülecektir. Bu üyelere sadece üçü Meclis tarafından seçilirken, geriye kalan üyelerin 4'ü doğrudan 10'u ise dolaylı olarak Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Böylece üye kompozisyonu üzerinde var olan Cumhurbaşkanının etkin rolü korunmuştur. Meclis çoğunluğu ile Cumhurbaşkanının siyasi tercihleri aynı olduğunda ise üye kompozisyonunun çoğulcu bir karakterden çok tekçi bir karakter yansıtacağı oldukça açıktır.

90'ların sonlarında başlayan ve 2010 yılına kadar devam eden anayasal ve yasal reformlar ve hukuk devleti mekanizmalarının güçlendirilmesi trendi 2011 yılı itibarıyla tersine ve en dar anlamıyla çoğunluğun hâkimiyeti olarak yorumlanan demokrasi ilkesinin denge ve denetleme kurumları etkisiz hale getirerek kuvvetler ayrılığını yürütmenin lehine değiştirdiği gözlenmiştir. Özellikle 2011 sonrasında vesayetçi eğilimin sonra ermesi ile birlikte çoğunlukçu demokratik mekanizmaların var olan karma yapının istikrarının korunması ya da karma yapının pekiştirilmesi için kullanıldığı görülmektedir. Diğer bir deyişle var olan karma yapının istikrarını korumak ve bu yapıyı pekiştirmek adına yürütme erkini kuvvetlendirilerek onu yer yer yasamanın denetiminden kısmen de olsa yargının denetiminden bağımsız hale getirmiş ve var olan denge ve denetleme mekanizmalarını ya etrafından dolanmakta ya da devre dışı bırakmaktadır.

3.1.1.2. Macaristan Anayasası ve Yapım Süreci

Macaristan yuvarlak masa görüşmelerini tamamlayarak yeni ve tam bir anayasanın yapıldığı ilk örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda bu yöntem ile anayasasını oluşturmuş ve bir karma rejime dönüşmüş ilk örneklerden biridir. Arato'nun iddia ettiği üzere yuvarlak masa modelinin diğer seçeneklere nazaran oldukça demokratik bir yöntem (Arato, 2016) olduğu düşünüldüğünde Macaristan anayasasının Karma rejimin sürekliliğini sağlayan ve onu pekiştiren bir unsur olarak karşımıza çıkıyor olması oldukça şaşırtıcıdır. Arato bu durumu 1989 Macaristan anayasasının çok aşamalı anayasa yapım sürecindeki kusurlara bağlamaktadır (Miller & Aucoin, 2010). Arato'nun aksine Yuvarlak masa sürecinin olumlu rolü ve etkisine karşı çıkan Adam Przeworski, eski rejimin iktidar sahipleri ile yapılan müzakerenin ortaya çıkan sorunlarla başa çıkmakta etkili bir yol olmadığını savunur. Kapitalist pazar ekonomisine geçiş sürecinin bu tecrübeyi yaşayan tüm ülkelerde işsizlik yükselen fiyatlar artan eşitsizlik ve zayıflayan kamu ve refah hizmetleri ile karakterize edildiğini, dahası geçiş süreci ile birlikte ortaya çıkan yeni kurumların kendi istikrarsızlıkları nedeniyle krizleri yönetemeyeceğini ve bu nedenle popülizme

ve liberal olmayan seçeneklere kapı açacaklarını iddia etmiştir (Przeworski, 1991). Diğer bir deyişle Przeworski'ye göre bu süreç kaçınılmaz olarak demokratik olmayan kurumsal yapılara birtakım garantiler verecektir. Her ne kadar Arato buna karşılık olarak demokratik güçlerin bu yapılarla mücadeleye gireceğini ve kademeli olarak bu yapıların tasfiye edileceğini iddia etmiş olsa da Macaristan'da yaşanan durum bu olmamıştır (Arato, 2016). Arato'ya göre Yuvarlak masa sürecinin çok aşamalı anayasa yapım süreci ile desteklenmesi gerekmektedir, fakat bu durum Macaristan örneğinde gerçekleşmemiştir. Ayrıca 1989 Anayasası, anayasa yapım süreçlerinin son aşaması olan demokratik seçimlerin gerçekleştirilmemesi nedeniyle Bulgaristan ve Polonya örneklerinden de farklıdır (Schiemann, 2005). Diğer ülkelerde olduğu gibi Macaristan da Yuvarlak masa görüşmeleri seçilmemiş seçkinlerin otoriter hükümet temsilcileri ile pazarlık etmeleri nedeniyle meşruiyet tartışmalarının önemli bir konusu olmuştur. Przeworski ile paralel olarak John Schieman'a göre, Macaristan'da istisnai bir şekilde hem muhalefetin hem de iktidarın "baskın risklerden" kaçınması nedeniyle eski rejim temsilcileri ile girilen müzakerelerin olumsuz etkilerinden kaçınmak mümkün olmamıştır (Linz & Stepan, 1996).

Macar Anayasa yapım süreci yuvarlak masa deneyiminin yaşandığı Polonya ve Bulgaristan'da olduğu üzere iki aşamalıdır. Bu aşamaların ilki yuvarlak masa görüşmeleridir ve amacı temelde rejimi demokratik bir sistem haline getirme gayretidir. Fakat Komünist parlamenterler ve komünist dönemin diğer kurumlarının temsilcilerin süreci belirleyen önemli aktörler olmuşlardır. Yuvarlak masa görüşmeleri aynı zamanda anayasa yapım süreci üzerinde de önemli bir rol oynamıştır (Bozoki, 2002).

Haziran – Eylül 1989 arasında demokratik kurumların oluşumuna ve komünist rejimden uzaklaşmaya öncülük eden Yuvarlak Masa görüşmelerinde Bağımsız Küçük Çiftçiler, Tarım İşçileri ve Sivil Parti (FKgP), Hristiyan Demokratik Halk Partisi (KDNP), Macar Demokratik Forumu (MDF), Genç Demokratlar İttifakı (Fidesz), Özgür Demokratlar İttifakı- Macar Liberal partisi (SzDSz), Macar Halk Partisi (MSNP), Endre Bajcsy-Zsilinszky Topluluğu ve Demokratik Bilim İşçileri Sendikası vardı. Daha sonraki bir aşamada Demokratik Serbest Sendikalar Konfederasyonu da görüşmelere davet edilmiştir (Bozoki, 2002). Bu partilerden FKgP, KDNP ve MSNP 2. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmuş tarihi partilerdir ve komünist partiye karşı direnişlerinden dolayı daha fazla oy alacakları düşünülmüştür. Buna karşılık MDF "Kadar rejiminin ekonomi yönetimini ve Romanya'daki Macar azınlığa yönelik kötü muameleyi doğrudan eleştiren popülist yazar ve entelektüellerden oluşan bir örgüt olarak ortaya çıkmış ve MSZMP'nin reformist kanadına olan yakınlığı ile bilinmekteydi. Bu sebeple ideolojik olarak daha merkezde ve milliyetçi bir yaklaşım benimsemekteydi. Buna Karşılık SzDSz daha solcu bir ideolojiye sahipti ve üyeleri

çoğunlukla entelektüellerden ve akademisyenlerden oluşmaktaydı. Viktor Orban'ın da üyesi olduğu Fidesz ise ağırlıklı olarak üniversite öğrencilerinden oluşan üyelere sahiptir. SzDSz üyeleri çoğunlukla, Marksizm'den kopan ve çoğu eski komünist, burjuva, bazen de Yahudi ailelerden gelen sol görüşlü entelektüeller-filozoflar, sosyologlar, ekonomistlerden oluşurken Fidesz'in üyeleri çoğunlukla kırsal veya küçük kasaba kökenli iyi okumuş dünyaya açık ve yabancı dillerde akıcı üniversite öğrencileri idi (Lendvai, 2017). Bu gençler hiçbir şekilde komünist partinin reformist kanadı ile işbirliğine sıcak bakmıyorlar ve diğer partilerle demokratik bir geçiş yapmak arzusunda birleşiyorlardı.

Yuvarlak masa toplantılarının ilk üç ayında anayasa yapım sürecinin hazırlıkları gerçekleştirilmiş, toplantılara ara verilmiş ve ikinci Yuvarlak masa toplantıları döneminde ise yapılması istenen değişiklikler kesinleştirilmiştir. Ekim 1989'da var olan meclis üçte iki çoğunluk ile anayasa üzerinde uzlaşmaya varmış ve değişikliği gerçekleştirmiştir (Bozoki, 2002). Bunu takip eden süreçte Yuvarlak Masa toplantıları bir süre daha devam etmiştir fakat uzlaşmaya varılan ilkeler üzerinde anayasa değişiklikleri görüşülmüştür. Yapılan anayasa değişikliği Macaristan'da yeni bir Anayasa Mahkemesinin ve Sayıştay'ın kurulmasının yolunu açmıştır. Yasama ve yürütmeye dair değişiklikleri diğer bir deyişle yeni ve kalıcı bir anayasa yapma işi ise 1990 yılında yapılan seçimlerden sonra parlamento tarafından karar verilmek üzere ertelenmiştir. Dolayısıyla Yuvarlak masa görüşmelerinin görevi özgür rekabetçi seçimlere geçişi kolaylaştırmak ile sınırlı kalmıştır.

Bu dönemde 1949 Anayasasından geriye kalan tek şeyin Macaristan'ın başkenti Budapeşte olduğu ifade edilse de doğru değildir. Miras alınan bir diğer anayasa maddesi ise Anayasa değişikliği için Parlamentonun nitelikli çoğunluğunun yani 3'te 2'sinin gerekli olduğuna ilişkin kanundur. Bu durum iktidardaki hükümetin yeni anayasayı değişen çıkarlarına göre tekrar tekrar değiştirmeye devam edeceği izlenimi yaratmıştır (Arato, 2010). Geçici bir anayasa kabul edilmiş olmasına rağmen nihai anayasaya dönük olarak herhangi bir planlama ya da teşvik bulunamamaktadır.

Yuvarlak Masa görüşmelerinin sonunda Anayasa'nın revizyonunu, Anayasa Mahkemesinin kurulmasını, siyasi partilerin işleyişini ve yönetimini, çok partili seçimleri, ceza kanununu ve ceza usullerine ilişkin kanunu kapsayan altı kanun tasarısı üzerinde fikir birliğine varıldı. Görüşmeler sonunda da üzerinde uzlaşılan seçim sistemi ise hükümetin ve muhalefetin hem görece güçlü hem de görece güçsüz belirli katkılar yapmasını sağlayan oldukça temkinli bir uzlaşma sürecinin sonucudur. Bu sisteme göre seçimler iki turda ve iki oylamalı olarak yapılacaktır. Meclisteki 386 koltuğun 176'sı tek üyeli bölgelerde iki aşamada 146'sı ise çok üyeli

20 seçim çevresinden orantılı olarak seçilmesi ön görülmüştür. Buna ek olarak farklı seçim bölgelerindeki temsiliyet sorununu gidermek adına 58 kişilik bir ulusal tazminat listesi oluşturuldu. Ayrıca seçim barajı ise %4 olarak kabul edilmiştir (Bozoki, 2002). 1994 yılında ise bu seçim barajı değiştirilerek %5'e çıkartılmıştır. SzDSz dışındaki tüm partiler orantılı bir temsil istemini tercih etmiş olsa da oldukça orantısız bir temsil sistemi ve bir seçim barajı üzerinde uzlaşma sağlanmıştır. Bu yöntem doğrultusunda milletvekillerinin yarısı orantılı olarak yarısı ise çoğunluk sistemi ile seçilmesi ön görülmüştür.³⁰ 2006 ile 2010 yıllarında ise sistemin Alman kişiselleştirilmiş orantılı sistemini andıran bir yapıya dönüştürülmesi girişimi de sonuç vermemiştir (Arato, 2010).

Seçim yasası söz konusu olduğunda muhalefetin endişelendiği ana konulardan biri, partilerin bir araya gelip istikrarlı bir hükümeti ya da çoğunluk koalisyonları kuramamasıydı (Elster, et al., 2008). Pek çoğu anayasanın değiştirilmesi için gerekli olan üçte ikilik çoğunluğun yakalanmasının olası olmadığına inansa da 2010 seçim sonuçları bunun tam tersini göstermiştir.

1989 Anayasası'nda, "Devlet Başkanı Macaristan Devleti, ulusun birliğini ifade eden ve devlet organlarının demokratik işleyişini koruyan Cumhurbaşkanıdır." ifadesi yer almaktadır. Buna göre Cumhurbaşkanlığı makamının daha sembolik bir güç odağı olduğu anlamına gelirken, ülkedeki temel karar alma yetkisinin parlamento ve Başbakan ait olduğunu ifade etmektedir (Pogany, 1993). Bunun temel nedenlerden biri ise 1989 Anayasasının Cumhurbaşkanının aldığı tüm kararlarda Başbakan'ın ortak imzasına ihtiyaç duymasıydı. Cumhurbaşkanının mevzuatı etkileyebildiği önemli alanlardan biri ise belirli kanunları anayasaya uygunluğu ile ilgili olarak gözden geçirilmesi üzere Anayasa Mahkemesine göndermesidir. Cumhurbaşkanı kanunun Anayasa Mahkemesi tarafınca anayasaya aykırı bulunması durumunda onu parlamentoya iade eder. Fakat kanunun yasallığının onaylandığı durumlarda ise ilgili mevzuatı onaylayarak beş gün içerisinde ilan etmekle sorumludur (Pogany, 1993). Dolayısıyla, Cumhurbaşkanı hükümetin yasama organını kontrol etmeye çalışsa bile, bu konudaki gerçek yetki Anayasa Mahkemesi'ndedir. Meclis tarafından beş yıllık süre ile seçilen Cumhurbaşkanı, Meclis çoğunluğunun bir parti tarafından sağlanması durumunda yasa tekliflerini Anayasa Mahkemesine sunmayarak, yasamanın denge ve denetim mekanizmalarından bağımsız olarak garanti edebilecektir.

1989 Anayasası üst düzey devlet görevlilerinin atmalarında ya da görevden alınmalarında da hem başbakanın hem de Cumhurbaşkanının imzası gerektirmekteydi. 1991 yılında Başbakan

³⁰ Detaylı bilgi için Bkz Macaristan Seçim sistemleri: http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2141_b.htm

Antall Devlet Medya Kuruluşundaki Başkan yardımcılarını görevden alarak bu göreve yeni atamalar yapmak istemiştir. Fakat Cumhurbaşkanı Goncz başbakanın önerdiği adayları onaylamayı reddederek başbakanın bu yetkilerini kısıtlamıştır. Konunun Anayasa Mahkemesine taşınması üzerine, Mahkeme “Cumhurbaşkanının yalnızca adayları engelleyebileceğine ve atama yetkisini makul bir teslim tarihi içinde kullanması gerektiğine ve atama belgesini ya imzalamalı ya da adaylığı reddetmeye karar vermelidir” şeklinde karar verdi (Pogany, 1993). Bu karar bir yandan Cumhurbaşkanının atama belgelerini süresiz olarak imzalamayı ertelleyerek, atamalara karşı çıkmasını ya da engellemesinin önüne geçerken, diğer yandan Başbakanlığın yetkilerini bu noktada sınırlandırmıştır.

Bu açıdan bakıldığında Anayasa Mahkemesinin yasama üzerindeki gücü oldukça çarpıcıdır. Talep edildiği durumlarda herhangi bir anayasaya aykırı yasa iptal etme yetkisine sahip olmakla kalmaz, aynı zamanda yasama sürecinin birçok aşamasında önerilen yasanın anayasaya uygunluğunu gözden geçirme yetkisine de sahiptir (Toth, 2012). Herhangi bir yasa yürürlüğe girdikten sonra da itiraz konusu olabilmektedir. Bu durum neredeyse tüm önemli yasaların Anayasa Mahkemesi tarafından gözden geçirildiği anlamına gelmektedir.

Yuvarlak masa görüşmeleri sırasında ortaya çıkan en önemli anlaşmazlıklardan biri ise Cumhurbaşkanının nasıl seçilmesi gerektiği ve hangi yetkilere sahip olması gerektiği idi. MSZMP Cumhurbaşkanının halk oylamasıyla parlamento seçimlerinden önce yapılmasını isterken muhalefet partileri özellikle Fidesz ve SzDSz Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin milletvekili seçimlerinden sonra yapılmasında ısrar etmiştir. Başlangıçta yuvarlak masa muhalefeti Cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesini yalnızca bir kereye mahsus olmak üzere ve bundan sonra cumhurbaşkanının parlamento tarafından kararlaştırılması koşuluyla SzDSz’nin önerisini kabul etse de MDF’nin ve KNDP’nin bu öneriyi şiddetle desteklemesi ve SzDSz ile Fidesz ‘in yenilenen sosyalist partiye (MSZP) yenilmekten korktukları için bu öneriyi şiddetle karşı çıktılar. Bu nedenle 26 Kasım 1989’da içinde Cumhurbaşkanlığı seçiminin zamanlamasını da içeren dört sorudan oluşan bir referandum yapıldı ve çoğunluğun evet oyu kullanması sonucu: iş yerlerinde MSzMP’nin etkinliği yasaklandı, işçi milisleri feshedildi, MSzMP parti mülkiyeti tasfiye edildi ve son olarak Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin parlamento seçimlerinden sonra yapılmasına karar verildi. Böylece Komünistlerin iktidara daha fazla tutunmasının önüne geçilmiş oldu (Kim, 2013). Bunu takip eden Mart 1990’da ise ilk özgür çok partili seçimler gerçekleştirildi.

Diğer birçok Avrupa devleti ile karşılaştırıldığında 1989 Macaristan Anayasasını değiştirmek oldukça kolaydı fakat yine de geçici nitelikte olan 1989 Anayasası 2011 yılına kadar kalıcı bir anayasa ile değiştirilmemiştir. Daha önce de belirtildiği üzere bir anayasa değişikliği

yapmak ya da yeni bir anayasa kabul etmek için tek meclisli yasama organı üyelerinin üçte ikisinin oyları yeterli olmaktadır. Yeni bir anayasanın kabulü için halk oylaması zorunlu değildir. Parlamento çoğunluğunun üçte ikisi bazı önemli yasaları değiştirmekle kalmayıp, aynı zamanda Cumhurbaşkanı, Yüksek Mahkeme Başkanı, Anayasa Mahkemesi üyelerini ve ombudsmanı da seçme yetkisine sahipti. Her ne kadar 1990ların başında olası görülme de bir partinin oyların %50'sini alması meclisteki üçte iki çoğunluğu elde etmesi anlamına gelmekteydi. 2010 yılındaki seçimlerde Fideszin elde ettiği başarıdan önce 1994 ve 1998 yılları arasında iktidar koalisyonu (MSZP- SZDSZ) meclisin üçte iki çoğunluğunu sağlamıştı. Bu hükümet koalisyonu uzlaşmaya dayalı muhafazakâr bir anayasa yapma görevini üstlenmiştir. 1994 yılında bu kapsamda anayasa değişikliği kuralı revize edilmiş ve parlamentonun anayasa maddesi değişikliği için üçte iki kuralı yerine beşte 4 çoğunluk kuralı getirilmiştir. Yine de bu kural parlamento içinde oldukça geniş bir uzlaşma yaratmış ve parlamentoda yer alan 6 partinin her birine eşit temsil imkânı veren ve 24 üyeden oluşan bir anayasa hazırlama komitesi oluşturulmasına imkân vermiştir. (Arato, 2011). Fakat anayasa yapım görüşmeleri süresince ortaya çıkan partiler arası kutuplaşma anayasa görüşmelerinin 1997 yılında son bulması ile sonuçlanmıştır. Dahası kabul edilen oylama kuralı her bir yasa için katılan altı partinin beşinin onayını gerektirdiğinden dolayı da olsa değişikliklerin ertelenmesini beraberinde getirmiştir (Arato, 2010).

Yeni bir anayasa yapılmamasına rağmen Yuvarlak masa süreci Macar Anayasası üzerinde teklif edilen değişiklikler sivil toplumun ve siyasetin eski yeni önde gelen aktör ve organizasyonlarının anayasa üzerinde nihai bir uzlaşmaya varmasına katkıda bulunmuştur. Böylece 1989 Anayasası, eski ve yeni rejim, eski rejim ve muhalefet arasında gerçekleştirilen bir uzlaşma, anlaşma olmuştur (Gülener, 2011). Dahası Komünizmin çöküşünün sonrasında demokratik bir dönüşüm yaşamaya başlayan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin Yuvarlak Masa Müzakereleri sonucunda ve yasal bir süreklilik içinde rejim değişikliği yaşamlarının bu ülkelerin on beş- yirmi yıl gibi kısa bir sürede pekişmiş birer demokrasi gibi görünmeleri açısından önemli bir rol oynamıştır. Özelleştirme, fiyat reformu, verimsiz endüstrilerin sökülmesi, ticaretin serbestleştirilmesi ve bazen popülist seferberliklerle sonuçlanan yeniden dağıtımcı liberal ekonomi politikalarının yarattığı çatışmaların çözümünde bu anayasanın getirdiği demokratik sistemler oldukça etkili olmuştur. (Arato, 2016) Buna karşılık Macar Anayasa yapım süreci meşruiyetle ilgili pek çok problemi de tecrübe etmiştir. Yuvarlak masa görüşmelerine katılan temsilcilerin hiçbirisi demokratik olarak seçilmemiştir. Dahası görüşmelerde eski iktidar partisi önemli bir rol oynamıştır. Fidesz hariç tüm yeni katılımcılar iktidar partisinin daveti ile görüşmelere katılmıştır. (Arato, 2016) 1990 Anayasasının yapım süreci göz önünde bulundurulduğunda kamusal görünürlüğü ve hesap verebilirliğin özellikle eski iktidar partisinden talebi ile bir kenara

birakıldığı görülmektedir. Tüm yuvarlak masa görüşmeleri boyunca eski iktidar partisinin ve parlamento üyelerinin oldukça aktif rol oynadıkları görülmektedir. Buna ek olarak yeni anayasa resmi olarak geçici ilan edilirken nihai anayasanın yapılmasına ilişkin herhangi bir prosedür yürürlüğe girmemiştir. Bu durum demokratik olmayan yalnızca kısmen meşru bir Anayasanın Macaristan'ın kalıcı anayasası olduğu yanılsamasına sebep olmuştur. Aynı zamanda tek meclisli ve üçte iki çoğunluğa dayana değişiklik kuralı, oldukça orantısız bir seçim sistemi ile anayasal değişikliğin mümkün olması Arotaya göre Demokles'in kılıcı gibi Macar Anayasasının üzerinde asılı durmaktaydı. Nitekim bu durum Fidesz'in 2010 yılında yapılan seçimlerde oyların yüzde 53ünü ve mecliste üçte iki çoğunluğu elde etmesiyle sonuçlanmıştır.

Macar Anayasasının ve anayasal gelişiminde var olan yapısal ve sembolik zayıflıklar, meşruiyet sorunları ile birleşerek liberal demokrasi için tehlikeli bir durum yaratmış ve Macaristan'ın bir karma rejime dönüşümünde önemli fırsatlar sunmuştur. 2011 yılında kabul edilen yeni anayasa ile bu sorunların derinleştiği ve yaratılan karma rejimi pekiştirmek ve istikrar sağlamak için kullanıldığı gözlemlenmiştir.

3.1.1.2.1. 2011 Yeni Macar Anayasası

11 ve 25 Nisan 2010 tarihinde gerçekleştirilen 6. Parlamento seçimlerinde Fidesz ve KDNP koalisyonun 386 üyeli parlamentoda 263 koltuk alarak anayasayı değiştirmek için ya da tamamen baştan yazmak için gerekli olan çoğunluğu sağlamış oldular. Fidesz ve KDNP iktidar koalisyonu Mayıs 2010'dan Nisan 2011'e kadar geçen sürede anayasayı daha kolayca değiştirmeyi mümkün kılan bir dizi anayasa değişikliğini hayata geçirdi.

Seçimlerin hemen ardından milletvekili sayısını azaltmak üzere bir anayasa değişikliği kabul edildi. Bu değişikliğe göre 386 olan milletvekili sayısı 200'e indirildi. Parlamento ayrıca yerel yönetim temsilcilerinin sayısını azalttı ve bir anayasa değişikliği ile yerel temsilci organının belediye başkanının yerine geçecek bir belediye başkan yardımcısı atamasının yolunu açtı.³¹ Bu durum yerel yönetimde seçilmemiş bir üyenin bile belediye başkan yardımcısı olarak atanmasının önün açmıştır. Milletvekili sayılarının azaltılması seçim sisteminde ve prosedürlerinde önemli değişiklikler yapılmasını gerektirmiştir. Buna ek olarak Savcılığın anayasal statüsü konusunda da önemli anayasal değişiklikler yapılmıştır. Bu kapsam da Cumhuriyet savcılarının meclis tarafından basit çoğunluk yerine üçte iki çoğunlukla seçilmesine ve görev sürelerinin altı yıldan dokuz yıla

³¹ Bkz. 1989 anayasası 44/B (1)

yükseltilmesine karar verilmiştir. Başsavcının ise sınırsız sayıda yeniden seçilebilmesi mümkün kılındı. Ayrıca 27. madde kapsamında milletvekillerinin Cumhuriyet başsavcısına gensoru göndermelerinin önüne geçilmiş ve gerekçe olarak ise savcılık makamının bağımsızlığının güçlendirilmesi gösterilmiştir. Fakat bu değişiklik 1989 Anayasasının savcılığın anayasal statüsü konusundaki net olmayan tutumunu netleştirmez (Kovács & Toth, 2011). Bu değişiklik aksine yasal belirsizliği arttıran bir etki yaratmıştır.

Bu bir yıl içerisinde parlamento tarafından ifade özgürlüğüne ilişkin yepyeni anayasal hükümler hayata geçirilmiştir. Değişiklikler bir yandan ifade ve basın özgürlüğü hakkını biçimsel³² olarak yenilerken diğer yandan önemli değişiklikler gerektirmektedir. Medyada çoğulculuğu özel bir kanun kabul ederek korumak ve desteklemek yerine "basının çeşitliliğinin korunması" ifadesi Anayasanın 61. Maddesinin ikinci bendine eklenmiştir. Bilgi teknolojilerinin önlenmesine ilişkin bir yasanın var olmamasının yansıması, Medya içeriklerinin nasıl çeşitlendirilmesi gerektiğine dair kurallarında belirtilmemiş olmasından medyanın yapısal çoğulculuğunun teşvik edilmediği alt anlamını içerebilmektedir. (Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, 2007). Eski telekomünikasyon ve yayın düzenleyici otoriteleri birleştirildi ve güçlü yeni bir medya otoritesi oluşturularak, bir anayasa statüsü tayin edildi. Bu kurumun başkanının dokuz yıllık süreyle başbakan tarafından atanmasına karar verildi. Bu durum hükümetin medya otoritesi üzerinde sağlam bir etkiye sahip olmasını garanti etmiş olmaktadır. Yasama Organı, bu anayasa değişikliğine dayanarak yeni medya otoritesinin içerik düzenlemesi yapmasını ve yaptırım uygulamasını düzenleyen yasaları hayata geçirdi. Buna ek olarak Medya Otoritesi başkanı aynı zamanda Medya Konseyinin başkanıdır ve basılı ve internet medyasının düzenlenmesinden, denetlenmesinden ve kontrol altına alınmasından sorumludur. Bu yasa değişikliği sadece farklı medya türlerini yani basılı ve çevrimiçi medyayı aynı sepete koyarak aynı kurallarla düzenleme altına almakla kalmaz, aynı zamanda bu kuruma içerik denetlemesi yaparak internet medyasına büyük para cezaları vermesinin ya da kalıcı olarak kapatılmasının da yolu açmaktadır. (Kovács & Toth, 2011). Bu değişikliği konu alan Avrupa Birliği Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı (AGİT) analizi yeni medya mevzuatının değişen teknoloji ile birlikte gelen zorluklarla başa çıkmak için yanıt vermek adına önemli bir adım olduğunu vurgulasa da Medya Otoritesinin kurumsal tasarımını eleştirmiş ve liberal demokrasiye özgü denge ve denetim mekanizmaları ile bağdaşmadığını ve kuvvetler ayrılığı ilkesi ile uyum sağlamadığını belirtmiştir. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri'ne göre ise, mevcut medya

³² Anayasanın 61(1) maddesi "Macaristan Cumhuriyeti'nde herkesin ifade özgürlüğü hakkı vardır." şeklinden "Macaristan Cumhuriyeti'nde herkesin konuşma ve ifade özgürlüğü hakkı vardır" şeklinde değiştirilmiştir.

düzenleme organlarının atanması, oluşumu ve görev süresine ilişkin hükümler bağımsızlık ve tarafsızlık görünümünden yoksundur (Council of Europe Commissioner for Human Rights, 2011).

Anayasa Mahkemesinin sınırlandırılmasına dönük olarak da bu dönemde birtakım değişiklikler yapılmıştır. Anayasa Mahkemesinin yetkileri, Mahkeme'nin bazı mali tedbirlerin anayasaya uygunluğunu bile gözden geçiremeyeceği şekilde sınırlandırılmıştır. Bu, Mahkeme'nin devlet bütçesi, merkezi vergiler, damga vergileri ve katkı payları, gümrük vergileri ve yerel vergilere ilişkin merkezi gereklilikler ile ilgili işlemlerin anayasaya uygunluğunu ancak yaşam hakkı ve haysiyet hakkına, kişisel veriler korunması, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü veya Macaristan vatandaşlığına ilişkin haklara atıfta bulunması halinde inceleyebileceği anlamına gelir. Anayasa Mahkemesi, faaliyete geçtiği günden beri mali tedbirleri gözden geçirmekte aktif olmuştur. Bunun en önemli örneklerinden biri 1995 yılında Anayasa Mahkemesinin IMF'nin kemer sıkma programı kapsamında kabul edilen Ekonomik İstikrar Yasasının bazı bölümlerini geçersiz kılmasıdır (Macar Anayasa Mahkemesi Kararları , 1995). Bununla birlikte bu dönemde Anayasa Mahkemesi birkaç vergi düzenlemesini incelemiş ve iptal etmiştir.³³ Bu durum Anayasa Mahkemesi ile iktidar koalisyonu arasında bir gerilime yol açmıştır. Siyasi bir sorumluluğu olmayan Anayasa Mahkemesinin sık sık iktidarın politika tercihlerine müdahil olması, Anayasa Mahkemesinin yetkilerinin sınırlandırılması gerektiği anlayışını beraberinde getirmiştir. Aksi takdirde Anayasa Mahkemesinin bankalara, enerji şirketlerine, yabancı perakende ve telekomünikasyon firmalarına uygulanan son 'kriz vergilerini' de anayasaya aykırı kabul edebileceği ve bu dönemde var olan ekonomik krizi derinleştirebileceği düşünülmüştür.

Yeni Macar Anayasası 18 Nisan 2011 tarihinde 386 üyeli parlamentoda 262 evet oyu ile kabul edilmiştir. Fakat bu anayasanın hazırlanma süreci bir meşruiyet sorunsalı doğurmuş ve tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Yeni Anayasa mecliste çoğunluğu elinde bulunduran FIDESZ-KDNP iktidarı tarafından MSZP ve Macaristan Yeşiller Partisi'nin (LMP) taslağa itirazları olmasına rağmen hazırlanmıştır (Toth, 2017; Halmai, 2019; Drinoczi & Bien-Kacala, 2017; Halmai, 2018; Halmai, 2018; Amnesty International, 2016). Anlaşılacağı üzere anayasa taslağı oldukça sınırlı bir katılım ile hazırlanmıştır. Taslağın kamuoyu tartışmalarına kapalı bir süreç dâhilinde hazırlanmış olması metnin kapsayıcılığını ve temsil unsurunu sınırlandırmıştır. Dahası Anayasa görüşmeleri 14 Mart 2011 tarihinde başlamış ve anayasa 18 Nisan 2011 tarihinde kabul edilmiştir. Bu süre Anayasanın tartışılması için oldukça kısadır. Dolayısıyla sadece anayasanın

³³ Aile ödeneğinin 'yarı vergilendirilmesinin' ve emlak vergisini anayasaya aykırı bulmuştur. Bkz. Anayasa Mahkemesi kararları: 127/2009 ve 8/2010 <http://hunconcourt.hu/>

hazırlanma sürecinde değil, kabul edilme sürecinde de katılımcı ve müzakereci bir ortam oluşmamıştır ve bu durum anayasanın meşruiyeti sorunsalını da beraberinde getirmiştir.

Muhalefet partileriyle bile gerekli müzakere süreci yürütülmeden kabul edilen bu anayasanın üzerine yapılan meşruiyet tartışmalarının yanı sıra en temel özelliği organik kanunlara/ kardinal kanunlara çok geniş yer vermiş olmasıdır. Bu kanunların en önemli özelliği anayasalardan daha kolay fakat normal yasalardan daha zor değiştirilebilir olmasıdır. Macaristan anayasası, anayasa değişikliklerinin ancak meclisin tam üye sayısının üçte iki çoğunluğu ile mümkün olduğunu açıkça belirtmektedir. Fakat organik ya da kardinal kanunların değiştirilmesi teklifin görüşüldüğü sırada mecliste hazır bulunan üyelerin üçte iki çoğunluğunu gerektirmektedir (Holmes, 1988). Kardinal Kanunlar pek çok Avrupa ülkesinin anayasasında yer almakla birlikte Macaristan bu kanunlara çok geniş yer vermiş olması sebebiyle diğer örneklerden ayrılmaktadır. Bu durum Venedik komisyonunca da eleştirilmiş, Macar Anayasasının bu denli çok geniş ölçüde kardinal kanunları kullanmasını sorunlu bulmuş, Anayasanın ve yargının daha net olması gereken sorunlar olduğuna işaret etmiştir (Venedik Komisyonu, 17-18 Haziran 2011). Macar Anayasasının 50 yerinde bu kanunlara atıfta bulunmaktadır ve bu durum parlamentonun iradesinin sadece anayasa ile değil ayrıca bu konular ile de sınırlandırılması anlamına gelmektedir (Venedik Komisyonu, 17-18 Haziran 2011). Bu durum parlamentonun değişen şartlar karşısında esnek olarak hareket etmesini engellemektedir. Böylece üçte ikilik basit siyasi çoğunluğun kendi siyasi tercihlerini parlamentoya dayatmasıyla sonuçlanmış ve demokrasi prensibinin tehlikeye girmesine sebep olmuştur. Bu durumun esnek şekilde hareket edemeyecek bir parlamentoya temsilci göndermenin de anlamsızlaşmasına yol açması muhtemeldir.

2011 yılında yürürlüğe giren bu yeni anayasanın en dikkat çekici kısmı "Ulusal İnanç" olarak adlandırılan giriş bölümüdür ve Macar Anayasacılığının çoğulcu bir topluma dayalı seküler bir devlet olma özelliğinde önemli bir değişikliği beraberinde getirmektedir. Özellikle bu kısım kapsamında Anayasanın temellerinin tarihi ve dini mülahazalara dayandırıldığı ve aile, millet, sadakat, inanç ve sevgi gibi değerlere vurgu yapıldığı ve dini referanslara başvurulduğu görülmüştür. Böylece Macar Devleti'nin kuruluşunda Hristiyanlığın tarihsel rolünü vurgularken, aynı zamanda mevcut Macar anayasasının geleneksel Hristiyan inancına dayandığını ifade etmiştir.³⁴ Dolayısıyla devlet ve kilise arasındaki ilişkinin temel ilkeleri bu bağlamda yorumlanabilmektedir.

³⁴ Azizi Stephen ve Kutsal Taç'a yapılan vurgular ile sadece Hristiyanlık değil, özellikle Katolik inancı ön plana çıkartılmış 'Bin yıl önce, Kral Aziz Stephen'ın Macar Devletini sağlam temeller üzerine kurmasından ve ülkemizi Hristiyan Avrupa'nın bir parçası haline getirmesinden gurur duyuyoruz' ve "

Bu değişikle bağlantılı olarak anayasanın öznesi olan Macar toplumu yeniden tanımlanmıştır. 1989 Anayasası, ülkede ikamet eden ve yasal hak ve yükümlölüklerin öznesi olan vatandaşlarla Macar toplumunu tanımlarken. Yeni Anayasa, Macar toplumunun 'birbirine ait tek bir Macar milleti' olduğunu ve mutlak ikametgâhlarına ve çıkarlarının merkezine bakılmaksızın tüm etnik Macarlardan oluştuğunu ifade eder. Dolayısıyla bu tanım Macar milletinin üyeleri olarak Macar devleti ile etkin bir bağlantısı olmasa da yurtdışında yaşayan Macarları da kapsadığını ifade etmektedir. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak yurtdışında yaşayan Macarlara vatandaşlık ve oy kullanma hakkı vermenin yolu açılmış olmaktadır. Dahası 1989 Anayasasından farklı olarak, Anayasanın 38. ve 40. maddelerinde kardinal kanunlar kapsamında sadece temel haklar ve anayasal organlarla ilgili eylemler değil, aynı zamanda normal politika konularındaki eylemlerin üçte iki çoğunlukla karar verilmesine hükmedilmiştir. Bu durum sadece basit çoğunluğa sahip olacak bir gelecek hükümetlerin bir önceki hükümetin ekonomik ve sosyal politikalarını değiştirmeye yetkisi olsa bile bu mümkün olmayacaktır. Özellikle Anayasanın 3. bendinde ve 44. maddesinde de görüleceği üzere bütçe ve mali konulara ilişkin hükümlerin kardinal kanunlar olarak hayata geçirilmesi siyasi değişimi zorlaştıracak ve gelecekteki hükümetlerin kendi siyasi programlarını gerçekleştirmelerini kısıtlayarak gelecekteki parlamento çoğunluklarına ağır bir sorumluluk yükleyecektir.

2011 yeni Macar Anayasası Anayasa Mahkemesinin Bağımsızlığı ve yetkileri ile de önemli değişiklikler getirmiştir. 2010 yılı sonrasında Anayasa Mahkemesi üyelerinin seçimine ilişkin olarak değiştirilen prosedürler olduğu gibi korunur ve bu durum Anayasa Mahkemesi üyelerinin, ombudsmanların Sayıştay başkanının ve cumhuriyet savcısı gibi kilit öneme sahip devlet memurlarının atamalarının hükümet koalisyonu tarafından hiçbir muhalefet partisinin desteğine ihtiyaç duymadan yapılmasını sağlamıştır. Buna ek olarak Anayasa Mahkemesi Başkanı, Mahkeme üyeleri tarafından aday gösterilerek üç yıllığına değil, parlamentonun üçte iki çoğunluğuyla seçilerek 12 yıllığına göreve gelecektir. Ayrıca Anayasa Mahkemesi üyesi sayısı bir kardinal kanun ile 11'den 15'e yükseltilmiştir.³⁵ Yapılan bu değişikle iktidar çoğunluğunun Anayasa Mahkemesinin oluşumu üzerinde söz sahibi olacağı net olarak görölmektedir. Fakat bu

Hristiyan inancının ulusu koruyan rolünü kabul ediyoruz.' gibi ifadeler. Detaylı bilgi için Bkz. Macaristan Anayasası

³⁵ 24 Haziran 2011 tarihinde Anayasa Mahkemesi ile ilgili olarak yürürlükte olan Anayasa değişikliği yapılmıştır. Değiştirilen kanunlara göre Anayasa Mahkemesi 1 Eylül 2011 itibarıyla on beş üyeden oluşmaktadır. Parlamento, on beş üyeli organı 31 Temmuz 2011 tarihine kadar tamamlamak için gerekli yargıçları ve Anayasa Mahkemesi başkanını seçecektir. Yeni seçilen cumhurbaşkanının görev süresi 1 Eylül 2011'de başlayacak, mevcut başkanın görev süresi aynı gün sona erecek. Böylece kanunları anayasa uygunluğunu denetleyen Anayasa Mahkemesi başkanı yeni Cumhurbaşkanı tarafından atanacaktır

durum Mahkemenin bağımsızlığını tehlikeye sokarken çoğunlukçu bir yapıya sahip olmasına yol açmaktadır. Bu değişikliğe istinaden Venedik Komisyonu 'anayasal inceleme mekanizmasının aşırı siyasallaştırılmasından kaçınmak için, ön incelemeyi başlatma hakkının, ülkenin Cumhurbaşkanı ile sınırlı olması gerektiğini' vurgulamıştır (Venice Commission, 2011). Bunlara ek olarak yasaların anayasaya aykırılığının sonradan incelenmesi sınırlandırılmıştır. 1989 Anayasası dahilinde herkes, bir normatif eyleme yasalaştırıldıktan sonra anayasal inceleme için dava açma hakkına sahipken, yeni anayasa dahilinde sadece hükümet, ombudsman ve milletvekillerinin dörtte birinin Anayasa Mahkemesine başvurması ile mümkündür. (Kovács & Toth, 2011) Ayrıca Anayasa incelemesinin odağı yasanın kendisinden uygulamasına kaydırılmıştır. Anayasanın 24. maddesi kapsamında bir yasanın anayasaya aykırı olmasının hukuki sonucu iptal edilmesi olarak ön görülmüşken bunun bir kardinal kanun olması durumunda Anayasa Mahkemesi kanunu iptal edemez ve sadece anayasaya aykırı olduğunu ilan edebilmektedir.

2011 Anayasası Alman tipi bir bireysel başvuru hakkını benimsemiştir. Bu kapsamda sadece normatif bir yasaya karşı değil aynı zamanda normatif bir eyleme karşı temel bir hakkın ihlal edildiği gerekçesi ile şikâyetle bulunmak mümkün hale getirilmiştir.

1990 ve sonrasında, Macaristan'ın sıradan mahkeme sisteminden ayrı, bağımsız ve saygın bir Anayasa Mahkemesine sahip olması gerekliliği tartışılmazdı. Yirmi yıldan fazla bir süredir Anayasa Mahkemesinin Macar hukuk sisteminde anayasal kuvvetler dengesini koruyan en önemli kurum olduğunu pek çok siyasetçi ve hukukçu tarafından kabul edilmiştir. Anayasa'nın Mahkeme tarafından incelenebilecek hukuk kurallarının sayısını azaltacak şekilde değiştirilmesi ciddi bir geri adımdır.

Tabii ki, sadece Anayasa Mahkemesi değil, aynı zamanda uluslararası insan hakları mahkemeleri, en başta Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, iktidar çoğunluğu üzerinde önemli bir kontrol ve insan haklarının ana koruyucularından biri olarak hizmet edebilir. Ancak ulusal anayasal denetim ve denge araçları, uluslararası belgelerle ikame edilemez. Örneğin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Macaristan Devleti aleyhine birkaç önemli karar vermiş olsa da ulusal yasama süreci ve yasanın uygulanması üzerinde yalnızca küçük bir etkisi olmuştur.

Genel olarak değerlendirildiğinde yeni anayasasın halkoyuna sunulamamış ve çok taraflı bir müzakere sonucu kabul edilmemesi nedeniyle meşruiyet noktasında sorunludur. Anayasa Mahkemesinin yetkileri büyük ölçüde sınırlandırılmıştır. Mahkeme yeni yasaları, bütçe ve vergi kanunlarını ancak temel hakları ihlal ettiği durumlarda iptal edebilmektedir. Yeni Anayasa 1989 anayasasının dışarda bıraktığı ya da açıklık getirmediği belirsiz pek çok konuya hukuki kesinlik

ve öngörülebilirlik getirirse de aynı zamanda iktidar koalisyonunun Anayasa Mahkemesi ile olan mücadelesinde bir araç olarak kullanılmıştır

3.1.1.2.2. Anayasa değişiklikleri

1 Ocak 2012 tarihi itibarıyla yürürlüğe giren Macar Anayasası 2020 yılı itibarı ile 9 kez değişikliğe uğramıştır³⁶. Bu anayasa değişikliklerinden ilki 4 Haziran 2012 tarihinde Fidesz-KDNP koalisyonunun meclisteki ezici çoğunluğu tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir (Grabenwarter, et al., 2011; hclu.hu, 2018). Bu yasa kapsamında daha anayasa yürürlüğe girmeden önce hazırlanan Geçici Hükümler yasa paketi³⁷ anayasanın kalıcı hükümleri olarak kabul edilmiştir. Bir kardinal kanunla Cumhurbaşkanının maaşının ancak meclisin üçte iki çoğunluğunun onayı ile değiştirilebilmesi ön görülmüştür. Yine bu değişiklik kapsamında Bağımsız Macaristan Mali Denetleme Kurumu'nun Macaristan Merkez Bankası ile birleşmesi yoluyla ortadan kaldırılmasını mümkün kılacak Geçici Hüküm maddesi iptal edilmiştir.

İkinci değişiklik 18 Eylül 2012 tarihinde parlamentoya sunulmuş ve 29 Ekim 2012 tarihinde kabul edilmiştir. Geçici Hükümler Madde 23 (3) ve (5) 'teki yeni hüküm seçmenlerin önceden kayıt yaptırmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla, seçmenlerin oy kullanma hakkını kullanabilmek için bir sonraki genel seçimlerden önce kayıt yaptırmak zorunda olduğu bu kanunla ön görülmüştür. Ön kayıt fikri Macaristan'da tamamen yeni bir yasal kurumdur ve ilçe çapında yerleşik sakinlerin daimî

³⁶ Bu sayı 2022 yılı itibarı ile 10 olmuştur. 3 Mayıs 2022'de, Macaristan Adalet Bakanı, Macaristan Anayasasını bir kez daha değiştirecek bir Yasa Tasarısını Parlamenta sunmuştur: özel hukuk düzenlerinin anayasal sistemini değiştirecek ve Hükümete, "komşu bir ülkede silahlı çatışma, savaş veya insani felaket" vakası olması halinde Macaristan'da bir "olağanüstü hal" ilan etme yetkisi verecektir. Buna, Hükümetin pandeminin ilk dönemlerinde edindiği aşırı düzenleyici yetkilerini muhafaza etmesine izin verecek ve olağanüstü hal kararnameleleri aracılığıyla Parlamento Kanunlarını geçersiz kılmak için başka bir açık yetki verecek başka bir Kanun Tasarısı eşlik etmektedir..

³⁷ Geçici hükümler temel olarak komünizmden demokrasiye geçişle ilgilidir ve 1989 geçici Anayasasından 2011 Anayasasına geçişi düzenlemek amacıyla hazırlanmıştır. Belgede uzun uzadıya komünizmin insanlığa karşı işlediği suçlar ve bun suçların zamanaşımı süresi ile komünist sistemi işleten kişilerin cezalandırılabilirliği tartışılmaktadır. Bununla birlikte, Hükümler ayrıca, komünist partinin yasal halefi Macar Sosyalist Partisi'nin (MSZP) bu suçların sorumluluğunu paylaştığını belirtmektedir. Böylece, iktidar partisi en büyük muhalefet partisinin suçluluğunu anayasaya dâhil etmiş olmaktadır. En başından beri Geçici Hükümlerin anayasanın bir parçası olması amaçlanmıştır; anayasa yapıcı siyasi iktidar niyetine göre anayasal statüye sahip başka bir belge olarak görülmüştür. (Drinóczi, et al., 2019). Buna Karşılık Anayasa Mahkemesi bu yasa paketini Anayasanın bir parçası olarak görmemiş ve bu belgeye anayasal statü atfetmeyerek, bazı hükümlerini iptal etmiştir. Anayasa Mahkemesinin Geçici Hükümlerin kısmi iptaline ilişkin kararı ((karar 45/2012 (XII. 29.) <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/B139EF59DD213D0BC1257ADA00524EC0?OpenDocument&english>) Dördüncü Anayasa Değişikliğine ve tartışmalara yol açtı.

adreslerinin sicilleri olduğu ve seçimler bu sicile göre sorunsuz bir şekilde düzenlendiği için Anayasa Mahkemesi tarafından tamamen gereksiz olarak yorumlanmış ve 7 Ocak 2013 tarihinde iptal edilmiştir³⁸.

Üçüncü Anayasa değişikliği Hükümet tarafından 7 Aralık 2012 tarihinde Parlamentoya sunulmuş ve 17 Aralık 2012 tarihinde kabul edilmiştir. Ülkenin ortak mirasını içeren konuların yeni bir kardinal yasa kapsamında düzenlenmesi ihtiyacıyla ortaya çıkan bu değişiklik kapsamında Macaristan'da tarım arazilerinin ve ormanların edinimi ve kullanımına ilişkin mevzuatın değiştirilmesine karar verilmiştir.³⁹

Dördüncü Anayasa değişikliği başta Anayasa Mahkemesinin 45/2012 sayılı kararı olmak üzere, aldığı pek çok kararın iktidar koalisyonu tarafından beğenilmemesi sonucu gerçekleştirilmiştir. Anayasa Mahkemesinin 13 Aralık 2012 tarihinde iptal ettiği Geçici Hükümler de dahil olmak üzere aldığı iptal kararlarını geçersiz kılmak üzere anayasa değişikliğinin yürürlüğe koyduğu bazı hükümler şu şekildedir:

- *Ulusal seçimlere ve Avrupa Parlamentosu seçimlerine katılan siyasi partiler, yalnızca Bu Meclis'in Kardinal Yasasında belirlendiği şekilde "kamu medya hizmetleri yoluyla" kampanya reklamları yayınlayabilirler.*
- *Anayasa ile güvence altına alınan görüşünü ifade etme hakkı/özgürlüğü, "başka bir kişinin haysiyetini" veya "Macar milletinin" veya "herhangi bir ulusal, etnik veya dini azınlık grubunun" onurunu ihlal etmeye hizmet edemez.*
- *Üniversite harçlarını ödemek için devlet hibesi alanların daha sonra Macar şirketlerinde veya kurumlarında belirsiz bir süre çalışması gerekir.*
- *Anayasa Mahkemesi, Temel Kanunda yapılan bir değişikliği yalnızca usul gerekçesiyle inceleyebilir. Anayasa Mahkemesi, bu nedenle, Temel Kanunda yapılan değişiklikleri esasa dayalı gerekçelerle gözden geçiremez.*
- *Anayasa Mahkemesi, 1990 yılında Sistem Değişikliğini takiben kurulduğu tarih ile 1 Ocak 2012 tarihinde Temel Kanunun yürürlüğe girdiği tarih arasında verdiği kararlara atıfta bulunamaz.*⁴⁰

³⁸ Detaylı bilgi için Bkz.

<http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/9C05BC19C310A316C1257ADA0052476B?OpenDocument&english>

³⁹ Macar Temel Yasası Madde kapsamında yapılan değişiklik için Bkz. 2011 Macar Anayasası

⁴⁰ Macar Anayasasının ilgili maddeleri İngilizce metinden Yazar tarafından çevrilmiştir. Detaylı bilgi için Bkz. Macar Anayasası L(1), XXII, III.8

Bu değişiklik sonrası Anayasa Mahkemesi kanunların ve anayasa değişikliklerinin anayasaya uygunluk noktasında inceleyemeyecektir. Bu noktadan itibaren uluslararası antlaşmalar, anayasal denetim ve dengelerin tek aracı olacaktır. Anayasa Mahkemesine karşı mücadelenin bir başka işareti, anayasal olarak devlet tarafından finanse edilen üniversite eğitimleri almış öğrencilerin diploma aldıktan sonra birkaç yıl daha ülkede kalma yükümlülüğü getirmiş olmasıdır. Bu durum daha önce Anayasaya aykırı bulunarak mahkeme tarafından iptal edilmiştir. Son olarak, değişiklik evsizleri kamusal alanlardan resmi olarak yasaklamaktadır. Tüm bunlara ek olarak Anayasa Mahkemesi ticari medyada siyasi reklamlara yasak getirirken, partilerin kamu medya hizmetleri yoluyla kampanya ve reklamlarını gerçekleştirecek olmaları muhalefet partilerinin siyasi oyun alanını daraltan bir etkisi yaratmıştır.

16 Eylül 2013 tarihinde Fidesz-KDNP koalisyonu beşinci anayasa değişikliği paketini mecliste onaylamışlardır. Bu değişiklik, Dördüncü Anayasa Değişikliğinin yasalaştırdığı Geçiş Hükümlerinden şu iki hükmünü iptal etmiştir: hükümete mahkeme kararlarından kaynaklanan mali yükümlülükleri ödemek için özel vergiler uygulama yetkisi verilmesi ve Ulusal Yargı Dairesi başkanının yasal işlemleri bir mahkemeden diğerine aktarma yetisi. Bunlara ek olarak, siyasi kampanya hükümlerinde değişiklik yapılması, dini cemaatler ve Anayasa Mahkemesinin bir süreciyle ilgili 30 günlük son tarih kuralı eklenmesi gibi değişiklikler yapılmıştır. Yapılan bu değişikliklerin büyük çoğunlukla Avrupa Birlięi ve Avrupa Konseyi'nin itirazları nedeniyle gerçekleştiğini söylemek yanlış olmayacaktır (Drinóczi & Bień-Kacala, 2018).

16 Haziran 2016 tarihinde gerçekleştirilen altıncı anayasa değişikliği ise Macar anayasal düzenine yeni bir "özel hukuk düzeni" getirmiştir (Drinóczi, et al., 2019). Bu değişiklik, Meclise, bir terör saldırısı veya "önemli ve doğrudan bir terör saldırısı tehlikesi" durumunda hükümetin girişimiyle bir olağan üstü hal ilan etme yetkisi vermektedir. Dahası değişiklik, hükümete, ilan edilen bir terörizm olağanüstü hali sırasında mevcut yasaları askıya alma ve mevcut yasalardan farklı "olağanüstü önlemler" alma hakkı vermektedir. Bu değişiklik kapsamında "Terör tehdidi"nin ne anlama geldiği, hangi organın bu durumu hangi şartlarda yerine getireceği, hangi şartlar altında uzatabileceğini ve sona erdirebileceği, bu olağanüstü hal sırasında karar alma sürecine başka hangi organların dâhil olacağı ve farklı devlet organlarına hangi özel yetkilerin verildiğini belirsiz bir şekilde tanımlanmıştır (Halmai, 2018).

20 Kasım 2018 tarihinde ise Fidesz-KDNP iktidar koalisyonu ve Jobbik partisi ile birlikte yedinci anayasa değişikliği paketini mecliste oylayarak kabul etmişlerdir. Bu değişiklik kapsamında yabancı halkları Macaristan yerleştiremeyeceği, Macar Anayasasının öz kimliğinin ve Hristiyan kültürünün korunmasının devletin tüm organlarını görevi olduğu, ifade ve toplanma

özgürlüğünün başkalarının özel ve aile hayatının işgalini ve evlerine tecavüzü gerektirmemesi gerektiğini hükümlerini içermektedir. Bu değişiklik, ne anlama gelirse gelsin, ulusal kimliği formüle etme ve güçlendirme girişimlerini hatırlatmaktadır. Anayasa Mahkemesi 22/2016 (XII. 5.) kararında anayasal kimliğin çok geniş bir tanımını vermesine rağmen, gelecekte bu hükmü hangi görevlerin takip edeceği netleşmemiştir. Yedinci değişiklik, mahkemelerin adli ve idari mahkemelerden oluştuğunu ilan ederek ayrı bir yüksek idare mahkemesini Macar hukuk sistemine getirmiştir. Olağan mahkemeler, ceza davaları, medeni hukukla ilgili hukuki ihtilaflar ve kanunla belirlenen diğer konularda kararlar alır. Curia, normal mahkeme teşkilatının en üst organıdır. İdare mahkemeleri, kamu idaresi ile ilgili hukuki uyuşmazlıklar ve kanunla belirlenen diğer konularda kararlar alır. İdari Yargıtay, idare mahkemelerinin en üst organıdır. Yedinci değişiklik, kamusal alanlarda yaşamının da yasak olduğunu ilan etti. Yedinci değişikliğin hükümlerinin tamamı kamusal, hukuki ve siyasi tartışmaların hassas konularıydı, insan hakları meselelerine ve güç ayrılığı sorunlarına atıfta bulunan bu yasama fikirlerine karşı ciddi endişeler ortaya çıktı.

Hükümet, Avrupa Birliği'nin Macaristan'a göçmenlerin "yeniden yerleşmesini" kapsamında göçmen yerleştirmesini engellemek maksadıyla, 2016 yılında Anayasada yer alan ve her vakanın Macar makamları tarafından bireysel olarak incelenmesine ilişkin düzenlemelere uyulmadan, 7. kez Anayasayı değişikliği girişiminde bulunmuş fakat başarısız olmuştur (hclu.hu, 2018; theorangefiles.hu, 2018).

2018 genel seçimlerinde bir başka süper üstünlük kazandıktan sonra, hükümet kitlesel göçle ilgili 7. değişikliği tekrarlama niyetini tekrar gözden geçirir. Göçle mücadeleye yönelik "Stop Soros" mevzuat paketinin aynı zamanda masada olduğu ve Fidesz-KDNP'nin kampanyasının, esas olarak George Soros'un (hayali) "planına" karşı ve kıtanın etnik yapısını ve Hristiyan kültürünü değiştirmek için Avrupa'yı Müslüman göçmenlerle yeniden şekillendiren Avrupa Komisyonuna karşı mücadele etme ihtiyacının yanlış öncülüne dayandığı göz önüne alındığında; değişiklik, Macar insan hakları örgütlerine saldırmak ve kamuoyunu Avrupa Birliği'ne sırt çevirmesini sağlamak için başka bir girişim olarak görülebilir.

Macaristan'da tüm değişiklikler, yerleşik resmi kuralları gözetken anayasa yapma ve anayasa değiştirme yetkileri aracılığıyla yapılmıştır. Herhangi bir anayasa değişikliği yapmak için gerekli olan tek şey anayasal çoğunluk, yani Parlamento Üyelerinin üçte ikisinin desteğiydi. Macaristan'da hiçbir anayasa değişimi bir referandum konusu olmamıştır. 2011 yılında kabul edilen yeni anayasa bile halkoyuna sunulmamıştır. 2011 yılında kabul edilen Anayasanın Meclis içi bir oynaşmaya ya da müzakere sürecine dayanmadığı da göz önüne alınacak olursa ne

anayasa yapım sürecinin ne de anayasa değişikliği sürecinin kapsayıcı olduğu söylenebilir. Bu durum bir meşruiyet problemini beraberinde getirmekle kalmaz, ayrıca bu süreçlerin oğunluku demokratik mekanizmalar kullanılarak tekelleştirildiğinin de bir kanıtı olarak ileri sürülebilir. Türkiye örneğinden farklı olarak Macaristan rneğinde Anayasa Mahkemesinin Macaristan'ın anayasal kimliğine ilişkin anayasal yorumunun bir sonucu olarak gayri resmi bir anayasa değişikliği yaptığı da görülmektedir (Drinoczi, 2017; Kelemen, 2017). Anayasa Mahkemesi, Macaristan'ın anayasal kimliğinin tarihi anayasaya dayandığını ve korunmasının devletin görevi olduğunu ilan etmiştir (Drinoczi & Bien-Kacala, 2017). Bu yorumun Anayasa metninde hiçbir hukuki kaynağı bulunmamakla birlikte Anayasa Mahkemesi'nin kararında belirgin bir siyasi niyetin, yani hükümet tarafından başlatılan kota referandumunun ve başarısız olan Yedinci Anayasa Değişikliğinin net ifadesi ile paralel bir yaklaşımın varlığı görülmektedir. Tarihi anayasaya dayanan anayasal kimlik kavramı ve bir devlet yükümlülüğü olarak bunu korunması gerektiği yorumuna dayanarak yabancı nüfusların Macaristan topraklarında yerleşimlerinin yasaklanması anayasa metnine eklenmiştir. Her ne kadar konu ile ilgili referandumda gerekli halk çoğunluğu sağlanamasa da 2018 seçimlerinde anayasal çoğunluğu yeniden kazanan Fidesz olağan yönetime yani parlamento çoğunluğuna dayanarak anayasa değişiklikleri yapmayı sürmüştür. Macaristan rneği Türkiye'nin aksine parlamenter sistemi ve başbakanın belirleyici rolünü değiştirmemiştir. Fakat Yürütme erkinin kuvvetlendirilmesi, yargı bağımsızlığının zayıflatılması, denge ve denetleme mekanizmalarını etkisiz hale getirilmesi ya da sınırlandırılması anayasal araçların kullanılması ile gerçekleştirilmiştir. Macaristan'da yaşanan demokratik gerileme, kurumsal bir çerçevenin başarılı bir demokratikleşme için gerekli ancak yeterli olmayan bir unsur olduğunu göstermektedir. Macaristan'ın illiberal bir anayasaya sahip olması bir yandan ülkenin sahip olduğu karma yapının pekişmesini sağlarken diğer yandan bu karma rejimin istikrarını korumasına hizmet etmektedir.

3.1.1.3. Türkiye ve Macar Anayasaları Genel Karşılaştırma

Son 10 yılda hem Macaristan da hem de Türkiye'de meydana gelen siyasi ve anayasal dönüşümün ortak noktası yürütme gücünün parlamento pahasına güçlendirilmesidir. Macaristan'da 1990'ların ortasından beri ve Türkiye'de 1982 anayasasının yürürlüğü girmesinden bu yana kademeli olarak güçlendiren yürütme erki rejimin karma yapısını pekiştirirken ve istikrar sağlayan bir işlev göstermiştir.

2010 yılında yapılan değişiklikle değişen seçim sistemi ve seçim barajı nedeniyle Macaristan'da parlamentodaki parti sayısı azaldı ve iki kutuplu bir yapının ortaya çıkmasını sağladı. Bu durum çoğunlukçu bir mekanizmanın gelişmesiyle sonuçlandı. Bununla birlikte artan sayıda kanununun mecliste oylanarak kabul edilirken, muhalefetin önerileri çoğunlukla bloke edilmiştir (Zubek, 2011). İktidar hükümet politikalarını kamuoyuna duyurmak için gensoru ve soruları bir araç olarak kullanmıştır. Dahası Komünizmin yasal geleneği ile paralel bir şekilde parlamentonun resmi kurumsallaşması resmi yetkilere sahip olmasına karşın gerçek bir otoritesi olmadığı anlamına geliyordu. Çelişkili bir şekilde, her iki ülkenin AB üyelik süreci nedeniyle benimsedikleri “hızlandırılmış yasa yapma yöntemi”⁴¹ nispeten daha güçlü bir hükümet yapısının oluşmasına ve yürütmenin gücünün gözle görülür şekilde artmasına yol açmıştır (Mansfeldová, 2011; Drinoczi & Bien-Kacala, 2017). Bu durum Türkiye’de ve Macaristan’da bulunan tek partili hükümetlerin veya İktidar koalisyonlarının iktidarlarını çoğunlukçu bir demokrasi anlayışı ile birleştirmeleri ve birbirini takip eden seçim başarıları ile pekiştirmiştir. Meclis çoğunluğunun tek partinin elinde bulunması muhalefetin katkısı ve onayı olmadan anayasa değişikliklerinin yapılmasını ve üst kademe kamu yöneticilerini atamasını mümkün hale getirmiştir. Hem Macaristan’da hem de Türkiye örneğinde yürütmenin güçlendirmesi ile paralel olarak denge ve kontrol mekanizmalarının yıkıldığı ve yargı bağımsızlığının kısmen de olsa ortadan kaldırıldığı gözlemlenmiştir.

Tüm bunlara ek olarak Macaristan ve Türkiye’nin siyasi kültürleri ve tarihi deneyimlerinden kaynaklanan farklılıkları da gözlemlenmiştir. Macaristan’da parlamenter sistem değiştirilmezken ve yürütmenin kuvvetlendirilmesi Bakanlar Kurulunun yetkilerinin artırılması anlamına gelmektedir. Türkiye de ise Hükümet sistemi 2017 yılında Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemini benimsemiş ve Meclisin yetkileri kısıtlanarak Cumhurbaşkanının karar verme mekanizmalarındaki rolü kuvvetlendirilmiş ve yürütme organının başı olmuştur (Esen & Gümüüşçü, 2017). Macaristan da resmi yapı siyasi uygulamalardan farklılık göstermektedir. Parlamento Yüksek Mahkeme Yargıçlarını atamak gibi yeni yetkilerle kâğıt üzerinde donatılmış olsa da uygulamada konumu giderek zayıflamakta ve hükümetin çıkarlarına hizmet eden bir alt kurum haline dönüşmektedir. Yasama süreçlerinde muhalefetin önemli bir etkisi olmamış ve düzenlenen protestolar etkisiz kalmıştır (Bankúti, et al., 2012).

⁴¹ İki yasa yapma yönteminden bir olan özel yasa yapma yöntemi, genel yasa yapma yönteminde farklı olarak hızlandırılmış bir yasa yapma yöntemidir. 1991 yılında AB üyelik süreçleri ile Türk Meclis hukukunun bir parçası haline gelen bu hızlı yasa yapma yöntemi “torba yasa” ya da “temel kanun” olarak da anılmaktadır. (İba, 2011)

3.1.2. Türkiye ve Macaristan'da Anayasa Mahkemeleri

Macaristan ve Türkiye'nin siyasal ve anayasal sistemleri yerleşik anayasaların ve anayasa mahkemelerinin varlığı nedeniyle anayasacılık⁴² geleneği ile çeşitli şekillerde ilişkilendirilmiştir. Her iki vakada da Macaristan'da Orban'ın başkanlığındaki Fidesz partisi ve Türkiye'de Erdoğan'ın liderliğindeki Ak Parti tarafından denge ve denetleme mekanizmaları baskılanmıştır. Anayasa mahkemeleri ise bu karma rejim hükümetlerinin ortak hedefi olmuştur. Anayasa mahkemelerine karşı alınan aksiyonlar, anayasa yargıçıları üzerinde baskı kurma ve mahkemenin yetkilerini kısıtlama yoluyla her iki ülkede de benzer iki stratejinin bileşimi şeklinde gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte bu iki strateji bu iki ülkede farklı şekillerde uygulanmıştır. Var olan bu farklılık iki faktöre dayanmaktadır. Bunlardan ilki anayasa değişikliklerini kontrol etme, ikincisi ise Anayasa Mahkemesi üyeleri üzerindeki baskı unsurudur. Karma rejimlerde iktidarın anayasa değişikliği yapabilecek çoğunluğu elinde bulundurması durumunda, yürütme gücünü kullanarak bir denetleme mekanizması olan anayasa mahkemelerini baskı ve kontrolü altına alması daha kolay şekilde mümkün olmaktadır (Bugaric, 2013). Anayasa Mahkemesi üyesi olan hakimler üzerindeki baskı ise Anayasa mahkemelerinin iktidar tarafından reformu durumlarında kendini 'işbirlikçi' tavır olarak göstermektedir. Özellikle yargı kararlarına müdahil olma ve daha olumlu yargı sonuçlarının güvence altına alınabilmesi için karma rejim iktidarlara için Anayasa Mahkemesi üyeleri üzerinde birtakım kozlar elde etmiş olması ya da bu üyeleri baskı altına almış olması oldukça önemlidir.

Nitekim Macaristan'daki Fidesz partisinin 2010 seçim zaferinin hemen ardından hakimlerin atanmasına ilişkin kuralı partiler arası konsensüsten, parlamentoda sağlanan üçte iki çoğunluğa dönüştürmesi bu durumun en bariz göstergesidir (Tushnet, 2015). Hemen takiben Anayasa Mahkemesi üye sayısı sekizden on beşe çıkartılmış ve iktidar yanlısı üye sayısı arttırılarak iktidar yanlısı ve olumlu kararların çıkması güvence altına alınmıştır (Ginsburg & Bugaric, 2016). Ayrıca Fidesz parlamento içindeki çoğunluğunu kullanarak daha kısıtlayıcı bir

⁴² Anayasacılık⁴² kavramı Mehmet Turhan'ın tanımladığı üzere yalnızca Anayasa yapım sürecini ya da bir anayasanın varlığını değil devlet iktidarını sınırlandırarak kişisel özgürlükleri korumayı hedefleyen daha nitelikli bir anayasa anlayışını ifade eder (Turhan, 2004) Literatürde Anayasacılık ve Anayasalcılık kavramları birbirinden farklı olarak kullanılmıştır. Walter Murphy Anayasacılık kavramını bir anayasa metnine bağlı kalmak anlamında tanımlarken, Anayasalcılık kavramı insana saygıyı merkezine aldığı ilkeleri olan ve bu ilkelerden doğan sorumlulukları bağlılık olarak tanımlamaktadır (Murphy, 2007). Benzer şekilde kavram Ergun Özbudun ve Mehmet Turhan tarafından da bu anlamıyla kullanılmıştır. (Turhan, 2004; Özbudun, 2015)

anayasa şikâyet sistemi getirmiş ve böylece Anayasa Mahkemesinin yetkilerini daraltmıştır (Bugarcı, 2013). Bu durum anayasa mahkemelerinin mali ve bütçe konularındaki denetim yetkilerinin kısıtlanması ve mahkemenin 2012 öncesi davaları emsal olarak kullanmasının yasaklanması ile perçinlenmiştir (Ginsburg & Bugarcı, 2016; Landau, 2013). Aynı yıl Macar anayasasının değiştirildiği de unutulmamalıdır. Fidesz'in sahip olduğu parlamento çoğunluğu ona sadece anayasayı baştan yazma yetkisi vermemiş, aynı zamanda istediği değişiklikleri yapma olanağı da tanımıştır. Böylece yasal olarak kendisi ile aynı fikirde olan Anayasa Mahkemesi üyelerini atamasına olanak veren çoğunluk Macaristan Anayasa Mahkemesinin sorunsuz bir şekilde iktidarın denetimi altına girmesine de imkân tanımıştır.

Macaristan örneğinde görülen bu sorunsuz baskı stratejisi Türkiye'deki istisnai gelişmeler ile çelişmektedir. 2016 yılında gerçekleştirilen başarısız darbe girişiminin hemen ardından yürütmeye geniş yetkiler tanıyan bir olağan üstü hal ilan edilmiştir. Bu olağan üstü hal kapsamında ise Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yayınladığı bir KHK ile söz konusu darbe ile ilişkili olduğunu şüphesi taşıyan tüm hâkim ve savcılar görevden alınmıştır. Bunu takiben Anayasa Mahkemesi bünyesinde bulunan iki üyesinin görevlerine son verilmiştir (Olca, 2017). Daha sonra görevden alınan bu Anayasa Mahkemesi üyelerinin yerine Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından atanan iki hâkim getirilmiştir. Ayrıca 2017 yılında yapılan anayasa değişikliği ile iki askeri yüksek mahkemenin görev süresi sona erdirilmiş ve Anayasa Mahkemesi üye sayısı 17'den 15 indirilmiştir. Değişiklik aynı zamanda Hâkimler ve Savcılar Kurulu'nun yapısını da değiştirmiş, her biri Anayasa Mahkemesine üçer aday gösteren Yargıtay ve Danıştay üyelerinin seçiminde de Cumhurbaşkanı'na güçlü ve geniş bir yetki ve etki alanı sunmuştur (Evrensel Gazetesi, 2017).

Bu durum göstermektedir ki her iki karma rejim örneğinde izlenen yol farklı olsa da iktidarın genel amacı anayasa mahkemeleri üzerinde baskı kurmak ve bu mahkemeler üzerindeki kontrolünü arttırmaktır. Açık şekilde yürütme erki, hakimleri kontrol altına alarak ve anayasa mahkemelerinin bağımsızlığını baltalayarak güç aşımına uğramıştır. Türkiye örneğinde Anayasa Mahkemesinin yetkilerinin azaltılması özellikle darbe girişimi sonrasındaki döneme denk gelmektedir. Bu dönemde anayasa mahkemeleri olağanüstü hâl kararlarının anayasaya uygunluğunu denetlemek için kendi yetkilerini yeniden yorumlamış ve kanun hükmünde karar nameleri Anayasa Mahkemesinin denetimi dışında bırakılmasına karar verilmiştir (Gözler, 2017). Sonuç olarak 2017 yılında yapılan değişiklikler ile Cumhurbaşkanı ile meclis arasında çıkan yasama ihtilaflarında Anayasa Mahkemesine arabuluculuk yapma yetkisi vermemiştir. Hem Anayasa Mahkemesinin içtihat hukuku kapsamında yapılan düzenlemeler hem de 2017 yılında hayata geçirilen anayasa değişiklikleri olağan üstü yetkilerin Cumhurbaşkanı tarafından

kullanılmasını kolaylaştırmak ve yürütme erkinin yetkisini kuvvetlendirmek için yapılmıştır (Gözler, 2017).

Macaristan'da, Fidesz hükümeti Anayasa Mahkemesi üzerinde benzer derecede bir kontrol elde etmiş, ancak bu tam olarak 2012 anayasa reformu ile güvence altına alınmıştır. Macaristan ve Türkiye'deki iktidarların anayasa değişikliklerini kabul etme kapasiteleri, anayasa mahkemelerinin tarafsızlığına nasıl yaklaştıklarının açık bir kanıtıdır. Ayrıca Hem Macaristan hem de Türkiye'de ilgili anayasa mahkemeleri tarafından kullanılan inceleme ölçütleri artık karma rejimler tarafından hazırlanan ve tasarlanan anayasalara dayanmaktadır ve bu anayasaların hükümleri bu rejimlerin istikrarını sağlamak ve iktidar için işlevsel olmak üzere kaleme alınmıştır.

3.1.3.Referandumların Stratejik Kullanımı ve Karma Rejimlerde Referandum

Son yıllarda referandum kullanımındaki devamlı artış, nispeten genç demokrasilerde, doğrudan demokrasi uygulamalarındaki artış olarak gerekçelendirilmektedir (Tierney, 2012; Qvortrup, 2017). Dolayısıyla referandumların özellikle daha genç demokrasilerde ve karma rejimlerdeki, siyasi işleyiş ve dolayısıyla istikrar üzerindeki etkileri büyük önem kazanmaktadır.

Literatürde var olan farklı referandum sınıflandırmaları belirli yönetim biçimlerinin ve iktidarların neden artan sıklıkta referandumlara başvurduklarını açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle yapılan sınıflandırmalara ek olarak referandumların karma rejimlerde siyasi elit tarafından stratejik bir amaca dönük olarak kullanılıp kullanılmadığını analiz etmek önemlidir. Literatür de pek çok yazar referandumları kamu politikası sonuçlarını etkilemek üzere tasarlanmış ya da siyasi elitlerin iktidardaki pozisyonlarını meşrulaştırmak için tasarlanmış araçlar olarak değerlendirmiştir (Hug, 2005; Morel, 2001). Yine de referandumlar çelişkili işlevlere sahip olabilirler. Bir yandan aşırı basitleştirilmiş popüler fikirlere ses kazandırarak temsiliyetin avantajlarını ortadan kaldırırken; diğer yandan siyasi elitin aşırı eğilimlerini kontrol altında tutma işlevi görebilirler. Yapılan çalışmalarda farklı rejimlerdeki iktidarların referandumları parti içi anlaşmazlıkları çözmek yasama gündemini değiştirmek ya da genişletmek, yapılacak köklü değişiklikler için meşru bir zemin hazırlamak ya da seçimlerdeki desteğini genişletmek ve arttırmak gibi amaçlarla kullanabildiğini göstermiştir (Mendelsohn & Parkin, 2001; Rahat, 2009). Özellikle karma rejimlerde ya da yeni demokrasilerde Lijphart, hükûmetlerin sadece kazanacaklarına emin olduklarında bir meseleyi referanduma götürdüğünü iddia etmektedir (Lijphart, 1984). Lijphart'ın iddia ettiğinin aksine karma rejimlerde referandumların kullanımı ve

sonuçları nispeten daha karmaşıktır. Otoriter rejimlerin aksine, karma rejimlerde gerçekleştirilen referandumlar her durumda iktidar elitinin isteğine paralel şekilde halk onayı ile sonuçlanmamaktadır (Osmanbaşoğlu & Bekaroğlu, 2019). Bu durum referandumları stratejik bir araç olarak kullanma eğiliminde olan karma rejim iktidarlarının sonucu üzerinde tam anlamıyla kontrol sahibi olmadıkları bu halk oylamalarına neden başvurdıkları sorusunu beraberinde getirmektedir. Literatürde bu soruya çeşitli cevaplar verilmiştir. Bunlardan ilki referandumların karma rejimlerde, güçlü bürokratik elitlere karşı seçilmiş iktidar kurumları tarafından koz olarak kullanılması durumudur (Barczak, 2001). Bu bağlamda seçimle iktidara gelmiş olan elitlerin, yerleşik bürokratik elit tarafından önlerine konulan engelleri aşmak ve anayasa reformlarını gerçekleştirmek amacıyla referandumları bir araç olarak görmeleri ve kullanmaları oldukça olası olarak tanımlanmıştır. İkincisi ise karma rejimlerde yürütme, yargı ve yasama arasındaki dengenin yürütme lehine bozulduğu ve denge ve kontrol mekanizmalarının iyi işlemiyor olması nedeniyle referandumların iktidar eliti tarafından güçlerini pekiştirmek, destek alanını genişletmek ya da muhalefeti ekarte etmek için bir fırsat olarak kullanılması durumudur (Altman, 2011). Bu durum özellikle popülaritesi yüksek ve yeterli halk desteğine sahip iktidarların referandum sonucunu ön görebildikleri durumlarda, referandumları yürütme erkinin gücünü arttırmak ya da otoritelerini pekiştirmek için kullanmaları anlamına gelmektedir. Literatürde yaygın şekilde, ilk durumda referandumlar, seçilmiş iktidarların güçlendirilmesi yoluyla demokratikleşmenin aracı olarak değerlendirilirken, ikinci durumda ise referandumlar yetersiz ya da doğru işlemeyen demokratik kurumları daha da güçsüzleştiren ve karma rejimlerin istikrarını pekiştiren bir araç olarak gösterilmektedir.

Tüm bunların yanı sıra genel olarak karma rejim olsun ya da olmasın, tüm rejim tiplerinde zorunlu referandumlarda ya da yukardan aşağıya doğru (Parlamento ya da hükümet tarafından) başlatılan referandumlarda siyasi partilerin rolü oldukça belirgindir. Bu nedenle siyasi elitlerin referandumları kendi çıkarları etrafında belirli hedeflere ulaşmak amacı ile araçsallaştırdıkları⁴³ ve hatta zaman zaman vatandaş inisiyatifi ile başlatılan referandum kampanyalarında -yüksek maliyetler gibi nedenlerden ötürü- aktif bir rol oynayarak siyasi kazançlar elde etmek istedikleri de gözlemlenmiştir (Gherghina, 2017; Walker, 2003).

Referandumların stratejik kullanımı üzerine olan literatür vatandaşların karar alma sürecine katılımının ardındaki sınırlar, yeterlilik ve mantığa ilişkin endişelere dayandırılarak,

⁴³ Walker bu amaçları, kendi seçmen kitlesini seferber ederek yaklaşmakta olan ulusal seçimlerdeki oy oranını arttırmak ya da hükümette veya parlamentodaki rakiplerine referandum kampanyası yolu ile zarar vermek olarak tanımlamaktadır (Walker, 2003)

çoğunlukla politik ve kuramsal kazanımlara odaklanır. Gallagher ve Uleri politik kazanımı olan hedefleri ayrıştırmak için referandumları, kararı teşvik eden referandumlar ve kararı kontrol eden referandumlar olmak üzere ikiye ayırır (Gallagher & Uleri, 1996). Dahası Scarrow referanduma yönelik politik kazanımı olan yaklaşımların sadece partilerin kendi çıkarları ile sınırlı olmadığını göstermiştir. Tıpkı Alman siyasi partilerinin yaptığı gibi referandumlar artan politik yabancılaşmanın önüne geçmek ve sistem meşruiyetini sağlamak amacıyla da kullanılmaktadır (Scarrow, 1999). Aynı zamanda yeni siyasi katılım yöntemlerine açıklığını sergileyen siyasi partilerin popülerliğini artırıcı bir etkiye de sahiptir. 2003 yılında Polonya'da gerçekleştirilen ve Polonya'nın AB üyeliğinin oylandığı referandum bu duruma bir örnek olarak gösterilebilir. Hükümetin koalisyon partilerinden bir olan Demokratik Sol İttifak (SLD) partisinin girişimi ile gerçekleştirilen referandum hem izlenen dış politikanın meşrulaştırılması hem de partiye dönük toplumsal desteğin artırılması olanağını sunmuştur (Hartliński, 2019). İktidar partilerinin AB yanlısı duruşları ve AB üyeliğinin muhalefet kanadında da destekleniyor oluşu iç tartışmaları şekillendirmiş ve referandumun sonucunu belirleyen bir etkiye sahip olmuştur.

Tüm bu örnekler, referandumların siyasi partilere kendi fikirlerini geliştirme ve gündem belirleme fırsatı sunduğunu dahası siyasi partilerin referandumlardan yararlanırken politik ve kurumsal hedefler gözettiklerini göstermektedir (Ladner & Brändle, 1999). Buna ek olarak tartışmalı konularda siyasi partilerin muhalif pozisyonlar alması bu partilerin görünürlüklerini artırma amacına hizmet etmektedir. Bu nedenle Walker siyasi partilerin meşruiyetlerini arttırmak ve politik tartışmaları kazanarak görünürlüklerini ve halk desteğini arttırmak için referandumları kullandıklarını iddia eder (Walker, 2003; Topaloff, 2018).

Kurumsal kazanımlar söz konusu olduğunda da Walker referandumların siyasi elitler tarafından kurumlar arasındaki güç dengesini değiştirmek için kullanıldığını iddia etmektedir (Walker, 2003). Bir siyasi partinin sadece bir politika ya da kurumsal odaklı bir amaç için referanduma gitmesi oldukça nadir olmakla birlikte kurumsal bir çıkmazın çözüme ulaştırılması için referanduma gidilmesi durumunda genellikle belirli bir politikanın teşvik edilmesi ya da referandumu başlatan güç ya da siyasi elitin popülerliğini veya meşruiyetini artırma amacı beraberinde güdülmemektedir. Bu durum özellikle siyasi partilerin müzakereden kaçındıkları, uzlaşma eğilimi göstermedikleri ve politik kutuplaşmanın fazla olduğu örneklerde kendini göstermektedir (Møller, 2002). Moller referandumların kurumsal kazanımlar için kullanıldığı durumlara örnek olarak Litvanya ve Letonya'da gerçekleştirilen referandumları göstermektedir (Møller, 2002). Litvanya'daki iki büyük parti arasındaki kutuplaşma referandumların bu partiler arasındaki şiddetli seçim yarışında bir silah gibi kullanılmasına yol açmıştır. Parçalanmış Letonya

parti sisteminde ise referandumlar çevre partilerin merkez partilere karşı kullandıkları bir baskı aracına dönüşür. Bu bağlamda referandumlar mevcut sorunlara çözüm bulmak amacıyla değil, partiler arası yarışta yaşanan çıkmazların önüne geçmek, rakiplere baskı yapmak ve oy oranlarını arttırmak amacıyla araç olarak kullanılmıştır.

Gherghina farklı ülke ve rejim tiplerinde referandumların araçsal kullanımını sistematik olarak analiz etmeyi sağlayan bir tipoloji geliştirmiştir (Gherghnia, 2019). Temelde iki analitik boyut üzerine şekillenen bu ikili matris, referandumu başlatan güç veya yönetici elitin eylem türü ve amaçlanan hedeflerin niteliğini merkezine alarak referandumların belirli siyasi seçkinler tarafından tercih edilen politikaları ve potansiyel stratejileri teşvik etmek için yararlı bir araç haline geldiğini açıklama gayretindedir. Bu kapsamda Gherghina referandumların araçsal kullanımı açıklamak için referandumu başlatan güç veya yönetici elitin eylem türü olarak iki davranış biçimi tanımlamaktadır: “kendini kayıran ya da rakiplerini hedef alan” (Gherghnia, 2019). Tanımladığı bu iki davranış tipi ile ilişkili olarak ortaya çıkan eylem türlerini “merkezcil” ve “merkezkaç” olarak ikiye ayırmıştır. Kendini kayıran ve parti odaklı olan eylem türlerini “merkezcil”, rakiplerini hedef alan davranış tiplerini ise “merkezkaç” olarak tanımlamaktadır. Amaçlanan hedeflerin niteliği ise politik ve kurumsal olarak iki ayrılmıştır. Bu kapsamda gündem belirleme, siyasi elitin popülerliğini veya meşruiyetini artırma amaçları “politik merkezcil” sınıflandırmasına girerken, halkı seferber edildiği ve seçim kazanımlarını hedefleyen davranışlar “politik merkezkaç” olarak sınıflandırılmıştır. Ayrıca erken seçim, kurumların baypas edilmesi ya da kurumsal çıkmazların aşılması için yapılan referandumlar ise bu bağlamda kurumsal merkezkaç referandumlar olarak nitelendirilmektedir.

Türkiye ve Macaristan da gerçekleştirilen referandumların karşılaştırmalı olarak incelendiği bu kısımda Gözler Qvotrup ve Gherghina’nın tipolojisilerinden yararlanılacaktır. Bu kapsamda Türkiye’de 1980 ve Macaristan’da 1990 sonrası gerçekleştirilen tüm referandumlara değinilecek olmakla birlikte, özellikle Türkiye’de 2007,2010 ve 2017 yılların da gerçekleştirilen referandumlar ile Macaristan da 2004, 2008 ve 2016 yıllarında gerçekleştirilen referandumlar Gherghnia’nın stratejik kullanım tipolojisinden yararlanılarak karşılaştırılacak ve bu referandumların var olan karma rejimlerin pekiştirilmesi ve istikrarının sağlanması için nasıl kullanıldığı açıklanmaya çalışılacaktır.

3.1.3.1. Türkiye’de Referandumlar 1961-2017

1961 yılından günümüze Türkiye de toplam 7 adet referandum gerçekleştirilmiştir. Bunlardan ilk ikisi Anayasa değişikliği referandumu olup ilki 9 Temmuz 1961 yılında

gerçekleştirilmiş; ikinci halk oylaması ise 7 Kasım 1982’de 1980 askeri müdahalesinin ardından yine yeni bir anayasanın kabulü için askeri rejim altında yapılmıştır. Bunu takiben 1987 ve 1988 yıllarında gerçekleştirilen referandumlarda ise sırayla siyasi yasakların kaldırılması ve yerel seçimleri 1 yıl erken yapılması gibi daha dar kapsamlı konular halk oylamasına sunulmuştur. Bu halk oylamalarının dışında kalan 3 oylama Ak Parti iktidarı altında gerçekleştirilmiştir. 2007 yılında Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi ve bu konu ile ilişkili diğer konular halk oylamasına sunulurken, 2010 yılında anayasa değişikliği ile ilgili bir referandum gerçekleştirilmiştir. 2017 yılına gelindiğinde ise Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi adı verilen yeni bir yönetim sistemine geçiş referandum ile halk oyuna sunulmuştur.

Türkiye’de ilk referandum 9 Temmuz 1961’de yeni anayasanın halk oyuna sunulması ile gerçekleştirilmiştir. 1960 darbesinin ardından gerçekleştirilen bu referandum askeri rejim yönetimi altında gerçekleştirilmiştir. Askeri müdahale sonrasında iktidara gelen Milli Birlik komitesi, birçok kuruluşun temsilcilerinde oluşan Temsilciler Meclisi ile birlikte bir yeni anayasanın oluşturulması için bir “kurucu meclis” oluşturmuştur. Önce temsilciler meclisinde daha sonra Milli Birlik Komitesi içinde görüşülen anayasa tasarısı kurucu meclisten 260 evet oyun olarak halk oylamasına sunulmuştur (Tanör, 1997). Her ne kadar siyasi partiler “evet” ya da “hayır” oyu yönünde propaganda yapmakta hukuken serbest bırakılmış olsalar da “hayır” oyuna yönünde kampanya yapmanın fiilen mümkün olmamıştır. Katılım oranı yüzde 81 olan referandumda yüzde 38 hayır oyuna karşılık yüzde 62 evet oyu kullanılmış ve anayasa tasarısı kabul edilmiştir. 1961 referandumu “anayasa yapıcı” ve anayasal bir referandumdur. Anayasanın kabul edilerek geçerlilik kazanmış olması sebebiyle ise bir onay referandumudur. Gherghnia sınıflandırması bağlamında ise 1961 referandumu politika alanı olarak yerel normlar sınıflandırması altında yer alırken konusu ve anlaşılabilirliği bakımından ise soyut olarak değerlendirmek mümkündür.

İkinci halk oylaması ise 1982 yılında gerçekleştirilmiştir. 1961 referandumuna benzer şekilde bir askeri müdahalenin arkasından yine bir anayasanın oylanması için 7 Kasım 1982 tarihinde yapılan referandum yine askeri rejim yönetimi altında gerçekleştirilmiştir. MGK parlamentoyu ve hükümeti dağıtmış ve bu iki kurumun yetkilerini kendi elinde toplamıştır. Oluşturulan iki yapılı bir meclis ile anayasa yapım çalışmaları başlamıştır, fakat son söz MGK’ya aittir. Referanduma katılımın sağlanması amacıyla 2707 sayılı kanunun 12. maddesindeki “oy kütüğünde kaydı bulunan ve mazerete bildirmeksizin oy verme işlemine katılmayanlar, 5 yıl süre ile genel ve mahalli seçimlere aday olamazlar ve oy hakkını dahi kullanamazlar” hükmü eklenmiştir. Referandum kampanyası Kenan Evren tarafından yürütülmüş ve konuşmaları çeşitli illerde radyolarda yayınlanmıştır (Tanör, 1997). 7 Kasım 1982 de gerçekleştirilen halkoylaması

Cumhurbaşkanlığı seçimi ile birleştirilmiş olup Anayasanın geçici ilk maddesi kapsamında devlet başkanı olan Kenan Evren'in cumhurbaşkanlığı halk oyuna sunulmuştur. Oylama 8, 63 hayır oyu ve 91.37 evet oyu ile kabul edilmiştir. Referanduma katılım oranı ise 91.3 ile oldukça yüksektir. Yöntemi itibari ile hem bir anayasal hem zorunlu hem de onay referandum olan 1982 halk oylaması Gherghnia sınıflandırması bakımından ise yerel normlar alanında soyut konulu bir referandum olarak değerlendirilmektedir.

Referandum ile kabul edilen anayasa gereği 1980 öncesi aktif olarak siyaset yapan liderlere 10 yıl süre ile siyaset yapma yasağı gerilmiştir. Yeni partiler açılması MGK'nın onayına bağlanırken, öğrenci öğretmen ve bazı kamu görevlilerinin siyasi parti üyesi olmasına yasak getirilmiştir (Zürcher, 2007; Parla, 1991). Sadece MGK'nın onayını alan 3 partinin seçime girmesi mümkün olurken, seçim barajı yüzde 10'a çıkartılmış ve referandumun hemen ardından Nisan 1983 yılında gerçekleştirilen seçimlerde eski parti liderlerinin etkinliği kısıtlanmıştır. Seçimleri ordu karşıtı olarak görülen Anavatan partisi ve lideri Turgut Özal kazanmış olsa da kabul edilen yeni anayasa ile birlikte temel hak ve özgürlüklerde pek çok kısıtlamaya gidilmiştir (Heper, 2012; Karpat, 2014).

6 Eylül 1987 tarihinde gerçekleştirilen halk oylaması ise 1982 Anayasasının getirmiş olduğu 10 ve 5 yıllık siyasi yasakların kaldırılıp kaldırılmaması üzerinedir. Bu kapsamda 200 milletvekili tarafından meclise sunulan anayasa değişikliği teklifi 1982 Anayasasının 57, 75, 175 ve geçici 4. maddesinde değişiklik yapılmasını öngörmektedir. Değişiklik teklifi seçmen yaşının 21'den 20'ye indirilmesini, milletvekili sayısının 400'den 450'ye çıkarılmasını, anayasa değişikliği yönteminde görece bir kolaylaşma ve 10 ve 5 yıllık siyasi yasakları düzenleyen geçici 4. maddenin kaldırılmasını içermektedir (Tanör, 1997). Dönemin Başbakanı Turgut Özal siyasi yasakların kalkmaması yönünde bir kampanya yürütmüştür ve "evet" oyunun ülkeyi yeni bir kaosa sürükleyeceğini iddia etmiştir (Tokatlı, 1999). Birbirine oldukça yakın sonuçların çıktığı referandumda katılım oranı yüzde 93,6, "evet oylarının oranı yüzde 50,2 iken, "hayır" oylarının oranı ise 49,8'dir. 1980 öncesi aktif siyaset yapan liderlerin tekrar siyaset alanına dahil olması ve iktidarın yoğun "hayır" kampanyasına rağmen oylamada "evet" oylarının az farkla da olsa fazla çıkması, Turgut Özal'ı erken seçim kararı almaya itmiştir. Nitekim Kasım 1987'de gerçekleştirilen seçimlerde Anavatan Partisinin oyları yüzde 45'ten yüzde 36'ya düşmüş olsa da tek başına iktidar gelmek için yeterli olmuştur. Bu referandumu zorunlu, yasama ve onay referandumu olarak sınıflandırmak mümkündür. Anayasanın bir kısmının ya da tamamının değiştirilmesi için halk oylamasına gidilmesi gerekliliği nedeniyle zorunlu bir referandum olarak kabul edilirken sadece bir maddenin değiştirilmesi için referanduma gidilmesi sebebiyle yasama referandumu olarak

değerlendirilmektedir. Qvortrup sınıflandırması bağlamında anayasal referandum olarak kabul edilirken, Gherghnia sınıflandırması kapsamında bu referandum yerel normlar alanında ve somut konulu bir referandumdur.

Türkiye’de yapılan dördüncü referandum ise 25 Eylül 1988 tarihinde gerçekleştirilmiş ve anayasanın 127. maddesi kapsamında düzenlenen yerel seçimlerin bir yıl erkene alınıp alınmaması üzerine yapılmıştır. 1987 referandumunun az farkla da olsa kaybedilmiş olması, Mart 1986’da ANAP hükümetini seçim sisteminde birtakım değişiklikler yapmaya itmiştir. Kurgulanan bu yeni seçim sistemi Kasım 1987’de erken olarak gerçekleştirilmesi planlanan seçimlerde kullanılacaktır. Bu yeni seçim sistemi seçim çevrelerinin büyüklüklerini düzenlemekle kalmayıp aynı zamanda nispi temsil sistemine kontenjan uygulamasını ilave ederek çoğunlukçu bir seçim sistemi inşa etmektedir. Böylece 5 yılda bir yapılması öngörülmüş olan yerel seçimlerin bir yıl erken yapılması planlanmış ve Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından onaylanarak referanduma sunulan değişiklik teklifi yüzde 65 “hayır” ve yüzde 35 “evet” oyu alarak reddedilmiştir. Seçmenlerin yüzde 88,8’nin katıldığı referandum Türkiye tarihinde “hayır” oyun ile sonuçlanan ilk referandumdur (Tanör, 1997). Yapılan bu referandum muhalefet partilerinin yürüttükleri kampanyalar ile birlikte Özal liderliğindeki ANAP iktidarının oylandığı bir halk oylanmasına dönüşmüştür (Tokatlı, 1999). Bu referandum anayasanın bir maddesinin değiştirilmesi üzerine olması bakımından, Gözler’in sınıflandırması kapsamında zorunlu, yasama ve onay referandumu olarak değerlendirilirken, Qvortrup sınıflandırması bağlamında anayasada bir değişiklik öngörmesi bakımından anayasal referandum olarak kategorize edilir. Gherghnia sınıflandırması ise 1987 referandumunu politika alanı bakımından yerel normlar alanında değerlendirirken, oldukça basit ve tek bir soru içermesi noktasında somut konulu bir referandum olarak ele almaktadır.

Bu referandumların dışında 2007, 2010 ve 2017 yıllarında gerçekleştirilen referandumlar ise Ak Parti hükümetleri döneminde yapılmış ve bu çalışma kapsamında daha derinlemesine incelenecektir.

Tablo 3.1: Türkiye Referandumları Sınıflandırması

Referandum Tarihi	Katılım Oranı %	Oylar %		Sınıflandırma			Referandumu başlatan güç	Sonuç
		Evet	Hayır	Gözler	Qvortrup	Gherghnia		
9 Temmuz 1961	81	61,7	38,3	Onay Referandumu	Anayasal Referandum	Yerel Normlar/ Soyut konu	Milli Birlik Komitesi	Evet
7 Kasım 1982	91,3	91,4	8,6	Onay Referandumu	Anayasal Referandum	Yerel Normlar/ Soyut konu	Milli Güvenlik Konseyi	Evet
6 Eylül 1987	93,6	50,16	49,84	Onay Referandumu/ Zorunlu Referandum/ Yasama Referandumu	Anayasal Referandum	Yerel Normlar/ Soyut konu	Parlamento	Evet
25 Eylül 1988	88,8	35	65	Onay Referandumu/ Zorunlu Referandum/ Yasama Referandumu	Anayasal Referandum	Yerel Normlar/ Soyut konu	Parlamento (ANAP)	Hayır
21 Ekim 2007	67,5	69	31	Onay Referandumu/ Zorunlu Referandum/ Yasama Referandumu	Anayasal Referandum	Yerel Normlar/ Soyut konu	Parlamento (AK Parti + ANAP)	Evet
12 Eylül 2010	77,71	57,88	42,12	Onay Referandumu/ Zorunlu Referandum/ Yasama Referandumu	Anayasal Referandum	Yerel Normlar/ Soyut konu	Parlamento (AK Parti)	Evet
16 Nisan 2017	85,1	51,41	48,59	Onay Referandumu/ Zorunlu Referandum/ Yasama Referandumu	Anayasal Referandum	Yerel Normlar/ Soyut konu	Parlamento (AK Parti+ MHP)	Evet
Ortalama	83,5/ 82,5*	59,50/52,7*	40,5/47,3*					

* 1961 ve 1982 anayasa referandumları dışarda bırakıldığında ortalama

YSK'nın internet sitesindeki bilgiler kullanılarak hesaplanmıştır

3.1.3.1.1. Yasal Çerçeve

1982 Anayasanın 175. maddesi ile düzenlenmiştir. 1987 yılında yapılan değişiklikle ihtiyari ve zorunlu halk oylaması yapılması anayasal olarak mümkün hale gelmiştir. 1987 yılında yapılan bu değişiklik referandumların yapılmasını kolaylaştırmış ve parlamento üye sayısının üçte ikisi ve beşte üçü arasında kabul edilen anayasa değişiklikleri parlamentoya iade edilmesi ya da halk oylamasına sunulması öngörülmüştür. Meclise iade edilmesi durumunda ise değişikliğin tekrar üçte iki çoğunlukla kabul edilerek Cumhurbaşkanı'na sunulması durumunda Cumhurbaşkanı'nın takdirinde referanduma gidilebilmektedir. Meclis çoğunluğunun beşte üçü ya da üçte ikisinden az bir oyla kabul edilen kanun değişiklikleri Cumhurbaşkanı tarafından meclise geri gönderilmediği hallerde ise referanduma sunulmak üzere resmî gazete yayınlanır. İl durumda referanduma gidilmesi zorunlu iken ikinci durumda ihtiyaridir. İlgili maddenin yasalaşması için halk oylamasına katılan vatandaşların yasından çoğunun “evet” oyu kullanması gerekmektedir.

Anayasanın 175. maddesi aynı zamanda halk oylamasına sunulacak anayasa değişikliği maddesinin birlikte ya da ayrı ayrı oylanacak olan maddelerini de belirleme olanağı tanımaktadır. Ayrıca bu kanun referanduma gereken katılımın sağlanması için “para cezası dahil gereken tüm tedbirlerin” alınabileceğini ön görmektedir.

3.1.3.1.2. Cumhurbaşkanının Halk Tarafından Seçilmesi Referandumu 21 Ekim 2007

2007 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin krize girmiştir ve meclise sunulan anayasa reform paketi yasama döneminin beş yıldan dört yıla düşürülmesini Cumhurbaşkanının ise beş yıllık süre ile en çok iki dönem olmak üzere halk tarafından seçilmesini ön görmekteydi. Sunulan anayasa değişikliği paketi aynı zamanda anayasanın 96. maddesinde değişiklik yapılmasını ve meclisin toplantı yeter sayısının seçimler dahil olmak üzere tüm konular için meclis üye sayısının üçte biri (184) olarak belirlenmesini içeriyordu.

2007 yılında “İslamcı” ve “seküler” ayrımı ekseninde oldukça kutuplaşmış olan siyasi alan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde kendini ayan beyan göstermiştir. 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in görev süresinin dolması ve meclis çoğunluğuna sahip olan Ak Partinin adayı olan Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanı seçilme olasılığı, İslamcı siyasal geçmişi nedeniyle laik düzene karşı bir tehdit olarak algılanmıştır (Özbudun & Yazıcı, 2009; Öniş, 2009). Anayasanın 102.

maddesi çerçevesinde belirlenmiş olan Cumhurbaşkanını seçimi yöntemi gereğince Ak Parti'nin ilk iki turda olmasa bile üçüncü ya da dördüncü turda kendi adayını Cumhurbaşkanı olarak seçmesi mümkün görülmüştür. Fakat bu durum parlamentodaki partilerin ve Anayasa Mahkemesinin de içinde olduğu derin bir anayasal krize dönüşmüştür. Oylamanın yapıldığı 27 Nisan gecesinde Genel Kurmay resmî sitesinde laikliğin geleceği konusunda endişeleri dile getiren ve Abdullah Gül'ün adaylığına üstü kapalı olarak karşı çıkan, "e-Muhtıra" olan bilinen bir bildiri yayınlanmıştır (Genel Kurmay Başkanlığı, 2007). Ayrıca oylama öncesinde başlayan ve sonrasında da devam eden ve Ankara, İzmir ve İstanbul gibi büyük şehirlerde yapılarak toplumun önemli bir bölümünü hareket geçiren "Cumhuriyet Mitingleri" Ak Partinin laiklik karşıtı faaliyetlerini protesto etmek amacıyla düzenlenmiştir (Bendern, 2007). Bununla birlikte muhalefet partileri Cumhurbaşkanlığı seçimlerini protesto ederek ilk ve ikinci tur oylamalara katılmamıştır. Bu sebeple mecliste üçte iki çoğunluk sağlanamamış ve konu CHP tarafından Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine taşınmıştır. 1 Mayıs 2007 tarihinde açıklanan Anayasa Mahkemesinin toplantı yeter sayısının 367 olması yönündeki kararıyla, parlamento seçimleri yenileme karar almak zorunda bırakılmıştır (T.C. Resmi gazete, 2007). Bu kapsamda önerilen anayasa değişikliğinin temel amacı yaşanan çıkmazın tekrarlanmasını önlemektir. CHP'nin karşı çıktığı değişiklik önerisi ANAP'ın desteğiyle meclisin üçte iki çoğunluğuna ulaşan Ak Parti oyları ile mecliste kabul edilmiştir. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından veto edilen bu kararın, meclis tarafından yeniden oylanarak kabul edilmesi üzerine, Anayasa değişikliği paketi halk oylamasına sunulmuştur.⁴⁴ Halk oylamasına seçmenlerin yüzde 67,5'i katılırken bu seçmenlerin yüzde 69'u "evet" ve yüzde 31'i "hayır" oyu kullanmıştır. Böylece önerilen anayasa değişikliği kesinleşerek onaylanmıştır

Tekrarlanan Cumhurbaşkanlığı oylamasında ikinci büyük muhalefet partisi olan MHP'nin yeniden bir anayasa krizine sebebiyet vermeme fikriyle meclis oturumlarına katılma kararı alması ile 28 Ağustos 2007 tarihinde gerçekleştirilen üçüncü tur oylamada Abdullah Gül 448 oyun 339'unu alarak 11. Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Bu referandum pek çok bakımdan oldukça önemlidir. Özellikle 1982 Anayasası'nın Cumhurbaşkanlığına tanıdığı geniş yetkiler göz önünde bulundurulduğunda Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi ile "Cumhurbaşkanı siyasal sistemin baskın unsuru haline getirmekte"

⁴⁴ Referandum konuları: Cumhurbaşkanının meclis yerine halk tarafından seçilmesi; Cumhurbaşkanlığı süresinin yedi yıldan beş yıla indirilmesi; Cumhurbaşkanının ikinci bir dönem için yeniden seçilmesi; Genel seçimlerin beş yerine dört yılda bir düzenlenmesi; Milletvekillerinin parlamento kararları için yeterli çoğunluğunun üçte bire düşürülmesi

(TBMM, 2007)⁴⁵ ve yürütmeye iki başlı bir durum yaratmaktadır. Fakat her ne kadar teorik olarak bu durumun yürütme erkini kaosa sürükleyerek zayıflatacağı varsayılmış olsa da fiiliyatta Ak Partinin parlamento çoğunluğu ve Cumhurbaşkanının siyasi partilerce aday gösterilmesi ve iki kez seçilmelerinin mümkün olması göz önüne alındığında aksine yasamayı güçsüzleştiren ve yürütmeyi kuvvetlendiren bir etkiye sahip olmuştur (Yazıcı, 2012). Bununla birlikte 2007 referandumu parlamento içindeki yoğun muhalefetin ve Anayasa Mahkemesinin tartışmalı “367 kararı” takiben gerçekleşmiş ve cumhurbaşkanlığı seçim sürecinin bir çıkmaza girmesinin sonucunda zorunluluktan başvurulmuş bir yöntem olarak değerlendirilmektedir. Bu bakımdan Ak Parti hükümetinin sistemin sıkıştığı böylesi yasama krizi anlarını anayasa değişiklikleri ile yasamayı bypass ederek aşabileceğini keşfetmesi anlamında oldukça önemlidir. Bu sonuçla 2007 referandumu anayasanın bir maddesinin değiştirilmesi üzerine olması bakımından, Gözlerin sınıflandırması kapsamında yasama ve onay referandumu olarak sınıflandırılmaktadır. Ayrıca zorunlu bir süreç olmayıp Cumhurbaşkanının inisiyatifi ile halk oyuna gidilmesi sebebiyle ihtiyari bir referandumdur. Qvortrup sınıflandırması bağlamında anayasada bir değişiklik öngörmesi bakımından anayasal referandum olarak kategorize edilir. Gherghnia sınıflandırması ise 2007 referandumunu politika alanı bakımından yerel normlar alanında değerlendirirken, seçmen tarafından kolayca anlaşılan birkaç konu içermesi noktasında somut konulu bir referandum olarak değerlendirilmiştir.

3.1.3.1.3. Anayasa Değişikliği Referandumu 12 Eylül 2010

2007 genel seçimlerinde Ak Partinin seçim vaatlerinin en başında “sivil bir uzlaşma” anayasası yapımı sözü yer almıştır (AK Parti, 2007). Bu yeni anayasanın, 1982 Anayasasının demokratik olmayan uygulamalarına son veren, demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti ilkelerini benimseyen, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini koruyan ve dahası ‘İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin’ ilke ve standartları güvence altına bir anayasa olacağı vaat edilmiştir. Fakat 2008 yılına gelindiğinde anayasa tartışmaları “türban

⁴⁵ 25 Mayıs 2007 tarihinde Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in değişiklik kanunu yeniden görüşülmesi için iade etme gerekçesinde, planlanan değişikliğin basit bir yöntem değişikliği olmadığı ve bu değişikliğin parlamenter sistemden bir sapma anlamına geldiğini ve Cumhurbaşkanının kolayca sistemin hakim unsuru haline gelerek yürütme organı içinde çatışmaya sebep olacağı şüphelerini içermektedir. Ayrıca bu değişikliğin Cumhurbaşkanının ikinci kez partiler tarafından aday gösterilmesini mümkün kılması sebebiyle tarafsızlığını zayıflatacağını ve makamı siyasallaştıracağını belirtmektedir (TBMM, 2007; Özbudun, 2014)

sorunu” olarak anılan meselenin gölgesinde kalmıştır ve hem parti içinde hem de parlamento içindeki görüş ayrılıkları nedeniyle rafa kaldırılmıştır.

2008 yılının Ocak ve Şubat aylarında Türkiye siyasi gündeminin en önemli konusu haline gelen türban sorunu, Başbakan Erdoğan tarafından siyasi bir sembol olarak tanımlandı ve 1980 sonrası kabul edilmiş olan 'kamuda kılık kıyafet yönetmeliği' ile getirilen yasağın kaldırılması gerektiğini belirtmiştir (Hürriyet Gazetesi, 2008). Erdoğan'ın bu önerisi her ne kadar CHP tarafından yoğun şekilde eleştirilmiş olsa da MHP tarafından desteklenmiştir. Şubat 2008 tarihinde Anayasanın 10. maddesine "... ve her türlü kamu hizmetlerinden yararlanılmasında" ifadesi ve 42. maddesine ise "Kanunda açıkça yazılı olmayan herhangi bir sebeple kimse yüksek öğretim hakkını kullanmaktan mahrum bırakılamaz. Bu hakkın kullanımının sınırları kanunla belirlenir" ifadesi ekleyen anayasa değişikliği parlamento da 411 olumlu oya karşılık 103 olumsuz oyla kabul edilmiştir (Deutsche Welle , 2008). CHP ve DSP, bu anayasa değişikliğinin anayasanın değiştirilemez maddelerine aykırı olması nedeniyle hükümsüz olduğunu iddia ederek konuyu 112 milletvekilinin imzası ile Anayasa Mahkemesine taşımıştır. 5 Haziran 2008 tarihinde ise Anayasa Mahkemesi değişikliği anayasanın laiklik ilkesine aykırı olduğu gerekçesi ile iptal etmiştir. Anayasa Mahkemesinin bu kararı yeni bir yasama krizi yaratmıştır. Bu kriz 5 Haziran 2008 de Ak Parti hakkında "laikliğe aykırı eylemlerin odağı haline gelmesi" gerekçesi ile bir kapatma davası açılmasıyla daha da derinleşmiştir. 30 Temmuz 2008'de Anayasa Mahkemesi kararı açıklanmış her ne kadar üyeleri yarıdan fazlası partinin kapatılması yönünde oy kullansa da nitelikli çoğunluğu ulaşılmadığı için parti kapatma kararı yerine hazine yardımıdan kısmen yoksun bırakma cezası verilmiştir (T.C. Resmi Gazete, 2008). Bu dava ile aynı zamanda yürütülen Ergenekon soruşturması ile var olan Seküler- İslami ve Merkez- Çevre çizgileri üzerindeki kutuplaşma daha da keskinleşmiştir. Ak Parti hükümetine karşı askeri müdahale iddialarına dayanan Ergenekon davası açıkça baskıcı ve dayatmacı laik anlayışa meydan okumuştur (Öniş, 2010). İki kutup arasında var olan bu hukuk mücadelesi ortamında 2010 yılında yargı sisteminde yapılması planlanan ve parlamentoya sunulan anayasa değişikliği önerisi bazı unsurları gereği oldukça tartışmalı bir konu haline dönüşmüştür. Ak Parti'nin parlamentoya sunduğu anayasa değişiklik teklifi 336 olumlu oya karşılık 72 ret oyu ile Parlamentoda kabul edilmiş ve Cumhurbaşkanı'na sunulmuştur. 27 maddelik bu değişiklik önerisi yargı alanında köklü değişiklikler getirmiştir. Buna göre⁴⁶ Anayasa Mahkemesinin üye sayısının arttırılması ve görev sürelerinin önemli ölçüde kısaltılmış ve aynı zamanda daha önce tamamen cumhurbaşkanının

⁴⁶ Anayasa değişiklikleri kısmında detaylı olarak açıklanmıştır

yetkisi iken meclise üç üye seçme hakkı tanımıştır. Bu durum bir yandan daha demokratik ve çeşitlendirilmiş bir mahkeme oluşturacak şeklinde yorumlanırken, diğer taraftan Cumhurbaşkanını halkın seçmesi sebebiyle mahkemeyi daha da siyasallaştıracağı düşünülmüştür (Aydın Düzgüt, 2010). Ayrıca değişiklik paketi kapsamında HSYK üyelerinin sayılarının artırılması önerilmiştir. Bu kapsamda benzer bir tartışma HSYK için de yürütülmektedir. Bir yandan HSYK'nın daha temsili gücünü artırırken diğer yandan Adalet Bakanının HSYK kararlarını yönetmede ve onaylamada devam eden rolü yargı bağımsızlığının ihlali olarak yorumlanmaktadır (Aydın Düzgüt, 2010). Seküler kutup bu değişikliklere özellikle Cumhurbaşkanının ve hükümetin aynı partiden olması hali sebebiyle Anayasa Mahkemesi ve HSYK üzerinde yürütmenin potansiyel hakimiyetine işaret ederek şiddetle tepki göstermiştir. Genel olarak referandum kampanyaları ve bu kampanyalar ile birlikte başlayan tartışmalara yargı sisteminde yapılması planlanan değişikliklere yoğunlaşmıştır. Bu durum sadece yargıda yapılan değişikliklerin hararetli bir şekilde tartışılmasına yol açarken, genel olarak paketin içeriğinin tartışılmamasına hatta açıklanmamasına neden olmuştur. Dahası anayasa değişikliği paketi iktidar partisi tarafından demokrasiyi pekiştirecek ve laik devlet elitine karşı halkı güçlendirecek bir adım olarak değerlendirilirken muhalefet partileri (CHP ve MHP) tarafından yargıyı yürütmenin vesayeti altına alacak bir adım olarak nitelendirilmiştir (Turan, 2010). Bu durum var olan İslamcı-seküler kutuplaşmasını ve aynı minvalde var olan sağ sol ideolojik ayrışmasını yürütülen tartışmalarla birlikte belirginleşerek keskinleşmiştir.

Bu arka planda 12 Eylül 2010 tarihinde yapılan Referanduma katılım oranı yüzde 78 iken, oy kullanan seçmenlerin yüzde 58'inin evet oyu ve yüzde 42'sinin hayır oyu kullanması ile anayasa değişiklik paketi kabul edilmiştir. 2010 referandumunun 2007 referandumuna oldukça benzediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Tıpkı 2007 referandumu gibi 2010 referandumu da Gözlerin sınıflandırması kapsamında yasama ve onay referandumu olarak değerlendirilmektedir. Fakat bu referandum anayasanın bazı maddelerinde değişiklik yapılması hakkında olduğu için zorunlu bir referandumdur. Qvortrup sınıflandırması bağlamında anayasa da bir değişiklik öngörmesi bakımından anayasal referandum olarak değerlendirilirken; Gherghnia sınıflandırması kapsamında ise politika alanı bakımından yerel normlar alanında fakat seçmen tarafından kavranması zor ve karmaşık bir konu içermesi noktasında soyut konulu bir referandum olarak sınıflandırılmıştır.

3.1.3.1.4.Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Referandumu 16 Nisan 2017

1982 anayasasının sivil ve demokratik bir alternatif ile değiştirilmesi siyasi elitin uzunca bir süredir tartıştığı ve üzerinde anlaştığı bir konu olmuştur. Nitekim 2011 genel seçimlerini takip eden süreçte meclisteki dört partinin⁴⁷ temsilcilerinden oluşan bir anayasa komisyonu kurulmuş ve 60 maddelik kısmi bir taslak üzerinde uzlaşmak mümkün olmuştur. Bu gayret 2015 genel seçimlerinin takip eden dönemde de sürdürülmüş ve partiler yeni bir anayasa yapımı çalışmalarına devam etmiştir. Fakat iktidar partisinin ısrarla savunduğu başkanlık sisteminin ana muhalefet partisi olan CHP tarafından kesin bir şekilde reddedilmesinin üzerine 2016 yılının ilk aylarında bu komisyon feshedilmiştir (BBC Türkçe , 2016). Takip eden süreçte Ak Parti kendi anayasa taslağını oluşturmak üzere çalışmaları başlatmıştır. Fakat Ağustos 2014’de gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçimini açık bir farkla Recep Tayyip Erdoğan’ın kazanmasına rağmen bir yıl sonra Haziran 2015 de gerçekleştirilen genel seçimlerde yüzde 40,8 oy alan Ak Parti meclis çoğunluğunu elde edememiş, Kasım 2015’de tekrarlanan seçimlerde ise Anayasa değişikliği yapmak için gereken üçte iki nitelikli çoğunluğa ulaşmamıştır. Kasım seçimlerinde yüzde 40,9 oy alarak parlamento da 316 sandalyeye ulaşan Ak Parti, anayasa paketinin referanduma sunulması için muhalefetin desteğine ihtiyaç duymuştur. Tam bu süreçte Temmuz 2016’da başarısız darbe girişimi gerçekleşmiş ve 15 Temmuz 2016’da girişimin engellenmesinin hemen ardından Olağanüstü Hal (OHAL) ilan edilmiştir. Dolayısıyla süreç durmuş fakat MHP’nin lideri Devlet Bahçeli’nin var lan anayasanın ilk dört maddesinin değiştirilmemesi şartıyla sürece destek vermesiyle birlikte 16 Aralık 2016 tarihinde OHAL koşulları altında anayasa değişikliği teklifini parlamentoya sunmuştur.

Meclise sunulan yasa tasarısı paketi anayasanın 18 maddesinde değişiklik yapılmasını talep etmiştir. Buna göre milletvekili sayısı 550’den 600’e çıkartılması, milletvekili seçilme yaşının 25’ten 18’e düşürülmesi ve Cumhurbaşkanının kendisine ve meclisin üye tam sayısının beşte üçüne seçimleri yenileme hakkı verilmesi ön görülmüştür. Ayrıca Meclis seçimlerinin beş yılda bir, cumhurbaşkanlığı seçimleri ile aynı gün yapılması, Bakanlar Kurulunun kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisinin kaldırılması ve Cumhurbaşkanının veto ettiği kanunun meclis üye tam sayının salt çoğunluğu ile kabul edilebilmesi bu değişiklik ile mümkün olmuştur. Dahası bu değişiklikle Cumhurbaşkanı hem devletin hem de hükümetin başı ilan edilmiş ve Başbakanlık makamı kaldırılmıştır. Bu yolla Cumhurbaşkanına anayasa değişikliklerini halk oyuna sunma ve “Cumhurbaşkanlığı kararnamesi” çıkartma yetkisi tanınmıştır. Ayrıca Cumhurbaşkanı adayı, en son yapılan seçimlerde yüzde 5 oy almış partiler ya da 100 bin seçmen tarafından aday

⁴⁷ Ak Parti, CHP, MHP ve BDP’nin temsilcilerinden oluşan bir komisyon kurulmuştur. 2014 yılında BDP, HDP ile birleşmiştir

gösterilebilecek ve seçilmesi durumunda iki dönem üst üste görev yapabilecektir. Ayrıca seçilen Cumhurbaşkanının seçildikten sonra seçildiği parti ile olan ilişkisini kesmek zorunda olmadığı kararlaştırılmıştır. Cumhurbaşkanına OHAL ilan etme ve meclise bunu onaylama süresini uzatma ve kaldırma yetkisi tanınmıştır. Askeri mahkemeler kaldırılmış ve üye sayısı 17 olan Anayasa Mahkemesinin üye sayısı 15'e indirilmiştir. Cumhurbaşkanının seçtiği üye sayısı 12'e indirilmiş kalan üç üyenin ise Meclis tarafından seçilmesine karar verilmiştir. Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun adı Hakimler ve Savcılar Kurulu olarak değiştirilmiş üye sayısı 13'e düşürülmüş ve dört üyenin Cumhurbaşkanı yedi üyenin ise Parlamento tarafından belirlenmesine karar verilmiştir. Ayrıca bu anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanına görev süresi boyunca milletvekillerini, bakanları ve üst düzey yetkilileri parlamento denetimi ya da onayı olmadan atama ve görevden alma yetkisi de vermiştir.⁴⁸

16 Nisan 2017'de Anayasanın 76 maddesini etkileyen 18 maddelik anayasa değişiklik paketi halk oylamasına sunulmuştur (Ekim & Kirişçi, 2017). Bu referandumun temel özelliği yasa değişikliğinin yanı sıra bir hükümet sistemi değişikliğinin de halk oylamasına sunulmuş olmasıdır. Cumhurbaşkanı Hükümet sistemi olarak isimlendirilen bu yeni sistem parlamentonun yasama yetkilerini korurken, yürütme yetkilerini rafa kaldırmış ve partili Cumhurbaşkanına kanun çıkarma, değiştirme ve yürürlükten kaldırma, bütçe önerilerini görüşme ve kabul etme, para basmaya ve savaş ilan etme yetkisi ile uluslararası anlaşmaları onama yetkisi tanımıştır (Quamae, 2017). Böylece Cumhurbaşkanının ilişkide olduğu partinin meclis salt çoğunluğunu elinde bulundurması durumunda, yürütmeyi yargıyı ve yasamayı kontrol altına almasına olanak sağlamıştır (Esen & Gümüşçü, 2017). Sadece yürütme erkini kuvvetlendirip öne çıkartmakla kalmayan, güçler ayrılığına ve denge denetim mekanizmalarına ciddi zararlar veren ve hatta ortadan kaldıran bu yeni sistemin (Bayramoğlu, 2017), parlamenter rejimin getirdiği belirsizliklere engel olacağı, cumhurbaşkanı ve başbakan ikiliğini yok edeceği ve dahası ekonomik sıkıntılar ve siyasi istikrarsızlıklarla karakterize olmuş 1990'lar koalisyon hükümetlerinden kaçınmayı sağlayacağı iddiasıyla, Ak Partinin yürütmüş olduğu evet kampanyasında kuvvetle öne çıkartılmıştır (T24, 2017). Yürütülen evet kampanyası boyunca parlamenter sistem 1980 askeri darbesinden, 1990'ların kötü ekonomik yönetiminden, 2001 ekonomik- politik krizinden kısacası yaşanan tüm istikrarsızlıklardan sorumlu tutulmuş ve yürütmeyi elinde bulunduran güçlü bir cumhurbaşkanının parlamentoyu baypas ederek halkın iradesini doğrudan temsil edecek olması sebebiyle demokratik meşruiyeti arttıracığı iddia edilmiştir. Bu yolla sağlanacak etkin yönetişimin bürokratik

⁴⁸ Meclise sunulan Anayasa değişikliği paketinin tam metni için Bkz. (TBMM Bülteni, 2017)

engelleri aşıya ekonomik büyümeı sağlayarak yatırım ve istihdamı arttıracaağı, teröre son vererek güvenliği garanti altına alacağı ve dolayısıyla siyasi istikrarın ancak bu yeni sistemle mümkün olduğu vurgulanmıştır (AK Parti , 2017). Yürütölen evet kampanyasının diğer boyutu ise muhafazakâr-milliyetçi ve yer yer güvenliğ söylemi ile evet oyu verecek olan “halk” ve hayır oyu verecek olan “düşmanları” arasında bir kutuplaşma yaratılmış olmasıdır. Hali hazırda var olan Seküler-İslamcı ayrımını harekete geçirerek diğer bir deyişle düşük gelirli dindar muhafazakâr seçmen ile orta sınıf laik seçmeni karşı karşıya getirilerek (Çarkoğlu, 2007) evet kampanyası kültürel kutuplaşma (Kalaycıoğlu, 2012) etrafında şekillendirilmiştir. Bu amaçla kampanya kapsamında anayasa paketine karşı çıkanların halkın iradesine karşı çıktıkları ve daha da ileri gidilerek “hayır” oyu kullanmanın teröre destek vermek olacağı iddia edilmiştir (T24, 2017; T24, 2017; T24, 2017). Bu yolla siyasi arenayı monopolize etmeyi hedeflemiştir. Buna karşılık Muhalefetin yürütmüş olduğu hayır kampanyası kapsamında yürütölmenin güçlendirilmesine ve parlamentonun bypass edilmesine şiddetle karşı çıkarken, evet bloğunun kutuplaştırıcı söylemini etkisizleştirmek ve farklı görüşlerden siyasi seçmenlere ulaşabilmek amacıyla temelde anayasa değişikliği önerisinin içeriğine odaklanmıştır. Bu amaçla yürütölen kampanya kapsamında yeni sistemin kişisel bir iktidar anlayışı içerdiiği, önerilen sistemin var olan uzun soluklu sorunlara kesinlikle bir çözüm olmadığı ve hatta 1980 askeri rejimi ile paralellikler içerdiiği üzerine temellendirilmiştir (Kalaycıoğlu, 2017). Fakat yine de var olan kutuplaşmanın derinleşmesine engel olamamıştır. Ayrıca Meclis çoğunluğunu elinde bulunduran Ak Partinin muhalefetin taleplerine kulak vermemesi birçok maddenin parlamento içinde tartışılmasına neden olurken referanduma konu olan maddelerin oldukça fazla ve soyut olması içerik üzerine kuru “hayır kampanyasını oldukça zora sokmuştur.

Bu arka planla halk oyuna sunulan anayasa değişiklik paketi oylamasına katılım oranı yüzde 85,1 olurken, değişiklik yüzde 48.6 hayır oyuna karşılık yüzde 51.4 evet oyu ile kabul edilmiştir.⁴⁹ Burada dikkat çekici olan unsur OHAL şartları altında gerçekleştirilen bu oylamada evet oyları ile hayır oyları arasındaki farkın oldukça az olmasıdır. Ayrıca katılımın oldukça yüksek olması ise yürütölen kutuplaştırıcı söylemin bir sonucu olarak yorumlanabilir. Yapılan bu referandum hükümet sistemini değiştirerek “kuvvetler birliği” (Gözler, 2017) getirmekle kalmamış, var olan siyasi bölünmeleri daha da belirgin hale getirmiş ve kutuplaşmaları derinleştirmiştir. ‘Yürütücü’ Cumhurbaşkanı modeli (Esen & Gümüşçü, 2017) yetkiyi parlamentodan Cumhurbaşkanına devrederek yürütme yetkisini kişileşmesini sağlamaktadır. Böylece Erdoğan

⁴⁹ Detaylı bilgi için bkz. <https://www.ysk.gov.tr/> 2

aynı anda hem halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı hem de Ak Parti Genel başkanı olabilmıştır. Bu kapsamda değerlendirildiğinde Gözler'in sınıflandırması kapsamında 2017 referandumu yasama ve onay referandumu olarak değerlendirilmektedir. 2010 referandumundan farklı olarak ise bu referandum ihtiyati bir referandumdur. Referandum süreci cumhurbaşkanına tanınan bir inisiyatifin kullanılması ile başlatılmıştır. Qvortrup sınıflandırması bağlamında anayasa da bir değişiklik öngörmesi bakımından anayasal referandum olarak değerlendirilirken; Gherghnia sınıflandırması kapsamında ise politika alanı bakımından yerel normlar alanında fakat seçmen tarafından kavraması zor ve karmaşık birçok maddeyi içermesi ve hatta hükümet sistemini değiştirecek olması nedeniyle soyut konulu bir referandum olarak sınıflandırılmıştır.

3.1.3.2. Macaristan ve Referandumlar 1989-2019

1989 ile 2019 yılları arasında Macaristan da toplam 7 adet referandum gerçekleştirilmiştir. Macaristan'da ilk olarak düzenlenen referandum rejimin demokratik dönüşümü ile ilgilidir. Eylül 1989'da gerçekleştirilen Yuvarlak Masa Müzakerelerinde İktidardaki sosyalistler ile muhalefet üyeleri bir anlaşmaya varmışlardır. Bu Anlaşmaya göre demokratik geçişin anayasal ve barışçıl bir şekilde sağlanması için Parlamentonun "sütun yasaları" adı verilen yasaların uygulanması gerekmektedir. Dönemin muhalefet partileri olan SZDSZ ve Fidesz, MSZP'nin güç araçlarını elinden almak ve barışçıl bir geçiş sürecinin sağlanabilmesi için MSZP'nin mal varlığının hesaplanarak açıklanmasını ve Cumhurbaşkanlığı seçiminin ise genel seçimlerden sonra yapılmasını talep etmişlerdir. Bu amaçla imza toplamaya başlayan muhalefet partileri gerekli desteği alarak kitleleri seferber etmeyi başarmış ve parlamentoyu referandum yapmaya zorlamışlardır. (Pallinger, 2016; Bozoki, 2002). SZDSZ ve Fidesz tarafından yürütülen referandum kampanyası hem sosyalistler hem de daha ılımlı muhalifler karşısında bu partilerin popürlüğünü arttırmıştır. 29 Kasım 1989 da gerçekleşen oylamada dört soru sorulmuştur.⁵⁰ Kayıtlı 7.799.059 seçmenin yüzde 58'i oylamaya katılmış ve ikinci üçüncü ve dördüncü sorular için seçmenin ortalama yüzde 95'i evet oyu kullanırken (Millard, 2004). Birinci soru için seçmenin sadece yüzde 50,1'inin evet oyu kullandığı görülmüştür. Böylece referandum sonucu oylamaya sunulan tüm maddeler bağlayıcılık kazanmıştır. Bu referandum Gözlerin sınıflandırması

⁵⁰ Referandum soruları: 1. Soru: Cumhurbaşkanı yeni parlamento tarafından seçilmeli mi? 2. Soru: İşletimlerde siyasi partilerin varlığına son verilmesinden yana mısınız? 3. Soru: Macar Sosyalist İşçi Partisi, sahip olduğu veya yönettiği malların ifşa edilmesini destekliyor musunuz? 4. Soru: İşçi Muhafızları dağıtılmalı mı?

kapsamında yasama ve İhtiyari, Onay ve Yasama referandum olarak sınıflandırılmaktadır. Qvortrup'un sınıflandırması bakımından değerlendirildiğinde ise yapılan bu referandumun Ad hoc referandum olduğu oldukça açıktır. Gherghnia'nın tipoloji kapsamında ise politika alanı bakımından yerel normlar alanında değerlendirirken, oldukça basit dört soru içermesi ve her sorunun tekil olarak oylanmasının mümkün olması bakımından somut konulu bir referandum olarak ele alınmıştır.

1990 baharında yapılan genel seçimlerde sonra MDF–FKGP–KDNP koalisyonunun iktidara gelmesiyle birlikte MSZP marjinalleştirilmiştir. Buna rağmen MSZP pozisyonunu güçlendirmek için Cumhurbaşkanının doğrudan vatandaşlar tarafından seçilmesi için referandum çağrısında bulunmuştur. Gerekli imzaları toplamayı başarmış ve parlamentoyu referandum oylamasına zorlamıştır. Her ne kadar katılımın yüksek olması için MSZP oylamanın yerel seçimlerle aynı tarihte yapılmasını istese de, MDF ve FKGP oylamanın yaz tatili ortasında yapılmasını sağlamıştır (Pallinger, 2016; van Eeden, 2019). Nitekim 29 Temmuz 1990 tarihinde yapılan referanduma 7.820.161 kayıtlı seçmenin sadece yüzde 14'ü katılmış ve katılan seçmenlerin yüzde 85,9'u evet oyu kullanırken yüzde 14,1'i ise hayır oyu kullanmıştır (Millard, 2004).⁵¹ Fakat katılım şartı sağlanamadığından referandum geçersiz sayılmıştır. 200.000 üzerinde vatandaşın imzası ile başlatıldığı için 1990 referandumu Macar anayasasında açıkça düzenlendiği şeklinde bir zorunlu ve yasama referandumudur. Yine aynı nedenden ötürü Qvortrup'un sınıflandırması kapsamında vatandaş girişimi olarak değerlendirilmektedir. Gherghnia'nın sınıflandırması kapsamında ise politika alanı bakımından yerel normlar alanında değerlendirirken, tek ve basit bir soru sorması noktasında somut konulu bir referandum olarak nitelendirilmektedir.

16 Kasım 1997 yılında gerçekleştirilen üçüncü referandum anayasal bir zorunluluktansa isteğe bağlı olarak gerçekleştirilmiştir ve referandum öncüsü parlamento olmuştur. Tek bir sorudan oluşan referandum kapsamında Macaristan'ın NATO üyeliği oylanmıştır (Macaristan İç İşleri bakanlığı, 1997).⁵² Kayıtlı 8059039 seçmenin yüzde 49,24'ü seçime katılmıştır. Seçime katılan seçmenlerin yüzde 85,33'ü ise evet oyu kullanırken yüzde 14,67'si hayır oyu kullanmıştır. Böylece karar bağlayıcı olarak geçerlilik kazanmıştır. 1997 Referandumunun tercihen parlamento tarafından başlatılmış olması nedeniyle gözlerin sınıflandırması kapsamında ihtiyari ve onay

⁵¹ Referandum Sorusu: Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmesini destekliyor musunuz

⁵² Referandum Sorusu: Macaristan Cumhuriyeti'nin ülke savunmasını sağlamak için NATO'ya .katılması gerektiğine katılıyor musunuz?

referandumudur. Qvortrup'un sınıflandırmasında bu referandum Ad hoc referandum olarak değerlendirilirken, Gherghnia'nın çalışması kapsamında ise bu referandumu politika alanı bakımından uluslararası bir örgüte üyeliği konu alması nedeniyle uluslararası sistem alanına dahil olan somut konulu bir referandum olarak sınıflandırmak mümkündür.

Yapılan dördüncü referandum ise 12 Nisan 2003 tarihinde gerçekleştirilmiş ve Macaristan'ın AB üyeliği oylanmıştır. Bu referandum anayasa tarafından mecburi tutulmuştur. Oylamaya 8042272 kayıtlı seçmenin yüzde 45,652'i katılmış, Seçime katılan seçmenlerin ise yüzde 83,76'ısı evet oyu kullanmıştır (Macaristan İç İşleri bakanlığı, 2003). Sonuç olarak Macaristan'ın AB üyeliği başarılı bir şekilde geçerlilik kazanmıştır. Anayasal bir zorunluluktan doğan bu referandum Gözlerin sınıflandırması kapsamında zorunlu ve yasama referandumudur. Qvortrup'un tipolojisi kapsamında anayasal referandum, Gherghnia'nın tipolojisi kapsamında ise politika alanı bakımından Uluslararası sistem alanında somut konulu bir referandum olarak nitelendirilmesi mümkündür.

1997 ve 2003 yıllarında gerçekleştirilen bu iki referandum hükümet partilerinin girişimi ile gerçekleştirilmiş kontrollü referandumlardır ve iktidar yanlısı bir şekilde sonuçlanmıştır (Smith, 1976). Bu referandumların dışında aşağıda detaylı bir şekilde incelenecek olan 2004, 2008 ve 2016 yıllarında 3 referandum daha gerçekleştirmiştir. Bu referandumlar anayasal bir zorunluluk olmaksızın Fidesz'in öncülüğünde ya da Fidesz tarafından araçsallaştırılan referandumlardır. Bu sebeple bu çalışmada özellikle bu üç referanduma odaklanılmış ve aşağıda detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Fakat öncelikle referandumların gerçekleştikleri yasal çerçeve detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Tablo 3.2.: Macaristan Referandumları Sınıflandırması

Referandum Tarihi	Katılım Oranı%	Oylar%		Sınıflandırma			Referandum u başlatan güç	Sonuç
		Evet	Hayır	Gözler	Qvortrup	Gherghnia		
26 Kasım 1989	58	1.S:50,1 2.S:95,1 3.S:95,4 4.S:94,9	1.S:49,9 2.S:4,9 3.S:4,6 4.S:5,1	İhtiyari Referandum/ Onay Referandumu / Yasama Referandumu	Ad Hoc Referandum	Yerel Normlar/ Somut konu	Muhalefet (SZDSZve Fidesz)	EVET/ Geçerli
29 Temmuz 1990	14	85,9	14,1	Zorunlu Referandum/ Onay Referandumu / Yasama Referandumu	Vatandaş inisiyatifi	Yerel Normlar/ Somut konu	MSZP	EVET/ Geçersiz
16 Kasım 1997	49,24	85,33	14,67	İhtiyari Referandum/ Onay Referandumu	Ad Hoc Referandum	Uluslararası Sistem/ Somut Konu	Parlamento	EVET/ Geçerli
12 Nisan 2003	45,62	83,76	16,24	Zorunlu Referandum/ Onay Referandum	Anayasal Referandum	Uluslararası Sistem/ Somut Konu	Parlamento	EVET/ Geçerli
5 Aralık 2004	37,49	1.S:65,1 2.S:51,57	1.S:34,9 2.S:48,43	1.S: İptal Edici Referandum/ 1.S ve 2.S: İhtiyari Referandum/ Onay Referandum	1.S: Ad hoc Referandum / 2.S: Vatandaş inisiyatifi	1.S: Refah/ Somut Konu 2.S:Yerel Norm/ Somut Konu	1.S: Sosyalist İşçi partisi 2.S: Dünya Macarlar Federasyonu	EVET/ Geçersiz
9 Mart 2008	50,51	1.S:84,08 2.S:82,42 3.S:82,22	1.S:15,92 2.S:17,58 3.S:17,78	1.S, 2.S ve 3.S: İhtiyari Referandum/ İptal edici Referandum	1.S, 2.S ve 3.S Ad Hoc Referandum	1.S, 2.S ve 3.S: Refah/ Somut Konu	Fidesz	EVET/ Geçerli
2 Ekim 2016	44,08	1,64	98,36	İhtiyari Referandum/ İptal edici Referandum	Ad Hoc Referandum	Yerel Normlar/ Somut konu	Fidesz	HAYIR/ Geçersiz
Ortalama	42,31	73,58	26,34					

Macar Ulusal Seçim Ofisinin verileri kullanılarak hazırlanmıştır (Macar Ulusal Seçim Ofisi, 2017)

3.1.3.2.1. Yasal Çerçeve 1989-2011

1989 yılında Macaristan'da yapılan anayasal değişiklik Andrew Arato'nun tabiri ile "egemenlik sonrası anayasa yapımının" (Arato, 2016) temel bir örneğidir. 1989 Anayasası önemli ölçüde değiştirilmiş olmasına rağmen 1949 anayasası resmen sürdürülmüştür ve bu nedenle anayasa değişikliğini hayata geçirmek için bir referandum düzenlenmemiştir. 1989 anayasası elit müzakereleri sonucunda hayata geçmiştir. Referandumların Macar siyasi hayatına girişi 1989 Anayasası ile mümkün olmuştur. (1989 Macar Anayasası, md. 28B)

1989 Macar Anayasası referandumları şu şekilde düzenler:

Zorunlu referandum:

"En az 200.000 oy veren vatandaş tarafından başlatıldığı takdirde ulusal referandum düzenlenecektir." (1989 Macar Anayasası, md. 28C/2)

İhtiyari ve Danışma ya da Onay referandumu:⁵³

"Cumhurbaşkanı, Hükümet, Parlamento Üyelerinin üçte biri veya 100.000 oy kullanan vatandaşın girişimi üzerine Parlamento ulusal referandum düzenlenmesi yönünde karar verebilir." (1989 Macar Anayasası, md. 28C/4)

Referandum taleplerinin Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenen Kamu Seçim Komitesine (OVb) sunulması ön görülmüştür. 1989 Anayasası referandumların geçerli olabilmesi için tüm seçmenlerin %50sinin katılımı şartını aramaktayken bu durum 1997'deki NATO üyeliği referandumundan hemen önce katılım şartının sağlanamayacağı korkusu nedeniyle daha kolay ulaşılabilir iki yeni düzenleme ile değiştirilmiştir. Yapılan yeni düzenleme ile ilk olarak oylamanın geçerli olması için kullanılan oyların yarısından bir fazla sayıda oyun geçerli olması, İkinci olarak ise tüm seçmenlerin yüzde yirmi beşinden bir fazlasının oylamada aynı cevabı vermiş olması şartı aranmaya başlanmıştır (1997 LIX anayasa değişikliği (European University Institute, 2019). 1998'de yapılan başka bir yasa değişikliği ile referandumlar ile ilgili yeni hükümler getirilmiştir. Buna göre gümrük ve diğer vergiler, ulusal güvenlik konuları, savaşa girme kararı, uluslararası anlaşmalara bağlı yükümlülükler ve "Hükümet programları" kararları ile ilgili olarak referandum

⁵³ Danışma ya da Onay referandumu olup olmadığı referandumu başlatan güç tarafından kararlaştırılır.

düzenlenmesi yasaklanmıştır (European Univeristy Institute, 2019; Act C on Electoral Procedure, 1997).

2010 yılındaki seçimlerde Fidesz'in Parlamento'nun üçte iki çoğunluğunu ele geçirmesi anayasa değişikliği yapmasına olanak sağlamıştır. 2011 yılında parlamentodaki çoğunluğunu kullanarak Fidesz "komünist" olmayan yeni bir Anayasayı yürürlüğe koymuştur. Bu yeni Anayasa referandumlara bir öncekinden daha katı koşullar getirmiştir (Pallinger, 2016). Referandumların geçerli olması için seçmenin en az yarısının seçime katılmış olması ve geçerli oy kullanan seçmenlerin yarısından bir fazlasının aynı cevabı vermiş olması gerekmektedir (2011 anayasası md. 8/4).

Her ne kadar gerçekleşme de 2011 yılından önce Macaristan'da Anayasa hükümlerine karşı referandum yapmak olasıyken, 2011 Anayasası ile bu tamamen yasaklanmıştır (2011 anayasası md. 8/3a). İlginç bir şekilde daha önce yasak olmasına karşın 2011 anayasası ile birlikte "hükümet programları" kararlarına dönük olarak referandum düzenlenmesi mümkün hale getirilmiştir. Bununla birlikte seçimlerle ilgili yasaların içeriğinin referanduma tabi olmaması yönünde yeni bir hüküm 2011 anayasasına eklenmiştir (2011 anayasası md.8/3c). Fakat daha da önemlisi 2013 yılında Kamusal Seçim Komitesi (OVb) kaldırılmış ve bunun yerine Ulusal Seçim Komitesi (NVB) kurulmuştur (Patyi, 2014; Pallinger, 2016). Bunun takip eden seçimlerde NVB bünyesi Fidesz tarafından seçilen ve dokuz yıl boyunca görevde kalacak üyeler ile doldurulmuştur.

3.1.3.2.2. Hastane Özelleştirmesi ve İkili Vatandaşlık Referandumu: 5 Aralık 2004

Aralık 2004'te gerçekleştirilen referandumda seçmenlere birbirinden bağımsız iki soru sorulmuştur⁵⁴. İlk soru, SZDSZ ile MSZP arasındaki koalisyondan 2002'de yeniden kurulmasının ardından önerilen sağlık reformu paketine cevap olarak ortaya çıkmıştır. Bu paket hastaneler gibi "sağlık hizmeti varlıklarının" özelleştirilmesine yönelik kısıtlamaların kaldırılmasını içermektedir (OECD, 2005). Alınan önlemler Macaristan'da geniş çaplı bir tartışmanın fitilini ateşlemiş

⁵⁴ Referandum soruları: 1. Halk sağlığı hizmet sağlayıcılarının ve hastanelerin devlet ve yerel yönetim mülkiyetinde kalmasını ve bu nedenle Parlamento'nun buna uygun olmayan kanunu iptal etmesini kabul ediyor musunuz? 2. Parlamentonun, kendi istekleri doğrultusunda, Macar asıllı olduklarını ispat eden, Macaristan'da yaşamayan ve Macar vatandaşı olamayan kişilerin, Macar vatandaşlığına geçmelerine izin veren yada kolaylaştıran, ACT LXII / 2001'in 19. Maddesi uyarınca veya parlamento tarafından belirlenen bir yolla bir yasa çıkarılması gerektiğine katılıyor musunuz?

olmasına rağmen referandum girişimi parlamento dışı bir parti olan Macar İşçi Partisi (MMP) tarafından 2003 yılı sonbaharında başlatılmıştır.⁵⁵ Her ne kadar Anayasa Mahkemesi bütün sağlık sektörünü özelleştirecek olan bu yasaı usul hataları nedeniyle iptal etmiş olsa da, MMP kampanyasını sürdürmüş ve referandum için iki yüz bin imzayı toplamayı başarmıştır (Setala & Schiler, 2012; Pallinger, 2012). OVB'nin referandum çağrısını Mayıs 2014'te onaylaması ile birlikte yapılmış olan oylama, Komünizm sonrası Macaristan'da parlamento dışı aktörler tarafından başarıyla başlatılan ilk referandum olma niteliğini kazanmıştır. Her ne kadar İktidardaki hükümet Anayasa Mahkemesi kararını göstererek referandumun iptal edilmesini istemişse de referandum 5 Aralık 2004'te gerçekleşmiştir (Pallinger, 2012). Anayasa Mahkemesinin kararı ile referandum gerçekleştirilmeden önce kararın geçersiz olacağı bilinmesine rağmen referanduma gidilmesi referandumun amacının dışında popülist bir gaye içerdiğinin açık bir örneği olarak kabul edilebilir. Gözlerin sınıflandırması bağlamında referandumun bu sorusu ihtiyari, Onay ve iptal edici referandum olarak sınıflandırılırken, Qvortep'un sınıflandırması bağlamında ad hoc referandum olarak sınıflandırılabilir. Ayrıca Gherghnia'nın tipolojisi kapsamında ise refah politika alanında yer alan bu soru somut konuludur.

Referandumda yer alan ikinci soru ise çifte vatandaşlık ile ilgilidir. 1938'de kurulmuş ve milliyetçi bir örgüt olan Dünya Macarlar Federasyonu (MVSZ) tarafından önerilmiştir. Bu örgüt uzun sürelerden beri yurtdışında yaşamakta olan Macarlar için dayanışma sosyal yardım ve ayrıcalıklar çağrısında bulunmaktadır. Dahası 1998-2002 yılları arasında Fidesz'in iktidarda olduğu yıllarda da yurtdışında yaşayan Macarlar için çifte vatandaşlık getirilmesi teklifinde bulunmuştur (Setala & Schiler, 2012). Teklifin yapıldığı sırada AB üyeliği sürecinin devam etmesi ve bu dönemde iktidar Partisi olan Fidesz'in nispeten daha liberal bir çizgi benimsemiş olması, sürecin Orban'ın teklifi "Avrupa değerleri" ile çelişkili bularak reddetmesi ile sonuçlanmıştır. 2003 yılında Macar Demokrat Forumu (MDF) konuyu parlamentoya taşımak istediye de başarısız olmuştur. Bunun üzerine MVSZ yine 2003'te referandum prosedürünü başlatmış ve 2004 yazına gelindiğinde 274 bin imzayı toplamayı başarmıştır. Eylül 2004'te ise Parlamento konuyu halk oylamasına taşımaya karar vermiştir (Center For Research on Direct Democracy, 2018). Gözlerin sınıflandırması bakımından ilk sorudan farklı olarak referandumun bu sorusunun Onay ve İhtiyari referandum olarak kategorize edilmesi mümkünken, Qvortrup'un sınıflandırması kapsamında bu

⁵⁵ MMP 1989'dan kısa bir süre sonra Macar Sosyalist İşçi Partisi, MSZMP'den içinde 1980lerin kademeli liberal reforma karşı çıkanlar tarafından kuruldu ve anayasa değişikliklerinden sonra MSZMP'nin MSZP'ye yani sosyal bir demokratik partiye dönüşümüne katılmayı reddetti. Referandum yapıldığı sırada MMP Avrupa Solu partisinin bir üyesiydi. Bununla birlikte 2005 yılına gelindiğinde Avrupa'nın solu Partisinden önemli bir grup ayrıldı ve 2006 yılında Macaristan İşçi Partisini kurdu.

referandum sorusunu Vatandaş İnisiyatifi olarak tanımlamak mümkündür. Son olarak Gherghnia'nın tipolojisi bağlamında ise bu soruyu yerel normlar politika alanında ve somut konulu bir referandum olarak sınıflandırılabilir.

Katılımın yeterli düzeye ulaşmaması ve birinci soru için yüzde 23,89'da ve ikinci soruda 18.9'da kalmış olması ve kararın en azından toplam seçmenlerin dörtte biri tarafından onanmamış olması nedeniyle iki soruluk bu referandum kıl payı başarısız olmuştur. Sırasıyla sorulara seçmenlerin yüzde 65,1 ve yüzde 51,67'si evet oyu kullanmıştır ve katılım oranı yüzde 37,5'te kalmıştır (Pallinger, 2012; van Eeden, 2019; Macar Ulusal Seçim Ofisi, 2005)

3.1.3.2.3. Ücretlerin İptali Referandumu: 9 Mart 2008

2008 yılında yapılan üç farklı sorunun sorulduğu, sağlık ve sosyal reformları hedef alan bu referandum 2006 yılında yeniden seçilerek iktidara gelen MSZP ve SZDSZ koalisyonu tarafından alınan önlemlere cevap niteliğindedir. Fakat gerçekleştirilen referandumun arka planını anlamak için 2005 yılına kadar giderek iktidar koalisyonunun seçimlerden hemen önce Sağlık İşverenleri Fonu'na (Országos egészségbiztosítási Pénztár (OEP)) işveren katkısında yüzde 7'lik bir daralma dahil olmak üzere geniş bir vergi indirimi paketi uygulamıştır (Abiad, et al., 2006). Hükümetin OEP'yi doğrudan finanse etmesi, gelirdeki büyük kaybın devlet bütçesinden finanse edilmesine ve Macaristan'ın yüzde 9,2'lik bütçe açığıyla dönemin AB ülkeleri arasındaki en yüksek bütçe açığına sahip olmasına sebep olmuştur (Andras & Laslo, 2006). Bu durum hükümetin Nisan 2006 tarihinde yapılan seçimleri takiben AB kriterlerine uyum sağlamak adına sıkı bir tasarruf programı izlemesine yol açmıştır (Andras & Laslo, 2006). Önceki reformlara benzer bir şekilde bu ekonomi paketi yarı özel sağlık sigortası fonlarının başlatılması dahil olmak üzere birçok önemli özelleştirme ve serbestleştirme politikasını içermektedir. 2005 yılında işveren giderlerinden oluşuna OEP'nin mali yükünün büyük bir kısmı devlet bütçesine geçmiş ve bu yük 2006 mali politikalarıyla doğrudan ve vergiler aracılığıyla vatandaşa aktarılmıştır. Komünizm sonrası Serbest piyasa ekonomisine geçiş söylemleri ile paralel bir şekilde Macar hükümeti bu ekonomik paketin sağlık sektörüne doğrudan yabancı yatırımcıyı çekeceğini ve sağlık sektöründe kalitenin artacağı gerekçesiyle savunmuştur. Sağlık sektöründeki bu reformlara ek olarak, eğitim ücretlerini sağlık güvenliğine bireysel katkı adı altında yüzde dörtlük bir vergiyi, ayakta tedavi için gelire bağlı olmayan ücretlendirmeyi ve yatılı tedavi için kişi başına harcırah ödemesini kapsayan yeni bir tasarruf paketi açıklanmıştır (Smith, 2006).

2004 ekonomik paketinden daha da ağır olan bu ekonomik düzenleme Eylül 2006'da çoğu sendika, öğrenci ve çalışan kesim tarafından desteklenen bir dizi kitlesel gösteriye yol açmıştır. Fakat gösteriler polis tarafından çok şiddetli bir şekilde bastırılmıştır (Horvath, 2006). Şiddetle bastırılan bu gösteriden bir gün sonra Oban Fidesz'in bu ekonomik önlemler paketi ile ilgili bir referandum girişiminde bulunacağını duyurmuştur. Gerekli imzaları toplayarak yedi soruluk bir referandum talebiyle OVB'ye başvuran Fidesz ve KDNP OVB'nin sadece üç soruya onay vermesi üzerine konuyu Anayasa Mahkemesi'ne taşımışlardır. Uzun çekişmeli tartışmaların sonunda OVB ve Anayasa Mahkemesinin onayıyla üç soruyu içeren bir referandumun 9 Mart 2008 tarihinde yapılmasını onaylamıştır.⁵⁶ Bunun üzerine Fidesz ve KDNP 321,805 imza toplayarak OVB'ye sunmuşlardır. Geniş kitlelerin mobilize olması bakımından bu referandum oldukça önemlidir. Parlamento tarafından uygulanması kararı alınan ekonomi politikalarının iptal edilmesi için yapılan bu referandum Gözlerin sınıflandırması bakımında İhtiyari ve iptal edici referandum olarak değerlendirilirken, Qvortrup'un sınıflandırması kapsamında Ad hoc referandum olarak değerlendirilebilir. Gherghnia'nın tipolojisi kapsamında ise refah politika alanında somut konulu bir referandum olarak kategorize edilebilir.

Sonuç olarak her üç referandum sorusu için oy kullanan seçmen sayısı yüzde 50.51 olarak kaydedilmiştir ki bu Macaristan'da gerçekleştirilen referandumlar arasında en yüksek katılım oranıdır. (Macar Ulusal Seçim Ofisi, 2008). Her üç soruda da seçime katılan seçmenlerin yüzde 80'inden fazlası evet oyu kullanmıştır ve yine her üç soru için oy kullanan toplam seçmenlerin yüzde 40'ından fazlası aynı cevabı vermiştir. (Macar Ulusal Seçim Ofisi, 2008) Bu şartlar altında bağlayıcılık kazanan 2008 referandumu ile referanduma konu olan üç düzenleme iptal edilmiştir. Dönemin başbakanı olan ve referandum yenilgisine oldukça hazırlıklı olan Gyurcsány, seçim sonuçlarının açıklanmasının hemen ardından Ocak 2009 beklenmeden ilgili kararların yürürlükten kaldırılması için gerekli çalışmaların başlatılacağını duyurmuştur (Nohlen & Philipp, 2010). Nitekim öngörülen ücretler 1 Nisan 2008 tarihinde iptal edilmiştir.

⁵⁶ Refreandum soruları: 1. Yatan hasta bakımının, bu konuda referandum yapıldığı yıldan itibaren 1 Ocak'tan itibaren geçerli olmak üzere günlük hastane ücretlerinden muaf tutulması gerektiğine katılıyor musunuz? 2. Aile hekimi hizmeti, diş hekimliği hizmeti ve özel ayakta tedavi hizmetlerinin, bu konuda referandum yapıldığı yıldan itibaren 1 Ocak tarihinden itibaren geçerli olacak konsültasyon ücretlerinden muaf tutulması gerektiği konusunda hemfikir misiniz? 3. Devlet destekli yükseköğretimdeki öğrencilerin öğrenim ücretlerinden muaf olmaları gerektiği konusunda hemfikir misiniz?

3.1.3.2.4. Göçmen Kotası Referandumu: 2 Ekim 2016

2016 yılında gerçekleştirilen göçmen kotası referandumunun 2004 ve 2008 referandumları ile karşılaştırıldığında oldukça farklı bağlamda gerçekleştirildiği görülecektir. Bu dönemde Viktor Orban Başkalığındaki Fidesz sadece iktidarı elinde değil aynı zamanda NVB'nin⁵⁷ de kontrolünü de elinde bulundurmaktadır. 2015 yılı itibari ile göçmen krizinin patlak vermiştir. Iraklı ve Suriyeli mülteciler, göçmen kamplarını terk ederek Ege denizi üzerinden Avrupa'ya geçmeye başlamışlardır. Bununla birlikte AB Dublin Tüzüğü (Dinan & Desmond, 2005) iltica uygulamaları gereği Afrika ve Orta Doğu'dan giderek artan sayıda göçmen İtalya, Yunanistan ve İspanya'da birikmeye başlamıştır. Dahası 2015 yılı baharında 400.000 mülteci Avrupa'nın güneyinden içlere doğru ilerlemiş ve Macaristan sınırına dayanmıştır (Eurostat , 2015). Macaristan başlangıçta Dublin Yönetmeliğini uygulamış ve 170.000 mültecinin iltica başvurusunu kabul etmiştir. Fakat durum Röszke'deki bir mülteci kampında hızla kontrolden çıkmıştır (Angerer, 2015). Büyük gruplar halinde mülteciler herhangi bir iltica başvurusu yapmadan daha kuzeydeki ülkelere doğru ilerlemek istemişler fakat yetkililerin direnişiyle karşılaşmışlardır (BBC World, 2015). Bu olayları takiben Avrupa Komisyonu Dublin Tüzüğü'nün yerine geçecek ve üye ülkelere zorunlu mülteci kotası getirecek bir direktif hazırlığında olduğunu duyurmuştur. Fakat bu durum Macaristan'da öfkeli bir muhalefete yol açmıştır. İlk tepki olarak Fidesz'in sağdaki ana rakibi olan aşırı milliyetçi Jobbik Partisinin başkanı Gábor Vona, Fidesz'den önce referandum çağrısını dile getirmiştir (Pallinger, 2016; The associated Press, 2015). Eylül 2016'da Komisyonun yapısal önerilerini hala beklemekle birlikte Avrupa Konseyi Yunanistan ve İtalya'da bulunan 120.000 sığınmacıyı diğer üye ülkelere dağıtmak üzere ad hoc bir oylama yapmıştır (Associated Press, 2016). Her ne kadar bu oylama Macaristan'a 1.297 gibi az sayıda sığınmacının verilmesiyle sonuçlansa da Victor Orban, Jobbik partisi genel başkanı Gabor Vona'nın çağrısını dikkate almış ve Kasım ayında göçmen kotası referandumunun gerçekleştirilmesi için imza kampanyasını kendisi başlatmıştır. 200.000 imzanın toplanmasıyla birlikte 2 Ekim 2016 tarihinde göçmen kotası referandumu AB'nin tüm muhalefetine karşı gerçekleştirilmiştir.⁵⁸

Referandum sonucu ezici bir şekilde lehte çıkmış olmasına rağmen katılım oranı şartı sağlanamadığından referandum geçersiz sayılmıştır. Oylamaya toplam katılım oranı yüzde 44,08 iken bu oyların yüzde 41,32'si geçerli sayılmıştır. 2011 Anayasasına göre bir referandumun

⁵⁷ Ulusal Seçim Komitesi(Nemzeti Választási Bizottság [NVB]) 2014 seçimlerinin ardında OVB'nin yerine kurulmuş ve üyeleri 9 yıllığına Viktor Orban tarafından atanmıştır

⁵⁸ Referandum sorusu: 1 Avrupa Birliği'nin, Meclis'in onayı olmadan, Macar olmayan vatandaşların zorunlu olarak Macaristan'a yeniden yerleştirilmesini zorunlu kılmasını istiyor musunuz?

sonucunun bağlayıcılık kazanabilmesi için seçmenlerin en az yüzde 50'sinin geçerli oy kullanması gerekmektedir. Fakat referandumda bu oran yakalanamamış, oy kullananların 98,36'i hayır oyu kullanırken sadece yüzde 1,64'ü ise evet oyu kullanmıştır (Macar Ulusal Seçim Ofisi, 2016). Yapılan bu referandum araçsallaştırılması ve kutuplaşmayı arttıran özellikleri ile oldukça dikkat çekicidir. Avrupa Komisyonu kararına karşı düzenlenmiş olması bakımında Gözlerin sınıflandırması kapsamında iptal edici ve ihtiyari bir referandumdur. Qvortrup'un kategorizasyonuna göre bu referandum Ad hoc referandum olarak değerlendirilebilirken Gherghnia'nın sınıflandırmasına göre ise yerel normlar politika alanında ve tek sorudan oluşması noktasında ise somut konulu bir referandum olarak sınıflandırılabilir.

3.1.3.3. Referandumların Tekelleştirilmesi ve Araçsallaştırılması: Türkiye ve Macaristan

Macaristan'dan farklı olarak Türkiye'de gerçekleştirilen 1961 ve 1982 referandumları askeri rejim yönetimi tarafından halk oyuna sunulmuştur. Demokratik olmayan koşullar altında gerçekleştirilen bu referandumların katılım oranı ve oy verme trendlerindeki farklılık bu referandumların istisnai durumunu açıkça göstermektedir.⁵⁹ Bu nedenle bu çalışma kapsamında Türkiye özelinde askeri müdahale sonrası gerçekleştirilen referandumlar ve sivil referandumlar ayırımına gidilmiş ve sadece sivil yönetimler tarafından gerçekleştirilen referandumlar inceleme kapsamına alınmıştır.

Türkiye'de gerçekleştirilen referansumlarda seçmenlerin referanduma katılım oranı oldukça yüksektir ve açıkça evet oyu vermeye eğilimli olduğu görülmektedir. Fakat 1961 ve 1982 anayasa referansumlari dışarıda tutulduğunda gerçekleştirilen halk oylamalarında seçmenlerin oylamaya katılım oranı ortalaması yüzde 82,5 iken, evet oyu verme ortalaması yüzde 52,7'dir. Bu durum gerçekleştirilen referansumlarda iktidar seçkinlerinin her zaman istedikleri sonuca kolayca ulaşamadıkları anlamına gelmektedir. Bunula birlikte Türkiye'de seçmenler çoğunlukla bireysel ve toplumsal düzeyde ideolojik, kimlik veya değer temelli belli eğilimlere sahip olsalar da bu değerlerin devlet ile net bir şekilde çatışmasından açıkça kaçınmaktadırlar (Heper, 2009). Ayrıca

⁵⁹ Sivil hükümetler tarafından halk oyuna sunulan referansumlarda katılım oranı yükseldikçe "evet" ve "hayır" oy oranlarının birbirine yakın olduğu gözlemlenirken, Askeri müdahaleyi takiben gerçekleştirilen 1961 ve 1982 referansumlarında yüksek katılım oranlarına rağmen "evet" oyunun oldukça yüksek olduğu gözlemlenmiştir

“melez desenli kimliklerin”⁶⁰ (Göle, 2000) varlığı ve dolayısıyla ideolojilerin ve kimliklerin kısmen ya da parçalı şekilde gerçekleşmesi arzusu oldukça yaygındır (Göle, 2002). Bu durum kendini, vatandaşların çoğunlukla kendi kimlik ve değerlerine açıkça ve doğrudan bir tehdit olmadığı sürece devlet otoritesine ya da diğer bir deyişle referandumlar özelinde referandumu başlatan güç ya da siyasi elitin önerisine itiraz etmemek olarak göstermektedir. Macaristan örneğine bakıldığında ise evet oyu verme ortalamasının yüzde 73,58 ile Türkiye ortalamasından daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna karşılık referanduma katılım oranının yüzde 42,31 ile oldukça düşük olduğu gözlenmiştir. Yine de benzer şekilde siyasi elitin referandum katılım oranının geleneksel olarak düşük olması nedeniyle istedikleri sonucunu kolaylıkla ulaşamadıkları 2016 ve 2004 referandum sonuçlarında oldukça açıktır. Macaristan’da genel seçimlere katılım oranı yüzde 61 civarındadır ve yapılan referandumlarda ulaşılan en yüksek katılım oranı yüzde 50 civarındadır. Bu nedenle yalnızca seferberlik gücü yüksek referandum girişimlerinin kabul edilme şansı bulunmaktadır. Nitekim 2016 yılında yapılan göçmen kotası referandumu bile oldukça kutuplaştırıcı popülist bir tema üzerine kurulmuş olmasına rağmen istenen katılım oranını yakalayamamıştır. Macaristan örneğinde yaşanan ve hem genel seçimler hem de referandumlar için söz konusu olan bu düşük katılım oranı iki farklı gerekçe etrafında temellendirilmektedir. Bunlardan ilki yaşanan ekonomik krizlerin uzun süreli etkileri ve bu krizlerin bölgesel boyutu üzerinde odaklanır ve Macaristan’ın görece gelir seviyesi daha yüksek olan batı kesimlerindeki katılımın, krizlerden daha derin şekilde etkilenen doğu kesimlerinden daha yüksek olmasını bu şekilde gerekçelendirmektedir (Agh, 1999; Edelényi, et al., 2008). Dahası yapılan çalışmalar şehirler ve kırsal alanlar arasındaki bölünmenin ise oldukça bariz olduğunu ve şehirlerde yaşayan seçmenin oylamalarda daha aktif olmasına karşın kırsal kesimin yapılan oylamalarda daha fazla evet oyu vermeye meyilli olduğunu göstermektedir. İkinci gerekçe ise 1989 Macaristan’ında “egemenlik sonrası” kurulan düzenin post-politik bir karakterinin olmasına dayandırılmaktadır. Dahası bu politik ilgisizlik zaman zaman iktidar tarafından bir referandum stratejisi olarak kullanılmıştı ve 2004 referandumu bunun en iyi örneklerinden biridir. Diğer yandan seçmenlerin oy verme davranışları temelde geleneksel siyasi aidiyetlerle açıklanırken, yapılan kamuoyu yoklamalarında sağ siyasi partilerin destekçilerinin evet oyu vermeye daha meyilli olduğu açıktır (Trabucco, 2017). Bu durum düşük katılım oranına rağmen oldukça yüksek olan evet oyu oranını

⁶⁰ Nilifer Göle bugün sahip olduğumuz kimliklerin Melez desenlerden oluştuğunu tarif etmektedir. “Muhafazakarlık ve milliyetçilik zamanla değişim geçirirler” ve benzer şekilde “Müslümanlar, modernlik ve laiklik ile karma desenler oluştururlar ve melezleşmeye başlarlar”. Böylece sınırlı ve tanımlı kimlik ve ideolojiler arasındaki çizgi bulanıklaşır ve bireylerin kendileri tarafından tasarlanan eklektik ya da toplama kimlikler ve ya ideolojiler oluşmaya başlar. (Göle, 2002)

açıklamaktadır. Türkiye örneğine bakıldığında ise benzer şekilde Referanduma katılım oranlarının nispeten daha gelişmiş olan batı kesimlerinde ve güney sahillerinde daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Özel olarak İzmir, Ankara ve İstanbul gibi büyük şehirlerde genel olarak batı kıyı şeridi, güney sahil şehirleri ve Trakya bölgesinde, 2007'den 2017'ye hayır oyu verme eğilimin belirgin şekilde arttığı gözlemlenmiştir (Konda, 2017; Hürriyet Gazetesi, 2007). Buna karşılık iç Anadolu ve Karadeniz bölgesi ile Doğu Anadolu bölgesinde ise evet oyu kullanma eğilimi oldukça yüksektir. Macaristan ile benzer şekilde Türkiye'de şehirlerin oylamaya katılma oranları daha yüksek iken kırsal kesimlerin katılım oranları düşük ve evet oyu kullanma eğilimleri yüksektir.

Türkiye ve Macaristan'da gerçekleştirilen referandumları konuları bakımından iki gruba ayırmak mümkündür. Bu gruplardan ilki bir ya da iki soru etrafında toplanabilecek yalın konular iken ikincisi birden çok soru ve mesele içeren karmaşık konulardır. Bu bakımdan her iki ülkede gerçekleştiren referandumlar karşılaştırıldığında oldukça ilginç bir tablo çıkmaktadır. Macaristan'da gerçekleştirilen Referandumların neredeyse tamamının oldukça yalın şekilde formüle edildiği gözlemlenmiştir. Dahası referandumlar kapsamında bir den fazla soru sorulmuş olsa bile her soru tekil olarak oylanmakta ve çıkan sonuca göre yasalaşmaktadır. Türkiye örneğinde ise 1988, 1987 ve 2007 referandumları bir ya da iki soru etrafında toplanabilecek yalın konular içerirken 2010 ve 2017 referandumları birden fazla kapsamlı, anlaşılması zor ve karmaşık konular içermektedir. Nitekim bu referandum süreçlerinde İktidar partisinin referandum konularını yeniden çerçevelemesi, basitleştirmesi ve seçmen tarafından anlaşılması kolay bir hale getirmesi ihtiyacı doğmuş ve bu süreç seçmen davranışlarını doğrudan etkilemiş ve şekillendirmiştir. Ayrıca Macaristan örneğinde Vatandaş inisiyatifi ile gerçekleştirilen referandumlar bulunurken Türkiye örneğinde bu yolla referanduma gitme ihtimali bulunmamaktadır.

Tablo3.3.: Türkiye ve Macaristan Referandum Soru Sayıları ve İçerikleri

	En fazla 3 soru	3'den fazla soru	Soyut Konu/ İçerik	Somit Konu/ İçerik
Türkiye	1988, 1987, 2007	2010, 2017	2010, 2017,	1988, 2007, 1987
Macaristan	1990, 1997,2003, 2004,2008, 2016	-		-

Türkiye’de gerçekleştirilen referandumlarda seçmenin siyasi konumlanmasının referandum sonuçlarında ne kadar belirgin olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Örneğin 2007 yılında gerçekleştirilen referandumun başörtüsü ile ilişkili olması ve seçmenlerin siyasi partilerin yönlendirilmesinden ziyade kendi kimlik ve değer yargılarını baz alarak oy kullandıkları gözlemlenmiştir. Fakat 1988 yılında yapılan referandumun politik içeriği seçmeni daha çok siyasi partilerin yönlendirmesini izlemesine yol açmıştır. Dahası referandum konusunun daha soyut olduğu durumlarda seçmenin içeriği anlamasının zorlaşması partizan oy verme eğiliminin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Referandum kampanyalarının yoğun ve çekişmeli olduğu durumlarda katılım oranı yükselip kutuplaşma artmaktadır. Türkiye örneği bağlamında 2007 referandumuna kıyasla 2010 ve 2017 referandumlarında referandum kampanyalarının oldukça çekişmeli olmasına karşın seçmenin referandum konusunu tam olarak anlayamamış olması, partizan eğilimler oy kullanmasına ve artan oranlarda kutuplaşmasına sebebiyet vermiştir. Benzer bir durum Macaristan örneğinde 2004 ve 2016 referandumları için söz konusudur. Her ne kadar referandum soruları somut ve seçmen tarafından anlaşılır olsa da kullanılan siyasi elitlere karşı halk söylemi ile var olan kutuplaşma derinleştirilmiştir. Dahası özellikle 2016 referandumunda hayır kampanyasını katılımın az olacağı ve kararın bağlayıcılık kazanmayacağı inancı üzerine bir kampanya yürütmeye zorlarken diğer tarafta evet kampanyasında aynı inançla bir seferberlik yaratma stratejisi güdülmüştür.

Macaristan’da 2004 öncesinde gerçekleştirilen tüm referandumların aksine 2004 yılında gerçekleştirilen referandum hem hastanelerin özelleştirilmesi olsun hem de çifte vatandaşlık sorusu olsun siyasi bir tartışmaya yol açmak ve gündem belirleme amacını taşıyan doğrudan bir girişimdir. Bu açıdan bakıldığında özellikle komünizm sonrası Macar siyasetinde bir kırılmanın işaretini vermekle kalmaz aynı zamanda Avrupalılaşma ile ilgili olan dönemin siyasi tartışmalarına zıt şekilde popülist siyasete geçişin ilk sinyallerini de verir.

Bu bağlamda her iki soru da nerdeyse aynı zamanda AB üyeliğinden yaklaşık olarak 5 ay kadar sonra parlamento dışı radikal sağ ve yine parlamento dışı radikal sol tarafından gündeme getirilmiştir. Hükümet, ekonomi önlemlerini ücret artışları ve sağlık çalışanları tarafından kar amacı gütmeyen kuruluşlara ucuz kredi sağlanmasıyla birlikte sunmuş, böylece doktorların ve hemşirelerin kendi hastanelerini satın alıp yönlendirebilecekleri düşünmüştür (Gaál, 2004). Böylece yürütülen “evet” kampanyası doktorlar odası ve sağlık hizmetleri sendikalarından her ne kadar birtakım endişeler dile getirmiş olsalar da destek almıştır (Kirk, 2004). İlginç olan ise iktidar partilerinin bir hayır kampanyası yürütmemesi ve hatta referandumu görmezden gelmiş olmalarıdır. Dahası Sağlık Bakanlığı yetkilileri yaptıkları açıklamalarda özelleştirmeyi savunmuş

ve meselenin ertelense bile bir şekilde gerçekleştirilmesinin zorunlu olduğunu vurgulamışlardır (Kirk, 2004).

Fakat Referandumun en dikkat çekici sonucu Fidesz'in referandumdan çıkarttığı siyasi paydır. 2000'li yıllar itibarıyla liberal yaklaşımını geride bırakmaya başlayan Fidesz ilk defa kemer sıkma politikası ve özelleştirme karşıtı bir gündemin parçası olmuştur. Öyle ki MSZP'ye yanıt olarak, Fidesz üyesi eski Sağlık Bakanı Istvan Mikola, MSZP'nin sağlık sistemini tamamen özelleştirmeye yönelik gizli bir niyet olduğunu savunmuştur. (Kirk, 2004).

Macaristan dışında yaşayan Macarlar için çifte vatandaşlık kampanyası ise MVSZ tarafından ortaya atılmış ve 1920 Trianon Anlaşması nedeniyle Macaristan devlet sınırlarının dışında, çoğunlukla Romanya ve güney Slovakya'da ve daha az oranda Sırbistan ve Ukrayna'da yaşayan Macarlara çifte vatandaşlık hakkı sunmayı amaçlamıştır. "Trianon Travmasına" dayandırarak MVSZ tarafından gerçekleştirilen seçim kampanyası Komünizm sonrası Macaristan'ın tecrübe ettiği ilk milliyetçi çıkış değildir. Yine de bu girişim 2003 yılı içinde milliyetçi sağ parti olan Jobbik 'in kurulmasına kadar giden tartışmaya öncelik etmesi bakımından dikkat çekicidir. Tıpkı Sağlık özelleştirme sorusunda olduğu gibi Orbán çifte vatandaşlık sorusunun uzun vadeli politik önemini anlamış ve partisini kademeli olarak liberalden milliyetçiye dönüştürürken bu kampanyayı desteklemiştir. Nitekim Yurtdışındaki Macar toplulukları ile güçlü bağlantılar kurabilmek amacıyla Fidesz, MVSZ ile birkaç toplantı bile düzenlemiştir.

Her ne kadar 2004 referandum sonuçları Başbakan Ferenc Gyurcsány 'in büyük bir zaferi şeklinde yorumlanmış olsa da bu referandumun bugün bu şekilde değerlendirilemeyeceği açıktır (BBC, 2004). 2004 referandumu özellikle Macar Siyasetinin gelecekteki yönü konusunda ciddi ip uçları sunmaktadır. Her ne kadar katılım oranlarının yakalanmamış olması sonuç anlamında referandumun başarısız olmasını getirmiş olsa da söylemsel etkileri ve politika oluşturma sonuçları bakımından oldukça başarılı olmuştur. 2004 referandumu Macar siyasi aktörlerinin referandumların siyasi gündemi belirleme gücünü keşfetmeleri noktasında bir hayli önemlidir. Hastanelerin özelleştirilmesi, daha önce de belirtildiği gibi, Anayasa Mahkemesi tarafından referandumdan önce resmi nedenlerle feshedilmiştir, ancak referandum konusu haline gelmesi sonrasında politik olarak gündem dışı hatta düşünülemez hale gelmiştir. Buna paralel olarak pek çok yorumcu tarafından aşırı milliyetçi bir politika olarak değerlendirilmesinden sebep gündem dışı bırakılan çifte vatandaşlık meselesi ana akım siyasi tartışmaların bir parçası olmuştur. 2004 referandumunu önemli kılan diğer bir özellik popülist bölünmenin siyasi alanda yarattığı etkinin keşfedilmesi olmuştur. Bu referandumda Orbán toplumun dış tehditlere karşı, Hristiyan muhafazakâr, geleneksel Macar değerlerini savunmak isteyen, milliyetçi, özelleştirme ve kemer

sıkma politikaları karşıtı bir sosyoekonomik gündemde bir araya gelmeye başladığını keşfetmiştir. Dahası referandumlar kullanılarak ilgi çekici proaktif ve gönüllülük esaslı bir politik kampanya sürdürülebileceğini keşfetmiştir (Pallinger, 2016; Pallinger, 2012; van Eeden, 2019). Son olarak ise referandumlar aracılığıyla temsili organların etrafından dolaşmanın mümkün olduğu ortaya çıkmıştır.

9 Mart 2008’de gerçekleştirilen referanduma bakıldığında ise ilk dikkat çeken şey referandumun zamanlamasıdır. 1956 Macar ayaklanmasının yıl dönümünden hemen bir gün sonra gerçekleştirilen referanduma Fidesz gündemi belirlemek suretiyle siyasi ve tarihi bir önem atfederken, 1956’da Imre Nagy’nin Moskova’ya ve Sovyetler birliğine karşı mücadelesine gönderme yaparak, kendisinin egemen çevrelere, emperyalizme ve Brüksel’e karşı sürdürdüğü mücadele ile arasında bir benzerlik kurmuştur (Slacalek, 2016). Referanduma gitme kararı verildiğinde, hükümet, halkın oylarını kazanma şansının çok az olduğunu bildiği için, ciddi bir siyasi sorunu olduğunu bilmekteydi. 2004 referandumunda olduğu gibi hükümet Macaristan’da geleneksel olarak düşük olan katılım oranına bel bağlayarak riske girmiş ve referandum kampanyasına karşı kayıtsız kalma yolunu seçmiştir (Komáromi, 2013). Şaşırtıcı olmayan bir şekilde Fidesz olumlu mesajları güçlendirmiş ve coşkulu bir kampanya ortaya koymuştur. Dahası tıpkı bir seçim kampanyası gibi Viktor Orbán, referandumdan önceki haftalarda destek toplamak için ülkeyi gezmiştir. 2004 referandumundan farklı olarak 2008 referandumunda keşfetmenin ötesine geçerek referanduma kendisi ön ayak olarak onu araç olarak kullanma yoluna gitmiştir. Bunu yaparken de en saldırgan milliyetçi söylemini bırakmış ve popülist iddialı gündemi sosyo-ekonomik hassasiyetleriyle iç içe geçirmiş ve zenginleştirmiştir. Bu yeni söylemiyle MSZP’den memnuniyetsiz seçmeni kucaklamayı başarmıştır (Nohlen & Philipp, 2010).

2004 ve 2008 referandum kampanyaları genel olarak ele alındığında, parlamentodaki kemikleşmiş partilere karşı mücadelede Fidesz’in sırasıyla doğrudan demokrasi yöntemlerini önce nasıl manipüle edeceğini keşfettiğini ve ardından nasıl araçsallaştırdığını son derece başarılı bir şekilde gözler önüne sermektedir. 2 Ekim 2016 referandumu ise Fidesz’in iktidarda olduğu ancak konumunu pekiştirmek ve güçlendirmek ihtiyacı duyduğu bir döneme denk gelmiştir. Bu amaçla göçmen kotası referandumu Fidesz’in gündemi belirlemek, “egemen çevrelere” karşı “halk” popülist bölünmesini yaratabilmek, kemer sıkma politikası karşılığının toplumu dış tehditlere karşı koruma anlatısı ile birleştirilmesi ve son olarak temsilci kurumların etrafından dolanmak suretiyle saf dışı bırakılması için elverişli bir araç haline gelmiştir. Göçmen kotası referandumu henüz kesinlik kazanmamış ad hoc bir mülteci kotası planını hedef almıştır. Bu sebeple önleyici değil iptal etmeye dönük bir referandumdur. Özellikle Fidesz’in NVB üzerindeki

kontrolü 2016 referandumunu üzerinde kurduğu de-facto tekelleşmeyi göstermek adına önemlidir. (Balogh, 2015) Nitekim Orbán NVB üzerindeki kontrolü sayesinde referandum girişimini Vona'dan almıştır.

Her ne kadar 2016 referandumu katılım şartını sağlayamasa da, Fidesz referandumu güçlü bir uluslararası siyasi kart olarak kullanmakla kalmamış onun uluslararası politika malzemesine dönüştürmüştür. İlk olarak, hükümet mülteci kotası politikasına itiraz ederken, referandumun temsili kurumları bypass etme özelliğine ilişkin olarak, 2004 ve 2008 referandumlarında öğrendiklerini uluslararası alanda uygulamaya koymuştur. Fakat bu sefer etkisiz kılmaya ya da ekarte etmeye çalıştığı AB kurumları olmuştur.

Sonuç olarak bir doğrudan demokrasi mekanizması olan referandumlar Orban başkanlığındaki Fidesz tarafından siyasi gündemi belirlemek, siyasi elitler ve halk arasında popülist bölünmeyi yaratmak ve derinleştirmek, iktidarını pekiştirmek ve siyasi desteği güçlendirmek ve bir takım siyasi amaç ve çıkarlara ulaşmak için temsili kurumları ekarte etmek için araç olarak kullanılmıştır. Genel olarak bakıldığında 2004, 2008 ve 2016 yıllarında gerçekleştirilen referandumlarda Fidesz'in evrimsel dönüşümünün onu gözlem yapan edilgen bir aktörden, politik amaçları doğrultusunda referandum kampanyalarını tekeline alan demokratik kurumları oyun dışı bırakmak suretiyle iktidar alanını genişleten bir aktör olmaya doğru ittiği gözlemlenmiştir.

3.2. Seçim ve Parti Sistemleri

Karma Rejimlerde istikrarına odaklanan az sayıda çalışmaya bakıldığında baskın partilerin olmadığı karma rejimlerin beş yıldan biraz daha uzun süre istikrarlı kalabildikleri gösterilmiştir (Hadenius & Teorell, 2007). Bu nedenle bu çalışma kapsamında baskın partilerin varlığına ve davranış modellerine odaklanılması gerektiği açıktır. Diğer bir deyişle baskın bir partinin varlığı karma rejimlerde istikrarın bir koşuludur. Fakat burada dikkat edilmesi gereken nokta bir partiyi baskın yapan şeyin rekabet eksikliği olamadığıdır. Ayrıca seçim ve parti sistemlerinin istikrarsız ve oynak oluşu yine karma rejimlere istikrar sağlayan niteliklerdendir. Bu kısımda Türkiye ve Macaristan örneklerine odaklanarak seçim ve parti sistemleri karşılaştırılacak ve kurumların istikrar sağlayan unsurları analiz edilecektir.

3.2.1. Türkiye ve Macaristan'da Seçim ve Parti Sistemleri

Çalışmanın bu kısmında Macaristan'da Fidesz ve Türkiye'de Ak Parti örneklerine odaklanarak seçim ve parti sistemlerinin bu iki karma rejimde nasıl istikrara katkıda bulunduğu araştırılmaktadır. Bu kapsamda iki ülkede yapılan genel seçimler değerlendirmeye alınmış olup yerel seçimler çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır. Ayrıca Macaristan'ın AB üyesi olması nedeniyle düzenlenen AB parlamentosu seçimleri de Türkiye örneğinde yer almadığı için değerlendirme kapsamına alınmamıştır.

Karma rejimlerde hâkim partilerin ortaya çıkışını açıklamak için birden fazla faktör ileri sürülmüştür. Muhalefetin başarısızlığı, üniter yönetim yapısı, muhalefetin ideolojik ilgisizliği savaşlar ya da ekonomik kriz gibi ulusal krizler ve çok sayıda bağımsız seçmenin olduğu parçalı siyasi arena bu faktörlerin öne çıkanlarıdır (Scheiner, 2005; Ottaway, 1991; Greene, 2009; Dunleavy, 2010; Anderson, 2009; Brownlee, 2007; Poteete, 2012). Her ne kadar tüm hâkim partilerin demokratik olmayan yollara sapmadığı bilinse de bu çalışma hâkim ya da hegemonyacı partilerin nasıl olup da demokratik ve otoriter rejim unsurlarının bir arada bulunmasına olasılık veren bir yapı oluşturduğu ve dahası bu yapının istikrarlı olmasını sağladığına odaklanmaktadır. İncelenecek olan Türkiye ve Macaristan örnekleri ise bu bakımdan uygun bir ortak zemin sunmaktadır. Her iki örnekte de hâkim ya da hegemonyacı partilerin varlığının kökeninde köklü toplumsal bölünmelerin varlığı ve devletin ve kaynaklarının kontrolünün sıfır toplamı bir oyun halini alması yatmaktadır. Komünizm ve Kemalizm gibi Resmi devlet politikalarının ürettiği köklü toplumsal bölünmeler ve yıllarca devam eden dışlanma ve ayrımcılık silinmez marjinalleşme izleri ve büyük gruplar üzerinde güç kazanma isteği sonucunu doğurdu. Bu marjinalleşmiş grupların

siyasal sistemde yaşanan bir şokun ardında devlet iktidarına geçtiklerinde çoğunlukla iki hedef gözetmektedirler: Kendi ideolojilerini yeni ideolojik norm haline getirmek ve ne pahasına olursa olsun iktidarda kalmak (Lancaster, 2016). Ulaşılmaya çalışılan bu iki hedefe yönelik çabanın altında ise sürekli bir mağduriyet duygusu yatmaktadır. Bölünmüş toplumları karakterize eden bu duygu kazanan her şeyi alır mantığı ile birleşmektedir.

Bu partilerin bir diğer ortak özelliği ise siyasi yelpazenin merkezinde ve merkez sağında hakim oldukları ideolojik tekel ve bu tekelden nasıl yararlandıklarıdır. Alternatif fikirlerin, ideolojilerin, dünya görüşlerinin reddedilmesi, demokratik yönetimin çoğulcu doğasını baltalar, uzlaşmaya ve siyasetin alışverişine çok az yer bırakır. Bunun yerine, bir aciliyet ve zorunluluk havası tüm siyasi alana nüfuz eder. Bu ideolojinin desteklenmesi, böyle bir vizyona karşı çıkanları düşman haline getiren ulusal çıkarla eş anlamlıdır. Bu durum sadece yüksek düzeyde kutuplaşma yaratmakla kalmaz aynı zamanda birçok kurumsal yapının meşruiyetine zarar verir ve marjinalleşme duygusunu ve kutuplaşmayı kalıcı hale getirmektedir (Tepe, 2013). Bu partilerin demokratik güvenilirliğinin olmamasına rağmen hala popüler desteğe sahip olmalarını açıklayan bir unsur ise 'ahlaki alıcıya' (Haidt, 2012) hitap edebilme yetenekleridir. Liberal politikacıların söylemleri büyük ölçüde özen ve eşitlik gibi değerler üzerine temellenirken, sağ partiler ve politikacılar bunlara kutsallık otorite ve sadakat ahlaki değerleri eklemişlerdir (Haidt, 2012). Ak Partinin Türkiye'de sergilediği sürekli mağduriyet duygusu buna örnek olarak gösterilebilir. Ak Parti'ye veya onun politikalarına meydan okuyan herhangi bir politika, toplumsal hoşnutsuzluk, protesto veya eleştiri, parti liderliği tarafından hızla parti için varoluşsal bir tehdide dönüştürülmektedir. Üstelik, medya kontrolü ve seçim manipülasyonu gibi bu partilerin kullandığı pek çok taktik, parti tabanının gözünde, on yıllardır yaşanan adaletsizliklerin telafisi olarak yer yer haklı gösterilmektedir.

3.2.1.1. Seçim Sistemleri Karşılaştırması

Macaristan'da 1987-1989 yılları arasında ortaya çıkan çok partili sistem, 2010 yılındaki parlamento seçimlerinde çökmüştür. 2010 yılı bir kırılma olarak kabul edilirse, Macaristan parti sistemini 2010 öncesi ve sonrası olarak ikiye ayırmak mümkündür. Bu iki sistem arasında derin

farklılıklar bulunmakla birlikte 2010 yılında yapılan ilk seçimlerde iki baskın parti olan MDF ve SZDSZ siyaset sahnesinden silinmiştir.⁶¹

Macaristan'da 1990 ile 2011 yılları arasında oldukça karışık kademeli bir karma seçim sistemi bulunmaktadır. Karma üyeli çoğunlukçu olarak isimlendiren bu sistemin büyük partilerin avantajına olduğu görülmektedir. 386 sandalyeli genel seçimler iki turlu ve üç farklı kategoride koltuk içermektedir. Buna göre 176 sandalye tek isimli iki turlu bir sistemle, 146 sandalye nispi temsil yöntemi ile 20 çok isimli seçim bölgesinden ve son olarak 64 sandalye farklı seçim bölgelerindeki oylar ve sandalyeler arasındaki tutarsızlıkları giderecek şekilde ülke çapından seçilmektedir. Hem çok isimli seçim bölgeleri hem de ülke genelinde seçim barajı çok isimli seçim bölge oylarının yüzde beşidir. Fakat ortak listeler sunulması halinde seçim barajı da orantısal olarak yükselmektedir. 2011 yılında seçim sisteminde bir değişiklik gerçekleştirilmiştir ve seçmenin her seçimde biri yerel aday diğeri parti listesi için olmak üzere iki oya sahip olduğu iki katmanlı bir sistem kurgulanmıştır. Buna göre 199 sandalyeden 106'sı tek isimli tek turlu çoğunluk modeli (dar bölge seçim yöntemi) ile dağıtılırken, geriye kalan 93 sandalye d'Hond Yöntemi kullanarak nispi temsil sistemi kurallarına uygun şekilde ulusal düzeyde belirlenen parti listelerine göre belirlenir. Bu sistemde azınlık partilerin en az bir sandalye elde etmelerini mümkün kılmaktadır. Bir önceki seçim sisteminde var olan yüzde 5'lik seçim barajı korunmuştur. Genel seçimler arasında oluşan boşluklar ara seçimlerle (tek üyeli seçim bölgelerinde) doldurulurken, ulusal listedeki sandalyelerdeki boş yerler ilgili parti tarafından asıl listesinde yer alan adaylar arasından doldurulur. Oy kullanmak zorunlu değildir.

Macaristan'da ilk hükümet 1990 yılında MDF tarafından FKgp ve KDNP'yi de içerecek şekilde kurulmuştur. Bu partilerin her birinin milliyetçi ve azınlık karşıtı tutumlara sahip olması bu partiler arasında doğal bir ittifak gelişmesine yol açmıştır. 1994 seçimlerinden sonra kurulan hükümet ise bir öncekinin aksine pek olası olmayan müttefiklikler içermektedir. Her ne kadar MSZP tek başına parlamento çoğunluğuna sahip olsa da partinin demokrasi yanlısı tutumuna meşruiyet kazandırmak ve batı yanlısı kanadını güçlendirmek için SZDSZ ile ittifak kurmuştur. 2006 yılına gelinceye kadar Fidesz seçimlerde sınırlı başarılar elde edebilmiş bir partidir. 1994

⁶¹ 1989 ile 2010 yılları arasında siyaset sahnesinde olan partiler şu şekildedir. Fidesz: Fidesz – Magyar Polgári Szövetség (Fidesz – Macar Yurttaş İttifakı), FKGP, Független Kisgazdapárt (Bağımsız Küçük Sahipler Partisi), Jobbik, Jobbik Magyarorszáért Mozgalom (Daha İyi Bir Macaristan Hareketi), KDNP, Demokratik Halk Partisi (MDF, Kereszténydemokrácia), Magyar Demokrata Fórum (Macar Demokratik Forumu), MIÉP, Magyar Élet és Igazság Pártja (Macar Yaşamı ve Adalet Partisi), MSZP, Magyar Szocialista Párt (Macar Sosyalist Partisi), SZDSZ, Szabaddemokraták Szövetsége (Özgür Demokratlar İttifakı) MPP Magyar Polgári Párt (Macar Halk Partisi),

yılında bir dönüşüm geçirerek bir sağ parti haline gelen Fidesz, 1998 yılında MPP ve muhalefette yer alan diğer iki sağ parti ile bir koalisyon hükümeti kurmuştur. Her ne kadar 2002 ile 2010 yılları arasında Fidesz-MPP muhalefette kalmış olsa da, 2006 yılında oyların yüzde 41'ini almış ve parlamentodaki 141 sandalyenin sahibi olmuştur. 2010 yılına gelindiğinde ise Fidesz oylarını yüzde 12 arttırmış buna karşılık parlamentodaki sandalye sayısı oransız şekilde artarak 227'ye ulaşmıştır. Bu durum Fidesz'in parlamentoda tek başına üçte ikilik çoğunluğu sağlaması anlamına gelmiştir (Schepple, 2014). Bu durum bazı araştırmacılar tarafından sosyalizmden kopuşu simgelediği iddiası ile 'sandıkta devrim' olarak nitelendirilmiştir (Palonen, 2012). 2010 yılından itibaren gerçekleştirilen seçimlerde ise Fidesz-KDNP koalisyonu çoğunluğu kazanmıştır. 2011 yılında değiştirilen seçim sistemi ile tek kamaralı parlamentodaki koltuk sayısı 199'a indirilmiştir. Parlamento seçimleri Fidesz tarafından tasarlanan ve Almanya'daki karma üye sistemine oldukça benzeyen yeni bir seçim sistemine göre seçilirken, 106 sandalye, dar-bölge seçim usulüne göre seçilirken, geri kalan 93 koltuk ise, yüzde 5 ulusal baraj ile bölgesel liste oylarıyla orantılı olarak dağıtılmaktadır. Bu sistem Fidesz'i önemli ölçüde avantajlı hale getirmekle kalmamış, oyların çoğunluğunu almasa bile parlamentodaki sandalyelerin çoğunluğunu garanti altına almasını sağlamıştır. 2014 seçimlerine gelindiğinde Fidesz-KDNP koalisyonu seçimlerden birinci parti olarak çıkmıştır ve dar- seçim bölgelerinin 10'u hariç hepsi kazanılmıştır. Fakat 2010 seçimlerine kıyasla Fidesz'in oy oranı yüzde 9.5 düşüş göstermiş ve yüzde 43.5'e gerilemiştir. Buna rağmen yeni orantısız seçim sistemi ile bu düşüş parlamentoya 1,3 oranında yansımış ve Fidesz meclisteki koltukların 66.8'ini kazanmıştır. 2018 genel seçimlerinde ise bu durumun tam tersi yaşanmıştır. 2014 ve 2018 yılları arasında seçim kanununda çok az değişiklik yapılmış olmasına karşın⁶² Fidesz'in oyları 2018 yılında gerçekleştirilen seçimlerde yüzde 4 oranında artmıştır. Her ne kadar oy dağılımı Fidesz için 2018 seçimlerinde daha elverişli hale gelmiş olsa da bu durum parlamentodaki sandalye dağılımına yansımamış ve Fidesz'in toplam sandalye payı bir kez daha neredeyse aynı kalmıştır. Bu durumun altında yatan temel sebep ise muhalefetin sınırlı olmakla birlikte etki seçim koordinasyonu ve muhalefet seçmenin stratejik oy kullanma davranışında yatmaktadır.⁶³ Sadece oy dağılımına bakıldığında stratejik oy kullanma davranışından muhalefet

⁶² Toplam geçerli oy içinde yerleşik olmayan Macarların (yani Sırbistan Romanya ve benzeri ülkelerde yaşayan ve yeni oy hakkı elde etmiş olan etnik Macarların) oranı yüzde 2,4'den yüzde 4.6'ya yükselmiştir. Dahası bu seçmen grubunun 2014 seçimlerinde yüzde 95'i 2018 seçimlerinde ise yüzde 96'sı Fidesz'i desteklemiştir.

⁶³ Bu kapsamda tek üyeli seçim bölgelerinde en yüksek oy oranını alması muhtemel muhalefet adayının seçimi kazanabilmesi için diğer muhalefet partilerini adayları bu bölgelerden çekilerek, muhalefet partisi adayının seçilme şansını arttırmışlardır. Bu durum muhalefet adayların 2014 seçimlerine kıyasla 2018 yılında yapılan seçimlerde daha az oy almalarına rağmen tek üyeli dar bölge seçimlerinde daha fazla aday çıkarmaları ile sonuçlanmıştır.

partileri arasında en çok Jobbik'in faydalandığı görülmektedir. Nitekim bu tarz bir taktiksel oy kullanma davranışı görülmeseydi Fidesz'in 2018 seçimleri sonucunda parlamentoda koltukların yüzde 70'inden fazlasını elde etmiş olması beklenirdi (Tóka, 2014; Toka, 2018) (OSCE/ODIHR , 2018). Dolayısıyla 2011 sonrasında hayata geçirilen seçim sisteminin çoğunluğun parlamento içindeki hakimiyetini garanti altına almak üzere tasarlanmış çoğunlukçu bir sistem olduğu açıktır.

2020 yılının son aylarında parlamento pandemi ile savaştık üzere 90 günlük bir olağanüstü hal ilan edilmesini görüşmek üzere bir araya geldiği sırada, Orbán liderliğindeki Fidesz hükümeti seçim yasasında bir takım değişikliklerini de meclise sunmuştur. Bu değişikliğe göre bir partinin seçim listesi oluşturabilmesi için en az 50 dar seçim bölgesinde aday göstermesi gerekmektedir. Daha önce 27 olan bu sayının iki katına çıkartılmasının altında yatan gerekçenin ise kamu fonlarının kötüye kullanılmasının önüne geçilmek istenmesi olarak belirtirmiştir. Fakat bu değişikliğin muhalefet partileri arasındaki iş birliğini engellemek amacıyla yapıldığı açıktır. Dahası bu değişiklik kapsamında Bir milletvekilinin görev süresi boyunca başka bir partiye katılmasının engelleyen yeni bir kuralda getirilmiştir. Bu yolla muhalefet partilerinin stratejik ittifaklar kurmasının önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Dahası partiden ayrılan milletvekillilerinin temsil gücünü yitirecek olması, milletvekilleri seçmenlerinin çıkarlarına aykırı oy kullanmaya zorlamaktadır.

Nitekim seçim sisteminde var olan adaletsizlik nedeniyle muhalefet partilerin kazanması oldukça zorlaşmıştır. Seçim çevrelerinin yeniden düzenlenmesi 2012 yılında yapıldı. Bu da iki şekilde gerçekleşti. Bunlardan ilki daha yenilikçi partilere oy veren kentlerin seçim çevreleri kırsal alanlar ile eklemlendi ve bu bölgelerde muhafazakâr sağ adayların seçimden başarı ile çıkma ihtimali arttırılmış oldu. İkinci olarak ise yenilikçi partilere oy veren bölgelerde ortalama seçmen sayısı muhafazakâr partilere oy veren bölgelere göre bire iki oranında değiştirilerek Muhafazakâr partiler partilerin kazanması garanti altına alınmıştır. Buna ek olarak 2019 yılında Anayasa Mahkemesine de götürüldüğü üzere seçmenlerin ikametgahları o seçim bölgesinde olmasa dahi eğer o seçim bölgesine kayıtlı ise oy kullanabilmesi sağlanmıştır. Bu yolla özellikle 2018 -ve hatta 2022-seçimlerinde- "Etnik Macarların"⁶⁴ oyu ile kritik ya da salıncak bölgelerde seçim sonucunun Fidesz lehine değiştirilmesi mümkün olmuştur. Ayrıca Etnik Macarların maille oy verme hakkı tanınırken diğer ülkelerde yaşayan seçmenlere bu ha tanınmamıştır. Ayrıca yüzde 5 ulusal baraj

⁶⁴ Trianon Anlaşması nedeniyle Macaristan devlet sınırlarının dışında, çoğunlukla Romanya ve güney Slovakya'da ve daha az oranda Sırbistan ve Ukrayna'da yaşayan Macarları nitelerek için kullanılan bu tabir etnik olarak Macar olmasına karşın Macaristan sınırları dışında ikamet eden Macarlar için kullanılmaktadır. Almanya Amerika ya da diğer ülkelerde yaşayan ve etnik olarak Macar olan kimseler bu kapsam da değerlendirilmemektedir

ile bölgesel liste oylarıyla orantılı olarak dağıtılan 93 sandalye ile ilgili olarak da bir da bir adaletsizlik bulunmaktadır. Seçmen tazminatı olarak adlandırılan bu sistem kapsamında dar bölgede kazanılan fazla oylar ulusal listedeki oylar hesaplanırken tekrar sayılmakta ve bu durum bazı oyların iki kere sayılması ile sonuçlanmaktadır.

Türkiye örneğinde ise seçim sistemi 1960 darbesinden sonra var olan çoğunlukçu seçim sistemi, d'Hout formülünün kullanıldığı barajsız bir nispi temsil sistemi ile değiştirilmiştir. Bu sistemle var olan ideolojik bölünmelerin doğrudan parlamentoya yansımalarının mümkün olması istikrasız hükümetlerin kurulmasına neden olmuştur. 1980 darbesinde sonra ise d'Hout sistemi devam etmiş fakat bu seçim yöntemine hem seçim çevresi barajı hem de oldukça yüksek olan yüzde 10 ülke barajı getirilmiştir (Özbudun, 2016). Böylece kutuplaşmayı arttırdığına inanılan küçük partilerin parlamentodan uzaklaştırılması hedeflenmiştir. Ayrıca bu yolla koalisyon hükümetlerinin kurulmasının önüne geçileceği de umulmuştur. Bunula birlikte 1983 yılında çıkartılan bir kanunla seçim çevreleri iki ila yedi milletvekili çıkartacak şekilde küçültülmüştür. Dahası 1986 ve 1987 yıllarında Milletvekili Seçimi Kanununda yapılan değişiklikler seçim sisteminin çoğunlukçu yapısını güçlendirmekle kalmamış aynı zamanda temsilde eşitsizliği de yol açmıştır. Bunlar bir çevreden çıkarılacak maksimum milletvekili sayısının altıya düşürülmesi altı milletvekili çıkaran bölgelerde seçim barajının belirlenmesi için yapılan bölme işleminin bir eksiği ile yapılması ve dörtten fazla milletvekili çıkaran seçim çevrelerinde bir milletvekilinin çoğunluk usulü ile belirlenmesi şeklinde sıralanabilmektedir. 1995 yılında ise aynı kanuna “temsilde adalet yönetiminde istikrar ilkeleri ile bağdaşacak şekilde” ifadesi eklenmiştir.⁶⁵ Birbirine zıt olan iki yöntemi niteleyen bu ifade gereği nispi temsil yöntemi ile çoğunlukçu temsil yönteminin ne şekilde bağdaştırıldığını anlamak oldukça zordur. 1995 yılında yapılan bir başka değişiklikle iller seçim bölgeleri olarak kabul edilmiş ve 19 ile 35 arasında milletvekili çıkartan iller iki, 36 ve daha fazla milletvekili çıkartan illerde ise üç seçim çevresi olmasına karar verilmiştir. Bunula birlikte ülke barajı yüzde on olarak korunmuştur. 2011 yılında toplam 8 seçim bölgesinin milletvekili sayısı ve Ankara'da yer alan iki seçim bölgesinin sınırları değiştirilmiştir. 2018 yılında yapılan değişikliklerle ise toplam milletvekili sayısı 550'den 600'e çıkartılmış ve bu artış nedeniyle bazı seçim bölgelerinin küçültülmesi gerekmiştir. Ayrıca bu değişiklik partilerin ittifak kurarak seçime

⁶⁵ Milletvekili Seçimi Kanunda değişiklik yapan kanunlar şunlardır: 3270 sayılı kanun 15.04.1986, 3377 Sayılı Kanun 03.06.1987, 3403 sayılı Kanun 11.09.1987, 3404 sayılı kanun 19.10.1987, 3757 sayılı kanun 26.08.1991, 4125 sayılı Kanun 27.10.1995, 7102 Sayılı Kanun 13.03.2018, 7140 Sayılı Kanun 24.04.2018

girmesine olanak tanırken ittifak içindeki partileri yüzde on barajından muaf tutulması mümkün kılınmıştır.

3.2.2. Türkiye ve Macaristan’da Parti Sistemleri

Genel olarak Macaristan’da parti sistemine bakıldığında 1990’ların başında geçilen çok partili hayatın istikrara kavuşması, bölgedeki diğer ülkelere nazaran çok daha önce gerçekleşmiştir. 1990 ve 1994 seçimlerinde aynı altı parti seçimlere girmesine karşın 2000’lerin başına gelindiğinde Fidesz ve MSZP dışındaki partilerin oy oranlarının belirgin şekilde azaldığı göze çarpmaktadır. 2009 yılına gelindiğinde ise yelpazenin aşırı sağ kanadında bulunan Jobbik bu partiler arasına katılmıştır. 2010 yılından sonra ise parti sisteminde önemli bir değişiklik olmuş bazı partiler siyaset sahnesinden silinirken koalisyon hükümetlerinin yeni de tek partili hükümetler almıştır. Komünizm sonrası dönemde Macaristan’da hiç erken seçim çağrısı yapılmamıştır. 2010 yılı öncesinde ise hükümet partileri genel seçim eğilimleri kaybetme yönündeydi. Bu durum hükümetlerin uzun vadeli planlarının ve reformlarının hayata geçmesinin önündeki temel engellerden biri olarak tanımlanmaktadır. Fakat buna rağmen yüksek düzeyde bir seçim hesap verebilirliği sağlanmıştır. Seçim oynaklığı yüksek olmasına karşılık oy geçişlerinin çoğu yerleşik meclis partileri arasında olmuştur (Enyedi, 2016).

1994 yılına kadar partiler liberal, sağ ve sol partiler olarak ayrılırken, 1994 ile 2010 arasındaki dönemde siyasi arenada daha çok sol liberal kamp ve birleşik sağ kanat partiler bulunmaktadır. 2010’dan sonra ise bir sağ parti olan Fidesz, daha radikal sağ kanatta yer alan Jobbik ve birçok parçadan oluşan sol kanat birbiriyle rekabet etmektedir (Enyedi, 2016). 1990 ile 2010 arasındaki döneme bakıldığında seçimler yoluyla parti sayılarının sürekli azaldığı görülecektir. 94’de yapılan seçimlerde MDF ve SZDSZ baskın konumlarını kaybetmiş ve 98 sonrasında ise MSZP ve Fidesz’in iki ucunda bulunduğu iki kutuplu bir parti sistemine geçilmiştir (Agh, 2017). 1994 yılında Fidesz’in liberal kanattan daha sağ kanta geçerek FKGP, KDNP ve MDF’nin bir fraksiyonu ile birleşmesi iki kutuplu yapının altında yatan temel sebeptir. 2006 yılı seçimlerinde bu iki kutupta bulunan partilerin oyların yüzde 85’ini aldıkları görülmektedir. Bu yıllarda yani 1990 ile 2010 yılları arasında seçimlerden birinci çıkan partilerin nispi çoğunluğa kazanmış olmalarına rağmen bir tür uzlaşmaya dayalı siyaset için koalisyon hükümetleri kurdukları gözlenmiştir. Genel olarak bakıldığında Macar partilerinin toplumsal tabanının çok zayıf olduğu, yapılanma ilkelerinin sosyoekonomik bölünmelerden çok kültürel temellere dayandığı bu nedenle kültürel gelenekler ve “kampların” daha önemli olduğu kimliksel aidiyetler

ürettiği görülmektedir (Agh, 2018). Dahası Sol ve Sağ arasında veya AB yanlısı ve AB muhalifi partiler arasında büyük bir ayrım vardır ve durum bu kutuplar arasındaki uzlaşma ve koalisyon olasılığını neredeyse tamamen imkânsız hale getirmiştir. Seçmen oynaklığının oldukça düşmüş olduğu 2000'lerin başında (Agh, 2017) her ne kadar Macar parti sisteminin konsolide olduğu sonucuna varılmış olsa da 2010 öncesi parti sistemi 2008 küresel krizinin baskısı ve artan sosyal memnuniyetsizlik nedeniyle 2010 yılında çökmüştür (Agh, 2015).

Genel olarak 2010 yılına gelindiğinde siyasi spektrumun solunda 2010 sonrasında zayıflayarak kaybolacak olan MSZP ve MSZP'nin liberal koalisyon ortağı olan SZDSZ bulunurken sağda tüm merkez sağ partileri bünyesinde toplayan Fidesz⁶⁶ ve bir çeşit iş birliği için de bulunduğu aşırı sağ partiler olan MIÉP ve Jobbik (Daha İyi Bir Macaristan İçin Hareketi) bulunmaktadır. 2002 yılında Sağcı Gençlik Topluluğu (*Jobboldali Ifjúsági Közösség – JOBBIK*) adı altında Katolik ve Protestan Macar üniversite öğrencileri tarafından kurulan Jobbik 2003 yılında siyasi partiye dönüşmüştür (Jobbik, 2021). Biraz daha geriye gidildiğinde Jobbik partisinin Fidesz içinden doğduğu ve partisinin 2017'ye kadar başkanlığını yapan Gabor Vona'nın Viktor Orban'ın başkanlığını yaptığı "yurttaş çevresinin" bir üyesi olduğu ve burada yaşadığı hayal kırıklığı nedeniyle ayrılarak Jobbik partisini kurduğu görülecektir (Petsinis, 2020). Bununla birlikte Jobbik Fidesz tipi bir milliyetçi söylemi benimsemiş olmakla birlikte Fidesz 'in söylemlerinde daha üstü kapalı olarak var olan Avrupa karşıtı ve Yahudi karşıtı veya Roman karşıtı sloganları daha vurgulu ve yüksek sesle dillendirmiştir (Agh, 2017; Varga, 2014).

2010 Parlamento seçimleri Macar parti sisteminin önemli bir dönüm noktasıdır. 2006 seçimlerinde iki kutuplu bir parti istemini andıran yapı 2010 seçimlerinde tamamen çökmüş ve Fidesz'in üçte ikilik parlamento çoğulluğunu ele geçirmesiyle hâkim parti istemine geçiş yapmıştır. Bu dönüşüm hem ideolojik hem sosyal hem de siyasi düzende önemli değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi, küresel kriz Macaristan'ı sert bir şekilde vurdu ve sol partilere verilen desteğin azalmasıyla birlikte derin bir toplumsal dönüşüm yarattı. Fidesz sadece Macaristan'da değil Orta Avrupa ülkeleri içinde bile AB karşıtları ve destekçileri arasında en iyi şekilde organize olmuş AB karşıtı parti olarak değerlendirilmiştir (Agh, 2017). Macar merkez solu AB politikalarını daha fazla desteklemiş ve uyguladıkları "Sosyal Avrupa" modeline yaklaşma politikaları başarısızlıkla sonuçlanmış bu nedenle de sıklıkla eleştirilerin hedefi olmuşlardır. Bu dönemde Macar Merkez solu ekonomik kriz ile başa çıkmaya çalışırken materyalist ihtiyaçlar tuzağına düşmüş merkez sağ ise Avrupalılaştırmanın getirdiği çelişkilerle

⁶⁶ MDF, KDNP ve FKGP partileri Fidesz ile birleşmiştir

boğuşmaya çalışmıştır. 2000'lerin ilk on yılında AB üyeliğine paralel olarak yaşanan ekonomik sıkıntılar ve bununla ilişkili toplumsal sıkıntılar siyaset alanında hem sağda hem de solda belirsiz kimlikler üretmiştir. 2010 seçimlerinin ardından geline nokta Macaristan'da gerçekten AB yanlısı bir Merkez sağ parti tanımlamak mümkün değildi ve solcu programa sahip bir merkez sol parti bulunmuyordu. Dahası solcu politikalardan ziyade Avrupalılaşmayı önceleyen merkez sol partiler 2010 seçimleri sonrasında parçalanmış ve zayıflamıştır. Küresel kriz yönetimi 2009-2010 yıllarında hükümete karşı büyük bir protesto dalgası üretmiştir ve Macaristan'da uzun süredir devam eden sosyoekonomik kriz nedeniyle eski parti sistemi çökmüştür. Bu çöküşün altında yatan bir diğer sebep ise uzun vadede parti kimliklerinin zayıf olmasıdır. Kısa dönemli parti tercihleri ve seçim dönemleri vaatlerine dayalı bağlılıklar yüksek seçim oynaklığı ile birlikte kırılan bir parti sistemini beraberinde getirmiştir ve bu sistem 2010 yılında dağılmıştır (Enyedi & Rona, 2019; Agh, 2018).

2010 seçimlerinden sonra seçim rekabeti Fidesz ve Jobbik arasında şekillenmiştir.⁶⁷ 2010 sonrası parti sisteminde sol kanatta yer alan partilerin parçalanma süreci hızlanmış ve derinleşmiştir. İlk olarak LMP'den ayrılan ve radikal sol bir parti olan Párbeszéd⁶⁸ partisi kurulmuştur. Diğer bir bölünme ise MSZP içinde yaşanmış ve eski Başkan Ferenc Gyurcsány Demokratik Koalisyon (DK) isimli yeni bir parti olarak ayrılmıştır. Sol kanattaki partileri tek bir çatı altında toplamak amacıyla Gordon Banjai liberal Együtt (Together- Party for a New Era 2014- *Együtt – A Korszakváltók Pártja*) partisini kurmuştur. 2014 seçimlerinde Párbeszéd partisi ile seçim ittifaktı kuran Együtt parlamentoda 4 koltuk kazanmayı başarmışsa da 2018 seçimlerindeki kötü performansının ardından dağılmıştır. Nitekim Jobbik siyaset sahnesinden silinmesini önlemek için Fidesz'i doğrudan hedef alan aşırı sağ talepler ve sloganlar üretmiştir (Dettke, 2014). Buna karşılık Fidesz kendini merkezde konumlandırmış ve agresif popülist⁶⁹ bir strateji benimsemiştir (Rupnik, 2012; Bozóki, 2011). Fidesz 'in üçte ikilik çoğunluğu elde etmesinin ardından 1998'den beri sürdürdüğü sistem değişikliği talebini ve var olan tüm ekonomik ve sosyal sorunlardan eski hükümetleri sorumlu olduğuna ilişkin söylemini sürdürmüştür. Bu söylem özellikle uygulanan kemer sıkma politikalarını meşrulaştırmak için sıklıkla kullanılmıştır. 2008 küresel krizi sonrası

⁶⁷ 2010 yılından sonra Macaristanda kurulan siyasi partiler: DK- Demokratikus Koalíció (Demokratik koalisyon), LMP – Magyarország Zöld Pártja (Macaristan Yeşiller partisi), Párbeszéd/ Dialogue- Párbeszéd Magyarországért (Macaristan için diyalog), Momentum- Momentum Mozgalom (Momentum Hareketi)

⁶⁸ 2016 yılına kadar PM kısaltmasını kullanan parti 2016 yılında PM kısaltmasını Párbeszéd yani Diyalog adı ile değiştirmiştir

⁶⁹ Seçim zaferinin ardından Fidesz, partiler yasasını (2011 tarihli CLXXV Yasası) değiştirmiş ve bir dizi yasama eylemiyle diğer partilerin faaliyetlerini engellemeye çalışmıştır.

toplumda var olan yoğun rahatsızlık Fidesz'e AB ile ilişkilerinde ikili bir söylem benimsetti. Brüksel'e karşı dengeli ve ılımlı bir muhafazakarlıkla yaklaşan Fidesz, kendi seçmen kitlesini arttırmak ve aşırı sağ kesime hitap edebilmek için şifreli bir söylem benimsemiştir. Milliyetçi popülist söylemin sıklıkla kullanıldığı bu ikili söylem Fidesz'in kendisini aşırı sağdan açıkça ayırmadan hareket etmesine olanak sağladı. 2010 seçimlerinin sonuçları, Karpat bölgesindeki tüm Macarların hem refahı hem de bütünleşmeyi vaat eden sembolik politikalarıyla ulusal-sosyal popülizmin gündemin çok üst sıralarında olduğunu göstermiştir (Balogh, 2012).

2014 yılında Fidesz'in ikinci kez üçte ikilik çoğunluğu ele geçirerek hâkim parti sitemini pekiştirmiştir. Aşırı sağ Jobbik partisi ilk kez 2010 yılında yüzde 16,36 oy alarak 47 sandalye kazanarak Meclise girmeyi başarmıştır. 2014'te ise yüzde 20,30 oy almış ve meclisteki 23 sandalyeyi kazanarak güçlenmeye devam etmiştir. 2013 yılında yapılan seçim yasasındaki değişiklik ile Fidesz'in Kamu medyasını büyük ölçüde yönlendirmesini mümkün hale gelmiştir. 2014 seçimlerinden sonra popülizm eğilimi güçlenerek devam etmiştir. Ve tekrar üçte ikilik bir çoğunluğu elde etmesi muhalefet partilerinin daha fazla parçalanması ve nihayetinde marjinalleşmeleri ile sonuçlanmıştır. Dolayısıyla 2010 sonrası parti istemi güçlü muhalefet partilerinin ve anlamlı siyasi alternatiflerin bulunmaması nedeniyle 2014 yılında kısmen konsolide edilmiştir. Dolayısıyla 2010 sonrası dönemde siyasi spektrumun her iki yanında daha zayıf partilerin bulunduğu ve hâkim bir partinin siyasi alana egemen olduğu merkezi bir sistem oluşturulmuştur.

2014 seçimlerinden sonra ise Jobbik Fidesz'in rakibi haline gelmiştir. 2014 parlamento seçimlerinden sonra Jobbik'in merkez bir sağ parti haline gelmek amacı güttüğü görülmektedir. 2015 yerel seçimlerinden sonra Gabor Vona partinin bir dönüm noktasına geldiğini ve "toplumun en geniş katmanları için çekici olabilecek sivil bir siyasi tarz" benimseyeceğini açıklamıştır (Thorpe, 2016). 2014 seçimlerinden sonra ise sol partiler daha da zayıflayarak küçük partilere bölünmüştür. Bu durum sol tarafta bir tür boşluk yaratmıştır. Parlamento da yer alan MSZP, LMP, DK, Párbeszéd ve Együtt, Fidesz'e karşı demokratik muhalefeti oluşturmakla birlikte sağ partilerden ziyade kendi aralarındaki rekabete odaklanmışlardır.

2014 seçimlerinden önce Fidesz oyunun kurallarını yeni bir anayasal çoğunluk oluşturmak için değiştirmekle kalmamış aynı zamanda medya üzerinde de ciddi bir hakimiyet kurmuştur. Nitekim Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı (AGİT) Uluslararası Seçim gözlem Misyonu raporunda bir dizi seçim kuralı ihlalinden bahsedilmektedir (AGİT, 2014): Seçim kanunu halkla istişare edilmeden değiştirilmiş ya da kabul edilmiştir, yeni eklenen seçim çevrelerinin büyüklükleri eşit değildir, Yurtdışında yaşayan etnik Macar seçmenlerin sayısında çarpıcı bir artış

bulunmaktadır ve Ulusal Seçim Komisyonu (NVB) Orban hükümeti tarafından atanan bürokratlardan oluşmaktadır ve “parti ile devlet ayırımına uygun şekilde hareket etmemişlerdir” (AGİT, 2014). Fidesz tarafından kabul edilen yeni seçim yasası siyasi partilere dönük medya kampanyalarını ciddi şekilde kısıtladı ve seçim sistemi komşu devletlerin vatandaşları olan etnik Macarlara ayrıcalık tanımıştır. Seçim bölgeleri 2014 seçimlerinden önce konum ve nüfus büyüklüğüne göre değiştirilmiş ve bu durum seçmen sayısının 386'dan 199'a düşmesi ve kısmen demografik değişiklikler nedeniyle daha az ilçe gerekliliği gibi çeşitli nedenlerle gerekçelendirilmiştir. Eski sistemde en küçük seçim bölgesinin nüfusu 33.077 iken, en büyük seçim bölgesinin nüfusu 98.167 idi, bu da daha büyük seçim bölgelerinde yaşayan insanların seçmen oylarının daha küçük seçim bölgelerinde yaşayanlardan 3 kat daha az olduğu anlamına gelmektedir (Kovacs & Vida, 2015).

Seçim bölgelerinin boyutlarındaki eşitsizliğe ek olarak 2018 seçim sonuçları ile ilgili olarak ise medya ve reklam kuruluşları üzerindeki güçlü hükmet etkisi ve eşitsiz mali kaynak dağılımı AGİT Uluslararası Seçim gözlem Misyonu raporunda belirtilen önemli başlıklardan biri olmuştur (AGİT, 2018). Bir diğer tartışılmalı konu ise oy kullananların yüzdesiydi. 1990'dan bu yana geçmiş seçimlerden elde edilen deneyime dayanarak, Budapeşte'deki ve büyük şehirlerdeki seçim katılımı, özellikle doğu ilçelerinde olmak üzere kırsal bölgelere göre her zaman daha yüksek bir seviyede olmuştur. Her ne kadar önceki seçimlerden daha yüksek katılım liberal veya sol partilerde iyimserlik yaratmış ve katılım, 2014'teki bir önceki seçimden %8.,9 daha yüksek olan %70.22'ye ulaşmış olsa da Fidesz-KDNP koalisyonu ezici bir zafer kazanmıştır (Macaristan Ulusal Seçim Ofisi, 2018). Sonuçları etkilemiş olabilecek başka bir olgu ise Macaristan'ın en yoksul on yerleşim yerindeki Satın Alma Gücü Standardı istatistiksel verileri incelendiğinde bu bölgelerde Fidesz-KDNP'nin nispeten büyük bir çoğunluğa sahip olduğu görülmüştür (Andrea, 2018). Aslen sol parti tabanı olan bu bölgelerin yoğunlukla Fidesz'e oy verdiği görülmüştür. Böylece 2018 seçimlerinde Fidesz baskın konumunu daha da güçlendirdi. Bu yeni dönemde Başbakan Orban'ın güç konsantrasyonu ve kişisel yönetimi ezici bir şekilde ön plana çıkmıştır.

2015 ile 2018 yılları arası ise gücün giderek parti de yoğunlaştığı popülist seçkinlerin mültecilerin "istilasına" karşı "ülkeyi veya tüm Avrupa'yı savunmak" iddiasında bulunduğu bir döneme işaret eder. Göç krizi, Orbán hükümeti için eşi görülmemiş bir siyasi meydan okuma yarattı ve ulusal egemenliğin en geniş anlamıyla ulusal “sınırları” savunarak AB'nin ulus ötesi kurallarından bir tür “kaçışa” imkân sundu Orbán hükümeti hem düşman imajları yaratmak hem de konumu güçlendirme fırsatı yakaladı. Hem göçmenlerden hem de Brüksel'den yeni düşman imajları yaratan Orbán Hükümeti, AB ile giderek tırmanan bir çatışmaya girdi.

2018 seçimlerinde üçüncü kez parlamento çoğunluğunu elde eden Fidesz'in seçim kampanyası özellikle göçmen meselesi ve yabancı müdahalesi üzerine kurgulanmıştır. Hükümet parti ve lider arasındaki sınırların bulanıklaştığı ve partinin merkezliliği ve örgütsel özerkliği sorgulanır hale gelmiştir. Görünüşe göre partinin amacı sadece seçim meşruiyetini korumak, seçim kampanyalarını koordine etmek ve siyasi elitin karmaşık kişisel ve siyasi çıkarlarını ve hırslarını yönetmek ve uzlaştırmaktır.

1945 yılı itibariyle çok partili hayata geçen Türk Siyaseti 1960 ile başlayan üç askeri darbe yaşamıştır. Bu nedenle Türk parti istemi incelenirken 2000'li yılların ortasına kadar göz ardı edilemez bir güç faktörü olarak ordu dikkate alınmalıdır. Fakat bu durum seçimlerin meşruiyetinin ya da partiler arası rekabetin var olmadığı anlamına gelmemektedir. 1980 askeri müdahalesini gerekçelendirmek için kullanılan nedenlerin başında acilen kanun ve düzenin yeniden kurulması ve zayıflamış devlet otoritesinin yeniden tesis edilmesi ve kargaşa ve türbülans etkilenmeyecek siyasi bir alt yapının inşa edilmesi gelmektedir. 1980 askeri müdahalesi sol siyaseti yok etmeyi amaçlarken sağ siyaseti ise bir nevi cezalandırma yaklaşımı benimsemiştir (Saraçoğlu, 2015). 1980 öncesinde var olan tüm partiler yasaklanmış ve tüm parti liderleri ve üst düzey yöneticileri on yıl boyunca siyasi haklarından mahrum bırakılmıştır. Bu kapsamda kabul edilen yeni seçim yasasıyla ulusal düzeyde yüzde onluk bir seçim barajı getirilmiştir. Oy vermek zorunlu hale getirilirken seçim bölgeleri yeniden düzenlenmiştir. Bu şartlar altında 1983 yılında yapılan ilk seçimlerde 15 kadar yeni parti kurulmuş olmasına karşın sadece üç partinin Anavatan Partisi (ANAP), Halkçı Parti (HP) ve Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) seçimlere katılmasına izin verilmiştir (Kiriş, 2012). Seçim sonucunda ise merkez sağda yer alan ANAP, parlamento çoğunluğunu ele geçirmiş ve tek başına hükümeti kurmuştur. İdeolojik eğilim olarak serbest piyasa ekonomisi ve kültürel muhafazakarlığı benimseyen bu parti geniş bir seçmen kitlesinin desteğini çekmeyi başarır. Fakat 1987 seçimlerinde siyasi yasakların kalması ve diğer partilerin⁷⁰ siyaset sahnesine geri dönmeleri ile birlikte oy oranları düşmüş olsa da ANAP seçim sisteminin yardımıyla iktidarda kalmaya devam etmiştir (Sayarı, 2002; Akgün, 2001; Kiriş, 2012). Yeni partilerin varlığı ANAP'ın hitap ettiği seçmen kitlesini sınırlandırmıştır. Partinin karizmatik lideri Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı olarak seçilmesi 1991⁷¹ seçimlerinde ANAP'ın oylarının ciddi anlamda düşmesiyle sonuçlanmıştır.

⁷⁰ 1987 seçimlerine katılan diğer partiler şu şekildedir: DYP(Doğru Yol Partisi), DSP(Demokratik Sol Parti), SHP(Sosyal Demokrat Halkçı Parti), MÇP/MHP(Milliyetçi Çalışma Partisi), RP(Refah Partisi)

⁷¹ 1991 seçimlerine katılan partiler şu şekildedir: Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP), İslahatçı Demokrasi Partisi (İDP),Refah Partisi(RP), Halkın Emek Partisi (HEP), Sosyal Demokrat Halkçı Parti(SHP),

1990'lı yıllar siyasi istikrarsızlığın yüksek olduğu buna rağmen seçimler merkez sağ ve sol partilerin parlamentoda pek çok partiye bölündüğü oldukça rekabetçi bir ortamda yapılmıştır. 1991 seçimleri seçim ittifaklarını ve koalisyon hükümetlerini beraberinde getirmiştir. Siyaset yasaklarının kalkması Bülent Ecevit, Necmettin Erbakan ve Süleyman Demirel ve Alparslan Türkeş gibi güçlü liderlerin siyasete dönmeleri partiler arası ideolojik bölünme ve yarışı kuvvetlendirirken Parti sistemindeki parçalanmayı da körüklemiştir. IDP ve MÇP, RP ile koalisyon yaparak Meclise RP çatısı altında girerken ANAP SHP, DSP ve DYP parlamentoda koltuk sahibi olan partilerdir. Bu durum ANAP iktidarına son verirken merkez sağ parti olan DYP ile Merkez sol parti olan SHP'nin koalisyonu iktidara gelmiştir. 1995 seçimlerinde MHP'nin baraj altında kalması ve Meclise girememesi dışında Parlamento kompozisyonu aynı şekilde kalmıştır. Buna karşılık oy dağılımında belirgin bir farklılık yaşanır. RP yüzde 21,4'lük bir oy oranı ile seçimden birinci parti olarak çıkar ve parlamentoda 158 sandalyeye sahip olur. Fakat bu oy oranı tek başına iktidar olması için yeterli değildir. 1999 yılında gerçekleştirilecek olan genel seçimlere kadar dört koalisyon ve bir azınlık hükümeti kurulur (Baykan, 2018). MHP ve DSP'nin oy oranları belirgin şekilde arttırdığı ve bu karşılık merkez sağ parti olan DYP ve ANAP partilerinin oy kaybettikleri 1999 seçimleri DSP, MHP ve ANAP koalisyon hükümeti ile sonuçlanır.

1991 seçimleri sonrası, Türkiye'de parti sistemi, 1970'li yıllarda olduğu gibi ideolojik kutuplaşma ve partiler arası oy akışkanlığın yüksek olduğu bir dönemdir. Bu da 1980'lerin öncesi yüksek düzeyli siyasi bölünmeyi geri getirmiştir. Ancak 1970'lerdeki sağ ve sol ekseninde kutuplaşmanın yerine, 1991 sonrası kutuplaşma temelde etnik ve dini ekseninde yaşanmıştır (Kalaycıoğlu, 1994; Çarkoğlu & Hinich, 2006). Geleneksel merkez çevre ve buna paralel oluşan sağ-sol bölünmelerine karşılık laik-İslamcı bölünme bu dönemde daha belirgindir (Sayarı, 2002). Bu dönemdeki etnik kutuplaşma kendini parti programlarından açıkça anlaşılmaktadır. Halkın Emek Partisi'nin (HEP), Özgürlük ve Eşitlik Partisi (ÖZEP), Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP), Demokrasi Partisi (DEP) ve Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) partilerinin programları ırkçılık ve milliyetçilik karşıtlığını vurgularken (HADEP, 1994), MHP, ANAP ve DYP gibi partilerin programı terörle mücadele ve milliyetçilik konularını ön plana çıkarmaktadır (MHP, 2000; ANAP, 1983; DYP, 1990). Dini kutuplaşmayı temsil eden parti ise Refah Partisidir. 1983 yılında kurulan parti 1995 yılındaki seçim zaferinin ardında DYP ile 11 aylık bir koalisyon hükümeti kurmuştur. 28 Şubat 1997 de MGK kararları doğrultusunda İslamcı temellere sahip RP'nin yer aldığı hükümet koalisyonunun sona erdirilmesi kararı alınmıştır. Bunu takip eden süreçte ise Anayasa

DYP (Doğru Yol Partisi), DSP (Demokratik Sol Parti), SHP (Sosyal demokrat Halkçı Parti), MÇP/MHP (Milliyetçi Çalışma Partisi), RP (Refah Partisi)

Mahkemesi Refah Partisinin kapatılması yönünde karar vermiştir (Özbudun, 2016). Bu durumun diğer partilerce sessizlikle karşılanması var olan kutuplaşmayı arttırıcı bir etki yaratmıştır ve 2002 yılında gerçekleşecek olan Ak Parti İktidarına zemin hazırlamıştır. 2002 seçimlerine kadar olan dönemde yaşanan parti bölünmeleri kutuplaşma derecesinin ve dolayısıyla partiler arası ideolojik mesafenin artması ve çok partili koalisyon hükümetlerinin iktidara gelmek için zorunluluk olması hükümetlerin istikrarını olumsuz şekilde etkilemiştir.

1991 ile 2002 yılları arasında on hükümet kurulmuştur ve kutuplaşmış çoğulculuğun bir sonucu olarak ise kısa ömürlü olmuşlardır. 1990'lar boyunca Merkez sağ partilere verilen destek giderek azalmıştır. 99 seçimlerinde benzer bir trend sağ partiler olan ANAP ve DYP'ye dönük halk desteğinin giderek azalması şeklinde kendini göstermiştir. DYP ve ANAP'a verilen toplam oy oranı 1991'de yüzde 50'den biraz yüksekken 2002 yılında bu oran yüzde 14'e kadar gerilemiştir. Benzer bir durum DSP için de geçerlidir. DSP'nin 1999 yılında aldığı oy oranı 22,3 iken 2002 yılında bu oran 1,2'ye gerilemiştir. 2002 seçimleri radikal sağ parti olan MHP için de bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Parti üç yıl içinde oylarının neredeyse yarı yarıya azaldığına şahit olmuştur. 2002 seçimlerinde yüzde onluk seçim barajını aşabilen ve parlamentoda temsil olanağı kazanan sadece CHP ve Ak Parti olmuştur. 2002 seçim sonuçlarında yaşanan ekonomik krizin önemli bir etkisi vardır. 90'lar boyunca koalisyon hükümetleri mali ve parasal disiplin sağlamaktan ve dolayısıyla kemer sıkma politikaları uygulamaktan ve enflasyonist baskılarla mücadele etmekten kaçınmışlardır (Sayarı, 2007). Nitekim ekonomik krizler, siyasi istikrarsızlık bu dönem siyasetinin karakteristik özelliği olmuştur. Partiler arası oy geçişinin oldukça fazla olması 2002 seçimleri üzerinde oldukça önemli bir etkiye sahiptir. 1990'lardaki yüksek düzeydeki siyasi bölünme ve bunula birlikte gelen kutuplaşma nedeniyle 1997'de askeri muhtırayı tetiklemiştir. Kutuplaşma, ekonomik ve politik kötü yönetimle bir araya geldiğinde, koalisyonların kötü bir yönetim şekli olduğu görüşü yaygın bir kanı haline gelmiştir (Arslantaş & Arslantaş, 2020).

Seçim sistemine dayalı temsiliyet problemleri 2002 seçimlerinde kendini göstermiştir. Oyların yüzde 34,28'ini yani üçte birini alan Ak Parti parlamentodaki sandalyelerin 363'ünü yani üçte ikisini kazanmıştır. Buna karşılık CHP oyların beşte birini almasına karşılık parlamentodaki sandalyelerin üçte birini kazanmıştır. Bu durum oyların yüzde 45'inin parlamento dışında kaldığı anlamına gelmektedir (Sayarı, 2016). Dahası 2007, 2011 ve hatta Haziran ve Kasım 2015 seçimlerini de en az yüzde 10 farkla kazanarak hâkim parti haline gelmiş ve parti sistemini hâkim parti sistemine çevirmiştir. 2002 seçimlerinde MHP, DSP, ANAP, SP ve Genç Parti (GP) yüzde 10'luk barajın altında kalarak meclise giremezken, MHP 2007 seçimlerinde yaklaşık olarak oyların

yüzde 14'ünü alarak 71 sandalye ile meclise girmiştir. Ak Partinin Hakim parti olduğunu gösterir seçim sonuçlarına ilişkin tablo aşağıdaki gibidir.

Tablo3.4: 2002-2016 yılları arası Türkiye'deki Parlamento Seçim Sonuçları

	2002		2007		2011		2015 Haziran		2015 Kasım	
	Oy %	Sandalye	Oy %	Sandalye	Oy %	Sandalye	Oy %	Sandalye	Oy %	Sandalye
Ak Parti	34,28	363	46,58	341	49,83	327	40,87	258	49,50	317
CHP	19,39	178	20,88	112	25,98	135	24,95	132	25,32	134
MHP	8,36	-	14,27	70	13,01	53	16,29	80	11,90	40
DEHAP/ HDP	6,22	-	-	-	-	-	13,12	80	10,97	59
ANAP	5,13	-	-	-	-	-	-	-	-	-
DSP	1,22	-	-	-	-	--	-	--	-	-
DYP/DP	9,54	-	5,42	-						
FP/SP	2,49		2,34		1,27					
GP	7,25		3,04							
Bağımsızlar	1,00	9	5,24	26	6,57	35				
Katılım Oranı	79,14		84,25		83,16		83,96		85,23	

Kaynak: YSK, <https://www.ysk.gov.tr/>

2002 yılında Ak Partinin iktidara gelmesi ile seçim oynaklığı ve parti bölünmeleri azalmış ve parti sistemi istikrar kazanmıştır (Tezcür, 2011). Yapılan çalışmalarda 2002 sonrası dönemde kutuplaşmaya bakıldığında etnik ve dini kutuplaşmanın partizan kutuplaşma ile birleşerek derinleştiği ifade edilmiştir (Arslantaş & Arslantaş, 2020; Arslantaş, et al., 2020). Türkiye'de uzun süredir var olan ve Şerif Mardin 'in (1973) "merkez-çevre"⁷² bölünmesi olarak adlandırdığı bir diğer kutuplaşma eksenini 1990'larda oldukça heterojen hale gelmiştir. Bu dönemde geleneksel olarak merkez liberal ya da merkez solda yer alan partilere oy verirken, çevre dini ya da sağda yer alan partilere oy vermeyi tercih etmektedir (Esmer, 1995; Kalaycıoğlu, 1994). Fakat 2000lere gelindiğinde çevredeki seçim bölgelerinde İslamcı, milliyetçi ve etnik Kürt oylarının farklı bölgelere dağıldığı görülürken, ekonomik ve sosyal olarak daha gelişmiş olan batı ve kıyı illerinde tipik

⁷² Bu kurama göre Türkiye'de ordu ve bürokrasi tarafından yönetilen güçlü bir devlet aygıtından oluşan merkez, çoğunlukla köylüler küçük çiftçi ve zanaatlardan oluşan heterojen ve çoğunlukla düşmanca bir çevre ile karşı karşıyadır. Merkez Kemalist laik ilkeler çevresinde inşa edilirken çevre merkezin hiyerarşik ve zorlayıcı modernleşme projesine düşmanca yaklaşan bölgesel dini ve etnik gruplardan oluşur. Mardin merkez çevre ayrımının ya da bölünmesinin parti tercihlerinde önemli bir belirleyici olduğunu vurgulamaktadır.

merkezci partilerin baskın olduğu gözlemlenmiştir (Çarkoğlu & Avcı, 2002). Dahası bu iki boyutlu yelpaze yaygınlaşır ve sağ-sol ayrımı İslamcı-seküler ayrımı ile örtüşmeye başlamıştır. 2002, 2007 2011 ve hatta 2015 seçimlerinde Ak Partinin muhafazakâr dindar seçmene hitap ettiği ve CHP ile Ak Parti seçmeni arasındaki ideolojik farkın öncelikle dindarlık konusundaki görüş farklılığına dayandığını söylemek yanlış olmayacaktır (Çarkoğlu & Kalaycıoğlu, 2007). Dahası Gidengil ve Karakoç (2014) yaptıkları çalışmada Ak Partinin islamcı kökenlerinin cazibesinin önemli bir bileşeni olduğunu tespit etmişlerdir. Kısacası Türkiye toplumunda var olan sosyal bölünme dindar ve sağ partileri öncellemiştir. Var olan seçim sisteminin yanı sıra toplumsal bölünmelerin de 90'lar boyunca tecrübe edilmiş olan çok partili sistemden sonra hâkim parti sisteminin ortaya çıkması için elverişli koşullar yarattığı görülmektedir.

2002 ve sonrası döneme bakıldığında birkaç durum dışında muhalefet partilerinin Ak Partiye karşı bir cephe oluşturamadığı görülmektedir (Musil, 2014). 2010 referandumu öncesinde CHP ve MHP'nin arasındaki ittifak ve 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimleri sırasında CHP ile HDP arasındaki geçici iş birliği sayılmazsa muhalefet partilerinin Ak Parti karşısında ortak bir çerçevede birleştiklerini söylemek oldukça zordur. Dahası milliyetçi MHP ile Kürt yanlısı partiler⁷³ arasındaki ideolojik mesafenin uzaklığı ve kutuplaşma Haziran 2015 seçimleri sonrasında Ak Partinin iktidarının uzamasını sağlamıştır (Arslantaş & Arslantaş, 2020; Wuthrich, 2015). Haziran 2015 seçimleri sonucunda Ak Partinin oyların yüzde 40,87'sini alarak meclis çoğunluğunu kaybetmesi ile bir koalisyon hükümetinin kurulmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. MHP, Ak Partinin Kürt Barış Süreci görüşmelerinin devam etmesi sebebiyle Ak Parti ile bir koalisyon içine girmeyeceğini açıklamıştır (Onuş, 2015). MHP Lideri Devlet bahçelinin HDP'nin içinde yer aldığı hiçbir koalisyonda bulunmayacağını ve erken seçime gidilmesi taraftarı olduğunu belirtmesi üzerine Kasım 2015' seçim yenilenmiştir. Bu durum Kasım 2015 seçimlerinde Ak Partinin yüzde 50'ye yakın oy alması ile sonuçlanmıştır. Bunula birlikte yüzde 10 seçim barajı 2002 sonrası dönemde dini ve etnik temel bölünmeleri temsil eden partiler dışında diğer partilerin parlamentoda yer almasının önüne geçmiştir. Dahası var olan parçalanmış muhalefetin sınıflar arası bir desteğe sahip değildi ve kaynakların yeniden dağıttı ve yolsuzlukla mücadelenin vurgulandığı parti programları yeni seçmen çekmekte başarısız olmuştur (Öniş, 2012). Dahası Ak Partinin parlamento içinde ve parlamento dışında izlemiş olduğu çeşitli politikalar ve stratejiler merkez sol muhalefetin daha da zayıflamasına yol açmıştır (Öniş, 2012). Bu dönemde açılan Ergenekon, Balyoz ve KCK davaları Ak Partinin muhalefete dönük parlamento dışı stratejilerine bir örnektir.

⁷³ Bu partiler Demokratik Halk Partisi (DEHAP), Demokratik Toplum Partisi (DTP), Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) ve Halkların Demokratik Partisi (HDP) olarak sıralanabilir

Buna karşılık Muhalefet partileri iktidarla yüzleşmek için parlamento dışı yollara (2013 Gezi Parkı protestoları gibi) başvurmuş olsa da hükümetin güvenlik ve yargı aygıtları üzerindeki kontrolünü sıkılaştırması sonucu bu yöntemden vazgeçilmiştir.

2015 seçimleri sonrasında ise 2017 Anayasa değişikliği reformu ile parlamenter rejimde Türk Tipi Başkanlık Sistemine ya da diğer bir adıyla Cumhurbaşkanlığı Sistemine geçilecektir. Bu nedenle 2015 seçimleri parlamenter rejim dahilinde yapılan son seçimlerdir. 2018 yılında yapılan seçimlerde ise tekrar Ak Parti Parlamentoda üstünlük sağlamış olsa da bu seçim bu araştırmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

3.2.2.1. Parti Kökenleri ve İdeoloji

Fidesz (Genç Demokratlar İttifakı)1988 yılında, iktidardaki Komünist Parti'ye meydan okumak isteyenler için önemli bir forum olan Budapeşte çevresinde toplantılar ve görüşmeler yapan 37 genç üniversite öğrencisi tarafından kuruldu (Pytlas, 2013: 170). Bu öğrenciler arasında Viktor Orbán (22 yaşında), László Kövér (25) ve Zsolt Nemeth (20) gibi önde gelen gelecek liderler vardı (Lomax, 1999a; Fowler, 2004b; Kiss, 2002; Janke, 2015). Fidesz, herhangi bir büyük ölçekli üyeliği olan bir organizasyondan ziyade, Budapeşte merkezli arkadaşlardan oluşan küçük bir grup olarak ortaya çıktı ve bu grup tarafından büyük ölçüde ve kolayca yönetildi. Başlangıçta, kendi partileri içindeki doğrudan demokrasiyi, Komünist otoriterliğe karşı bir meydan okuma olarak kabul eden Fidesz, zamanla Orbán'ın muhalefette ve görevdeyken baskın olabileceği, tüm potansiyel Fidesz adaylarının seçimini şahsen denetleyebileceği kadar geleneksel bir hiyerarşik parti yapısını benimsedi (Janke, 2015: 279; Szabo, 2011: 50-51; Bozóki, 2008: 199). Bu ilk yıllarda, Fidesz'in yasa dışı bir protesto hareketi olmaktan radikal, liberal bir siyasi parti olmaya doğru evrildiği söylenebilir. Fidesz'in sosyal hareketten siyasi partiye geçişi, tabandan yukarı toplumsal değişimini desteklemekten devlet eliyle yukarıdan aşağı değişimine geçişi şeklinde de yorumlanabilir.

Bununla birlikte Fidesz'in kendisi neoliberalizmi benimsedi ve 1990 seçimlerinde MSZP'ye karşı şiddetli bir kampanya yürüttü. Bu aşamada Fidesz, gerçekçi ve idealist olmak üzere iki ana gruba ayrılıyordu (Szabó, 2011: 54). Bu tarihi kavşakta grup, Macaristan'da Komünist diktatörlüğün yıkıntıları üzerine liberal demokrasi inşa etmek isteyen liberal bir anayasal devrimin destekleyen devrimci bir güçtü. Demokratik Geçiş döneminin karmaşıklıklarından biri de siyasi partilere sol-sağ ayrımında bir konum atamanın zorluğudur. Bu durum hem kısmen partilerin hala ideolojik konumları üzerinde çalışmaya devam etmesinde hem de Komünist yönetimin sona

ermesi sonrasında, sol veya sağ oluşturan şey basit değildi. Bütün partilerin neoliberal ekonomik politikaları destekledikleri göz önüne alındığında, onları sosyoekonomik temelde ayırt etmek için çok az neden vardı, farklılıklar daha stratejik ve politiktir. Eğer siyasi solun kapitalizm karşıtı ve sınıf bilincine sahip olduğu geleneksel görüş ile yola çıkılacak olursa, 1990'dan sonra Macaristan'da önemli bir sol siyasi parti olmadığını söylemek daha doğru olacaktır (Tamás, 2010). Tamas'ın Macar siyasi kültüründe sınıf kavramından söz edilmediğini, bunun yerine, mevcut sol ve sağ partilerin, neoliberalizmi farklı derecelerde benimsediğini belirtmiştir (Tamás, 2010).

Orban ve müttefiklerinin komünizm karşıtlığı aşikâr olan ideolojilerinin merkezinde bir dizi neoliberal ekonomik değer yer alır: özel mülkiyetin savunulması, ulusal bir orta sınıftan (burjuvazi) teşviki; refahın iş gücüne dönüşümü, vb. buna ek olarak Orban liderliği altındaki Fidesz, ulus devletin egemenliğini her şeyin üstünde tutan milliyetçi bir ideoloji geliştirmiştir (Pogany, 2013). Dolayısıyla 1990 yılında gerçekleşen ilk özgür Macaristan seçimlerine katılan Fidesz özel mülkiyeti, piyasa temelli ekonomiyi, insan haklarını kilise ve devletin ayrılmasını ve daha da önemlisi komünist geçmişe dönük katıksız nefret duyan neoliberal bir partiye dönüşmüştür (Szabo, 2011; Kiss, 2002).

Fidesz, 1990 seçimlerinde sadece yüzde 9'luk bir başarı sağladı; bu da gençlik konusundaki gayretlerinin ve radikal liberal değişim için duydukları coşkusunun, beklediklerinden çok daha az popüler desteğe denk geldiğini görmelerini sağladı (Lomax, 1999a; Janke, 2015). MDF'nin göreceli başarısı usulüne uygun olarak not edildi ve Fidesz'de idealistler ile realistler arasındaki bölünme daha belirgin hale geldi. Bu, 1993-1994'te, Orbán'ın liderliğindeki partinin gerçekçi kanadı ve Fodor'un liderlik ettiği idealist kanadı arasında, liderlik çatışmasına yol açtı (Lomax, 1999a; Kiss, 2002; Szabó, 2011: 54; Janke, 2015). Orban'ın parti içi üstünlüğünü hızla sağlamasının ardından, Fidesz'in daha küçük liberal kesimi bu durumda partiden ayrılma ve Serbest Demokratlar İttifakına (SZDSZ) katılmayı tercih etti ve Fidesz'i Orbán liderliğindeki grubun elinde bıraktı. Bu aşamada Fidesz, Orbán etrafındaki grup tarafından yönlendirilen nispeten küçük bir parti olarak kaldı. Bu grup üniversite günlerinden beri birlikteydi ve Macar seçkin siyasi kültürünün karakteristik bir özelliği olan muhalif entelijansiya ve siyasi iktidar arasındaki boşluğu kapattı (Kim, 2013).

1995 kongresinde Fidesz adını "Fidesz: Macar Sivil Partisi" olarak değiştirdi ve Alman Hristiyan Demokrat Partisi ile bağlantılı bir tür sivil vatandaşlığa vurgu yaparak muhafazakâr sağa doğru kaydını (Kiss, 2002; Korkut, 2012: 47). Kendisi ve sol arasında mesafe yaratmak isteyen Fidesz popülist ekonomik stratejiyi ve sosyal konularda muhafazakâr Katolik duruşunu vurgulayarak bu yeni isimle birlikte Hristiyan milliyetçi sağa geçişini ilan etmiş olmaktadır.

Gerçekleştiği dönemde oldukça önemsiz görülen bu ideolojik değişim Fidesz'in günümüz söyleminin önemli parçalarından birini oluşturmaktadır: Macaristan siyasi arenasında çok sayıda sol parti vardı, ancak sağ partiler açısından oldukça yoksuldu (Kiss, 2002). Liberal duruşunu korumuş olsaydı Fidesz diğer sol partiler ile rekabet edemeyecek ve iktidara gelemeyecekti. Bu nedenle Fidesz sosyalizmden uzaklaşarak tarihi sol sağ çekişmesine kendisini sağda konumlandırmıştır (Szobo, 2011). Dahası Fowler'ın belirttiği gibi, Fidesz'in ulusal bir burjuva destekçi sınıfı oluşturma hedefi bulunmaktaydı ve kendi bu hedef etrafında tanımlayan bir "burjuva" partisi haline geldiği görülmüyordu (Fowler, 2005: 59). Demokratik geçişin bu aşamasında, Fidesz'in siyasi iktidarı güvenceye almaktan çok uzak olduğunu ve 1998 seçimlerinde kazandıkları başarıyı elde etmek için ideolojisinde ve örgütlenmesinde güç ve kontrol açısından oldukça merkezi ulusal bir parti inşa edebilmek için hızlı ve kökten bir değişikliğe gittiği görülmektedir. Orbán ve ekibi, adayların seçimini kontrol etmeye ve modern bir siyasal kültürün vazgeçilmez bir parçası olarak görülen güçlü ve karizmatik lider imajını oluşturmaya çalıştı (Janke, 2015). Böylece Fidesz giderek artan şekilde lider merkezli bir hal alırken Viktor Orbán'ın karizmasından yararlanan Fidesz siyasi alanı bize karşı onlar şeklinde yeniden formüle ederek kutuplaştırmayı başarmıştır (Uitz, 2008). Bunu yaparken de geçiş dönemi siyasi elitini hedef göstermiş ve bu dönemde yapılmış olan anayasal düzenlemeleri sürekli olarak sorgulamıştır.

90'lı yıllardan 2000'lere doğru bakıldığında partinin ideolojisinin giderek bulanıklaştığını söylemek yanlış olmayacaktır. Palonen'ın ifade ettiği gibi 90'lar boyunca Fidesz'in tutarlı tek ideolojisi sosyalist geçmişe ve o geçilmiş temsil eden her şeye meydan okumasıdır (Kitschelt, 1999). 1994 seçimlerinde oyların sadece yüzde onunu almayı başardıktan sonra Fidesz muhafazakâr oluşumlarla yakın iş birliğine başlamıştır. Böylece Hristiyanlık, aile veya vatan gibi tipik muhafazakâr sloganların yumuşak bir milliyetçi söylemle birleştirmiştir. 1990'ların ortasından itibaren ise sağ kanadın en büyük partisi olma rolüne soyunan parti, 1998 seçimlerinden sonra ise merkez sağ bir hükümet olmuştur. 1993 yılında MDF'den ayrılan ve ilk aşırı sağ parti olan MIÉP Fidesz'in desteğini alarak 1998'de parlamentoya girmeyi başarmıştır. 2002'de başarısız olan bu partinin 2005 yılında Fidesz 'in radikal kanadından ayrılan gençler ile birlikte" yeni tarz" aşırılık yanlısı olan Jobbik partisine katılmıştır (Agh, 2017). 2002 yılından sonra ise muhalefet partisi olan Fidesz özellikle ekonomik konularda vurgusunu arttırmış ve düşük vergilendirme, devletin azaltılmış rolü, öngörülebilir ekonomik koşullar ve küçük ve orta ölçekli işletmelere destek gibi neo-liberal ekonomik politikaları şiddetle savunmuştur. Buna ek olarak bir yandan Fidesz radikal ve ılımlı milliyetçilik arasında savrulurken diğer yandan özellikle kültür ile ilişkili konularda Katolik kilisesinin rolünün altının çizmektedir. Partinin Avrupa politikaları ise daha fazla

uluslararası entegrasyon ve serbest piyasa lehine ekonomik entegrasyonun derinleştirilmesine dayanmaktadır.

2006'da Fidesz "eskisinden daha kötü yaşıyoruz" isimli kampanyası ile seçimleri büyük bir farkla kaybetmiştir. Bu durum Fidesz'in farklı bir popülist politika benimsemesine ve güçlü bir sokak seferberliğinin eşlik ettiği bir siyasi seferberlik başlatmasına neden olmuştur. Fidesz 2010 seçimlerindeki başarısını garantilemek için Macaristan parti- toplum ilişkisinde var olan paradoksu kullanarak Macar parti sistemini istikrarsızlaştırmıştır. Macar Parti toplum ilişkilerini karakterize eden bu paradoks kuralsız katılımcı demokrasiye çok düşük düzeyde gerçekleşen siyasi katılım ile yüksek oranda mobilize olmuş ve kutuplaşmış bir toplumun varlığı idi. Bu kapsamda hükümeti hem parlamento hem de parlamento dışı yollarla, vatan sefer olmayan ve yabancıların çıkarlarını önceleyen politikalar izlemekle suçlamıştır (Batory, 2015). Haziran 2006'da göreve başlayan MSZP ve SZDSZ koalisyonu AB ile uyumluluk programı kapsamında yüksek bütçe açığını azaltmak için sert önlemler aldı. Vergilendirme, sağlık hizmetleri ve eğitim alanında yapısal reformları içeren 2008 referandumu toplumun sert direnişi ile karşılaşmış ve 2010 sonrasında siyasi arenayı ele geçirecek olan popülist politikalar için uygun zemini hazırlamıştır.⁷⁴ Fidesz'in popülizmi diğer partilere kıyasla daha iddialı bir şekilde uyguladığı ve etkili bir ulusal düşman yaratmak için popülizm ile milliyetçiliği birleştirdiği görülmektedir (Agh, 2016; Batory, 2015). Macar hükümetleri ve siyasi elitleri demokratikleşme ve AB üyeliğini temel hedef haline getirmiş ve bu hedefe 2000lerin ortalarında ulaşmış olsalar da kamu memnuniyetsizliği oldukça yüksektir. Fidesz'in 2006 seçimlerinden bu yana geliştirmiş olduğu kriz söylemi tarihi olarak yaşanan 2008 küresel krizinin etkileri ile kesişir ve Fidesz'in istihdamla ve daha fazla kemer sıkma olmadan ekonomik büyümenin mümkün olduğuna ilişkin vaatleri hem 2009 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde hem de 2010 genel seçimlerinde Fidesz'e başarı getirir.

2002 seçimlerinden sadece bir yıl önce 2001 yılında kurulan Ak Parti, serbest pazar ekonomisinde minimum devlet müdahalesini demokratikleşmeyi, siyasetin özgürleşmesini ve muhafazakâr demokrat bir parti olarak tanımlanmıştır (AK Parti, 2002). RP'sinin 1998 yılında Anayasa Mahkemesi kararı ile feshedilmesinin ardından Erbakan Fazilet Partisini (FP) kurmuştur. Fakat FD'de 2001 yılında RP'nin devamı olduğu gerekçesi ile Anayasa Mahkemesi kararı ile kapatılmıştır. Bu durum partinin ikiye bölünmesiyle ve Erbakan'a bağlı Saadet Partisinin (SP) ve parti içi yenilikçiler grubu olarak bilinen Erdoğan önderliğinde Ak Partinin kurulması ile sonuçlanmıştır. Ak Partinin liderleri parti programını yumuşatarak SP'den farklılaştırmaya

⁷⁴ Referandumlar başlığı altında detaylı olarak ele alınmıştır

alıştılar ve Millî görüş hareketinden ekonomik ve sosyal politikalar benimsemişlerdir. (Gümüşçü & Sert, 2010). Parti resmî açıklamalarında sosyal ekonomik ve sosyal bir proje olarak İslamcılığı şiddetle reddetmiştir (Tekin, 2004) ve parti programını iki ana hedef üzerine şekillendirmiştir: ekonomik kalkınma ve büyüme bununla birlikte insan hakları ve özgürlüklerinin genişletilmesi ve demokrasinin pekiştirilmesi (Tekin, 2004). Ak Parti programı, toplumu bireyin önüne yerleştiren Millî Görüş hareketinin aksine, partinin ana amacının bireyi siyasi sürecin merkezine yerleştirerek demokrasiyi güçlendirmek ve insan hak ve özgürlüklerini korumak olduğunu açıklamıştır (AK Parti, 2002). Ak Partinin bu ideolojik ılımlılığının altında 1997 yılında RP'nin iktidardan indirilmesi deneyiminden edinilen dersler yatmaktadır. ANAP ve DYP'den bazı isimlerin Ak Partiye katılması partinin ideolojik olarak ılımlı olduğu algısını kuvvetlendirirken aynı zamanda seçmen tabanını genişletmesine de yardımcı oldu (Sayarı, 2007). Bununla birlikte Ak Partinin İslamcı bir arka plandan geliyor olması ve partinin açık dini referansları muhafazakâr seçmen desteğinin toplanmasında önemli belirleyicilerdir. Özellikle şehirli yoksullarda güçlü bir kimlik bağı kuran Erdoğan'ın popülaritesi partinin 2002 seçimlerindeki başarının nedenlerinden biridir. Pek çok partizan aktivist ve gelişmekte olan İslamcı iş sektörü tarafından finansal olarak desteklenen güçlü bir alt örgütlenmeye sahip Ak Parti, özellikle İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerdeki kent yoksullarının oylarını almayı başardı (Sayarı, 2007).

3.2.2.2. Türkiye ve Macaristan'da Parti ve Seçim Sistemleri Karşılaştırması

Türkiye örneğinde 2002 seçimleri'nin, Macaristan örneğinde ise 2010 seçimleri Fidesz'in seçim hakimiyeti ile sonuçlanmıştır. Her iki örnekte de tek parti hükümetleri, çok partili, seçim oynaklığı yüksek, koalisyon veya azınlık hükümetleri ile son derece parçalı bir parti sisteminin ardından iktidara gelmişlerdir. Her iki örnekte de adı geçen partiler parlamentolarının üçte iki çoğunluğunu elde ederek ülkenin siyasi manzarasının yeniden şekillendirme yeteneği kazanmışlardır. Elde ettikleri bu parlamento çoğunluğu ile hükümet kurma, yasa çıkarma ya da anayasa değişikliği yapma gibi yetkilere sahip olmakla kalmamışlar, baskın bir pazarlık konumunu elde etmiş ve ulusal gündemi önemli ölçüde şekillendirme becerisine kavuşmuşlardır. Bu kapsamda değerlendirildiğinde Türkiye'de son 20 yıldır, Macaristan'da ise son 12 yıldır hâkim parti sisteminin⁷⁵ var olduğunu ve oldukça belirgin benzerlikler gösterdiğini söylemek yanlış

⁷⁵ Bazı çalışmalarda hegemonyacı parti sistemi ile baskın parti sisteminin aynı anlamda kullanıldığı görülmüştür. Bu çalışma kapsamında Hegemonyacı parti sistemi ile Hâkim parti istemi arasında bir ayrım

olmayacaktır. Her ne kadar bir siyasi partinin hâkim parti sayılması için belirli bir zaman sınırlaması bulunmasa da literatürde bu süre yaklaşık olarak 10 yıl ve üzeri belirtilmektedir (Hadenius & Teorell, 2007; Magaloni, 2008; Giliomee & Simkins, 1999). Hem Fidesz hem Ak Parti yalnızca en az 10 yıl iktidarda kalmayı başarmamışlar, aynı zamanda Ak Parti beş kez,

gidilmektedir. Hegemonyacı partiler, otoriter rejime en yakın parti tipidir ve kamusal ve toplumsal hayatın hemen her alanını kuşatma gayretindedir. Bu nedenle, seçimli otoriter rejimlerde görülür ve sivil ve siyasi özgürlüklerin, Karma rejimlerde otoriter olduğu düşünülecek derecede ihlal edildiği durumlarda hegemonyacı parti bulunması muhtemeldir. Bu rejim tipinde devlet ve parti arasında net bir ayrım yoktur ve partilerin sivil toplumla çok az veya hiç bağlantısı yoktur (Bader, 2011; Reuters & Gandhi, 2011). Muhalefet partilerine izin verilir, ancak hükümet üzerinde kontrol için rekabet edemeyecekleri hegemonyacı partinin sıkı kontrolü altındadır (Caramani, 2011). Hegemonyacı parti ile hakim parti arasındaki temel fark hegemonyacı partilerin muhalefet partilerinin tanım gereği marjinalleştirildiği ve devlet ile partinin bir olduğu otoriter bir rejimlerde var olurken Dominant parti siteminin bulunduğu rejimde durum böyle olmak zorunda değildir çünkü parti demokrasilerde siyasi veya sivil özgürlükleri ihlal etmeden de var olabilir (Reuter, 2017). Hegemonyacı partilerin bulunduğu rejimler de de seçimler düzenlenir çünkü seçimlerin meşruiyet kazandırmak ya da toplam baskı maliyetini düşürmek gibi birtakım avantajları söz konusudur. Hegemonyacı parti, rejim kurumlarını kullanarak kitlesel halk katılımını teşvik edebilir. Parti, siyasi alanın her yönünü kapsadığı için bunu yapabilir, parti her kamu kuruluşuna bağlıdır ve gerçek bir halk desteğine sahiptir. Bu destek, rejimi daha meşru kılmakta ve ona yenilmez bir imaj vermekte, bu da muhalefetin pazarlık pozisyonu almasını daha da zorlaştırmaktadır. Genel olarak, hegemonyacı parti, öngörülemeyen, sıkı rekabet gücünü ve yanıt verebilirliği azaltır ve kontrolü pekiştirerek rejim istikrarını destekler. Dolayısıyla hegemonyacı parti sistemleri, otoriterliğin en dayanıklı türlerinden birini oluşturur. Özetle, hegemonyacı partinin amaçları, ganimetlerin ortaklığa alınması yoluyla yapılan siyasi rekabeti ve muhalefet arasında bir yenilmezlik imajını ortadan kaldırmaktır. Devlet ve parti bir olduğu için devletin mali kaynaklarına erişimi olan tek parti partidir. Bu, olası muhalefeti caydıran yenilmezliğin gücünü zorlar. Muhalefet asla aynı miktarda medya erişimine sahip olmayacak ve medya erişimi halka partinin yenilmez olduğu fikrini veriyor. Hegemonyacı bir partinin kullanılması, yarı otoriter rejimler için seçimleri daha güvenli hale getirir. Bu güven, elitlerin konumlarını güvence altına almak için rejime uyum sağlamaları için önemlidir. Hegemonyacı partiler ulusal parlamentolarda önemli çoğunlukları kontrol ediyor. Bu partiler toplumsal hayatın her alanına yerleşirler ve demokrasilerde iktidarın yürütme organına ayrılan görevlerle uğraşırlar. Hegemonyacı partiler devletten ayırt edilemezler ve sadece otoriter rejimlerde var olurlar (Bader, 2011). Buna karşılık Hâkim parti demokratik, geçiş dönemi ve yarı otoriter rejimlerde bulunabilir. Bir partinin hâkim parti sayılabilmesi için dört önemli özelliği barındırması gerekmektedir: parlamentoda sayıca üstünlük, hâkim bir pazarlık pozisyonuna sahip olmak, belirli bir süre hâkim konumda kalmak ve hükümeti elinde bulundurmak (White D. , 2011; White D. , 2012; Hadenius & Teorell, 2007; Duverger, 1972). Hâkim parti seçimler yapılsa bile çoğu siyasi makama erişimi belirler ve partiler genellikle parlamenter sistemlerde bulunur. Politika oluşturma, himaye dağıtımı ve siyasi atamalar üzerinde bazı yetkileri paylaşır ve iktidarda kalmak için kamu finansmanına ve kamu politikasına ayrıcalıklı erişimini kullanır (Reuters & Remington, "Dominant Party Regimes and the Commitment Problem: The Case of United Russia, 2009). Reuters ve Remington, Hâkim partinin gücünü siyasi liderden alabileceğini, Başkan'ın en etkili güç olduğunu iddia etmektedir. Hâkim parti sistemdeki en güçlü organdır, sandalyelerin çoğuna sahiptir, pazarlık pozisyonuna sahiptir, kaynaklara erişim kabiliyetine sahiptir ve önemli bir süre iktidardadır. Hâkim parti sisteminin diğer bir ayırt edici seçmenlerin partinin etkililiğine ilişkin algısıdır. Oldukça olumlu olan bu etkililik algısı muhalefet partilerinin oy kazanmasını oldukça zorlaştırır ve bu algı medya erişimi kullanılarak ve manipüle edilerek pekiştirilir (Dunleavy, 2010). Baskın partiler, devlet kaynaklarına erişme ve iktidardaki güçlerini güçlendirmek için önemli medya kaynaklarını tekelleştirme yeteneklerine sahip olduklarından, seçkinler için çekicidir. Medya erişimi, partinin muhalefeti marjinalize etmesi ve kendi cazibesini artırması açısından önemlidir (White D. , 2012). Hâkim bir partinin faydaları, seçim beklentilerini koordine etmeleri, güvenilir yasama çoğunluklarını sağlamaları, potansiyel muhalifleri bir araya getirmeleri ve siyasi katılımı yönetmeleridir. Hâkim parti, kendisini büyük dini örgütlerle veya büyük baskın toplumsal hareketle ilişkilendirebilir ve bu nedenle büyük toplumsal gruplara hitap edebilir (Reilly & Nordlund, 2008; Dunleavy, 2010; Robertson, 2011)

Fidesz ise üç kez parlamento çoğulluğunu elinde bulunduracak şekilde tekrar tekrar seçilmiştir. Burada önemli olan nokta bu partileri baskın parti yapan şeyin rekabet eksikliği ya da diğer bir deyişle muhalefetin olmayışı değildir. Her iki örnekte de tipik olarak özgür ve adil seçimlerin yansırı rekabet etmekte özgür pek çok aday seçmen ya da rakip bulunmaktadır. Buradaki sorun bazı hâkim parti sistemi örneklerinde de gözlemlendiği gibi iktidar değişiminin yalnızca teorik bir olasılık olarak kalmasıdır. Buna örnek olarak ise Ak Partinin tek başına iktidar olamadığı Haziran 2015 Türkiye genel seçimlerinin koalisyon görüşmelerinden bir sonuç çıkmaması nedeniyle Kasım 2015’de yenilenmesini ve benzer şekilde 2014 ve 2018 Macaristan genel seçimlerinde seçim çerçevesinde yapılan değişiklik ile muhalefet partilerinin oylarındaki artışın, iktidar partisinden daha fazla oy alamadığı sürece seçim sonuçlarına yansıtılamıyor ya da oldukça orantısız bir şekilde yansıtılıyor olmasını göstermek mümkündür (Schepple, 2014).

2006 yılından önce Fidesz seçim anketlerinde marjinal bir başarı elde ederken 2006 yılında oyların yüzde 41’ini alarak seçimlerde önemli bir rakip olabileceğini göstermiştir. Buna rağmen Macar Sosyalist Partisi bu seçimlerde yüzde 46 oy alarak birinci parti çıkmış ve Hür Demokratlar İttifakı – Macar Liberal Partisi (SZDSZ) ile koalisyon hükümeti kurmuştur. Fakat 2010 yılına gelindiğinde Fidesz oylarını arttırmış ve yapılan seçimlerde yaklaşık olarak oyların yüzde 53’ünü kazanmıştır. Bu zafer hali orantısız meclis koltuk dağılımı ile birleşerek Partiye meclisteki sandalyelerin yüzde 68’ini yani net bir şekilde üçte ikilik bir çoğunluk sağlamıştır. Seçim özgür ve adil bir şekilde gerçekleştirilmiş ve sosyalizmden bir kopuşu simgelemesi nedeniyle⁷⁶ de pek çok yazar tarafından ‘sandıkta devrim’ olarak tanımlanmıştır (Palonen, 2012). Nitekim 2014 ve 2018 yıllarında gerçekleştirilen seçimlerde de sırasıyla oyların yüzde 45 ve 49’unu elde etmiş ve parlamento çoğunluğunu elinden bırakmamıştır. Ak Parti ile çarpıcı şekilde benzerlik gösteren Fidesz’in eylemleri bu kopuşun kalıcı olmasını sağlamış olmasıdır. Nitekim “Orbán partisinin hiçbir zaman muhalefette olamayacağını çünkü Anavatan’ın muhalefette olmayacağını belirtmiş ve bu ifadesi ile ‘gerçek Macaristan’ın’ Fidesz olduğunu ve Fidesz olmadan da Macaristan olmayacağını ima etmiştir (Hinsey, 2012). Bu durum Erdoğan’ın Cumhuriyet Halk Partisinin (CHP) değil, Ak Partililerin gerçek Cumhuriyetçiler olduğunu iddia ettiği konuşmasına oldukça benzemektedir (Kissane, 2014). Yine benzer şekilde bu ifade de Ak Parti Türkiye’yi temsil ettiğini ifade etmektedir.

⁷⁶ 1990 yılından beri yapılan seçimlerde Macar Sosyalist İşçi Partisi’nin (MSZMP) yasal halefi olan MSZP ve ona yakınlığı ile bilinen MDF birinci parti olarak çıkmış ve ilk olarak bu seçimlerde koalisyon ortaklıklarını kaybetmişlerdir. Bu durum sandıkta devrim şeklinde nitelendirilmiş ve sosyalizmden kopuş olarak ifade edilmiştir.

2002 yılında Ak Parti oyların yaklaşık yüzde 34'ünü ve parlamentodaki sandalyelerin ise yüzde 66'sını elde ederek tarihi bir seçim başarısı kazanmıştır. Bununla birlikte yüzde onluk seçim barajı nedeniyle bu seçimlerde meclise girebilen diğer tek parti CHP olmuştur. Bu durumda parlamentodaki 363 sandalyeyi kazanan Ak Parti parlamentonun yüzde 66,3'ünü elde etmiş bulunmaktadır (Hale, 2008; Müftüler-Baç & Keyman, 2012). 2007 yılında yapılan milletvekili seçimlerinde ise Ak Partinin oylarında önemli bir artış meydana gelmiş ve oyların yaklaşık olarak yüzde 47'sini kazanmıştır. Görevdeki bir partinin oy oranındaki bu denli artış Türk siyasisi tarihinde nadir görülen bir durumdur ve kısmen seçmenlerin birkaç ay önce gerçekleşen cumhurbaşkanlığı seçimlerine yapılan askeri müdahaleye tepkisi olarak yorumlanmıştır (Lancaster, 2016). Buna karşılık Ak Partinin parlamentodaki koltuk sayısının azaldığı ve 341 sandalyeye inmiş olduğu görülmektedir. Yine de bu durum parlamentonun yüzde 62'lik çoğunluğunu elinde bulundurduğu anlamına gelmektedir. 2011 seçimlerine bakıldığında ise Ak Partinin oy oranının bir kez daha arttığı ve yüzde 49,8 oranına ulaştığı görülmektedir. 2011 seçimleri Ak Partinin baskın şekilde kazandığı üçüncü seçim olmasının yanında en az yüzde on farkla kazandığı üçüncü seçim olmuştur. Bu durum 2011 seçimlerinde daha küçük sağ partilerin gerçek anlamda siyasal arenadan çekilmiş olması ve dolayısıyla Ak Parti tabanının genişlemesi ve pekişmesi şeklinde açıklanmıştır (Çarkoğlu, 2011; Keyman, 2014) 2011 seçimleri sonucunda Ak Partinin meclisteki koltuk sayısı 327'ye düşmüş olsa da parti meclisin yüzde 59,4'lük çoğunluğunu elde etmiştir. Nisan 2017 tarihinde yapılan referandum ile ise de Türk siyasal istemi parlamenter sistemden Türk tipi cumhurbaşkanlığı sistemine dönüştürülmüştür.⁷⁷ Bu dönüşümden önceki son parlamento seçimleri ise 2015 yılında gerçekleşmiştir. Haziran 2015'te Ak Parti genel seçimlerde oyların sadece yüzde 40,8'ini alarak meclis çoğunluğunu elde edememiştir. Her ne kadar seçimlerden birinci parti olarak çıkmış olsa da parlamentodaki çoğunluğu yüzde 47'de ve sandalye sayısı ise 258'de kalmıştır. Ancak Ak Parti koalisyon çağrılarına boyun eğmek yerine Kasım 2015'te erken seçime gidilmesine sebep olmuştur. Kasım 2015'te yapılan seçimlerde ise 8,7 oranında arttırarak oyların yüzde 49,5'ini alarak meclis çoğunluğunun 317 milletvekili ile geri kazanmıştır. Böylece parlamento çoğunluğunun yüzde 57,6'sını elde etmiştir. 2015 yılında yapılan bu iki seçim arasındaki tek fark oy oranları değildir. Ak Partini iki seçim arandaki söylemleri de ciddi şekilde farklılık göstermektedir. Haziran seçimlerinden önce Ak Parti söylemi Kürt meselesinin barışçıl çözümünü öncelerken, Kasım seçimlerinden önce varoluşsal güvenlik tehditlerine vurgu yapmıştır. Güvelik tehditlerine ve etnik milliyetçi söylemlere sıklıkla başvuran bu yeni popülist strateji Ak Partinin Kasım 2015 seçimlerini

⁷⁷ Bu yapısal değişiklik anayasa kısmında detaylı olarak ele alınmıştır

güvenlikleştirilmesine yol açmakla kalmamış aynı zamanda seçimleri kazanmasına da imkân sağlamıştır.

Bu partiler arasındaki en dikkate değer benzerlik, hepsinin derin toplumsal bölünmelerden kaynaklanan, ideolojik olarak karşı karşıya geldikleri tarihsel bir rakibe ya da ötekine sahip olmalarıdır. Fidesz için bu ideolojik rakip komünizm ve Sovyetler Birliği iken, Ak Partinin rakibi laik Kemalist düzendir. Seçim sistemlerinin yansırı var olan bu ideolojik ve toplumsal bölünmeler her iki ülkenin -Ak Parti ve Fidesz iktidarı öncesinde -yaşamış olduğu çok partili koalisyon hükümetleri sonrasında hâkim bir parti isteminin ortaya çıkması için oldukça elverişli bir ortam yarattığı görülmektedir. Bununla birlikte, parti hegemonyasının nasıl kurulduğunu açıklayan nedensel faktörler arasında bulunan; seçim kurumları, muhalefet, parti içi demokrasi, medya kontrolü ve patronaj gibi unsurların her iki örnekte de belirgin benzerlikler gösterdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Genel olarak bakıldığında Türk parti sisteminin 2011 yılından sonra Macar parti isteminin ise 2018 yılından itibaren hâkim parti sistemine dönüştüğü görülmektedir.⁷⁸ Hem Ak Partinin Türkiye’de hem de Fidesz-KDNP koalisyonunun Macaristan’da iktidara geldiği dönem itibari ile seçim oynaklığı ve parçalanma keskin bir şekilde azalmış. Bu durumun hem Fidesz hem de Ak Parti için istikrar sağlamakla kalmamış aynı zamanda yapılan yapısal değişikliklerin ve dolayısıyla karma rejim özelliklerinin pekiştirilmesine olanak sağlamıştır. Her iki hâkim partinin ortak noktası çoğunluklarını kötüye kullanarak demokratik yönetim biçimini yasal yöntemlerle bir karma rejim haline getirmeleri ya da var olan karma rejimi pekiştirecek yasal formüller kullanmalarıdır. Bu strateji baskın bir merkezi parti, zayıf ve marjinalleşmiş küçük partiler ve kişiselleştirilmiş liderlik ile hem Türkiye hem de Macaristan da hayata geçirilmiştir.

⁷⁸ Bazı çalışmalarda Türk parti isteminin özellikle 2018 sonrasında Hegemonyacı parti sistemine döndüğü iddia edilse de (Lancaster, 2016) Ak Partinin tam olarak hegemonyacı bir parti sisteminin gerekli iki özelliğini sağlamadığı görülmüştür. Öncelikli olarak Ak Parti Anayasa değişikliği yapmak için gerekli olan üçte iki meclis çoğunluğunu elde edememiştir. İkinci olarak ise Muhalefet partilerinin tamamen uydu partiler olması ve seçimlerde az da olsa muhalefetin kazanma ihtimalinin bulunması Ak Partinin hegemonyacı bir partiden ziyade Hakim Bir parti olduğunu düşündürmektedir

3.3. Karma Rejimlerde Meşruiyet Stratejileri

Kavramsal çerçevede bahsi geçen meşrulaştırma stratejilerinin pek çoğuna Macaristan'ı ve Türkiye'yi konu alan literatürde rastlamak mümkündür. Macaristan'ı konu alan farklı çalışmalar seçimlerin medyanın ve anayasal araçların ve çeşitli demokratik kurumların karma rejimi meşrulaştırmak için araçsallaştırıldığını göstermiştir (Beauchamp, 2018; Fournier, 2020; Scheiring, 2020). Türkiye örneğinde ise seçimlerin ve devlet kurumlarının meşrulaştırma kaynağı olarak kullanıldığı çeşitli çalışmalarda vurgulanmıştır (Yabancı, 2019). Mali ve kurumsal reformların yanı sıra popülist ideolojinin Türkiye'de meşrulaştırma stratejisi olarak kullanıldığını gösteren çalışmalara da rastlanmıştır (Esen & Gümüşçü, 2016; Castaldo, 2018; Bayulgen, et al., 2018).

Dolayısıyla bu bölümde karma rejimlerde uygulanan meşrulaştırma stratejilerinin istikrar üzerindeki etkisine yoğunlaşılacaktır. Bu kapsamda meşruiyete stratejileri usule ilişkin ve ideolojik olmak üzere iki çerçeve de incelenecektir.

3.3.1. Türkiye ve Macaristanda İstikrar ve Meşruiyet İlişkisi

Bazı çalışmalar karma rejimlerin usule ilişkin meşruiyeti rejimin çok partili seçimlerin varlığına indirgemiş olsa da tek başına seçimlerin yeterli olmadığı bir gerçektir (Dukalskis & Gerschewski, 2017). Usule ilişkin meşruiyet, Weber'in yasal-ussal meşruiyet kaynaklarında olduğu gibi kurumsal düzenlemeler ve hükümet süreçlerine dayanmaktadır (Weber, 1978; von Soest & Grauwege, 2017). Schedler'in karma rejim tanımında görüleceği gibi demokratik kural ve prosedürler bu rejimlerde sık sık ihlal edilir (Schedler, 2002). Seçimlerin yanı sıra partiler parlamento ve hatta mahkemeler gibi kilit kurumlar bu rejimlerde siyasi muhalefetin kontrolünü sağladığı için hedef haline gelirler (Brownlee, 2007; Gandhi & Prezeworski, 2007). Seçimlerin usule ilişkin meşruiyetin temel kaynağı olmasının yanı sıra iktidarın el değiştirmesi için gerekli diğer kurula dayalı mekanizmalar, denge ve denetim mekanizmaları demokratik normlar, pek çok yasal yasal mekanizma bu kapsam içinde değerlendirilmelidir (von Haldenwang, 2017; von Soest & Grauwege, 2017; Dukalskis & Gerschewski, 2017; Morgenbesser, 2016). Burada ilginç olan bu rejimlerin pek çok keyfi unsura sahip olmasına karşın yasal bir çerçeve içerisinde işlemek adına ciddi bir mesafe kat etmiş olmasıdır.

Bu kapsamda usule ilişkin meşrulaştırma seçim manipülasyonlarını, siyasi muhalefet üzerindeki kontrol mekanizmalarını ve yürütme erkini kuvvetlendirmek ve gücü mekhezileştirmek

için kullanılan meknizma ve prosedürlerin araçsallaştırılmasını içermektedir. Karma rejimlerde seçimler demokratik olmayan kuralların meşrulaştırılmasına bir araç olarak kullanılabilir (Kaya & Bernhard, 2013). Dahası otoriter rejimlerde düzenlenen seçimler bu rejimlere demokratik meşruiyet imajı ve halk iradesine saygı gösteriliyor inancı sağlama fırsatı vermektedir (Dukalskis & Gerschewski, 2017; Debre & Morgenbesser, 2017). Karma rejimlerde siyasi muhalafet bir dereceye kadar kabul edilse de, onları kontrol etmek için iktidar koşullara bağlı olarak işbirliği ve baskı mekanizmalarını kullanırlar. Bu noktada Kooptasyonun amacı, belirli grupları iktidarda tutmak veya sadakatleri karşılığında faydaları genişletmektir (Joshua, 2016; Gerschewski, 2013). Baskı ise devletin bireylere, gruplara veya kuruluşlara karşı fiili veya tehditle fiziksel şiddet kullanımı olarak tanımlanabilir (Davenport, 2007). Karma ve otoriter rejimlerde ise baskı hayatta kalma amacıyla gücünü, kontrolünü ve düzeni korumak kastı ile kullanır. Buna karşılık baskı uzun vadede iktidarlara pahalıya mal olmakta ve protestolara dönüşmektedir (Gerschewski, 2018). İktidarı yürütmenin elinde merkezileştirmek ve demokratik yöntemleri baltalamak için devletin anayasal, yargısal ve seçim kurallarının değiştirilmesi günümüz karma rejimlerini meşrulaştırmanın ortak bir yolu haline gelmiştir (Toth, 2017). Meşruiyet yaratma amacıyla her rejim partileri sivil toplumu, kitle iletişim araçlarını, yasama yürütme ve yargı organları ile kolluk kuvvetlerini etkileyecek çeşitli kurallar üretir. Hem resmi hem de gayri resmi olabilecek bu kurallar ve uygulamalar karma ve otoriter rejimlerde, rejimin otoritesini kuvvetlendirmek ve iktidarın bu kurallar sayesinde otoritesini koruduğu izlenmi yaratmak için kullanılabilir.

Linz'e göre ideoloji belirli bir siyasi düzeni oluşturmayı hedefleyen inanç sistemini ifade ederken Easton'a göre ideolojik anlatılar ise belirli bir siyasi düzenin doğruluğunda ısrar etmektedir (Linz, 2000; Easton, 1979). İdeolojik anlatıların önemini vurgulayan Arendt ideolojinin otoriter bağlamda ayırt edici özelliklerini şu şekilde sıralamıştır. İlk olarak İdeoloji "geçmişin tam açıklamasını, bugünün tam bilgisini ve geleceğin güvenilir tahminini" verme amacı güdmektedir" (Arendt, 2014). İkincisi ideolojilerin yagın kullanımı gerçek dışı vaatler üretir ve ampirik gerçeklikten uzaklaşır. Son olarak ise siyasi ideolojiler otoriter yöneticileri ideolojilerinin taşıyıcısı olarak sunar. Benzer şekilde Friedrich and Brzezinski ideolojinin siyasi ve günlük hayatın her yerinde var olduğunu ve siyasi ideolojilerin otoriter rejimlerin istikararının merkezinde yer aldığını belirtmektedir (Friedrich & Brzezinski, 1964).

Her ne kadar literatürde bazı yazarlar ideolojik manipülasyonun günümüz otoriter rejimlerinde bir meşrulaştırma stratejisi olmadığını iddia etse de (Dukalskis & Gerschewski, 2017), pek çokları ideolojinin karma rejimlerde hala vazgeçilmez bir rol oynadığını iddia etmektedir (Holbig, 2013; von Haldenwang, 2017). İdeolojik meşruiyet konu alan çalışmalar, bu kapsamda

yoğunlukla milliyetçilik, din (von Soest & Grauvoge, 2017) ve etnisitenin (Gerschewski, 2018) kullanıldığını vurgulamaktadır. Bağımsızlık sonrası rejimlerde bir meşrulaştırma aracı olarak milliyetçi söylemin sıklıkla kullanıldığı görülmekle birlikte, siyasi seçkinlerin ve partilerin egemenliklerini meşrulaştırmak amacı ile milliyetçi ve köktenci tarihi referanslar vererek milliyetçi duygular için tarihi referanslara başvurdıkları bilinmektedir (von Soest & Grauvoge, 2017). İdeolojik temellere, ulusun doğuşuna ve ulusun kahramanlarına yapılan göndermeler, otoriter rejimlerin muhalefeti engelleme stratejilerinin başında gelmektedir (Levitsky & Way, 2013; Mayer, 2001). Geçmişteki başarıları sık sık atıfta bulunan bu göndermeler sadece milliyetçi duyguları uyandırarak Ak Partili liderinin ve partinin meşruiyetini arttırmakla kalmaz aynı zamanda muhalefetin gayri meşruluğunun altını çizer.

Benzer şekilde dini söylemler kolektif ve çoğunlukçu kimlikler inşa etmekte kullanılabileceği gibi güçlü toplumsal kontrol ve meşrulaştırma aracı olarak da işlevselleştirilebilir (Appadurai, 2006). Dahası her toplumda siyasi iktidar kendini amaçlarını ve yöntemlerini tanımlayabileceği ve meşruiyetine dönük iddiaları geliştirebileceği kültürel bir çerçeveye ihtiyaç duyar. Meşruiyetin temelde kolektif inançlarda temelleniyor olması ve dinin söylemlerinin ise kolektif inanca hitap ediyor olması bir ortaklık yaratmakta ve dini söylemlerin doğası gereği meşrulaştırıcı kapasitesini ortaya çıkarmaktadır. Bu durum yani dinin karma rejimlerde bir meşrulaştırma aracı olarak kullanılması Tunus Bangladeş ve Türkiye gibi pek çok örnekte rastlanmıştır (Bayulgen, et al., 2018; Dukalskis & Gerschewski, 2017; Gerschewski, 2018). Milliyetçilik ve dinin yanı sıra popülizmin de karma rejimlerde bir meşrulaştırma aracı olarak kullanıldığı görülmüştür. Kalsik ideolojilerden farklı olarak “zayıf merkezli” bir ideoloji olarak tanımlanan popülizm (Mudde & Kaltwasser, 2018), sağ kanat popülizm söz konusu olduğunda dar bir etnik aynı sınıfın sınıfın anlayışını ifade etmek için nativismi kullanırken, sol kanat popülizm aynı sınıfın ilerlemesi için sosyo ekonomik başarısızlıkları belirterek sosyalizme vurgu yapar (Mudde & Kaltwasser, 2018). Türkiye, Macaristan, Ukrayna, Polonya, Hindistan ve daha pek çok ülkede popülizmin bir meşrulaştırma aracı olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. Karma rejimlerde popülizmin meşrulaştırma stratejisi olarak kullanılması noktasında Fukuyama popülizmin üç özelliğinden bahseder (Fukuyama, 2017). Birincisi, popülist rejimler, kısa vadede popüler olan ancak uzun vadede sürdürülemez olan politikalar üretir. İkincisi, (birçok) popülist rejim, nüfusun tamamına değil, “belirli etnik veya ırksal gruplara atıfta bulunur. Victor Orban'ın Macar ulusal kimliği için Macar etnik kökene vurgu yapması bu duruma bir örnek olarak sunulabilir. Üçüncüsü ise popülist rejimler, popülist liderleri, siyasi partilerinden bağımsız olarak karizmatik liderlik tarzı nedeniyle yüceltme eğilimindedir. Bu durum ise kişiliğine ve liderlik özelliklerine odaklanan kişiliğe dayalı bir meşruiyet iddiasını beraberinde getirmektedir (von Soest

& Grauvoige, 2017). Genel Olarak ele alındığında ideolojik meşrulatırma yukarıdan dayatılan siyasi ideolojinin bir aidiyet duygusu oluşturmak için kullanılabileceğini ifade etmektedir.

3.3.2. Macaristan'da Meşrulaştırma Stratejileri

Bu bölümde karma rejim olarak Macaristan usule ilişkin ve ideolojik meşruiyet stratejilerini nasıl uyguladığı ve bu stratejilerin karma rejimin istikrarını ne şekilde destek olduğu açıklanacaktır.

3.3.2.1. Usule İlişkin Meşruiyet Stratejileri

2010 seçimlerinin hemen ardından yapılan anayasa değişikliği ve kardinal yasaları kapsayan değişiklikler iktidar partisi olan Fidesz'in seçim sisteminde kendi lehine olacak şekilde köklü değişiklikler yapmasına olanak tanımıştır. Dahası seçim yasasında 2013 yılında 2014 seçimlerinden hemen önce usule ilişkin tekrar bir takım değişiklikler yapılmıştır (AGİT, 2014). Bu 2011 yılında CCIII yasasında ve 2013 yılında XXXVI yasasında yapılan değişiklikler seçimleri iki turlu yerine tek turlu olmak üzere yeniden dizayn etmiştir (Venice Commission, 2014). Tek turlu bu yeni yapı partilerin ilk tur sonuçlarını değerlendirdikten sonra koalisyon arayışı içine girmelerini engellemiştir. Bununla birlikte parlamento üye sayısının 386'dan 199'a indirilmesi seçim bölgelerinin değiştirilmesini gerektirmiş ve bu değişiklik iktidar partisine daha fazla sandalye verecek şekilde yapılmıştır (Pap, 2018). Bu duruma örnek olarak ise Fidesz- KDNP koalisyonunun dar-bölge seçim usulüne göre dağıtılan 106 sandalyeden 2014 seçimlerinde 96'sını 2018 seçimlerinde ise 91'ini almış olması gösterilebilir (AGİT, 2018; AGİT, 2014). Dahası bu seçim yasası değişikliği muhalefet partilerinin görüşüne başvurulmadan yapılmasının ötesinde uygulanan stratejik taksimat (gerrymandering) ile İktidar partisinin parlamento çoğunluğunu garanti altına alması sağlanmıştır (Mudde, 2014). Buna ek olarak 2010 tarihli XLIV Yasası ile Macar asıllı olup, Macarca konuşan fakat Macaristan'da yaşamayan kişilere çifte vatandaşlık hakkı tanımış ve bu kişilerin 93 koltuğun belirlendiğin ulusal parti listeleri için oy vermeleri mümkün kılınmıştır. 2014 seçimlerinde ise yaklaşık olarak 250.000 kayıtlı yerleşik olmayan seçmenin neredeyse yüzde 95,5'i Fidesz- KDNP koalisyonuna oy vermiştir (Euroe Noews, 2014; Mudde, 2014). Bu durum Orbán liderliğindeki Fidesz'in parlamento çoğunluğunu elde etmesi için önemli bir avantaj sağlamıştır. Nitekim 2018 seçimlerinde üçte ikilik çoğunluk için gerekli olan 1 sandalye bu oylar sayesinde elde edilmiştir. Dahası 2018 seçimlerinde deneyim kazanan iktidar partisi, 16 Kasım 2021 tarihinde kabul edilen anayasa değişikliği ile yerleşik olmayan Macar vatandaşların

ikametgâh tanımını değiştirerek seçmelerin ibraz ettikleri adreste gerçekten yaşamasını zorunluluk olmaktan çıkartmıştır (Makszimov, 2021). 2019 yerel seçimlerinden hemen önce yapılan bu değişiklikle 2018 seçimlerinde kullanılan yöntemler yasallık kazanmıştır.

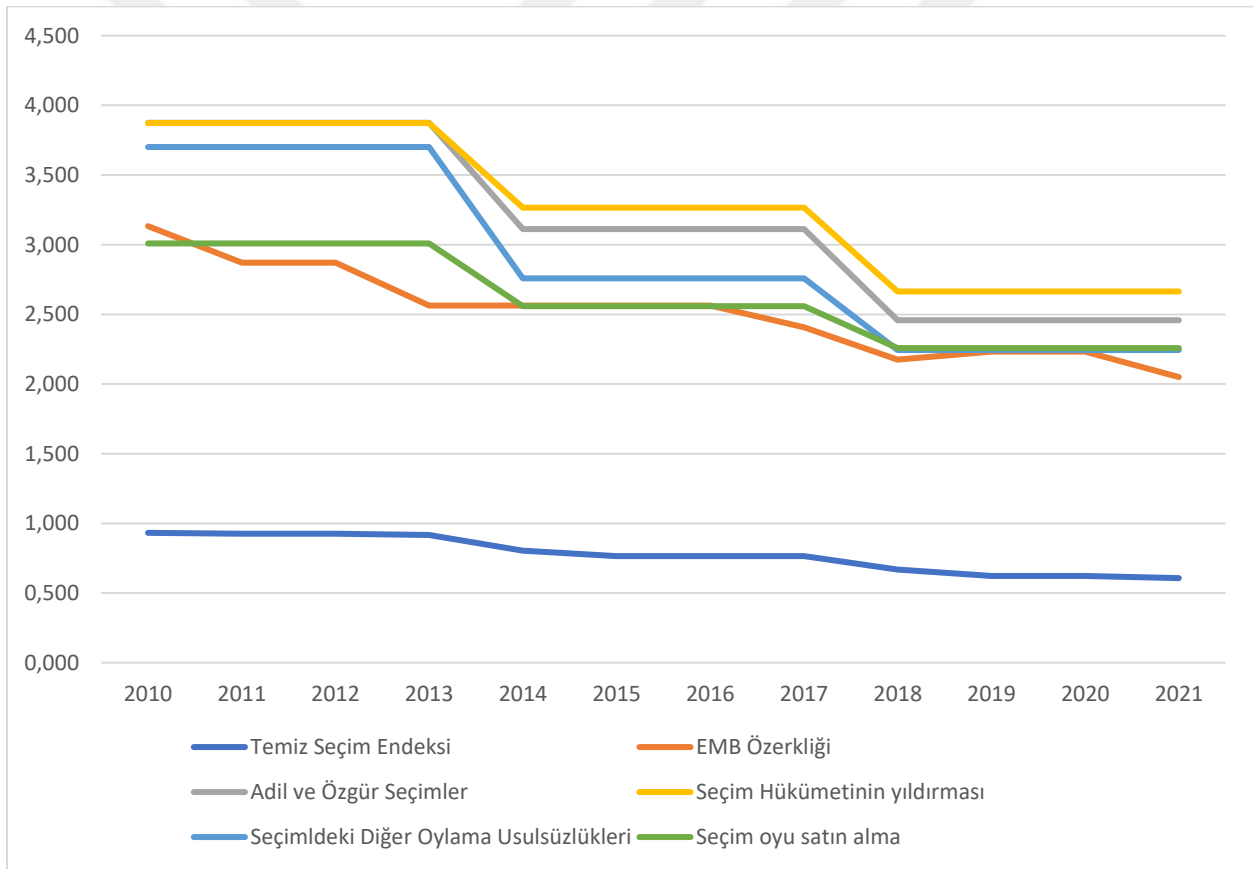
2010 seçimlerinden sonra Ulusal Seçim Komisyonunun on üyesinden beşi Fidesz'in delegeleri arasından seçilirken geriye kalan beş üye ise muhalefet partileri ile uzlaşma içinde seçilmiştir. Fakat seçim yasalarının değişmesiyle birlikte NVB'nin parti dışından olan beş üyenin üyelikleri görev süreleri dolmadan feshedilmiş ve bu üyelikler partili adaylarla değiştirilerek komisyon içinde baskın bir çoğunluk sağlanmıştır (Bankuti, et al., 2015). Bu durum seçim komisyonunun bağımsızlığını azalmasına neden olmakla kalmaz aynı zamanda İktidar partisini destekleyen siyasallaşmış bir seçim otoritesi yaratmıştır (AGİT, 2014; AGİT, 2018). Komisyonun bu şekilde siyasallaşması sadece muhalefet partilerinin şikâyetlerinin kulak arkası edilmesinde değil ayrıca sivil toplum örgütlerinin referandumlarda oynadığı etkili rolün baskılanmasında da etkili olmuştur. Tüm bu yasal değişiklikler seçimler için gerek olan tüm siyasal kurumların Fidesz'in kontrolü altına girmesine olanak tanırken, başka bir partinin iktidara gelme şansını oldukça düşürmüştür (Bankuti, et al., 2015).

2014 ve 2018 seçim AGİT Seçim misyonunun raporunda iktidar partisinin muhalif partilerin seçim kampanyalarını kısıtlayarak siyasi oyun alanını ayrıcalıklı bir konumda olmasına karşılık kendi lehine daralttığını belirtmektedir. Bu duruma örnek olarak ise iktidarın sahte yolsuzluk suçlamaları ya da kampanya finansmanının kısıtlanması gibi yöntemlerle muhalif seçim kampanyalarını engellemeye çalıştığını ve taraflı bir medya ortamı yaratarak bu partileri karalamaya çalıştığı gösterilmiştir (AGİT, 2014; AGİT, 2018). 2018 seçimlerinde bu durum zenofobik bir söylemle birleşerek daha da vahim bir hal almıştır (AGİT, 2018). Devlet kaynaklarına erişimi koşullandıran iktidar partisi seçmenlere seçim desteği karşılığında refah yardımları vaat etmiş ve seçimleri kaybetmesi halinde refah yardımlarının kısıtlanacağını söylemiştir (Mares & Young, 2019). Yoğunluklu olarak oy aldığı kırsal bölgelerde ise doğrudan oy satın almanın yanı sıra kredi koşullarını ağırlaştırmak ile seçmenlerin gözünü korkuttuğu belirtilmiştir (Mares & Young, 2019). Ayrıca postayla yapılan oylamalarda değişiklik yapma, kayıp oy pusulaları ve seçim yazılımı arızaları dahil olmak üzere geniş çaplı sahtekarlığa işaret eden kanıtlar bulunmuştur (Goat & Batuna, 2019). Dolayısıyla legal ve illegal yöntemlerle Macaristan'daki karma rejim seçim sistemini önemli ölçüde manipüle etmiştir.

Varieties of Democracy (V-Dem)'in temiz seçim endeksine bakıldığında ise Macaristan'ın özgür ve adil seçim puanının 2013'te 0.5 iken 2014 yılında 0,57' ye gerilediği görülmektedir. Seçim rekabeti bulunmasına rağmen seçim sonucunu etkileyen usulsüzlüklere işaret eden bu

skor 2018 seçimlerinden sonra ise sıfırın altına düşmüştür. Bu durum açıkça Macaristan'daki seçimlerin manipüle edildiğini ve ne özgür ne de adil olduklarını göstermektedir. Benzer şekilde 2014 sonra tüm değerlerin düşüş göstermesi Macaristan seçimlerindeki usulsüzlüklerin arttığına işaret etmektedir. Ayrıca tabloda da görüleceği gibi 2014 seçimlerine kıyasla 2018 seçimlerinde hükümetin muhalefete dönük yıldırma ve baskı politikalarının arttığı görülmektedir. Son olarak ise Seçim komisyonunun bağımsızlığı 2010 yılında 1.72 iken 2018 yılına gelindiğinde 0,62 puana kadar gerilemiştir. Bu durum iktidar partisinin NVB üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymuştur.

Tablo 3.5.: Macaristan Temiz Seçim Endeksi

Macaristandaki seçimlerin 2010 yılından bu yana manipüle edildiği açıktır. Nitekim Fidesz 2010 seçimlerine kıyasla 2014 seçimlerinde daha az oy almış olmasına rağmen mecliste ciddi bir çoğunluk sağlamıştır (Lendvai, 2017). Aynı şekilde 2018 seçimlerinde 2010 seçimlerine kıyasla daha az oy almış olmasına karşılık yine yeniden meclis üstünlüğünü korumuştur. Tekrarlanan bu

zaferler iktidarki fidesz ve Orban'ın meşruiyet iddialarını kuvvetlendirmekle kalmamış aynı zamanda karma rejimi de pekiştirerek istikrar sağlamıştır.

Macar siyasi bağlamına dair bir diğer tartışma ise iktidarın muhalefet üzerindeki kontrol mekanizmalarıdır. 2010 sonrasında Fidesz'in muhalefet partilerini ya da sivil toplum örgütleri ile istişare etmeden hayata geçirmiş olduğu anayasa ve kanun değişiklikleri siyasi muhalefet için bir takım önleyici baskı mekanizmalarını da içermektedir (Andras, 2015). Bu anayasa değişiklikleri ve kardinal yasaların yaratmış olduğu sistemde partilerin finansal desteğinin devlet bütçesinden sağlanması nedeniyle partilerin tamamı devlet sübvansiyonlarına ve devlet maliyesine bağımlıdır. Yapılan anayasa değişikliği ile iktidar partisi devlet bütçesini belirleme ve dağıtma gücünü otoritesi altına alarak merkezileştirir ve dahası Anayasa Mahkemesinin müdahale yetkisini de kaldırmıştır (İnsan Hakları İzleme Komitesi, 2013). İktidar partisi gerçekleştirdiği bu yasal düzenlemeleri kendi lehine kullanır ve devlet sübvansiyonlarını kısıtlayarak muhalefet partilerinin devlet bütçesinden aldığı mali desteği kısıtlamıştır. 2014 ve 2018 yılları arasında Fidesz'in devlet bütçesinden yılda 460.000 HUF ila 670.000 HUF arasında destek aldığı görülürken ana muhalefet partisi olan MSZP'nin ise yılda 61.000 HUF destek aldığı tespit edilmiştir (Susanszky, et al., 2020). Nitekim bu durum muhalefet partilerinin işlevselliğini farklı derecelerde de olsa ciddi şekilde etkilemiştir⁷⁹ (Freedom House, 2021). İlginç bir şekilde ana muhalefet partilerine verilen devlet desteği azaltılırken daha küçük partilere verilen mali destek artırılmıştır ve bu durum 'hayalet ya da kamuflej partiler' (Lendvai, 2017) olarak isimlendirilen pek çok küçük partinin ortaya çıkmasına ve muhalefetin daha da parçalı bir hal almasına neden olmuştur (Freedom House, 2015). 2014 ve 2018 seçimlerine katılmaları Fidesz tarafından teşvik edilen bu hayalet ya da kamuflej partilerin seçim kampanyası düzenlememiş olmalarının ötesinde web siteleri dahi yoktur. Freedom House'un 2019 Dünyada özgürlük raporuna göre ise 2018 seçimlerine 12 'hayalet ya da kamuflej parti' katılmıştır (Freedom House, 2019).

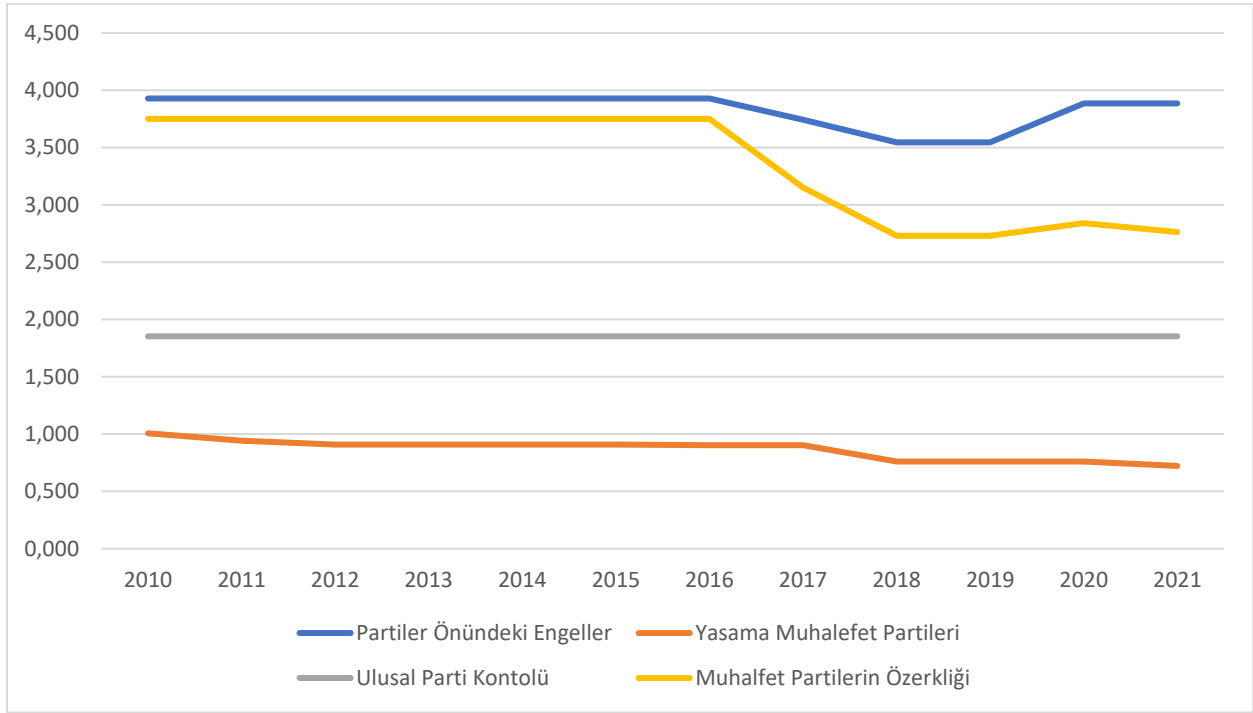
Seçim kampanyalarının finansmanına ilişkin yasal düzenlemeler ise bir partinin aldığı kamu finansman desteğinin seçimdeki aday sayısı ile orantılı olması, ittifak içinde olan partilerin daha fazla finansal destek alabilmek için kendi aralarında da rekabet içinde olmalarını beraberinde getirmektedir (Susanszky, et al., 2020). Bu durumda daha fazla mali destek alabilmek için seçimlere tek başına giren partiler seçimi kaybetmekle kalmazlar aynı zamanda var olan seçim sistemi nedeniyle iktidar partisinin parlamento çoğunluğuna katkıda bulunmaktadır (Lendvai, 2017). Dolayısıyla 2010 ve sonrasında hata geçirilen bu yasal ve mali kısıtlamalar muhalefet

⁷⁹ Siyasi partilere verilen bütçe desteği Covid Pandemisi önlemlerine aktarılacağı gerekçesiyle 2020 yılı itibarı ile daha da sınırlandırılmıştır. (Beucahamp, 2020)

partilerini sınırlamış ve baskı altına almıştır. Bu kısıtlamalar 2018 seçim kampanyalarının düzenlenmesi sırasında kendini daha net şekilde göstermiş ve iktidar 2018 yılında siyasi partilere reklam panolarına verdikleri siyasi içerikli ilanlarda indirim yapılması yasaklamıştır. Nitekim 2018 seçimleri sırasında bu siyasi reklam yasasının ihlali gerekçesiyle altı partiye para cezası kesilmiştir (Freedom House, 2019). Bu siyasi reklam yasasından en ciddi şekilde etkilenen ise 2014 seçimlerinden sonra meclisteki ikinci büyük muhalefet partisi haline gelen Jobbik olmuş ve aldığı billboard reklam imztiyazları nedeniyle kendisine yıllık devlet desteğinin üçte ikisinden daha fazlaya denk gelecek miktarda bir ceza kesilmiştir (Freedom House, 2018). Sonuç olarak İktidar partisi çeşitli önleyici yasal araçlarla siyasi muhalefeti baskılamıştır. Bu kapsamda yasal düzenlemeler ile muhalefet partilerine verilen bütçe desteğini ve seçim kampanyası finansal desteğini yasal düzenlemelerle kontrol altına almış ve partilerin reklam kampanyalarını sınırlandırmıştır.

Orban rejiminin siyasi muhalefet üzerinde uyguladığı baskıyı V-Dem verilerinde de görmek mümkündür. Buna göre partilerin önündeki engellerler 2016 yılına kadar 2,48 puan iken 2018 seçimleri öncesinde engellerin ciddi şekilde artması ile birlikte bu puanın 1,37'ye kadar düştüğü görülmektedir. Benzer şekilde 2017 sonrasında yasama faaliyetlerinde muhalefet partileri denetim işlevlerini yerine getirememiştir ve skor sıfıra doğru yaklaşmıştır. Bu durum muhalif partilerin özerkliğine bakıldığında 2010 yılında 2,18 olan değer 2020 yılında 0,6'ya düşmesinden de anlaşılmaktadır. Son olarak 2010'a kıyasla 2020 yılında iktidar partisinin hükümet üzerindeki giderek sıkılaşmıştır.

Tablo 3.6: Macaristan Örgütlenme Özgürlüğü Endeksi Tablosu

Kaynak: V-Dem: <https://www.v-dem.net/>

3.3.2.2. İdeolojik Meşruiyet Stratejileri

Orbán rejimi Macar siyasetinde özellikle son on yılda ideolojik meşrulaştırma stratejilerini kullanmıştır (Bozóki & Hegedüs, 2018). Wilkin, Macaristan’da sol görüşlü siyasetçilerin vaat ettikleri demokratik hedefleri yerine getirmediklerini ve sıradan insanların çıkarlarını temsil etmekte başarısız olmaları sebebiyle, toplumun alt kesimleri ve işsizler tarafından bir avuç hain olarak nitelendirildiklerini çalışmasında dile getirmektedir (Wilkin, 2016). Bu durum Orbán’a kitleleri etnik ve ulusal kimliği popülist şemsiyesi altında birleştirme ve “biz” e karşı “onlar” kategorik ayrımını yaratma fırsatını sunmuştur. Orbán bir yandan kendini “kırsalda” büyüyen, “futbol” oynayan, “hukuk fakültesine giden” “sokaktaki adam”, “köy çocuğu” ve “halk adamı” olarak sunarken ve “Hristiyan ve muhafazakâr değerlere” dayalı “gerçek Macaristan’ı yeniden inşa etme sözü verirken, diğer yandan MSZP önderliğindeki sosyalist politik düzeni “elit” olarak tanımlamaktadır (TOK, 2018). Orbán, sosyalist seçkinleri sıklıkla “yozlaşmış seçkinler” ve “ulusun çıkarlarına karşı hareket eden” ve dış aktörlerle iş birliği yaparak Macaristan’ı ekonomik bir felakete ve devasa borç krizine sürükleyen “dışlanmışlar” olarak tasvir etmektedir (Feledy, 2017). Orbán tarafından

geliştirilen bu seçkincilik karşıtı söylem ve onunla birlikte gelen “bize karşı onlar” ayrımı 2014 seçimleri öncesinde Macar siyasetine keskin bir şekilde egemen oldu.

2014 seçimleri sonrasında Başbakan Orbán artan yolsuzluk ve otoriterliğin yansıra Rusya ile yakın ilişkiler nedeniyle hükümet karşıtı protestolar gerçekleştirilmiştir (BBC, 2014). Aylarca süren protestoların ardından 2015 mülteci krizi patlak verdi ve Macar Hükümeti yaklaşık 177000 sığınma başvurusu almıştır (Dunai, 2017). Her ne kadar mültecilerin çok büyük bir kısmı Macaristan’ı batı Avrupa ülkelerine ulaşmak için bir geçiş ülkesi olarak kullanıyor olsa da Orbán mülteciler ve göçmenleri popülist söyleminin bir parçası haline getirerek tehdit unsuru olarak görmüştür. Dahası göçmenlik yanlısı yaklaşımları nedeniyle geleneksel liberal seçkinleri hedef haline getirmiştir. Orbán’a göre Mültecileri ülke ekonomisine, kültürüne ve güvenliğine varoluşsal bir tehdittir (ToK, 2018). Orbán’ın benimsediği bu söylemle toplumda korku inşa etmiş ve bu korkuyu canlı tutmak için elinden geleni de yapmıştır (Kenes, 2020).

2015 mülteci krizinin güvensizlik ve aciliyet duygusu uyandırma şansı vermesi Orbán’ın gücünü pekiştirmesine yardımcı olacak çeşitli katı önlemler almasını meşrulaştırmıştır. Orbán, güvensizlik ve aciliyet unsurlarını vurguladığı söylemlerinde mültecileri, sığınmacıları ve göçmenleri “zehir” ve “gereksiz” unsurlar olarak nitelendirmiştir (The Guardian , 2016). Kamuoyu tartışmalarının odağı haline gelen bu durum medyada da sürekli olarak yinelenerek yeniden üretilmiştir. İktidar Avrupa Birliği tarafında uygulanması öngörülen mülteci kotası planına karşı aylarca süren kampanyalar yürütmüş ve mültecileri terörizm ve cinsel saldırı ile ilişkilendiren yanıltıcı mesajlar vererek göçmen karşıtı duyguları beslemiştir (The Guardian , 2016). İktidar partisinin kampanyası, Orbán’ın duruşuna kamuoyu desteği sağlamak için devlete ait medya kanallarında sürekli ve tutarlı bir şekilde yayınlandı. Orbán, “göç, Avrupa halkına yalnızca bela ve tehlike getirir, bu nedenle durdurulması gerekir” cümlesini her fırsatta tekrarlamış ve mültecileri “hırsızlar”, “kundakçılar”, “suçlular” ve “hastalıkların kaynağı” olarak tanımlayan popülist söylemler ile hedef göstermiştir (ToK, 2018).

Orbán göçmen karşıtı kampanyası kapsamında kamuoyunu anlamak bahanesi ile 'Göç ve Terörizm Ulusal İstişare' anketini başlatmıştır. Anket boyunca ve açıklamalar kısmında Mülteciler ve göçmenler “sosyal ödenek ve iş” arayan “sınırı yasadışı yollardan geçen”, dolayısıyla “Macarların işlerine tehdit oluşturan”, ekonomik göçmenler ve vurguncu göçmenler olarak ikiye ayrılmakta ve açık bir göçmen karşıtı tavra ve önyargıya işaret etmektedir (Simonovits & Bernat, 2016). Anket soruları boyunca katılımcılar, “İŞİD’in şok edici eylemleri”, “Fransa’da kan dökülmesi”, Macaristan’ın “bir terör eyleminin hedefi” olma olasılığı konusunda uyarılmış ve katılımcılardan Macaristan “sınırlarının yasadışı geçişe karşı savunulması” için destek istenmiştir

(ToK, 2018; Simonovits & Bernat, 2016). Balogh anketin yapılma amacına hizmet ettiğini ve kamuoyu yoklamasından ziyade, iktidarın göçmen karşıtı duruşu lehine destek toplamakta başarılı olduğunu belirtmiştir (Balogh, 2017). Fakat anket sonuçları Orban'ın halkın istekleri doğrultusunda hareket ettiği yönündeki popülist iddialarını desteklemiş ve İktidarın katı göç karşıtı politikalarına meşruiyet kazandırmıştır.

Buna paralel olarak Orbán var olan göç akınına yabancı /dış güçlerin ve onlarla işbirliği içinde olan yozlaşmış seçkinlerin Macaristan'a karşı bir komplosu olarak lanse etmiştir. Bu söylem AB üyesi ülkelerin göçmen kotası uygulamasını hayata geçirmeleri çağrıları ile paralel olarak gündeme gelmiş ve kuvvetlenmiştir. Nitekim Orbán "dünya tarihindeki en tuhaf koalisyon ortaya çıktı, biri insan kaçakçıları ve insan hakları aktivistleri arasında, diğeri ise Avrupa'nın en iyi politikacıları arasında milyonlarca göçmeni teslim etmek için iş birliği yaptı. Brüksel durdurulmalı" diyerek "Brüksel'i Durdur" kampanyasını başlatmıştır (Kenes, 2020; Lendvai, 2019). AB'nin göçmenleri Macaristan'a yerleştirmek istediğın vurgulayan "Brüksel'i Durdur" kampanyasına daha sonra "Soros'u Durdur" ifadesi eklenmiş ve mülteci kotası planını Soros'un planladığı iddia edilmiştir (Magyar, 2019). Ülke çapında bu iki slogan reklam panolarını süslerken 2018 seçim kampanyasına yine bu sloganlar hâkim olmuştur. Seçim kampanyası boyunca reklam panoları⁸⁰ aktif olarak kullanılmıştır. Orban'ın resimlerinin yer aldığı panolara "Bizim için Macaristan öncelikli"⁸¹ yazılırken, muhalefet liderleri ve George Soros'un ellerinde tel kesiler tuttıkları resimleri sınırdaki çiti keseceklerini ve göçmenlere izin verecekleri iması ile panolara asılmıştır. Orban'ın reklam panoları ile vermek istediğı mesaj oldukça açıktır: Orban'ın kendisini Macaristan'ın birlik ve güvenliğinin koruyucusu ve garantörü buna karşılık muhalefet liderleri Macaristan'da güvensizlik ve istikrarsızlık yaratmak isteyen Soros ve Soros gibi dış güçlere izin vermek isteyen seçkinlerdir.

Mülteci ve göçmenlerin terörist olarak tanımlanması ve tüm sorunların kaynağı olarak gösterilmesi, Orban'ın göç meselesini güvenlikleştirilmesine, elindeki siyasi gücü pekiştirmesine ve olağanüstü önlemler almasına neden olmuştur. Bu olağanüstü önlemler arasında olağanüstü hal ilanı, Sırbistan sınırının çitle kapatılması, sınırda güvenlik denetiminin sıkılaştırılması ve mültecilere karşı şiddet uygulanması yer almaktadır (ToK, 2018; Mackintosh, 2017). Konu ile ilgili olarak tekrarlı ve geniş kapsamlı medya yayını yapılması İktidar pozisyonu önemli ölçüde

⁸⁰ Bilgi için Bkz.: <https://www.politico.eu/article/hungary-election-2018-campaign-hit-by-spying-allegations-viktor-orban-magyar-idok/>

⁸¹ Detaylı bilgi için Bkz. <https://www.euractiv.com/section/future-eu/news/victator-orban-set-for-third-mandate-after-rocky-campaign/>

güçlendirmiş olmasının yansira Orban'ın yabancı/dış güçlerin kurduğu komplolar ve onlarla iş birliği yapan Macaristan'ın yozlaşmış elitlerine karşı halkın yanında mücadele veren “halk adamı” olarak resmetmiştir. Böylece muhalefet liderlerinin ve partilerinin halkın talep ve isteklerine muhalefet ettiği imajı yaratılmıştır. Bu söylem, muhalefet partilerini sadece kritik bir pozisyona sokmakla kalmamış, aynı zamanda İktidar söylem ve politikalarına karşı seslerinin kesilmesini sağlamıştır.

Bu durum popülist politikaların ülke siyasetine tamamen hâkim olmasının yolu açmıştır. MSZP liderliğindeki sol ittifak AB'nin Macaristan'a yasa dışı göçmenler yerleştirmesini önlemek iş birliği yapma niyetlerini açıklamıştır (ToK, 2018). Benzer şekilde Jobbik Fidesz'in göçmen karşıtı duruşunu desteklemiştir (Kenes, 2020). Sonuç olarak görölmektedir ki, Orban'ın ideolojik meşrulaştırmaya yönelik popülist söylemi, rejimin seçmen desteği kazanmasına önemli ölçüde yardımcı olmuştur. Orban 'ın ideolojik meşruiyetini sağlamak için popülist söylem ve yöntemlere başvurduğu oldukça açıktır. Nitekim İktidarın popülist söylemleri sadece seçim desteği kazanmasını sağlamakla kalmamış aynı zamanda seçkinci karşıtı ve göçmen karşıtı söylemleri otoriter politika ve yöntemlerini meşrulaştırması için bir kılıf görevi görmüştür.

3.3.2.3. Değerlendirme

Orbán iktidarı meşrulaştırma araçlarını etkin şekilde kullanmıştır. Macaristan 2010 seçimlerinden bu yana fakat 2014 seçimlerinden sonra çok net olarak karma rejim özellikleri göstermektedir. 2018 seçimlerinden sonra ise rejimin daha da pekiştiği görölmektedir. Usule ilişkin meşruiyet kapsamında Orbán siyasal alanı ve demokratik kurumları önemli ölçüde etkileyen ve siyasi gücün konsolide edilmesine ve otoriterliğin kurumsallaşmasına yardımcı olan köklü değişiklikler yapmıştır. Siyaset alanının kurallarını değiştirmiş seçimleri manipüle etmiş ve siyasi muhalifleri baskı altına almıştır. Ayrıca hukuk dışı yasal mekanizmalar görevdeki iktidar tarafından usule ilişkin meşruiyet stratejisinin bir parçası olarak kullanılmış ve değişen kanun ve kurallarla hükümet yargı sistemi üzerinde tam bir kontrol sağlamıştır. İktidar popülizmi 2015 mülteci krizinden bu yana mültecileri ve göçmenleri hedef alan bir ideolojik meşrulaştırma aracı olarak kullanmıştır.

3.3.3. Türkiye’de Meşrulaştırma Stratejileri

Bu bölümde karma rejim olan Türkiye’de usule ilişkin ve ideolojik meşruiyet stratejilerini nasıl uyguladığı ve bu stratejilerin karma rejimin istikrarına ne şekilde destek olduğu açıklanacaktır.

3.3.3.1. Usule İlişkin Meşrulaştırma Stratejileri

2002 yılında yapılan parlamento genel seçimlerinde 550 sandalyenin 363’ünü alarak İktidara gelen Recep Tayyip Erdoğan başkanlığındaki Ak Parti olmuştur. Erdoğan 2003 ile 2013 yılları arasında ülkeyi başbakan olarak yönetmiş, 2014 ve sonrasında ise cumhurbaşkanı görevini üstlenmiştir. 2003 ve 2007 yılları arasında demokrasiye dönük olarak sınırlı reformlar yapan Ak Parti iktidarı 2007 ve 2011 yılları arasında liberal reformları kademeli olarak terk etmiş, 2013 sonrasında ise tamamen sona erdirmiştir. Benzer şekilde Somer, Erdoğan ve Ak Partinin demokrasiyi pekiştirmek yerine 2007-2013 döneminde siyasi iktidarı merkezileştirmeye ve yürütme erkini kuvvetlendirmeye odaklandığını belirtmiştir (Murat, 2017).

2002-2007 döneminde Ak Parti seçkinleri stratejik olarak nüfusun geniş kesimlerinin desteğini kazanmayı ve daha geniş bir seçmen koalisyonu inşa etmeyi hedeflemiştir. Muhafazakâr sağ bir siyasi parti olan Ak Partinin bu dönemdeki temel motivasyonu hayatta kalmaktır (Heper, 2011). Nitekim 1998’de Refah Partisi, laiklik karşıtı faaliyetleri nedeniyle Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasının ardından kurulan Ak Parti, tarihsel olarak Türk ordusunun, cumhuriyetin laik ilkelerini korumak adına sivil siyasete müdahale etmesi sebebiyle kendini tehdit altında hissetmiştir (Heper, 2011).

Ak Partinin 2002’deki seçim başarısı nedeniyle zaten belli bir meşruiyet düzeyiyle iktidara geldiğini iddia etmek yanlış olmayacaktır. Bu kapsamda nüfusun geniş kesimleri Ak Parti’yi 2000’li yıllardaki ilk reformlarından dolayı desteklemiştir. Ak Parti ve Erdoğan Türkiye’yi AB’ye yaklaştırmaya olan bağlılıklarını dile getirmişler ve AB’nin Kopenhag Kriterleri doğrultusunda ülke yasalarını serbestleştirmek için 2004 ve 2010’da büyük değişiklikler yapmışlardır. Bu reformların en önemlisi, seçilmiş sivil hükümetler üzerindeki askeri vesayeti kaldırarak, sivil-asker ilişkilerinin radikal bir şekilde yeniden düzenlenmesini içeriyordu (Heper & Guney, 2007). AB reform paketinin içinde askeri mahkemelerin kaldırılması, Milli Güvenlik Kurulu’nun baskın askeri yapısının değiştirilmesi, Yüksek Askerî Şûra üzerindeki sivil kontrolün artırılmasını ve askeri bütçelerin tam parlamenter denetim altına girmesi yer alıyordu (Turan, 2007). Siyasetin sivilleşmesine ek olarak, AB Uyum yasaları ayrıca, özellikle Kürt kültürel ve dil haklarının tanınması başta olmak üzere,

azınlık haklarının korunmasını içermekteydi. Buna ek olarak Erdoğan Kürt sorununa bir çözüm getirmek için bir barış süreci başlatmıştır. Öniş, muhafazakârlar ve liberaller arasında beklenmedik bir koalisyonu yarattığı için bu dönemi Ak Parti hükümetinin altın dönemi olarak nitelemiştir (Öniş, 2016).

2007 seçimlerinde Ak Parti oranını yüzde 34'ten 47'ye oy yükseltmiştir. Bu durum Ak Partinin daha geniş bir seçmen koalisyonuna hitap etmeye başladığını ve meşruiyetini arttırdığının bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Fakat 2007 yılı aynı zamanda pek çok bilim insanı tarafından gücün merkezileşmesinin belirtilerinin ortaya çıkmaya başladığı yıl olarak tasvir edilmektedir. Türkiye'de 2007'de başlayan artan gücün merkezileşmesinin, kısmen Erdoğan ve Ak Partinin uyguladığı meşrulaştırma stratejilerinin bir başarısı olarak açıklanabilir. Diğer bir deyişle, geniş bir destek tabanı inşa eden ve yasama organının çoğunluğunu kontrol ederek önemli bir seçim zaferi kazanan Ak Parti hükümeti ve Erdoğan, siyasi sisteme hakim olma ve ideolojik vizyonları doğrultusunda ülkeyi yönetme konusunda kendilerini yetkin hissetmişlerdir. Bu itibarla, başlangıçtaki liberalleşme politikalarını ve AB uyum reformlarını kendi iktidarlarını meşrulaştırmak ve pekiştirmek için bir araç olarak kullanmışlardır.

Ak Partinin merkezileşme eğilimini artırma stratejisini karşısında Nisan 2007'de ordu, laikliğin mutlak bir savunucusu olmayı taahhüt ettiği bir elektronik muhtıra yayınladı; Ak Parti için üstü kapalı bir tehdit olarak görülmüştür (Özbudun & Gençkaya, 2010). Buna paralel olarak Mart 2008'de Partiye karşı, laikliği baltalamaya çalışmak gerekçesi ile kapatma davası açılmış, buna karşın mahkeme Ak Parti'yi cezalandırmış ancak faaliyetine devam etmesine izin vermiştir (Özbudun, 2014). Dahası Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer Ak Parti hükümetinin çıkardığı 62 yasayı veto etmiş ve hükümetin 447 yönetici atamasını engellemiştir (Jenkins, 2009). Tüm bu karşılaştığı zorluklar Ak Parti liderlerine ordunun, yargının ve cumhurbaşkanlığının fazla politize olduğunu, anayasal yetkilerini aştığını ve dizginlenmesi gerektiği fikrini vermiştir.

Bu amaçla yapılan ilk değişiklik Ahmet Necdet Sezer'in yerine Ak Parti genel başkanı Abdullah Gül'ün TBMM tarafından Cumhurbaşkanlığı görevine seçilmesi olmuştur. Aynı anda 2007'de Ak Parti hükümeti de Türkiye Cumhurbaşkanını halk oylamasıyla seçecek bir anayasa değişikliği için referandum çağrısında bulunmuştur. Bu durum İktidar partisinin cumhurbaşkanını seçerken muhalefetle pazarlık yapması zorunluluğunu ortadan kaldırmış ve makamın tarafsızlığını baltalamıştır (Kalaycıoğlu, 2015). Ayrıca Erdoğan ile Gül arasındaki bağılılık ilişkisi Gül'ün görev süresi sona erdiğinde Erdoğan'ın fiilen cumhurbaşkanı olarak atamasına zemin hazırlamıştır (Kalaycıoğlu, 2017).

AB reformlarının bir parçası olarak sivil-asker ilişkilerini değiştirmeye başlaması 2008 yılına gelindiğinde Ak Partinin, askeri ve laik elitleri hedef alan Ergenekon ve Balyoz darbe planı davaları da dahil olmak üzere bir dizi siyasi dava yoluyla yön değiştirmiştir. İktidar partisi ordunun siyaset üzerindeki etkisini kontrol altına almak için yargı kolunu açıkça kullanmıştır (Tol, et al., 17 Agustos 2016). Türk sivil-asker ilişkilerinin reforme edilmesi önceleri demokratikleştirici bir hareket olarak algılansa da, Ergenekon ve Balyoz davaları, yasal süreç ve temel insan hakları konusunda ciddi endişelere yol açmıştır (Heper, 2011).

Ak Parti ve Erdoğan'ın gücü 2011 parlamento seçimlerinden sonra daha da sağlamlaştı. Yasama sürecini atlayan tek taraflı yürütme emirleri ve kararnameleri yaygınlaştı. Sadece 2011'in ilk altı ayında Ak Parti hükümeti 35 kararname imzaladı (Tas, 2015). Bu arada Erdoğan, parlamenter rejimin yerine başkanlık rejimini geçirmek için yeni bir anayasa tartışması başlatmıştır. 2012 yılında Ak Parti, Ekim 2011'de kurulan Anayasa Uzlaşma Komisyonu'na yeni bir anayasa taslağı yapılması için bir teklif sunmuştur (Deutsche Welle Türkçe, 2017). Erdoğan, cumhurbaşkanı için önemli ölçüde genişletilmiş yetkilere ve yürütme yetkisi üzerinde daha az kontrol ve dengeye sahip, Türkiye'ye özgü bir başkanlık sistemi tasavvur etmiştir. 2002 ve 2013 yılları arasındaki rejimin dengesi, merkezileşme ve usule ilişkin meşruiyet stratejileri aracılığıyla sağlanmıştır.

Mayıs 2013 tarihinde gerçekleşen ve İstanbul için kentsel imar planlarına barışçıl muhalefet olarak başlayan Gezi Parkı protestoları, Türkiye için bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır. Polisin şiddetli baskısına ve hükümetin sivil özgürlükler üzerindeki artan sınırlarına ilişkin endişelere yanıt olarak giderek büyüyen protestolar, Ak Parti içinde daha liberal üyelerin temizlenmesi ve dönemin Cumhurbaşkanı olan Abdullah Gül'ün görevinden sonra tekrar parti saflarına dönmesini engellemek için araçsallaştırılmıştır. Bu durum parti içi farklılıkları minimize etmeye yamakla kalmamış, partinin baskın lider etrafında güçlenmesine yol açmıştır.

Haziran 2015 genel seçimleri Erdoğan için beklenmedik şekilde kötü sonuçlarla sonuçlandı. Ak Parti oyların %40,8'ini aldı ve meclis çoğunluğunu sağlayamadı. Kasım 2015'teki erken seçimler, Ak Parti'nin ulusal oyların %49,5'ini almayı başardı, ancak Erdoğan rejimi yalnızca yedi ay sonra Temmuz 2016 askeri darbe girişimiyle başka bir krizle karşı karşıya kaldı. Darbe girişimi ve olağanüstü hal ilanı sonrasında, İktidar tarafından uygulanan baskı görülmemiş boyutlara ulaştı. Temmuz 2016'dan sonra geniş çaplı tasfiyeler, toplumun tüm kesimlerini ve devlet bürokrasisinin her seviyesini etkileyerek muhalefet için her türlü siyasi alanı önemli ölçüde daraltmış ve bir korku atmosferi yaratmıştır.

Erdoğan'ın gücünün pekiştirilmesi, Ağustos 2014'te Cumhurbaşkanlığına seçilmesiyle yeni bir boyuta ulaşmıştır. Parlamento, 15 Şubat 2014'te Cumhurbaşkanının ülkenin yargı sistemini yeniden tasarlamasına izin veren tartışmalı bir yasa tasarısını onaylamıştır (BBC Türkçe, 2014). Yeni mevzuat, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunu Adalet Bakanlığı'nın daha sıkı denetimine sokmuş ve hükümetin hâkim ve savcılar atama yetkisini genişletmiştir. Ayrıca, tutuklama, tutuklama, salıverme ve mallara el konulması gibi cezai soruşturmaların yürütülmesine ilişkin kararları alma konusunda geniş yetkilere sahip bir süper yargıçlar (Sulh Ceza Hakimlikleri) sistemi oluşturulmuştur (Özbudun, 2016). 2014 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde hükümet üç milyon denizaşırı Türk vatandaşının seçimlerde oy kullanmasına mümkün kılmıştır. Daha önce 1995 Türk Vatandaşlığı Yasası ve yine 2009 Türk Vatandaşlığı Yasası'nın 28. Maddesinde gurbetçilere oy hakkı verilmiş olsa da 2014'te ülkenin ilk doğrudan cumhurbaşkanlığı seçimine kadar oy haklarını kullanmaları asla mümkün olmamıştır. 2014 seçimlerinde yurtdışındaki seçmenlerin yaklaşık yüzde 62,54'ü Erdoğan'ın cumhurbaşkanı olması için oy kullanmıştır. (Anadolu Ajansı, 2014). Semra Sevi yurtdışındaki, Türklerin oy verme davranışları üzerine yaptığı çalışmasında göstermiştir ki 2014 ile 2018 arasında yapılmış olan seçimlere katılan gurbetçilerin yarısından fazlasının Ak Partiye oy verdiğini ve üç milyon deniz aşırı oyun Türk seçmenin yaklaşık yüzde beşini oluşturduğunu ifade etmiştir (Sevi, et al., 2019).

Buna ek olarak Başkanlık Sistemine geçişin oylandığı 2017 referandumunda Yüksek Seçim Kurulu (YSK), üzerinde mühür bulunmayan yaklaşık bir buçuk iki milyon oy pusulasını geçerli saymıştır. Muhalefet partileri seçimlere hile karıştırıldığını ileri sürerek sonuçların itiraz etseler de bu iddialar YSK tarafından geçersiz sayılmıştır (Yılmaz & Bashirov, 2018). Dahası 2018 seçimlerinden birkaç ay önce mührsüz oy uygulaması 7102 sayılı kanun kapsamında seçim reformlarının bir parçası haline getirilmiş ve yasal olarak izin verilmiştir (Deutsche Welle Türkçe, 2018). Böylelikle seçimlerin iktidar lehine manipüle edilmesi meşrulaştırılmıştır. Dahası bu kanun valilerinin güvenlik nedenleriyle YSK'dan yerel sandıkların taşınmasını veya birleştirilmesini talep etmelerine izin vermektedir (Gurini, 2018). 2018 yılındaki seçimlerde bazı sandık merkezlerinin güvenlik nedeniyle transferi gerçekleştirilmiştir.

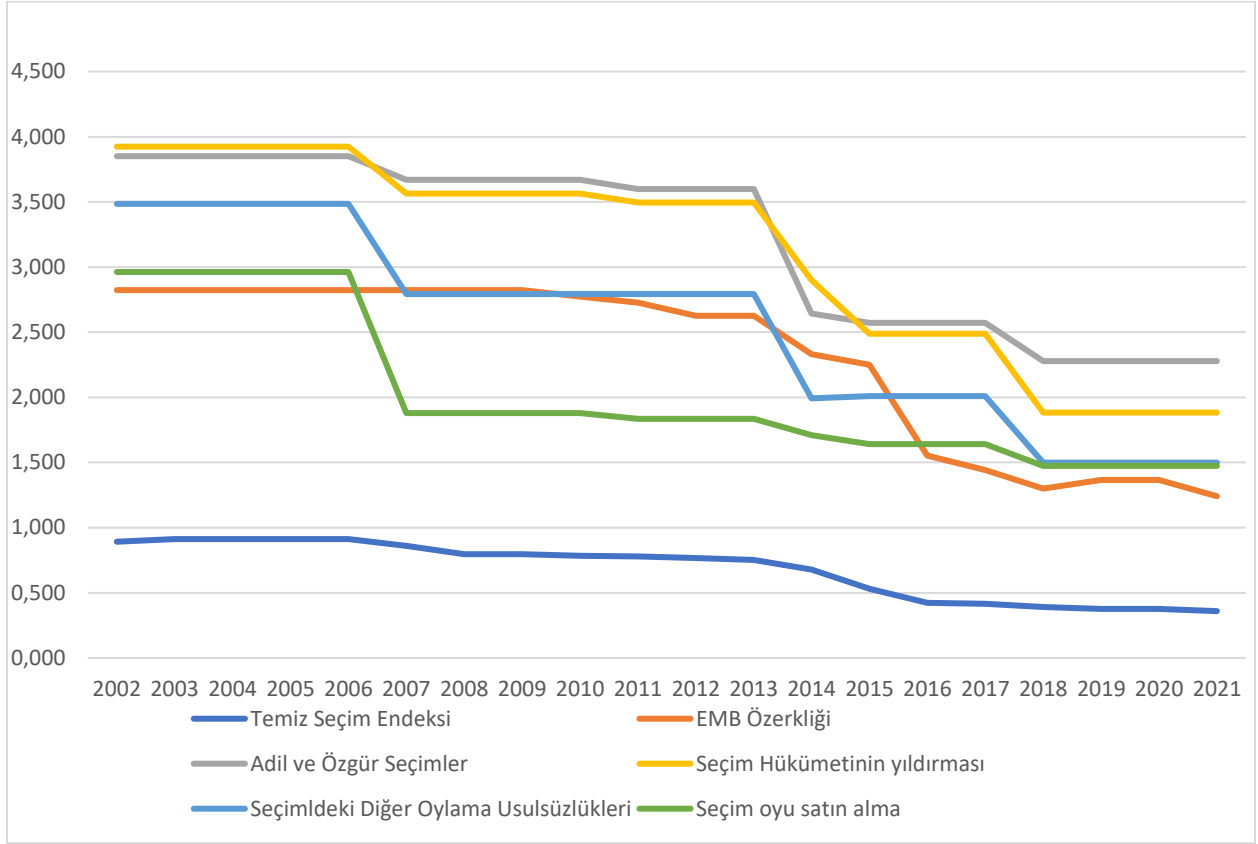
2015 seçimlerinde İktidar partisinin ve Erdoğan'ın seçim sonuçları üzerinde etkili olan iki mekanizma kullandığı görülmektedir. Bunlardan ilki korku iklimi yaratarak seçimleri güvenlik meselesi haline getirmek ikincisi ise siyasi alanı eşitsizleştirmek. Kasım 2015 seçimleri öncesinde yaşanan saldırılar ve Haziran-Kasım 2015 tarihleri arasında ülkenin güney sınırlarında yeniden başlatılan terörle mücadele operasyonları, Kasım seçimlerinden öncesi İktidarın varoluşsal güvenlik tehditleri iddiasının parçası olmuştur. Güvelik tehditlerine ve etnik milliyetçi söylemlere

sıklıkla başvuran Ak Parti, Kasım 2015 seçimlerini güvenceleştirmiş ve bu durum aynı zamanda seçimleri kazanmasına da olanak sağlamıştır.

Temmuz 2016'da 251 kişinin ölümüne ve 2.000'den fazla kişinin yaralanmasına neden olan başarısız darbe girişiminin ardından görevdeki hükümet iki yıl süren olağanüstü hal ilan etti (AGİT, 2018). Hem 2017 anayasa referandumu hem de 2018 Cumhurbaşkanlığı ve meclis seçimleri olağanüstü hâl altında gerçekleşmiştir. Nitekim AGİT Türkiye'nin siyasi sistemini parlamenter sistemden güçlü bir Cumhurbaşkanlığı sistemine dönüştüren 2017 anayasa referandumu ile ilgili olarak raporunda, referandumun 'hayır' oyu için kampanya yürütenlere karşı benzeri görülmemiş bir korku ve kısıtlama ortamında yapıldığını bildirmiştir (AGİT, 2017). Dahası 2018 seçimlerinin de benzer bir baskı ve korku ortamında gerçekleştirildiğini ve kötüleşen güvenlik ortamı muhalefetin seçim kampanyalarını önemli ölçüde engellerken, iktidar muhalefet partileri ve adayları için eşit olmayan bir siyaset alanı yaratmıştır (AGİT, 2018) Tüm seçimlerde, muazzam bir güce sahip olan ve devletin kilit pozisyonları üzerinde kontrol sahibi olan İktidar partisi, kamu idari kaynaklarını kendi çıkarları uğruna kullanmıştır. Hükümet, muhalefet partilerini, iktidar partisinin kampanyalarıyla çakışmaları durumunda kampanya etkinliklerini yeniden planlamaya zorlamıştır (AGİT, 2018; AGİT, 2017; AGİT, 2014; AGİT, 2015; AGİT, 2016). Dahası seçim gözlem raporlarına göre siyasi aktörlerin medya görünürlükleri ciddi anlamda orantısızlık göstermektedir ve iktidar tüm seçimlerde muhalefet adaylarına karşı bir avantaj elde etmiş olmuştur (AGİT, 2017; AGİT, 2016; AGİT, 2018). Son olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan iktidardaki Ak Parti için kampanya yürütürken, devlet ile parti arasında ayırım yapmak mümkün olamamıştır. Bu da muhalefet partileri için daha dengesiz bir siyasi alan yaratmıştır. Kullanılan tüm yasal mekanizmalar ve siyasi stratejiler Ak Parti'nin karma rejimi pekiştirmesine ve usule ilişkin meşrulaştırma stratejilerini kullanarak gücünü merkezileştirmesine olanak vermiştir.

Tabloda da görüleceği üzere Türkiye'deki seçim süreci endeksi 6 göstergesinde de aşağıya doğru eğilimlidir. Daha spesifik olarak, bu göstergelerin hepsinin aşağı yönlü olması, Ak Parti iktidarında 2007 sonrasında gerçekleştirilen tüm seçimlerin temelde kusurlu olduğu ve halkın iradesini yansıtmadığını göstermektedir. Nitekim bağımsız bir kurum olması gereken YSK görevdeki iktidarın kontrolü altına girmiştir. Benzer şekilde, İktidar Partisinin görev süresi boyunca aşırı ölçekte sistematik, yaygın ve ülke çapında oy satın alma ve seçim usulsüzlükleri yaşanmıştır. Bu durum Türkiye'deki karma rejimin tüm seçimleri ciddi şekilde manipüle edildiğini ve hiç de özgür ve adil olmadığını işaret etmektedir ve bu manipülasyon, yasal ve hukuk dışı mekanizmalar uygulanarak gerçekleştirilmiştir.

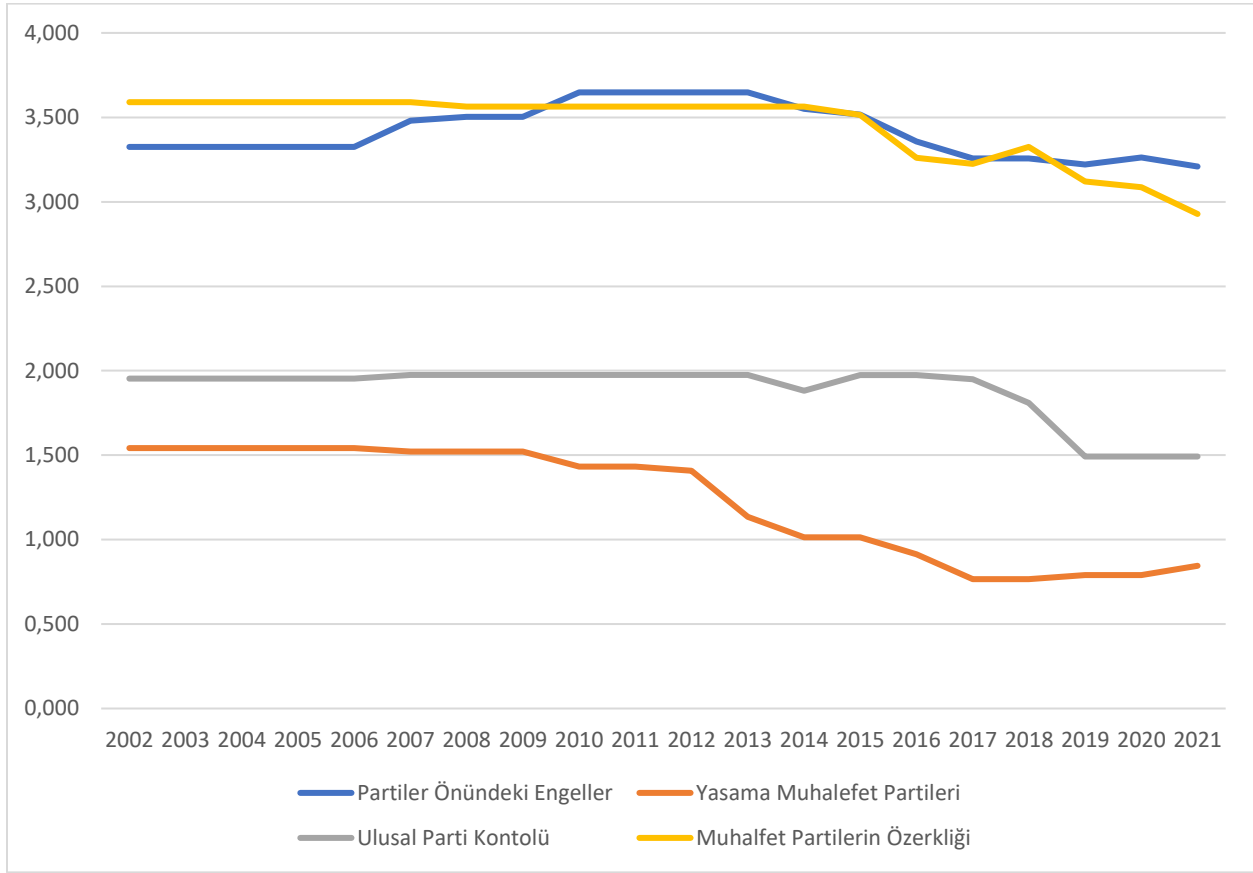
Tablo 3.7.: Türkiye Temiz Seçim Endeksi

Kaynak: V-Dem: <https://www.v-dem.net/>

Türkiye'deki Karma rejim siyasi çoğulculuk ve katılım alanını kısıtlayarak siyasi muhalefeti baskı altına almıştır. V-Dem'in örgütlenme endeksi verilerine bakıldığında da açıkça görülmek üzere olduğu gibi muhalefet partileri özellikle 2013 yılı sonrasında parlamento içerisindeki hükümeti denetleme işlevini yürütememişlerdir. Yeni bir siyasi parti kurma ve yönetme önündeki engelleri önemli ölçüde artmış 2002 yılında 3.58 olan değer, 2020 yılında 3.1'e kadar gerilemiştir. Bunun yansısı 2003 yılından 2018 yılına kadar tabloda gösterildiği üzere Ak Parti hükümeti yasama ve yürütme organlarını tek başına kontrol etmiştir. 2017 yılında parlamenter rejimde cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesi ile birlikte bu erklerin kontrol Ak Parti MHP koalisyonunun eline geçmesi nedeniyle grafikte 2 değerinin altına düşmüştür.

Tablo 3.8.: Türkiye Örgütlenme Özgürlüğü Endeksi

Kaynak: V-Dem: <https://www.v-dem.net/>

Rejim, siyasi muhalefetini kontrol etmek için geniş çapta baskı ve iş birliğini kullandı. Rejimin kitlesel baskı araçları nedeniyle, geleneksel siyasi muhalefet aktörlerinin siyasi haklarını kullanmaları son derece zor hale geldi. Rejimin baskıcı davranışı ve geleneksel siyasi aktörlerin siyasi katılım krizi, 2013'te Gezi Parkı protestolarının ortaya çıkmasıyla daha da belirginleşti (Yılmaz & Bashirov, 2018). Bu ek olarak Erdoğan iktidarı altında Türkiye Ceza Kanunu'nun 299. maddesinde yer alan, cumhurbaşkanına hakaret edenlere karşı cezai işlem uygulayan ceza hükmü 2014 ve 2019 yılları arasında savcılar tarafında tam 128,872 kere soruşturma başlatmak için kullanılmış ve bu suçlamayla 27,717 dava açılmıştır (Firat, 2021). Buna ek olarak 2016'daki başarısız darbe girişimi, Erdoğan'a yalnızca elindeki muazzam gücü konsolide etme fırsatı vermekle kalmayıp, her türlü muhalefeti susturma fırsatı da vermiştir (Esen & Gümüşçü, 2016). İktidar, doğrudan baskının ötesinde, siyasi muhalefetin birkaç üyesini ve grubunu kendi bünyesine aldı. Merkez sağ Demokrat Parti'ye ve MHP'ye mensup bazı genç popüler liderlerin bu kapsamda

Ak Partiye geçmeye ikna edildiği görülmüştür (Yılmaz & Bashirov, 2018). Çeşitli sivil toplum kuruluşları ile ortaklıklar kuruldu ve bu örgütlerin birçoğu büyük ölçüde kamu fonlarına bağımlı hale geldi (Sarfati, 2017). Diğer yandan İktidar partisi devlet kaynaklarına erişimi tekelleştirdi ve böylece, kârlı kalkınma projeleri sağlayarak ticari şirketleri ve yardım kuruluşlarını birleştiren güçlü bir neopatrimonyal ağ oluşturmuştur (Esen & Gümüştü, 2016).

Erdoğan ve diğer AK Parti liderleri her krize yanıt olarak, baskıyı yoğunlaştırdılar, gücü daha da merkezileştirdiler ve muhalefeti gayri meşrulaştırma ve çekirdek bileşenlerinin bağıllığını sağlamlaştırma çabalarında giderek artan bir şekilde ideolojik ve kutuplaştırıcı bir retoriğe bel bağladılar. Bu çabalar 2013'ten beri büyük ölçüde başarılı oldu.

3.3.3.2. İdeolojik Meşruiyet Stratejileri

Erdoğan'ın Haziran 2013 ile Temmuz 2016 arasında meydana gelen üç krize (Gezi Parkı protestoları, Haziran 2015 seçimlerinin gerilemesi ve Temmuz 2016 darbesi) yanıt olarak uyguladığı meşrulaştırma stratejisi herhangi bir kamusal eleştiriyi engellemek için giderek daha sert ve ideolojik bir ton olmuştur (Bayulgen, et al., 2018). Söylemdeki bu değişim 2013 öncesi dönemde de gözlemlenebilir olmakla birlikte rejimin karşılaştığı her tehdit ile birlikte bariz şekilde yoğunlaşmış ve şiddetlenmiştir. Ötekileştirici popülist söylemin başta laik seçmenler olmak üzere Kürtler, Aleviler, Ermeniler, Yahudiler, sosyalistler gibi belirli etnik veya dini azınlıkları hedef almıştır. (Cornell, 2014). Buna paralel olarak Erdoğan'ın popülist söylemi seçkin karşıtı ve İslamcılık üzerine odaklanmıştır. İslami konularda açık çatışmadan kaçındığı 2002-2007 arası dönemden farklı olarak Erdoğan dindar nesiller yetiştirme sözü vermek, kadınları en az üç çocuk sahibi olmaya zorlamak ve kürtaj, sezaryen ve alkol satışının yasaklanması gibi güçlü İslamcı kamuoyu açıklamaları yapmaya başlamıştır (Cornell, 2014). Bu dönemde artan dini muhafazakarlık, Türk seçmenleri içinde yaygın bir toplumsal kutuplaşmaya neden oldu (Tepe, 2013; Keyman, 2014). Bu kutuplaşmanın bir yansıması olarak Erdoğan ve Ak Parti seçkinleri "halkı" sadık Türk Müslümanlar olarak tanımlarken, biz ve onlar karşıtlığının onlar cephesinde yer alan "seçkinler" grubunu ise CHP, laik ordu, bürokrasi ve yargıdan oluşan Kemalist siyaset kurumu olarak tanımlamaktadır (Aslan, 2021) (Gunay, 2016). Dahası Erdoğan, çoğunluğun baskıcı, laik ve Batı yönelimli seçkinlerin elindeki 'mağduriyetini' vurgularken, halktan kaynaklanan 'milli irade' ile kitlelerin çıkarlarını yerleşik seçkinlerden koruma sözü vermiştir (Yılmaz, 2018).

Erdoğan da muhaliflerini gayri-meşrulaştırma çabalarında daha milliyetçi ve komplocu bir söylem kullanmaya başlamış ve daha fazla iç meşruiyet kazanmak için daha iddialı bir dış politika izlemiştir. Yıllar içinde Batı karşıtı ve kuşatma zihniyeti söyleminin dozunu arttırmış ve bu amaçla da IMF ile müzakereler, İsrail'in Gazze'yi işgali, Türkiye'den Avusturya'ya Nabucco doğalgaz boru hattının inşası, AB ile müzakereler ve Suriye İç Savaşı gibi dış politika olaylarını birleştirici etkisi ve halk desteğini kazanmak amacıyla kullanmıştır (Kadir Has Üniversitesi Türkiye Araştırma Merkezi, 2017). Erdoğan'ın söylemlerindeki Osmanlı'nın sembolik temsili, nüfusun birçok kesiminde yankı uyandırdı. Aynı zamanda, Ak Parti'nin muhafazakâr destekçilerine yeniden keşfedilmiş bir tarihi gurur duygusu vererek ideolojik bağını güçlendirmeye de hizmet etmiştir (Onar, 2011; Ergin & Karakaya, 2017). Her üç kriz durumunda Erdoğan, Türkiye'nin bir kurtuluş savaşının eşiğinde olduğunu ilan ederek, seçim zaferlerini milletin zaferi olarak ilan etmiş ve her türlü muhalefeti ulusal güvenlik meselesi olarak nitelendirmiştir (Tas, 2015). Meşrulaştırma stratejisinin bir parçası da Erdoğan'ın kendisini ve Ak Parti'yi milli iradenin vücut bulmuş hali olarak sunmasıdır. Bu strateji aynı anda muhalefet parti ve liderlerinin aşırılık yanlısı ve terörist olarak nitelendirerek ve siyaset alanından dışlamaktadır (Tas, 2015). Haziran 2015 seçimlerinde bir toplumsal desteğinde bir gerileme ile karşı karşıya kalan Erdoğan ve Ak Parti seçkinleri, strateji değiştirerek IŞİD'e karşı mücadelede aktif bir mücadele başlatarak bölgesel jeopolitik gelişmelerden yararlanmışlardır. Bu kapsamda Erdoğan, ABD'ye IŞİD'e karşı hava saldırıları düzenlemesi ve ABD ve bazı Suriyeli isyancı gruplarla IŞİD'le mücadelelerinde iş birliği yapması için iki üs vermeyi kabul etmiştir (The New York Times, 2015). Bu fırsatın aynı zamanda PKK ve YPG'ye saldırmak için de kullanılması Kürtlerle varılan ateşkesin çökmesine ve barış sürecinin sona ermesine yol açmıştır. Türkiye'nin güneydoğusunda artan şiddet olayları, Kasım 2015 seçimlerinin hemen öncesinde büyük şehirlerdeki ölümcül IŞİD saldırıları ve kötüleşen ekonomik durum, iktidar seçkinlerinin lehine bir korku atmosferi yaratmıştır (Bardakçı, 2016). Ak Parti ve Erdoğan, ülkede yayılan istikrarsızlığı ve kaosu çözümü olarak Ak Parti'ye oy verme ve milletin birliğini yeniden tesis etme yolunu işaret etmişlerdir. Ak Parti'nin Kasım seçimlerindeki zaferi, toplumsal olarak kutuplaştırıcı söyleminin, özellikle Kürt nüfusunu hedef alan artan baskıyla birleştiğinde, parti etrafındaki muhafazakâr ve milliyetçi seçmen tabanını pekiştirdiğinin bir göstergesi olmuştur. Son olarak, Temmuz 2016 darbe girişiminden sonra üç büyük muhalefet partisinin de hükümetin yanında yer alması ve demokratik ilkeleri savunmak için darbeyi şiddetle kınaması Ak Parti ve Erdoğan'ın daha geniş kitlelerden oy alması ile sonuçlanmıştır. Darbe girişimi sonrasındaki dönemde ise hükümetin meşruiyetini sorgulayanlar demokrasi karşıtı ve vatan haini olarak nitelendirilmiştir (Esen & Gümüşçü, 2017).

3.3.3.3. Değerlendirme

2007 yılı sonrasında fakat özellikle 2013 yılından sonra Gezi parkı protestolarını takiben Türkiye seçimli otoriter bir yapıya dönüşmüştür. Usule ilişkin meşruiyet metotlarını kullanarak Erdoğan siyaset alanını kapsamlı bir şekilde manipüle etmiş ve siyasi gücün konsolidasyonunu ve demokratik olmayan uygulamaların kurumsallaşmasını kolaylaştıran köklü değişiklikler yapmıştır. İktidar bir yandan yasal ve yasal dışı yollarla seçimleri manipüle ederken siyasi muhalifleri kontrol altına almak için baskı ve iş birliği yöntemleri kullanmıştır. Bunlara ek olarak Erdoğan popülizmi, seçkin karşıtı ve İslamcılık üzerine odaklanan bir ideolojik meşrulaştırma aracı olarak kullanmıştır. 2002 ve 2013 yılları arasında yoğunluklu olarak usule dayalı meşruiyet taleplerinde bulunan Erdoğan ve Ak Parti iktidarı, 2014 sonrası dönemde ise ideoloji temelli meşruiyet iddialarını arttırmıştır.

3.3.4. Türkiye ve Macaristan'da Meşrulaştırma Stratejilerinin Bu Rejimlerin İstikrarına Etkisi

Hem Macaristan'da hem de Türkiye'de demokratik kurum ve süreçleri geniş çapta etkileyen araçlar kullanılarak siyasi otorite merkezileştirilmiştir. Her iki ülkede de seçim rekabeti olmakla birlikte ciddi bir düşüş trendi içinde olduğu gözlenmektedir. Buna rağmen düşüş eğilimin Macaristan'a kıyasla Türkiye'de daha fazla olduğu görülmektedir. Bu karşılık hem Macaristan'da hem de Türkiye'de tekrarlanan seçim zaferlerinin sağlanması için seçimlerin manipüle edildiği açıktır. Macaristan'da, anayasa değişiklikleri ve onu takip eden yasal hükümler yoluyla, iktidar rejimi iki turlu seçim sistemini tek turlu bir sisteme dönüştürdü. Parlamentodaki sandalye sayısını 386'dan 199'a indirmiş bu da stratejik taksimata yol açmıştır. Dahası yerleşik olmayan ve yurtdışında yaşayan seçmenlere oy hakkı verilmesi ve NVB üzerinde kontrol sağlanması iktidar partisinin seçim zaferi kazanmasına yardımcı olan uygulamalar arasındadır. Türkiye de ise iktidar YSK üzerinde kontrol sağlamak için anayasa hükümlerini değiştirmiş, yurtdışındaki seçmenlerin oy kullanmasına izin vermiş ve yerel yönetimlerin sandık merkezlerini değiştirmesine olanak veren hükümler getirerek seçimleri manipüle etmiştir.

Macaristan'da iktidar medya ve finansal yollarla muhalif partilerin seçim kampanyalarına müdahale etmiş oy satın almak ve seçmenleri baskı altına almak için kayırmacı bir ağ oluşturmuş ve yabancı düşmanı söylemlerle eşitsiz bir siyaset alanı yaratmıştır. Buna karşılık Türkiye'de ise

çeşitli yollarla bir korku iklimi yaratılmış, başarısız darbe girişiminin ardından ise iki yıl olağan üstü hal ilan edilmiştir. Ayrıca medya unsurları kullanılarak siyasi muhalifler karalama kampanyaları yürütülmüş ve seçim kampanyaları için ayrılan devlet fonlarından muhalif partiler mahrum bırakılmıştır.

Bu iki karma rejim tekrarlanan seçimleri güvence altına almak için hem yasal hem de gayri resmi mekanizmalar kullanmışlardır. Bu rejimler, yasal hükümler aracılığıyla tüm seçim organları üzerinde kontrol sağlamakta, yasama ve seçim sisteminde köklü değişiklikler getirmekte, yerleşik olmayan veya yabancı seçmenlerin seçimlerde oy kullanmasına izin vermekte ve muhalifleri kampanya finansmanından yoksun bırakmaktadır. Her iki ülkedeki iktidar partisi, genel olarak eşit olmayan bir oyun alanı yaratırken, rakiplere karşı aşırı bir avantajın tadını çıkarır.

3.4. Ekonomik Gelişmenin Karma Rejimlerde İstikrara Etkisi

3.4.1. Macaristan Örneğinde Ekonomik Gelişimin İstikrara Etkisi

2010 öncesindeki Macar Hükümetlerinin ekonomi politikaları Liberal-teknokrat politikacılar tarafından oluşturulmuştur. Özelleştirme politikaları farklılık gösterse de doğrudan yabancı yatırım (DYY) için diğer Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile rekabet etmek konusunda benzer bir tavır sergilemişlerdir (Drahokoupil, 2008). Ortaya çıkan bu “neoliberal rekabetçi devlet”in politika araçları arasında vergi teşvikleri, doğrudan yapılan devlet destekleri, esnek çalışma standartları ve düşük ücretlerle çalışan iyi eğitilmiş bir iş gücü bulunmaktaydı. Sürekli uygulanan vergi teşvikleri çok uluslu şirketleri ayrıcalıklı bir konuma getirirken, işsizlik sigortasının süresi ve değeri 1990 ile 2010 arasında giderek azaldı. Bu dönemde Sol-liberal hükümetler neoliberal ekonomi dalgasına ayak uydurarak emeklilik maaşlarının yansırı enerji ve su hizmetlerini özelleştirdiler. (Boda & Scheiring, 2006). Liberalleşmenin iş gücünü harekete geçireceği ve verimli, rekabetçi işletmeler yaratacağı hayali gerçek olmadı. Macaristan ciddi miktarlarda DYY çekmeyi başarmış olsa da ülkedeki istihdamı arttırmayı başaramamıştır (Eurostat, 2020). Bununla birlikte artan işsizlik Macaristan’daki ortalama ücretlerin bölgenin gerisinde kalmasına sebebiyet vermiştir. Macaristan’ı yaşadığı ekonomik dönüşüm süreci işçilerin bir kısmının işgücü piyasasından dışlanması ya da düşük ücretli işlerde sıkışıp kalmaları ile sonuçlanmış ve yoğun bir adaletsizlik ve eşitsizlik yaratmıştır (Scheiring, et al., 2018). İktidar partileri 1990’lar boyunca sanayisizleşmenin etkileri ile başa çıkmak ve neoliberalleşmenin getirdiği hoşnutsuzlukla baş etmek için işsizlik yardımları ve emeklilik planları gibi çeşitli araçları uygulamaya koydular (Bohle & Greskovits, 2012). 2000’lerde ise hükümetler, vatandaşlara nispeten ucuz ipotek ve tüketici kredileri sunarak ev satın almalarında yardımcı olmuş ve özel tüketimi artırarak, ücret artışındaki eksikliği dengelemeye çalışmıştır. Fakat bu siyasi meşrulaştırma taktikleri oldukça kısa ömürlü olmuştur. 2000’li yılların sonunda uygulanan tüm bu stratejilerin hoşnutsuzluğu gidermekte yeterli olmadığı görülmüştür.

Macaristan 2008’de yaşanan küresel ekonomik kriz nedeniyle büyük bir sosyoekonomik kriz ve devasa ekonomik borçlarla karşı karşıya kalmıştır. Kriz sadece büyümeyi frenleyip, kamu bütçesini zorlamamıştır ayrıca bu problemleri akut hale getirmiştir. 2010 yılında iktidara gelen Fidesz ise ülkesinin sosyoekonomik yapılarını yeniden şekillendirmeye çalışmıştır (Lendvai-Bainton & Szelewa, 2020). Bu amaçla Orbán 2012 yılında yaptığı konuşmasında değişim gerektiğini açıklamıştır (Szikra, 2021). Orbán iktidarının rejimi hızlı ekonomik büyüme ve sosyal

kalkınma amacıyla sosyoekonomik yeniden yapılandırma programlarını hızla üstlenerek Macaristan'ı bir "refah" devletinden ziyade "istihdam" devletine dönüştürmek istemiştir. Nitekim kişi başına düşen Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) 2010 yılında 13 dolar civarında iken 2020 yılına geldiğinde neredeyse 16 dolar civarına yükselmiştir. Alınan Resmi Kalkınma Yardımları (ODA) da 2020 yılına gelindiğinde neredeyse dört katına çıkmıştır. İnsani gelime endeksi ise dalgalı bir yükselme trendi göstermektedir. Nitekim 2014'te 43. Sırada olan Macaristan 2019 yılında 40. sıraya yükselmiştir. Fidesz kişisel gelir vergisini ve kurumlar vergisini düşürdü ve çok uluslu şirketlere büyük sübvansiyonlar sağladı (Lendvai-Bainton & Szelewa, 2020). Uygulanan bu politikalara ülkenin büyümesine katkıda bulundu. Ekonomide büyümenin yansira çeşitli olumlu göstergelerde bulunmaktadır. İnsani Gelişme Raporlarına göre, ortalama yaşam süresi ve ortalama eğitim süresi kademeli olarak artarken, Kişi Başına GSMH 2010 ve 2019 yılları arasında 21.497 dolardan 31.329'a dolara yükselmiştir (UNDP , 2020). Yoksulluk sınırının altında yaşayan bireylerin yüzdelik payı 2010'da yüzde 23,4 iken 2018 yılına gelindiğinde yüzde 12,3'e gerilemiştir (Dünya bankası Verileri, 2021). 2018 itibariyle Macaristan, AB ülkeleri arasında kamu güvenliği ve kamu düzeni konusunda en çok harcama yapan ikinci ülke olmuştur (Lendvai-Bainton & Szelewa, 2020).

Tablo 3.9: Macaristan Ekonomik ve Sosyal Göstergeleri

Yıl	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Kişi başı GSYİH (milyar ABD doları) ⁸²	132,231	142	128,857	135,733	141,079	125,21	128,636	143,136	160,587	163,526	155,808
Net alınan RKY (milyon ABD doları) ⁸³	114	139	118	128	144	155	199	149	285	312	411

⁸² Kişi Başına GSYİH (ABD Doları): ekonomideki tüm yerleşik üreticiler tarafından eklenen brüt değer artı herhangi bir ürün vergisinden ürünlerin değerine dahil edilmeyen tüm devlet desteklerinin toplamı

⁸³ Alınan Net Resmi Kalkınma Yardımı (ODA) (Milyon ABD Doları): Kalkınma Yardımı Komitesi (DAC) üyelerinin resmî kurumları tarafından ve ekonomik kalkınma ve refahı teşvik etmek için DAC dışı ülkeler tarafından verilen kredi ve hibelerden oluşur.

İGE Endeksi Değeri ⁸⁴	0,831	0,823	0,826	0,835	0,833	0,842	0,844	0,846	0,850	0,854	

Kaynak: Dünya bankası verileri, <https://data.worldbank.org/indicator>; Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) İnsani Gelişme Endeksi (İGE), <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/HUN>, Net Resmi Kalkınma Yardımı (ODA), <https://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-standards/official-development-assistance.htm>

Bununla birlikte, rejimin ekonomik büyüme ve sosyal kalkınma politikaları, Macaristan ekonomisi ve toplumu üzerindeki derin olumsuz etkileri nedeniyle ciddi şekilde eleştirilmiştir. Ülkenin demokrasisi sürekli geriliyor olsa da görevdeki iktidar ekonomik büyüme göstergelerini ve sosyal göstergeleri iyileştirmeyi başarmıştır. Yerel ve ulus ötesi sermayenin yanı sıra uluslararası finans kurumları ve AB, piyasa “piyasa dostu” politikalara öncelik vermiştir. Bu kapsamda ekonomik işlemlere yaptığı harcamalar 2011 yılında 41,6 iken 2019 yılında 45,6’ya yükselmiştir (Eurostat, 2020). Bu dönemde sendikal hareket de ciddi şekilde zayıflamış, parçalanmıştı ve işçileri ideolojik olarak bünyesine katacak entelektüel ve örgütsel kaynaklardan yoksundu. Bu dönüşüm karşısında, kişinin yaşamı üzerindeki kontrolünü kaybetmesi, kontrol edilemeyen güçlerin insafına kalması kaçınılmazdı. Bu nedenle baskın duygu, siyasi seçkinlere karşı artan bir yabancılaşma ve öfkeydi. Parçalanma süreci aynı zamanda Roman Etnik kökenli bireylere dönük ırksal temelli ayrışma sürecine de yol açtı (Scheiring, 2020). Tüm bu süreçler İşçilerin popülist ekonomik politikalarla seferber edilmesi için oldukça elverişli bir ortam hazırlamıştır. Nitekim bu elverişli ortam ilk olarak ekonomik olarak yoksul bölgelerdeki işçileri ve işçi köylüleri Romanlara karşı harekete geçirmek için paramiliter vekil örgütlere dayanan ve 2003 yılında kurulan Jobbik partisi tarafından değerlendirilmiştir (Euroactiv, 13 Ocak 2017). Jobbik ‘ten kısa bir süre sonra Fidesz, daha kapsayıcı olan milliyetçilik bayrağı altında kamu hizmetlerini savunmak için işçi sınıfı seçmenlerini harekete geçirmeye çalıştı. Fidesz, devleti gerçek sahiplerine, yani ulusal zenginliğin paylaşımında yeni bir uzlaşmaya varabilecek çalışkan insanlara ve girişimcilere geri vererek ulusal toplumu yeniden bütünleştirme sözü verdi (Halmai, 2011). Bununla paralel olarak 2002 ile 2010 yılları arasında ulusal burjuvazinin önemli bir kısmı yönetici seçkinlerin uyguladığı politikalardan rahatsız olmuştur ve pek çok işçi gibi burjuvazi de 2010 sonrası Fidesz’i desteklemiştir (Scheiring, 2020).

⁸⁴ İnsani Gelişme Endeksi (İGE), insani gelişmenin temel boyutlarındaki ortalama başarıyı ölçmek için kullanılır. Uzun ve sağlıklı bir yaşam, bilgiye erişim ve iyi bir yaşam standardı temelinde ölçülen İGE Endeksi değeri 0 ile 1 (en düşükten en yükseğe) arasında değişmektedir.

2010 seçimlerinden sonra Fidesz yeni bir burjuvazi sınıfı oluşturmak için kolları sıvadı ve bankacılık ve enerji gibi pek çok önem sektöründe yabancı ve yerli sermaye arasındaki güç dengesini değiştirmeye çalışmıştır (Scheiring & Szombati, 2020). 2008 krizinin etkilerini de ulusal ve uluslararası sermaye ile milliyetçi hizibin birleştiği yeni bir sınıf oluşumu yaratmak için kullanmıştır. Bu durum Macar ekonomisinin DYY bağımlı kalkınma temelli devlet politikalarının yarattığı demokrasiye geçiş gerilimleri ile başa çıkmanın yolu olarak sermaye birikimi temeline dayalı politika araçlarının kullanılması ile mümkün olmuştur (Scheiring, 2019). Uzun vadeli bir ekonomik iyileştirme programından ve bağısız işleyen bir bürokrasiden yoksun olması fakat buna karşın seçkin sınıfın yaygın desteğine dayanması sebebiyle Macar ekonomik modeli, demokratik, kalkınmaya dayalı devlet modeli ile otoriter devlet modeli arasında yer almaktadır (Scheiring, 2019; Scheiring & Szombati, 2020; Lendvai-Bainton & Szelewa, 2020).

Sermaye birikimine dayalı bu model DYY bağımlı kalkınmanın yarattığı çekişlilere siyasi çözüm sunar ve oluşan yeni burjuvazi sınıfının lehine olacak şekilde sermaye birikimini hızlandırır. Bu amaçla refah harcamaları azaltılmış işçi hakları sınırlandırılmış ekonomik seçkinlere doğrudan ve dolaylı destek sağlanmıştır. DYY girişi ciddi ölçüde azalsa da, teknoloji yoğun üretimde yer alan çokuluslu şirketler, özellikle otomotiv sektöründekiler, Macaristan'ın nispeten ucuz ve oldukça esnek işgücünden yararlanmak için üretim kapasitelerini Macaristan'a kaydırmayı sürdürmüşlerdir (Hipa, 2019). Bu şirketlerin yerli sermayedarlardan daha yüksek ücretler sunan işler yaratması ve pek çok genç işçinin daha iyi ücretler için Batı Avrupalı ülkelere göçmesi, diğer ulusal ve çok uluslu şirketleri ücret politikalarını değiştirmeye zorlamıştır. Bu durum 2010 ile 2018 arasında yıllık ortalama maaşın yüzde 18 civarında artmasına neden olmuştur (OECD, 2020).

Bununla birlikte, ortalama ücret artışı var olan büyük ölçüdeki ekonomik eşitsizlikleri gizlemiştir. 2008 ve 2009 yılları arasındaki eşi benzeri görülmemiş likidite patlaması Budapeşte'deki varlık fiyatlarını arttırmakla kalmamış çok uluslu şirketlerin yeni yatırımlar yapmasının önünü açmıştır. Mülk sahibi orta sınıf ve montaj fabrikalarının işçileri küresel kapitalizmden kar elde etmeye başlamıştır. Ortalama yıllık ücretin yüzde 60'ından daha az kazanan çalışan yoksul kesimin toplam nüfus içindeki payı 2010-2017 yılları arasında %6,8 artarak AB'nin tamamındaki en önemli artışlardan biri olarak kayıtlara geçmiştir (Eurostat, 2020). Buna paralel olarak Macaristan'ın gelir dağılımını ölçen Gini endeksi, 2010'da 24,1'den 2018'de 28,7'ye yükselmiş ve Macaristan'ı Visegrad dördlüsü arasındaki en eşitsiz ülke haline getirmiştir (Eurostat, 2020). 2010 ve 2017 yılları arasında en düşük gelirli yüzde 40'ın sosyal geliri yani devletten aldıkları destek miktarı yüzde 6-12 oranında azalırken, en yüksek gelirli yüzde 10'luk

kesimin için sosyal gelir desteği yüzde 42 artmıştır⁸⁵ (Macaristan İstatistik Ofisi, 20218). Aynı zamanda, iş kanununun serbestleştirilmesi, yönetici elitin ve sermayedarların ihtiyaçlarının işçilerin ihtiyaçlarına göre öncelikli hale geldiğinin diğer bir kanıtını oluşturmaktadır. Böylece İktidar partisi Fidesz kaynakları üst sınıflara yeniden tahsis ederken dışlayıcı politikalar izlemiş ve toplumsal gerilimleri yaratıp yoğunlaştırmıştır (Szombati, 2018).

2010 sonrası dönemde daha zorlayıcı ve dışlayıcı bir devlet iktidarı biçimine doğru Fidesz yönetimi iktidarının konsolidasyonu için ilk olarak refah politikalarını daha dar bir biçimde ve daha dar bir grubu kapsayacak şekilde uygulamaya başlamıştır. Bu politikalar kapsamında en az bir ebeveynin çalıştığı ve en az iki çocuklu aileler vergi indirimleri ve diğer devlet destekleri ile ödüllendirilirken bekar annelerin, engellilerin, işsizlerin ve ücretliler çocuk yetiştirmeyi destekleyen devlet yardımlarından faydalanmamışlardır (Gregor & Kováts, Mayıs 2018). Fidesz'in kullandığı ve oldukça popüler olan bir diğer strateji ise "Kamu İşleri Programıdır". Merkezi olarak bütçelendirilen ancak yerel olarak yönetilen bir çalışma ücreti planı bulunan bu iş programı bir yandan işsiz düşük gelirli nüfus üzerinde kontrol sağlarken diğer yandan zor durumdaki bölgelerde tehdit altındaki sosyal hiyerarşiyi tamir etmeye yaramıştır (Szombati, 2018). Dahası 2010 sonrası dönemde Kamu İşleri Programı Fidesz'in iktidara gelmesinden bu yana uzun vadeli işsizliği azaltmak için baskın politika aracı olarak işlev görmüş, evrensel sosyal ve aile ödeneklerinin ve aktif emek piyasası araçlarının yerini almıştır (Szikra, 2014). Programın amacı, Fidesz'in sıkı çalışanları ödüllendiren ve kayıtlı istihdamı reddeden nüfustan desteği esirgemeyen bir "işe dayalı toplum" inşa ettiğinin sinyalini vermektir. Üretken Macar ailesinin yüceltildiği hak eden ve hak etmeyen insanlar arasında teorik ve kurumsal bir ayrıma gidilen bu dönem hükümetin eşitlik karşıtı politikalarını haklı çıkarmaya ve devletin sosyoekonomik dışlanma ve yoksulluğun yeniden üretilmesine yakından müdahil olduğu gerçeğini gözler önüne sermektedir. "Hak etmeyen" yoksulların cezalandırılması, taşralı işçi sınıflarına bir dereceye kadar duygusal tatmin sağlarken, hak etmeyenleri cezalandırma görevini üstlenen belediye başkanlarının ve politikacıların meşruiyetini de pekiştirmektedir (Mares & Young, 2019).

Sonuç ulusal burjuvazinin temsilcileri Fidesz ile bir ittifak kurdu ve partiyi yerli ve yabancı sermaye arasındaki güç dengesini değiştirecek bir dizi politika tasarlamaya başarıyla itti. Bu yeni politik-ekonomik konsensüs, emeğin esnekleştirilmesine ve savunmasız nüfuslara yönelik devlet

⁸⁵ Seçimlerin gerçekleştiği yıl olan 2018 yılında ise bu uygulamanın kısmen iyileştirildiği en düşük gelirli yüzde 40'ın sosyal gelirinin 2017 yılına kıyasla %9-12 oranında yükseltildiği ve en yüksek gelirli yüzde 10'luk kesimin için sosyal gelir desteğinin ise yüzde 15 oranında düşürüldüğü görülmüştür. (Macaristan İstatistik Ofisi, 20218)

korumasının zayıflatılmasına dayanmaktadır. Bu nedenle hem işçileri hem de tabi kılınmış artı nüfusu yabancılaştırma potansiyeline sahiptir. 2010 sonrası devlet, ücretleri 2015 yılına kadar baskı altına alarak, sendikaların gücünü azaltarak, iş kanununu serbestleştirerek ve bütçe açığını düşük tutarak Macar ekonomisinin küresel değer zincirlerindeki yerleşikliğini yenilemek için büyük çaba sarf etti. 2008 mali krizinden sonra kurumsal ve finansallaştırılmış küresel yatırımların yönlendirdiği ekonomik patlama, Macaristan'da ortaya çıkan Karma rejimi daha da pekiştirdi. Böyle karma rejimin istikrarı liberal olmayan kurumsal değişikliklerin yansırı küresel kapitalist yapılara ilişkilendirilerek istikrara kavuşturuldu

3.4.2. Türkiye Örneğinde Ekonomik Gelişimin İstikrara Etkisi

Türkiye'de 2001 yılına gelindiğinde finans sektörü çökmüş ve şiddetli bir ekonomik durgunluk başlamıştır (Cengiz, 1999). Tüm bu faktörler, yeni bir rejim ve güçlü bir karizmatik liderin önderlik ettiği istikrarlı bir iktidar partisi için popüler talep yaratmıştır (Tas, 2015). Bu yeni tip lider ve parti talebi, 2002'de başlayan küresel ekonomideki geri dönüşle aynı zamana denk geldi. Türkiye, Ak Parti, iktidardaki ilk yıllarında küresel yüksek likidite ortamından yararlandı ve eşi görülmemiş seviyelerde doğrudan yabancı yatırım çekmeyi başardı (Öniş & Kutlay, 2013). Bu olumlu dışsal koşullar, Ak Parti'nin başlangıçta izlediği neoliberal reformlarla birlikte, 2002-07 döneminde orta ve alt sınıflar için yüksek büyüme seviyelerine ve artan yaşam standartlarına dönüştü ve bu da Erdoğan'ın ve Ak Parti'nin yükselen popülaritesine büyük ölçüde katkıda bulunmuştur. Düşük enflasyon, düşük bütçe açıkları ve istikrarlı döviz kurlarının damgasını vurduğu müteakip makroekonomik istikrar, işletmelerin büyümesi için uygun bir yatırım ortamı yarattı ve bu da zamanla Ak Partinin desteğini orta sınıflara ve özellikle büyük ölçüde Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) tarafından temsil edilen yeni, muhafazakar ekonomik elitin geniş kesimlerini içerecek şekilde genişlemiştir.

Neoliberal politikalara ve başarılı ekonomik yönetime bağlılığına ek olarak, Ak Parti'nin "halka hizmet" vurgusu ile birlikte sağlık, eğitim ve ucuz konut alanlarındaki popülist reformları, çeşitli bileşenlerle patronaj bağları kurmasına büyük ölçüde yardımcı olmuştur (Bayulgen, et al., 2018). Buna en bariz örnek ise Türkiye Toplu Konut İdaresi (TOKİ) liderliğindeki büyük konut projesidir. TOKİ, Erdoğan'ın seçim çevresinin büyük bir bölümünü oluşturan düşük gelirli aileler için 500.000'den fazla daire inşa etmiştir (Esposito & Shahin, 2013). Konut projeleri 2004, 2009 ve 2014 belediye başkanlığı seçimlerinde pek çok belediye bölgesinde partinin gücünü ve dayanaklığını göstermiştir (Marschall, et al., 2016). Bunlara ek olarak Ak Parti yönetimindeki

belediyelerin sosyal yardım projeleri kapsamında kömür, gıda ve giyecek gibi malları dağıtmak suretiyle doğrudan gelir yardımı sağlayarak kent yoksullarına ulaşmıştır (Çelik, 2010). Ayrıca Ak Parti Yatırım projeleri ile de güçlü bir patronaj ağı oluşturmuştur. Bu ağları kontrol edebilmek adına Erdoğan, parti aracılığıyla hem yerel hem de merkezi hükümet düzeylerinde, satın alma teklifleri, kamu mallarının özelleştirilmesi ve kamu arazisi satışları da dahil olmak üzere ülkedeki her büyük ekonomik faaliyeti şahsen kontrol etmeye çalışmıştır (Gümüşçü, 2013). Bu kapsamda belediyeler kullanışlı araçlar haline gelmiş birçok işletmeye inşaat ruhsatları ve sözleşmelerin dağıtılmasında kilit rol oynamıştır (Gümüşçü, 2013). İnşa edilen mega havaalanları, üçüncü boğaz köprüsü, nükleer enerji santrali ve Çanakkale boğaz köprüsü gibi çokça duyurulan büyük projeler bu patronaj ağlarını oluşturmak için etkili diğer bir araç olmuştur (Invest in Turkey, 2017). Bu gösterişli projeler aynı zamanda Osmanlı imparatorluğuna referansla Erdoğan'ın yeni ve güçlü bir Türkiye vaadini desteklemiştir.

2008 sonra dönemde Küresel mali krizden etkilenen Türkiye ekonomisi istikrarlı bir düşüş trendi göstermiştir. 2008–12 döneminde işsizlik oranları yükseldi, krizin ilk etkilerinin atlatılmasının ardından ise büyüme durdu ve dış borç yükü birçok yatırımcı için endişe verici bir seviyeye ulaşmıştır (Rodrik, 2012). Ak Parti yönetiminin yabancı sermayeye aşırı bağımlı ve borca dayalı büyüme modeli kriz sonrası giderek kırılğan hale gelmiştir (Yeldan & Unuvar, 2015).

Genel olarak bakıldığında ise Erdoğan'ın büyüme ve sosyal kalkınma performansı oldukça karmaşık bir resim çizmektedir. Tabloda görüleceği üzere Hükümetin sosyal göstergeleri iyileştirme performansı son yılda tutarlı şekilde yükselmektedir. Türkiye'nin İGE endeksi son on yılda tutarlı bir yükseliş eğilimi göstermektedir. Nitekim 2013 yılında ülke sıralaması 62 iken 2020 yılında 54'tür. Buna karşılık ekonomik büyüme keskin bir düşüşe tanık oldu, çünkü kişi başına düşen GSYİH 2014 yılında 938 milyar dolar seviyesinde iken 2020 yılında 719 milyar dolar seviyesine gerilemiştir.

Tablo 3.10: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Göstergeleri

Yıl	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2018	2020
Kişi başı GSYİH (Milyar ABD doları) ⁸⁶	240,253	408,876	557,058	770,462	776,993	880,556	938,953	858,996	778,472	719,955
Net alınan RKY (milyon ABD doları) ⁸⁷	72,960	339,160	714,340	780,360	967,420	2,533 Milyar	3,591 Milyar	6,488 Milyar	-	-
İGE Endeksi Değeri ⁸⁸	0,660	-	-	-	0,739	0,765	0,796	0,808	0,817	0,820

Kaynak: Dünya bankası verileri, <https://data.worldbank.org/indicator>; Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) İnsani Gelişme Endeksi (İGE), <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/TUR>

, Net Resmi Kalkınma Yardımı (ODA), <https://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-standards/official-development-assistance.htm>

Türkiye seçimlerinde, ekonomik gidişat 2002 seçimlerinde olduğu gibi oylamada baskın bir faktör olmaya devam etti (Kalaycıoğlu, 2018). Ak Parti birinci ve ikinci döneminde artan sayıda halk oyu alarak seçimleri kazanmayı başardı (Tansel, 2018). Bu başarılar ve neoliberal ekonomi politikaları, iktidar partisinin devlet aygıtına sızması ve siyasi ve ekonomik kurumlar üzerindeki kontrolünü sağlaması için “meşrulaştırıcı bir araç” işlevi gördü (Günay ve Dzhic, 2016). Ak Partinin Neoliberal piyasa odaklı ekonomi politikaları, ekonomide devlet müdahaleciliğinin azaltılmasını gerektirirken, hükümetin devam eden müdahaleleri, ekonomik büyümeyi ciddi şekilde etkileyen ve Türkiye ekonomisini istikrarsızlaştıran bir etkiye sebep olmuştur (Arat ve Pamuk, 2019). Nitekim 2018 yılında başlayan döviz ve borç krizi liranın ciddi anlamda değer kaybetmesi olarak kendini göstermeye başlamış ve sonrasında ödenemeyen borçlar ve ekonomik

⁸⁶ Kişi Başına GSYİH (ABD Doları): ekonomideki tüm yerleşik üreticiler tarafından eklenen brüt değer artı herhangi bir ürün vergisinden ürünlerin değerine dahil edilmeyen tüm devlet desteklerinin toplamı

⁸⁷ Alınan Net Resmi Kalkınma Yardımı (ODA) (Milyon ABD Doları): Kalkınma Yardımı Komitesi (DAC) üyelerinin resmi kurumları tarafından ve ekonomik kalkınma ve refahı teşvik etmek için DAC dışı ülkeler tarafından verilen kredi ve hibelerden oluşur.

⁸⁸ İnsani Gelişme Endeksi (İGE), insani gelişmenin temel boyutlarındaki ortalama başarıyı ölçmek için kullanılır. Uzun ve sağlıklı bir yaşam, bilgiye erişim ve iyi bir yaşam standardı temelinde ölçülen İGE Endeksi değeri 0 ile 1 (en düşükten en yükseğe) arasında değişmektedir. Kaynak <https://countryeconomy.com/hdi/turkey>

daralma olarak derinleşmiştir. Kriz kolay kredi ve devlet bütçesi tarafından destelenen inşaat sektöründe yaratılan patlama ile sağlanan ekonomik büyüme eğrisini de tersine çevirmiştir. Arat ve Pamuk'a (2019) göre Hükümetin ekonomiye müdahalesinin arkasında yatan sebep krizleri hafifletmek için benimsenen neoliberal politikaların kurumların iç politikadaki güç dağılımı ile uyumlu olmamasıdır.

Bunların yanında ekonomik manzara siyasi koşullara önemli ölçüde bağlı olduğundan, ulusal, bölgesel ve küresel siyasi ve ekonomik koşullar Türk ekonomisi üzerinde ciddi şekilde etkili olmuştur. Bu nedenle AB Euro krizinden ciddi şekilde etkilenmesinin yanı sıra Türkiye dünyanın en fazla mülteciye ev sahipliği yapan ülkelerinden biridir (Kutlay, 2015; Dar, 2021). Fakat 2013 ve sonrasında ekonomik anlamda gerilmenin temel nedeni birçok araştırmacı tarafından rejimin demokratik olmayan uygulamalara yönelmesi olarak tanımlanmaktadır.

3.4.3. Türkiye ve Macaristan'da Ekonomik Göstergelerin Rejimin İstikrarına Etkisi

Macaristan'daki karma rejim, ülkeyi bir "refah" devletinden "çalışma" devletine dönüştürmeyi planlamış ve süratle ilerlemek ve ekonomik ve sosyal göstergelerin iyileştirilmesi amacıyla çeşitli politika ve projeler üstlenmiştir. Ülke ekonomik büyümede ve sosyal göstergeler de önemli bir iyileşme yaşarken, ülkenin demokrasisinde sürekli bir düşüş olduğu görülmüştür. Buna karşılık Türkiye örneğinde Sosyal kalkınma göstergeleri iyileşmeye devam etse de mevcut rejim ülkenin ekonomik büyümesini sürdürmekte başarısız olmuştur. Ekonomik büyüme bazı dalgalanmalara tanık olurken, ülke demokrasisi istikrarlı bir düşüş yaşamıştır. İlginç şekilde Türkiye'de rejimin artan otoriterliğinin ekonomik gerilemenin ana nedeni olduğu iddia edilmektedir.

Türkiye örneğinde 1980'lerin başından itibaren Macaristan örneğinde ise 1990'ların başından bu yana IMF ve AB tarafından uygulanması öngörülen yeniden yapılanma ve reform reçeteleri uygulanmıştır. Bununla birlikte 2008 küresel ekonomik krizinin, her iki ülkede de değişen ekonomik politika oluşturma yörüngesinde çok önemli bir rolü olduğu görülmektedir. 2008 ekonomik krizine ilişkin söylem Türkiye'de daha çok "krizi fırsata çevirme" mottosu ile ilişkili iken Macaristan'da daha çok AB'nin derinleşen krizi ele almasına bir tepki olarak kendini göstermiştir. Değişen söylemin yanı sıra hem Macaristan'da hem de Türkiye'de Merkez Bankalarının siyasallaştığı ve üzerinde net bir kontrol mekanizması olduğu görülmektedir. Kriz sonrası dönemde Macar ekonomik politikalarının dönüşümü, açık siyasallaştırıcı söylem ile merkez bankasının yapısal kapsamlı ve sistematik kontrolü olarak kendini gösterirken, Türkiye

bağlamında bu dönüşüm 2013 sonrasında devletin farklı kademelerindeki girift ilişkiler ve merkez bankası üzerindeki kontrolü kendini daha somut siyasallaştırma çabaları olarak göstermiştir. Her iki vakada yaşanan bu benzer süreçler, bu rejimlerin ekonomik kriz karşısında istikrarlarını sağlamak için nasıl merkezîyetçi politikalara başvurdıklarını açıkça kanıtlamaktadır. Ekonomi politikalarının iktidar eliyle söylemsel ve yönetsel olarak siyasallaştırılmasını bir devlet stratejisi olarak görmek, her iki ülke örneğinde de neoliberal kapitalist statükonun baskıcı bir biçimde sürdürdüğünü ortaya koymaktadır.

Her iki örnekte var olan pekiştirici eğilimler kısa vadede, sosyal göstergelerin iyileşmesini engellememektedir. Ekonomik büyüme ve otoriter eğilimlerdeki artış Macaristan örneğinde çakışmış olsa da Türkiye örneğinde benzer bir durum gözlemlenmemiştir. Bu durumun muhtemel açıklaması ise Macaristan farklı olarak Türkiye'nin AB üyesi olmaması ve bölgesel ve küresel düzeyde Macaristan'ın maruz kalmadığı bir dizi siyasi, ekonomik ve güvenlik krizinden etkilenmiş olması olabilir.

3.5. Karma Rejimlerde Sivil Toplum ve Medya'nın İstikrara Etkisi

Hâkim parti ve liderlerinin iktidara geldikten sonra karma rejimlerde kendi iktidarlarının istikrarını sağlamak için kullandıkları yaygın yöntemlerden bir diğeri de bağımsız medya kuruluşlarını zayıflatmaktır. Bu amaçla karma rejimlerdeki iktidar aktörlerinin iletişim platformlarını doğrudan satın aldıkları, vergi sistemini suiistimal ederek veya ulusal güvenlik adına sansür yasaları çıkardıkları gözlemlenmiştir. Ayrıca bağlı ya da yandaş medya kurumları kullanılarak sivil toplum grupları ve yabancı aktörlerin şeytanlaştırılması sıklıkla kullanılan taktiklerden bir diğeridir. Bu taktikler nadiren tek başına kullanıldığından bu çalışma kapsamında sivil toplum ve medyanın karma rejimlerde istikrarı sağlayan etkileri bir arada değerlendirilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde sivil toplum ve medyanın karma rejimlerde istikrarı sağlayan etkileri Macaristan ve Türkiye örnekleri bağlamında değerlendirilecektir.

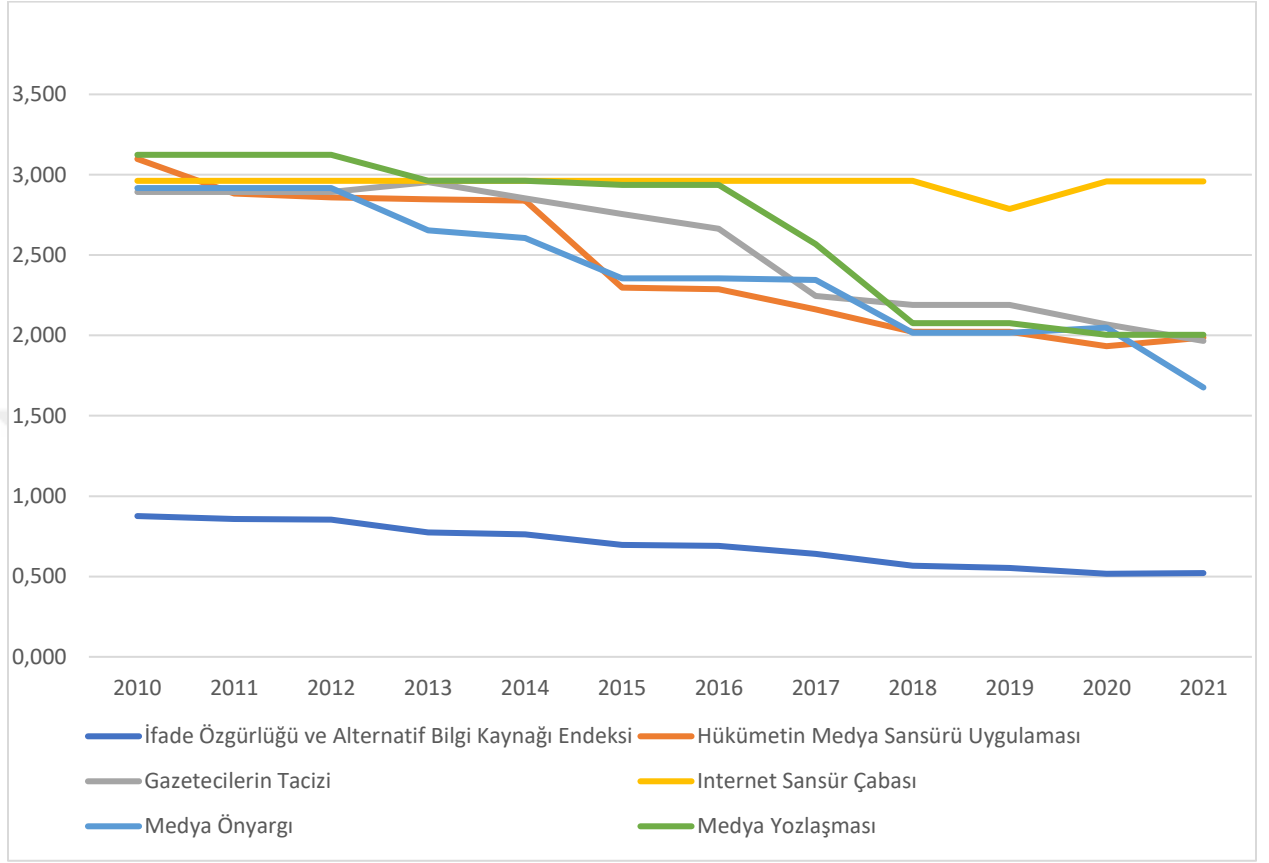
3.5.1. Macaristan Örneğinde Sivil Toplum ve Medyanın İstikrara Etkisi

Fidesz sivil toplum kuruluşlarını baskı altına aldı ve demokratik katılımlarını kısıtladı. Pek çok sivil toplum örgütü Orbán yönetiminin uygulamalarına karşı seslerini yükseltip toplumsal harekete önderlik ederken, hükümet 2017 yılında bu hareketleri önemli ölçüde etkileyecek iki adet yasal düzenleme gerçekleştirmiştir (Kover, 2015). Bunlardan ilki 2017 yılında çıkan Yüksek Öğretim Yasasıdır. Bu yeni yasa Macaristan'da eğitim veren tüm üniversitelerin eğitim faaliyetlerini akreditasyon kurullarına göre değil, Macaristan hükümetinin belirlemiş olduğu kurallara göre yürütmesini şart koşmuştur (Enyedi, 2018). Bu yeni yasadan etkilenen ABD'ye bağlı olan Orta Avrupa Üniversitesi (CEU), kurucusu Macar Kökenli Amerikalı milyarder George Soros ve Soros tarafından finanse edilen tüm Sivil toplum kuruluşları olmuştur (Enyedi & Bertoa, 2018). Fidesz partisi temsilcileri CEU'yu sahte bir üniversite olmakla Suçlarken Orbán kendini "sözde sivil toplum casus gruplarını" durdurmaya adanmış olduğunu açıklamıştır (Freedom House, 2019). Bu süreç Macaristan'da bulunan sivil toplum kuruluşlarının dış güçlerin çıkarlarına hizmet etmekle suçlanmalarını beraberinde getirmiştir. Nitekim İktidar 2017 yılında yıllık olarak 26.000 dolardan fazla yabancı kaynaklı mali destek alan sivil toplum kuruluşları 'yabancı destekli' kuruluşlar olarak tanımlayan, bu kuruluşların yabancı bağışçılarının kimliklerini açıklamasını zorunlu hale getiren ve aksi takdirde yaptırımlarla karşı karşıya kalmalarını öngören ikinci bir yasal düzenleme gerçekleştirmiştir (Freedom House, 2018). Bu yasa kapsamında Sivil Toplum Kuruluşlarının ulusal güvenlik kurumlarının incelemesinin sonucuna bağlı olarak işleri bakanlığına kayıt yaptırmaları zorunlu hale getirilmiştir (Downes & Wai, 2018). Yine bu kanun kapsamında göç ile

ilgili aktivitelerde ise yabancı mali desteğin yüzde 25'lik bir vergiye tabi tutulması ön görülmüştür. Bu durum Macar Sivil Özgürlükler Birliği ve Uluslararası Af Örgütü gibi önemli sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini sınırlandırmış ve iktidarın sivil toplum kuruluşları üzerindeki kontrolünü arttırdığını göstermiştir (Bayer, 2017) Buna karşılık Fidesz tarafından finanse edilen Sivil Birlik Forumu (Civil Osszefogas Forum COF) 2012, 2014, 2018 ve hatta Ekim 2021'de hükümet yanlısı bir 'barış yürüyüşleri düzenlemiş ve özellikle seçim kampanyaları sırasında hükümet lehine propaganda yapması teşvik edilmiştir (Novak, 2014; Hunagrian Specturum, 2017; Hungarian Specturum, 2021; AGİT, 2018; AGİT, 2014)

İktidardaki Orbán Hükümeti Macaristan'daki medya ve ifade özgürlüğünü kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmiş ve manipüle etmiştir. V-dem İfade özgürlüğü ve alternatif bilgi kaynakları endeksi ise benzer bir sonuca işaret etmektedir. 2010 yılı sonrasında medya'da uygulanan sansürün miktarının arttığı görülmektedir. 2010 yılında 3.7 olan bu değer 2015 yılında 2,3 ve 2020 yılına gelindiğinde ise 1,91'e kadar gerilemiştir. Bu durum Medya üzerinde giderek dozu artan bir hükümet sansürü bulunduğunu göstermektedir. Online platformlara uygulanan sansür ise 2018 seçimlerinde sonra belirgin şekilde artmıştır. Nitekim 2018 öncesinde 2.96 olan değer seçimler sonrasında 2.8'li değerlere gerilediği görülmektedir. 2010 ve sonrasında gazetecilere dönük muameleninse giderek kötüleştiği tablo üzerinden görülmektedir. Gazetecilik faaliyetlerini yerine getirirken iktidar üyeleri ya da iktidar üyesi olmayan güçlü aktörler tarafından tehdit edilen hapsedilen ya da dövülen gazetecileri sayısının ise giderek arttığı görülmektedir. Buna paralel olarak 2010 yılından 2020 yılına kadar olan sürede ilgili değer 2,95'de 2.07'e kadar gerilemiştir. Orban iktidarının üçüncü dönemi olmasına karşılık bazı medya kuruluşlarının İktidar partisine dönük ciddi önyargılarının hala mevcut olduğu görülmüştür. Bu durumu tabloda da gözlemlemek mümkündür. Ayrıca 2010 3,15 olan ve 2020 yılında 2,01'e kadar gerileyen medya kuruluşlarında yolsuzluğun son on yılda ciddi derecede artmış olduğunu işaret etmektedir.

Tablo 3.11: Macaristan İfade Özgürlüğü Endeksi

Kaynak: V-Dem: <https://www.v-dem.net/>

Yukarıdaki tabloda paylaşılan veriler Macaristan'ın siyasi bağlamın içinden bakıldığında daha da anlamlı hale gelmektedir. 2010 sonrasında İktidar medya kuruluşları üzerinde tek parti benzeri bir kontrol sağlamasına olanak verecek bir takım yasal düzenlemeler yapmıştır.⁸⁹ Medya ve iletişimi düzenleyen bazı kanunların değiştirilmesine ilişkin 10 Ağustos 2010 tarihli LXXXII Yasası, 1996 tarihli Radyo ve Televizyon Yayıncılığı Yasasını ve 2003 tarihli Elektronik İletişim Yasası'nda bir dizi medya ve iletişim yasasını değiştirmiştir. Buna ek olarak 9 Kasım 2010 tarihinde Basın Özgürlüğü ve Medya İçeriğini Yöneten Temel Kurallara İlişkin CIV kanunu diğer bir adıyla basın ve Medya yasası ve 31 Aralık 2010 tarihinde ise Medya Hizmetleri ve Kitle İletişimine ilişkin CLXXXV yasasını diğer adıyla Medya Hizmetleri Yasası değiştirmiştir. Bu

⁸⁹ Basın özgürlüğü ve medya içeriğine ilişkin temel kurallar hakkında 9 Kasım 2010 tarihli CIV Yasası ("Medya Anayasası"), Act CLXXXV of 2010 on Medya Hizmetleri ve Kitle İletişim Yasası ve LXXXII Yasası,

kanunlardan İlki olan LXXXII Yasası kurumsal yapıyı yeniden yapılandırdı ve medyayı denetlemek üzere merkezi bir otorite oluşturdu: Ulusal Medya ve Telekomünikasyon Kurumu (NMHH) ve Medya Konseyi. İkinci olarak ise CIV Kanunu ile bir medya anayasası hazırlanmış ve medya içeriğinin temel kurallarını tanımlanmıştır. Son olarak ise CLXXXV Yasası tüm medya platformlarının içerik düzenlemelerini, yeni düzenleyici medya kurumların yetkilerini ve yeni düzenlemelerinin ihlallerine ilişkin yaptırım ve cezaları belirleyen mevzuattır (Commisioner for Human Rights, 2021).

Öncelikli olarak yeni oluşturulan NMHH⁹⁰ başkanı 9 yıllık bir süre için göreve gelmektedir ve görev süresiz sınırsız olarak başbakan tarafından yenilenebilir. NMHH'nin başkanı aynı zamanda Medya konseyinin de başkanı olur ve atanmış başkan dışındaki dört üye ise parlamento içindeki bir fraksiyon tarafından aday gösterilir ve başbakan tarafından atanır (CMCS, 2011; Bajomi-Lazar, 2015). Bu durumda medya konseyi başkanı dahil olmak üzere tüm adaylar Orbán başkanlığındaki Fidesz tarafından atanmış olmaktadır. Bununla birlikte Medya Konseyi, içerik düzenlemesine ilişkin hükümler koymaya, medya yasalarının ihlali durumunda yüksek para cezaları uygulamaya, medya kuruluşlarının lisanslarını kontrol etmeye, medya kuruluşlarının vakalarını kırsal alanlara aktarmaya ve daha birçok kısıtlamayı uygulamaya yetkili kılınmıştır (NMHH, 2010). CIV Kanunu'nun 13. maddesi gereği medya kuruluşları Macar ulusunun ve toplum çıkarlarını gözeterek "dengeli bilgiler" yayınlamalıdır. Bu hükmün ihlali yüksek para cezalarına ve davalara yol açmaktadır. İhlalin niteliği ve para cezaları siyasallaşan Medya Konseyi tarafından belirlenecek olsa da açık ve keyfi yoruma tabi olan "dengeli bilgi"nin net bir tanımı yapılmamıştır (Human Rights Watch, 2013). Bu belirsizlik, seçim kampanyaları sırasında bazı eleştirel medya organları tarafından ifade edildiği üzere gazeteciler ve medya mensupları arasında yaygın kafa karışıklığı ve tedirginlik yaratmıştır (AGİT, 2018; AGİT, 2014; Scheppele, 2014). Nitekim 2012 yılında Medya konseyi 66 medya kuruluşunu toplam 80 Milyon HUF para cezasına çarptırmıştır. Medya konseyi herhangi bir medya kuruluşunu iflasa ya da kapanmaya zorlayacak kadar para cezası verme yetkisine sahiptir (Bozoki, 2015). Medya konseyinin Medya kuruluşlarını cezalandırmada keyfi davranışlar gösterdiği görülürken yüksek meblağlı para cezaları pek çok medya kuruluşunu Konsey düzenleme ve müdahalesine tabi olabilecek içeriklere oto sansür uygulamasına yol açmıştır (Serdült, 2020). Bunlara ek olarak medya kuruluşlarının lisanslarının denetlenmesi ve mahkeme yoluyla bu lisansların geçersiz kılınması da Medya konseyinin yetkileri arasındadır (NMHH, 2010). Konsey göreve başladığı ilk iki yılda hükümet yanlısı 18 radyo

⁹⁰ Detaylı bilgi için Bkz. <https://english.nmhh.hu/the-nmhh>

istasyonuna lisans sağlarken, muhalif bir radyo kanalı olan ve uzun yıllardır yayın yapan Radyo Klubradio'nun lisansını yenilemeyi reddetmiştir (Bajomi-Lazar, 2015). Lisansının yenilenmesi mantıksız gerekçelerle ertelenen Radyo Klubradio uzun süre yasal mücadele vermiş olmasının yanı sıra kaybettiğı reklam gelirleriyle ciddi mali kayba uğramıştır (Human Rights Watch, 2013). Şaşırtıcı bir şekilde Konseyin Medya davalarını kırsal bölgelere aktarma yetkisi bulunmaktadır. Medya kuruluşlarının çoğunun kentsel alanlarda yer alması ve faaliyet göstermesi nedeniyle davaların kırsal alanlara aktarılması habercilik ve medya faaliyetlerini engelleyecektir ve medya özgürlüğünü kısıtlamaktadır

Aralık 2010 tarihinde yürürlüğe giren CLXXXV yasası ayrıca radyoyu, iki ulusal televizyon kanalını ve Macar Haber Ajansı'nı (Magyar Távirati Iroda, MTI) yöneten Kamu Hizmeti Vakfı'nın kurulmasını şart koşmuştur. Vakfın 6 üyeden oluşan müteveli heyetinin yarısı parlamento tarafından hem hükümetin hem de muhalefetin önerebileceğı adaylar arasında üçte iki çoğunlukla atanmaktadır. Üyeler iki yasama döneminden daha uzun süre yani dokuz yıllığına göreve atanmaktadır. Medya Konseyi tarafından belirlenen bir başkanın başkanlığındaki Vakıf, kamuya açık medya platformlarının editöryal içeriğine müdahale etme yetkisine sahiptir ve özellikle siyasi açıdan hassas konularda bu tür müdahalelerin birkaç örneğı görölmüştür. Bunun en belirgin örneğı ise devlet kontrolünde olan Macar televizyonunda (MTVA) yaşanan işten çıkartmalardır. Basın yayın kuruluşlarının bu tür müdahaleleri reddetmesi genellikle MTVA örneğinde de olduğı gibi gazetecilerin ve editörlerin işten çıkarılması ile sonuçlanmaktadır (Human Rights Watch, 2013). Nihayetinde açıktır ki Vakıf aracılığı ile iktidar partisi devlet liderliğindeki medya kuruluşlarına ve çalışanlarına hükümet yanlısı haberler yapmaları karşılığında mali yardımlar sunmaktadır (Bajomi-Lazar, 2015). Baskı ve teşvikler kamu medyasını iktidar partisine tabi kılmış ve bu kuruluşların Fidesz'in propaganda araçları haline geldiğı görölmüştür (Bozóki & Hegedüs, 2018).

Yasal düzenlemelerin ötesinde iktidar rejimi kamu reklam fonlarının sadece hükümet yanlısı özel medya kuruluşlarına verilmesini sağlarken eleştirel ya da muhalif medya kurum ve kuruluşlarının bu fonlardan yararlanmasını engellemektedir (Sata & Karolewski, 2020; Bátorfy & Urban, 2020). Fidesz için devlet reklam fonları, medyadaki sol kanat/liberal hakimiyetini dengelemek için bir araçtı (Bátorfy & Urban, 2020). Orbán hükümeti ilk yıllarında günlük Magyar Nemzet gazetesinin mali durumunu güçlendirmek için kamu fonlarını kullanmıştır, haftalık Heti Válasz'ı gazetesini kurmak için ise vergi kullanmıştır. Dahası Orbán yönetimi, zorunlu personel değişiklikleri yoluyla hükümeti desteklemek için kamu medyasını yeniden konumlandırmıştır. Karakteristik olarak, 2002'nin ilk yarısında Magyar Nemzet'in en iyi on reklamcısı, Szerencsejárték

Zrt⁹¹ dışında, Başbakanlık Ofisi, Macaristan Kalkınma Bankası, Kamu Borç Yönetim Merkezi ve Gençlik ve Spor Bakanlığı gibi devlete ait kurumlardı (Bajomi-Lázár, 2013). 2010 yılında hükümette yaşanan değişikliklerle birlikte iktidar partisi ile yakın bağları olan yeni ajanslar iletişim ve medya ihalelerinde boy göstermeye başlamıştır⁹² (Bátorfy & Urban, 2020) Nitekim sol eğilimli sol eğilimli Klubradio ve ulusal günlük Nepszava, kamu kaynaklı reklam gelirlerinde büyük bir düşüş yaşamış ve Nepszavamali sıkıntılar ve kısıtlamalar nedeniyle kapatılmıştır (Bátorfy & Urban, 2020; Human Rights Watch, 2013). Kamu reklam fonlarının kontrolü Fidesz'e yakın iş insanları tarafından yönetilen geniş bir patronaj ağı aracılığıyla yürütülmektedir (Sata & Karolewski, 2020). Orban'a ve Fidesz'e yakın isimlerin neredeyse ülkedeki tüm medya kuruluşlarını yönetmektedirler (Dragomir, 2017). Bu medya ve ticari işletmelerin sahipleri kendi medya kuruluşları dışında reklam fonu vermekten kaçınırken, devletle iyi ilişkiler sürdürmek isteyen özel firmalar eleştirel medya ile reklam yapmaktan kaçınmaktadır (Kornai, 2015). Bu durum eleştirel bağımsız medyanın var olmasını yada ortaya çıkmasını imkansız hale getirirken, iktidarın kendi iktidarının istikrarını sağlamak adına muhalif basın ve yayın kuruluşlarını kontrol altında tutmaya çalıştığını açıkça göstermektedir.

Dahası AB Medya Çoğulculuğu Monitörü yayınladığı raporda AB fonlarının da hükümet yanlısı medya kuruluşlarını finanse etmek için kullanıldığı, bunun kabul edilemez olduğunu belirtmiş. Ayrıca Macar medya ortamının sadece Macaristan'daki medya çoğulculuğu için değil, hükümetin medya mekanizmasının diğer AB üyesi ülkelerdeki medya kuruluşları ile kurduğu iyi ilişkiler nedeniyle, Avrupa'daki medya çoğulculuğu için de yüksek riskler oluşturduğunu belirtmiştir (The Media Pluralism Monitor, 2020).

⁹¹ 1994 yılı itibari ile Fidesz'in yön değiştirmesi ve kendini merkez sağa yerleştirmesi ile birlikte sol ve liberal basını favorisi olmaktan çıkmış ve eleştirilerin merkezi haline gelmiştir. 1998 seçimlerindeki başarının ardından Fidesz medyaya ilişkin yaklaşımını değiştirmiş ve daha önceleri radikal sağ tarafından benimsenen medyadaki "sol liberal" egemenliğin ve bu egemenliği mümkün kılan temel yapısal ve ticari koşulların ortadan kaldırılmasını ve sağ muhafazakar kesimin kendi medyasını oluşturması gerektiği fikrini benimsemiştir. Bu görüşe göre sol-liberal medya egemenliğinin altında yatan nedenler tarihsel, yapısal ve ekonomiktir ve demokratik dönüşüm sonrasında ortaya çıkan sol-liberal düşüncenin medya piyasasını egemenliği altına alması tek parti rejiminin medya sisteminin bugüne bir mirasıdır. Bu görüş, Fidesz'in uzun süredir devam eden medya politikalarının dayandığı düşünsel bir temel olarak ortaya çıkmıştır ve iktidar partisinin destekçileri, hükümetin 2010'dan bu yana aldığı her önlemi ve medya politikalarını meşrulaştırmak için sürekli olarak bu görüşe başvurmaktadır. Bu bağlamda Fidesz demokratik kamusal söylem çeşitliliğinin ancak sağcı bir kamusal alan yaratılırsa sağlanabileceğini inanmıştır Fidesz'in bakış açısına göre devlet kaynaklarının ayrımcı kullanımı, medyada çeşitliliği sağlamanın kesin yoludur (Bajomi-Lazar, 2015; Bajomi-Lázár, 2013). Devlet reklamcılığı ve ve reklam fonları medyadaki liberal sol kanat hakimiyetini dengelemek için araçsallaştırılmıştır (Bajomi-Lázár, 2013)

⁹² Devlete ait en büyük şirketlerden biri olmanın yansira bir piyango şirketidir. Bkz. <https://www.szerencsejatek.hu/>

Sonuç olarak elde edilen bulgular Macaristan'daki iktidarın yasal yöntem ve mekanizmaları kullandığı ve medyayı manipüle etmek için bir patronaj ağı oluşturduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

3.5.2. Türkiye Örneğinde Sivil Toplum ve Medyanın İstikrara Etkisi

Erdoğan ana akım medyayla güçlü gayri resmi bağlantılar kurarak medya üzerinde baskı kurmuştur. Ak Parti liderliğindeki hükümetlerin medya holdingleri üzerindeki baskısı, hükümetin medya baronu Cem Uzan'ı çökerttiği 2007 yılına dayanmaktadır (Akser & Baybars-Hawks, 2012). Medya sektörü giderek artan bir şekilde, iş sözleşmeleri Ak Parti hükümeti tarafından garanti altına alınan birkaç güçlü holdingin elinde yoğunlaşmıştır (Stratfor, 2014). Erdoğan'a yakın isimler ulusal televizyon ağlarında ve gazetelerde büyük paylar almıştır (Oruçoglu, 2015). Türkiye'deki ana akım medyanın yüzde 90 gibi ezici bir çoğunluğunun AP liderliğindeki kontrolü altında olduğunu bilinmektedir. 2018 yılına kadar medya sahibi dört büyük İktidara yanlısı Holding Medya sektörünü elinde bulunduruyorsa da 1 milyar ABD doları tutarında vergi cezası ödemek zorunda kalması nedeniyle Doğan Grubu yakın zamanda Demirören Grubu ile birleşmiştir (Esen & Gümüşçü, 2017). Muhalif haber kaynakları ise adli baskı, online kapatma ya da yayını durdurma, denetleme, karalama ya da lisanslar üzerinden yapılan birtakım ayrımcılıklarla baskı altına alınmıştır (Akser & Baybars-Hawks, 2012). Ayrıca Erdoğan'ın, gazetecileri ve medya sahiplerini giderek daha fazla ve sert şekillerde eleştirme başlaması bu kurum ve kişilerin oto sansür uygulamasına neden olmuştur. Çok sayıda gazeteci ve köşe yazarı, siyasi baskının doğrudan hükümetten geldiğini ve muhabirlerden aldıkları değerli bilgilerin çoğunun hiçbir zaman halka ulaşmadığını belirtmiştir (Oruçoglu, 2015).

İktidar partisi, sadakat ve hükümet yanlısı yayın güvencesi karşılığında bu holdinglere patron-müşteri iş ilişkisine dayalı cazip projeler sunar (Tunç, 2015). Devletin taleplerine uyulmaması, Doğan Grubu, Koç Holdingde ve Boydak Holdingde olduğu gibi iflasa yol açmaktadır (Esen ve Gümüşçü, 2018). Benzer şekilde, kamu bankalarından alınan krediler, holdingleri ve medya kuruluşlarını aynı çizgide tutmada ve aynı zamanda medya sahipliği değişikliklerini teşvik etmede büyük rol oynamaktadır. Örneğin Sabah-ATV, Çalık Holding'e satıldığında, şirket hemen iki devlet bankasından 750 milyon doların üzerinde kredi almıştır (Freedom House, 2013). Ayrıca 2013 sonrasında hükümet kontrollü bir reklam rejimi kurulmuştur. Bu kapsamda devlete ait işletmeler ve rejim yanlısı özel şirketler tarafından yapılan resmi duyuru ve reklamların gelirleri üzerinden medya kuruluşları kontrol altına alınmıştır. Devletin en büyük reklam veren olması ve

bu büyük finansman kaynağı ise sadece yandaş medya ile paylaşması, eleştiren medya kurumlarının ayakta kalmasını zorlaştırmıştır.

Yaşanan her kriz, Erdoğan ve diğer Ak Parti liderlerini daha savunmacı hale getirmiştir. Erdoğan ve Ak Partinin elitleri bu krizlere baskıyı yoğunlaştırıp gücü daha da merkezileştirerek ve muhalefeti gayri meşrulaştırmak adına artan bir şekilde ideolojik ve kutuplaştırıcı bir retorik benimsemişlerdir. Nitekim 2013 yılında yaşanan krize tepkisini her türlü muhalefeti bastırmayı amaçlayan bir şekilde yanıt vermiştir. Bu nedenle Gezi Parkı protestoları 7 kişinin hayatını kaybettiği ve pek çoklarının da yaralandığı kolluk kuvveti şiddeti ile bastırılmıştır (Gürcan & Peker, 2015).

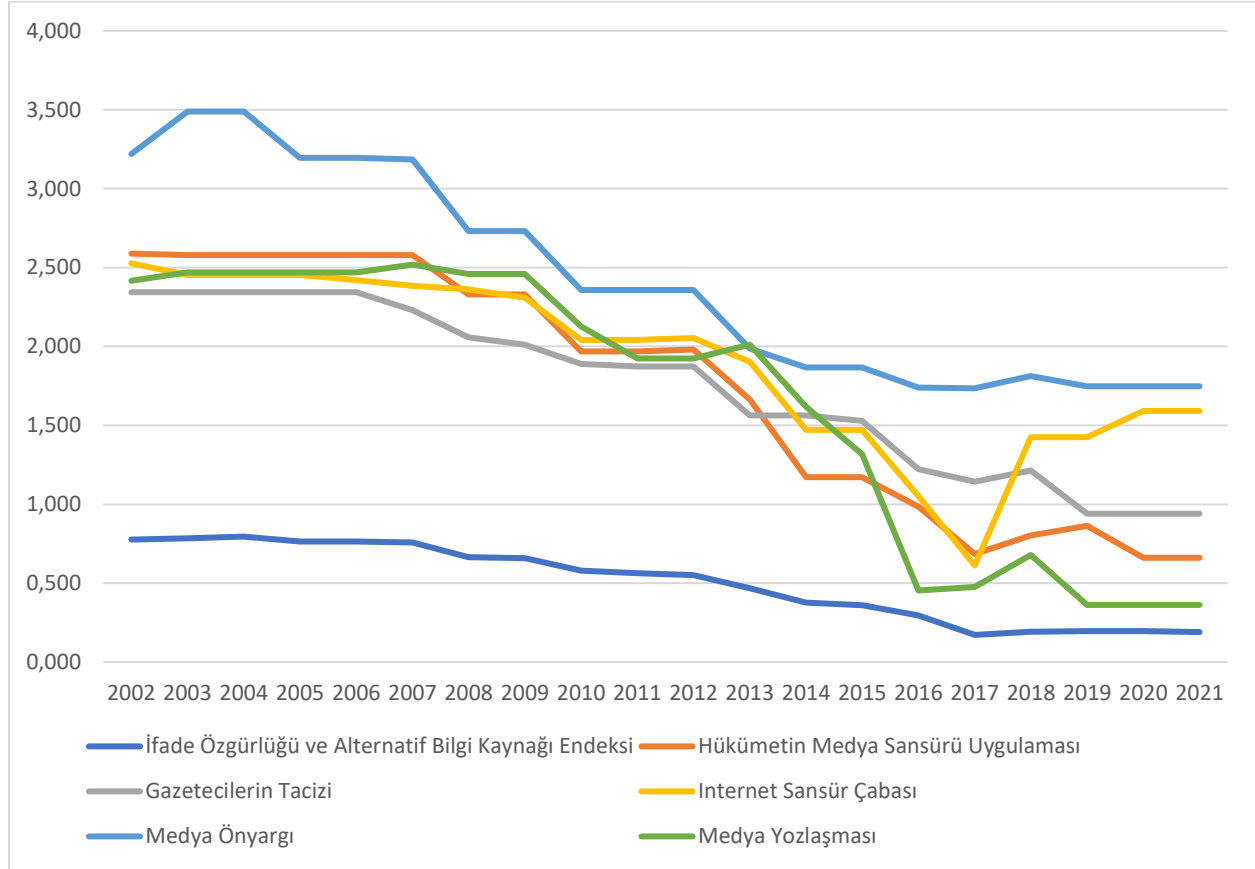
Ayrıca, 2007 yılında yapılan anayasa değişikliği ile basın ve yayın organlarını denetlemek üzere merkezi bir kurum olan Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nu (RTÜK) kurmuştur. Yaptırım yetkisi bulunan RTÜK yasada belirsiz şekilde tanımlanan nedenlerle yayıncılara yayın yasakları veya ağır para cezaları uygulama yetkisine sahiptir (Coskun, 2020). 2011 ile 2018 yılları arasında RTÜK medyaya 16043 müeyyide ve 250 milyon TL idari para cezası uygulamıştır (Güneysu, 2019). Uygulanan cezalar gazetecilik faaliyetlerini önemli ölçüde kısıtlarken medya sahiplik yapısı ile birlikte reklam ve yaptırım düzenlemeleri vatandaşların güvenilir ve güncel bilgi almasını engellemekle kalmaz, aynı zamanda medya kuruluşlarını taraflı ve çarpık bilgi yayınlamaya da zorlamıştır. 2014 tarihli İnternet yasa tasarısı devlet yetkililerine Türkiye'nin İnternet düzenleyici kurumu Telekomünikasyon ve İletişim Başkanlığı (TİB) aracılığıyla interneti izleme ve sansürleme konusunda geniş yetkiler tanımıştır.

2016 yılında gerçekleştirilen başarısız darbe girişiminin ardından en az 150 medya kuruluşu ve Gülen hareketiyle bağlantılı medya kuruluşlarının çoğu kapatılırken, olağanüstü hal sırasında yüzlerce gazeteci de tutuklanmıştır. Sadece 2019 yılında aralarında gazeteci, editör ve muhabirlerin de bulunduğu yaklaşık iki yüz kişi hapse atılmıştır ve Sınır Tanımayan Gazetecilere göre, Türkiye artık “dünyanın en büyük profesyonel gazeteci hapisanesidir” (RSF, 2021; Human Rights Association, 2020). Tutuklamalar ve hapis cezalarının yanı sıra, internet sitelerinin engellenmesi, gazetecilere dava açılması, basın kuruluşlarının ofislerine baskınlar yapılması, yazılı ve elektronik medyada eş benzeri görülmemiş düzeyde sansür uygulanması, basın özgürlüğünün ciddi şekilde ihlal edildiğini ve gazetecilik faaliyetlerinin kısıtlandığını gösteren çok sayıda olay gerçekleşmiş ve basın yayın kuruluşları baskı altına alınmıştır.

V-Dem verilerine bakıldığında ise Türkiye'de İktidarın manipüle edilmiş bir medya ortamı yaratmaya yönelik baskıcı davranışına dair daha fazla kanıt bulmak mümkündür. Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere hükümetin medya ve çevrimiçi ortamlardaki sansür çabası ve

gazetecilere yönelik baskıları 2013 ve 2020 yılları arasında dramatik olarak yükselmiştir. Bu yıllar arasında tüm göstergelerde tutarlı olarak negatif eğilim görülmektedir. Benzer şekilde aynı dönem medya da yozlaşmanın ve yanlılığın hızla arttığı görülmektedir. Bu nedenle endeks ifade özgürlüğünün mevcut rejimde son derece düşük olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.12: Türkiye İfade Özgürlüğü endeksi

Kaynak: V-Dem: <https://www.v-dem.net/>

3.5.3. Türkiye ve Macaristan'da Medya ve Sivil Toplumun İstikrara Etkisi

Hem Macaristan da hem de Türkiye'de rejimin istikrarının sağlanması amacıyla Medya ve yayın organlarının baskı altına alındığı görülmüştür. Her iki ülkede de medya kurum ve kuruluşlarını baskı altına almak için ruhsatlandırma politikaları ve reklam gelirlerinin kontrolü mekanizmaları kullanılmıştır. Ayrıca her iki ülke de de medya sahipliğinin İktidar partisine yakın holding sahiplerinin elinde olduğu görülmektedir.

Macaristan'da rejim, medya otoritesi üzerinde kontrol sağlamak, devlet tarafından işletilen medyayı siyasallaştırmak, editöryal içerikleri kontrol etmek, yeni yasal mevzuatın ihlali nedeniyle yüksek para cezaları ve yaptırımlar uygulamak ve medya davalarını kırsal alanlara aktarmak için yeni kanun ve hükümler çıkarmıştır. Benzer şekilde Türkiye'deki iktidar medya kuruluşlarını, olağanüstü hâl kararnameleri ile kontrol altına almak için yeni yasalar çıkarmış ve ayrıca medya kuruluşlarını kapatmak, büyük yaptırımlar uygulamak ve eleştirel medyayı satın almak için diğer bazı yasal hükümler ve ceza kanunu hükümlerini kullanmıştır. Medya aktivistlerine yönelik tutuklamalar ve yaptırımlar Macaristan örneğine kıyasla Türkiye örneğinde daha sık rastlanmaktadır.

Her iki rejimde de medya kuruluşlarının doğrudan ya da dolaylı olarak iktidar partisi ile bağlı oldu olduğu gözlemlenmiştir. İktidar partileri medya sahipliği aracılığıyla medya organları üzerinde baskı uygulamakta ve bu medya kuruluşları lisansları ve reklam gelirleri aracılığıyla kontrol etmektedir. İlginç olarak hem Macaristan'da hem de Türkiye'de, tüm medya kuruluşlarının şaşırtıcı bir şekilde yüzde 90'ı ya devlete ya da bir FIDESZ ya da Ak Parti müttefiklerine aittir. Bu nedenle rejim, lisans ve reklamları kontrol ederek medya organları üzerinde baskı uygulamaktadır. Bu Rejimler ayrıca, eleştirel medya kuruluşlarının özel kaynaklardan reklam fonları almamasını sağlamak için müşteri ağını kullanmaktadırlar. Türkiye'de iktidar bir adım ileri giderek editöryal içerik kontrolü sağlamak amacıyla bu medya kurumlarının sahibi olan holdingler aracılığı ile bu kurumlara baskı uygulamakta ve hem kamu hem de özel kaynaklardan gelen reklamları kısıtlamaktadır.

3.6. Karma Rejimlerde Uluslararası Entegrasyonun İstikrara etkisi

Türkiye ve Macaristan'ın demokratikleşme süreçlerine ilişkin farklılıkları göz önünde bulundurmakla birlikte, bu çalışmada Macaristan ve Türkiye bir yandan küresel güçlerin etkisi altındaki iki ülke olarak değerlendirilirken diğer taraftan ise Avrupa'nın azalan dönüştürücü gücünün (Öniş, 2016) test edildiği iki ülke olarak karşılaştırıyor. Diğer bir deyişle Türkiye ve Macaristan gibi karma rejimlerde demokratik gerilemenin ve otoriter eğiliminin kısmen değişen jeopolitik çerçeveye- yani Çin ve Rusya ekseninin sağladığı güçlü milliyetçi popülist çekime- kısmen de Avrupa'nın azalan ve yer yer yok olan dönüştürücü etkisine bağlamaktadır.

Bu bağlamda Avrupa Birliği üyeliği ya da adaylığı statüsü, çalışmanın bu kısmında ön plana çıkartılmış. Üye devletlerin egemenliklerin bir kısmına Avrupa Birliği'ne devretmeleri durumu, AB'yi hem içi politika hem de dış politika oluşturma mahalli haline getirmektedir. AB üye ve aday ülkeler için sağladığı ekonomik destekler ile 'rejimi ayakta tutan', üyelik şartlılıkları ve egemenlik devri nedeni ile 'rejimi kısıtlayan' ve aynı zamanda uluslararası düzeyde 'rejimi meşrulaştıran bir faktör olarak işlev görmektedir. Çalışmanın bu kısmında AB üyeliğinin ya da adaylık sürecinin bu Türkiye ve Macaristan karma rejimlerinin istikrarı üzerindeki etkileri karşılatırmalı olarak ele alınacaktır.

3.6.1.AB'nin Karma Rejimlerin Pekiştirilmesi Üzerindeki Etkisi

Orta ve Doğu Avrupa bölgesinde 1989 sonrası liberalleşmesi; demokrasi, pazar ve AB uyumu anlamına gelmektedir. Fakat şu anda bu alanların her birinde kriz yaşanmaktadır. Geleneksel ana akım partilerinin düşüşte olduğu, eski sağ sol ayrımının gerilediği, oluşan güç boşluğunun ise kimlik politikaları ve popülist partiler tarafından doldurulduğu görülmektedir (Rupnik, 2016).

Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin 1989 sonrasında bu küçük devletler için Avrupa ile "yapısal uyum", bütçe açığının boyutu gibi büyük ekonomik kararların, seçim rekabetinin alanından etkin biçimde kaldırıldığı anlamına geliyordu. Geriye kalan ise kimlik politikası idi (Krastev, 2016). Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri Batı'nın siyasi kurumlarını ithal ettiler ama bu kurumları destekleyen sosyal kimlikleri ithal edemediler. Diğer yandan Soğuk Savaş sonrası dönemde bu kimlikler zaten düşüşteydi. Brexit ve Avusturya seçimleri bize kırsal ile şehirlinin, eğitimli ile eğitimsizin, zengin ile fakirin ve kadın ile erkeğin arasındaki boşluğun giderek açıldığını göstermektedir (Krastev, 2016).

2008 krizi sonrası kaybeden tarafın Avrupa ve var olan en ileri demokratik yönetim biçimi olan Avrupa modeli olduğu açıktır. Özellikle kriz sonrasında Avrupa ve ABD'nin liberal demokrasi anlamında ciddi bir erozyona uğradığı ve güçsüzleştiğini söylemek mümkündür (Öniş, 2016). Kriz sonrası dönem Avrupa'nın demokrasi açığını hem ulusal hem de uluslararası boyutta gözler önüne sermiştir. İşsizlik ve sosyal harcamalarda yaşanan kesintiler, Kuzey ülkelerinin kurumsal yapısının kriz ile başa çıkma yeteneklerine kuşku düşürmüştür. Hızla yoğunlaşan sosyal eşitsizlik ve dışlanmaya karşılık bu demokrasiler Neo-liberal Ortodoks politikalarından hiç ödün vermemişlerdir (Öniş, 2016). En çarpıcı nokta ise Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde, sıradan insanların yaşadığı hayal kırıklığının sosyal demokrat sol partilere nazaran sağ partiler tarafından daha etkili bir şekilde yönetilmiş olmasıdır.

Her ne kadar AB yükselmekte olan anti liberal popülist hareketlerin kurbanı olarak görülse de, yanlışlıkla da olsa AB'nin bu krize olan katkısını göz ardı etmek mümkün değildir. AB bütünleşmesinin yasal normlar ve ekonomik politikalarda uzlaşma üzerine dayandırıldığı bilinmektedir. Fakat Euro bölgesi krizi ile birlikte küresel pazarın etkilerine karşı bir kalkan görevi gören AB'nin artık Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini küresel etkilerden koruyamadığı görülmektedir. Göç Krizi ile birlikte ise dış sınırların güvenliğini sağlamadan iç sınırların kaldırıldığı algısı kuvvetlenmeye başlamıştır. Küreselleşen pazar ve kontrolsüz göç gibi faktörlerin her biri korku ve öfke politikalarının kaynağı haline gelmiştir. Bu durum AB ile özdeşleşen liberal uzlaşının zarar görmesine sebep olmaktadır. Fakat bu etkenlerin hiçbirinin kendi başına Orta ve Doğu Avrupa bölgesindeki krizin sorumlusu olduğu iddia edilemez (Rupnik, 2016).

AB içerisinde popülist milliyetçi meydan okumaların süreceğine ve liberal olmayan politikaların varlığını kuvvetlendirerek sürdüreceğine dair iki neden saymak mümkündür. Birincisi AB kurumlarının direncinin, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin çıkarları ile birleşmesinden oluşuyor. 2010 yılından beri AB Macaristan'ın durumuna müdahale etmekte acele etmemiştir. Fakat Polonya örneğinde ise daha Anayasa Mahkemesi ve medya bağımsızlığını içeren demokratik olmayan hareketlere birkaç gün gibi çok kısa bir sürede reaksiyon göstermiştir. Her ne kadar Venedik Komisyonu raporu, AB izleme süreci ve yaptırım konuşmaları gündemde olsa da bunların hayata geçmesi için oy birliğine ihtiyaç duyulmaktadır ve bu nedenle hayata geçecek gibi görünmemektedir. Fakat ne Orban, ne de Kaczynski ülkelerinin üyeliklerine son vermek ve AB ekonomik yardımlarından mahrum kalmak istememektedirler. Bu sebeple her iki liderin karma rejime geçiş macerasının AB avrosu içinde kalacağı görülmektedir (Rupnik, 2016).

İkinci neden ise daha jeopolitiktir. AB etkisini yitirmiş olabilir fakat güneyde ve doğuda istikrarsızlık hala zihinleri meşgul etmeye devam etmektedir. Hem Rusya'nın hem de Türkiye'nin

artan şekilde ve iddialı olarak otoriter eğilimleri olduğu görülmektedir. Her ne kadar AB'nin demokrasi geliştirme yeteneklerinin sınırları olduğu bilinse de merkezden uzaklaştıkça Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin karma rejim olmaya doğru sürüklendikleri iddia edilebilir (Rupnik, 2016).

3.6.1.1. Macaristan Örneği

1990 sonrasında Macaristan Avrupa Birliği talimatları doğrultusunda ekonomisinde özelleştirmeye giden ilk ülkelerden biridir. Bu dönemde Avrupa Birliği üyeliğini temel amaç edinen Macaristan finans sektörünü ve ekonomisini hızla Avrupa marketleri ile entegre hale getirmiştir. Yaşanan bu liberalleşme sürecinin sonunda Macaristan'ın banka varlıklarının yüzde 82'sinin sorumluluğu diğer Avrupa ülkelerinde bulunan yabancı bankalar tarafından üstlenilmiştir. Kaçınılmaz olarak uluslararası para akışının birden kesilmesi ve hemen peşinden gelen Euro krizi Macar ekonomisinin çökmesine yol açtı. Buna rağmen ekonomik yapılandırılmanın sağlanması uğruna uygulanan sert IMF programları da yaşanan ekonomik sıkıntının düzelmesini sağlayamamıştır (Rupnik, 2016; Csaba, 2013). Aksine Avrupa Birliği entegrasyonu ve neo-liberal reformlarla birlikte geleceği vaat edilen zenginlik yerini Macaristan ekonomik güvensizlik ve derin bir hayal kırıklığı ile yüz yüze gelmiştir.

İkinci olarak ise Avrupa Birliğinin içerisinde de giderek artan demokrasi açığı Orban hükümetinin çoğunlukçu demokrasi yaklaşımı ve giderek artan popülizmi ile doldurulmuştur. Macar halkı gözünde meşruiyetini yitirmeye başlayan Avrupa birliği ve normatif değerlerinin yerini milliyetçi popülist bir yaklaşım almaya başlamıştır. Özellikle son dönemde yaşanan göçmen krizi bu eğilimi daha da kuvvetlendirmiştir (Orban, 2015).

Buna karşılık neoliberal ekonomi politikalarının dünyada giderek yükselmesi ve iktidarda geçirdiği süre boyunca BRICS ülkelerini örnek alan Orbán, özellikle finans ve banka sektörlerinde devlet eliyle gerçekleştirilen Ortodoks olmayan politikaları benimsemiştir. İlk olarak IMF ile var olan Stand-by anlaşmasını yenileyerek Macar ulusal egemenliğini korumak adına AB finans kurumlarına meydan okumuştur (Johnson & Barnes, 2015). İkinci olarak ise Orbán merkez bankası üzerindeki baskısını arttırmış ve Mart 2013'te merkez bankası başkanını kendisine yakın bir isimle değiştirilmesini sağlamıştır (Johnson & Barnes, 2015). Üçüncü olarak ise ekonomideki devlet kontrolünü artırmış ve Macar finans sektöründeki yabancı banka ağırlığını azaltmıştır. Böylece Orbán hükümeti neoliberal politikalara karşı, stratejik kapitalist model doğrultusunda hareket etmiştir. Burada çarpıcı olan nokta ise hükümet performansının Ortodoks ekonomik

amaçlara ulaşması olmuştur. Bütçe açığının barajın üç puan altına çekilmesi sağlanırken, enflasyon oranının yüzde ikinin altına düşürülmesi sağlanmıştır (Csaba, 2013).

Son dönemde yapılan çalışmaların büyük bir kısmı Macaristan'ın 2005 yılından itibaren kademeli olarak kendini gösteren demokratik gerilemesini ve demokratik olmayan kurumların Macar siyasi sistemi içerisinde kolayca kendine yer bulabilmesinin temel sebebi olarak neoliberal ekonomik modelin yükselişi, ekonomik krizin yarattığı güvensizlik ve zayıflayan Avrupa Birliği normlarını gösterilmektedir.

3.6.1.1.1. AB Karşıtı Söylem

2010'dan bu yana, Orbán hükümetinin, AB ve Transatlantik topluluğu karşıtı söylemi hem yeni liberal olmayan rejimi siyasi olarak meşrulaştırmaya ve Macar iç politik gündemine hükmetmeye hem de Macarları AB'ye ve Transatlantik topluluğuna yabancılaştırmaya hizmet etti. 2015 göç krizi ve kabineyle göçmen karşıtı kampanyaları, bu söylemleri daha da ilerletti ve Müslümanların kitlesel göçlere karşı Avrupa Hristiyan medeniyetinin ve geleneksel değerlerinin tek savunucusu haline geldi. 2018'de Viktor Orbán, Macaristan'ın yaşam tarzının "Brüksel, Berlin ve Paris'teki politikacılar" tarafından tehdit edildiğini iddia etmek için Macar seçimleri öncesinde popülist söyleminin dozunu arttırdı. Fidesz'in merkezi medya imparatorluğu göçmenlerinin yarattığı tehdide dönük her türlü "haberi" üreten komplo endüstrisine dönüşmüştür (Juhász & Szicherle, 2017). Bu bakımdan, Macar propagandası, uluslararası kültür propagandası ile Cumhurbaşkanı Putin'i dünyadaki Hristiyanlık, gelenekler ve aile değerleri lideri olarak gösteren Kremlin'in uluslararası politikası ile benzerlik gösterir (Krekó, et al., 2016). Liberal olmayan rejimler seçmenlere uygun ekonomik büyüme veya siyasi özgürlük sağlayamadıkları için kültürel anlatının önemini abartmak zor, bu nedenle "kültürel kimliğin" savunmasını temel sosyal başarılarından biri olarak nitelendiriyorlar. Macar nüfusunun geleneksel olarak Avrupa/AB yanlısı ve tarihi nedenlerden ötürü Rus karşıtı olduğu gerçeğine rağmen, bu kimlik politikasının bir sonucu olarak, Fidesz'in seçmenlerinin çoğunluğu Kremlin'e yöneldi (Hegedüs, 2016). Orbán rejimi sekiz yıldır "Brüksel'i durdurmaya" çalışmaktadır. Hükümetin bu koruyucu özelliği "koruyucu devletin" ülkeyi "yabancı çıkarlar" veya "yabancılar" gibi düşmanlara karşı savunması ve bunu yaparken de her seferinde ekonomiye, kültüre ve eğitime giderek daha fazla müdahale etmesi anlamına gelmektedir. Bütün bunlar, Macar milleti ile tehlikeli Batı arasında siyasi ve ekonomik açıdan yanlış yönde ilerleyen potansiyel bir çelişki olduğu temelinde, egemenlik konusundaki daha geniş bir tartışmaya denk gelir ve bu da ulusal egemenliği güçlendirmenin vazgeçilmez

olduğu ifade eder. Orbán “ulusal özgürlük savaşçısının” arketipini yeniden canlandırma gayreti içinde, Macar tarihinin hassas konuların değinerek – Trianon Andlaşması ile bölgesel güçler arasında tampon bölge olmaya zorlanan Macaristan gibi – “ulus devletinin ölümünü” tasvir etme işine koyulur.

Her ne kadar üçüncü zaferinden sonra Orbán, Brüksel’e karşı söylemini hafifletmiş olsa da Macar hükümeti Avrupa Birliği’yle olan çatışmalarında daha önce olduğundan daha özgüvenli bir şekilde mücadele etti. Güçlü iç meşruiyet/destek, Orbán’ın Avrupa düzeyinde hedeflerine ulaşmasında yardımcı olmaktadır. Orbán Batı Avrupa liberalizminin yerine, AB’yi, toplumların etnik olarak homojen, Hristiyan, geleneksel değerlere dayanacağı dini ve ulusal özdeşleşmeyi korumaya dayanan politikaların var olduğu bir yer olarak hayal etmektedir. Bütün bunlar, Macar milleti ile “yanlış yöne ilerleyen”, “tehlikeli”, “çökmekte olan” Batı arasında potansiyel bir ihtilaf olduğu gerçeğine dayanarak, egemenlik konusundaki daha geniş bir söylem içine oturur.

Orbán, kendisini geleneksel değerleri koruyan ve Hristiyanlığı kurtaran bir Merkel karşıtı olarak göstermektedir. Macar sağındaki baskın anlatıya göre, Merkel genel olarak liberalizmin sembolüdür; çökmekte olan liberal elit, milyonlarca mülteciyi davet ederek ve AB için federal bir yaklaşım benimseme konusunda çalışarak Avrupa’nın yenilgisine neden olmuştur (Zalan, 2018). Bu arada Fidesz, AB kurumlarının meşruiyetini baltalamak ve adalet ve içişleri konusundaki ulusal politikalara müdahale etmelerini engellemek amacıyla yıkıcı, AB karşıtı stratejisini sürdürmektedir. Son dönemde bunun en iyi örneği Fidesz’in oy hakkının Avrupa Parlamentosu’nun en büyük grubu olan European People’s Party (EPP) tarafından arka arkaya AB politikalarına karşı çıktığı sebebiyle askıya alınmasıdır. (BBC News, 2019)

AB’nin Macaristan’da gerçekleşen anayasal mühendislik sürecine etkili bir şekilde karşı koyamayacak durumda olduğu pek çok araştırmacı tarafında dile getirilmiştir. Orbán İktidarı Macaristan’da tanımsal gereksinimlerini karşılayan unsurları destekleyen siyasi ve anayasal bir sistem yarattı (Bozóki & Hegedüs, 2018). Avrupa Komisyonu, ülkeye karşı ihlal davaları başlatmak dışında, liberal demokrasinin ve liberal anayasacılığın tasfiyesi konusunda Macar hükümetine etkili bir şekilde karşı koyacak siyasi ve yasal araçlardan yoksundur.

Buna rağmen AB üyesi bir ülke olarak Macaristan, AİHM kararlarını sık sık ve sistematik olarak göz ardı etmeyi göze alamaz, çünkü bu, tartışmasız ve inkar edilemez bir şekilde Macaristan’ın ihlal ettiği anlamına gelir. AB anlaşmaları kapsamındaki yükümlülüğü, temel insan haklarını ve sivil özgürlükleri korumaktır. AB, liberal demokrasinin yapıtaşını Macaristan örneğinde durduramasa da, Macaristan’da liberal anayasacılığın zayıflamasını ve buna paralel

olarak insan hakları ve özgürlüklerinin engellenmesini yavaşlatmaya ve önlemeye yardımcı olmuştur. Sonuç olarak, AB, Macaristan karma rejimi yapısal olarak kısıtlamıştır.

3.6.1.2. Türkiye Örneği

Türkiye- AB ilişkilerinin gelişimi birçok dalgalanmaya tanık olmuştur. 2000’li yılların ilk yarısına Türkiye’nin Avrupalılaşması tartışmaları damgasını vururken, (Öniş, 2008; Demirtaş, 2015) son dönemlerde ise tersine bir eğilim olan “de-europeanization” tartışmaları Türkiye- AB ilişkilerinin gündeminde yer almaktadır (Buket, 2017; Alpan & Öztürk, 2022). Bu eğilime paralel olarak Türk politik ekonomisinde AB faktörü kademeli fakat kararlı bir şekilde zayıflamaya başlamıştır (Öniş, 2016). 2011 genel seçimleri sadece Türk siyasetinin gidişatı için değil aynı zamanda Türkiye’nin AB’de algılanış biçimi için de bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. 2011 seçimlerinde Ak Parti toplam oyların yarısını elde etmiş ve Türkiye’de ilk defa bir siyasi parti artan oy oranı ile ardışık 3 seçimi kazanmıştır. Bu başarı ise Erdoğan’ın parti lideri olarak güçlenmesini sağlamıştır. Sonuç olarak iç siyaset giderek güçsüzleşen kurumsal denetim ve denge mekanizmaları karakterize edilmiş ve daha önceki reformist ruhtan uzaklaşmıştır (Özbudun, 2014). Öncelikli olarak ifade özgürlüğü ve medya bağımsızlığı alanlarında önemli gerilemeler yaşanmıştır (Freedom House, 2015). İkinci olarak ise Türkiye’nin mevcut anayasasını demokratikleştirmeye yönelik birbirini izleyen reform çalışmaları potansiyellerini gerçekleştirememiştir (Cengiz, 2014). Aksine yargı bağımsızlığı azaltılmış ve yargı kararlarının siyasallaşması hukuk sistemine olan güveni tehlikeye atmıştır (Öniş, 2015). Üçüncü olarak ise ekonomik alanda merkez bankası ve diğer düzenleyici kurumların bağımsızlığı üzerindeki politik baskılar yoğunlaşmıştır. Devletin ekonomideki rolü giderek şeffaflığını yitirmiş ve AB standartlarından uzaklaşmıştır (Acemoğlu & Üçer, 2015). Örneğin şeffaf olmayan kamu alımlarını sayısı ve değeri neredeyse yüzde 45’e ulaşmıştır. Bütün bu gelişmelere bakıldığında AB’nin Türk siyasetinde tekili bir norm belirleyici olmayı bıraktığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla AB’nin Türkiye üzerindeki dönüştürücü gücünün giderek zayıfladığı anlaşılmaktadır (Yılmaz, 2015).

Türkiye AB arasındaki uzaklaşmanın en önemli nedenlerinden bir tanesi AB üyeliğinin geri çevrilmesi ile yakından ilişkilidir. Türkiye’nin AB üyeliği motivasyonlarının en önemlisi üyeliğin öngördüğü ekonomik fayda olmuştur. AB üyesi ülkelerin ekonomik ferahı ve Türkiye ekonomisinin zayıf gelişme performansı, Türkiye’nin ekonomisini Avrupa standartlarına uygun hale getirmek için katalizör rolü oynuyordu (Öniş & Yılmaz, 2016). Fakat son 10 yılda durum değişmeye başladı. Enflasyon oranının azalması ve büyüme oranının yükselmesi ile AB ile Türkiye arasındaki uçurum

kapanmaya başladı. Ayrıca 2010-2014 yılları arasında Euro bölgesi sadece yüzde 0.7 oranında büyürken, küresel ekonomik krizin ardından Türkiye yılda 5.4 oranında büyümeyi başardı. Türkiye'nin AB ekonomileri karşındaki yüksek büyüme performansını izleyen dönemlerde Erdoğan'ın AB'nin artık "ekonomik ve siyasi istikrar" konusunda ideal bir model oluşturmadığını savundu (Erdoğan, 2012). Davutoğlu ise daha da ileri giderek artık Türkiye'nin özellikle ekonomik büyüme konusunda AB için bir model olabileceğini iddia etti (Davutoğlu, 2011).

İkinci olarak ise AB Türkiye ilişkilerinin zayıflamışının bir diğer nedeni ise taahhütlerin inandırıcılığını yitirmesi ve normatif çelişkilerin varlığından kaynaklanmaktadır. Türkiye AB ilişkilerinin kötüleşmeye başlaması aslında ekonomik krizden öncesine dayanmaktadır (Müftüler-Baç, 2008). 2004 yılında AB'nin Türkiye'den EK Protokolü imzalamasını istemesiyle bir çıkmaza girmiştir. "Avrupa Birliği'nin Genişlemesinin Ardından Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Bir Ortaklık Yaratan Anlaşmaya Ek Protokol" 2005 tarihinde imzalanmıştır. Fakat belgenin giriş kısmında üye devletler arasında yer alan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nden "Kıbrıs Cumhuriyeti" olarak bahsediliyor olması nedeniyle Türkiye'nin bu imza ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni tanıdığı anlamına gelmediği deklare edilmiştir. Bu protokol çerçevesinde AB Türkiye'den limanlarını üye olması sebebiyle Gümrük Birliği'nin bir parçasına haline gelen Kıbrıs Rum kesimine açması istenmiştir. Türkiye'nin bu durumu reddetmesi üzerine AB konseyi sekiz fasılda müzakereleri askıya almış ve Türkiye'nin Gümrük Birliğini ayırma yapmaksızın uygulamasına değin geçici olarak diğerlerini de kapatma kararı almıştır. Annan Planına ezici bir çoğunlukla reddeden Kıbrıs Rum kesiminin AB tarafından üyelik ile ödüllendirilmesi ve dahası Türkiye'ye imtiyazlı ortaklık statüsü verilmesi önerileri, AB'nin Türk politika yapıcılar ve kamuoyu gözündeki itibarını daha da azaltmıştır (Aydın-Düzgüt, 2006). Bununla birlikte Davutoğlu 2013 yılında yaptığı bir konuşmada açıkça Türkiye'nin artık AB'ye güvenmediğini dile getirmiştir.

Son olarak mülteci krizinin yarattığı hayal kırıklığından bahsetmek gerekmektedir. Türkiye AB'nin mültecileri ile ilgili olarak takındığı tutumu iki farklı şekilde eleştirmektedir. Bunlardan ilki Türk hükümeti AB'nin aşırı pragmatik yaklaşımına ve Avrupa'nın iddia edilen değerleri normları ve ilkelerine doğrudan aykırı bir şekilde bölüştürmeye çalışmasını eleştirmektedir. İkinci olarak ise reel politik çıkarlar uğruna AB'nin ilkelerinden vazgeçmesi Türkiye'nin AB üyeliğinin geleneksel destekçileri olan sağ ve sol kanat liberaller tarafından eleştirilmiştir. Buna karşılık AB Suriyeli sığınmacılar için harcanmak üzere 2016 yılında varılan mutabakat çerçevesinde Türkiye'ye 3 milyar avro yardım sağlamıştır (Alan, 2018). Fakat 2018 yılında Avrupa Sayıştay tarafından yayımlanan raporda Türkiye'nin göçmenlere harcanan 1,1 milyar avro tutarındaki paradan faydalananların listesini vermeyi reddettiği ifade edilirken, bu durumun yardımın doğru şekilde

kullanılmadığı şüphelerini arttırdığı belirtilmiştir (Alan, 2018). Bunlara ek olarak Kasım 2015'te Alman Başbakanı Angela Merkel'in Kasım seçimlerinden çok kısa bir süre önce hukukun üstünlüğü, ifade özgürlüğü ve temel haklarda yaşanan açık gerilmeye rağmen Erdoğan'ın pozisyonunu ve itibarını güçlendirecek bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ayrıca 2015 Avrupa İlerleme Raporunun açıklanması da bilinçli bir şekilde, İkili güvenlik iş birliğinin tehlikeye girmemesi adına Kasım seçimlerinden sonra açıklanmıştır (Öniş, 2015; İdiz, 2015).

Türkiye'nin etkisi altında kaldığı küresel faktörleri de alçılacak olursak, bu anlamda Ak Parti liderliği BRICS ülkelerini daha liberal olmayan versiyonlarından etkilendiğini söyleyebiliriz. İktidar seçkinlerinin artan özgüveni daha merkezietçi ve milliyetçi bir retorik ile harmanlanmış ve daha iddialı politikalar izlemelerine yol açmıştır. Merkez bankasının işleyişine müdahalelerin artan sıklığı ve düzenleyici kurumların azalan bağımsızlığı bu eğilimi açıkça göstermektedir. Bu dönüşüm Avrupa'daki liberal demokrasi ve piyasa ekonomisine ilişkin önemli zorluklara ve gelişmekte olan ekonomilerde gelişmekte olan stratejik devlet müdahalesine dayalı neoliberal ekonomik modelin cazibesinden kaynaklanmaktadır. Bunun en güzel örneği Erdoğan'ın Türkiye'nin uzun süredir devam eden AB hedeflerini bırakması ve Şangay İş birliği Örgütüne üye olması arzusunu dile getirmiştir (Berberoğlu, 2013). Rusya ile ekonomik iş birliğini arttırmak bu değişim arkasındaki önemli motivasyonlardan bir tanesi haline geldi. Giderek artan ticaret hacmi ve Türkiye'nin Rus turistlerin uğrak noktası haline gelmesi açıkça işaret diyor ki, Türkiye'nin yöneliminde radikal bir değişim yaşanmaktadır (Öniş, 2016). Türkiye'deki siyasi yönelim güçlü bir lider figürünün himayesi altında ekonomik ve siyasi istikrara vurgu yaparak, liberal olmayan unsurlar ile harmanlanmış stratejik kapitalizme doğru evrilmektedir.

3.6.2. Macaristan Karma Rejiminin İşleyişi Üzerinde AB'nin Etkisi

Hem Macaristan hem de Türkiye Avrupa'nın çeperinde yer alan ülkelerdir. Macaristan'ın resmi olarak AB'ye katılmış olması ve Türkiye'nin ise aday ülke olması sebebiyle oldukça kısıtlı bir politik özerklikten bahsedilmektedir. AB'nin Macaristan ve Türkiye karma rejimlerinin istikrarının sağlanmasında üç işlevi yerine getirdiği görülmektedir. Bunlar; bu rejimlerin kısıtlanması ya da sınırlanması, desteklenmesi ve meşrulaştırılmasıdır. Bu işlevler Macaristan ve Türkiye örneğine özgü olmadığının bir kez daha altını çizmek gerekmektedir. AB uyum politikaları içerisinde yer alan tüm karma rejimler için AB üyeliği ya da üyelik süreçleri benzer bir işlevi yerine getirecektir. Her ne kadar Avrupa Komisyonu, ülkeye karşı ihlal davaları başlatmak dışında, liberal anayasacılığın tasfiyesi konusunda Macar hükümetine etkili bir şekilde karşı

koyacak siyasi ve yasal araçlardan yoksundur. Dahası ihlal davaları ancak üye ülkeler için mümkün olması nedeniyle Türkiye için bu sınırlandırıcı araç da söz konusu değildi. Her ne kadar Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi AB'nin bir unsuru olmasa da Avrupa Konseyi ile AB arasında yakın bir iş birliği söz konusudur ve dolayısıyla bu iki kurum arasında organik bir bağ bulunmaktadır. Ancak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararları yoluyla, Türkiye ve Macaristan'da kişisel özgürlüklere saygının nispeten yüksek düzeyde güvence altına alınması mümkündür. Fakat hem Türkiye'de hem de Macaristan'da AİHM kararlarının reddedildiği görülmektedir. AB'nin bir üye devleti olarak Macaristan, AİHM kararlarını sık sık ve sistematik olarak göz ardı etmeyi göze alamaz çünkü bu, tartışmasız ve inkâr edilemez bir şekilde Macaristan'ın AB anlaşmaları kapsamındaki temel hak ve özgürlükleri koruma yükümlülüğünü ihlal ettiği anlamına gelecektir. Bu kapsamda AB Macaristan örneğinde liberal anayasanın zayıflamasının engellenmesine yardımcı olur. Böylece rejim yapısal olarak kısıtlanmıştır. Türkiye örneğinde ise adaylık sürecinin kesintiye uğraması ve üyelik vizyonunun ortadan kalmış olması nedeniyle bu kısıtlayıcı etki oldukça azdır. Fakat yine de Türkiye'deki Karma rejimin genişlemesini engelleyen bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. AB sadece Macaristan'daki ve Türkiye'deki karma rejimlerin genişlemesini kısıtlamakla kalmamakta, aynı zamanda onların hayatta kalmasına da katkıda bulunmakta ve paradoksal olarak rejimi destekleyici bir işlev sunmaktadır. Macaristan'da ulusal kalkınma politikasına tahsis edilen kamu kaynaklarının neredeyse tamamı bu AB kaynaklarından gelmektedir. Türkiye ise aday ve potansiyel aday ülkelere yapılan mali yardımlar kapsamında Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) adı altında AB'nin mali yardım mekanizmalarından yararlanmaktadır. Avrupa uyum politikasının kaynakları, karma rejimlerdeki seçkinler tarafından kendi çıkarlarına hizmet edecek çok sayıda kamu kaynağına katkıda bulunmakta ve böylece eşit olmayan siyasi oyun alanının yaratılmasına da katkı sağlamış olmaktadır. Bu nedenle AB uyum fonları bu rejimlerde değişen oranlarda ekonominin istikrarına ve ılımlı büyümesine ve dolayısıyla Macaristan ve Türkiye karma rejimlerinin siyasi istikrarına katkıda bulunmuştur. Diğer iki işleve nazaran meşrulaştırma işlevi bu rejimlerin istikrarında daha az rol oynamaktadır. AB Anlaşmasının 7. maddesi anlaşmanın 2. maddesinde belirtilen değerlerin ciddi şekilde ihlal edilmesi durumunda üye devletlere birtakım yaptırımların uygulanması öngörülmektedir. Her ne kadar 7. maddede birtakım eksiklikler bulunsa da henüz herhangi bir yaptırım mekanizmasının üye ya da aday devletler için işletilmesi mümkün olmamıştır. Bu durum Macaristan'da Orbán rejimini Türkiye'de is Ak Parti rejimini meşrulaştırmakta ve bu rejimlerin istikrarını kuvvetlendirecek koşulların ortaya çıkmasına katkıda bulunmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana, demokrasi dünyanın egemen yönetim biçimi olarak kabul edilmiş ve uluslararası sistem demokratik idealler üzerine inşa edilmiştir. Özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde otoriter rejimlerden daha liberal yapılara ve daha demokratik yönetimlere olan eğilim Huntington'ın terimiyle "3. Dalga" demokrasiler olarak tanımlanmakta (Huntington, 1991) ve küresel trendin bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Fakat bazı rejimler, siyasi bir dönüşüm başlatmaya karşı dikkate değer bir direnç göstermiş ve bir şekilde ortada kalmışlardır. İki karşıt dünyanın birleştiği yerde oturan Roma Mitolojik Tanrısı Janus gibi karma rejimlerde kapalı otoriter rejimler ile liberal demokrasiler arasında paradoksal bir durumdadırlar. "Üçüncü dalga" demokratikleşme literatüründen doğan karma rejim kavramı, kurumsal belirsizliklerin "gri bölgesinde" gezinmektedir. Bu çalışma karma rejimlerin istikrarını araştırmayı amaçlar ve bu rejimlerin bir arada var olan otoriter ve demokratik yapılarını hangi koşullar altında sürdürdüğünü sorgular. Karma rejimlerde siyasi kurumların istikrar sağlayıcı etkisini derinlemesine analiz etme amacının yanı sıra ortak istikrar yol ve stratejilerini belirlemeyi amaçlamaktadır.

Üçüncü demokratikleşme dalgasıyla ortaya çıkan ve Sovyetler Birliği'nin sona ermesinden sonra güçlenen ilk iyimserlik, "geçiş paradigmasının" sona erdiğinin ilan edilmesiyle (Carothers 2002) kaybolmuş ve 2000lerin başlangıcıyla yerini bir karamsarlığa bırakmıştır. Bu rejimlerin gömülü çelişkileri nedeniyle, birçok bilim insanı otoriter rejimden demokrasiye nihai geçiş yanılgısına düşse de, 1995'te Terry Karl demokratikleşme süreciyle ilgili artan hayal kırıklığına tepki olarak yeni bir "Karma Rejimler" fenomenini icat etmiştir. Sonuç olarak 2000'li yıllara gelindiğinde, demokratik ve otoriter rejimlerin dayanıklılığını ölçmek için kullanılan araçlar, karma rejimlerin çelişkili yapılarını açıklamakta yetersiz kalmıştır. Yirminci yüzyılın başlarından itibaren ise karma rejimler dünyada en yaygın rejim tipi haline gelmiştir. 2020 yılında V-Dem tarafından yayınlanan Demokrasi raporunda dünya nüfusunun yüzde altmış ikisinin karma rejimlerde yaşadığı belgelenmiştir. Bu çalışma kapsamında, karma rejimlerin geçiş evrelerinde rejimler olmadığı, aslında hem otoriter hem de demokratik eğilimlerin bir bileşimini sergileyen siyasi rejimler olduğu ve dolayısıyla otoriter ya da demokratik standartlarla değil, birbirleriyle karşılaştırmalı olarak incelenmesi gerektiği kabul edilmiştir.

Bu tezin amacı, karma rejimlerde istikrarı sağlayan ortak koşulları tespit etmektir. Bu amaçla günümüzde karma rejimlerinin en tipik örnekleri arasında yer alan Türkiye ve Macaristan seçilerek aşağıda açıklanan metotla incelenmiştir. Karma rejimlerin kavramsallaştırılmasına ilişkin

oldukça geniş bir literatür bulunmasına karşın karma rejimlerde istikrarın koşullarını ya da bu rejimlerin pekiştirilmesini konu alan literatürün sınırlı olduğu görülmüştür. Literatürde var olan bu açığı kapatmak ve anlamlı ve bütünsel bir inceleme yapmak amacıyla bu çalışmada örgütsel ve ekonomik yaklaşımlardan her ikisi de kullanılmıştır. Demokratik ve otoriter rejimler eksenindeki iki farklı yaklaşımın tek bir modelde anlamlı şekilde temsil edilmesi amacıyla kavramsal yaklaşım bu rejimlerde istikrarı sağlayan otoriter ve demokratik unsurların birlikteliği üzerine temellendirilmiştir. Bu bağlamda karma yapıların pekiştirilerek bu rejimlerde istikrarı sağlayan koşulların nasıl meydana geldiği Macaristan ve Türkiye örnekleri üzerinden incelenmektedir. Bu çalışma kapsamında karma rejimlerde istikrarı sağlayan koşulların benzer süreçler izleyerek ortaya çıktığı varsayılmıştır. Böylece istikrarı sağlayan şartlar, bu koşulların sağlanması için izlenen benzer yollar ya da varsa ortak stratejiler ortaya çıkarılmıştır. Literatürde karma rejimlerin istikrarını ölçmeye yarayacak çok boyutlu bir model bulunmamakla birlikte, çalışma Magaloni (2006), Gerschewski (2013), Merkel (2004) ve Levitsky&Way (2010)'in istikrar çalışmalarından esinlenerek altı unsurdan oluşan bir çalışma modeli hazırlanmıştır. Türkiye ve Macaristan örneklerinde kapsamlı ve sistematik bir karşılaştırmasının yapılması amacıyla karma rejimlerde istikrarı sağlayan şartlar şu unsurlar kapsamında incelenmiştir. (1) Hukukun üstünlüğü denge ve kontrol mekanizmaları, (2) seçim ve parti sistemleri, (3) meşruiyet stratejileri, (4) ekonomik gelişme, (5) Sivil toplum ve Medya ve (6) Uluslararası entegrasyon. Bu amaçla da literatürde var olan çalışmalara dayanarak 6 basamaklı bir model oluşturulmuş ve bu rejimlerin istikrar koşulları bu 6 faktör etrafında araştırılmıştır. Oluşturulan bu teorik çerçevenin uyumluluğunu kontrol etmek ve uygulanabilirliğini hakkında genelleştirilmiş bir anlayış geliştirilebilmek amacıyla seçilen iki vaka bağlamında istikrarı sağlayan koşullar karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Türkiye ve Macaristan örneklerinden elde edilen ampirik bulguların 6 faktörlü istikrar modelini destekler şekilde sonuç verdiği görülmüştür.

Bu tezdeki incelenen Macaristan ve Türkiye örnekleri pek çok anlamda, tarihsel, kurumsal, kültürel, ideolojik ve demografik özelliklerde çeşitli ve önemli ayrılıklar göstermektedirler. Tabi ki bu durum bu ülkelerin hiç ortak noktalarının olmayacağı anlamına gelmemektedir. Dahası vakaların karşılaştırılmasının mümkün olması için bazı ortak özelliklerin var olması gerekmektedir. (Peters, 2013; Pennings, et al., 2006). Bu iki vaka var olan farklılıkları sebebiyle de oldukça ilgi çekicidir. Her ne kadar hem Macaristan hem de Türkiye muhafazakâr-milliyetçi sağ partiler tarafından yönetiliyor olsalar da oldukça farklı demografik yapıları sahiptirler ve tarihi siyasi ilişkilerinde oldukça önemli farklılıklar göstermektedirler. Bunun yansısı vaka seçimi kısmında ayrıntılı şekilde ele alındığı üzere Türkiye'nin otoriter bir rejim yapısından karma rejim yapısına geçmesi, Macaristan'ın ise liberal demokratik bir rejim yapısından karma rejim yapısına geçmiş

olması, farklı tarihsel arka planlara sahip örneklerin istikrarını sağlayan ve pekiştiren unsurların karşılaştırılmasına olanak vermiştir. Var olan bu farklılıklara rağmen bu ülkelerde belirlenen çalışma dönemleri içerisinde istikrar sağlayan şartların benzer şekilde gelişmiş olması, geliştirilen modelin test edilmesinde büyük bir kolaylık sağlamıştır.

Hem Macaristan hem de Türkiye örneğinde istikrarı sağlayan koşulların özellikle şu alanlarda yoğunlaştığı gözlemlenmiştir. Hukukun üstünlüğü denge ve kontrol mekanizmaları kapsamında kendini anayasa değişikliği, anayasa mahkemelerinde yapılan düzenlemeler, referandumların araçsallaştırılması ve yürütme erkinin parlamento pahasına kuvvetlendirilmesi olarak kendini göstermiştir. Dahası her iki ülkede de meclis çoğunluğunun tek partinin elinde bulunması muhalefetin katkısı ve onayı olmadan anayasa değişikliklerinin yapılmasını ve üst kademe kamu yöneticilerini atamasını mümkün hale getirmiştir. Hem Macaristan hem de Türkiye örneğinde yürütmenin güçlendirmesi ile paralel olarak denge ve kontrol mekanizmalarının yıkıldığı ve yargı bağımsızlığının kısmen de olsa ortadan kaldırıldığı gözlemlenmiştir. Kademeli olarak gerçekleştirilen bu değişikliklerin hem Macaristan'da hem de Türkiye'de karma yapıyı kuvvetlendiren ve istikrarı pekiştiren bir etkisi bulunmuştur. Buna karşın bu iki vaka arasında var olan tarihi, siyasi ve kültürel farklılıklar göz ardı edilmemelidir. Macaristan örneğinde parlamenter sistem değiştirilmezken ve yürütmenin kuvvetlendirilmesi Bakanlar Kurulunun yetkilerinin artırılması anlamına gelirken, Türkiye örneğinde ise Hükümet sistemi 2017 yılında Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemini olarak değiştirilmiş ve meclisin yetkileri kısıtlanarak Cumhurbaşkanının karar verme mekanizmalarındaki rolü kuvvetlendirilmiş ve yürütme organının başı olmuştur. Fakat her iki örnekte de parlamentonun, Macaristan örneğinde hükümetin karşısında, Türkiye örneğinde ise Cumhurbaşkanının karşısında giderek zayıflayan ve etkisini kaybeden bir kurum haline geldiği gözlenmiştir. Dahası yasama süreçlerinde muhalefetin etkisi de giderek azalmıştır. Her iki vakada da Macaristan da Orban'ın başkanlığındaki Fidesz partisi ve Türkiye'de Erdoğan'ın liderliğindeki Ak Parti tarafından denge ve denetleme mekanizmaları baskılanmıştır. Benzer şekilde Anayasa mahkemeleri bu karma rejim hükümetlerinin ortak hedefi olduğu görülmüştür. Her iki vaka da kendini farklı şekillerde göstermiş olsa da benzer stratejilere dayanmaktadır. Bunlar Anayasa Mahkemesi üyesi hakimler üzerinde baskı kurmak ve mahkemelerin yetkilerinin kısıtlanması yoluyla anayasa değişikliklerini kontrol altına almaktır. Karma rejimlerde iktidarın anayasa değişikliği yapabilecek çoğunluğu elinde bulundurması, yürütme gücünü kullanarak bir denetleme mekanizması olan anayasa mahkemelerini baskı ve kontrolü altına almasını kolaylaştırmaktadır. Anayasa Mahkemesi üyesi olan hakimler üzerindeki baskı ise Anayasa mahkemelerinin iktidar tarafından reformu durumlarında kendini 'işbirlikçi' tavır olarak göstermektedir. 2011 yılında gerçekleştirilen Anayasa reformu ve bu anayasa değişikliği

ile mümkün olan Anayasa Mahkemesine ilişkin düzenlemeler ile Macaristan Anayasa Mahkemesi sorunsuz bir şekilde iktidarın denetimi altına girmiştir. Buna karşılık bu süreç Türkiye’de 2016 yılında gerçekleştirilen başarısız darbe girişiminin hemen ardından yürütmeye geniş yetkiler tanıyan bir olağan üstü hal ilanı ile başlamış olması sebebiyle oldukça çekişmeli geçmiştir. Her ne kadar izlenen süreçler farklı olsa da her iki örnekte de görülmektedir ki yürütme erki, hakimleri kontrol altına alarak ve Anayasa Mahkemelerinin bağımsızlığını baltalayarak güç aşımına uğramıştır. Ayrıca Hem Macaristan hem de Türkiye’de ilgili Anayasa Mahkemeleri tarafından kullanılan inceleme ölçütleri artık karma rejimler tarafından hazırlanan ve tasarlanan anayasalara dayanmaktadır ve bu anayasaların hükümleri bu rejimlerin istikrarını sağlamak ve iktidar için işlevsel olmak üzere kaleme alınmıştır.

Doğrudan demokrasi mekanizması olan referandumların hem Türkiye’de hem de Macaristan’da siyasi gündemi belirlemek, kutuplaştırmayı arttırmak ve derinleştirmek, iktidarı pekiştirmek, siyasi desteği pekiştirmek, iktidarın meşruiyetini attırmak ve bir takım amaç ve çıkarlara ulaşmak uğruna bazı temsili kurumlarını ekarte etmek için araç olarak kullanılmıştır. Macaristan’da 2004, 2008 ve 2016 yıllarında, Türkiye’de ise 2007, 2010, 2017 yıllarında gerçekleştirilen referandumlar hem Fidesz’in hem de Ak Patinin -demokratik kurumları oyun dışı bırakmak suretiyle iktidar alanını genişleten ve yürütmeyi kuvvetlendiren bu aktörlerin-referandum kampanyalarını kendi tekellerine alarak demokratik kurumları nasıl saf dışı bıraktıklarını ve özellikle kutuplaşmayı artırarak rejimin karma özelliklerini nasıl pekiştirdiklerinin en iyi kanıtlarından biridir.

Karma rejimlerin istikrarını konu alan az sayıda çalışmaya bakıldığında hakim partilerin istikrarı sağlamadaki en önemli unsurlardan biri olduğu görülmektedir (Hadenius & Teorell, 2007). Nitekim bu çalışma kapsamında istikrarın önemli unsurlarından bir olarak tanımlanan hâkim partilerin hem Türkiye hem de Macaristan örneğindeki varlığı açıktır. Türkiye örneğinde 2002 seçimleri Ak Parti’nin, Macaristan örneğinde ise 2010 seçimleri Fidesz’in seçim hakimiyeti ile sonuçlanmıştır. Her iki örnekte de tek parti hükümetleri, çok partili, seçim oynaklığı yüksek, koalisyon veya azınlık hükümetleri ile son derece parçalı bir parti sisteminin ardından iktidara gelmişlerdir. Her iki örnekte de adı geçen partiler parlamentolarının üçte iki çoğunluğunu elde ederek ülkenin siyasi manzarasını yeniden şekillendirme yeteneği kazanmışlardır. Elde ettikleri bu parlamento çoğunluğu ile hükümet kurma, yasa çıkarma ya da anayasa değişikliği yapma gibi yetkilere sahip olmakla kalmamışlar baskın bir pazarlık konumunu elde etmiş ve ulusal gündemi önemli ölçüde şekillendirme becerisine kavuşmuşlardır. Bu kapsamda değerlendirildiğinde Türkiye’de son 20 yıldır, Macaristan’da ise son 12 yıldır hâkim parti sisteminin var olduğu açıktır.

Burada önemli olan nokta bu partileri baskın parti yapan şeyin rekabet eksikliği ya da diğer bir deyişle muhalefetin olmayışı değildir. Her iki örnekte de tipik olarak özgür ve adil seçimlerin yansırı rekabet etmekte özgür pek çok aday seçmen ya da rakip bulunmaktadır. Buradaki sorun bazı hâkim parti sistemi örneklerinde de gözlemlendiği gibi iktidar değişiminin yalnızca teorik bir olasılık olarak kalmasıdır.

Ak Parti ile Fidesz arasındaki en belirgin benzerlik her ikisinin de derin toplumsal bölünmelerden kaynaklanan, ideolojik olarak karşı karşıya geldikleri tarihsel bir rakibe ya da ötekine sahip olmalarıdır. Fidesz için bu ideolojik rakip komünizm ve Sovyetler Birliği iken, Ak Partinin rakibi laik Kemalist düzendir. Seçim sistemlerine gelinceye kadar, var olan ideolojik ve toplumsal bölünmelerin Ak Parti ve Fidesz iktidarı öncesinde görülen çok partili koalisyon hükümetleri sonrasında hakim bir parti isteminin ortaya çıkması için oldukça elverişli bir ortam hazırlamıştır. Bununla birlikte, parti hegemonyasının nasıl kurulduğunu açıklayan nedensel faktörler arasında bulunan; seçim kurumları, muhalefet, parti içi demokrasi, medya kontrolü ve patronaj gibi unsurlar her iki örnekte de belirgin benzerlikler göstermektedir. Her iki hakim partinin ortak noktası çoğunluklarını kötüye kullanarak demokratik yönetim biçimini yasal yöntemlerle bir karma rejim haline getirmeleri ya da var olan karma rejimi pekiştirecek yasal formüller kullanmalarıdır. Bu strateji baskın bir merkezi parti, zayıf ve marjinalleşmiş küçük partiler ve kişiselleştirilmiş liderlik ile hem Türkiye hem de Macaristan'da hayata geçirilmiştir.

Hem Macaristan'da hem de Türkiye'de tekrarlanan seçim zaferinin sağlanması için seçimlerin manipüle edildiği açıktır. Macaristan'da, anayasa değişiklikleri ve onu takip eden yasal hükümler yoluyla, iktidar rejimi iki turlu seçim sistemini tek turlu bir sisteme dönüştürmüş, parlamentodaki sandalye sayısını 386'dan 199'a indirmiş bu da stratejik taksimata yol açmıştır. Dahası yerleşik olmayan ve yurtdışında yaşayan seçmenlere oy hakkı verilmesi ve NVB üzerinde kontrol sağlanması iktidar partisinin seçim zaferi kazanmasına yardımcı olan uygulamalar arasındadır. Türkiye'de ise iktidar YSK üzerinde kontrol sağlamak için anayasa hükümlerini değiştirmiş, yurtdışındaki seçmenlerin oy kullanmasına izin vermiş ve yerel yönetimlerin sandık merkezlerini değiştirmesine olanak veren hükümler getirerek seçimleri manipüle etmiştir.

Hem Macaristan'da hem de Türkiye'de demokratik kurum ve süreçleri geniş çapta etkileyen araçlar kullanılarak siyasi otorite merkezleştirilmiştir. 2014 seçimlerinden sonra çok net olarak karma rejim özellikleri gösteren Macaristan'ın 2018 seçimlerinden sonra rejimi daha pekiştirdiği siyasal alanı ve demokratik kurumları önemli ölçüde etkileyen ve siyasi gücün konsolide edilmesine ve karma rejimin kurumsallaşmasına yardımcı olan köklü değişiklikler yaptığı gözlenmiştir. Türkiye ise 2007 yılından sonra fakat özellikle 2013 yılı sonrasında Gezi

parkı protestolarını takiben rejimin karma karakterini kuvvetlendirmiş, bu uğurda siyasi gücün konsolidasyonunu için siyaset alanı kapsamlı bir şekilde manipüle edilmiş ve demokratik olmayan uygulamaların kurumsallaşmasını kolaylaştıran köklü değişiklikler yapılmıştır. Her iki örnekte de hukuk dışı mekanizmalar görevdeki iktidarlar tarafından meşruiyet stratejilerinin bir parçası olarak kullanılmış, seçimler manipüle edilmiş ve siyasi muhaliflerin kontrol altına alınması için baskı unsurları kullanılmıştır.

Macaristan'da 2015 mülteci krizinden bu yana mülteciler ve göçmenler ideolojik meşrulaştırmanın bir aracı haline gelirken, 2014 yılı sonrasında Türkiye'de seçkin karşıtı ve İslamcılık temalı söylem ideoloji meşrulaştırmanın bir aracı olarak kullanılmıştır.

Macaristan'daki karma rejim, ülkeyi bir "refah" devletinden "çalışma" devletine dönüştürmeyi planlamış ve süratle ilerlemek ve ekonomik ve sosyal göstergelerin iyileştirilmesi amacıyla çeşitli politika ve projeler üstlenmiştir. Ülke ekonomik büyümede ve sosyal göstergelerde önemli bir iyileşme yaşarken, ülkenin demokrasisinde sürekli bir düşüş olduğu görülmüştür. Buna karşılık Türkiye örneğinde sosyal kalkınma göstergeleri iyileşmeye devam etse de mevcut rejim ülkenin ekonomik büyümesini sürdürmekte başarısız olmuştur. Ekonomik büyüme bazı dalgalanmalara tanık olurken, ülke demokrasisi istikrarlı bir düşüş yaşamıştır. İlginç şekilde Türkiye'de rejimin artan otoriterliğinin ekonomik gerilemenin ana nedeni olduğu iddia edilmektedir. Ekonomik büyüme ve karma rejimin konsolidasyonu noktasında Macaristan örneğinde çakışmış olsa da Türkiye örneğinde benzer bir durum gözlemlenmemiştir. Bu durumun muhtemel açıklaması ise Macaristan'dan farklı olarak Türkiye'nin AB üyesi olmaması ve bölgesel ve küresel düzeyde Macaristan'ın maruz kalmadığı bir dizi siyasi, ekonomik ve güvenlik krizinden etkilenmiş olması olabilir.

Türkiye örneğinde 1980lerin başından itibaren Macaristan örneğinde ise 1990ların başından bu yana IMF ve AB tarafından uygulanması öngörülen yeniden yapılanma ve reform reçeteleri uygulanmıştır. Bu iki ülkenin birbirinden oldukça farklı olan tarihsel süreçlerine rağmen, özellikle küresel kapitalist kriz sonrasında benzer yönetim ve istikrar trend ve stratejilerinin bu rejimler kapsamında uygulanışına tanıklık edilmiştir. Bunla birlikte 2008 küresel ekonomik krizinin, her iki ülkede de değişen ekonomik politika oluşturma yörüngesinde çok önemli bir rolü olduğu görülmektedir. 2008 ekonomik krizine ilişkin söylem Türkiye'de daha çok "krizi fırsata çevirme" mottosu ile ilişkili iken Macaristan'da daha çok AB'nin derinleşen krizi ele almasına bir tepki olarak kendini göstermiştir. Değişen söylemin yanı sıra hem Macaristan'da hem de Türkiye'de Merkez Bankalarının siyasallaştığı ve üzerinde net bir kontrol mekanizması olduğu görülmektedir. Kriz sonrası dönemde her iki ülkenin de küresel finansal sermayenin kemer sıkma reçeteleri ve onun

'lobileri' altındaki ülkelerde doğan mağduriyetlere benzer milliyetçi reflexler ile karşılık verdiği görülmektedir. Kriz sonrası dönemde Macar ekonomik politikalarının dönüşümü, açık siyasallaştırıcı söylem ile merkez bankasının yapısal kapsamlı ve sistematik kontrolü olarak kendini gösterirken, Türkiye bağlamında bu dönüşüm 2013 sonrasında devletin farklı kademelerindeki girift ilişkiler ve merkez bankası üzerindeki kontrolü kendini daha somut siyasallaştırma çabaları olarak göstermiştir. Her iki vakada yaşanan bu benzer süreçler, bu rejimlerin ekonomik kriz karşısında istikrarlarını sağlamak için nasıl merkeziyetçi politikalara başvurduklarını açıkça kanıtlamaktadır. Ekonomi politikalarının iktidar eliyle söylemsel ve yönetsel olarak siyasallaştırılmasını bir devlet stratejisi olarak görmek, her iki ülke örneğinde de neoliberal kapitalist statükonun baskıcı bir biçimde sürdürdüğünü ortaya koymaktadır. Tabi ki bu iki örnek ekonomik krizler ve ekonomik büyüme politikalarının başarısı noktasında birbirinden kısmen ayrılmaktadır. Belirlenen araştırma dönemi içerisinde Macaristan karma rejimi sadece 2008 ekonomik krizinin etkileri ile mücadele ederken, Türkiye 2001, 2008 ve 2018 ekonomik krizlerinin etkilerine maruz kalmıştır. Bu durum Türkiye'nin ekonomik büyüme performansının kötü yönde etkilemiş fakat istikrarı sağlayan koşulları ortadan kaldırmamıştır. Dahası son on yıllık İGE endeksi yükselme trendini sürdürmüştür. Bu durum yaşanan ekonomik krizlerin insani gelişmişlik düzeyini etkilemediği gözlenmiştir.

Hem Macaristan'da hem de Türkiye'de rejimin istikrarının sağlanması amacıyla medya ve yayın organlarının baskı altına alındığı görülmüştür. Her iki ülkede de medya kurum ve kuruluşlarını baskı altına almak için ruhsatlandırma politikaları ve reklam gelirlerinin kontrolü mekanizmaları kullanılmıştır. Ayrıca her iki ülkede de medya sahipliğinin İktidar partisine yakın holding sahiplerinin elinde olduğu görülmektedir. Her iki rejimde de medya kuruluşlarının doğrudan ya da dolaylı olarak iktidar partisi ile bağlı oldu olduğu gözlemlenmiştir. İktidar partileri medya sahipliği aracılığıyla medya organları üzerinde baskı uygulamakta ve bu medya kuruluşları lisansları ve reklam gelirleri aracılığıyla kontrol edilmektedir. İlginç bir şekilde hem Macaristan'da hem de Türkiye'de, tüm medya kuruluşlarının neredeyse yüzde doksana yakın bir kısmının ya devlete ya da iktidar partisine yakın bir holding sahibine ait olduğu gözlemlenmiştir.

Son olarak hem Macaristan hem de Türkiye Avrupa'nın çeperinde yer alan ülkelerdir. Macaristan'ın resmi olarak AB'ye katılmış olması ve Türkiye'nin ise aday ülke olması sebebiyle oldukça kısıtlı bir politik özerklikten bahsedilmektedir. AB'nin Macaristan ve Türkiye karma rejimlerinin istikrarının sağlanmasında üç işlevi yerine getirdiği görülmektedir. Bunlar; bu rejimlerin kısıtlanması ya da sınırlandırılması, desteklenmesi ve meşrulaştırılmasıdır. Bu işlevlerin Macaristan ve Türkiye örneklere özgü olmadığı bir kez daha altını çizmek gerekmektedir. AB uyum

politikaları içerisinde yer alan tüm karma rejimler için AB üyeliği ya da üyelik süreçleri benzer bir işlevi yerine getirecektir. Avrupa Komisyonu, ülkeye karşı ihlal davaları başlatmak dışında, liberal anayasacılığın tasfiyesi konusunda Macar hükümetine etkili bir şekilde karşı koyacak siyasi ve yasal araçlardan yoksundur. Dahası ihlal davaları ancak üye ülkeler için mümkün olması nedeniyle Türkiye için bu sınırlandırıcı araç da söz konusu değildi. Ancak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararları yoluyla, Türkiye ve Macaristan'da kişisel özgürlüklere saygının nispeten yüksek düzeyde güvence altına alınması mümkündür. Fakat hem Türkiye'de hem de Macaristan'da AİHM kararlarının reddedildiği görülmektedir. AB'nin bir üye devleti olarak Macaristan, AİHM kararlarını sık sık ve sistematik olarak göz ardı etmeyi göze alamaz çünkü bu, tartışmasız ve inkâr edilemez bir şekilde Macaristan'ın AB anlaşmaları kapsamındaki temel hak ve özgürlükleri koruma yükümlülüğünü ihlal ettiği anlamına gelecektir. Bu kapsamda AB Macaristan örneğinde liberal anayasanın zayıflamasının engellenmesine yardımcı olur. Böylece rejim yapısal olarak kısıtlanmıştır. Türkiye örneğinde ise adaylık sürecinin kesintiye uğraması ve üyelik vizyonunun ortadan kalmış olması nedeniyle bu kısıtlayıcı etki oldukça azdır. Fakat yine de Türkiye'deki karma rejimin genişlemesini engelleyen bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. AB sadece Macaristan'daki ve Türkiye'deki karma rejimlerin genişlemesini kısıtlamakla kalmamakta, aynı zamanda onların hayatta kalmasına da katkıda bulunmakta ve paradoksal olarak rejimi destekleyici bir işlev sunmaktadır. Macaristan'da ulusal kalkınma politikasına tahsis edilen kamu kaynaklarının neredeyse tamamı bu AB kaynaklarından gelmektedir. Türkiye ise aday ve potansiyel aday ülkelere yapılan mali yardımlar kapsamında Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) adı altında AB'nin mali yardım mekanizmalarından yararlanmaktadır. Avrupa uyum politikasının kaynakları, karma rejimlerdeki seçkinler tarafından kendi çıkarlarına hizmet edecek çok sayıda kamu kaynağına katkıda bulunmakta ve böylece eşit olmayan siyasi oyun alanının yaratılmasına da katkı sağlamış olmaktadır. Bu nedenle AB uyum fonları bu rejimlerde değişen oranlarda ekonominin istikrarına ve ılımlı büyümesine ve dolayısıyla Macaristan ve Türkiye karma rejimlerinin siyasi istikrarına katkıda bulunmuştur. Diğer iki işleve nazaran meşrulaştırma işlevi bu rejimlerin istikrarında daha az rol oynamaktadır. AB anlaşmasının 7. maddesi anlaşmanın 2. maddesinde belirtilen değerlerin ciddi şekilde ihlal edilmesi durumunda üye devletlere birtakım yaptırımların uygulanması öngörülmektedir. Her ne kadar 7. maddede birtakım eksiklikler bulunsa da henüz herhangi bir yaptırım mekanizmasının üye ya da aday devletler için işletilmesi mümkün olmamıştır. Bu durum Macaristan'da Orbán rejimini Türkiye'de ise Ak Parti rejimini meşrulaştırmakta ve bu rejimlerin istikrarını kuvvetlendirecek koşulların ortaya çıkmasına katkıda bulunmaktadır.

Sonuç olarak Türkiye ve Macaristan örnekleri arasında karma rejimlerde istikrarı sağlayan koşullara ilişkin ortak bir model bulunduğu görülmektedir. Her iki örnekte de yargı ve çeşitli devlet kurumlarının çeşitli yollarla kontrol altına alındığı, yürütme erkinin güçlendirildiği, yönetimin merkezileştiği, parlamento çoğunluğunun sağlandığı ve hemen ardından seçim sistemlerinin değiştirildiği, medyanın kontrol altına alındığı, siyasallaşmış ve merkezleştirilmiş ekonomi politikalarının uygulamaya konduğu görülmektedir. Her ne kadar seçilen Türkiye ve Macaristan örnekleri ekonomik gelişmişlik ve uluslararası entegrasyon kapsamında çeşitli farklılıklar göstermiş olsa da bu durum ortak bir model bulunduğu iddiasını çürütmemektedir. Altı farklı unsur kapsamında ele alınan tüm gelişmelerin bu iki örnek bağlamında eş zamanlı ve birbiri ile etkileşim halinde meydana geldiği unutulmamalıdır. İktidar partileri parlamentodaki hâkim konumlarını ve cumhurbaşkanlığı pozisyonlarını kontrol altında tutmak için eş zamanlı olarak kullanmıştır. Bu nedenle pek çok unsuru içeren anayasa değişikliklerinin her iki örnekte de görülüyor olması rastlantı değildir. Türkiye 'de yetkilerin Cumhurbaşkanlığı pozisyonunda toplandığı görülürken, Macaristan'da benzeri bir süreç yaşanmamıştır. Son yapılan anayasa değişikliği ile çok güçlü bir Cumhurbaşkanı oluşturulması özellikle Türkiye örneğinde yürütmenin güçlendirilmesi unsurunu ön plana çıkarmıştır. Dahası bu yolla güçler ayrılığının da ortadan kalktığı görülmektedir. Bu gelişmelerin Macaristan örneğinde yaşanmıyor olması AB'nin sınırlandırıcı etkisi ile açıklanmaktadır. Benzer bir durum ekonomik gelişmişlik unsuru için de söz konusudur. Macaristan'ın üye ülke olması nedeniyle AB tarafından destekleniyor olması ülkenin ekonomi politikalarının görece daha az politize olması olarak kendini göstermektedir. Benzer şekilde Macaristan'ın üye, Türkiye'nin ise aday ülke olması bu rejimler üzerindeki AB etkinin benzer şekilde farklılaşması ile sonuçlanmaktadır.

Tablo 4. 1: Karma rejimlerde İstikrar Modeli Uygulaması: Türkiye ve Macaristan

Hukukun üstünlüğü, Denge ve Denetleme mekanizması		
	Hedef	Yöntem
Türkiye	Yürütme erkinin güçlendirilmesi ve gücün merkezileşmesi yoluyla siyasi egemenliğin devamını sağlamak	- Halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı - Cumhurbaşkanının aynı zamanda Parti üyesi olması - 2017 Anayasa değişikliği ve Başkanlık seçimi - HSYK'nın Yapısının değiştirilmesi - Hükümet yanlısı hakimlerin atanması - Anayasa Mahkemesinin bağımsızlığının zedelenmesi

	Temsili kurumların bypass edilmesi ve muhalefetin güçsüzleştirilmesi	- Anayasa değişiklikleri - Referandumlar
Macaristan	Yürütme erkinin güçlendirilmesi ve gücün merkezileşmesi yoluyla siyasi egemenliğin devamını sağlamak	- Anayasa Mahkemesinin bağımsızlığının zedelenmesi - Anayasa Mahkemesi üyelerini atayacak yeni bir yargı kurumunun kurulması - Anayasa Mahkemesinin yetkilerinin sınırlandırılması - Hükümet yanlısı hakimlerin atanması
	Temsili kurumların bypass edilmesi ve muhalefetin güçsüzleştirilmesi	- Anayasa değişiklikleri - Referandumlar
Seçim ve Parti Sistemleri		
	Hedef	Yöntem
Türkiye	Parlamento çoğunluğunun sağlanması ve siyasi muhalifin baskı altına alınması	- YSK hükûmeti desteklemek için seçim kampanyalarında kullanılması üyelerinin atanması - Seçim yasası değişiklikleri - Stratejik seçim manipülasyonlarının kullanılması - Stratejik taksimat
Macaristan	Parlamento çoğunluğunun sağlanması ve siyasi muhalifin baskı altına alınması	- Diğer siyasi partilerden adayları için oy birliği sağlanmadan Seçim Komisyonu'na üye seçmek - Seçim yasası değişiklikleri - Yurtdışında yaşayan vatandaşların kolayca oy kullanmasına izin verin. Stratejik seçim manipülasyonlarının kullanılması - Stratejik taksimat
Siyasi Meşrulaştırma Stratejileri		
	Hedef	Yöntem
Türkiye	İdeolojik meşruiyetin sağlanması ve muhalefetin baskı altına alınması	- Baskın seçim galibiyeti - Kutuplaştırıcı- popülist milliyetçi söylem: Elit karşıtı ve İslamcı - Biz ve onlar kategorik ayrımı: seküler seçkinler, dış güçler, - Güvenlik ve istikrarsızlık korkusu - Kapsamlı medya yayını ve referandum kampanyaları
Macaristan	İdeolojik meşruiyetin sağlanması ve muhalefetin baskı altına alınması	- Baskın seçim galibiyeti - Kutuplaştırıcı- popülist milliyetçi söylem: elit karşıtı söylem - Biz ve onlar kategorik ayrımı: Sosyalist seçkinler, dış güçler, - 2015 Mülteci krizi ve mültecilerin düşmanlaştırılması

		- Güvenlik ve istikrarsızlık korkusu - Kapsamlı medya yayını ve referandum kampanyaları
Ekonomik Gelişmişlik		
	Hedef	Yöntem
Türkiye	Para politikalarının kontrolü, Ekonomik büyüme ve bütçe kurumlarının kontrolü	- Merkez bankası bağımsızlığının zedelenmesi - Belirli sektörlerin devlet eliyle desteklenmesi ve mega projeler - Kolay kredi politikaları - Sosyal yardımlar - Müdahaleci faiz politikaları
Macaristan	Para politikalarının kontrolü, ekonomik büyüme ve bütçe kurumlarının kontrolü	- Mevzuat değişikliği: bütçe bulunamazsa yeniden seçim yapılabilir. - Merkez bankası bağımsızlığının zedelenmesi - Yerli yabancı sermaye güç dengesinin değiştirilmesi - Emeğin esnekleştirilmesi ve savunmasızlaştırılması - Kamu işleri Programı
Medya ve Sivil Toplum		
	Hedef	Yöntem
Türkiye	Medya otoritesi/otoriteleri üzerinde kontrol sağlamak, söylemlerin yeniden üretilmesi, muhalefetin moralini bozmak ve zayıflatmak ve Hükümet eleştirilerinin önü kesmek	- Belirsiz ve tanımsız mevzuat oluşturulması - Bağımsız medya kurumlarının satın alınması - Vergi ve kapatma cezaları - Sosyal medya engelleri
Macaristan	Medya otoritesi/otoriteleri üzerinde kontrol sağlamak, söylemlerin yeniden üretilmesi, muhalefetin moralini bozmak ve zayıflatmak ve Hükümet eleştirilerinin önü kesmek	- 2010 yılı Medya konseyinin kurulması - Medya konseyi aday gösterme sürecinin kontrolü - Belirsiz ve tanımsız mevzuat oluşturulması - Eleştirel medyanın Medya konseyi aracılığı ile kontrolü
Uluslararası Entegrasyon		
	Hedef	Yöntem
Türkiye	Rejimin mali anlamda desteklenmesi ve uluslararası alanda meşrulaştırılması	AB adaylığı - AİHM ve Üyelik Kriterleri - IPA yardımları - Uluslararası Meşruiyet
Macaristan	Rejimin mali anlamda desteklenmesi ve uluslararası alanda meşrulaştırılması	AB üyeliği - AB mali desteği

		- Uluslararası Meşruiyet ve kısmi egemenlik devri

+

KAYNAKÇA

**COUNCIL OF EUROPE COMMISSIONER
FOR HUMAN RIGHTS, 2011**

*Hungary's Media Legislation In Light Of Council
Of Europe Standards On Freedom Of The Media.*
[Çevrimiçi]

Available at:

<https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=1751289>

[Erişildi: Aralık 2020].

HUMAN RIGHTS WATCH, 2013

*Wrong Direction on Rights: Assessing the Impact
of Hungary's.* [Çevrimiçi]

Available at:

<https://www.hrw.org/report/2013/05/16/wrong-direction-rights/assessing-impact-hungarys-new-constitution-and-laws>

[Erişildi: 23 Kasım 2021].

4121 SAYILI KANUN, 1995

4121 Sayılı Kanun. *T.C. Resmi Gazete*, 23
Temmuz, Issue 22355

**ABIAD, A., FABRIZIO, S., MODY, A. &
CORBACHO, A., 2006.**

Hungary: Selected Issues, Washington: IMF

ACEMOĞLU, D. & JAMES, R., 2016

Ulusların Düşüşü. basım yeri bilinmiyor:DK
Yayınları.

ACEMOĞLU, D. & ÜÇER, M., 2015.

*The Ups and Downs of Turkish Growth, 2002-
2015: Political Dynamics, the European Union
and the Institutional Slide*, basım yeri bilinmiyor:
NBER Working Paper

ADENEY, K., 2015

How to understand Pakistan's hybrid regime: the importance of a multidimensional continuum. *Democratization* , 24(1), pp. 119-137

AGH, A., 1994

The Hungarian Party System and Party Theory in the Transition of Central Europe. *Journal of Theoretical Politics*, 6(2), pp. 217-238

AGH, A., 1999

Europeanization of policy-making in East Central Europe: the Hungarian approach to EU accession. *Journal of European Public Policy*, 6(5), pp. 839-854

AGH, A., 2015.

De-Europeanization and De-Democratization Trends in ECE: From The Potemkin Democracy to the Elected Autocracy in Hungary. *Journal Of Comparative Politics*, 8(2), pp. 4-27

AGH, A., 2016

The Deconsolidation of Democracy in East-Central and the EU's Geopolitical Crisis. *Politics in Central Europe*, 12(3), pp. 7-37

AGH, A., 2017

The Party System of Soft and Hard Populism in Hungary: From the Potemkin democracy to the velvet dictatorship. Budapest, yazarı bilinmiyor

AGH, A., 2018

External and Internal Europeanization in east Central Europe: The New Populist Parties and Deconsolidation in the 2010s. *Journal of Comparative Politics*, 11(1), pp. 12-33

AGİT, 2014

OSCE/ODIHR Limited Election Observation Mission: Hungary Parliamentary Election 2014, Warsaw: OSCE

AGİT, 2014.

Republic of Turkey: Presidential Election, 10 August 2014 OSCE/ODIHR Limited Election Observation Mission. [Çevrimiçi]
Available at:
<https://www.osce.org/files/f/documents/9/2/126851.pdf>
[Erişildi: 23 kasım 2021].

AGİT, 2015

Republic of Turkey: Parliamentary Elections, 7 June 2015. [Çevrimiçi]
Available at:
<https://www.osce.org/files/f/documents/3/d/177926.pdf>
[Erişildi: 12 kasım 2021].

AGİT, 2016

Republic of Turkey: Early Parliamentary Elections, 1 November 2015. [Çevrimiçi]
Available at:
<https://www.osce.org/files/f/documents/7/8/219201.pdf>
[Erişildi: 23 kasım 2021].

AGİT, 2017.

Republic of Turkey: Constitutional Referendum, 16 April 2017.” OSCE/ODIHR Limited Election Observation Mission Final Report. [Çevrimiçi]
Available at:
<https://www.osce.org/files/f/documents/6/2/324816.pdf>
[Erişildi: 23 kasım 2021].

AGİT, 2018.

Hungary, Parliamentary Elections, 8 April 2018: Final Report. [Çevrimiçi]
Available at:
<https://www.osce.org/files/f/documents/0/9/3859>

59.pdf

[Erişildi: 3 temmuz 2021].

AGİT, 2018

Republic of Turkey: Early Presidential and Parliamentary Elections, 24 June 2018 OSCE/ODIHR Limited Election Observation Mission Final Report,. [Çevrimiçi]

Available at:

<https://www.osce.org/files/f/documents/9/4/3970>

46 0.pdf

[Erişildi: 12 kasım 2021].

AHMAD, F., 2015

Modern Türkiye'nin Oluşumu. Ankara: Kaynak Yayınları

AK PARTİ , 2017

Türkiye Nisan Bülteni. [Çevrimiçi]

Available at:

<https://www.akparti.org.tr/haberler/turkiye-bulteni-kasim-2020-sayisi-cikti-16-09-2020-17-51-54/>

[Erişildi: 7 Mayıs 2021].

AK PARTİ, 2002

Parti Programı. [Çevrimiçi]

Available at:

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/926>

[Erişildi: 8 temmuz 2020].

AK PARTİ, 2007

Seçim Beyannamesi(Özeti): Güven ve İstikrar içinde Durmak Yok Yola Devam. [Çevrimiçi]

Available at:

<http://www.akparti.org.tr/media/272213/2007-2007-secim-beyannamesi-ozet.pdf>

[Erişildi: 1 Mayıs 2021].

- AKALIN, G., 2010** *Cumhuriyet dönemi Ekonomi-Politik Tarihinin Liberal Yorumu.* Ankara: Orion Yayınları.
- AKGÜN, B., 2001** Aspects of Party System Development in Turkey. *Turkish Studies*, 2(1), pp. 71-92.
- AKSER, M. & BAYBARS-HAWKS, B., 2012** Media and Democracy in Turkey: Toward a Model of Neoliberal Media Autocracy. *Middle East Journal of Culture and Communication*, Cilt 5, pp. 302-321
- AKTAN, C., 1994** *Gerçek Liberalizm Nedir?.* İzmir : T. Yayınları
- ALAMİ, I. & DİXON, A., 2021.** Uneven and combined state capitalism. *Environment and PLanning A: Economy and Space*, 0(0), pp. 1-28
- ALAN, G., 2018** *Euronews.* [Çevrimiçi] Available at: <https://tr.euronews.com/2018/11/13/suriyeli-multeciler-icin-ab-den-para-yardimi-alan-turkiye-neden-verileri-paylasmiyor> [Erişildi: 3 3 2022].
- ALİZADA, N. VE DİĞERLERİ, MART 2021** *Autocratization Turns Viral. Democracy Report 2021,* Gothenburg: V-Dem Enstitüsü, Gothenburg Üniversitesi
- ALPAN, B. & ÖZTÜRK, A., 2022** Turkey and the Balkans: bringing the Europeanisation/ De-Europeanisation nexus into question. *Southeast European and Black Sea Studies*, 22(1), pp. 1-10.
- ALTINÖRS, G. & AKÇAY, Ü., 2022.** Authoritarian neoliberalism, crisis, and consolidation: the political economy of regime change in Turkey. *Globalizations*, pp. 1-26

ALTMAN, D., 2011.

Direct Democracy Worldwide. Cambridge: Cambridge University Press

AMNESTY INTERNATIONAL, 2016

Hungary: Proposed “sixth amendment” to the Constitution would be a frontal attack on human rights, basım yeri bilinmiyor: Amnesty International

ANADOLU AJANSI, 2014

Majority of Turkish Expat Votes Go to Erdogan. [Çevrimiçi]
Available at:
[https://www.aa.com.tr/en/politics/majority-of-turkish-
expat-votes-go-to-erdogan/132665](https://www.aa.com.tr/en/politics/majority-of-turkish-expat-votes-go-to-erdogan/132665)
[Erişildi: 23 kasım 2021].

ANAP, 1983

Program.[Çevrimiçi] Available at:
[https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/ha
ndle/
11543/693/199607439.pdf?sequence1&isAllowe
dy](https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/693/199607439.pdf?sequence1&isAllowed) [Erişildi: 4 Temmuz 2020]

ANAYSA MAHKEMESİ KARARI, 2007.

E.2007/45, K. 2007/54. 1 Mayıs

ANAYSA MAHKEMESİ KARARI, 2008.

E.2008/1, K. 2008/2. 30 Temmuz.

ANDERSEN, D., MØLLER, J., RØRBÆK, L. L. & SKAANING, S.-E., 2014

State capacity and political regime stability. *Democratization*, 21(7), pp. 1305-1325.

ANDERSON, L. E., 2009.

The Problem of Single-Party Predominance in an Unconsolidated Democracy: The Example of Argentina. *Perspectives on Politics*, 7(4), pp. 767-784

ANDORKA, R. & HARCSEA, S., 1997

Long Term Modernization of Hungarian Society. %1 içinde *A society transformed: Hunagry in Time*

- Space Perspective*. basım yeri bilinmiyor: Central European University Press, pp. 9-133.
- ANDOR, L., 1996** Economic Transformation and Political Stability in East Central Europe. *Security Dialogue*, 27(2), pp. 207-225
- ANDOR, L., 2000** Has the Dictatorship Over Needs Ended in Eastern Europe?. *Rethinking Marxism*, 12(4), pp. 147-153
- ANDOR, L., 2000** *Hungary on the road to the European Union: Transition in blue*. basım yeri bilinmiyor: Greenwood Publishing group
- ANDRAS, B., 2015** Broken Democracy, Predatory State, and Nationalist Populism. %1 içindeP. K. a. J. V. Til, dü. *The Hungarian Patient: Social Opposition to an Illiberal Democracy*. Budapest: Central European University Press
- ANDRAS, T. & LASLO, N., 2006** Protest and political crisis mark launch of government's convergence programme. *Eurofound*, 17 Aralık.
- ANDREA, S., 2018** . Challenges Of The Illiberal Democracy In Hungary. Some Aspects To The 2018 Elections. *Polish Political Science Review*., pp. 70-91.
- ANGERER, C., 2015** *Frustrated Migrants Break Free from Refugee Camp in Roszke, Hungary*. [Çevrimiçi] Available at: <https://www.nbcnews.com/storyline/europes-border-crisis/frustrated-migrants-break-free->

[refugee-camp-rozke-hungary-n423431](#)

[Erişildi: 6 Mayıs 2020].

ANTAL, A., 2019.

The Rise Of Hungarian Populism State Autocracy and the Orbán Regime. Bingley: Emerald publishing

APPADURAI, A., 2006

Fear of Small Numbers: An Essay on the Geography of Anger. Durham: Duke University Press.

ARATO, A., 1994.

Revolution and restoration: on the Origins of Right-wing Radical Ideology in Hungary. %1 içindeC. v. M. E. Bryant, dü. *he New Great Transformation?: Change and Continuity in East-Central Europe.* basım yeri bilinmiyor:Routledge, p. 241

ARATO, A., 2010

Post-sovereign constitutionmaking in hungary: After success, partial failure, and now what?. *South African Journal on Human Rights*, 26(1), pp. 19-44

ARATO, A., 2011

Multi-Track Constitutionalism Beyond Carl Schmitt. *Constellations*, 18(3), pp. 324-51.

ARATO, A., 2016

Post Sovereign Constitution Making. New York: Oxford University Press.

ARENDT, H., 2014

Totaliteryanizmin Kaynakları. 5. Baskı dü. İstanbul : İletişim yayınları

ARI, T.,

Plebisit.

[Çevrimiçi]

Available

at:

<http://sosyoloji.com/plebisit/1017.html>

[Erişildi: 22 Ekim 2019].

- ARMONY, A. & SCHAMİS, H., 2005.** Babel in Democratization Studies. *Journal of Democracy*, 16(4), pp. 113-128
- ARSLANTAŞ, D. & ARSLANTAŞ, Ş., 2020** Keeping power through opposition: party system change in Turkey. *New Perspectives on Turkey*, Cilt 62, pp. 27-50
- ARSLANTAŞ, D., ARSLANTAŞ, Ş. & ANDRE, K., 2020** Does the Electoral System Foster a Predominant Party System? Evidence from Turkey. *Swiss Political Science Review*, 26(1), pp. 125-143.
- ASLAN-AKMAN, C., 2012** The 2011 Parliamentary Elections in Turkey and Challenges Ahead for Democratic Reform under a Dominant Party System. *Mediterranean Politics*, 17(1), pp. 77-95.
- ASLAN, S., 2021.** Public Tears: Populism and the Politics of Emotion in AKP's Turkey. *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 53, pp. 1-17
- ASSOCIATED PRESS, 2016** Hungary's PM plans 'more massive' fence to keep out migrants. [Çevrimiçi] Available at: <https://www.theguardian.com/world/2016/aug/26/hungarys-pm-plans-more-massive-fence-to-keep-out-migrants>
- AVRUPA KONSEYİ BAKANLAR KOMİTESİ, 2007.** Recommendation CM/Rec(2007)2 of the Committee of Ministers to member states on media pluralism and diversity of media content. [Çevrimiçi] Available at: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=

AYDIN DÜZGİT, S., 2010

Constitutional Referendum in Turkey: What Next?. *Center for European Policy Studies Commentary*

AYDIN-DÜZGİT, S., 2006

Seeking Kant in the EU's Relations with Turkey. İstanbul: Tesev Yayınları

AYTEKİN, Y., 2000.

Modern Demokrasi Gelişimi ve Sorunları. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları

AZGIN, B., 2020.

The progression and consolidation of erdoğanist authoritarianism in the New Turkey. *Southeast European and Black Sea Studies*, 20(2), pp. 371-377

BACHMANN, K., 2019

The Role of Populist Parties and Movements in Transitionsto Hybrid Regimes in Europe. %1 içinde*Populism and the Crisis of Democracy.* Oxon : Routledge, p. 193

BADER, M., 2011

Hegemonic Political Parties in Post-Soviet Eurasia: Towards Party-based Authoritarianism. *Communist and Post-Communist Studies*, 44(August), pp. 189-197

BAJOMI-LÁZÁR, P., 2013

From One-Party to Multi-Party Media Control – and Back. Paradigm Shifts in Hungary's Media Politics. *Global Media Journal*, 1(1), pp. 26-41

BAJOMI-LÁZÁR, P., 2013

The Party Colonisation of the Media. The Case of Hungary. *East European Politics & Societies*, 27(1), pp. 67-87

BAJOMI-LAZAR, P., 2015.

Party Colonization of the Media: The Case of Hungary. %1 içindeP. K. a. J. V. Til, dü. *The Hungarian Patient: Social Opposition to an Illiberal Democracy*. Budapest: Central European University Press

BALI, A., 2013

Court and Constitutional Transition: Lessons from the Turkish Case. *International Journal of Constitutional Law*, 11(3), pp. 666-701

BALOGH, E., 2012

“National Policy”: Hungarian Government’s Strategy Concerning Hungarian Minorities In The Carpathian Basin. [Çevrimiçi] Available at: <https://hungarianspectrum.org/2012/10/10/national-policy-hungarian-government-strategy-concerning-hungarian-minorities-in-the-carpathian-basin/> [Erişildi: 1 Temmuz 2021].

BALOGH, E. S., 2015.

The Rigged Referendum Game. [Çevrimiçi] Available at: <https://hungarianspectrum.org/2015/11/17/the-rigged-referendum-game/>

BALOGH, P., 2017.

The revival of ‘Central Europe’ among Hungarian political elites: its meaning and geopolitical implications. *Hungarian Geographical Bulletin*, 66(3), pp. 1991-202.

BALZER, H., 2003

Managed Pluralism: Vladimir Putin's Emerging Regime. *Post-Soviet Affairs*, 19(3), pp. 189-227.

- BANKÚTI, M., HALMAI, G. & SCHEPPELE, K. L., 2012.** From Separation of Powers to a Government without Checks: Hungary's Old and New Constitutions. %1 içinde *In Constitution for a Disunited Nation: On Hungary's 2011 Fundamental Law*. Budapest : CEU Press, pp. 237-68.
- BANKUTI, M., HALMAI, G. & SCHEPPELE, K. L., 2015** Hungary's Illiberal Turn: Disabling the Constitution. %1 içinde P. K. a. J. V. Til, dü. *The Hungarian Patient: Social Opposition to an Illiberal Democracy*. Budapest and New York: Central European University Press.
- BARCZAK, M., 2001** Representation by Consultation? The Rise of Direct Democracy in Latin America.. *Latin American Politics and Society*, 43(3), pp. 37-59.
- BARDAKÇI, M., 2016** 2015 parliamentary elections in Turkey: demise and revival of AKP's single-party rule. *Turkish Studies*, 17(1), pp. 4-18
- BAŞER, B. & ÖZTÜRK, A. E., 2017** *Authoritarian politics in Turkey*. London, New York: I.B.Tauris
- BASHIROV, G. & LANCASTER, C., 2018** End of moderation: the radicalization of AKP in Turkey. *Democratization*, 25(7), pp. 1210-1230.
- BAŞLEVENT, C. H. K. A. B. Ş., 2009.** Party Preferences and Economic Voting in Turkey. *Party Politics*, 15(3), pp. 377-391
- BÁTORFY, A. & URBAN, A., 2020.** State advertising as an instrument of transformation of the media market in Hungary. *East European Politics*, 36(1), pp. 44-65

- BATORY, A., 2002** . Attitudes to Europe Ideology, Strategy and the Issue of European Union Membership in Hungarian Party Politics. *Party Politics*, 8(5), pp. 525-539
- BATORY, A., 2015** Populists in government? Hungary's "system of national cooperation". *Democratization*, pp. 1-22
- BAUMGARTNER, F. R. VE DİĞERLERİ, 2017** Budgetary change in authoritarian and democratic regimes. *Journal of European Public Policy*, 24(6), pp. 792-808
- BAYER, L., 2017** *Hungary's New Wave of Anti-Orban Activists*. [Çevrimiçi]
Available at: <https://www.politico.eu/article/anti-orban-protest-hungarys-new-wave-of-common-country-movement-activists/>
[Erişildi: 25 Kasım 2021].
- BAYKAN, T. S., 2018.** *The Justice and Development Party in Turkey*. New York: Cabridge University Press
- BAYRAMOĞLU, A., 2017** *Will presidential referendum kill Turkey's democracy?*. [Çevrimiçi]
Available at: <https://www.al-monitor.com/originals/2017/01/turkey-referendum-may-offer-last-chance-salvage.html>
[Erişildi: 4 Mayıs 2021].
- BAYULGEN, O., ARBATLI, E. & CANBOLAT, S., 2018** Elite Survival Strategies and Authoritarian Reversal in Turkey. *Polity*, 50(3), pp. 333-365.
- BBC NEWS, 2019** *Hungary Orban: Europe's centre-right EPP suspends Fidesz*. [Çevrimiçi]
Available at: <https://www.bbc.com/news/world->

europa-47622921

[Erişildi: 09 Mayıs 2019].

BBC TÜRKÇE , 2014

HSYK tasarısı kabul edildi. [Çevrimiçi]

Available at:

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/02/140215_hsyk_meclis

[Erişildi: 23 kasım 2021].

BBC TÜRKÇE , 2016

Anayasa uzlaşma komisyonu dağıldı. [Çevrimiçi]

Available at:

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/02/160216_anayasa

[Erişildi: 8 Şubat 2021].

BBC WORLD, 2015.

Migrant crisis: People treated 'like animals' in Hungary camp. [Çevrimiçi]

Available at: <https://www.bbc.com/news/world-europe-34216883>

BBC, 2004

Low turnout scuppers Hungary vote. [Çevrimiçi]

Available at:

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4069625.stm>

BBC, 2014

Thousands attend Hungary 'public outrage day' protest. [Çevrimiçi]

Available at: <https://www.bbc.com/news/world-europe-30086497>

[Erişildi: 23 Kasım 2021].

BEAUCAHAMP, Z., 2020

Hungary's "coronavirus coup," explained.

[Çevrimiçi]

Available at: <https://www.vox.com/policy-and-politics/2020/4/15/21193960/coronavirus-covid->

[19-hungary-orban-trump-populism](#)

[Erişildi: 21 Kasım 2021].

BEAUCHAMP, Z., 2018

It Happened There: How Democracy Died in Hungary. VOX, 13 Eylül.

BEDER, S., 2006

Free Market Missionaries The Corporate Manipulation of Community Values. basım yeri bilinmiyor:Earthscan

BENDERN, P., 2007

One million Turks rally against government. Reuters, 29 Nisan

BERBEROĞLU, E., 2013

EU not a must for Turkey: PM ERdoğan. *Hürriyet Daily News*, 6 Subat.

BEREND, I., 2009.

From the Soviet Bloc to the European Union. basım yeri bilinmiyor:Cambridge University Press

BERGE, B. V. D., 2017

Europarty Eastern enlargement: an empirical analysis of Europarty influence on Central and Eastern European parties and party systems. *East European Politics*

BERMEK, S., 2019

The Rise of Hybrid Political Islam in Turkey. London: Palgrave

BERMEO, N., 2016

Democratic Backsliding. *Journal of Democracy*, 27(1), pp. 5-19

BERTOIA, F. C. & BOURNE, A., 2017

Prescribing democracy? Party proscription and party system stability in Germany, Spain and Turkey. *European Journal of Political Research*, Cilt 56, p. 440–465

- BÍEZEN, I. V., MAİR, P. & POGUNTKE, T., 2011** The decline of party membership in contemporary Europe. *European Journal of Political Research*, 51(1), pp. 24-56.
- BÍLEK, J. & VALÍŠKOVÁ, B., 2016** The Causes of the Electoral (In)Stability of Incumbents. *Politické vedy*, 19(2), pp. 35-63
- BÍRÓ-NAGY, A., 2021** Orbán's political jackpot: migration and the Hungarian electorate. *Journal of Ethnic and Migration Studies*
- BÍRO-NAGY, A. & BOROS, T., 2016** Jobbik going mainstream strategy shift of the far right in Hungary. %1 içinde *L'extreme droite en Europe*. basım yeri bilinmiyor:Bruylant, pp. 243-263
- BLAYDES, L., 2008** *Authoritarian Elections and Elite Management: Theory and Evidence from Egypt..* Princeton University., Princeton University. University
- BLAYDES, L., 2011** *Elections and Distributive Politics in Mubarak's Egypt*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BODA, Z. & SCHEİRING, G., 2006.** Water privatisation in the context of transition. %1 içinde D. Chávez, dü. *Beyond the Market: The Future of Public Services*. Amsterdam : Transnational Institute., pp. 95-101
- BOGAARDS, M., 2009** How to classify hybrid regimes? Defective democracy and electoral authoritarianism. *Democratization*, 16(2), pp. 399-423
- BÓGEL, GYÖRGY; EDWARDS, VINCENT; WAX, MARIAN, 1997** *Hungary Since Communism: The Transformation of Business*. basım yeri bilinmiyor:Macmillian Press

- BOHLE, D. & GRESKOVITS, B., 2012.** *Capitalist Diversity on Europe's Periphery*. New York: Cornell University Press.
- BOIX, C. & SVOLIK, M., 2013.** The foundations of limited authoritarian government: Institutions, commitment, and power-sharing in dictatorships. *he Journal of Politics*, 75(02), pp. 300-316
- BORATAV, K., 2016** *1980li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*. İstanbul: İmge Kitabevi
- BORATAV, K., 2016** *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*. İstanbul: İmge Kitabevi
- BÖRÖCZ, JÓZSEF VE RÓNA-TAS, ÁKOS, 1995** Small Leap Forward : Emergence of New Economic Elites. *Theory and Society*, 24(5), pp. 751-781
- BOROCZ, J., 2014** Elections in Hungary: Achilles, the Winner. *Economic and political*, June, pp. 35-39
- BOZOKI, A., 2002** *The Roundtable Talks of 1989 : The Genesis of Hungarian Democracy*. Budapest: CEU Press.
- BOZÓKI, A., 2011** Occupy the State: The Orbán Regime in Hungary. *Debatte: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 19(3), pp. 649-663
- BOZOKI, A., 2015** *The Politics Of Worst Practices: Hungary In The 2010S*. [Çevrimiçi]
Available at:
https://www.sciencespo.fr/ceri/fr/content/dossier_sduceri/politics-worst-practices-hungary-2010s
[Erişildi: 13 Mart 2021].

- BOZOKI, A., 2016** Mainstreaming the Far Right Cultural Politics in Hungary. *REVUE D'ÉTUDES COMPARATIVES EST-OUEST*, 47(4), pp. 87-116
- BOZÓKI, A. & HEGEDŰS, D., 2018** An externally constrained hybrid regime: Hungary in the European Union. *Democratization*, 25(7), pp. 1173-1189
- BOZOKI, A. & ISHIYAMA, J., 2002.** *The Communist Successor Parties of Central and Eastern Europe*. New York: An east Gate Book
- BRETHERTON, CHARLOTTE VE VOGLER, JOHN, 2006** *The European Union as a Global Actor*. basım yeri bilinmiyor:Routledge
- BROOKER, P., 2000** *Non-Democratic Regimes. Theory, Government and Politics*. New York: St. Martin's Press.
- BROWNLEE, J., 2007** *Authoritarianism in the age of Democratization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BROWNLEE, J., 2009** Portents of Pluralism:democratic Hybrid Regimes Affect Transition. *American Journal of Political Science*, 53(3), pp. 515-532
- BRUFF, I., 2011** Overcoming the State/Market Dichotomy. İçinde S. B. I. M. H. Shields, dü. *Critical International Political Economy*. London: Palgrave Macmillan, pp. 80-98.
- BRUMBERG, D., 1995** Authoritarian Legacies and Reform Strategies in The Arab World. İçinde B. K. a. P. N. Rex Brynen, dü. *Liberalization and Democratization in the Arab World Vol. 1, Theoretical Perspectives*. Boulder: Lynne Reinner, pp. 229-259

BUGARIĆ, B., 2013

Protecting Democracy and the Rule of Law in the European Union: The Hungarian Challenge. *SSRN*, pp. 1-22

BUKET, Ö., 2017

Shifting from Europeanization to De-Europeanization in Turkey: how AKP instrumentalized EU negotiations. *The Turkish Yearbook of International Relations*, Cilt 48, pp. 51-67.

BUNCE, V. & WOLCHIK, S., 2010.

Defeating Dictators: Electoral Change and Stability in Competitive Authoritarian Regimes. *World Politics*, 62(1), pp. 43-86

BURNELL, P. & GERRITS, . W. M., 2013

Promoting Party Politics in Emerging Democracies. New York : Routledge.

BUZOGÁNY, A., 2017

Illiberal democracy in Hungary: authoritarian diffusion or domestic causation?. *Democratization*, 24(7), pp. 1307-1325.

BUZOGÁNY, A. & VARGA, M., 2018

The ideational foundations of the illiberal backlash in Central and Eastern Europe: the case of Hungary. *Review of International Political Economy*, 25(6), pp. 811-828

CARAMANI, D., 2011.

Party Systems.. %1 içinde *Comparative Politics*. Oxford: Oxford University Press, pp. 237-259.

ÇARKOĞLU, A., 1997

. Macroeconomic Determinants of Electoral Support for Incumbents. *New Perspectives on Turkey*, Cilt 17, pp. 75-96

ÇARKOĞLU, A., 2007

A new electoral victory for the 'pro-Islamists' or the 'new centre-right'? The Justice and Development Party phenomenon in the July 2007 parliamentary elections in Turkey. *South European Society & Politics*, 1(4), pp. 501-519.

ÇARKOĞLU, A., 2011

Turkey's 2011 General Elections: Towards a Dominant Party System?. *Insight Turkey*, 13(3), pp. 43-62.

ÇARKOĞLU, A. & AVCI, G., 2002

An analysis of the Turkish electorate from a geographical perspective. içindeY. E. Sabri Sayarı, dü. *Politics, Parties and Elections in Turkey*. London : Lynne Rienner Publishers, pp. 115-135.

ÇARKOĞLU, A. & HİNİCH, M. J., 2006

A spatial analysis of Turkish party preferences. *Electoral Studies*, 25(2), pp. 369-392.

ÇARKOĞLU, A. & KALAYCIOĞLU, E., 2007

Turkish Democracy Today: Elections, Protest and Stability in an Islamic Society. New York: I.B. Tauris.

CAROTHERS, T., 2007.

The Sequencing Fallacy. *Journal Of Democracy*, 18(1), pp. 12-27.

CAROTHES, T., 2002

The End of the Transition Paradigm. *Journal of Democracy*, 13(1), pp. 5-21

CASSANI, A., 2014

Hybrid what? Partial consensus and persistent divergences in the analysis of hybrid regimes. *International Political Science Review*, 35(5), pp. 542-558

- CASSANI, A., 2017** Social Services to Claim Legitimacy: Comparing Autocracies Performance. *Contemporary Politics*, 23(3), pp. 348-358
- CASTALDO, A., 2018** Populism and competitive authoritarianism in Turkey. *Southeast European and Black Sea Studies*, 18(4), pp. 467-487
- CASTEL, R., 2017** *Ücretli Çalışmanın Tarihçesi*. İstanbul: İletişim yayınları.
- ÇAVDAR, T., 1992** *Türkiye'de Liberalizm 1860-1990*. Ankara: İmge Kitabevi.
- ÇELİK, A., 2010** Muhafazakar Sosyal Politika Yönelimi: Hak Yerine Yardım Yükümlülük Yerine Hayırseverlik. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 42, pp. 63-82
- CENGİZ, C., 1999** Redefining Turkey's Political Center. *Journal of Democracy*, Cilt 10, pp. 129-141.
- CENGİZ, F., 2014** The Future of Democratic Reform in Turkey: Constitutional Moment or Constitutional Process?'. *Government and Opposition*, 49(4), pp. 682-703.
- CENTER FOR RESEARCH ON DIRECT DEMOCRACY, 2018.** *Double Citizenship Referendum*. [Çevrimiçi] Available at: <https://c2d.ch/referendum/HU/5bbbfdb892a21351232e478b> [Erişildi: 3 Mayıs 2020].
- CHEIBUB, J. A., 2007** *Presidentialism, Parliamentarism and Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.

- CHRİS, Y. & MABEY, N., 2005** Countries at Risk of Instability: Practical Risk Assessment, Early Warning and Knowledge Management,. *Prime Minister's Strategy Unit Background Paper*, p. 7
- CHU, Y.-H.VE DİĞERLERİ, 2008** Public Opinion and Democratic Legitimacy. *Journal of Democracy*, Cilt 19, pp. 74-87
- CINAR, K., 2016** Local determinants of an emerging electoral hegemony: the case of Justice and Development Party (AKP) in Turkey. *Democratization*, 23(7), pp. 1216-1235
- CMCS, 2011** *MEDIA AUTHORITY: INDEPENDENCE.* [Çevrimiçi]
Available at: http://medialaws.ceu.hu/media_authority_independence_more.html
[Erişildi: 23 Kasım 2021].
- COLIER, D. & LEVİTSKY, S., 1997** Democracy with Adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Research. *World Politics*, 49(10), pp. 430-451
- COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS, 2021** *Country Memorandum: Memorandum on freedom of expression and media freedom in Hungary.* [Çevrimiçi]
Available at: <https://rm.coe.int/memorandum-on-freedom-of-expression-and-media-freedom-in-hungary/1680a1e67e>
[Erişildi: 25 Kasım 2021].
- CORNELL, S. E., 2014** Erdoğan's Looming Downfall: Turkey at the Crossroads. *Middle East Quarterly*, Cilt 21, pp. 13-25.

- COSKUN, G. B., 2020.** Media Capture Strategies in the New Authoritarian States: The Case of Turkey. *Publizistik*, Cilt 65, pp. 637-654
- CROÏSSANT, A. & MERKEL, W., 2004** Consolidated or Defective Democracy? Problems of Regime Change. *Democratization*, 11(Özel sayı).
- CSABA, L., 2013.** Growth, crisis management and the EU: The Hungarian trilemma.. *Mittelungen*, 53(3), pp. 155-169.
- CSEPELİ, G., 1991** Competing patterns of national identity in POst Comunist Hunagry. *Media, Culture & Society*, 13(3), pp. 325-339
- CSİLLAG, T. & SZELENYİ, I., 2015** Drifting from Liberal Democracy: Traditionalist/Neo-conservative Ideology of Managed Illiberal Democratic Capitalism in Post-communist Europe. *Intersections. East European Journal Of Society And Politics*, pp. 1-32.
- DAHL, R., 1989.** *Democracy and its Critics*. New Haven: Yale University Press
- DAHL, R., 2001** *Demokrasi Üzerine*. Ankara: Phoenix Yayın Evi
- DAHL, R., 2006** *A Preface to Democratic Theory (Expanded Edition)*.
- DALTON, R. J., 2004** *Democratic Challenges, Democratic Choices: The Erosion of Political Support in Advanced Industrial Democracies*. Oxford: Oxford University Press.

- DALTON, R. J., 2008.** The Quantity and the Quality of Party Systems. *Comparative Political Studies*, 41(7), pp. 899-892.
- DAVENPORT, C., 2007** State Repression and Political Order. *Annual Review of Political Science*, Cilt 10, pp. 1-23.
- DAVUTOĞLU, A., 2011** *Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun IV Büyükelçiler Konferansı Vesilesiyle Trakya Üniversitesinde Yaptığı Konuşma*. [Çevrimiçi] Available at: <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu-nun-iv-buyukelciler-konferansi-vesilesiyle-trakya-universitesi-balkan-kongre-merkezi-nde.tr.mfa>. [Erişildi: 12 Kasım 2020].
- DEBRE, M. J. & MORGENBESSER, L., 2017** Out of the Shadows: Autocratic Regimes, Election Observation, and Legitimization. *Contemporary Politics*, 23(3), pp. 324-347.
- DEMİREL, A., 2013** *Tek Partinin İktidarı*. İstanbul : İletişim Yayınları
- DEMİRTAŞ, B., 2015** Turkish Foreign Policy towards the Balkans: A Europeanized Foreign Policy in a De-Europeanized National Context?'. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 17(2), pp. 123-140.
- DERDİMAN, C., 2013** *Anayasa Hukuku*. 3. Baskı. Bursa: Aktüel Yayınları
- DETTKE, D., 2014.** *Hunagry's JobbikParty the Challenge of European Ethno-Nationalism and the Future of the European Project*, basım yeri bilinmiyor: Woodrow Wilson International Center

DEUTSCHE WELLE , 2008.

TBMM'den türban düzenlemesine onay.
[Çevrimiçi]

Available at: <https://www.dw.com/tr/tbmmden-t%C3%BCrban-d%C3%BCzenlemesine-onay/a-3117407>

[Erişildi: 1 Mayıs 2021].

DEUTSCHE WELLE TÜRKÇE, 2017.

Yeni anayasa taslağı TBMM'de.

[Çevrimiçi]

Available at: <https://www.dw.com/tr/yeni-anayasa-tasla%C4%9F%C4%B1-tbmmde/a-37065120>

[Erişildi: 25 kasım 2021].

DEUTSCHE WELLE TÜRKÇE, 2018

CHP'nin iptal talebine AYM'den ret. [Çevrimiçi]

Available at: <https://www.dw.com/tr/chpnin-iptal-talebine-aymden-ret/a-44024191>

[Erişildi: 23 kasım 2021].

Dİ PALMA, G., 1991

Legitimation from the top to civil society: Politico-cultural change in Eastern Europe. *World Politics*, 44(1), pp. 49-80

DİAMOND, L., 1996

Is the Third Wave Over?. *Journal of Democracy*, 7(3), pp. 20-37

DİAMOND, L., 1999

Developing Democracy: Towards Consolidation. Baltimore: John Hopkins University Press.

DİAMOND, L., 2002

Elections Without Democracy: Thinking About Hybrid Regimes.. *Journal of Democracy*, 13(2), pp. 21-35.

- DİAMOND, L., LİNZ, J. & LİPSET, S. M., 1995** *Democracy in Developing Countries*. basım yeri bilinmiyor:Lynne Reinner Publishers
- DİNAN & DESMOND, 2005** *Avrupa Birliği Ansiklopedisi*. İstanbul: Kitap Yayınevi
- DONNO, D., 2013** Elections and Democratisation in Authoritarian Regimes. *American Journal of Political Science*, 57(3), pp. 703-716
- DOWDİNG, K. & KİMBER, R., 1983** The Meaning and Use of “Political Stability”. *European Journal of Poliritical Research*, Cilt 11, pp. 228-39.
- DOWNES, J. F. & WAI, V., 2018.** *Summary of the 2018 Hungarian Parliamentary Election: The Rise of Illiberal Democracy*. [Çevrimiçi]
Available at: <http://euap.hkbu.edu.hk/main/wp-content/uploads/2018/04/Eelctoral-Volatility-in-the-2018-Hungarian-Election.pdf>
[Erişildi: 21 Kasım 2021]
- DRAGOMİR, M., 2017** *How the Hungarian Government Nationalized Criticism*. [Çevrimiçi]
Available at: <https://blogs.lse.ac.uk/medialse/2017/08/29/the-state-of-hungarian-media-endgame/>
[Erişildi: 23 kasım 2021].
- DRAHOKOUPİL, J., 2008** The investment-promotion machines: The politics of foreign direct investment promotion in Central and Eastern Europe. *Europe-Asia Studies*, Cilt 60, pp. 197-220

- DRESDEN, J. R. & HOWARD, M. M., 2014** Authoritarian backsliding and the concentration of political power. *Democratization*, 23(7), pp. 1122-1143.
- DRİNOCZI, T., 2017** Hungarian Constitutional Court: The Limits of EU Law in the Hungarian Legal System. *VIENNA J. INT'L CONST. L.*, Cilt 139
- DRİNOCZI, T. & BIEN-KACALA, A., 2017.** Illiberal constitutionalism in Hungary and Poland: The case of judicialization of politics. *İçinde: Liberal constitutionalism between individual and collective interests*. Torun: Faculty of Law and Administration Nicolaus Copernicus University, pp. 67-98.
- DRİNÓCZI, T. & BIEN-KACAŁA, A., 2018** *The “ DNA ” of Illiberal Constitutionalism: Failure of Public Law Mechanisms and an Emotionally Unstable Identity A Hungarian and Polish Insight*. basım yeri bilinmiyor, The 10TH IACL-AIDC World Congress 2018
- DRİNÓCZI, T., GÁRDOS- OROSZ, F. & POZSÁR-SZENTMIKLÓSY, Z., 2019** *Formal and Informal Constitutional Amendment in Hungary*. Budapest: Hungarian Academy of Sciences
- DUKALSKI, A. & GERSCHEWSKI, J., 2017** What Autocracies Say (and What Citizens Hear): Proposing Four Mechanisms of Autocratic Legitimation. *Contemporary olitics*, 23(3), pp. 251-268.
- DUKALSKI, A. & GERSCHEWSKI, J., 2017** What Autocracies Say (and What Citizens Hear): Proposing Four Mechanisms of Autocratic

Legitimation. *Contemporary Politics*, 23(3), pp. 251-268.

DUNAI, M., 2017

Hungary to detain migrants in border camps, alarming U.N. [Çevrimiçi]
Available at: <https://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-hungary-camps/hungary-to-detain-migrants-in-border-camps-alarming-u-n-idUSKBN16E15H>
[Erişildi: 3 kasım 2021].

DUNLEAVY, P., 2010

Rethinking Dominant Party Systems. %1 içinde *Dominant Political Parties and Democracy: Concepts, Measures, Cases and Comparison*. Abingdon: Routledge, pp. 23-45

DÜNYA BANKASI VERİLERİ, 2021.

Poverty headcount Ratio at National Poverty Lines (% of Population) – Hungary. [Çevrimiçi]
Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.NA.HC?locations=HU>
[Erişildi: 23 Kasım 2021].

DUVERGER, M., 1972

Party Politics and Pressure Groups. New York: Crowell.

DYP, 1990

Program. [Çevrimiçi]
Available at: <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/899>
[Erişildi: 5 Temmuz 2020].

EASTON, D., 1965

A system analysis of Political life. New York: John Wiley

- EASTON, D., 1979.** *A Systems Analysis of Political Life.* Chicago: University of Chicago Press.
- EASTON, D., 1979** *A Systems Analysis of Political Life.* Chicago: University of Chicago Press
- EDELÉNYI, M., TÓTH, A. & NEUMANN, L., 2008** *Majority vote 'yes' in referendum to abolish medical and higher education fees.* [Çevrimiçi] Available at: <https://www.eurofound.europa.eu/publications/article/2008/majority-vote-yes-in-referendum-to-abolish-medical-and-higher-education-fees> [Erişildi: 8 Mayıs 2021].
- EKİM, S. & KIRIŞÇI, K., 2017.** *The Turkish Constitutional Referendum Explained.* [Çevrimiçi] Available at: <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2017/04/13/the-turkish-constitutional-referendum-explained/> [Erişildi: 2 Mayıs 2021].
- EKMAN, J., 2009** Political Participation and Regime Stability: A Framework for Analyzing Hybrid Regimes. *International Political Science Review*, 30(1), pp. 7-31.
- EKZEN, N., 2009** *Türkiye'de Kısa İktisat Tarihi 1946dan 2008e.* Ankara: ODTÜ
- ELÇİ, E., 2019.** The Rise of Populism in Turkey: A Content Analysis. *Southeast European and Black Sea Studies*, 19(3), pp. 387-408
- ELSTER, J., 2000** *Ulysess Unbond.* Cambridge: Cambridge University Press

ELSTER, J., OFFE, C. & PREUSS, U., 2008

Institutional Design in Societies. Cambridge: Cambridge University Press.

ENYEDİ, Z., 2015

Plebeians, citizens and aristocrats or where is the bottom of bottom-up? The case of Hungary. içinde *Populism in the Shadow of the Great Recession*. basım yeri bilinmiyor: ECPR Press, pp. 338-362

ENYEDİ, Z., 2016

Populist Polarization and Party System Institutionalization. *Problems of Post-Communism*, 63(4), pp. 210-220.

ENYEDİ, Z., 2018

Democratic Backsliding and Academic Freedom in Hungary.. *Perspectives on Politics*, 16(4), pp. 1067-1074

ENYEDİ, Z., 2020

Right-wing authoritarian innovations in Central and Eastern Europe. *East European Politics*, 36(3), pp. 363-377.

ENYEDİ, Z. & BÉRTÓ, F. C., 2011

Patterns of Inter-party Competition (1990–2008). %1 içinde *Europeanizing Party Politics? Comparative Perspectives on Central and Eastern Europe*. Manchester: Manchester University Press, pp. 147-68

ENYEDİ, Z. & BÉRTÓ, F. C., 2018

Institutionalization and De-institutionalization in Post-communist Party Systems. *East European Politics and Societies and Cultures*, pp. 1-29

ENYEDİ, Z. & RONA, D., 2019

Governmental and Oppositional Populism: Competition and Division of Labour. %1 içinde *Absorbing the Blow: The Impact of Populist Parties on European Party System*. basım yeri bilinmiyor: ECPR Press, pp. 251-272

EPSTEİN, D. L. VE DİĞERLERİ, 2006

Democratic Transitions. *American Journal of Political Science*, 50(3), pp. 551-569

ERDOĞAN, M., 2010

Anayasal Demokrasi. 8. Baskı dü. Ankara: Siyasal Kitapevi.

ERDOĞAN, R. T., 2012

Başbakan Erdoğan'ın & kasım Tarihli TBMM Grup Toplantısı. [Çevrimiçi] Available at: <https://www.akparti.org.tr/site/haberler/basbakan-erdoganin-6-kasim-tarihli-tbmm-grup-toplantisi-konusmasinin-tam-me/33218#1> [Erişildi: 23 Kasım 2020].

ERGİN, M. & KARAKAYA, Y., 2017

Between Neo-Ottomanism and Ottomania: Navigating State-Led and Popular Cultural Representations of the Past. *New Perspectives on Turkey*, Cilt 56, pp. 33-59.

ESEN, B. & GÜMÜŞÇÜ, S., 2016

Rising competitive authoritarianism in Turkey. *Third World Quarterly*, 37(9), pp. 1581-1606.

ESEN, B. & GÜMÜŞÇÜ, Ş., 2017

“A Small Yes for Presidentialism: The Turkish Constitutional Referendum of April 2017. *South European Society and Politics*, 22(3), pp. 303-26

ESMER, Y., 1995

Parties and the electorate: a comparative analysis of voter profiles of Turkish political parties. İçinde E. Kalaycioglu, ve diğerleri düz. *Turkey: Political, Social, and Economic Challenges in the 1990s*. basım yeri bilinmiyor:Brill, pp. 74-89

ESPOSITO, J. L. & SHAHİN, E., 2013

The Oxford Handbook of Islam and Politics. Oxford: Oxford University Press.

EUROACTİV, 13 OCAK 2017

Hungary's Jobbik ditches far-right past to challenge Orbán in 2018. [Çevrimiçi]
Available at:
<https://www.euractiv.com/section/elections/news/hungarys-jobbik-ditches-far-right-past-to-challenge-orban-in-2018/>
[Erişildi: 23 Kasım 2021].

EURO NEWS, 2014

How do Hungarians vote abroad?. [Çevrimiçi]
Available at:
<https://www.euronews.com/2014/03/27/how-do-hungarians-vote-abroad>
[Erişildi: 4 Kasım 2021].

EUROPEAN UNİVERİSTY İNSTİTUTE, 2019

Hungarian Cultural Heritage legislation as at July 2010. [Çevrimiçi]
Available at:
<https://www.eui.eu/Projects/InternationalArtHeritageLaw/Hungary>

EUROSTAT , 2015

Record number of over 1.2 million first time asylum seekers registered in 2015. [Çevrimiçi]
Available at:
<https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-press-releases/-/3-04032016-AP>

EUROSTAT, 2020

At-risk-of-poverty rate by poverty threshold, age and sex – EU-SILC survey. [Çevrimiçi]
Available at:
<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>
[Erişildi: 25 kasım 2021]

EUROSTAT, 2020

Employment and activity by sex and age - annual data. [Çevrimiçi]

- Available at:
<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>
[Erişildi: 29 Kasım 2021].
- EUROSTAT, 2020**
General Government Expenditure by Function (COFOG). [Çevrimiçi]
Available at:
<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>
[Erişildi: 25 Kasım 2021]
- EUROSTAT, 2020**
Gini coefficient of equivalised disposable income, EU-SILC survey [ilc_di12]. [Çevrimiçi]
Available at:
https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_di12&lang=en
[Erişildi: 25 Kasım 2021].
- EVRENSEL GAZETESİ**
2017. 18 maddelik anayasa değişikliği teklifinin tam metni. *Evrensel Gazetesi*, 10 Ocak.
- EZROW, N. & FRANTZ, E., 2011**
State Institutions and the Survival of Dictatorship. *Journal of International Affairs*, 65(1), pp. 1-13.
- FAZEKAS, C. & FEKETE, S., 2018**
Historical Outline of the Development of the Hungarian Party System¹. *Review of History and Political Science*, 6(2), pp. 36-46.
- FELEDY, B., 2017**
Hungary: Populism or Politics. Barcelona, Barcelona Centre for International Affairs

FİNER, S., 1974

Comparative Government: An Introduction to the Study of Politics. basım yeri bilinmiyor:Penguin Books

FİNKEL, E. & BRUDNY, Y. M., 2012.

Russia and the Colour Revolutions..
Democratization 19, 19(1), pp. 15-36.

FİRAT, B. H., 2021

Investigation Highlights Spike in Cases of Insulting Turkish President. [Çevrimiçi]
Available at:
<https://balkaninsight.com/2021/01/15/investigation-highlights-spike-in-cases-of-insulting-turkish-president/>
[Erişildi: 21 kasım 2021].

FITZİ, G., MACKERT, J. & TURNER, B., 2019

Populism and the Crisis of Democracy. Oxon: Routledge

FORESTIERE, C. & ALLEN, C. S., 2011

The Formation of Cognitive Locks in Single Party Dominant Regimes. *International Political Science Review*, 32(4), pp. 380-395

FOURNIER, T., 2020

The Constitutional Legitimation of Authoritarian Regimes – A Comparative Analysis of Apartheid South Africa and Communist Hungary, basım yeri bilinmiyor: EuropeanUniversity Institute (EUI).

FREEDOM HOUSE, 2015

Freedom in the World 2015, basım yeri bilinmiyor: Freedom House

FREEDOM HOUSE, 2017.

Freedom of the Press 2017 Hungary,”.
[Çevrimiçi]
Available at:
<https://freedomhouse.org/report/freedom->

- [press/2017/hungary.](#)
[Erişildi: 01 Haziran 2019].
- FREEDOM HOUSE, 2018** *Freedom in the World 2018*, basım yeri bilinmiyor: Freedom House
- FREEDOM HOUSE, 2019** *Freedom in the World 2019*, basım yeri bilinmiyor: Freedom House
- FREEDOM HOUSE, 2020** *Freedom in the World 2020*. Maryland: Rowman & Littlefield
- FREEDOM HOUSE, 2021** *Freedom in the World 2021*, basım yeri bilinmiyor: Freedom House
- FRIEDMAN, M., 2017** *Kapitalizm ve Özgürlük*. basım yeri bilinmiyor:Eksi Kitaplar.
- FRIEDRICH, C. J. & BRZEZİNSKİ, Z. K., 1964.** *Totaliter diktatörlük ve otokrasi*. Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği.
- FUKUYAMA, F., 2017** *What Is Populism*. [Çevrimiçi] Available at: <https://www.indexinvestor.com/resources/Research-Materials/Politics/Fukuyama-on-Populism.pdf>
[Erişildi: 3 Kasım 2021].
- GAÀL, P., 2004** *Health care systems in transition : Hungary*, Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.
- GALLAGHER, M. & ULERİ, P. V., 1996** *The Referendum Experience in Europe*. London: Macmillian Press
- GANDHİ, J., 2008.** *Political institutions under dictatorship..* New York: Cambridge University Press

- GANDHI, J. & LUST-OKAR, E., 2009.** Elections Under Authoritarianism. *Annual Review of Political Science*, Cilt 12, p. 403–422.
- GANDHI, J. & PREZEWSKI, A., 2007** Authoritarian Institutions and the Survival of Autocrats. *Comparative Political Science*, Cilt 40, pp. 1279-1301
- GATES, S., HEGRE, H., JONES, M. P. & SRAND, H., 2006.** Institutional Inconsistency and Political Instability: Polity Duration 1800-2000. *American Journal of Political Science*, 50(4), pp. 893-908.
- GEDDES, B., 1999** What Do We Know About Democratization After Twenty Years. *Annual Review of Political Science*, 2(1), pp. 115-144
- GEDDES, B., 1999** What Do We Know About Democratization After Twenty Years. *Annual Review of Political Science*, 2(1), pp. 115-144
- GEDDES, B., 2003** *Paradigms and Sand Castle*. basım yeri bilinmiyor:The University of Michigan Press.
- GEDDES, B., 2006.** *Paradigms and Sand Castles: Analytical Perspectives on Politics*. basım yeri bilinmiyor:Michigan Üniveristesi Yayınları
- GENEL KURMAY BAŞKANLIĞI, 2007.** *Basın Açıklaması*. [Çevrimiçi] Available at: https://web.archive.org/web/20090614024445/http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1_Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_Basin_Aciklamalari/2007/BA_08.html [Erişildi: 3 Mart 2021].
- GEORGE, A. L. & BENNETT, A., 2005.** *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. basım yeri bilinmiyor:MIT Press.

- GERRING, J., 2007** *Case Study Research: Principles and Practices*. Cambridge: Cambridge University Press.
- GERSCHEWSKI, J., 2010.** The Three Pillars of Stability. Towards an Explanation of the Durability of Autocratic Regimes in East Asia. *Social Sciences*, Issue March, pp. 1-30
- GERSCHEWSKI, J., 2013** The three pillars of stability: Legitimation, repression, and co-optation in autocratic regimes. *Democratization*, 20(1), pp. 13-38.
- GERSCHEWSKI, J., 2018.** Legitimacy in Autocracies: Oxymoron or Essential Feature. *Perspective on Politics*, 16(3), pp. 652-665.
- GHERGHINA, S., 2017** Direct democracy and subjective regime legitimacy in Europe. *Democratization*, 24(4), pp. 613-631
- GHERGHINA, S., 2020** *Party Leaders in Eastern Europe Personality, Behavior and Consequences*. Glasgow: Palgrave Macmillan.
- GHERGHINIA, S., 2019** How Political Parties Use Referendums: An Analytical Framework. *East European Politics and Societies and Cultures*, XX(X), pp. 1-14.
- GILBERT, L. & MOHSENI, P., 2011** Beyond Authoritarianism: The Conceptualization of Hybrid Regimes. *Studies in Comparative International Development*, 46(3), pp. 270-297
- GILIOME, H. & SIMKINS, C., 1999.** *The Awkward Embrace: One-Part Domination and Democracy in Industrialising Countries*. Cape Town: Routledge

GİLLEY, B., 2006

The Determinants of State Legitimacy: Results for 72 Countries. *International Political Science Review*, 27(1), pp. 47-71.

GILLIEY, B., 2009

The right to rule: How states win and lose legitimacy. New York: Columbia University Press.

GINSBURG, T. & BUGARIC, B., 2016.

The Assault on Postcommunist Courts. *Journal of Democracy*, 27(3), pp. 69-82.

GOAT, E. & BATUNA, Z., 2019

Fresh evidence of Hungary vote-rigging raises concerns of fraud in European elections. *Open Democracy*, 17 Mayıs

GÖLE, N., 2000

80 Sonrası Politik Kültür. İçinde A. Y. S. Ersin Kalaycıoğlu, dü. *ürkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme.* İstanbul: Alfa Yayınları.

GÖLE, N., 2002

Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine. İstanbul : Metis Yayınları.

GOLOSOV, G., 2015

Party systems, electoral systems, and legislative fragmentation: A cross-national empirical study. *Party Politics*, pp. 1-11.

GÖZLER, K., 2011

Anayasa Hukukunun Genel Teorisi. Bursa: Ekin

GÖZLER, K., 2017.

Elveda Anyasa: 16 Nisan 2017’de Oylayacağımız Anyasa Değişikliği Hakkında Eleştiriler. Bursa: Ekin

GÖZLER, K., 2017

Referandum Mu, Plebisit Mi?. [Çevrimiçi]
Available at:
<http://www.anayasa.gen.tr/plebisit.pdf>
[Erişildi: 19 Ekim 2019].

- GRABENWARTER, C., HOFFMANN-RIEM, W. & SUCHOCKA, H., 2011** *Opinion On The New Constitution Of Hungary*, Venice: Venice Commission
- GRAUVOGEL, J. & VON SOEST, C., 2014** Claims to Legitimacy Count: Why Sanctions Fail to Instigate Democratisation in Authoritarian Regimes. *European Journal of Political Research*, 53(4), pp. 635-653.
- GREENE, K., 2007** *Why Dominant Parties Lose - Mexico's Democratization in Comparative Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press
- GREENE, K., 2009** *Why Dominant Parties Lose*. Cambridge : Cambridge University Press.
- GREENE, K., 2010** The Political Economy of Authoritarian Single-Party Dominance.. *Comparative Political Studies*, 43(7), pp. 807-834
- GREGOR, A. & KOVÁTS, E., MAYIS 2018.** *Women's Affairs 2018 Societal Problems and Solution Strategies in Hungary*, Budapest: Friedrich Ebert Stiftung
- GREITENS, S., 2013** Authoritarianism Online: What Can We Learn from Internet Data in Nondemocracies. *PS: Political Science and Politics* , 46(2), p. 262–270.
- GROTZ, F. & WEBER, T., 2012** Party Systems and Government Stability in Central. *World Politics*, Cilt 64, pp. 699-740
- GRZEBALSKA, W. & PETO, A., 2018** The gendered modus operandi of the illiberal transformation in Hungary and Poland. *Women's Studies International Forum*, Cilt 68, pp. 164-172.
- GÜLENER, S., 2011** Anayasa Yapımında Yeni Bir Paradigma: Kapsayıcı, Katılımcı, Uzlaşmacı Anayasa Yapım

- Süreçleri Ve Çeşitli Örnekler. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15(3), pp. 199-224
- GULİYEV, F., 2012** *Measuring Hybrid Regimes : An Alternative Measurement Method and Classification of Post-Soviet Regimes*, Bremen
- GÜL, S. S., 2004** *Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasa*. İstanbul: Etik Yayınları.
- GÜMÜŞÇÜ, Ş., 2013** The Emerging Predominant Party System in Turkey. *Government and Opposition*, Cilt 48, pp. 223-244.
- GÜMÜŞÇÜ, S. & SERT, D., 2010** The March 2009 Local Elections and the Inconsistent Democratic Transformation of the AKP Party in Turkey. *Middle East Critique*, 19(1), pp. 55-70
- GÜMÜŞÇÜ, S. & SERT, D., 2010.** The March 2009 Local Elections and the Inconsistent Democratic Transformation of the AKP Party in Turkey. *Middle East Critique*, 19(1), pp. 55-70
- GUNAY, C. A. V. D., 2016** Decoding the Authoritarian Code: Exercising Legitimate Power Politics through the Ruling Parties in Turkey, Macedonia, and Serbia. *Southeast European and Black Sea Studies*, 16(4), pp. 529-549
- GÜNEYSU, S., 2019.** *RTÜK sansürünün 8 yıllık bilançosu*. [Çevrimiçi] Available at: <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/rtuk-sansurunun-8-yillik-bilancosu-1321372> [Erişildi: 23 kasım 2021].

- GUNITSKY, S., 2015** Corrupting the Cyber-Commons: Social Media as a Tool of Autocratic Stability. *Perspectives on Politics*, 13(1), p. 42–54
- GÜRCAN, E. & PEKER, E., 2015** *Challenging Neoliberalism at Turkey's Gezi Park: From Private Discontent to Collective Class Action*. London: Springer.
- GURİEV, S. & TREISMAN, D., 2015** *How Do Modern Dictators Survive: An Informational Theory of the New Authoritarianism*. Harvard, Paper presented at the ISNIE/SIOEConference at Harvard,.
- GURİNİ, F., 2018** *Changes to Turkey's Electoral Laws Have Increased the Potential for Electoral Fraud*. [Çevrimiçi]
Available at:
<https://carnegieendowment.org/sada/76656>
[Erişildi: 23 kasım 2021].
- HADENİUS, A. & TEORELL, J., 2007** Pathways from Authoritarianism. *Journal of Democracy*, 18(1), pp. 143-157
- HADEP, 1994** *Program*. [Çevrimiçi]
Available at:
<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/745/199600970.pdf?sequence1&isAllowedy>
[Erişildi: 4 Temmuz 2021].
- HAİDT, J., 2012** *The Righteous Mind*. New York: Pantheon Books
- HAJNAL, G. & CSENGÖDİ, S., 2014** When Crisis Hits Superman: Change and Stability of Political Control and Politicization in Hungary. *Administrative Culture*, 15(1), pp. 39-57

HALE, W., 2008

The Electoral System and the 2007 Elections: Effects and Debates. *Turkish Studies*, 9(2), pp. 233-246

HALMAI, G., 2011

(Dis)possessed by the spectre of socialism: Nationalist mobilization in 'transitional' Hungary. içinde D. H. G. Kalb, dü. *Headlines of Nation, Subtexts of Class: Working Class Populism and the Return of the Repressed in Neoliberal Europe*. Oxford: Berghahn Books, pp. 113-141.

HALMAI, G., 2018.

Illiberal Constitutionalism? The Hungarian Constitution in European Perspective. İçinde *Verfassungskrisen in der EU*. basım yeri bilinmiyor:Nomos, pp. 84-103

HALMAI, G., 2018

A Coup Against Constitutional Democracy The Case of Hungary. İçinde *Constitutional Democracy in Crisis?*. basım yeri bilinmiyor:Oxford University Press, pp. 1-20.

HALMAI, G., 2019

The making of "illiberal constitutionalism" with or without a new constitution: the case of Hungary and Poland. içinde *Comparative Constitution Making*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, p. 302–323.

HARTLIŃSKI, M., 2019

The effect of political parties on nationwide referendums in poland after 1989. *East European Politics and Societies*, 33(3), pp. 733-754

HAYNES, J., 2012

Routledge Handbook of Democratization. New York : Roudledge

HCLU.HU, 2018

Hclu's Analysis Of The Seventh Amendment Of The Fundamental Law. [Çevrimiçi]

Available at: <https://hclu.hu/en/articles/hclus-analysis-of-the-seventh-amendment-of-the-fundamental-law>

[Erişildi: 04 Haziran 2019]

HEGEDŰS, D., 2016

The Kremlin's Influence in Hungary Are Russian Vested Interests Wearing Hungarian National Colors?. *DGAPkompakt*, Şubat, pp. 1-12

HELD, D., 1996

Models of Democracy. Cambridge: Polity Press

HELLMEIER, S. VE DİĞERLERİ, 2021

State of the world 2020: autocratization turns viral. *Democratization*, 28(6), pp. 1053-1074

HEPER, M., 2002

Conclusion - The Consolidation of Democracy versus Democratization in Turkey. *Turkish Studies*, 3(1), pp. 138-146

HEPER, M., 2009.

Does secularism face a serious threat in Turkey?. *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 29(3), pp. 413-422

HEPER, M., 2011

Civil-Military Relations in Turkey: Toward a Liberal Model. *Turkish Studies*, Cilt 12, pp. 241-252.

HEPER, M., 2012

Türkiye'de Devlet Geleneği. 4. Baskı dü. Ankara: Doğu Batı Yayınları

HEPER, M. & GUNAY, A., 2007

Transformation of the Turkish Military and the Path to Democracy. *Armed Forces and Society*, Cilt 43, pp. 357-388.

HINSEY, E., 2012

The New Opposition in Hungary. *New England Review*, 33(2), pp. 126-143

- HİPA, 2019** *Automotive Industry Hungary 2019*, Budapest: Hipa
- HOLBİG, H., 2013.** Ideology after the End of Ideology. China and the Quest for Autocratic Legitimation. *emocratization*, 20(1), pp. 61-81.
- HOLMES, L., 1993.** *The end of communist power: Anti-corruption campaigns and legitimation crisi*. Cambridge: Polity Press
- HOLMES, S., 1988.** Precommitment and Paradox of Democracy. İçinde J. Elster & R. Slagstadt, düz. *Constitutionalism and Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 28-31
- HOLMES, S., 2012** Constitutions and Constitutionalism. İçinde M. R. v. A. Sajó, dü. *Oxford Handbook of*. Oxford: Oxford Univeristy Press, pp. 189-216.
- HORVATH, J., 2006** Bloody Monday. *Telepolis*, 31 Ekim
- HOWARD, M. & ROESSLER, P., 2006.** Liberalizing Electoral Outcomes in. *American Journal of Political Science*,, 50(2), pp. 365-381.
- HUBER, E., RUESCHEMEYER, D. & STEPHENS, J. D., 1993.** The impact of Economic Development on Democracy. *Journal of Economic Perspectives*, 7(3), pp. 71-86
- HUDSON, M., 2016.** *Killing the Host: How Financial Parasites and Debt Bondage Destroy the Global Economy*. basım yeri bilinmiyor:Nation Books
- HUG, S., 2005** The political effects of referendums: An analysis of institutional innovations in Eastern and Central

Europe. *Communist and Post-Communist Studies*, 38(4), pp. 475-499

HUMAN RIGHTS ASSOCIATION, 2020

IHD 2019 Report on Human Rights Violations in Turkey. [Çevrimiçi]

Available at:

https://www.fidh.org/IMG/pdf/i_hd_2019_violations_report_and_summary_table-2.pdf

[Erişildi: 12 Kasım 2021].

HUNGARIAN SPECTURUM, 2017

Fidesz's Very Own "Ngos" Stuffed With Public Money. [Çevrimiçi]

Available at:

<https://hungarianspectrum.org/2017/05/13/fidesz-s-very-own-ngos-stuffed-with-public-money/>

[Erişildi: 23 Kasım 2021].

HUNGARIAN SPECTURUM, 2021

The Beleaguered Viktor Orbán Strikes Back.

[Çevrimiçi]

Available at:

<https://hungarianspectrum.org/2021/06/24/the-beleaguered-viktor-orban-strikes-back/>

[Erişildi: 23 Kasım 2021].

HUNTINGTON, S., 1979

Political Order in Changing Societies. London: Yale University Press.

HUNTINGTON, S., 1991

The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century.. Norman: University of Oklahoma Press

HÜRRİYET GAZETESİ, 2007

En düşük katılımlı referandum. [Çevrimiçi]

Available at:

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/en-dusuk-katilimli-referandum-7532868>

[Erişildi: 9 Mayıs 2021].

HÜRRİYET GAZETESİ, 2008

Başbakan'dan "türban" çıkışı. [Çevrimiçi]
Available at:
<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/basbakandan-turban-cikisi-8024104>
[Erişildi: 1 Mayıs 2021].

HURWITZ, L., 1973

Contemporaray Approaches to Political Stability.
Comparative Politcs, 5(3), p. 449.

HUTCHESON, S. D., 2012.

Party Cartels Beyond Western Europe: Evidence from Russia. *Party Politics*, Issue March, pp. 1-18.

I. BEREND VE B. BUGARİC, 2015

Unfinished Europe: Transition from Communism to Democracy in Central and Eastern Europe. *Journal of Contemporary History*, 50(4), pp. 768-785

IBSEN, M. F., 2018

The populist conjuncture: Legitimation crisis in the age of globalized capitalism. *Political Studies*, 67(3), pp. 795-811

İDİZ, S., 2015

Merkel's Visit Strikes Cynical Chord in Turks. *Hürriyet Daily News*, 25 Ekim

İNSAN HAKLARI İZLEME KOMİTESİ, 2013

Wrong Direction on Rights: Assessing the Impact of Hungary's New Constitution and Laws. [Çevrimiçi]
Available at:
<https://www.hrw.org/report/2013/05/16/wrong-direction-rights/assessing-impact-hungarys-new-constitution-and-laws>
[Erişildi: 24 Kasım 2021].

INVEST İN TURKEY, 2017

TURKEY'S MEGA PROJECTS. [Çevrimiçi]
Available at:

<https://www.investinturkey.com/turkey-s-mega-projects/>

[Erişildi: 21 kasım 2021].

- ISLAM, N., BİNGÖL, Y., NYASERA, I. N. & DAGBA, G., 2021** Toward Islam Through Political Parties, Ideology, and Democracy: A Discourse Analysis on Turkey's AK Party, Tunisian Ennahda, and Bangladesh Jamaat-e-Islami. *Jadavpur Journal of International Relations*
- JENKINS, G., 2009** The Politics of Personality: Erdogan's Irascible Authoritarianism. *Turkey Analyst*, Cilt 2, pp. 1-2.
- JESZENSKY, G., 2007** . Hungary's foreign policy dilemmas after regaining sovereignty. *Society and Economy*, 29(1), pp. 43-64
- JOBBIK , 2021.** *Kuruluş Sözleşmesi.* [Çevrimiçi] Available at: <https://www.jobbik.com/> [Erişildi: 1 Ekim 2021].
- JOHNSON, J. & BARNES, A., 2015.** Financial nationalism and its international enablers: the Hungarian experience.. *Review of International Political Economy*, 22(3), pp. 535-569.
- JONES, B., EPP, D. & BAUMGARTNER, F., 2019.** Democracy, Authoritarianism, and Policy Punctuations. *International Review of Public Policy*, 1(1), pp. 7-26
- JOSHUA, M., 2016** Co-optation Reconsidered: Authoritarian Regime Legitimization Strategies in Jordanian Arab Spring. *Middle East Law and Governance*, 8(1), pp. 32-56

JUHÁSZ, A. & SZÍCHERLE, P., 2017

The political effects of migration-related fake news, disinformation and conspiracy theories - study, Budapest: Political Capital

JUNGERSTAM-MULDERS, S., 2016

Post-Communist EU Member States Parties and Party Systems. Newyork: Routledge.

KABASAKAL, M., 1991

Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi: 1908-1960. İstanbul: Tekin Yayınevi.

**KADIR HAS ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYE
ARAŞTIRMA MERKEZİ, 2017.**

Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması,. [Çevrimiçi]
Available at:
<https://www.khas.edu.tr/tr/haberler/khas-turk-dis-politikasi-kamuoyu-algilari-arastirmasi-2017-yili-sonuclari-aciklandi>
[Erişildi: 25 kasım 2021].

KAHRAMANOĞLU, Y., 2003

Türkiye'de Devletin Mali Krizleri. *Praksis*, Issue 9, pp. 247-276

KAİLİTZ, S. & STOCKEMER, D., 2017

Regime legitimation, elite cohesion and the durability of autocratic regime types. *International Political Science Review*, 38(3), pp. 332-348.

KÁKAI, L. & KOVÁCS, I. P., 2020

. Counties in a vacuum: The electoral consequences of a declining meso-tier in Hungary. *Regional & Federal Studies*, pp. 1-15

KALAYCIOĞLI, E., 2017

Two elections and a political regime in crisis: Turkish politics at the crossroads'. *Southeast European and Black Sea Studie*, 18(1), pp. 21-51.

KALAYCIOĞLU, E., 1994

lections and Party Preferences in Turkey: Changes and Continuities in the 1990s. *Comparative Political Studies*, 27(3), pp. 402-424

KALAYCIOĞLU, E., 2012.

Kulturkampf in Turkey: the constitutional referendum of 12 September 2010. *South European Society and Politics*, 17(1), pp. 1-22.

KALAYCIOĞLU, E., 2015

Turkish Popular Presidential Elections: Deepening Legitimacy Issues and Looming Regime Change. *South European Society and Politics*, Cilt 20, pp. 157-169.

KAPANI, M., 1981

Kamu Hürriyetleri. Ankara: AÜHF yayını

KAPANI, M., 1993

Kamu Hürriyetleri. 7. Baskı dü. Ankara: Yetkin Yayınevi.

KARL, T., 1995

The Hybrid Regimes of Central America. *Journal of Democracy*, 6(3), pp. 72-86.

KARLUK, R., 2007

Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm. İstanbul: Beta Yayıncılık

KARPAT, K., 1959.

Turkey's politics: The transition to multiparty system. Princeton: Princeton University Press.

KARPAT, K., 2014

Kısa Türkiye Tarihi. 4. Baskı dü. İstanbul : Timaş Yayınları

KAYA, R. & BERNHARD, M., 2013.

Are Elections Mechanisms of Authoritarian Stability or Democratization? Evidence from Post-communist Eurasia. *Perspectives on Politics*, 11(3), pp. 734-752

- KAYNAR, M. K., 2007.** *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri.* Ankara: İmge Kitapevi Yayınları
- KAZGAN, G., 2006** *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi.* İstanbul: İstanbul Bilgi Yayınları.
- KEEFER, P., 2006** *DPI2006: Database of Political Institutions: Changes and Variable Definitions,* New York: World Bank
- KELEMEN, K., 2017** The Hungarian Constitutional Court and the Concept of National Constitutional Identity. *Ianus - Diritto e finanza*, Cilt 15-16, pp. 23-33.
- KEMAN, H., 2004.** Polyarchy & defected Democracy Around the World: Research Note. *Acta Politica* , 39(3), pp. 297-313.
- KENES, B., 2020** *Viktor Orban: Past to Present ECPS Leader Profile Series No. 1.,* basım yeri bilinmiyor: European Center for Populism Studies
- KEPENEK, Y., 2012.** *Türkiye Ekonomisi.* İstanbul: Remzi Kitapevi
- KEYMAN, F., 2014.** The AK Party: Dominant Party, New Turkey and Polarization. *Insight Turkey*, Issue Spring, pp. 19-31.
- KİELMANSEGG, P. G., 1971.** Legitimität Als Analytische Kategorie. *Politische Vierteljahresschrift*, 12(3), pp. 367-401.
- KİM, D. S., 2013** *The Transition to Democracy in Hungary.* oxfordshire: Routledge Press
- KİM, D. S., 2016.** The rise of European right radicalism: The case of Jobbik. *Communist and Post-Communist Studies*, Cilt 49, pp. 345-357.

KİM, D. S. & SWAIN, N., 2015.

Party Politics, Political Competition and Coming to Terms with the Past in Post-Communist Hungary. *Europe-Asia Studies*, 67(9), pp. 1445-1468.

KİRİŞ, H. M., 2012

Türkiye’de Rekabetçi Siyasal Partilerin Dönüşümü: Post-80 Sisteminde Eski Yeni Partilerin Yükselişi ve Düşüşü. *Toplum ve demokrasi*, 6(13-14), pp. 25-53.

KİRK, K., 2004

Hungary's voters opt for state-owned hospitals. *World Report*, 18 Aralık, 364(9452), pp. 2167-2168

KİSSANE, B., 2014

Atatürk and After: Three Perspectives on Political Change in Turkey. *The Review of Politics*, 76(2), pp. 293-307

KİSS, C., 2002

From Liberalism to Conservatism: The Federation of Young Democrats in Post-Communist Hungary. *East European Politics & Societies*, 16(3), pp. 739-763

KİTSCHOLT, H., 1999.

Post-communist Party Systems: Competition, Representation, and Inter-party Cooperation. Cambridge: Cambridge University Press

KNUTSEN, K., NYGÅRD, H. M. & WİG, T., 2017

Autocratic Elections: Stabilizing Tool or Force for Change?. *World Politics*, 69(1), pp. 98-143.

KOMÁROMI, L., 2013

Milestones in the History of Direct Democracy in Hungary. *Iustum Aequum Salutare*, pp. 41-58.

KONDA, 2017.

Nisan’17 Barometresi. [Çevrimiçi] Available at: https://konda.com.tr/wp-content/uploads/2017/04/KONDA_16Nisan2017

KORNAI, J., 2015

Hungary's U-Turn: Retreating from Democracy. *Journal of Democracy*, 26(3), pp. 34-50.

KÖRÖSENYI, A., 1993

Stable or Fragile Democracy? Political Cleavages and Party System in Hungary. *THE CRISIS OF URXIW-LJNINIW*, pp. 87-105.

KOSTADINOVA, T. & LEVITT, B., 2014

Toward a Theory of Personalist Parties: Concept Formation and Theory Building. *Politics&Polity*, 42(4), pp. 490-512.

KOVÁCS, K. & TOTH, G. A., 2011

Hungary's Constitutional Transformation. *European Constitutional Law Review*, Cilt 7, pp. 183-203.

KOVACS, Z. & VIDA, G., 2015

Geography of the new electoral system and changing voting patterns in Hungary. *Acta Geobalcanica* , 1(2), pp. 55-64

KOVER, A., 2015.

Captured by State and Church: Concerns about Civil Society in Democratic Hungary. *Nonprofit Policy Forum*, 6(2), pp. 187-212

KRASTEV, I., 2000

The Liberal Estate: Reflections on the Politics of Think Tanks in Central and Eastern Europe, basım yeri bilinmiyor: Centre for Liberal Strategies

KRASTEV, I., 2001.

Think tanks: Making and faking influence. *Southeast European and Black Sea Studies*, 1(1), pp. 17-38

KRASTEV, I., 2006

Democracy's Double. *Journal Of Democracy*, 17(6), pp. 52-62

- KRASTEV, I., 2016** The Unraveling of the post 1989 Order. *Journal of Democracy*, 27(4), pp. 88-98
- KRAUSS, E. & PEKKANEN, R. J., 2010.** The Rise and Fall of Japan's Liberal Democratic Party. *The Journal of Asian Studies*, 69(1), pp. 5-15.
- KREKÓ, P., GYŐRİ, L., DUNAJEVA, J. & JANDA, J., 2016** *The Weaponization of Culture Kremlin's traditional agenda and the export of values to Central Europe*, basım yeri bilinmiyor: Political Capital Institute.
- KÜBALI, H. N., 1971** *Anayasa Hukuku*. İstanbul: .Ü. Hukuk Fakültesi Yayını
- KUMBARACIBAŞI, A. C., 2019.** Analyzing Party Positions and Electoral Dynamics in Turkey. *International Journal of Political Science & Urban Studies*, 7(2), pp. 382-404
- KUMBARACIBAŞI, A. C., 2020.** Models of party institutionalization and problems of democratic consolidation. *Mediterranean Politics*, 25(2), pp. 215-244
- KURTİ, L., 2002.** *Youth and the state in Hungary: capitalism, communism and class*. basım yeri bilinmiyor:Pluto Press
- KURTOĞLU, R., 2017.** *Türkiye Ekonomisi 1838-2010*. basım yeri bilinmiyor:Destek Yayınları.
- LADNER, A. & BRÄNDLE, M., 1999** Does direct democracy matter for political parties? An empirical test in the Swiss cantons. *Party Politics*, 5(3), pp. 283-302.

- LANCASTER, C., 2016** Ideology and Hegemonic Party Rule in South Africa, Hungary, and Turkey. *Politics, Religion & Ideology*, 17(4), pp. 370-391
- LANDAU, D., 2013** Abusive Constitutionalism. *Davies Law Review*, Cilt 47, pp. 189-260
- LAUTH, H. J., 2015.** The Matrix of Democracy: Three Dimensional Approach to Measuring the quality of Democracy and regime transformation. *WAPS*, Cilt 6, pp. 1-30.
- LENDVAI-BAINTON, N. & SZELEWA, D., 2020** Governing New Authoritarianism: Populism, Nationalism, and Radical Welfare Reforms in Hungary and Poland. *Social Policy Administration*, Cilt 55, pp. 559-572.
- LENDVAI, P., 2017.** *Orban: Europe's New Strongman*. London: C. Hurst and Company Publishers Ltd.
- LENDVAI, P., 2019** The Transformer: Orban's Evolution and Hungary's Demise. *Foreign Affairs*, 98(5), pp. 44-54.
- LEVITSK, S. & WAY, L., 2010** *Authoritarianism. Hybrid Regimes*. Cambridge: Cambridge University press. 563 p. ISBN
- LEVITSKY, S. & WAY, L., 2002** Elections Without Democracy: The Rise of Competitive Authoritarianism. *Journal of Democracy*, 13(2), pp. 51-65.
- LEVITSKY, S. & WAY, L., 2010** *Competitive Authoritarianism. Hybrid Regimes After the Cold War*. Cambridge : Cambridge University Press

- LEVİTSKY, S. & WAY, L., 2013** The Durability of Revolutionary Regimes. *Journal of Democracy*, 24(3), pp. 5-17.
- LEVİTSKY, S. & WAY, L. A., 2002** The Rise of Competitive Authoritarianism. *Journal of Democracy*, 13(2), pp. 51-65.
- LEVY, J. S., 2008** Case Studies: Types, Designs, and Logics of Inferences. *Conflict Management and Peace Science*, 25(1), pp. 1-18
- LEWİS, P. VE DİĞERLERİ, 2019** Revealed: the rise and rise of populist rhetoric. *The Guardian*, 6 Mart
- LEWİS, P. & MANSFELDOVA, Z., 2007** *The European Union and Party Politics in Central and Eastern Europe*. New York: Palgrave Macmillian
- LİJPHART, A., 1984** *Democracies: Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*. New haven: Yale University Press
- LİJPHART, A., 2008** *Thinking About Democracy: Power Sharing and Majority Rule in Theory and Practice*. Londra Ve Newyork: Routledge
- Lİ, M., 2008** *The Rise of China and the Demise of the Capitalist World-Economy*. basım yeri bilinmiyor:Pluto Press
- LİNDBERG, S., 2009** *Democratization by Elections. A New Mode of Transition*. Baltimore. basım yeri bilinmiyor:John Hopkins Universty Press.
- LİNZ, J., 2000** *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Colorado: Lynne Rienner Publishers

- LİNZ, J., 2012.** *Totaliter ve otoriter Rejimler.* Ankara: Liberte Yayınları.
- LİNZ, J. 1990** The Perils of Presidentialism. *Journal of Democracy* 1, 1(1), pp. 51-69.
- LİNZ, J. & STEPAN, A., 1996** *Problems of democratic transition and consolidation.* London: The Johns Hopkins University Press
- LİPSET, S. M., 1959.** Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy. *The American Political Science Review*, 53(1), pp. 69-105
- LOYLE, C. E., 2016** Overcoming Research Obstacles in Hybrid Regimes: Lessons from Rwanda. *Social Science Quarterly*, 97(4), pp. 923-935
- LÜHRMANN, A., TANNENBERG, M. & LİNDBERG, S. I., 2018** Regimes of the World (RoW): Opening New Avenues for the Comparative. *Politics and Governance*, 6(1), pp. 60-77
- MACAR ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARI, 1995.** Karar: 43-42/1995. [Çevrimiçi] Available at: <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/1091B1A3C88C5481C1257DCD00399448?OpenDocument&english> [Erişildi: 5 Aralık 2020]
- MACAR ULUSAL SEÇİM OFİSİ, 2005.** 5 Aralık 2004 ulusal Referandumu. [Çevrimiçi] Available at: https://static.valasztas.hu/nepszav04/en/08/8_0.html [Erişildi: 5 Mayıs 2020].

MACAR ULUSAL SEÇİM OFİSİ, 2008

Referandum 2008. [Çevrimiçi]
Available at:
https://static.valasztas.hu/nepszav08/en/08/8_0.html

MACAR ULUSAL SEÇİM OFİSİ, 2016

Referendum 2016. [Çevrimiçi]
Available at:
<https://www.valasztas.hu/web/national-election-office/37>

MACAR ULUSAL SEÇİM OFİSİ, 2017

National referendum initiatives. [Çevrimiçi]
Available at:
<https://www.valasztas.hu/web/national-election-office/national-referendums>
[Erişildi: 10 Haziran 2019].

MACARİSTAN İÇ İŞLERİ BAKANLIĞI, 1997

Referendum 97. [Çevrimiçi]
Available at: [Macaristan Cumhuriyeti'nin ülke savunmasını sağlamak için NATO'ya katılması gerektiğine katılıyor musunuz?](#)

MACARİSTAN İÇ İŞLERİ BAKANLIĞI, 2003

Legal result of the referendum on 12 April 2003.
[Çevrimiçi]
Available at:
https://static.valasztas.hu/nepszav03/outroot/en/10_0.html

MACARİSTAN İSTATİSTİK OFİSİ, 2018

Macaristan İstatistik Ofisi, 20218. *Data of total households by deciles, regions and type of settlements (2010–).* [Çevrimiçi]
Available at:
https://www.ksh.hu/docs/eng/xstadat/xstadat_anual/i_zhc014b.html?down=2386
[Erişildi: 25 Kasım 2021].

MACARİTAN ULUSAL SEÇİM OFİSİ, 2018

Milletvekili Seçimi 2018. [Çevrimiçi]
Available at:
<https://www.valasztas.hu/en/ogy2018>
[Erişildi: 3 Mayıs 2018].

MACKİNTOSH, E., 2017

Hungarian Camerawoman Sentenced for Kicking, Tripping Refugee. [Çevrimiçi]
Available at:
<https://edition.cnn.com/2017/01/13/europe/hungarian-camerawoman-sentenced-kicking-refugees/index.html>
[Erişildi: 23 Kasım 2021].

MAGALONİ, B., 2006

Voting fo Autocracy Hegemonic Party Survival and its Demise in Mexico. Cambridge: Cambridge University Press

MAGALONİ, B., 2008

Credible Power-Sharing and the Longevity of Authoritarian Rule. *Comparative Political Studies*, 20(10), pp. 1-27

MAGALONİ, B., 2008

Voting for Autocracy: Hegemonic Party Survival and its Demise in Mexico. Cambridge: Cambridge University Press

MAGALONİ, B. & KRİCHELİ, R., 2010

Political Order and One-party Rule. *Annual Review of Political Science*, pp. 123-143.

MAGYAR, B. & VASARHELYİ, J., 2017

Twenty- five Sides of a Post_ Communist Mafia State. Budapest: CEU Press

MAGYAR, Z., 2019

Hungary's Viktor Orban: Populist Message, Machine Methods. *The Canadian Journal of Opinion*

- MAINWARING, S., BRINKS, D. & PÉREZ-LIÑÁN, A., 2001** Classifying Political Regimes in Latin. *Studies in Comparative International Development*, Cilt 36, pp. 37-65
- MAINWARING, S. & SCULLY, T., 1995** *Building Democratic Institutions: Party Systems in Latin America..* Stanford: Stanford University Press.
- MAKSZÍMOV, V., 2021** 'Voter tourism': New Hungarian residency law raises risk of electorate manipulation, NGOs warn. [Çevrimiçi] Available at: <https://www.euractiv.com/section/elections/news/voter-tourism-new-hungarian-residency-law-raises-risk-of-electorate-manipulation-ngos-warn/> [Erişildi: 23 Kasım 2021].
- MALESKY, E. & SCHULER, P., 2010** Nodding or Needling: Analyzing Delegate Responsiveness in an Authoritarian Parliament. *American Political Science Review*, 104(3), pp. 482-502
- MANNERS & IAN, 2002** Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?. *Journal of Common Market Studies*, 40(2), pp. 235-258.
- MANN, M., 2005** *The dark side of democracy: explaining ethnic cleansing.* basım yeri bilinmiyor:Cambridge University Press
- MANSFELDOVÁ, Z., 2011** Central European Parliaments over Two Decades–Diminishing Stability? Parliaments in Czech Republic, Hungary, Poland, and Slovenia.

- The Journal of Legislative Studies*, 17(2), pp. 128-146.
- MANZETTI, L., 2010.** *Neoliberalism, Accountability, and the Reform Failures in Emerging Markets Eastern Europe, Russia, Argentina and Chile in Comparative Perspective.* basım yeri bilinmiyor:Pennsylvania State University Press
- MARES, I. & YOUNG, L., 2019** *Varieties of Clientelism in Hungarian Elections. Comparative Politics*, 51(3), pp. 449-471
- MARQUEZ, X., 2015** *The Irrelevance of Legitimacy. Political Studies.*
- MARSCHALL, M., AYDOGAN, A. & BULUT, A., 2016.** Does Housing Create Votes?Explaining the Electoral Success of the AKP in Turkey. *Electoral Studies*, Cilt 42, pp. 201-2012
- MAYER, R., 2001** *Strategies of Justification in Authoritarian Ideology. Journal of Political Ideologies*, 6(2), pp. 147-168.
- MAZUR, M., 2018** *Contemporary Political Parties And Party Systems In The Visegrad Group Countries.* Lublin: Maria Curie-Skłodowska University Press
- MCCARTHY, J., 2019.** Authoritarianism, Populism, and the Environment: Comparative Experiences, Insights, and Perspectives. *Annals of the American Association of Geographers*, 109(2), pp. 301-313.
- MCELWAIN, K. M., 2008** *Manipulating Electoral Rules to Manufacture Single-Party Dominance. American Journal of Political Science*, 52(1), pp. 32-47.

MCNALLY, C. A., 2020

Chaotic mélange: neo-liberalism and neo-statism in the age of Sino-capitalism. *Review of International Political Economy*, 27(2), pp. 281-301.

MENDELSON, M. & PARKIN, A., 2001

Referendum Democracy Citizens, Elites and Deliberation in Referendum Campaigns. New York: Palgrave Macmillian

MERKEL, W., 2010.

Are Dictatorships Returning? Revisiting the 'Democratic Rollback' Hypothesis. *Contemporary Politics*, Cilt 16, pp. 17-31

MERKEL, W., 2015

Embedded and Defective Democracies. *Democratization*, 11(5), pp. 33-58

MERKEL, W. & CROISSANT, A., 2004.

Democratization Conclusion : good and defective democracies. *Democratization*, 11(5), pp. 37-41.

MERKEL, W. VE DİĞERLERİ, 2003.

Defekte Demokratie.. Opladen: Leske&Budrich

MESQUITA, B. B. D., SMITH, A., SIVERSON, R. M. & MORROW, J. D., 2003

The Logic of Political Survival. Cambridge: MIT Press

METZ, R. & VARGANY, R., 2021.

"Mass," "Movement," "Personal," or "Cartel" Party? Fidesz's Hybrid. *Politics and Governance*, 9(4), pp. 317-328

MHP, 2000

Program. [Çevrimiçi]
Available at:
https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/859/200605071_2000.pdf?sequence1&isAllowedy
[Erişildi: 4 temmuz 2020]

MİGDAL, J., 1988

Strong societies and weak states: State society realtions and state capabilities in the Third world. Princeton: Princeton University Press

MİLLARD, F., 2004

Elections, Parties, and Representation in Post-Communist Europe. New York: Palgrave Macmillan

MİLLER, L. E. & AUÇOİN, L., 2010.

Framing the State in Times of Transition: Case Studies in Constitution Making. basım yeri bilinmiyor:US Institute of Peace Press

MİLLİ GÜVENLİK KONSEYİ 70 NOLU KARARI, 1982.

Resmi Gazete, 5 Agustos, Issue 17773

MİLL, J. S., 1872.

A System of Logic, Rationcinative, and Inductive: Being a Connected View of the Principles of Evidence and the Methods of Scientific Investigation. 8. edition dü. New York : Harper and Brothers

MİYNAT, M., 2004

Liberalizasyon Sürecinde İstikrar Politikalarının gelir Dağılımına Etkisi. Ankara: Odak Yayınevi.

MØLLER, L. P., 2002

Moving away from the ideal: The rational use of referendums in the Baltic states. *Scandinavian Political Studies*, 25(3), pp. 281-293.

MOLNAR, M., 1996

A Concise History of Hungary. basım yeri bilinmiyor:Cambridge University Press

MOORE, B., 2012

Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri. 3. baskı dü. Ankara: İmge Kitapevi

MOREL, L., 2001.

The Rise of Government-Initiated Referendums in Consolidated Democracies. İçinde M. Mendelsohn & A. Parkin, düz. *Referendum*

- Democracy: Citizens, Elites and Deliberation in Referendum Campaigns*. New York: Palgrave, pp. 47-67
- MOREL, L., 2017.** Types of referendums, provisions and practice at the national level worldwide. %1 içinde L. Morel & M. Qvortrup, düz. *The Routledge Handbook to Referendums and Direct Democracy*. London and New York: Routledge, pp. 27-59
- MORGENBESSER, L., 2014** Elections in Hybrid Regimes: Conceptual Stretching Revived. *Political Studies*, Cilt 62, pp. 21-36.
- MORGENBESSER, L., 2016.** *Behind the Façade: Elections under Authoritarianism in Southeast Asia*. New York : SUNY Press.
- MORGOLIS, E., 2010** Understanding Political Stability and Instability. *Civil Wars*, 12(3), pp. 326-345.
- MORLINO, L., 2009.** Are there hybrid regimes? Or are they just an optical illusion?. *European Political Science Review*, 1(02), p. 273.
- MORLINO, L., 2012** *Changes for democracy: Actors, structures, processes*. London: Oxford University Press.
- MORSE, Y., 2012** The era of electoral authoritarianism. *World Politics*, 64(1), pp. 161-198.
- MORSE, Y. L., 2016** *How Autocrats Compete: Parties, Patrons, and Unfair Elections in Africa*. Cambridge: Cambridge University Press.

MOUNK, Y., 2018

The People vs. Democracy Why Our Freedom Is in Danger and How to Save It. Cambridge: Harvard University Press..

MOUSTAFA, T., 2014

Law and Courts in Authoritarian Regimes. *Annual Review of Law and Social Science*, Cilt 10, pp. 281-299

MÜCEK, A. A., 2019

Türkiyenin Tarihi ve Ekonomik Politik Yapısı 1838-2016. basım yeri bilinmiyor:belge Yayınları.

MUDDE, C., 2014

The 2014 Hungarian Parliamentary Elections, or How to Craft a Constitutional Majority. [Çevrimiçi] Available at: <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2014/04/14/the-2014-hungarian-parliamentary-elections-or-how-to-craft-a-constitutional-majority/> [Erişildi: 3 Kasım 2021].

MUDDE, C. & KALTWASSER, C., 2017

Populism ver short Intoduction. Oxford: Oxford University Press

MUDDE, C. & KALTWASSER, C., 2018.

Studying Populism in Comparative Perspective: Reflections on the Contemporary and Future Research Agenda. *Comparative Political Studies*, 51(13), pp. 1667-1693

MÜFTÜLER-BAÇ, M., 2008

Turkey's Accession to the European Union: The Impact of the EU's Internal Dynamics',. *International Studies Perspectives*,, 9(2), pp. 201-2019

MÜFTÜLER-BAÇ, M. & KEYMAN, F., 2012

Turkey Under the AKP: The Era of Dominant-Party Politics. *Journal of Democracy*, 23(1), pp. 85-99.

- MÜLLER, J.-W., 2011.** The Hungarian Tragedy. *Dissent*, 58(2), pp. 5-10
- MÜLLER, J.-W., 2017** Populism and Constitutionalism. %1 içindeP. A. T. P. O. E. P. O. Cristóbal Rovira Kaltwasser, dü. *The Oxford Handbook of Populism*. Oxford : Oxford University Press.
- MUNCK, G. & SYNDER, R., 2004** *Mapping Political Regimes: How the Concepts We Use and the Way We Measure Them Shape the World We See*. Chicago, Annual Meeting of the American Political Science Association.
- MURAT, S., 2017** Conquering versus Democratizing the State: Political Islamists and Fourth Wave of Democratization in Turkey and Tunisia. *Democratization*, 24(6), pp. 1025-1043
- MUSİL, P. A., 2014** Emergence of a Dominant Party System After Multipartyism: Theoretical Implications from the Case of the AKP in Turkey. *South European Society and Politics*,, pp. 1-23
- NEWTON, K. & GEISSEL, B., 2012** *Evaluating Democratic Innovations: Curing the Democratic Malaise?*. London: Routledge.
- NIELSEN, N., 2015** *UK and Hungarian thinktanks least transparent in EU*. [Çevrimiçi] Available at: <https://euobserver.com/justice/127685> [Erişildi: 01 06 2019].
- NMHH, 2010** *Act CLXXXV of 2010 on Media Services and on the Mass Media*. [Çevrimiçi] Available at: https://nmhh.hu/dokumentum/106487/act_clxxx

- [on_media_services_and_mass_media.pdf](#)
[Erişildi: 23 Kasım 2021].
- NOHLEN, D. & PHILIPP, S., 2010** *Elections in Europe*. basım yeri bilinmiyor: Nomos
- NORİS, P., 2017.** *Why Trump's populist appeal is about culture, not the economy. A Harvard political scientist on the West's cultural crisis* [Röportaj] (27 Mart 2017)
- NORRİS, P., 2011** *Democratic Deficit: Critical Citizens Revisited*. Cambridge: Cambridge University Press
- NOVAK, B., 2014.** *Recording reveals Fidesz organized pro government "peace march" on behalf of Civil Unity Forum (CÖF).* [Çevrimiçi] Available at: <https://budapestbeacon.com/recording-reveals-fidesz-organized-peace-march-on-behalf-of-civil-unity-forum-cof/>
[Erişildi: 23 kasım 2021].
- O'DONNELL, G., SCHMITTER, P. C. & WHITEHEAD, L., 1986** *Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain*. 4. Baskı dü. Baltimore: John Hopkins University Press
- O'DONNELL, G., 1994** Delegative Democracy. *Journal of Democracy*, 5(1), pp. 55-69.
- O'DONNELL, G., 1998.** Horizontal Accountability in New Democracies. *Journal of Democracy*, 3(9), pp. 112-126
- O'DONNELL, G., 2001.** Democracy, Law and Comparative Politics. *Studies in Comparative International Development*, 36(1), pp. 7-36
- OECD, 2005** *OECD Economic Surveys: Hungary 2005*. Paris: OeCD Publishing

OECD, 2020

Average annual wages. [Çevrimiçi]
Available at:
https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=AV_AN_WAGE
[Erişildi: 25 Kasım 2021].

OLCAY, T., 2017

Firing Bench-mates: The Human Rights and Rule of Law Implications of the Turkish Constitutional Court's Dismissal of Its Two Members. *European Constitutional Law Review*, 13(3), pp. 568-581

ONAR, N. F., 2011

Constructing Turkey Inc.: The Discursive Anatomy of a Domestic and Foreign Policy Agenda. *Journal of Contemporary European Studies*, Cilt 19, pp. 463-473

ÖNDER, N., 2016

The Economic Transformation of Turkey. London: I.B. Tauris & Co. Ltd

O'NEİL, P. H., 2014

Out of Russian Orbit : Hungary Gravitates to the West by Andrew Felkay. *Slavic Review*, 58(2), pp. 469-470.

ÖNiŞ, Z., 2008

Turkey EU Relations Beyond the Current Stalemate. *Insight Turkey*, 10(4), pp. 35-50

ÖNiŞ, Z., 2009

Conservative globalism at the crossroads: the Justice and Development Party and the thorny path to democratic consolidation in Turkey. *Mediterranean Politics*, 14(1), pp. 21-40

ÖNiŞ, Z., 2010.

Contesting for Turkey's Political 'Centre': Domestic Politics, Identity Conflicts and the Controversy over EU Membership. *Journal of Contemporary European Studies*, 18(3), pp. 361-376.

ÖNiŞ, Z., 2012

The Triumph of Conservative Globalism: The Political Economy of the AKP Era. *Turkish Studies*, 13(2), p. 138

ÖNiŞ, Z., 2015

Monopolising the Center: The AKP and the Uncertain Path of Turkish Democracy',. *The International Spectator*,, 50(2), pp. 22-41

ÖNiŞ, Z., 2016

Democracy in Uncertain Times. Inequality and democratic development in the global North and Global South. *METU studies in Development*, 43(Nisan), pp. 317-336.

ÖNiŞ, Z., 2016

Turkey's Two Elections: The AKP Comes Back. *Journal of Democracy*, Cilt 27, pp. 141-154.

ÖNiŞ, Z. & KUTLAY, M., 2013

Rising Powers in a Changing Global Order: The Political Economy of Turkey in the Age of BRICs,. *Third World Quarterly*, Cilt 34, pp. 1409-1426.

ÖNiŞ, Z. & YILMAZ, Ş., 2016

Turkey and Russia in a Shifting Global Order: Cooperation, Conflict and Asymmetric Interdependence in a Turbulent Region',. *Third World Quarterly*, 37(2), pp. 71-96.

ONUŞ, S., 2015

AKP, MHP, CHP ve HDP: Koalisyon için kim, ne şart koşuyor?. [Çevrimiçi]
Available at: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/06/150608_erdogan_koalisyon_gs2015
[Erişildi: 8 Temmuz 2021].

ORBAN, V., 2015.

We are protecting Europe's values.. [Çevrimiçi]
Available at: <http://www.kormany.hu/en/the-prime-minister/news/we-are-protecting-europe->

s-values

[Erişildi: 3 Ocak 2020].

ORUÇOĞLU, B., 2015

How President Erdogan Mastered the Media. *Foreign Policy*, 12 August.

OSCE/ODIHR , 2018

Hungary, Parliamentary Elections, 8 April 2018: Final Report, Warsaw: OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights

OSMANBAŞOĞLU, G. K. & BEKAROĞLU, E. A., 2019

Türkiyede Referendumlar. Ankara: Orion Kitapevi

OTTAWAY, M., 1991.

Opposition Parties and Democracy in South Africa. *Issue: A Journal of Opinion*, 20(1), pp. 14-22.

OTTAWAY, M., 2003.

Democracy challenged: the rise of semi-authoritarianism. Washington: Caeneige Endowment for International Peace

ÖZBUDUN, E., 2007

Çağdaş Türk Politikası. İstanbul: Doğan Kitap

ÖZBUDUN, E., 2013

Türk Anayasa Mahkemesi ve Siyasal Kriz. İçinde A. Kuru & A. Stephan, düz. *Türkiye'de demokrasi, İslam Ve Laiklik*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, pp. 161-176.

ÖZBUDUN, E., 2014

AKP at the Crossroads: Erdoğan's Majoritarian Drift', *South European Society and Politics*, 19(2), pp. 155-167

ÖZBUDUN, E., 2014

Türkiyede Demokratikleşme Süreci. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları

- ÖZBUDUN, E., 2014** *Türkiye'de Demokratikleşme Süreci: Anayasa yapımı ve Anayasa Yargısı.* İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- ÖZBUDUN, E., 2015** *Anayasacılık ve Demokrasi.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- ÖZBUDUN, E., 2015** Europeanization and Turkey's Constitutional Reform. İçinde A. Tekin & A. Güney, düz. *The europeanization of Turkey: Polity and Politics.* Londra: Roudledge, pp. 33-49.
- ÖZBUDUN, E., 2016** *Türkiye'de Seçim Ve Parti Sistemleri.* İstanbul: Bilgi Üniveristesi yayınları.
- ÖZBUDUN, E., 2016** Türkiye'nin Anayasa Sorunu . İçinde M. Kabasakal, dü. *Türkiye'de Siyasal Yaşam .* Ankara: İstanbul Bilgi Yayınları, pp. 23-39
- ÖZBUDUN, E. & GENÇKAYA, Ö., 2010** *Türkiye'de Demokratikleşme ve Anayasa Yapımı Politikası.* İstanbul : Doğan Kitap
- ÖZBUDUN, E. & YAZICI, S., 2009** *Democratization Reforms in Turkey 1993-2004.* İstanbul: TESEV
- ÖZEL, I., MAYIS 2015** Reverting Structural Reforms in Turkey: Towards an Illiberal Economic Governance? Global Turkey in Europe,. *Policy Brief*
- ÖZKAZANÇ, A., 2011** *Neo-liberal Tezahürler Vatandaşlık Suç Eğitim.* Ankara: Dipnot Yayınları.
- PALLINGER, Z. T., 2012** Citizens' Initiatives in Hunagry: An Additional Opportunaty for Power-Sharing in an Extremely Majoritarian System. İçinde *Citizens' Intiative in*

- Europe*. New York: Palgrave Macmillan, pp. 113-134
- PALLINGER, Z. T., 2016** *The Uses of Direct Democracy in Hungary*. basım yeri bilinmiyor, ECPR
- PALONEN, E., 2012** Transition to Crisis in Hungary: Whistle-Blowing on the Naked Emperor. *Politics and Policy*, 40(5), pp. 930-957
- PALONEN, E., 2018** Performing the nation: the Janus-faced populist foundations of illiberalism in Hungary. *Journal of Contemporary European Studies*, 26(3), pp. 308-321
- PAP, A. L., 2018** *Democratic Decline in Hungary: Law and Society in an Illiberal Democracy*. Londra ve New York : Routledge
- PAP, A. L., 2018** *Democratic Decline in Hungary*. Oxon: Routledge
- PARLA, T., 1991** *Türkiye'de Anayasalar*. İstanbul: İletişim Yayınları
- PASQUINO, G., 2008** Populism and Democracy. %1 içinde *Twenty-First Century Populism: The Spectre of Western European Democracy*. London: Palgrave Macmillan, pp. 15-29
- PATYİ, A., 2014** *Report by the President of the National Election Commission on the activities of the National Election Commission during the 2014 election of the Members of Parliament*, Budapest: National Election Office
- PEKTAŞ, Ş., 2014** *Türkiye'de Neoliberal Yıkım Süreci*. İstanbul: Parşömen Yayıncılık

- PEMPEL, T., 1990** *Uncommon Democracies: The One-Party Dominant Regimes..* basım yeri bilinmiyor: Cornell University Press
- PENNINGS, P., KEEMAN, H. & KLEINNIJNHUIS, J., 2006** *Doing Research in Political Science.* London: Sage.
- PETERS, B. G., 2013** *Strategies of Comparative Research in Political Science.* New York: Palgrave-MacMillian.
- PETÖ, A., 2021** The Illiberal Memory Politics in Hungary. *Journal of Genocide Research*, pp. 1-10.
- PETSİNİS, V., 2020.** The rise and fall of Jobbik. *Open Democracy*, 27 Ekim
- PİRRO, A. & RÓNA, D., 2018.** Far-right activism in Hungary: youth participation in Jobbik and its network. *European Societies*, pp. 1-25
- PLANT, R., 2010.** *The Neo-Liberal State.* basım yeri bilinmiyor: Oxford University Press
- PLATTNER, M. C., 2015** . Is Democracy in Decline. *Journal of Democracy*, 26(1), pp. 5-10.
- POGANY, I., 1993** Constitutional Reform in Central and Eastern Europe: Hungary's Transition to Democracy. *The International and Comparative Law Quarterly*, 42(3), p. 343
- POGANY, I., 2013** The Crisis of Democracy in East Central Europe: The 'New Constitutionalism' in Hungary. *European Public Law*, 19(2), pp. 341-367

- POPPER, K., 2018** *Açık Toplum ve Düşümleri*. 5. dü. basım yeri bilinmiyor:Liberte.
- POTEETE, A. R., 2012** Electoral competition, factionalism, and persistent party dominance in Botswana*. *The Journal of Modern African Studies*, 50(1), pp. 75-102
- PREZEWSKI, A., ALVAREZ, M. A., CHEIBUB, J. A. & LIMONGI, F., 2000** *Democracy and Development. Political Institutions and Well-being in the World1950-1990*. Cambridge: Cambridge University Press
- PRZEWSKI, A., 1991** *Democracy and the market. Political and economic reforms in Eastern*. Newyork: Cambridge University Press
- PRZEWSKI, A., 1991.** *Democracy and the Market. Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*. New York: Cambridge University Press
- PUHLE, H.-J., 2005** *Democratic Consolidation and 'Defective Democracies*. Madrid, University of Madrid
- PYTLAS, B., 2013.** Radical-right narratives in Slovakia and Hungary: historical legacies, mythic overlaying and contemporary politics. *Patterns of Prejudice*, 47(2), pp. 162-183.
- QUAMAE, M. M., 2017.** The Turkish Referendum 2017. *Contemporary Review of the Middle East*, 4(3), pp. 319-327.
- QVORTRUP, M., 2017** Demystifying Direct Democracy. *Journal of Democracy*, 28(3), pp. 141-152.
- QVORTRUP, M., 2017** *Referendums Around the World*. Cham: Palgrave Macmillian

RAHAT, G., 2009

Elite Motives for Initiating Referendums: Avoidance, Addition and Contradiction. İçinde T. S. Maija Setälä, dü. *Referendums and Representative Democracy*. London : Routledge, pp. 98-117.

RAJCSÁNYI, G., 2018

Viktor Orbán's Hungary: Orbanist Politics and Philosophy from a Historical Perspective.

[Çevrimiçi]

Available at:
https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=8e914238-5bca-e235-e176-f8d502f4a33f&groupId=288143

RAPPORT, M., 2009

. *1848 Year of Revolution*. basım yeri bilinmiyor: Little Brown

REGİLME, S. S. F., 2014.

Bringing the Global Political Economy Back In: Neoliberalism, Globalization, and Democratic Consolidation. *International Studies Perspectives*, 15(3), pp. 277-296

REILLY, B. & NORDLUND, P., 2008.

Political Parties in Conflict-Prone Societies: Regulation, Engineering and Democratic Development. New York: United Nations University Press

REMINGTON, T. F., 2012.

Politics in Russia. Boston : Pearson Longman

REUCCI, S. & SLİPOWİTZ, A., 2021

Freedom in the world 2021: Democracy under Siege. [Çevrimiçi]

Available at:
<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2021/democracy-under-siege>

- REUTER, O. J., 2017.** *The Origins of Dominant Parties: Building Authoritarian Institutions in Post-Soviet Russia.* Cambridge: Cambridge University Press
- REUTERS, O. J. & GANDHI, J., 2011** Economic Performance and Elite Defection from Hegemonic Parties. *British Journal of Political Science*, 41(1), pp. 83-110
- RODRİK, D., 2012.** The Turkish Economy After the Global Financial Crisis. *Ekonomi Tek*, Cilt 1, pp. 41-61.
- ROESSLER, P. & HOWARD, M., 2006** Liberalizing Electoral Outcomes in Competitive Authoritarian Regimes. *American Journal of Political Science*, 50(2), pp. 365-381
- ROSENFELD, M., 2001** The Rule of Law and the Legitimacy of Constitutional Democracy. *Southern California Law Review*, Cilt 74, pp. 1307-1309
- RSF, 2021** *Turkey: Subjugated Media.* [Çevrimiçi] Available at: <https://rsf.org/en/taxonomy/term/145> [Erişildi: 23 Kasım 2021].
- RUPNİK, J., 2012** Hungary's Illiberal Turn: How Things Went Wrong. *Journal of Democracy*, 23(3), pp. 132-137
- RUPNİK, J., 2016** Surging Liberalism in the East. *Journal of Democracy*, 27(4), pp. 77-87
- SABAH GAZETESİ, 2014** 1923'ten günümüze ihracat - ithalat rakamları. *Sabah Gazetesi*, 13 Ocak.

ŞAHBAZ, İ., 2006

Yarı Doğrudan Demokrasi Kurumu Olarak Referandum ve Türkiye. Ankara: Yetkin Yayınları.

SANDERS, D., 1981

Patterns of Political Stability. London: Macmillian Press

SARAÇOĞLU, C., 2015

Tank Pletiyile Neoliberalism. %1 içindeG. Atılğan, C. Saraçoğlu & U. Ateş, düz. *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat.* İstanbul: Yordam Kitap, pp. 753-877

SARFATİ, Y., 2017.

How Turkey's Slide to Authoritarianism Defies Modernization Theory. *Turkish Studies*, 18(5), pp. 395-415.

SARTORI, G., 1970

Concept Misformation in Comparative Politics". *American Political Science Review*, 64(4), pp. 1033-1053

SATA, R. & KAROLEWSKI, I. P., 2020

Caesarean Politics in Hungary and Poland. *East European Politics*, 36(2), pp. 206-225.

SAYARI, S., 2002.

The Changing Party System. İçinde S. Sayarı & Y. Esmer, düz. *Politics, Parties, And Elections In Turkey.* London: Lynne Rienner Publishers

SAYARI, S., 2007.

Towards a New Turkish Party System. *Turkish Studies*, 8(2), pp. 197-2010

SAYARI, S., 2016

Siyasal Partiler. %1 içindeS. S. Metin Heper, dü. *Dünden Bugüne Türkiye: Tarih, Politika, Toplum ve Kültür.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi

- SCARROW, S. E., 1999** Parties and the expansion of direct democracy: Who benefits?. *Party Politics*, 5(3), pp. 341-362
- SCARROW, S. E., 2001** Direct Democracy and Institutional Change: A Comparative Investigation. *Comparative Political Studies*, 34(6), pp. 651-665
- SCHEDLER, A., 2002** The Menu of Manipulation. *Journal of Democracy*, 13(2), pp. 36-50.
- SCHEDLER, A., 2006** The Logic of Electoral Authoritarianism,. İçinde *Electoral Authoritarianism. The Dynamics of Unfree Competition*. London : Lynne Rienner Publisher, pp. 1-22.
- SCHEDLER, A., 2006** *Electoral Authoritarianism: the Dynamics of Unfree Competition*. Boulder: CO, Lynne Rienner
- SCHEİNER, E., 2005** *Democracy without Competition in Japan: Opposition Failure in a One-Party Dominant State*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SCHEİRING, G., 2019** Dependent development and authoritarian state capitalism: Democratic backsliding and the rise of the accumulative state in Hungary. *Geoforum*, 124(August), pp. 267-278
- SCHEİRING, G., 2020** *The Retreat of Liberal Democracy: Authoritarian Capitalism and the Accumulative State in Hungary*. Gewerbestrasse: Palgrave-MacMillan
- SCHEİRING, G., STEFLER, D. & İRDAM, D., 2018** The gendered effects of foreign investment and prolonged state ownership on mortality in Hungary: An indirect demographic, retrospective cohort study. *The Lancet Global Health*, Cilt 6, pp. 95-105.

SCHEIRING, G. & SZOMBATI, K., 2020

From neoliberal disembedding to authoritarian re-embedding: The making of illiberal hegemony in Hungary. *International Sociology*, 35(6), pp. 721-738.

SCHEPPLE, K. L., 2014

Hungary: An Election in Question. basım yeri bilinmiyor, Princeton University

SCHIEMANN, J., 2005

The Politics of Pact-Making: Hungary's Negotiated Transition to Democracy in Comparative Perspective. basım yeri bilinmiyor:Palgrave Macmillan

SCHMIDT, M. G., 2002

Demokrasi Kuramlarına Giriş. 2. Baskı dü. Ankara: Vadi yayınları

SCHMITT, C., 2010

Parleментар Demokrasinin Krizi. 2. Baskı dü. İstanbul: Dost Kitapevi

SCHMITTER, P. C. & KARL, T. L., 1991

What Democracy Is. . . and Is Not. *Journal of Democracy*, 2(3), pp. 75-88

SCOTT, J., 1998

Seing like a state: how certain schemes to improve the human conditions have failed. basım yeri bilinmiyor:Yale University Press

SCOTT, J., 1999

Transnationalizing democracy promotion: The role of western political foundations and think-tanks. *Democratization*, 6(3), pp. 146-170

SELCUK, O., 2016

Strong Presidents and Weak Institutions: Populism in Turkey, Venezuela and Ecuador. *Southeast European and Black Sea Studies*, 16(4), pp. 571-589

SELENY, A., 2006

The Political Economy of State-Society Relations in Hungary and Poland. basım yeri bilinmiyor:Cambridge University Press

SERDÜLT, V., 2020

. Inside story: Hungary's media silence: What's it like working as a journalist under the new rules introduced by Hungary's Viktor Orbán? How hard is it to report?. *Index on Censorship*, 49(2), pp. 64-66

SETALA, M. & SCHİLER, T., 2012

Citizen Initiative in Europe. New York: Palgrave Macmillian.

SEVİ, S., MEKİK, C., BLAİS, A. & ÇAKİR, S., 2019

How Do Turks Abroad Vote. *Turkish Studies*, 21(2), pp. 208-230

SİLAGADZE, N. & GHERGHİNA, S., 2020

Referendum Policies across Political Systems. *Political Quarterly*, 91(1), pp. 182-191.

SİMONOVİTS, B. & BERNAT, A., 2016.

The Social Aspects of the 2015 Migration Crisis in Hungary, Budapest: TARKI Social Research Institute.

SİMPSON, C., 2015

Science of coercion: communication research and psychological warfare, 1945–1960. basım yeri bilinmiyor:Open Road Media

SKAANİNG, S.-E., GERRİNG, J. & BARTUSEVİČIUS, H., 2015

A Lexical Index of Electoral Democracy. *Comparative Political Studies*, 48(12).

SLACALEK, O., 2016

The postcolonial hypothesis notes on the Czech “central European” identity. *ALPPI*

SMİTH, C., 2006

Clashes Disrupt Hungary's Celebration of Anti-Soviet Revolt. *The New York Times*, 26 Ekim

- SMİTH, G., 1976** The Functional Properties of the Referendum. *European Journal of Political*, 4(1), p. 7.
- SMİTH, I., 2014** Election Boycotts and Hybrid Regime Survival. *Comparative Political Studies*, 47(5), pp. 743-765
- SNYDER, R., 2006** Beyond Electoral Authoritarianism: the Spectrum of Nondemocratic Regimes. İçinde A. Schedler, dü. *Electoral Authoritarianism - The Dynamics of Unfree Competition*. Boulder: Lynne Rienner Publishers
- SÖNMEZ, S. & MÜTEVELLİOĞLU, N., 2009** *Küreselleşme, Kriz ve Türkiye'de Neo-Liberal Dönüşüm*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- STONE, D., 2000** Think Tanks Across Nations: The New Networks of Knowledge. *Policy Community*, Issue Winter, pp. 34-39
- STRATFOR, 2014.** *How Turkish Politics Are Built*. [Çevrimiçi] Available at: <https://worldview.stratfor.com/article/how-turkish-politics-are-built> [Erişildi: 25 Kasım 2021]
- SUCHMAN, M. C., 1995** Managing Legitimacy: Strategic and Institutional Approaches. *Academy of Management Review*, 20(3), pp. 571-610
- SUSANSZKY, P., UNGER, A. & KOPPER, A., 2020** Hungary's Over-Powerful Government Party and the Desperate Opposition. *European Review*, 28(5), pp. 761-777

- SUSSMAN, G. VE KRADER, S., 2008** Template Revolutions: Marketing U.S. Regime Change in Eastern Europe. *Westminster Papers in Communication and Culture*, 5(3), pp. 91-112
- SVENSSON, P., 1986** Instability, Crisis, and Breakdown: Some Notes on the Concept of Crisis in Political Analysis. *Scandinavian Political Studies*, 9(2), pp. 134-135
- SVOLİK, M. W., 2013** Learning to Love Democracy: Electoral accountability and the success of democracy.. *American Journal of Political Science*, 57(3), pp. 685-702
- SZACKİ, J., 1995** *Liberalism After Communism*. Budapest: Central European University
- SZELENYİ, I. & SZELENYİ, B., 1994** Why socialism failed: Towards a theory of system Breakdown- Causes of disintegration of east european state socialism. *theory and society*, 23(2), pp. 211-231.
- SZELÉNYİ, S., SZELENYİ, I. & POSTER, W. R., 1996** . Interests and Symbols in Post-Communist Political Culture: The Case of Hungary. *American Sociological Review*, 61(3), pp. 466-477
- SZİKRA, D., 2014** Democracy and welfare in hard times: The social policy of the Orbán Government in Hungary between 2010 and 2014.. *Journal of European Social Policy*, Cilt 24, pp. 486-500
- SZİKRA, D., 2021** *Welfare for the Wealthy: The Social Policy of the Orban-Regime, 2010-2017*. [Çevrimiçi] Available at: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/budapest/14209.pdf> [Erişildi: 17 Haziran 2021].

SZOBO, M., 2011

From a Suppressed Anti-communist Dissident Movement to a Governing Party: The Transformations of Fidesz in Hungary. *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy*, 2(2), pp. 47-66.

SZOMBATI, K., 2018

Protesting the 'slave law' in Hungary: The erosion of illiberal hegemony?. [Çevrimiçi] Available at: <http://www.focaalblog.com/2018/12/28/kristof-szombati-protesting-the-slave-law-in-hungary-the-erosion-of-illiberal-hegemony/> [Erişildi: 21 Kasım 2021]

SZOMBATI, K., 2018

The Revolt of the Provinces: Anti-Gypsyism and Right-Wing Politics in Hungary. Oxford: Berghahn Books

T.C. RESMİ GAZETE, 1987

3361 Nolu Kanun. [Çevrimiçi] Available at: https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19464_1.pdf [Erişildi: 1 Kasım 2020]

T.C. RESMİ GAZETE, 1995

4121 Sayılı Kanun. [Çevrimiçi] Available at: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22355.pdf> [Erişildi: 1 Kasım 2020].

T.C. RESMİ GAZETE, 2001

4709 Sayılı Kanun. [Çevrimiçi] Available at: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/10/20011017m1.htm> [Erişildi: 1 Kasım 2020].

T.C. RESMÎ GAZETE, 2002

4777 Sayılı Kanun. [Çevrimiçi]
Available at:
https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc087/kanuntbmmc087/kanuntbmmc08704777.pdf
[Erişildi: 1 Kasım 2020].

T.C. RESMÎ GAZETE, 2004

5170 Sayılı Kanun. [Çevrimiçi]
Available at:
<https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5170.html>
[Erişildi: 1 Kasım 2020].

T.C. RESMÎ GAZETE, 2007

Anayasa mahkemesi Kararı. [Çevrimiçi]
Available at:
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/06/20070627-17.htm>
[Erişildi: 8 Mart 2021].

T.C. RESMÎ GAZETE, 2008

Anayasa Mahkemesi Kararı 27034. [Çevrimiçi]
Available at:
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/10/20081024.htm>
[Erişildi: 1 Mayıs 2021].

T.C: RESMÎ GAZETE, 2014

6254 Sayılı Kanun. Resmi Gazete, 02 Şubat, p. 28926

T24, 2017

Adalet Bakanı Bekir Bozdağ: Terör örgütleri hayır için çalışıyor. [Çevrimiçi]
Available at: <https://t24.com.tr/amp/haber/adalet-bakani-bekir-bozdağ-teror-orgutleri-hayir-icin-calisiyor,387009>
[Erişildi: 4 Mayıs 2021].

T24, 2017

Cumhurbaşkanı: Böyle bir sisteme evet denmez de ne denir. [Çevrimiçi]

- Available at:
<https://t24.com.tr/haber/cumhurbaskani-boyle-bir-sisteme-evet-denmez-de-ne-denir-elbette-evet-diyoruz,388255>
[Erişildi: 4 Mayıs 2021].
- T24, 2017** *Erdoğan: 15 Temmuz'da milletimin üzerine bomba yağdıranlar bugünün hayırcıları.* [Çevrimiçi]
Available at: <https://t24.com.tr/haber/erdogan-15-temmuzda-milletimin-uzerine-bomba-yagdiranlar-bugunun-hayircilaridir,392106>
[Erişildi: 4 Mayıs 2021].
- T24, 2017** *Erdoğan: Cumhurbaşkanlığı sistemi olsaydı, iki kat daha zengin olacaktık.* [Çevrimiçi]
Available at: <https://t24.com.tr/haber/erdogan-cumhurbaskanligi-sistemi-olsaydi-iki-kat-daha-zengin-olacaktik,393145>
[Erişildi: 4 Mayıs 2021].
- TANÖR, B., 1997** *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980).* İstanbul : Yapı Kredi Yayınları
- TANSEY, O., 2013** Internationalized regimes: a second dimension of regime hybridity. *Democratization*, 20(7), pp. 1169-1194.
- TAS, H., 2015.** Turkey: From Tutelary to Delegative Democracy. *Third World Quarterly*, Cilt 36, pp. 776-791
- TBMM, 2007** Genel Kurul Tutanağı. *TBMM tutanak Dergisi*, 7 Ağustos, 159(Oturum 113), pp. 1-96
- TEKİN, U., 2004** *AK Partinin Muhafazakar Demokrat Kimliği.* Ankara: Orient

TEPE, S., 2013.

The Perils of Polarization and Religious Parties: The Democratic Challenges of Political Fragmentation in Isreal and Turkey. *Democratization*, 20(5), pp. 831-856.

TEZCÜR, G. M., 2011

Trends and Characteristics of the Turkish Party System in Light of the 2011 Elections. *Turkish Studies*, 13(2), pp. 117-134.

TEZİÇ, E., 1976

Siyasi Partiler, Partilerin Hukuki Rejmi ve Türkiye'de Partiler. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

THATCHER, M., 1979

Speech to Conservative Trade Unionists [Röportaj] (17 Kasım 1979).

THE ASSOCIATED PRESS, 2015

The Latest: Hungary's far-right Jobbik party calls for referendum on EU's refugee quota plan. [Çevrimiçi]

Available at:
<https://www.citynews1130.com/2015/11/18/the-latest-some-us-republicans-fear-party-stance-against-refugees-reeks-of-xenophobia/>
[Erişildi: 4 Mayıs 2020].

THE GUARDIAN , 2016

Hungarian prime minister says migrants are 'poison' and 'not needed. [Çevrimiçi]
Available at:
<https://www.theguardian.com/world/2016/jul/26/hungarian-prime-minister-viktor-orban-praises-donald-trump>
[Erişildi: 23 kasım 2021]

THE MEDIA PLURALİSM MONİTOR, 2020

MPM2020 Results. [Çevrimiçi]
Available at: <https://cmpf.eui.eu/mpm2020->

THE NEW YORK TIMES, 2015.

results/

[Erişildi: 5 Kasım 2021].

Turkey's Fight Against ISIS Explained.

[Çevrimiçi]

Available at:

<https://www.nytimes.com/2015/07/29/world/europe/turkeys-fight-against-isis-explained.html>

[Erişildi: 23 Kasım 2021]

THEORANGEFILES.HU, 2018

Amendments to the Fundamental Law.

[Çevrimiçi]

Available at:

<https://theorangefiles.hu/amendments-to-the-fundamental-law/>

[Erişildi: 03 Haziran 2019].

THORPE, N., 2016

Is Hungary's Jobbik leader really ditching far-right past? [Çevrimiçi]

Available at: <https://www.bbc.com/news/world-europe-37976687>

[Erişildi: 1 Temmuz 2021].

TIERNEY, S., 2012

Constitutional Referendums. Oxford: Oxford University Press.

TILLY, C., 2007

Democracy. Cambridge: Cambridge University Press

TÓKA, G., 2014

Constitutional principles and electoral democracy in Hungary. %1 içinde *constitutional principles and electoral democracy in Hungary.* In: Ellen Bos and Kálmán Pócsa (eds), *Verfassungsgebung in konsolidierten Demokratien: Neubeginn oder Verfall eines.* Baden : Nomos Verlag.

- TOKA, G., 2018** *The 2018 Hungarian National Elections*, Budapest: Tárki
- TOKATLI, O., 1999** *Kırmızı Plakalar: Türkiye'nin Özalp Yılları*. 1. Baskı dü. İstanbul : Doğan kitapçılık.
- TOK, G. C., 2018** The Politicization of Migration and the Rise of Competitive Authoritarianism in Hungary. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 37, pp. 88-117
- TOKGÖZ, E., 2001** *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi 1914-2001*. Ankara: imaj yayınevi
- TOL, G., MAINZER, M. & EKMEKÇİ, Z., 17 AGUSTOS 2016** *Unpacking Turkey's Failed Coup: Causes and Consequences*, basım yeri bilinmiyor: Middle East Institute Report.
- TOPALOFF, L., 2018** The Rise of Referendums : Elite Strategy or Populist Weapon ?. *Journal of Democracy*, 28(3), pp. 127-140
- TOTH, G. A., 2012** *Constitution for a Disunited Nation: On Hungary's 2011 Fundamental Law*. New York: European University Press
- TOTH, G. A., 2017** Illiberal Rule of Law? Changing Features of Hungarian Constitutionalism. İçinde *Constitutionalism and the Rule of Law*. Netherland: Cambridge University Press, pp. 386-416.
- TRABUCCO, F. R., 2017.** The Evolution of Referendum Experience in Hungary. *The Journal of Comparative Law*, Cilt 1, pp. 173-197
- TRANSPARİFY.ORG, 2015** *How Transparent are Think Tanks about Who Funds Them 2015? A survey of 169 think tanks*

- in 47 countries worldwide, basım yeri bilinmiyor: Transparify.org
- TRANSPARİFY.ORG, 2018** *ROUND-UP OF TRANSPARIFY 2018 RATINGS*, basım yeri bilinmiyor: Transparency.org
- TUNCAY, M., 1981.** *Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yöentiminin Kurulması 1923-1931*. Ankara: Yurt Yayınları.
- TURAN, I., 2007** Unstable Stability: Turkish Politics at the Crossroads?. *International Affairs*, Cilt 83, pp. 319-338
- TURAN, İ., 2010** *A background to the constitutional referendum: reinforcing the politics of.* [Çevrimiçi] Available at: <https://www.gmfus.org/publications/background-constitutional-referendum-reinforcing-politics-polarization> [Erişildi: 3 May 2021].
- TURHAN, M., 2004** *Anayasal Devlet*. 3. Baskı dü. Ankara: Natural Yayınları
- TUSHNET, M., 2015** Authoritarian Constitutionalism',. *100 Cornell Law Review*, pp. 391
- UİTZ, R., 2008** Hungary. İçinde G. O. G. a. D. S. Meseznikov, dü. *Populist politics and liberal democracy in Central and Eastern Europe*. Bratislava: Institute for Public Affairs, pp. 39-69.
- ULUŞAHİN, N., 2016.** Kuvvetler Ayrılığı ve Yasama Yürütme İlişkileri. İçinde M. Kabasakal, dü. *Türkiye'de Siyasal Yaşam*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, pp. 39-67.

UNDP , 2020

Briefing Note for Countries on the 2020 Human Development Report: Hungary. [Çevrimiçi]
Available at:
http://hdr.undp.org/sites/all/themes/hdr_theme/country-notes/HUN.pdf
[Erişildi: 28 kasım 2021].

VAN EEDEN, P., 2019

Discover, instrumentalize, monopolize: Fidesz's three-step blueprint for a populist take-over of referendums. *East European Politics and Societies*, 33(3), pp. 705-732

VAN EVERA, S., 1997

Guide to Methods for Students of Political Science. basım yeri bilinmiyor: Cornell University Press

VARGA, M., 2014

Hungary's "anti-capitalist" far-right: Jobbik and the Hungarian Guard. *Nationalities Papers*, 42(5), pp. 791-807.

V-DEM, 2022

Varieties of Democracies. [Çevrimiçi]
Available at: <https://www.v-dem.net/>
[Erişildi: 12 Mayıs 2018].

VENEDİK COMMISSION, 4 NİSAN 2011

Report on the rule of Law, Strasbourg: Venedik Commission

VENEDİK KOMİSYONU, 17-18 HAZİRAN 2011

Opinion on the New Constitution of Hungary, Venice: Venedik Komisyonu.

VENICE COMMISSION, 2011

On Three Legal Questions Arising In The Process Of Drafting The New Constitution Of Hungary , Strasbourg: European Commission For Democracy Through Law.

- VENICE COMMISSION, 2014** . *Act CCIII of 2011 on the Elections of Members of Parliament of Hungary Opinion no. 662/2012*, Strasbourg: European Commission for Democracy through Law
- VON HALDENWANG, C., 2017** "The Relevance of Legitimization – A New Framework of Analysis. *Contemporary Politics*, 23(3), pp. 269-286
- VON SOEST, C. & GRAUVOGE, J., 2017** Identity, Procedures and Performance: How Authoritarian Regimes Legitimize their Rule. *Contemporary Politics*, 23(3), pp. 287-305.
- WAHMAN, M., TEORELL, J. & HADENIÖUS, A., 2013.** Authoritarian regime types revisited: updated data in comparative perspective. *Contemporary Politics* , 19(1), pp. 19-34
- WALKER, M. C., 2003** *The Strategic Use of Referendums: Power, Legitimacy, and Democracy*. New York: Palgrave Macmillan
- WALLACE, W., 2000** From the Atlantic to the Bug , from the Arctic to the Tigris ? The transformation of the EU and NATO. *International Affairs*, 76(3), pp. 475-493
- WEBER, M., 1964.** *The Theory of Social And Economic Organization*. New York: Free Press
- WEBER, M., 1978** *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Berkeley: University of California Press.
- WIGELL, M., 2008** Mapping "Hybrid Regimes": Regime Types and Concepts in Comparative Politics. *Democratization* , 15(2), pp. 230-250

- WILEY, J. & FISHMAN, R., 1990** Rethinking States and Regime: Southern Europe's Transition to Democracy. *World Politics*, 42(3), pp. 422-440
- WILKIN, P., 2016.** *Hungary's Crisis of Democracy: The Road to Serfdom..* London: Lexington Books
- WUTHRICH, M., 2015.** *National Elections in Turkey: People, Politics, and the Party System.* New York: Syracuse Univeristy Press.
- YABANCI, B., 2019** Turkey Tamed Civil Society: Containment and Appropriation under a Competitive Authoritarian Regime. *Journal of Civil Society*, 15(4), pp. 285-306
- YAYLA, A., 2008** *Liberalizm.* basım:Liberte
- YAZICI, S., 2012.** *Demokratikleşme Sürecinde Türkiye.* 2. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi
- YELDAN, E. & UNUVAR, B., 2015** An Assessment of the Turkish Economy in the AKP Era. *Research and Policy on Turkey*, Cilt 1, pp. 11-28.
- YENTÜRK, N., 2000** 90lı yıllarda Gelişmekte Olan ekonomiler. *İktisatDergisi*
- YILMAZ, G., 2015** From Europeanization to De-Europeanization? The Europeanization Process of Turkey in 1999-2014',. *Journal of Contemporary European Studies*, 24(1), pp. 86-100
- YİLMAZ, I., 2018** Islamic Populism and Creating Desirable Citizens in Erdogan's New Turkey. *Mediterranean Quarterly*, 29(4), pp. 52-75.

YILMAZ, I. & BASHIROV, G., 2018

The AKP after 15 Years: Emergence of Erdoganism in Turkey. *Third World Quarterly*, 39(9), pp. 1812-1830

ZAKARIA, F., 1997.

The rise of illiberal democracy. *Foreign Affairs*, 76(6), pp. 22-39

ZALAN, E., 2018

Orban, the 'anti-Merkel', emboldens European right. [Çevrimiçi]

Available at: <https://euobserver.com/beyond-brussels/141526>

[Erişildi: 15 haziran 2019].

ZİBLATT, D. & LEVITSKY, S., 2018

How Democracies Die.:Penguin

ZİNECKER, H., 2009

Regime-Hybridity in Developing Countries: Achievements and Limitations of New Research on Transitions. *International Study Review*, Cilt 11, pp. 302-331

ZUBEK, R., 2011

. Negative Agenda Control and Executive–Legislative Relations in East Central Europe, 1997–2008.. *The Journal of Legislative Studies*, 17(2), pp. 172-92

ZÜRCHER, E. J., 2007

Modernleşen Türkiye'nin Tarihi. istanbul: İletişim Yayınları

ÖZGEÇMİŞ

Çiğdem ÇELİK

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler	Marmara Üniversitesi	2004-2008
Y. Lisans	Avrupa Etütleri	İstanbul Bilgi Üniversitesi	2009-2012
Y. Lisans	Avrupa Çalışmaları	Viadrina Üniversitesi, Frankfurt (oder), Almanya	2011-2012
Doktora	Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler	İstanbul Üniversitesi	2012-2022

6. Yayınlar

ŞEYŞANE VOLKAN, ÇELİK ÇİĞDEM (2015). R2P and Turkish Foreign Policy Libya and Syria in Perspective. *Global Responsibility to Protect*, 7(3-4), 376-397., Doi: 10.1163/1875984X-00704008 (Yayın No: 1959046)

CELİK, ÇİĞDEM (2021) Kadın Perspektifinden Neoliberal Eşitsizlik ve Avrupa Birliği (Ed.) *Avrupa Birliği'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikalarına Yönelik Güncel Tartışmalar* içinde (52-72ss.) İstanbul, Filiz Kitap evi

ÇELİK ÇİĞDEM, ŞEYŞANE VOLKAN (2015). The Doctrine of Responsibility to Protect In Turkish Foreign Policy Libya And Syria In A Comparative Perspective. *International Study Association (Tam Metin Bildiri)* (Yayın No:1959961)

ÇELİK, ÇİĞDEM (2016): "The Cases of Neoliberal Populism (Neo-Populism) in Venezuela and India", XI. European Conference on Social and Behavioral Sciences, Roma, September 1-4, 2016, Abstract Book p. 345

ÇELİK, ÇİĞDEM (2019): "Referandumların Demokratik Gerilemedeki Rolü: Doğu Avrupa Örnekleri", *International Symposium on Academic Studies in Educational and Social Sciences Studies (ISES)*, Ankara 15-17 Kasım 2019, *7th International Symposium on Academic Studies in Educational and Social Sciences Özet Kitabı*, s. 183

ÇELİK, ÇİĞDEM (2018), "AB Normlarına Karşı Bir Meydan okuma olarak Visegrad Grubu(V4)", Geçmişten Günümüze Yerel ve Küresel Krizler, Bozok Siyaset Bilim Kongresi 24-26 Ekim 2018

ÇELİK, ÇİĞDEM, (2022), "Consolidation of Hybrid regimes: A comparative study of Turkey and Hungary", 1st Early Career Workshop on: New Political Challenges for Germany, Turkey and the EU, May 2022, Istanbul

7. Projeler

Proje: INSITER "Inside the Turkey-EU Relations"

Projedeki Rol: araştırmacı

Destekleyen Kuruluş: Avrupa Komisyonu, Erasmus +

Destek Programı: Jean Monet Module

Proje No: 575084-EPP-1-2016-1-TR-EPPJMO- MODULE

8. Editörlük

Alternatives Journal, Yardımcı editör, 2009-2012

9. İdari Görevler

Araştırma Görevlisi Yalova Üniversitesi 2009-2015

Araştırma Görevlisi Türk Alman Üniversitesi 2015-

10. Ödüller / Burslar

1. İnanç Vakfı Bursu (Lise öğrenimi) 2000- 2002

2. Türk Eğitim Vakfı Bursu (lise ve lisans eğitimi) 2002-2008

3. Bilgi Üniversitesi eğitim bursu %80 (Yüksek Lisans.) 2009- 2012

11. Çalışma ve ilgi alanları

Türk Dış Politikası, Uluslararası Siyaset, Karşılaştırmalı Siyaset, Demokratikleşme, Rejim sınıflandırması, Karma Rejimler, Konsolidasyon Modelleri